322.257
MTA KFB

2013 147. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

SZÁZADOK

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT FOLYÓIRATA

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1867

Süli Attila: Beöthy Ödön erdélyi főkormánybiztos. (1848. december 19.–1849. január 31.)
Zakar Péter: Csanádi egyházmegyés paphonvédek a szabadságharcban II. Csanádi egyházmegyés tábori lelkészek 1848/49-ben
Deák Ágnes: „A politika ne nyulj hozzám-virág volt". Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában
Paksy Zoltán: A konzervativizmus társadalomtörténete Zala megyében
Pál Judit: Színek „háborúja". A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban és az erdélyi politikai elitek
Tamási Zsolt: A csíkszéki római katolikus papság hatása az 1848/49-es forradalom és szabadságharc katonai eseményeire
Zsoldos Ildikó: A két Vécsey
Soós László: Hatásköri vita a rendőrség és katonaság között. (1903. október 6.)

SZÁZADOK

www.szazadok.hu

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT FOLYÓIRATA
SZERKESZTŐSÉG: H-1014 BUDAPEST, I. ÚRI U. 53.
TELEFON/FAX: (36–1) 355–77–72
147. ÉVFOLYAM 2013. 3. SZÁM

A SZÁZADOK ALAPÍTÁSÁNAK ÉVE 1867

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

BARÁTH MAGDOLNA, VOJTECH DANGL, ROBERT JOHN WESTON EVANS, FODOR PÁL, FONT MÁRTA, HORN ILDIKÓ, IZSÁK LAJOS, KLANICZAY GÁBOR, OROSZ ISTVÁN, PÁL JUDIT, PAPP KLÁRA, PÓK ATTILA, PRITZ PÁL, RESS IMRE, ROMSICS IGNÁC, SAJTI ENIKŐ, SZARKA LÁSZLÓ, SZÁSZ ZOLTÁN, VESZPRÉMY LÁSZLÓ, ZSOLDOS ATTILA (a szerkesztőbizottság elnöke)

E-mail: pallajos@szazadok.hu

Szerkesztők:
CSUKOVITS ENIKŐ, FAZEKASNÉ TOMA KATALIN, GECSÉNYI LAJOS, HERMANN RÓBERT, KENYERES ISTVÁN,
PÁL LAJOS (felelős szerkesztő)

Tartalomjegyzék

TANULMÁNYOK

Süli Attila: Beöthy Ödön erdélyi főkormánybiztos. (1848. december 19.–1849. január 31.) · · 547
Zakar Péter: Csanádi egyházmegyés paphonvédek a szabadságharcban
II. Csanádi egyházmegyés tábori lelkészek 1848/49-ben · · · · · · · · · · · · · · · · 585
Deák Ágnes: „A politika ne nyulj hozzám-virág volt". Sajtószabályozás
a Schmerling-provizórium időszakában · 625

KÖZLEMÉNYEK

Paksy Zoltán: A konzervativizmus társadalomtörténete Zala megyében · · · · · · · · · · 655
Pál Judit: Színek „háborúja". A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban
és az erdélyi politikai elitek · 689
Tamási Zsolt: A csíkszéki római katolikus papság hatása az 1848/49-es forradalom
és szabadságharc katonai eseményeire · 711

MŰHELY

Zsoldos Ildikó: A két Vécsey · 747
Soós László: Hatásköri vita a rendőrség és katonaság között. (1903. október 6.) · · · · · · · 783

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

VITA

Levélféle Gyáni Gábornak *(Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál)* · · · · · · · · · · 793
Válaszféle a „Levélfélé"-re *(Gyáni Gábor)* · 801

KRÓNIKA

Emlék, emlékirat, történelem. Beszámoló a Kolozsvárott megrendezett
VII. Hungarológiai Kongresszusról *(Bödők Gergely)* · · · · · · · · · · · · · · · · · · 805

E számunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

Süli Attila

BEÖTHY ÖDÖN ERDÉLYI FŐKORMÁNYBIZTOS

(1848. december 19.–1849. január 31.)

Bevezetés

1849. január 2-án egy megfáradt öregúr tűnt fel Kolozsvár utcáin. Az országrész új politikai vezetőjének fő feladata a véráztatta Erdély polgári kormányzásának átvétele, a szétzilált közigazgatás és közbiztonság helyreállítása és a harcoló magyar csapatok ellátása volt. Érkezéséről a magyar kormányzat erdélyi sajtóorgánumának számító kolozsvári Honvéd hasábjain az alábbi tudósítás jelent meg: „Beöthy Ödön kormánybiztos úr körünkben van. E férfiúhoz magos reményeink csatolvák. Alatta, hihetően nem fognak oly csigalábon járni dolgaink, mint marcziustól novemberig. Ámde nagy feladat is jutott osztályrészébe. Egy egészen desorganizált és demoralizált országrészt helyre hozni." E mondatok tömören kifejezték a fennálló helyzetet. A kormánybiztos feladatáról a cikkíró e képen vélekedett: „A közigazgatás kezelésére férfiakat kell állítani. De kikből? Istenért csak ó öntetű táblabírákból ne. Nehogy a megfogott halat vízbe fullasszák. Jajveszékelő családapák fogják a kormánybiztos urat szünet nélkül ostromolni kérelmeikkel katonai segély iránt, elrablott vagyonaik visszaszerzésére, s a megmaradott biztosítására. És a kormánybiztos úr minden bizonnyal nem fogja elutasítni a jogos kérelmeket."[1]

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. december 19-én miért éppen Beöthyt bízta meg e könnyűnek cseppet sem nevezhető feladattal? Milyen képességekkel rendelkezett ő, amelyek alapján Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke ragaszkodott ahhoz, hogy e megbízatást Beöthy feltétlenül elvállalja? Az „öreg Bihar", ahogyan kortársai nevezték a magyar reformellenzék egyik markáns vezetője volt. Pályafutását a császári-királyi hadseregben kezdte, pontosabban a 8. huszárezredben, ahonnan 1820-ban lépett ki főhadnagyi ranggal. 1830-tól több alkalommal volt Bihar megye ellenzéki országgyűlési követe, majd 1841-től alispánja. E kapcsolatai révén az első felelős magyar minisztérium kinevezése után a megye főispánjának nevezték ki, az első népképviseleti országgyűlésen pedig a felsőház vezetőjévé választották. Tagja volt a Részek visszacsatolására kiküldött bizottmánynak. A kortárs Szilágyi Sándor jellemzése szerint Beöthy Ödön „vén

[1] A tudósítás megjelent: Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.

ember, fiatal lélekkel. Ősz fej 25 éves energiával." Dósa Elek, a marosvásárhelyi református kollégium híres jogtanára ezzel szemben így vélekedett Beöthyről: „Böjti a kiszámíthatatlanságig betyár s paraszt volt." A hagyományos erdélyi értékeket valló Dósa nem tudta elfogadni, hogy a br. Vay Miklóst követő erdélyi teljhatalmú kormánybiztosok kizárólag a magyar kormány intézkedéseit hajtották végre, a helyi hatalmi elit mellőzésével. Beöthy azért is gyűlöletes lehetett a szemében, mert ő hívta életre az általa annyira kritizált szabad- és vadászcsapatokat. Életrajz írója, Hegyesi Márton azt emeli ki a jellemvonásai közül, hogy Beöthy „....épen olyan volt a magánéletben, mint a közélet porondján: nyugtalan, zsémbes természetű, ingerlékeny véralkatú, azonban önzetlen, s a nehéz helyzetekben magát mérsékleni tudó." A forradalom és szabadságharc alatt — Pálffy János emlékezései szerint — mindvégig Kossuth feltétlen híve volt, a feltétlen győzelemben még az orosz intervenció alatt is bízott. P. Szathmáry Károly, aki a 31. honvédzászlóalj őrmestereként, Tóth Ágoston alezredes irodáján dolgozott így jellemezte őt: „A csucsai sereggel bevonult az Erdély részére kinevezett kormánybiztos, Beöthy Ödön is. Termetéért, mozgékonyságáért és peczkes lépéséért „kis káplárnak" szokták elnevezni....Különben a kis káplár, — igazat szólva — olyan ember volt, kivel nehéz volt egy könnyen megférni. Szenvedélyes, mérges és gunyoros természet, ki ha más nem volt, tükör elé állva önmagát gúnyolta ki." Szathmáry szerint Kossuth a Bemmel való ellentéte miatt „később kénytelen volt Beöthyt a szelídebb természetű Csányi Lászlóval kicserélni."

A politikai pályája akkor indult meg, amikor 1848. augusztus 26-án a magyar kormány a lemondott Szentkirályi Mór helyett őt nevezte ki a Délvidék teljhatalmú kormánybiztosának. A bánsági magyar csapatokat ebben az időszakban Mészáros Lázár vezérőrnagy, hadügyminiszter irányította, akinek a Bécsben tartózkodó gr. Batthyány Lajos miniszterelnököt helyettesítő Szemere Bertalan belügyminiszter így jellemezte Beöthyt: „Beőthy k. biztos teljes hatalommal ruháztatott fel a képviselőház akaratánál fogva is. Tüzes, ügyes, szónok, katona volt, ismeri az előítéleteket és az embereket, tud kímélni, bír ösztönözni. Ketten lelket önthetnek a táborba és megmenthetik a haza becsületét és határait." Egy másik levelében pedig a belügyminiszter az alábbiak szerint fogalmazott: „Ő óvatos és bátor, rendszerető és életismerő férfiú..." A Batthyány kormány lemondásakor Kossuth és Szemere egyaránt számolt vele, ő lett volna a terveikben ugyanis annak a triumvirátusnak a harmadik tagja, amely a minisztérium nevében a végrehajtó hatalmat gyakorolja. Bár az utóbbi Batthyány ügyvezető miniszterelnöki kinevezése miatt nem realizálódott, Beöthy kormánybiztosi feladatát kiválóan oldotta meg. Októberben fontos szerepet játszott abban, hogy az itt állomásozó császári-királyi soralakulatok csatlakoztak a honvédhadsereghez, illetve a kulcsfontosságú Pétervárad erődjének biztosításában. Emellett komoly tapasztalatokat szerzett a szerb-magyar béketárgyalások révén az etnika problémák kezelésében. Bár az utóbbi nem vezetett eredményre, ez azonban nem Beöthy hibája volt, mert a szerb felkelők békeszándéka nem volt őszinte, a fegyverszünetet elsősorban soraik rendezésére használtak, hogy rövidesen új erőkkel folytathassák a harcokat. Beöthy eredményei

Kossuth előtt sem maradtak titokban, mivel az OHB elnöke a november 30-án kelt levelében az Országos Honvédelmi Bizottmányt rendes kormánnyá alakító tervezetében a közlekedési és hadiszállítási minisztérium vezetését a délvidéki kormánybiztosnak szánta. Kossuth két megbízatást tervezett a szabadságra készülő Beöthynek: vagy elvállalja a fenti minisztérium vezetését, vagy Tiszántúli nemzetőr főkapitány lesz. Azonban létezett egy harmadik is, amelyről Kossuth így fogalmazott: „De írd meg azt is, hogy ha az utóbbit nem fogadnád el – elfogadod-e mellé Vay helyébe az Erdélyi Comissiót, hogy helyre hozd, amit egy egész világ elrontott..." Majd így folytatja a sorait: " Válaszodat várom. Ölellek meleg barátsággal. Híved Lajos."[2]

Beöthy végül az erdélyi főkormánybiztosságot választotta. Döntését nagyban megkönnyítette, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány kormánnyá való átalakítása végül elmaradt. A döntésről Kossuth december 9-én értesítette Beöthy, akinek a posztját Haczell Márton újvidéki kormánybiztos vette át. Beöthy legfőbb feladata az erdélyi főkormánybiztosságban az alábbi volt: a Józef Bem vezérőrnagy vezetésével rövidesen meginduló hadműveletek támogatása. Emellett ő volt a Tiszántúli nemzetőrség vezetője, illetve az Erdéllyel határos nagy törvényhatóság, Bihar megye főispánja. Pedig a megbízás nem bizonyult könnyű feladatnak. Az országrész, amely az 1848. május 31-én, az erdélyi országgyűlés által elfogadott unió után egyesült Magyarországgal, 1848 őszére hadszíntérre vált. Október közepétől a Román Nemzeti Comité felhívására az országrész román nemzetiségű lakosai megindították a felkelésüket, amelyet a Nagyszeben körül összevont császári hadtest koncentrált támadása követett. Ennek következtében a székely csapatok november 5-én Marosvásárhelynél, november 15-én pedig az észak-erdélyi magyar erők Apahidánál vereséget szenvedtek a császári alakulatoktól. Az előbbi következménye — Háromszék kivételével — a Székelyföld, míg az utóbbié lényegében egész Erdély átmeneti elvesztése lett. Az országrész visszafoglalására indított akció november 24-én Désnél kudarcba fulladt. Erdély kormányzását gyakorlatilag Anton Puchner br., altábornagy, erdélyi főhadparancsok irányította, aki támaszkodott a Román Nemzeti Comité által létrehozott 15 prefektura román népfelkelőire. Emellett egy darabig működött az erdélyi főkormányszék is, a rendi Erdély legfőbb kormányszerve, amelyben Puchner nem bízott meg, így decemberben feloszlatta. A törvényhatóságokban a hatalmat a román közigazgatási egységek vezetői, a prefektek gyakorolták. Az 1848 októberében megindított támadásnak számtalan magyar település (Zalatna, Kisenyed, Felvinc, Örményszékes....stb.) lakossága esett áldoztául, amely által több ezren váltak földönfutóvá. A magyar közigazgatás Erdélyben lényegében nem létezett. December elsején a harcedzett

---

[2] Beöthy egyetlen részletes életrajza: Hegyesi, 1885. 24–42.; Katonai pályafutását ismerteti: Bona, 2000. 241.; Asztalos, 1928. 104.; Jellemzése: Szilágyi, 1850. 317–318.; Somogyi, 2012. 263.; Hegyesi, 1885. 38.; Csengery, 1898. II. k. 40–42.; Pálffy, 2008. 51.; P. Szathmáry, 1884. 74–75. és 79.; P. Szathmáry Károlyra: Bona, 1999. III. 239.; Szemere leveleit közli: Urbán, 1999. II. 1203. Szemere levele Mészáros Lázárhoz. Budapest, 1848. szeptember 3. illetve Uo. 1221. Szemere levele Mészároshoz. Budapest, 1848. szeptember 5.; Beöthy teljhatalmáról: KLÖM XII. 885–886.; A délvidéki kormánybiztosságának értékelésére és a szerb magyar béketárgyalásokra: Bona, 2000. 241.; Spira, 1980. 82–86.; Kossuth november 30-án kelt levelét közli: V. Waldepfel, 1952. II. 329–332.

sor- és honvédalakulatokkal megerősített erdélyi magyar haderő élére Józef Bem vezérőrnagy került, aki nagy energiával látott neki a hadtestének újjászervezéséhez. A december 19-én meginduló magyar ellentámadás eredményeként sikerült stabilizálni a helyzetet, illetve a magyar erők benyomultak Észak-Erdélybe. Talán szimbolikus jelenségként is felfogható, hogy éppen az előbbi napon kelt az Országos Honvédelmi Bizottmány azon rendelete, amelyben Beöthyt Erdély teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki. Hatásköre Erdélyen kívül Bihar, Szabolcs, Szatmár, Közép-Szolnok, Zaránd megyékre, illetve a Hajdú-kerületre és Kővár-vidékre, valamint a fenti törvényhatóságokban fekvő szabad-királyi városokra terjedt ki. Ezen kívül az erdélyi hadműveletek sikere érdekében intézkedési joggal rendelkezett még Máramaros, Ugocsa, Bereg, Arad, Csanád, Békés megyék, illetve a Jászkun-kerületek felé. Kinevezésével az eddigi erdélyi kormánybiztosok megbízatása megszűnt, kivéve Hodossy Miklóst, aki a továbbiakban is az erdélyi hadsereg ellátásáért felelős kormánymegbízott volt. Beöthynek joga volt az egyes törvényhatóságok felé kormánybiztosokat kinevezni, akik a legszigorúbb engedelmességgel tartoztak neki.[3]

A fentiekben felvázoltam, hogy Kossuth számára miért volt Beöthy ideális személy Erdély kormányzására. Volt azonban egy emberi tényező, amely Beöthy működését befolyásolhatta: több éve nagyon súlyos betegségben szenvedett, amelynek legfontosabb tünete kínzó mellgörcse volt. Ez a betegség erdélyi működése alatt ismételten kiújult.[4]

Beöthy Ödön rövid kormánybiztosi működése az eddigi történeti irodalomban — Egyed Ákos korszakalkotó monográfiája kivételével — nem sok helyet kapott. Kővári László 1861-ben kiadott összefoglaló történeti munkájában mindössze néhány rendeletét ismerteti. Hegyesi Márton életrajzában csak néhány sort szentelt a témakörnek Hegyesi szerint Beöthy lemondásának elsődleges oka a Bemmel való ellentéte volt. Ezt a felfogást képviselte Supka Géza is, aki Beöthy a radikális magyar politika egyik meghatározó képviselőjének tartotta, hangsúlyozva a délvidéki kormánybiztossága alatt elért eredményeit. Szintén a lengyel tábornokkal való ellentétet emelte ki Kovács Endre az 1979-ben megjelent Bem monográfiájában. Kovács szerint a francia konvent biztosok szerepkörében pózoló Beöthy képtelen volt megérteni az erdélyi fővezér magasabb szempontjait. Beöthy működésének legátfogóbb és legalaposabb elemzését Egyed Ákos végezte el az 1998–1999-ben megjelent Erdély 1848–1849. című művében. Egyed Ákos munkája kellőképpen reprezentálja azt, hogy a magyar kormány 1849. évi erdélyi politikájának alapjait Csány László mellett Beöthy rakta el, és rövid kormánybiztossága alatt meghatározó események történtek az országrész múltja szempontjából. Egyed Ákos szerint Beöthy működésében

---

[3] KLÖM XIII. 687–688. Kossuth Lajos levele Beöthy Ödönhöz. Budapest, 1848. december 9.; Az 1848. decemberi erdélyi politikai és katonai helyzetről összefoglalóan: Hermann, 2001. 172–179. és Egyed, 2010. 283–290.; A Beöthy kinevező rendeletet közli: KLÖM XIII. 810–811. Budapest, 1848. december 19.; Hodossy Miklós hatáskörére: KLÖM XIII. 811. Értesítés Hodossy Miklósnak Beöthy Ödön teljhatalmú erdélyi kormánybiztossá történt kinevezéséről. Budapest, 1848. december 19.

[4] Beöthy betegségéről: MOL H.2. 1488/849. Grosz Frigyes megyei orvos igazolása. Nagyvárad, 1849. február 3.

a töréspont Nagyenyed és Jára magyar lakosságának a román felkelők általi elpusztítása volt, ezt a traumát a teljhatalmú kormánybiztos már képtelen volt feldolgozni, ezért a betegségére hivatkozva lemondott. Beöthy helyett Kossuth egy erélyesebb kormánybiztost küldött Csány László személyében.[5]

Dolgozatomban Beöthy Ödön erdélyi működésének felvázolására teszek kísérletet, újabb források górcső alá vételével.[6]

Útban Erdély fővárosa felé. Beöthy Ödön első intézkedései a kinevezésétől Kolozsvárra érkezéséig. (1848. december 19.–1849. január 2.)

Beöthy Ödön a délvidéki kormánybiztosságának átadása után Nagyváradra indult, ahová december 22-én érkezett meg. Rövidesen továbbment Erdély felé, útközben keserűen tapasztalnia kellett, hogy a december 19-én vívott győztes csucsai ütközet után Riczkó Ignác ezredes, dandárparancsnok mindenféle kényszer nélkül visszavonult Feketetóra. Riczkót Bem azonnali előnyomulásra utasította. Így a Riczkó-dandár december 21-én visszatért eredeti állomáshelyére, szerencsétlenségére azonban belefutott Beöthybe. A találkozásról Csutak Kálmán honvéd őrnagy így emlékezett: „Itt megjegyzendőnek vélem azt, hogy Beöthy Ödön mint teljhatalmú kormánybiztos jött, Erdélybe menendő, s Feketetónál a vendéglőben rövid időre betért, hová Ritzkó tiszti karát is behivatta, ki is Ritzkót az alatta álló tisztjei előtt illetlenül lehordta, mely eseten mindnyájan megütköztünk, mivel Beöthyt roszul ajánlá." Beöthy utasította Riczkót, hogy nyomuljon előre december 24-én Bánffyhunyadig, ahol várja meg Bem rendeletét a további teendők iránt. Egyben szigorú vizsgálatot helyezett kilátásba a retiráló dandárvezér számára. Beöthy sem az elődjével Vay Miklóssal, sem Bem tábornokkal nem tudott találkozni, pedig a további munkájához erre feltétlenül szükség lett volna. Vay Nagybányára ment, ellenben Bemről csak sejtései voltak Beöthynek. Egyes információk szerint a tábornok Désen át Besztercére nyomult elő, mások szerint Kolozsváron összpontosította haderejét. Beöthy Szilágysomlyóról december 27-én indult Nagybányára, ahonnan a tábort szándékozott követni.[7]

---

[5] Kővári, 1861. 152–153.; Hegyesi, 1885. 31. Hegyesi Márton álláspontját képviseli Irmédi-Molnár László is, Tóth Ágoston életrajzírója. (Irmédi-Molnár, 1938. 95.); Asztalos, 1928. 138–139.; Supka, 1985. 528–531.; Kovács, 1979. 89–90.; Egyed, 2010. 321.

[6] Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, aki gazdag anyaggyűjtését rendelkezésemre bocsátotta, illetve Németh György főlevéltárosnak, a Magyar Országos Levéltár munkatársának az általuk nyújtott értékes és önzetlen segítségért.

[7] MOL H.2. 7102/848. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmány számára. Szilágysomlyó, 1848. december 26.; Hegyesi, 1885. 119.; A csucsai dandár hadműveleteiről: Kovács, 1979. 64–70.; Riczkóról: Bona, 2000. 601–602.; Csutakról: Bona, 2000. 293.; Beöthy-Riczkó ügyről: Csutak, 1868. 136.; A visszavonulás tényéről Kossuth Hodossy és Sántha György Bihar megyei alispán jelentéseiből értesült. Kossuth számára megfoghatatlan volt, hogy a győztes csucsai ütközet után, miért kellett visszavonulni, így Beöthy az előnyomulás kikényszerítésére utasította. (KLÖM XIII. 882–883. Kossuth levele Beöthy Ödönhöz. Budapest, 1848. december 25.); Vay Bem tábornok erőit követve feltehetőleg december 25-től Kolozsváron volt. 1849. január elsején ugyanis innen jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a hivatalát Beöthy megérkezéséig ellátja. (MOL H.113. 2432. Közli: Deák, 1943. 288.)

Ennek ellenére Beöthy december 29-én még Szatmárnémetin volt, mivel innen intézett levelet Hodossy Miklós Bihar megyei kormánybiztoshoz. Közölte vele, hogy számára a pénzügyminisztérium 100 ezer forintot utalványozott, amelyről azonban nem tudja, hogy ez újabb kiutalás, vagy a már felhasznált pénz utólagos okmányolása. Kérte Hodossyt, hogy nézzen ennek utána és gondoskodjon a pénz átvételéről, mivel a megye újoncainak felszerelésére 64 ezer forint szükséges. Figyelmeztette Hodossyt, hogy a minisztériumtól előre kérjen pénzt, mivel a megyében szerveződő alakulatokra Erdélyben feltétlenül szükség volt. Közölte, hogy köhögései elmúltak egészséges, ugyanakkor az állandó utazás miatt a gyógyszerét nem tudta elkészíteni.[8]

A Közép-Szolnok megyében sorozott 393 román ajkú újonc Nagyváradra indításáról és felruházásáról szintén ebben az idoszakban rendelkezett Beöthy. Felhívta az Országos Honvédelmi Bizottmány figyelmét arra, hogy az újoncokat a nemzetiségi hovatartozásuk miatt ezen a vidéken alkalmazni nem célszerű. E tárgyban további intézkedést kért Kovács Ágoston nemzetőr százados, szatmári térparancsnok számára. December 30-án pedig az Országos Honvédelmi Bizottmány intézkedett az erdélyi főkormányszék feloszlatásáról, a döntést az alábbiak szerint indokolták: „Ily körülmények között Önt a honvédelmi bizottmány oda utasítja, miként az ármányt szövő s Erdély elvesztvén működő reakcionárius sereg ellen kérlelhetetlenül lépjen fel, első teendői közé számítja pedig a Guberniumnak, mint a reakció fészkének azonnali feloszlatását." Fentebb már utaltunk arra, hogy a Gubernium Kolozsvár feladása után is működött és kollaborált a császári kormányzattal, így Kossuth további munkájára nem tartott igényt.[9]

Beöthy már ebben az időszakban egyik legfontosabb feladatának tekintette az erdélyi haderő utánpótlási rendszerének kiépítését. Jeney József százados, nagybányai térparancsok 1849. január elsején jelentette, hogy a helyi lőporgyár felszerelésére szánt deszkák megérkeztek. Közölte azt is, hogy az élelemraktárban nagy mennyiségű élelem van, melyet célszerű lenne a csapatokhoz szállítani. A Csucsa és Kolozsvár közötti közlekedési útvonal biztosításával pedig a Dobozy István nemzetőr őrnagy vezette bihari nemzetőr zászlóaljat bízta meg.[10]

Január elsején Beöthy már Désen volt, ahol találkozott Bemmel, akivel egy rövid tárgyalást folytatott. Bem a rendelkezésére álló erőket három részre osztotta: egy része a vezetésével Beszterce felé nyomult, Riczkó Lekence felé, míg Czetz János alezredes dandára Tordára, Kolozsvár fedezésére. 1849. január 2-án Beöthy Kolozsvárra érkezett és átvette hivatalát Vay Miklóstól.

---

[8] MOL H.106. 2. d. 941–942. f.; Uo. 904–905. f. Beöthy Ödön Hodossy Miklóshoz. Szilágysomlyó, 1848. december 27.

[9] Dragomir, 1946. III. 240–241. Beöthy levele Kossuthoz. Nagybánya, 1848. december 30.; Kovács Ágostonra: Bona, 2008. I. 586.; A Gubernium szerepéről: Miskolczy, 1988. 1405–1406.; A Gubernium feloszlatásáról: KLÖM XIII. 927. Kossuth utasítása Beöthy Ödönnek a Gubernium felszámolásáról. Budapest, 1848. december 30.

[10] MTA Kt. Csány-lt. 3484. Jeney jelentése Beöthyhez, Nagybánya, 1849. január 1.; Jeneyre: Bona, 2000. 410–411.; MTA Kt. Csány-lt. 3545. Dobozy István levele. Kolozsvár, 1849. január 1.; Dobozyra: Bona, 2000. 308–309.

Beöthy Ödön erdélyi működése (1849. január 2. - 1849. január 31.)

A közigazgatás újjászervezése

A fentebb már utaltunk az Országos Honvédelmi Bizottmány azon rendeletére, amelyben a unió előtti Erdély legfőbb rendi kormányszervét, a főkormányszéket feloszlatták. A Kolozsvárra érkező Beöthynek legelső kötelessége volt a rendeletnek érvényt szerezni. A Gubernium irodáit bezáratta, a levéltárát lepecsételtette, illetve a pecsétjeit magához vette. A tisztviselőinek fizetésére nézve pedig az Országos Honvédelmi Bizottmánytól várt további intézkedést. Szintén ezen a napon adott ki nyomtatott körrendeletet „az ellenségtől már megtisztult hatóságokhoz". Ebben közölte, hogy Vaytól a kormánybiztosi hivatalt átvette, illetve a főkormányszék feloszlatását, amelynek ügyeit az illetékes minisztériumok veszik át. A tiltáson azonban rövidesen kénytelen volt enyhíteni, mivel a szakképzett, a helyi viszonyokat jól ismerő hivatalnokok munkájára Beöthynek is szüksége volt. Így végül csak a közpolitikai és törvénykezési osztályok működését tiltotta meg, a többi szakosztály munkáját a további intézkedésig engedélyezte. a Legfontosabb intézkedéseinek az alábbiakat tekintette:

1. A törvényhatósági tisztviselők fizetéseinek folyósítását. Ehhez azonban az érintett megyéktől pontos kimutatásokat kért.
2. Vagyon és személybiztonság helyreállítása. E tekintetben a lakosság segítségét kérte a lázadók és bujtogatók felkutatásánál, illetve a fegyverek begyűjtésénél.
3. Az ellenség által okozott károk és pusztítások előzetes, állami keretből történő megtérítése. Ennek felmérésében szintén a lakosság segítségét kérte.
4. A hadsereg számára teljesített szolgálatokat (szállítás, élelmezés... stb.) az állam minden esetben megtéríti.

Intézkedett az ellenségtől felszabadult területeken lévő iskolák megnyitásáról, a tanítás újbóli beindításáról.[11]

Nagyon fontos feladat volt, hogy a törvényhatóságok élére megfelelő személyek kerüljenek. A nehéz helyzetet Beöthy így jellemezte a január 6-án Kossuthoz írt levelében: „A törvényhatósági főtisztek és főispánok közül többen hivatalaiktól elbúcsúzván, mások pedig azoknak vitelére köztudomás szerint elégtelenek. Ezek helyét mihelyt egyéni ismeretet szerezhetek, utólagos jóváhagyás reménye alatt be fogom tölteni." Pedig ez nem volt könnyű feladat. A partiumi megyék kormánybiztosait és tisztviselőit a helyén hagyta, Erdélyben

---

[11] MOL H.2. 224/E. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 2. (Német fordításban közli: Dragomir, 1946. III. 247–248.); MOL H.2. 49/229. Beöthy Ödön az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4. (Kivonatosan ismerteti: Honvéd, 9. sz. 1849. január 6. 33.); A január 2-án kelt rendeletet közli: Honvéd, 10. sz. 1849. január 8. 37–38.; Pl. Dés városára Wardener 10.000 Ft. hadisarcot vetett ki, amelynek, illetve az Urban által okozott károk megtérítésére Beöthy a január 2-án kelt levelében ígéretet tett a városnak. (Kádár, 1890. 164–165.)

azonban több változtatást eszközölt. A főbb tisztviselőket azonban továbbra is a helyi erdélyi politikusok közül választotta ki. Kolozs megye élére br. Kemény Ignác került, de megtartotta hivatalát Matskási Pál főispán. Torda megye és Aranyosszék kormánybiztosává Ugron István nevezte ki, míg Doboka és Belső-Szolnok megyéket a régi megyei tisztségviselők irányították, az utóbbit a liberális Weér Farkas főispán. Marosszéket a Bem által felállított háromtagú bizottmány kormányozta, amelynek elnöke Forró Elek alezredes volt. Beszterce-vidék, valamint a Naszódi-körzet katonai irányítás maradt élén kezdetben a Mikes Kelemen gr. ezredes vezette bizottmánnyal, majd Riczkó Ignácz ezredessel. Tudomásunk szerint nem kapott kormánybiztost Udvarhelyszék sem, ellenben a január közepén Franz Dorsner ezredes katonai kormányzása alól felszabadult Csíkszék élén a korábbi kormánybiztost, Mikó Mihály gyergyói alkirálybírót erősítették meg. Váltás volt viszont Háromszék élén. Itt a korábbi kormánybiztost Berde Mózest Németh László honvéd hadnagy, korábbi illyefalvi erdélyi országgyűlési követ váltotta január közepén.[12]

A román felkelők által fenyegetett Zaránd megye élére január 25-én Sántha György Bihar megyei alispánt állította. Sántha felhatalmazást kapott a megyei rögtönítélő törvényszék felállítására, illetve tisztviselők kinevezésére.

Kővár-vidék székhelyét Nagybányára helyezte át.

Január 16-án Beöthy a hatásköre alá tartozó partiumi törvényhatóságokban intézkedési jogkörrel ruházta fel Hodossy Miklóst. Döntését azzal indokolta, hogy ő Erdélyben tartózkodik, és az ottani ügyeket Hodossy, akiben tökéletesen megbízik hatékonyabban tudja intézni.[13]

Tovább nehezítette a helyzetét, hogy Bem tábornok rendeleteivel, gyors intézkedéseivel rendszeresen beleavatkozott a polgári hatóságok ügyeibe, amely a későbbiek számos konfliktus előidézője lett.

A törvényhatóságok vezetőinek helyzete nem volt könnyű. Például Torda megye 42 helységében a közigazgatás egyáltalán nem működött, a településeket a román felkelő vezérek kormányozták. Kevés volt a rendfenntartó erő, a tisztviselők féltek, mivel az 1848 őszi események emlékei még elevenen éltek. Mindezen nehézségek ellenére a visszafoglalt területeken az élet kezdett visszatérni a rendes kerékvágásba, ami nem kis mértékben Beöthy érdeme.

Beöthy szintén kemelt feladatának tekintette az országrész igazságszolgáltatási intézményrendszerének újjászervezését. A rögtönítélő bíróságok alá tartozó bűntényekre január 13-án, míg a bűnvádi bíróságokéra január 17-án adott ki rendeletet a teljhatalmú országos biztos. E tekintetben Beöthy a szigorú törvényesség talaján állt, és ebben az Országos Honvédelmi Bizottmánytól teljes támogatást kapott. Példaként említhetjük egy Erdélyben élő angol sze-

---

[12] MOL H.2. 489/E. Beöthy Ödön levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 6.; Forró Elekre: Bona, 2000. 335.; Mikes Kelemenre: Márki, 1898. 223.; Riczkóra: Bona, 2000. 602.; Dorsnerre: Bona, 2000. 311. Az egyes kormánybiztosok működését az alábbiakban részletesen ismertetni fogom.

[13] Hegyesi, 1885/1. 615–616. Beöthy Ödön levele Sántha Györgyhöz. Kolozsvár, 1849. január 25.; MOL H.. 106. 3. d. Sz. n. Beöthy Ödön Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; Supka, 1985. 557–558.

mély esetét, akit Bem fogott el, mert kémkedéssel vádoltak. Kossuth pártatlan és igazságos vizsgálatra utasította Beöthyt. Sokkal szemléletesebb az-az eset, amelyet Tóth Ágoston naplójából ismerhetünk meg. Az Észak-Erdélyben szolgáló Közép-Szolnok megyei nemzetőrök 5 román felkelőt fogtak el, akiket a kolozsvári rögtönítélő törvényszéknek akartak átadni. Az alakulattal lévő polgári biztos, aki egyben Kolozs megye alispánja is volt, a letartóztatottak kivégzésére szólította fel a nemzetőröket. Az egyik nemzetőrtiszt azonban írásban jelentette az esetet Tóthnak, aki rögtön Beöthyhez sietett. A kérdőre vont alispán azzal védekezett, hogy a kivégzés Kolozsváron csak feltűnést keltene, és ettől a kormánybiztost mindenképpen meg akarja óvni. Beöthy válaszában indulatosan kijelentette, hogy egy kivégzés minden esetben kizárólag törvényes úton történhet, ennek felelősségét pedig kész minden körülmények között magára vállalni. A Czetz által Tordán elfogott orgazdák és felbujtók ügyében Kossuth így utasította a kormánybiztost: „És azért ezennel hivatalosan oda utasítom önt, hogy igazságos, de egyszersmind kérlelhetlenül szigorú legyen azok iránt, kik szegény hazánk jelenlegi véráldozatos helyzetének előidézésében szentségtelen kezekkel közre munkáltak. A Czecz alezredes által elfogott bujtogatókat statárium elibe — a mentségre minden törvényes módot meg kell adni — de ha bűnösnek találtatnék, a vádlott, legyen az bárki a világon, halálra vele kérlelhetlenül."

Beöthy tehát szigorúan fellépett az önbíráskodásokkal szemben. 1849. január 14-én a kolozsvári polgárok feltehetőleg meglincseltek egy polgárt. A kormánybiztos nyíltan, hirdetmények útján ígért szigorú vizsgálatot és büntetést a vétkesek számára. Kifejtette, hogy „A bűnös törvény szabta útján, rendes bírái által, mondott ítélet nyomán vehet ítéletet, és bűnhődhetik, - e végre vannak a megyékben rögtön ítélőszékek alakítva."[14]

Az igazságszolgáltatáshoz tartozó esetek közül kiemelt figyelmet érdemel a gr. Mikes János országgyűlési képviselő és nemzetőr ezredes ellen elrendelt vizsgálat. Kolozsvár feladásáról Minorich Károly nemzetőr százados készített jelentést az Országos Honvédelmi Bizottmány számára 1848. november 19-én. Eszerint a szamosfalvi vereség után mind Vay Miklós br., királyi biztos, mind Baldacci Manó br., vezérőrnagy reménytelennek ítélték meg a további ellenállást, álláspontjukat osztotta Groisz Gusztáv főbíró és Mikes János nemzetőr főparancsnok. A román felkelők bosszújától rettegő polgárok Baldaccit és Vayt fogságba vetették, azonban Mikes Kelemen ezredes a honvédek és Mátyás-huszárok támogatásával kiszabadította őket. Az ellenállást egyébként a rendelkezésre álló reguláris katonaság elégtelensége miatt Mikes Kelemen is céltalannak vélte, ugyanakkor a nemzetőrséget a harctéri tapasztalatok miatt teljesen használhatatlannak tartotta. Minorich javasolta Baldacci, a két Mikes és a főbíró szigorú megbüntetését a város feladása miatt. Minorich vádjai következtében Mikes János parlamenti vizsgálatot kért maga ellen. Vizsgáló bizottság ugyan megalakult, azonban az eljárás megindítását Beöthy értelmetlennek tar-

[14] Márki, 1897. 501.; KLÖM XIV. 42. Kossuth intézkedése Beöthyhez a Richardson nevű angol fogollyal kapcsolatban. Kisújszállás, 1849. január 4.; Irmédi-Molnár, 1938. 95.; KLÖM XIV. 44. Kossuth utasítása Beöthyhez. Karcag, 1849. január 5.; Honvéd, 16. sz. 1849. január 15. 61.

totta. Végül Kossuth olyan állásfoglalást adott ki, hogy bár a Mikes János elleni vádakat bizonyítani nem lehet, azonban azok köztudomásúak, így Minorichot felelőségre vonni nem lehet. Így a hazatérését az Országos Honvédelmi Bizottmány engedélyezte.[15]

Nagyon fontos feladatként hárult a kormánybiztosra a nagyenyedi és más településekről származó menekültek segélyezése. Kolozsváron a menekültek részére azonnal gyűjtés indult, sokan egész családokat, vagy árván maradt gyerekeket fogadtak be otthonukba. Beöthy az álladalmi pénztárból 2600 forintot osztott ki közöttük, ez azonban kevés volt, mivel az üldözöttek száma meghaladta a 2500 főt. Beöthy állami segélyt sürgetett a menekültek részére. Király István székelykocsárdi református lelkész január végén fordult segélyért a teljhatalmú országos biztoshoz. Előadja, hogy „részint legyilkoltatott, részint leégetetett és teljesen kiraboltatott" egyházközségéből 1848. november 8-án Tordára menekült nejével s 4 gyermekével, akik közül kettő időközben eltűnt. November 14-én Kolozsvárra menekült, majd öt heti ott tartózkodás után visszatért Tordára, ahol „jó emberek" könyöradományából tengődik már három hónapja. Tizenkét évet töltött a „tsak volt Nagy-Enyedi főtanodában, a Göttingeni universitasban tanult 1816 és 1817-ben." Egyházközségében számtalan prédikációt és halotti beszédet tartott, amelyek közül sok nyomtatásban is megjelent. Jelenleg „a rabló és gyilkoló csorda miatt kenyér nélkül, ruházat nélkül maradott." Könyörögve kérte hat havi lelkészi illetménye folyósítását az állami pénztárból. A kérelmezőről Antal János püspök állított ki erkölcsi bizonyítványt,így Beöthy a segély kifizetését január 29-én engedélyezte. Hasonló folyamodvánnyal fordult a kormánybiztoshoz Vásárhelyi Mihály magyardécsei református lelkész is, akit a román felkelők minden vagyonából kifosztottak 1848 végén, majd négy fős családjával Nagyenyedre menekült, ahol január elején ismét kifosztották őket. A kérést Antal püspök ebben az esetben is támogatandónak ítélte.[16]

Beöthy Ödön nemzetiségi politikája

1848 őszétől az erdélyi szászok és románok, vagyis az összlakosság kétharmada fegyveresen is szembe került a magyar kormányzattal. Ezzel a ténnyel a december végén Erdély felé tartó Beöthy is tisztába volt, aki január elsején, amikor Bemmel találkozott a következő kérdést tette fel a lengyel tábornoknak: „Január 1-én találkoztam tábornagy Bem úrral Désen, s azon kérdésemre: minemű rendeleteket léptetett életbe, hogy előhaladtával a már elfoglalt vidék biztosíttassék, válaszul adá: miután az olá ajkú nép mindenütt hódolás jeleit nyilvánítá, örvendve a kényuralomtoli megszabadulásnak, minden félelmi ok

[15] MOL H.2. 3426.; Mikes János levele Bernáth József kormánybiztoshoz. Nagyvárad, 1848. november 19.; MOL H.106. 2. d. 668–670. f.; MTA Kt. Csány-lt. 117/849. Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 17.; KLÖM XIV. 235. Kossuth Lajos utasítása Beöthy Ödönnek a Mikes János gróf ellen emelt vádakkal kapcsolatban. Debrecen, 1849. január 25.

[16] Irmédi-Molnár, 1938. 96.; MOL H.2. 1403/849. Beöthy Ödön az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz Kolozsvár, 1849. január 29.; MTA Kt. Csány-lt. 3755. Király István kérelme. Torda, 1849. január vége.; MTA Kt. Csány-lt. 3622. Vásárhelyi Mihály folyamodványa. Kolozsvár, 1849. január 16.

megszűnvén. Elégségesnek látja Zsibóra két, Somlyóra egy és Csucsára is egy n.őri századot rendelni. Minek folytán K.Szolnok megyét tudósítám, oszlatná széjjel az egregyi tábort."

Beöthy aggodalma nem volt légből kapott, mivel délvidéki kormánybiztosként már komoly tapasztalatokat szerzett a nemzetiségiekkel való politizálás területén. Még Erdélybe érkezése előtt az Észak-Erdélyt visszafoglaló Bem tábornok 1848. december 27-én kibocsájtott kiáltványában „mindennemű" politikai vétkekért bűnbocsánatot hirdetet egész Erdélyre nézve. Ez pedig durva beavatkozás volt a politikai hatalom hatáskörébe, amit az egyébként szigorú természetű Beöthy nem vett jó néven. A hazai és határontúli marxista történetírásban egyaránt elterjedt az a felfogás, hogy a magyar nemzetpolitikát képviselő erdélyi kormánybiztosok, köztük Beöthy mereven ellenezték Bem amnesztia politikáját. Ezzel szemben Egyed Ákos, az erdélyi magyar történetírás doyenje, az Erdély 1848–1849. című összefoglaló művében azt az álláspontot képviseli, hogy Beöthy Nagyenyed elpusztításáig képviselte Bem közbocsánatot hirdető álláspontját, véleménye csak a január eleji román pusztítások hatására változott meg. Hol az igazság? Tény, hogy Beöthy a január 2-án Kossuthoz intézett levelében Bem fenti rendeletéről így vélekedett: „Bem hadvezér úr múlt hó 25-kén bejövén Kolozsvárra a ...alatt kapcsolt példányból láthatólag közbocsánatot hirdetett, mi mint észrevehetni az ennekelőtte is jó érzésűekben némű kedvetlenséget látszik gerjeszteni." Ennek ellenére a rendeleten nem fog változtatni, nehogy ez elégedetlenséget szüljön, hacsak az Országos Honvédelmi Bizottmány máshogy nem rendelkezik. A Honvédban megjelent tudósítás, amely feltehetőleg Beöthy egyetértésével született meg így fogalmaz: „A közbocsánat csak politikai vétkekre szól és nem rablási merényekre. A kormánybiztos úr ezt igen jól tudja." Ebben pedig már benne van Bem rendeletének esetleges korlátozása. A fenti forrásokból egyértelmű, hogy Beöthy már kezdetektől fogva sem értett egyet Bem amnesztia politikájával, ugyanakkor a politikai egység érdekében nem lépett fel nyíltan ellene.[17]

A főkormánybiztos kételyeit csak erősítették azok a jelentések, amelyeket az egyes katonai parancsnokok küldtek számára a román felkelők egyre ellenségesebb magatartásáról és a békés magyar lakosság elleni atrocitásaikról. Január 6-án, a Tordára kikülönített dandár parancsnoka, Czetz János alezredes arról írt, hogy a vidékre kiküldött őrjáratok tudósításai szerint a román felkelők az amnesztiával visszaélnek. A rablott javakat és fegyvereiket nem szolgáltatják be, a védtelen magyar lakosokat összefogdossák és Balázsfalvára hurcolják. Nagyenyedről például 30 személyt hurcoltak el. Katonai erőt kért, ennek hiányában ugyanis nem tudja szavatolni a magyar lakosság biztonságát. Problémát jelentett az is, hogy az erdélyi haderő legvitézebb alakulatának számító 11. honvédzászlóalj katonái, akik erről a vidékről származtak, ki akartak vonulni és bosszút állni a román felkelőkön. Czetz konzultált Inczédy Samu alez-

[17] MOL H.2. 224/E. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 2.; Bem 1848. december 27-én, Kolozsváron kelt nyílt rendeletét közli: Kővári, 1861/1. 136.; A marxista felfogásról: Kovács, 1979. 90.; Göllner, 1967. 220–221.; Egyed, 2010. 304.; Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.

redessel, zászlóaljparancsnokkal, és úgy döntöttek, hogy nem fenyítik meg az engedetlenkedőket, mert ez csak tovább növelné az ellenállást. Ugyanakkor javasolták Beöthynek a zászlóalj felváltását. Ugyanezen a napon B. Bémer Károly lovas nemzetőr százados is tudósította Beöthyt a Kalotaszegi román falvak ellenállásáról. Dobozy István nemzetőr őrnagy két század gyalogos és 40 lovas bihari nemzetőrrel január 5-én szállt ki Bükén és Bocs falvakba, amelynek román lakossága a fegyvereit és a rablott javakat elrejtette. Dobozy szigorú motozást tartott, így az 1848 novemberében feldúlt kalotaszentkirályi és zentelkei magyar lakosok eltulajdonított értékei és a román lakosok fegyverei kerültek elő.[18]

A legnagyobb pusztítást azonban Alsó-Fehér megye székhelye, Nagyenyed szenvedte el 1849. január 8-án és 9-én. A virágzó város az erdélyi református egyház püspöki székhelye volt, kollégiuma pedig az országrész egyik legszínvonalasabb oktatási intézménye. A várost 1848. november elején a császári csapatok és román felkelők elfoglalták, ekkor azonban a pusztítást sikerült elkerülnie. 1849 december végén és január elején számos nagyenyedi menekült tért vissza az otthonába. A város közvetlen környékén január elején nem állomásozott reguláris császári katonaság, helyüket Simion Prodan Probus prefektus román felkelői foglalták el. Legközelebb magyar csapatok Tordán voltak, ennek a dandárnak a parancsnoka pedig Czetz alezredes volt. Dandárja a 11. honvédzászlóaljból, egy osztály Mátyás-huszárból, 80 Kress svalizsérből és négy hatfontos lövegből állt. A későbbiek folyamán a városba érkezett még a 32. honvédzászlóalj. Így az nagyenyediek először Czetztől kértek segítséget, aki kijelentette, hogy Bem tábornok rendelkezéséig Tordát nem hagyhatja el, így a küldöttség Kolozsvárra ment Beöthyhez, ide január 9-én érkeztek. A főkormánybiztostól kitérő választ kaptak, bár ekkor már késő volt. A várost ugyanis január 8-án Prodan és Ion Axente Xever prefektek román felkelői megtámadták, a várost felégették, a lakosságot pedig nagyrészt lemészárolták. A város elpusztításáról január 9-én levélben számolt be Czetz Beöthynek. Jelentette, hogy fél század honvédet fog küldeni a menekültek felkutatására és elszállítására. Az utóbbiak számára állami segélyt kért. Január 11-én pedig egy erősebb csapat: egy század honvéd és 25 Mátyás-huszár indult el Tordáról, akik több száz menekültet szállítottak Tordára. Mivel a város nem tudta ellátni a több mint 2000 szerencsétlent, egy részüket Kolozsvárra szállították át. A városba nagy számban érkeztek megfagyott és kiéhezett üldözöttek. A felnőtteken kívül mintegy 80 gyermek is érkezett, akiről nem tudták, hogy a szüleik élnek e még. Szívtépő látvány volt, ahogy a gyermekek a szüleik után siránkoztak. Beöthy nagyon felháborodott és az ég bosszúját kérte a reakció alkalmazta eszközökre.[19]

---

[18] Czetz jelentése: MTA Kt. Csány-lt. 3491.Torda, 1849. január 6.; Czetz Jánosra: Bona, 2000. 148–149.; Inczédy Samura: Bona, 2000. 401–402.; Bémer Károly jelentése: MTA Kt. Csány-lt. 3493. Bánffyhunyad, 1849. január 6.; Mindkét jelentést részletesen ismerteti: Egyed, 2010. 305–307.

[19] Nagyenyed elpusztítására összefoglalóan: Kemény, 1863. és Szilágyi, 1891.; Czetz erőire: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3., Bauer, 1870. 90.; Czetz levelét közli: TL 1892. 10. sz. 102.; A nagyenyediek segélykérésére: Szilágyi, 1891. 39.; Az enyedi események elemzése: Egyed, 2010. 310–319.; Beöthy felháborodására: Irmédi-Molnár, 1938. 96.

Az enyedihez hasonló szerencsétlenség történt Járán is. Bár a lakosok január 15-én segítséget kértek, ez későn érkezett meg, így a falu magyar lakóit a román felkelők lemészárolták, házaikat felgyújtották, javaikat pedig felprédálták. A faluba benyomuló magyar csapatok tűzharcba keveredtek a román lakosokkal és felkelőkkel, akik közül többet megöltek. Ekkor jelent meg a falu határában egy román felkelő csapat, amely azonban alulmaradt a magyar alakulattal szemben és 53 főt veszítettek. Az eseményről január 16-án küldött jelentést Beöthynek Czetz, aki immár keményebb fellépést javasolt a havasi román felkelőkkel szemben. Felmerül a kérdés, hogy mit tett Beöthy a további veszély megelőzése érdekében? Rendeletet intézet Erdély lakóihoz, amelyben vadászcsapatok alakítására szólította fel őket, valamint katonai segítséget kért a partiumi megyéktől is. Minden nélkülözhető erőt Tordára, és más magyar településre küldött.[20]

A román felkelők pusztításai természetesen nagy hatást gyakoroltak az országos teljhatalmú biztos nemzetiségi politikájára. Ha január 2-án még csak kételyei voltak Bem amnesztia politikáját illetően, január 15-től fogva már a nyílt elutasítás álláspontján volt, szorgalmazva a román felkelőkkel szembeni erélyesebb fellépést. Nézetének változását hűen tükrözik a Honvéd hasábjain január 18-án megjelent felhívásának sorai: „A bűnbocsánat meg nem termette maga gyümölcseit. A vad elem dühöngve pusztít, ártatlan vérrel öntözi e földet. És míg a magyar sereg győzelmesen halad, s új babérokat tűz halántékaira: Addig a fő város közelében, hol annyi okunk volt az ádáz vésznek lecsilapultát várni, városok és falvak dűlnek romba.

Biztosítékunkra itt hagyott sergeink mindent elkövetnek, meggátolni a veszélyt, de részint a távolság, részint a késedelmes tudósítások ezt tenniek nehezíti, ..."[21]

A szászokkal szembeni politikáját — Kossuth utasítására — már kezdetektől fogva a kemény fellépés jellemezte, ugyanis 1848. október 18. óta a szászság immár nyíltan a magyar kormánnyal szembenállók oldalára állt. A szász nemzetőrség, amely 1848 tavaszától alakult és soraiból gondosan kizárta a magyarokat immár fegyveres szerepet is vállalt az osztrák csapatok mellett. Az 1848. október 23-án Marosvásárhely ellen vonuló Gedeon József tábornok hadosztályában 700 szász nemzetőr is volt. E mellett felajánlották egy 1253 fős vadászszászlóalj kiállítását is, melybe a szász ifjak lelkesen jelentkeztek. Az utóbbi alakulat a brassói helyőrség kötelékébe került.A Puchner által 1848. november közepére elfoglalt Erdély területéből egy saját Markt grófságot kívántak létrehozni a vezetésükkel. E mellett a Kolozs, Doboka és Torda megyei szász lakosságú falvakat Beszterce-vidékhez kívánták csatoltatni. 1848. december közepén azonban megindult a magyar ellentámadás, 1849 januárjában Bem csapatai már Nagyszebent fenyegették, ami nem kevés rémületet keltett mind Puchnerben, mind a szász vezető körökben. Az erdélyi főhadparancsnok ösztönzésére Nagysze-

---

[20] Czetz január 16-án, Tordáról írt jelentését közli: Dragomir, 1946. III. 275–276.; Beöthy jelentése az eseményekről az Országos Honvédelmi Bizottmány részére: MOL H.2. 701/E. Kolozsvár, 1849. január 16.; Beöthy további intézkedéseiről: Egyed, 2010. 318–319.

[21] Honvéd, 19. sz. 1849. január 18. 74.

ben és Brassó küldöttsége Havasalföldön felkereste Lüders tábornokot, a román fejedelemségeket megszálló orosz csapatok parancsnokát katonai segítségkérés céljából. A misszió azonban sikertelen maradt, mert Lüders csak Puchner kérésére volt hajlandó csapatokat küldeni. Miután ez is megtörtént, február 2-án orosz egységek vonultak be Nagyszebenbe és Brassóba, ahol helyőrségi feladatokat láttak el. Ez volt az a lépés, amivel az erdélyi szászok a magyar kormányzatnak a maradék szimpátiáját is elveszítették. Az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Kossuth Lajossal már korábban is őket tartotta fő felelősnek a románság fellázításáért és számon magyar település elpusztításáért, de az oroszok behívása csak tetézte az ellenszenvet. Míg a román vezetőkkel a magyar politikusok keresték a megegyezés lehetőségét, a szászokkal szemben többségük csak a kemény fellépés politikáját tartotta célravezetőnek.[22]

1849. január elején Bem csapatai elfoglalták Beszterce-vidéket, vagyis az első szászok irányította törvényhatóságot. A terület élére Bem egy bizottmány állított, amelynek feladata a lázadásban részt vettek megbüntetése volt. A testület elnöke gr. Mikes Kelemen ezredes volt. Mikes Besztercén kivégeztetett egy szász tanítót, aki folyamodványokat írt Karl Urban alezredeshez. Ezek a hírek eljuthattak Kolozsvárra is, mert Beöthy a január 5-én Hodossy Miklóshoz írt levelében az alábbiak szerint fogalmazott: „A szászok földjének egy részét szerencsésen megszállottuk, és hiszem, hogy Bem tábornok az ön által is javallott módot igyekezni fog életbe léptetni, ezt csak gyanítólag írhatom, mert én a Tábornoktól még egy betű tudósítást sem nyertem." Beöthy január 20-án kelt levelében javasolta az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy az August Wardener br., vezérőrnagy által 1848 novemberében a magyar városokra vetett hadisarcot, mintegy 108.000. forintot, a szászok térítsék meg. A javaslatot Kossuth elfogadta.[23]

Beöthy kezdetektől fogva arra törekedett, hogy az erdélyi nemzetiségeket megnyerje a magyar forradalom és szabadságharc ügyének, ez a törekvése azonban zátonyra futott. Ezzel a kormánybiztos is tisztában volt, és a helyzet megítélését hűen tükrözik Ion Lemeni görök katolikus püspökhöz január 30-án intézett levelének sorai: „ Csillapulni kell a kedélyeknek, a nemzeteknek egymást megérteni s így kiegyenlítést létesíteni. Ez volt fő feladatom ideérkezésem óta, de eddig célt nem értem."[24]

Beöthy Ödön és Józef Bem vezérőrnagy kapcsolatának alakulása

A bevezető fejezetben már utaltam arra, hogy Beöthy életrajzírója, Hegyesi Márton az erdélyi főkormánybiztosságról való lemondásának elsődleges okát ab-

---

[22] A szászok politikájára nézve: Teutsch, 1910. 252–253.; Sárközi, 1974. 63–66.; Az orosz csapatok behívásának körülményeit alaposan feltárja: Gyalókay Jenő: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. 1849. január 31-március 28. Bp. 1931. A lépést még a román vezetők egy része is ellenezte.; Alekszandr Nyikolajevics Lüders orosz gyalogsági tábornok, a román vajdaságokat megszálló V. hadtest parancsnoka volt.;

[23] Mikesre: Bona, 2000. 517–518.; Bem besztercei eljárására: Márki, 1898. 223. p.; Bauer, 1870. 94. p. Karl Urban alezredes a naszódi székhelyű román határőrezred parancsnoka volt.; Beöthy levele Hodossy Miklóshoz: MOL H. 106. 3. d. Sz. n. Kolozsvár, 1849. január 5.; Beöthy levele Kossuthoz: MOL H.2. 904/E. Kolozsvár, 1849. január 20.

[24] Egyed, 2010. 350.

ban látta, hogy nem sikerült a lengyel tábornokkal megfelelő kapcsolatot kialakítania. Hogy ez a megállapítás mennyire állja meg a helyét, arról átfogó elemzés eddig még nem született. A továbbiakban erre a kérdésfelvetésre próbálok meg választ adni. Kossuth december 25-én kelt rendeletében utasította Beöthyt, hogy lépjen mihamarabb érintkezésbe Bemmel, hogy a további hadműveleteket és feladatokat megbeszéljék, illetve összehangolják. Beöthy előtt az ilyen jellegű feladat nem volt ismeretlen, mivel délvidéki kormánybiztosként már korábban is kellett gondoskodnia a működési területén harcoló csapatokról, ekkor feladatát akadálymentesen megoldotta. Emellett 9 évig katona volt, így a hadtudomány sem volt ismeretlen előtte. Azonban Bem nem bizonyult könnyű diónak. A tábornok nem volt bőbeszédű, anyanyelvén kívül elsősorban a francia nyelvet művelte, német tudása csak felületes volt. Stratégiai terveit még bizalmasaival, közvetlen alárendeltjeivel is csak az utolsó percben közölte. Ez pedig azért volt problematikus Beöthy számára, mert a sereg élelmezéséről és hadianyaggal való ellátásáról elsősorban neki kellett gondoskodnia.[25]

Fentebb már utaltunk arra, hogy a magyar ellentámadás december 18-án indult meg, Bem december 25-én elfoglalta Kolozsvárt. Hadműveleteit 27-én folytatta, 29-én elfoglalta Bethlent. Beöthy és Bem január 1-én találkozott Désen, a személyes kontaktus azonban nem tett jó benyomást a kormánybiztosra. Beöthy megkérdezte Bemtől, hogy milyen intézkedéseket tett a visszafoglalt területek biztosítására, mire a tábornok azt felelte, hogy erre semmi szükség, mert a román lakosság támogatja őt. Így biztosító erő is csak Zsibón, Szilágysomlyón és Csucsán maradt. (négy nemzetőr század) Bem szavai annyira megnyugtatták Beöthyt, hogy Közép-Szolnok megyét utasította, hogy az Egregynél táborba szállt nemzetőrségét oszlassa fel. Emellett Kolozsváron és Tordán állomásozott még csekély sorkatonaság, illetve a 18 századból álló bihari nemzetőrség biztosította Bánffyhunyad és Torda között a közbiztonságot. (3000 fő) Ennek alapján Észak-Erdélyben az alábbi erők állomásoztak 1849 január elején:

a) Kolozsvári térparancsnokság (parancsnok: Tóth Ágoston alezredes):

Alakulat	Állomány
31. honvédzászlóalj	900 fő
32. honvédzászlóalj két százada	240 fő
15. huszárezred tartalék százada	80 fő (ló nélkül)
11. huszárezred fél százada	50 fő (részben ló nélkül)
Fél hatfontos ágyúüteg	Négy löveg

Összesen: 1140 gyalogos, 130 lovas, 4 löveg.

[25] MOL H. 106. 3. db. Sz. n. Beöthy Ödön levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5. „Az itteni tábornak erejéről, úgy szinte arról is, mik legyenek a hadsereg szükségei, jelentést nem tehetek, amennyiben minden szorgalmazásom dacára mindez ideig semmi értesítést nem kaptam."

b) Tordai-dandár (parancsnok: Czetz alezredes):

Alakulat	Állomány
11. honvédzászlóalj	900 fő
15. huszárezred egy osztálya	240 fő
Kress-svalizsérek	80 fő
Egy hatfontos üteg	8 löveg

Összesen: 900 gyalogos, 320 lovas, 8 löveg.

A fenti összegzésből megállapíthatjuk, hogy a régióban állomásozó katonai erő csekély volt és semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy minden magyarok lakta települést megvédjen.[26]

Ráadásul január 17-én Bem Czetz erőit magához vonta, így Kolozsvár szinte védtelenül maradt, mivel a tordai dandárral a 31. honvédzászlóalj is elvonult. Így Beöthynek a régió védelmét szinte saját magának kellett megteremtenie. Elsősorban az alakuló nemzetőrségekre és vadászcsapatokra, a partiumi megyék mozgósított nemzetőrségeire támaszkodhatott. Ezzel egy vita vette kezdetét a tábornok és a kormánybiztos között. Az előbbi azzal vádolta Bemet, hogy kevés erőt hagyott hátra az elfoglalt területek biztosítására. A vádakra Bem a január 18-én kelt levelében válaszolt. Közölte, hogy a 15 ezer fős hadtestéből 5565 fő a visszafoglalt területeket tartja megszállva, vagyis az országrész egyharmadát. Neki a haderő kétharmadával Erdély kétharmadát kell visszafoglalnia, így az arányokat tekintve minden rendben van. Az érvelésnek csak az a szépséghibája, hogy január közepétől Bem folyamatosan vonta magához a soralakulatokat, mivel a Dél-Erdélyben összpontosult császári hadtesttel szemben már gyengébb volt.[27]

Január 2-án kelt, az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz írt hivatalos jelentésében Beöthy erősen kritizálta Bemnek a hadsereg ellátására vonatkozó rendeletét. Szerinte a kiszabott kvóta nagyvonalú, ugyanakkor igazságtalan a Csucsától Tordáig szolgálatot ellátó bihari nemzetőrökkel szemben, mivel az utóbbiak a rendelet áldásaiban nem részesültek. Szintén ugyanezen napon kelt Kossuthoz írt bizalmas levele, amelyben Bemet már keményebb hangnemben kritizálta. Nyíltan kijelentette, hogy a tábornok lehet kiváló katona, de a sereg adminisztrációjához keveset ért. A segédje, Szalbek György főhadnagy arisztokratikus modorú, ugyanakkor kiváló főtisztjeit mind a seregtől eltávolítva, másmás állomáshelyekre vezényelte. Nem tart maga mellett vezérkart, mivel a kijelentése szerint ez ő egy személyben. Azonban, ami a legfájóbb volt Beöthynek, hogy a hadsereg ellátásáért felelős főbiztosnak gr. Teleki Sándort, Kővár-vidék főkapitányát nevezte ki, amivel a kormánybiztos egyáltalán nem értett egyet.

[26] Kossuth december 25-i rendelete Beöthyhez: KLÖM XIII. 882–883.; Bem hadműveleteiről: Hermann, 2001. 178–179.; Beöthy és Bem január elsejei találkozójáról: MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Az észak-erdélyi erők elhelyezkedéséről és összetételéről: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

[27] A vitát ismerteti: Kovács, 1979. 90.;

Helyette Oláh Mátyást, Bihar megye volt számvevőjét nevezte ki. Személyes találkozása során Bemmel közölte, hogy Teleki a törvényhatósága kormányzását fogja átvenni, és kérte Bemet, hogy a polgári hatalom ügyeibe a továbbiakban ne avatkozzék bele, illetve küldjön számára részletes tudósításokat a hadi helyzet alakulásáról. Bár Bem mindent megígért, Beöthynek továbbra is komoly fenntartásai voltak vele szemben. Tóth Ágoston naplója szerint január 3-án, amikor bemutatkozó látogatást tett Beöthynél, a kormánybiztos erősen panaszkodott Bemre. Kijelentette, hogy ők ketten sohasem fogják egymást megérteni és Tóth segítségét kérte a gördülékeny kapcsolattartáshoz.[28]

Közben Bem hadműveletei tovább folytatódtak. 1849. január elején Bukovinába űzte Urban erőit, majd január 12-én elfoglalta Marosvásárhelyt, helyreállítva ezzel a közlekedést a Székelyfölddel. Január 16-án továbbindult és 17-én, a gálfalva-szőkefalvi ütközetben jelentős győzelmet aratott Puchner erői felet. A következő nap megszállta Medgyest, majd magához rendelte Czetz dandárját, és Nagyszeben ellen indult. Ide 21-én érkezett, azonban Czetz alakulatai nem érkeztek még meg, a város falait pedig 18 és 24 fontos lövegek védték. Puchner túlerőben volt, ráadásul Bemnek elfogyott a lőszere, így kénytelen volt elrendelni a visszavonulást Nagycsűr felé.

A hadműveletekről azonban Beöthy csak késve, és akkor is szűkszavú tudósításokat kapott Bemtől. Ugyanakkor a tábornok nem küldött jelentéseket — a kormánybiztos többszöri sürgetései ellenére sem — a sereg pontos létszámáról és szükségleteiről. Ismereteim szerint első jelentését Bem január 8-án küldte meg Beöthy számára Besztercéről. Ebben közölte, hogy Urban megvert serege, amely öt sorgyalog zászlóaljból, egy század lovasságból és hét ágyúból áll, Bukovinába menekült. Közölte, hogy Felső-Erdély meg van tisztítva az ellenségtől, és ő Nagyszeben ellen indul, a siker felől nincs kétsége. Következő napi jelentésében, amelyet Bem szintén Besztercéről írt, közölte Beöthyvel, hogy a 18 század bihari nemzetőr elhelyezését helyesli, ez az alakulat a továbbiakban Marzsó Imre őrnagytól függ. Ő jogosult intézkedni a felváltásukról is. Bem közölte Beöthyvel az észak-erdélyi csapatoknak az alábbiak szerinti elhelyezését:

a) Dési-térparancsnokság: (parancsnok: br. Bánffy János alezredes)

Alakulat	Állomány	Állomáshelyek
Debreceni gyalogos nemzetőrség	600 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen
Debreceni lovas nemzetőrség	120 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen
Hatfontos lövegek	3 darab	Dés, Szamosújvár, Bethlen

[28] Beöthy jelentései Kossuth Lajoshoz: MOL H.2. 224. és 225/E. Kolozsvár, 1849. január 2.; Szalbek Györgyre: Bona, 2000. 646.; Oláh Mátyás kinevezésére: MOL H.2. 49:229. Levél az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; Irmédi-Molnár, 1938. 95.; Egyed, 2010. 350–351.

b) Besztercei-parancsnokság: (parancsnok: Riczkó Ignác ezredes)

Alakulat	Állomány	Állomáshelyek
2. (Sándor) sorgyalogezred 3. zászlóalja	500 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Lengyel légió	100 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Szatmári lovas nemzetőrség, más forrás szerint 1 osztály Koburg huszár	200 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
3 fontos lövegek	6 db	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke

A fenti erők Erdély észak-keleti részét biztosították. Ha összegezzük a Kolozsváron és Tordán lévő erőkkel, akkor megállapíthatjuk, hogy a visszafoglalt területeket 2640 gyalogos, 650 lovas és 18 löveg, illetve 3000 nemzetőr biztosította. Emellett a Riczkó alá rendelt alakulatoknak védeniük kellett Erdélyt a Bukovinába kergetett Urbantól. Ez pedig a fenti csekély erőkkel szinte lehetetlen volt. Nem lehetett megvédeni Erdély minden magyar lakta települését, harcolni a román felkeléssel, szemmel tartani a gyulafehérvári erődöt.[29]

A Marosvásárhelyt elfoglaló Bem január 14-én jelentette Beöthynek, hogy a székelyek minden oldalról özönlenek hozzá. Közölte, hogy Tóth alezredest utasította a Felvincig történő előrenyomulásra, mivel a győzelem már közel van. A következő tudósítás, amely január 17-én kelt , január 20. körül érkezhetett meg Kolozsvárra. Ebben a tábornok beszámolt a gálfalva-szőkefalvi győzelemről és Puchner meneküléséről, akit tovább fog üldözni. Reményét fejezte ki, hogy Nagyszebent már 20-án eléri és rövidesen elfoglalja. Szintén ekkor futhatott be Czetz tudósítása is, amelyben közölte, hogy a román felkelés központját, Balázsfalvát 19-én elfoglalta. A legutolsó jelentés január 21-én érkezett meg Bemtől Kolozsvárra. A tábornok ebben sürgősen lőszerutánpótlást kért Beöthytől. Ezt azonban már képtelenség volt eljutatni a Nagyszeben alatt küzdő csapatokhoz. A vereséget követő visszavonulás után nem kapott tudósítást Beöthy Bemtől, a bizonytalanság pedig Kolozsváron pánikszerű hangulatot idézett elő.[30]

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Bem és Beöthy közötti ellentétek a következő tényezőkből adódtak:

– Beöthy már a kezdetektől fogva sem értett egyet Bem bűnbocsánatot hirdető kiáltványával, amelyet egy ideig tudomásul vett, de a nagyenyedi és alsójárai események után nyíltan fellépett ellene.

– Aggodalommal töltötte el, hogy a tábornok a Nagyszeben elleni hadműveletekhez egyre több katonai erőt von magához a visszafoglalt területekről. Így a román felkelés és a gyulafehérvári helyőrséggel szemben, illetve a szórványban lévő magyar települések megvédéséhez alig maradt bevethető alaku-

[29] Bem január 8-án kelt tudósítása közli: TL 1893. 203.; Sz. n.; A január 9-én írt jelentése: MOL H.2. Sz. n.; Marzsó Imrére: Bona, 2000. 497–498.; Bánffyra: Bona, 2000. 229.; Riczkóra: Bona, 2000. 601–602.; Az alakulatok létszámának pontosításához: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

[30] TL 1892/8. 74.; Honvéd, 21. sz. 1849. január 20. 81.; Irmédi-Molnár, 1938. 96–97.

lat. A Nagyenyed és Gyulafehérvár felől Debrecen és Nagyvárad ellen irányuló ellenséges támadástól még Kossuth is tartott, bár ennek 1849 január elején sok realitása nem volt.[31]

– Beöthy a hadsereg ellátását mindig szívügyének tekintette, ugyanakkor e nehéz feladatnak Bem pontos jelentései hiányában nem tudott eleget tenni.

– Határozott politikusként nem nézte jó szemmel és nem tűrte el, hogy a tábornok beleavatkozzon a polgári hatalom ügyeibe.

Beöthy honvédelmi és hadseregszervező intézkedései

Beöthy számára az egyik legnehezebb feladatnak számított a visszafoglalt területeken az államhatalom és a közbiztonság helyreállítása. Ehhez ugyanis fegyveres erőre volt szükség. A belbiztonság garantálása elsősorban a nemzetőrség feladata lett volna, az országrész nemzetőrségeit azonban 1848 október-novemberben a császári alakulatok, illetve a román és szász felkelők lefegyverezték. 1849 januárjában megindult ugyan a törvényhatóságok nemzetőrségeinek újjászervezése, azonban számukra az állam fegyvert nem tudott biztosítani. Az előző fejezetben ismertettük, hogy a rendelkezésre álló sorkatonaság kevés volt, ráadásul az utóbbinak Erdély visszafoglalása volt az elsődleges feladata. A Honvéd cikkírója erről így fogalmazott: „Hadjárásunk főfeladata egy országrészt visszaszerezni az anyahonnak. És ha a fegyveres erőt, mely e főcélra szükséges, magán sérelmek orvoslására diriboljuk szét, maga a főcél lesz kockáztatva." Másik kézenfekvő megoldás a szabadcsapatok szervezése volt Erdélyben és a Partiumban. Magyarországon Kossuth Lajos 1848. december 16-án rendeletben szólította fel a veszélyeztetett törvényhatóságokat, hogy szervezzenek gerillacsapatokat. Két nap múlva már részletezte az elképzeléseit. A csapatok vezéreit a főispánok, vagy azok távollétében az alispánok nevezik ki. A vezérek 100–200 fős csapat esetén századosi, 400 fő felett őrnagyi illetményt kapnak. Az így felállított alakulatok nem tartoznak a rendes katonaság közé, de ha más megyében is veszély van, akkor a kormány felhívására oda is kötelesek átmenni. Felszerelésükről maguk gondoskodnak. Feladatuk a gerillaharc, a zsákmány őket illette, a szuronyos puskákért és foglyokért pénzt kaptak. Hatáskörileg a polgári kormányzathoz tartoztak. Ezek az alakulatok tehát költségkímélőbbek voltak, ugyanakkor négy hónapig bárhol be lehetett őket vetni. A fentiek szellemében Beöthy január 5-én kelt rendeletében vadász csapatok alakítására szólította fel Közép-Szolnok és Kraszna megyék közönségét. Rendeletét az alábbiakkal indokolta: „A dolgok menetelét összetett kézzel azon biztos remény alatt, hogy így a veszélyt magunktól eltávolítjuk hasztalan nézzük, hasztalan különösen Erdélyben, hol a nemzetiség és értelmiség ellen a durva nyers erő használtatik fel; melynek feladása nem kevesebb, mint véres verejtékkel szerzett vagyonunkat feldúlva romba dönteni, s életünktől a legborzasztóbb kínok közt minket megfosztani, ha tehát ily jövendő vár reánk, természeti ösztön hí fel mindenkit, életét a mily drágán csak lehet árúba bocsátani." A következő napon pedig Erdély

[31] Dragomir, 1946. III. 264. Kossuth levele Beöthyhez. Debrecen, 1849. január 9.

törvényhatóságai felé bocsátott ki nyílt rendeletet a tárgyban. Az intézkedés indoklása szinte megegyezik a fenti megyékhez írottakkal. A vadászcsapatokba belépők 5 forint foglalót kaptak, zsoldjuk a sorkatonaságéval megegyező volt. Az alakulatok a katonai törvények hatálya alatt álltak. A belépők vállalhattak mind lovas, mind gyalogos szolgálatot, amennyiben egy csapat létszáma elérte a 100 főt, megalakultnak számított és indulnia kellett a román felkelők ellen. Fő faladatuk volt, hogy portyázásaikkal a bűnösöket elfogják, a rablott javakat és fegyvereket begyűjtsék. Semmi olyan jogosítványuk nem volt, amely törvénytelenségre hatalmazta volna fel őket. Erre egyértelműen utalnak a rendelet záró sorai: „Azért is eleve figyelmeztetek mindenkit, ki erkölcse tisztaságában és becsületességében nem bízik, e sereghez be ne álljon; mert a magyar nemzet egyedüli feladata, bármi méltatlanságot és polgáriasság elleni tényt követtek légyen is ellene, hasonló mértékkel vissza nem fizetni, — mert ezt sem históriai nevezetessége, sem világszerte ismeretes becsületes jelleme meg nem engedi. — Feladatásunk nem hódítás,— feladatásunk kibékítés, és meggyőzni mindenkit arról, hogy e honnak jövője és mindene az u n i o törvénynek szilárdításában rejlik."A vadászcsapatok ideiglenes szervezésével Beöthy Keczeli Istvánt, Csíki Lászlót, Orbók Ferencet és Bánffy Lászlót bízta meg.[32]

A vadászcsapatok alakítása mellett Beöthy a nemzetőrségek egy részének mozgóvá tételére utasította a törvényhatóságokat. 1849. január 8-án levélben tudatta Torda városával, hogy Czetz alezredes 1200 fős különítményével megkezdi a cirkálásait, viszont ők alakítsanak vadászcsapatokat. A vállalkozók saját fegyverrel rendelkezzenek, a költségeket majd az állam fogja viselni. A város a rendelet hatására másnap közgyűlést tartott, ahol arról határoztak, hogy az eddig felállított két nemzetőrszázadot átszervezik vadászcsapatokká.

Január 16-án egy portyázó vadászcsapat indult ki Tordáról a román felkelők ellen. A mozgó vadászcsapatok fontos feladata volt a román felkelők által elrabolt javak visszaszerzése. Tarsoly Gergely és Lengyel Ádám századosok századai már január 23-án megkezdték a cirkálást, valamint a román felkelők lefegyverzését és a rablott javak visszaszerzését. A legfenyegetettebb helyzetben Torockó és környéke volt, ahová Ugron kormánybiztos vadászszázadokat indított Tordáról. Emellett a kormánybiztos külön katonai erő kirendelését kérte az országos biztostól Kolozsvárról a tordai térparancsnokság rendelkezése alá Alsójárára. Az utóbbi az alábbi alakulatokból tevődött össze: 50 honvéd egy főtiszt vezetése alatt (32. honvédzászlóalj), 1 század bihari és 1 század tordai nemzetőr. A különítmény elsődleges feladata az volt, hogy Pápai Lajos alispán, polgári biztos irányítása mellett a környék román lakosságát lefegyverezzék. Beöthy közölte a térparancsnoksággal azt is, hogy Kolozsvárról hasonló erők indultak ki Tordaszentlászlóra és Magyarlétára, amelyekkel vegyék fel a kapcsolatot és a hadműveleteiket hangolják össze.

---

[32] Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.; Az anyaországi szabadcsapatokról: Hermann. 1999. 10–14.; Közép-Szolnok és Kraszna megyékhez intézett rendeletről: Honvéd, 9. sz. 1849. január 6. 33–34.; Január 6-án, Kolozsváron kelt, az erdélyi törvényhatóságokhoz intézett levelét közli: Kővári , 1861/1. 144–145. p.; Kővári, 1861. 152.; Bánffy Lászlóra: Bona, 1998. I. 83.; Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 6. (Közli: Dragomir, 1946. III. 253–254.)

Torda mellett Kolozsváron és Aranyosszékben alakultak ilyen csapattestek. A legnagyobb gondot a lőfegyverhiány jelentette, a belépők egy része csak lándzsával volt felszerelve. Beöthy vásárolt ugyan fegyvereket, ez azonban csak a hiány töredékét fedezte. Aranyosszékben a nemzetőrség 1848-ban kinevezett őrnagya, Benő István kezdte meg a újjászervezést. 724 gyalog (két század) és 163 fő lovas (egy század) nemzetőr alakult. A gyalogosok 44 lőfegyverrel, míg a lovasok 73 felszerelt lóval és 13 pár pisztollyal rendelkeztek. Az utóbbiak kivétel nélkül kiszolgált székely huszárok voltak. Benő január végén 200 db lőfegyvert és pénzt kért Beöthytől.

Beöthy Kolozsvár lakosait már január 6-án egy vadászcsapat alakítására szólította fel, vezérnek Matskási Ferencet szánta. A kolozsvári mozgó nemzetőr alakulatot Beöthy a mezőségi román falvak lefegyverzésére rendelte ki. Az alakulat Magyar- és Oláhlétára szállt ki, ahol rögtön megkezdték a vizsgálatot. Ekkor a települések határában két-három ezer román felkelő jelent meg, akiket a havasok felé űztek. Később az alakulat Kisbányán harcolt a román felkelők ellen, és 13 lemészárolt magyar halottat eltemettek. Ezután Kisfenesre vonultak, ahol br. Wesselényi Farkas, illetve az alsójárai polgárok elrablott javait szerezték vissza. Emellett négy lőfegyvert és lándzsákat szedtek be a román lakosságtól. Végül a megye a vadászcsapatok szervezésével Kolozsvárhoz hasonlóan Macskási Ferencet bízta meg, akit egyben őrnagyi rangra is javasoltak.. A megyei vadászok közül egy század Bán István százados parancsnoksága alatt Tordaszentlászlón állomásozott. Január 17-én pedig Beöthy arra utasította a város hatóságát, hogy a nemzetőrséget írják össze, a szolgálatra kötelezettek lássák el magukat a lehetőségeik függvényében lőfegyverrel, vagy készítsenek lándzsákat. A város kirendelt mozgó nemzetőrsége feltehetőleg több kihágást is elkövetett, így Beöthy január 29-én vizsgálat lefolytatására utasította br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztost.

A Kalotaszegen mintegy 400 fős vadászcsapat alakult, azonban a foglalópénz és a fegyver hiánya miatt a többség hazament. Bánffyhunyadon 150, más Kolozs megyei településeken 110 fő vállalt vadászcsapatbeli szolgálatot. Számukra a főispán fegyvert és foglalópénzt sürgetett. Ezen felül még Szentpály Sándor szervezett a megyében egy 176 fős vadászcsapatot. A kalotaszegi vadászcsapatba — Beöthy utasítása alapján — csak a lőfegyverrel rendelkezőket vették fel, a többi jelentkezőt mozgó nemzetőri szolgálatra kötelezték.

Belső-Szolnok megyében Beöthy rendeletének fogadtatásáról a szemtanú Csernátoni Vajda Sámuel így emlékezett: „Január 17. volt a bizottmányi gyűlés, hol Beöthy Ödön kormánybiztos rendelkezék, miszerént az ellenség által okozott károk becsültessenek meg, azok megtérítendők, és a megyébe mozgó vadász csapat állíttassék fel, amelyek iránt intézkedések tevődtek is." Mintegy 200 fő jelentkezett mozgó nemzetőri szolgálatra, akik mellé Torma Józsefet kérte hadnagyi rangban a főispán. Emellett Eperjesi József nemzetőr főhadnagy is vadászcsapat szervezésébe kezdett, ugyanakkor Bem Désen a nemzetőrség felállítását szorgalmazta. Mivel az utóbbit a vadászcsapat szervezése gátolta, Weér Farkas főispán Beöthytől kért állásfoglalást az ügyben. Ugyanígy véleményt kért br. Bánffy János alezredes, dési térparancsnok is, mivel a főis-

pán a román lakosságtól beszedett fegyvereket a vadászcsapatok számára igényelte tőle, míg Bem a nemzetőrségnek szánta azokat. Beöthy a válaszában kifejtette, hogy célszerűbb a vadászcsapatot lőfegyverrel ellátni, mivel az négy hónapra alakult és bárhol bevethető. A nemzetőrséget lándzsával is fel lehet szerelni. Ezzel a kormánybiztos meg is határozta a vadászcsapatok és a mozgó nemzetőrség közti különbséget, mivel az utóbbit csak rövidebb időszakra lehetett alkalmazni. Ennek szellemében határozta meg Beöthy január 17-én Szék városa számára a nemzetőri szolgálatra kötelezett polgárok összeírását, illetve vadászcsapatok alakítását, amelyet 200 fő jelentkezése esetén azonnal ki kellett indítani.

Marosszékben január 20. és január 30. között hat század vadász alakult, melyet rövidesen a Mezőség falvaiba vezényeltek a román felkelők ellenében. Emellett a szék nemzetőrsége is újjászerveződött, egy századuk január végén már Gálgón állomásozott. Az egységet később Bem Marosvásárhelyre visszarendelte, amit Bánffy alezredes, dési térparancsnok nem nagyon bánt, mivel mintegy 72 nemzetőr már korábban hazaszökött.

Nagyon fontos volt, hogy a közbiztonság megteremtése érdekében gyorsan bevethető, elsősorban lovas alakulatokra volt szükség, így Beöthy január 17-én az ilyen jellegű szolgálat vállalására szólította fel Erdély lakóit. Felhívását az alábbi sorokkal indokolta: " A vad elem dühöngve pusztít, ártatlan vérrel öntözi e földet. És míg a magyar sereg győzelmesen halad, s új babérokat tűz halántékaira: Addig a fő város közelében, hol annyi okunk volt az ádáz vésznek lecsilapultát várni, városok és falvak dűlnek romba. Biztosítékunkra itt hagyott sergeink mindent elkövetnek, meggátolni a veszélyt, de részint a távolság, részint a késedelmes tudósítások ezt tenniek nehezíti, mert egy neme a csapatnak, mely gyorsasággal a fenyegetett helyeken meg jelenhet hiányzik. Lovasságunk nincs, Lóra tehát mindenki, kitől csak telik, rang és osztály különbség nélkül. Mutassa meg e hon lakossága, hogy nem csak lovakat tuda nevelni, hanem azokon szolgálni is, midőn a hon érdeke kívánja."[33]

A vadászcsapatok mellett legalább ennyire fontos volt a szerveződő honvédzászlóaljak kiegészítése és felszerelése. Az utóbbiak közül Beöthy különös

[33] Torda megyére: MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. január 16.; MTA Kt. 3646. Ugron István jelentése Beöthy Ödönhöz. Torda, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3643. Tarsoly százados jelentése Ugron Istvánhoz. Záh, 1849. január. 23. Panaszkodik, hogy kevés a rendelkezésre álló erő, illetve nagy a fegyverhiány.; MTA Kt. Csány-lt. 55/849. Beöthy levele Torda városához. Kolozsvár, 1849. január 8. Mellette: A város közgyűlésének jegyzőkönyve Szigethy Cseh Sándor főhadnagy és Balogh János aljegyző aláírásával. Torda, 1849. január 9.; Dragomir, 1946 . III. 270. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 110/849. Beöthy rendelete a tordai térparancsnoksághoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Egyed, 1998. II. 39–40. p.; Lengyel Ádámra: Bona, 2009. II. 28.; Tarsoly Gergelyre: Bona, 2009. II. 442.; Pápai Lajosra: Bona, 2000. 561.;; Aranyosszékre: : MTA Kt. Csány-lt. 3721. Benő István őrnagy jelentése. Kövend, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 3717. Fosztó Károly levele. Kövend, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 3720. Aranyosszék levele. Kövend, 1849. január 15.; MTA Kt. Csány-lt. 3757. Benő őrnagy jelentése. Kövend, 1849, január 31. Benő Istvánra: Bona, 2000. 239–240.; Kolozsvárra és Kolozs megyére: MTA Kt. Csány-lt. 3595. Bíró Pál nemzetőr százados levele. Magyarléta, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3658. Kemény Ignác kormánybiztos jelentése. Kolozsvár, 1849. január 23.; MTA Kt. Csány-lt. 3692. Matskási Pál főispán levele. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3695. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3728. Bíró Pál százados jelentése. Kisbánya, 1849. január. 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3664. Beöthy levele Kolozs megyé-

figyelmet szentelt a 32. honvédzászlóaljra. Ennek az alakulatnak a szervezését 1848 októberében kezdték meg Torda megyében és Aranyosszékben br Kemény Farkas irányításával. Ebben az időszakban az erdélyi főhadparancsnokság már nem támogatta a honvédzászlóaljak szervezését, így a zászlóalj még október végén is csak 132 újoncból állt. A zászlóalj felfegyverzése lassan haladt, noha Cserey Ignác alezredes már november végén fegyvert igényelt Lahner György ezredes, fegyverzeti felügyelőtől. Fegyvert azonban ennek ellenére sem kaptak, így a zászlóalj parancsnoka, Bittó Károly őrnagy még decemberben is a hiányos felszereltség miatt panaszkodott. Erdély feladása után az alakulat Bihar megyébe vonult vissza, ahol szervezése folytatódott. Az alakulat erdélyi újoncainak létszáma január elején csak 166 fő volt, így Bihar megyei újonckeretből egészítették ki a létszámát. Az utóbbi azonban nagyrészt román nemzetiségű újoncokból állt, a zászlóalj összlétszámának pedig 50%-a tartozott az utóbbi nemzetiséghez. Ennek alapján Cserey Ignác alezredes, a 6. és 8. hadmegye parancsnoka nem javasolta az alakulatnak az erdélyi hadszíntéren történő bevetését. Ettől függetlenül a zászlóaljat — Bem utasításának megfelelően — az Élesd-Bánffyhunyad vonalon Kolozsvárra indította. A fenti ténnyel feltehetőleg a teljhatalmú biztos is tisztában volt, mert január 3-án úgy rendelkezett Hodossy Miklós felé, hogy amennyiben a zászlóaljra a zarándi hadszíntéren szükség nincs, akkor az Országos Honvédelmi Bizottmánytól kérjen utasítást az alkalmazására nézve. Az alakulat így Erdélybe került, azonban két századát Beöthy január közepén Tordára küldte, a többi 3 százada pedig Kolozsváron maradt. Az alakulatnál lévő tiszthiány miatt Beöthy január végén az alábbi személyek kinevezését kérte a zászlóalj üres tiszti helyeire[34]:

---

hez. Kolozsvár, 1849. január 31.; MTA Kt. Csány-lt. 131/849. Rendelet Kolozsvárhoz a nemzetőrség felállítására. Kolozsvár, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 200/849. Beöthy Kemény Ignáchoz. Kolozsvár, 1849. január 24.; MTA Kt. Csány-lt. 247/849. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; Szentpály Sándorra: Bona, 2009. II. 407–408.; Belső-Szolnok és Doboka megyékre: : SÁL Fond 27. (Nagy Jenő gyűjteménye) leltári szám 157. XI. csomó fol. 182–227. Csernátoni Vajda Sámuel visszaemlékezése. (kézirat); MTA Kt. Csány-lt. 3476. Weér Farkas főispán levele. Dés, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3754. Ua. Dés, 1849. január 14.; MTA Kt. Csány-lt. 3517. Bánffy János br., alezredes levele. Dés, 1849. január 15. A válasz: MTA Kt. Csány-lt. 112/849.; MTA Kt. Csány-lt. 3540. Bánffy alezredes levele. Dés, 1849. január 26.; Marosszékre: MTA Kt. Csány-lt. 17. Forró Elek alezredes jelentése. Marosvásárhely, 1849. január 30.; MTA Kt. Csány-lt. 3540. Bánffy alezredes levele. Dés, 1849. január 26.; A lovas szolgálat vállalására felszólító hirdetésére: Honvéd, 19. sz. 1849. január 18. 74.

[34] MOL H. 113. 1463. br. Kemény Farkas levele. Torda, 1848. október 10. A szervezést nagyban nehezítette, hogy a főhadparancsnokság visszarendelte a sorkatonaságot a toborzóhelyekről, és ezen még a gubernium kérésére sem változtattak. (MOL F.37. 2686. Kolozsvár, 1848. október 15.) ONHT 6947.; MOL H.113. 2348. Cserey levele Vay Miklóshoz. dátum: 1848. november 28.; MTA Kt. Csány-lt. 3592. Hodossy Miklós levele Beöthy Ödönhöz. Váradolaszi, 1849. január 3.; MTA Kt. Csány-lt. 3491. Cserey alezredes levele. Várad, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. db. N. 21. MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; Sántha György levele Hodossy Miklóshoz Beöthy utasításairól, illetve kéréseiről. Kolozsvár, 1849. január 3.; MOL H.2. 701/E. Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; MOL H.75. 1594/849. Beöthy levele Mészáros Lázárhoz. Kolozsvár, 1849. január 25.; MOL H.75. 1645/849. Ua. Kolozsvár, 1849. január 27.; Fornszek Adolfra: Bona, 2000. 334.; Benedek Antalra: Bona, 1998. I. 131.; Csillag Bódogra: Bona, 1998. I. 278.; Esztegár Lászlóra: Bona, 1998. I. 368.; Gyarmathy Zsigmondra: Bona, 1998. I. 508.; Szentkirályi Antalra: Bona, 1999. III. 259.; Cserey Ignácra: Bona, 2000. 288–289.; Bittó Károlyra: Bona, 2000. 255.; br. Kemény Farkasra: Bona, 2000. 432–433.

Név	Rendfokozat
Kiss József	Százados
Fornszek Adolf	Főhadnagy
Szentkirályi Antal	Hadnagy
Gyarmathy Zsigmond	Hadnagy
Csillag Bódog	Hadnagy
Esztegár László	Hadnagy
Benedek Antal	Hadnagy, számvevő
Ungerpek János	Hadnagy, orvos

Az alakulatok felállítása mellett legalább annyira fontos feladat volt a katonai ellátás rendszerének megszervezése. Ezzel kapcsolatban már Beöthynek néhány rendelkezését ismertettük. Mivel maga is katona volt, minden olyan gyakorlati ismerettel rendelkezett, amelyre feltétlenül szüksége volt. Beöthy különös figyelmet fordított a nagybányai lőporgyártás zökkenőmentes működésére, mivel ez kihatással lehetett az egész erdélyi hadjáratra. A legnagyobb problémát a lőfegyver hiány mellett a meglévő készlet kiszolgálása volt. Az ellátást nagyban nehezítette, hogy a lőfegyverek különböző szerkezetű elsütő szerkezettel voltak ellátva (kovás, gyutacsos lőkupakos), ráadásul a lőkupakos fegyverek többsége a polgári életben használt vadászpuska volt, amelyek típusa eltért a Nagyváradon készített „belga nagy" lőkupakokétól. Az őrszolgálatra rendelt bihari nemzetőrök már január közepétől panaszkodtak Ugron István kormánybiztosnál a kapszli és lőpor hiányára. A bevezető részben már utaltam arra, hogy a nagybányai lőporgyártást Jeney százados, térparancsnok felügyelte. Beöthy mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy az erdélyi mellett a magyarországi csapatok ellátásában is segítsen. Január 27-én, a hadügyminisztériumhoz írt levelében kifejtette, hogy a szaktárca korábbi igénye alapján elrendelte az Erdélyben gyártott fanyergek begyűjtését. Ugyanakkor kitért arra, hogy az igényelt mennyiséget az országrész előállítani nem képes, ezért javasolta a magyarországi törvényhatóságok bevonását a gyűjtésbe. Emellett elrendelte, hogy a helyi céhek kezdjék meg a ruhaneműk gyártását a honvédek számára. Arra is kitértem, hogy Bem szűkszavú és sokszor értelmezhetetlen jelentései miatt milyen nehéz volt az utánszállítást megszervezni, ami Beöthy aggodalommal töltötte el. Erre nézve egy nagyon fontos forrás áll rendelkezésemre. Beöthy január 31-én adta át a hivatalát és indult haza Nagyváradra. Február 1-én éppen belefutott Feketetón a január 31-én, Biharból útnak indított lőszerszállítmányba. A szállítmány parancsnok tiszt a szekereket a fogadó udvarán, szűk helyen zsúfolta össze, mindennemű biztosítás nélkül, ami jelentősen megnövelte egy esetleges rajtaütés kockázatát. Az esetet Beöthy felháborodottan jelentette Kossuthnak, aki azonnal intézkedett a hadügyminisztérium felé.[35]

[35] MTA Kt. Csány-lt. 3646. Ugron István levele Beöthyhez. Torda, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3499. Jeney százados levele. Nagybánya, 1849. január 9.; MOL H. 75. 1674/849. Beöthy levele a hadügyminisztériumhoz. Kolozsvár, 1849. január 27.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy Ödön levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; MOL H. 2. 49:1488. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Nagyvárad, 1849. február 3.; KLÖM XIV. 213. Kossuth intézkedése a hadügyminisztérium felé. Debrecen, 1849. február 9.

1848-ban egyetlen törvényhatóság nem került ellenséges megszállás alá, Háromszék. A szék önvédelmét a polgári és katonai vezetők a helyi és az oda menekült önkéntes alakulatok segítségével szervezték meg. Szinte a semmiből teremtették meg az ágyúgyártást és a hadiipar többi ágazatát. A szervezés kiemelkedő irányítói voltak Berde Mózes kormánybiztos, a társadalmi egységfront létrehozója, illetve Gábor Áron, az önálló székely tüzérség megteremtője, Gál Dániel a kiskomité vezetője és Gál Sándor őrnagy.. Az ellenállás annyira sikeres volt, hogy a császári hadvezetés decemberben kénytelen volt újabb erőket elvonni Erdély más területeiről, ami megteremtette az erőfölényt Bem sikeres ellentámadásához. A szék erőforrásai azonban december végére kiapadtak, így egyezkedni kezdtek Puchnerrel, amelynek eredményeképpen január 2-án fegyverszüneti szerződést kötöttek Árapatakon. Emellett egy küldöttséget menesztettek ellenséges területeken át Kolozsvár felé, amelynek tagjai közt megtaláljuk a radikális Macskási Antalt és a későbbi történetírót Jakab Eleket. A küldöttség Bakk Endre szerint december 30-án érkezett meg Kolozsvárra, később fogadta őket Beöthy „elragadó lelkesedéssel". Feltehetőleg tőlük értesült a teljhatalmú biztos a megkezdett tárgyalásokról, így a törvényhatóság élére új kormánybiztost állított Németh László ügyvéd, illyefalvi képviselő személyében. A január 12-én, Marosvásárhelyt elfoglaló Bem is futárokat menesztett Háromszékre, felszólítva őket a csatlakozásra. Egyben kinevezte Gál Sándor őrnagyot ezredesnek és a 14. (1. székely) határőrezred parancsnokának. Ennek hatására a január 15-én, Kézdimartonfalván tartott gyűlésen a szék vezetői felmondták az árapataki szerződést és a határozatokat január 24-én lovas futárok vitték a településekre, elrendelve a fegyveres erő ismételt táborba szállását. Ezután Gál benyomult Csíkszék területére és felszámolta Franz Dorsner ezredes katonai kormányzatát. Németh László január elején indult meg Kolozsvárról Háromszék felé. Problémát jelentett azonban, hogy az új kormánybiztos nem vett részt Háromszék önvédelmi harcában, így értesülései hiányosak voltak. Németh január 15-én, Marosvásárhelyről kelt levelében tájékoztatta Beöthyt első információiról. Közölte Beöthyvel, hogy Háromszék három hónap időtartamra fegyverszünetet kötött a főhadparancsnoksággal. Csak a 12. honvédzászlóalj, amelynek két százada Klement György őrnagy vezetésével Kézdivásárhelyre vonult, folytat még ellenállást. Egyben ismertette az árapataki szerződés tartalmát. Németh január 19-én este érkezett meg Háromszékbe, ahol átvette a törvényhatóság vezetését elődjétől, Berde Mózestől. Első tapasztalatairól január 23-án írt jelentést Beöthy számára. Tájékoztatta, hogy az árapataki szerződést a főhadparancsnokság nem tartotta be. A szék polgári és katonai vezetése lényegében megszűnt. Sombory ezredes megörült, P. Horváth Albert főkirálybíró beteg, míg Dobay ezredes arról nyilatkozott, hogy tábori szolgálatra alkalmatlannak érzi magát. Gál Sándorral intézkedtek a fegyveres erő 22-re történő kiállásáról, illetve a Csíkszékbe vonulásról. A háromszéki gyalog haderőt Sárosi Ferenc őrnagy, míg a lovasokat Nagy Imre alezredes vezeti. Sárosi őrnagyi előléptetését, illetve más tisztek kinevezését Németh kezdeményezte Beöthynél. Tájékoztatta, hogy az ágyúk készítését megkezdték Kézdivásárhelyen, jelenleg hat felszerelt löveggel rendelkeznek. A gyutacskészítő megszökött, de reméli,

hogy rövidesen pótolni tudják. Kifejtette, hogy az önvédelmi harcban a legnagyobb erélyességet Kézdivásárhely fejtette ki, de Sepsiszentgyörgy hozzáállása is dicséretet érdemel.[36]

Az érchegységi román felkelés nemcsak Erdélyre, hanem a partiumi törvényhatóságok egy részére is kiterjedt. Különösen veszélyes volt a helyzet Zarándban, ahol az Erdéllyel határos megyék nemzetőreinek, illetve szabadcsapatainak kellett ellátni a terület biztosítását. Fényes Elek 1847. évi adatai szerint a megye lakosságának 90%-a román volt. A felkelők irtó hadjáratot folytattak a magyar és német települések ellen, 1848 október végére kezükre kerültek a megye főbb pontjai. November elején Gaál László Arad megyei nemzetőr őrnagy visszafoglalta a fontosabb településeket, de november 12-én kivonult innen. Ettől kedve a törvényhatóságot január közepéig ténylegesen a felkelők uralták. Beöthy Zaránd megyében, Kristyornál egy védsereget kívánt létrehozni. Elsőként Gencsy Pál bihari lovas nemzetőr századát rendelte a fenti településre december végén, majd intézkedett, hogy Gencsy és Lovassy Ferenc január 2-re Nagyváradra két erős lovas nemzetőri századot vonjanak össze. Ezen 400 lovas nemzetőr rövidesen Zarándba vonult. Szintén ide utasította Nagyváradról az újonc honvéd századokat a felszerelésük után, illetve a városban található összes ágyút. Ugyanígy ide szánta a teljhatalmú kormánybiztos a 32. honvédzászlóaljat, erről azonban Bem máskép rendelkezett. Kiemelt fontosságú ügykén kezelte és szorgalmazta a Bihar és Szatmár megyei szabadcsapatok felállítását. Biharban Reviczky László, Csanády István és Morvay Ferenc szervezett ilyen alakulatokat. Nagyon fontosnak tartotta Beöthy, hogy a belépők elsősorban uradalmi alkalmazottakból kerüljenek ki, mert ők jó céllövők illetve kitűnő vadászfegyverekkel rendelkeznek. A belényesi vonalon állomásozó magyar erők parancsnokának, Beke József őrnagynak utasításba adta, hogy a fenti egységekkel kiegészülve tisztítsa meg az ellenségtől Brádot, Kőrösbányát és Halmágyot.. Beke erőit azonban január végén Bem magához rendelte, így Beöthy felszólította Hodossyt, hogy Bihar megyéből újabb erőket küldjön a lázongó vidék megfékezésére. A Beöthy által létrehozott véderő csekély száma miatt nem volt alkalmas a megye biztosítására, erejéből mindössze a nagyobb települések védelmére és a román támadások elhárítására futotta.[37]

---

[36] A háromszéki eseményekről összefoglalóan: Egyed, 2008. 185–188. és 193–199.; Bakk, 1896. 375. és 380–381.; Jakab, 1880. 441–443.; MTA Kt. Csány-lt. 3619. Németh László jelentése Beöthy Ödön számára. Marosvásárhely, 1849. január 15.; MTA Kt. 42/849. Ua. Sepsiszentgyörgy, 1849. január 23.; Gál Sándorra: Bona, 2000. 158–159.; Macskási Antalra: Bona, 2009. II. 51.; Sárosi Ferencre: Bona, 2000. 612.; Nagy Imrére: Bona, 2000. 534.

[37] Hermann, 1999. 86.; Hegyesi, 1885. 107–109.; MOL H.106. 3. d. N 21. Beöthy rendelete Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 3.; MOL H.2. 49:229. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Ua. Kolozsvár, 1849. január 5.; Dragomir, 1946. III. 279. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 15.; Hegyesi, 1885/1. 615–616. Beöthy levele Sántha Györgyhöz. Kolozsvár, 1848. január 25.; Beke Józsefre: Bona, 2000. 234–235.; Gencsy Pálra: Bona, 2000. 353.; Csanády Istvánra: Bona, 2000. 283.; Reviczky Lászlóra: Bona, 2000. 600.; Lovassy Ferencre: Bona, 2009. 42.

Beöthy Ödön személyisége

Egy történész számára az egyik legnehezebb feladatnak tekinthető egy országos politikát formáló politikus személyiségének megrajzolása. Egy vezető hétköznapi élete befolyásolhatja az egész ország sorsát, hiszen magánéletének sikerei, vagy kudarcai a józan, szakszerű döntéseire, illetve munkavégzésére is kihatnak. Ez még egy olyan nagyformátumú politikus, mint Beöthy Ödön esetében sem volt másképp. A bevezető részben már utaltunk arra, hogy Beöthy súlyos betegségben szenvedett, amelyet december végéig sikeresen kezelt délvidéki kormánybiztosságának végén, vagyis december közepén egy rövid ideig otthon, Nagyváradon tartózkodott családjánál, majd útját Erdély felé folytatta. A sok utazás alatt a gyógyszerek szedését, illetve kezeltetését teljesen elhanyagolta. Erről barátjának, Hodossy Miklósnak december 29-én így írt: „Mamának mond meg csókolom, gyermekeimmel együtt. Egészségem jó — köhögésem el múlott — pedig nem vettem be Gros porát. – Az út annyira rögös – hogy ilyesmit még csak nem is készíthettem. –" Ez a könnyelműség a későbbiek során nagyon megbosszulta magát.

Beöthy jelleméről nagyon karakteres leírást találhatunk Tóth Ágoston alezredes naplójában, aki rögzítette a „kincses városba" érkező kormánybiztossal való találkozásáról megfogalmazott benyomásait. Január 2-án Tóth a tisztjeivel éppen a színházból tért be egy vendéglőbe, ahol közölték vele, hogy a teljhatalmú biztos is itt van. „Isten hozta" – volt a válasz. Amint Beöthy egy asztalhoz leült, Tóth is odament hozzá és bemutatkozott. Erre a válasz csak egy kis fejbiccentés és „Alászolgája" volt. Ezután nem foglalkoztak egymással, csak a vacsora végén ment oda Tóth Beöthyhez kérdezvén, hogy mikor akarja őt fogadni. Erre másnap került sor, ahol Tóth egy teljesen más emberrel állt szembe. Beöthy panaszkodott Bemre, akivel ők sohasem fogják egymást megérteni és Tóth segítségét kérte a kapcsolattartásban.

P. Szathmáry Károly visszaemlékezése szerint Beöthy gorombaságáról legendák keringtek Kolozsváron. Egy esetben Tóth Ágoston alezredes egy 10.000. forint összegű utalvánnyal küldte a teljhatalmú országos biztoshoz Szathmáryt, a pénz kiutalása érdekében. Tóth e szavakkal figyelmeztette Szathmáryt: „De vigyázzon! A kormánybiztos úr néha rossz kedvében van és nem szereti, ha sok szóval beszélnek hozzá." Szathmáry megérkezett Beöthy földszinti lakásába, belépett a dolgozószobába, Beöthy az íróasztalnál dolgozott. Ezután tíz perc néma csend következett, majd Beöthy Szathmáry elé lépett és az alábbi rövid dialógus játszódott le: „Mi kell? – kérdi nagy mérgesen.

– Pénz – volt a laconicus válasz.

– Mennyi?

– 10,000 forint.

A kormánybiztos úr reám nézett s elmosolyodott.

– Ki tanította be magát? – kérdi.

Elvette és alájegyezve, visszaadta az iratot."

Erre a magatartásra azonban magyarázatul szolgálhat az a körülmény, hogy 1848/1849 tele Erdélyben nagyon hideg volt, így Beöthy tüdőbaja kiújult. Ezt feltehetőleg a Nagyváradon élő feleségével is tudatta, aki január 10-én le-

vélben kérte a hadügyminisztériumot, hogy Grosz Albert Bihar megyei főorvost, aki a délvidéki táborban tevékenykedik sürgősen küldjék Beöthyhez, mivel a kormánybiztos gyógyításáról csak ő tud megfelelően gondoskodni. A minisztérium január 20-án intézkedett az ügyben gr. Vécsey Károly vezérőrnagy felé. Január 10. körül a betegség már annyira elhatalmasodott rajta, hogy az erős mellgörcsök kínzó fájdalmakkal gyötörték, a szobáját elhagyni már nem tudta. Erről a Kossuth Lajoshoz január 12-én írt levelében így fogalmazott: „Kedves barátom, Hasztalan, a roncsolt egészség erőt vesz a legerősebb lelken is. Naponta meggyőződöm mind inkább, hogy az itteni dolgokat szobából kormányozni tellyes lehetetlen, én pedig, mihelyt lakom küszöbén ki lépek, a legkínosabb mellgörcs veszen ostrom alá, s tehetetlenné tesz. Itt pedig, hol seregeket alakítani, embereket buzdítani kellenék, oly egyénre van szükség, ki folytonosan bent, valamint kint egyaránt munkálkodhatik. Mit én nem tehetvén, nehogy legjobb szándék - akarat és igyekezetem mellett, dolgaink hátra maradást — még pedig károst — ki pótolhatatlant szenvedjenek, engedj kérésemnek és váltass föl.

Rohamaim oly erősök, oly gyakoriak, hogy orvosommal múlhatatlanul találkoznom kellettik. Ne magyarázd félre kérésem, de Isten látja lelkem, hogy ezen lépés meg tételére hazám eránt tartozó kötelesség vezetett. Itt sokat lehet — és kellettik is tenni — de ezt csak sok munkával és fáradsággal."

Január 16-án kelt levelében szintén arról tájékoztatta az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy betegsége miatt képtelen ellátni a hivatalát. Majd ismertette, a bekövetkezett szerencsétlenségeket, Nagyenyed, Alsójára és más települések elpusztítását, illetve a Bemmel való ellentétét. Felvázolta, hogy milyen intézkedéseket tett a veszély elhárítására, de kijelentette, hogy ilyen csekély erővel a további pusztításokat megakadályozni nem tudja. Így kéri a mielőbbi felváltását. Egyed Ákos, az erdélyi magyar történetírás doyenje e sorokból — elfogadva Katona Tamás véleményét — azt a következtetést vonta le, hogy a nehézségek miatt Beöthy vissza akart vonulni, a lemondásának valódi oka nem a betegsége volt. Álláspontja szerint a kormánybiztos lelki ismeretfurdalást érzett Nagyenyed sorsa miatt, ahova nem küldött katonai segítséget, ezért úgy érezte, hogy a hivatalának már nem tud megfelelni. Január 16-án, Kossuthoz írt baráti hangú levelében a következőképpen fogalmazott: „Sem egészségem, sem az itteni dolgok állása, melyek minden nap súlyosodnak, anélkül, hogy azokon segíteni képes volnék, itteni munkálkodásom lehetetlenné teszik. És miután nagy a felelősség, mi rám irdatlanul nehezedhetne, kérlek szépen váltsál föl, ne tegyél szerencsétlenné, pedig az leszek, ha itt maradok." Ebből kiderül, hogy Beöthy betegségét és a nehéz erdélyi viszonyokat egyenlő fajsúllyal határozta meg a lemondásának okaként. Nagyon jól megvilágítják felfogását és felelősségtudatát levelének további sorai: „Engem nem szerencsétlenség ért, azon összeget, melyet Pesten átvettem, 9000 magyar százas bankjegyet tarisznyámból, hol még 1000 10 fts német bankjegyek is voltak, irományaimmal együtt meghagyván ellopták. Én ezt most kipótolni képes nem vagyok, de teljes igyekezetemmel azon leszek, hogy a kincstárt kártalanítsam.„ Kossuth Beöthy lemondási szándékának feltehetőleg nem örült, de végül elfogadta. Er-

ről a teljhatalmú biztost január 17-én tájékoztatta az alábbi sorok kíséretében: „Nagy fájdalommal értettük lemondási szándokát. Isten őrizzen ettől. Azonban lehetlent nem lehet kívánni senkitől. De ki feleljen ott meg a szükségeseknek, ha Ön kilépni kénytelen. Biztosan hiszem, hogy embert találjunk. Meglátjuk. - Ha nem lehet, legalább valami könnyítőt gondolunk. - Csak 3 napot nyerhetnénk e nagy tárgy körüli intézkedésre." Felmerülhet a jogos kérdés, hogy Beöthy valóban meghátrált a nehézségek elől? Erre választ a január 21-én kelt leveléből nyerhetünk: „Minél fontosabb a helyezet, melyet a polgári életbe elfoglalunk, annál inkább meg kell mérni erőnket, ha vajon képesek vagyunk-e azt úgy betölteni, hogy ügyünk érdekében mindazon eredményt állíthassuk elő, melyre szükségünk van. Úgy vagyok meggyőződve, amint ez több rendbeli jelentéseimben kifejtettem, hogy itt roppant a teendő és erélyes kézben eredmény dús. Én, ki rontsolt egészségem miatt szobámból a szabadba csak egy perc időre sem távozhatom anélkül, hogy görcsös szenvedéseim erőt véve idegrendszeremen teljesen és tökéletesen tevéketlenségbe ne süllyedjek.Itt e honban hatásosan csak úgy lehet működni, ha a kormányzással megbízott mindenütt maga van jelen, ébreszt, buzdít, sőt a végrehajtás körül is tettlegesen intézkedik. Mivel pedig sem az itteni körülmények változásnak indulni másként alig fognak, sem cronicus nyavalyám és szenvedéseim jobbulásához semmi reményem. Nehogy a felelet terhe reám nehezedvén, a mulasztások okát Önök bennem keressék." Hát bizony ezekből a sorokból nem egy meghátráló, hanem egy felelősségteljes politikus portréja rajzolódik ki előttünk. Meggyőződésem szerint Beöthy nem a betegségével takaródzott, hanem úgy vélte, hogy a kritikus erdélyi helyzet kezelése egy teljes értékű embert kívánt, márpedig ő az erős fájdalmai miatt sokszor képtelen volt a munkavégzésre. Lemondása a hivatástudatának ékes bizonyítéka, nem pedig a tehetetlenségéé. Ennek szellemében a teljhatalmú biztos lemondásának okául a megromlott egészségi állapotát jelölte meg barátjához, Sánthy György zarándi kormánybiztoshoz írt, január 31-én kelt levelében. Beöthy január 31-én indult haza Nagyváradra, ahol Grosz Frigyes megyei orvos azonnal megvizsgálta és az alábbi orvosi bizonyítványt állította ki: „Alólírt ezennel bizonyítom: Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztos és Bihar megyei főispán úr, két év és kilenc holnap óta mellgörcsökben szenved; melyek ugyan rendes orvoslás által enyhültek; de az erdélyi zordon tájékban való tartózkodás következtében azok újonnan kitörvén gyógyításokra több napi idő kívántatik."[38]

---

[38] MOL H. 106. 2. d. 941–942. f. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Szatmárnémeti, 1848. december 29.; Irmédi-Molnár, 1938. 94–95.; P. Szathmáry, 1894. 75–76.; Hegyesi, 1885. 311–312. Mészáros Lázár hadügyminiszter leirata gr. Vécsey Károly vezérőrnagyhoz. Debrecen, 1849. január 20.; V. Waldapfel, 1955. III. 62–63. Beöthy levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 12.; MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Egyed, 2010. 348–350.; Katona, 1990. 224.; MOL H.2. 702/E. Beöthy levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. január 16.; Kossuth Lajos levele Beöthy Ödönhöz. Debrecen, 1849. január 17. (Dobák Géza magángyűjteménye, Budapest); MOL H.2. 990/E. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 21.; Hegyesi, 1885/1. 616. Beöthy levele Sántha Györgyhöz. Kolozsvár, 1849. január 31.; MOL H.2. 1488/849. Beöthy Ödön orvosi bizonyítványa. Nagyvárad, 1849. február 3.

Arról, hogy az egyszerű ember milyenek látta Erdély első számú vezetőjét, nagyon szemléletes vélemény találhatunk Pákei Lajos volt főkormányszéki hivatalnok január 17-én kelt levelében. Pákei a román felkelők által felprédált Küküllő megyei javaiért járó kártalanítás ügyével fordult Beöthyhez.

Pákei a kormánybiztos hozzáállását az alábbiak szerint ítélte meg: „Egy kis vígasztalást mégis találtam abban, hogy e levél azelőtt kelt, hogy Jakab Elek itt járt, ő pedig Trézsimnek azt beszélte, hogy mindnyájan együtt és jól vagytok, tehát Miklóst sem érte semmi baj, és hogy káruk korántsem oly nagy, mint elébb gyanították és hallották; találtam azon reményben is, hogy Bem tábornok közelebbről Vásárhelyre jutandván, Miklós bántatni nem fog, sőt addig is, míg valamit e részben itt tehetnénk, vagyona biztosítása s további megkímélése iránt tőle némi rendelkezést fog eszközölhetni. Amint magad is jól tudod, s másik levelemben is előadtam, a kormányszék nem létez, nem létezett már aznap, midőn leveledet írtad, ide tehát folyamodni nem lehet, sőt az adatokhoz jutás útja is elzárva van. Puchnerrel a magyar tábor beszállása óta semmi közlekedés, sőt a napokban hamuvá égetett szerencsétlen Enyeden túl posta sem ment; de ha lehetne is hozzá folyamodást küldeni, lehet képzelni, mi sikere lenne annak a mostani körülmények közt. Végire jártam tehát annak, ha országos biztos Beőthy Ödön, ha hozzá folyamodnám, tehetne-é valami rendelkezést arra nézve, hogy Ádámos tovább ne prédáltassék, s a rablottakból valami vissza keríttessék, de azon utasítást kaptam, hogy Küküllő megyébe, mely még a magyar hadsereg által visszafoglalva nincs, hová még a megyei tisztek vissza sem mehettek, s míg kellő katonai fedezetök nem lesz, nem is mehetnek, szóval hol majd semmi adminisztráció nincs, sikerrel még semmit nem rendelkezhetik, s hasonló tárgybani rendelései még eddig csakis a Kolozsvár körül fekvő négy megyékbe, u. m. Kolozs, Torda, Doboka s Szolnok megyékbe terjedhetnek ki, s ezekben is a sikert csak az idő lefolyta hozza meg... Hogy Beőthynek teljes szándéka és akaratja van a rablók által tett károkat országszerte becsű értékben megtéríttetni, arról meg lehet győződni kiadott proclamatiójából, s a környéken eddig tett lépéseiből, és így remény lehet ahhoz, hogy szegény Titiék is nemsokára elrablott és pusztított vagyonukra nézve kártalaníttatni fognak. Hogy azonban a Beőthyhez adandó folyamodványt nyomósabban és indokokkal mentől jobban elláthassam, kérlek édes Jósim, szerezz Miklóstól még részletesebb adatokat... További utasításokat is véve, igyekezni fogok mindent megtenni, minden tudományomat és fáradságomat arra fordítani, hogy szegényeken valamit segíthessünk. Mi, hála Istennek, mind jól, de újabban félelmek közt vagyunk. A rabló csordák a körülbé való helységeket kezdik égetni, Jára és még két szomszéd falu tegnapelőtt lőnek hamuvá. Mindenfelé küldődnek ellenök csapatok, de nem igen győzik őket annyifelé üldözni. Ide tán csak nem mernek jönni, hiszen itt sok a nép, mi ellentálljon, s gaz törekvésöket meghiúsítsa. Mind e mellett Istenbe vetett bizalommal, hogy bennünket minden rosszról megoltalmaz, ismételve kérlek, mihelyt csak lehet, jöjjetek már haza, eleget szenvedtünk eddig egymás nélkül, legyünk ezután együtt, ha boldog vagy szerencsétlen sors vár reánk. P. s. A szabadságot már senkitől kérni nem kell, megadta az idő és a magyar tábor szerencséje."

Pákei Lajos sorai egyértelműen bízonyítják, hogy a teljhatalmú országos biztosnak, bár működése mindössze szuk egy hónapig tartott, határozott intézkedéseivel és tetteivel sikerült megnyernie az erdélyi polgárok bizalmát és reményt ébreszteni bennük.[39]

A kormánybiztosi teendőket Beöthy január 31-én adta át Csánynak. A búcsúvacsorára Tóth Ágoston alezredest és a házigazda családját is meghívták. Beöthy kifejtette, hogy meggyőződése szerint azok, akik a szabadságharcban vezető szerepet játszottak nem fogják elkerülni a kivégzést. Amikor Csány, Beöthy és Tóth magára maradt az asztalnál, Beöthy felállt és fel alá járkálva a viszonyokról beszélt és beavatta utódát a teendőkbe. Sokáig beszélt, majd Tóth széke mögött megállva azt mondta Csánynak: „Laci, ezt a fiamat neked ajánlom." Erre mindannyian elérzékenyültek, és Tóth ettől kezdve Csány egyik legközvetlenebb „munkatársa" lett.[40]

Összegzés

Beöthy Ödön rövid, szűk egy hónapos kormánybiztosi működéséről mérleget készíteni nem könnyű feladat. A bevezető részben utaltam arra, hogy a történetírásban csak Egyed Ákos készített mélyreható analízist a témakörről. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a háború és polgárháború sújtotta országrészben a felmerülő problémák megoldásához a politikai és katonai vezetés megfelelő eszközökkel nem rendelkezett. Az előbbi legfontosabb feladata a közigazgatás és a közbiztonság helyreállítása, valamint a károsultak megsegítése, az utóbbié pedig az ellenség, az erdélyi császári hadtest legyőzése volt. Viszont felmerülhet a jogos kérdés: hogy lehet a személy és vagyonbiztonságot és a közigazgatás zavartalan működését garantálni, ha egész törvényhatóságok állnak a császári katonaság és a román felkelők irányítása alatt, az elszigetelt, szórvány települések magyarsága pedig állandó fenyegetettség alatt? Válasz egyértelmű: csak megfelelő fegyveres erővel. Csakhogy az utóbbiból nem állt elég a rendelkezésre, a Dél-Erdélyben összpontosuló ellenséges erők ellen Bemnek minden katonai alakulatra szüksége volt, így még a hátramaradt egységeket is fokozatosan magához rendelte. A lengyel tábornoknak saját szemszögéből teljes mértékben igaza volt: a hadjárat elsődleges célja nem az elszigetelten élő magyar lakosság megvédése, hanem az ellenséges főerők legyőzése és megsemmisítése volt. Ezzel szemben Beöthy kiszolgáltatottnak érezte a visszafoglalt országrészt, így vitába keveredett Bemmel. Mindkét félnek igaza volt a maga szemszögéből. Beöthy azonban nem csak vitatkozott, hanem cselekedett is. Ha nem állt rendelkezésére fegyveres erő, akkor szervezett. Felügyelte a nagybányai lőporgyártást, szabadcsapatokat szervezett a Partiumban, véderőt hozott létre Hodossy Miklóssal karöltve Zaránd megyében, mozgósította a szomszédos megyék nemzetőrségét és tábori szolgálatra kötelezi őket. Ugyanezt tette Erdélyben is, ahol január 6-án vadászcsapatok alakítására szólította fel a lakosságot. A vadászcsapatok eszméje termékeny talajra talált az ország-

[39] Nyárády, 1998. 941–942.
[40] Irmédi-Molnár, 1938. 98.

részben, mert már január közepén vonultak ki a századok a román falvakba a fegyvereket és a rablott javakat beszedni, illetve a lázadásban résztvevő egyéneket elfogni. A vadászcsapatok semmi olyan jogosítvánnyal nem rendelkeztek, amely jogsértésre hatalmazta fel volna őket, ugyanakkor emiatt érte Beöthyt a legélesebb kritika Dósa Elek részéről. Ugyanígy elítélte a vadászcsapatok tevékenységét a szász és román történetírás is. Ezeknek az alakulatoknak a története azonban még feldolgozatlan, annyi azonban megállapítható, hogy minden eset megítélése külön elemzést igényel. Kétségtelen tény, hogy a vadászcsapatok tagjainak jelentős része a román felkelés károsultja volt, így sok rokonszenvet nem tápláltak az irányukban. Nyilvánvalóan voltak túlkapásaik, ezeket azonban a polgári vezetés már Beöthy működése alatt szigorúan kivizsgáltatta. Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy a falvakba cirkáló vadászcsapatok és nemzetőr egységek feladata sem volt könnyű. A románok vonakodtak a rablott javakat és a fegyvereiket beszolgáltatni, ha pedig a magyar alakulatok keményebben léptek fel, akkor azonnal panaszt emeltek ellenük. E téren még további alapkutatásokra van szükség. Azt azonban tagadni nem lehet, hogy a vadászcsapatok létrehozásával megteremtődött a magyar kormányzat fegyveres támasza. Természetesen ezek az alakulatok nem tudták legyőzni az érchegységi román felkelést, de jelentős szerepet játszottak a magyar települések védelmében. Ez egy kényszer megoldás volt, mivel reguláris alakulat nem állt a rendelkezésre, ugyanakkor az állam teherbíró képessége már kimerült. A vadász- és szabadcsapatok annyiban jelentettek költségkímélő megoldást, hogy a belépők a felszerelésükről és felfegyverzésükről maguk gondoskodtak.

További tisztázásra szorul a teljhatalmú biztos és Bem ellentéte az utóbbi szűkszavú jelentései miatt. Beöthy kilépett katonatisztként szívügyének tekintette a hadsereg ellátásának megszervezését, mivel tisztában volt vele, hogy ettől a hadjárat eredménye függ. Ámde hogy végezze el a feladatát, ha azt sem tudja, hogy milyen erők harcolnak az erdélyi hadtest alárendeltségében és milyen igényeik vannak. Kitörései Bem irányában — amellett, hogy karizmatikus politikusként nem tűrte el, hogy a tábornok beleavatkozzon a polgári hatalom ügyeibe — többnyire erre irányultak, és nem személyes okokra.

A továbbiakban néhány gondolatban szeretném Beöthy nemzetiségi politikáját összegezni. A román, a szász és magyar történetírásban általánosan elterjedt az a felfogás, hogy Józef Bem tábornok a toleráns, békéltető nemzetiségi politika híve volt, akit ez irányú tevékenységében a magyar kormány által kinevezett főkormánybiztosok (Beöthy Ödön, Csány László) gátoltak. Bem személye azért is ideális volt a marxista történetírás számára, mert nem volt sem magyar, sem román, sem szász, így beleillet az internacionalista forradalmi koncepcióba. Egyed Ákos ezen a képen sokat finomított, kiemelve a magyar politikai vezetők megbékélést ajánló kiáltványait, hangsúlyozva működésük törvényes kereteit. Ugyanakkor pozitív példának maga is Bemet tartja. Az kétségtelen tény, hogy a lengyel tábornok, december 27-én, Kolozsváron kelt szózatában bűnbocsánatot hirdetet a múltban elkövetett politikai vétkekre nézve, de január elején már neki is tapasztalnia kellett, hogy az amnesztia politikának gyakorlati haszna alig van. A szászok részéről a kibékülésre való szándék soha-

sem létezett, a románok részéről is csak néhány politikai vezető részéről. Azonban az egyes prefektusok nem szüntették be a fegyveres ellenállást, a Projet de pacification elfogadása után is csak Avram Iancu volt hajlandó semlegességet fogadni. Bem már 1848. december végén egy bizottságot állított fel Besztercén, amelynek az elnöke Mikes Kelemen gr. ezredes volt. Ez a testület vésztörvényszékként is funkcionált, egy szász tanítót, aki Karl Urban alezredesnek kémkedett, kivégeztetett. Rövidesen megérkezet Nagyenyed elpusztításának híre, így mind az erdélyi magyar politikai vezetők, mind a katonai vezetők számára nyilvánvalóvá vált, hogy a román felkelők nem kívánnak élni a feléjük nyújtott békejobbal. Egyed Ákosnak nagy érdeme, hogy felismerte Nagyenyed elpusztításának jelentőségét Beöthy nemzetiségi politikájában. Ez ugyanis valóban fordulópontot jelentett, mert a teljhatalmú biztos a korábbi passzivitásából kilépve, immár nyíltan is hirdette az amnesztia politika végét. Utaltunk arra, hogy Beöthy már Kolozsvárra érkezésekor sem értett egyet Bem bűnbocsánatot hirdető rendeletével, de a zavarok elkerülése végett január közepéig nem lépett fel ellene. Egy szempontról azonban nem szabad megfeledkeznünk: míg Beöthy rendelkezett tapasztalatokkal a magyar közigazgatás és nemzetiségi politika terén, addig Bem nem. Beöthy évtizedekig tevékenykedett a vegyes lakosságú Bihar megye törvényhatóságában, emellett délvidéki kormánybiztosként ő vezette a szerb felkelőkkel folytatott béketárgyalásokat. Az utóbbi során rá kellett döbbennie, hogy a szerb felkelők béke készsége kétséges, a tárgyalások fő célja az időnyerés, és az erővonalak átrendezése. Így Beöthy gyanakvása a román felkelők irányában teljesen érthető. Ezután befutottak a katonai parancsnokok jelentései, majd Nagyenyed katasztrófájának a híre. Ezek voltak azok a tényezők, amelyek a teljhatalmú országos biztost nemzetiségi politikájának megváltoztatására késztették.

Szintén tisztázásra szorul Beöthy szerepe Nagyenyed románok általi elpusztításában. Tény, hogy az enyediek segélykérő küldöttsége mind Tordán, mind Kolozsváron nem kapott pozitív választ. Pedig a veszély nagyságával Czetz alezredes — a január 6-án kelt jelentéséből egyértelműen kiderül — teljes mértékben tisztában volt, ennek ellenére tovább küldte a delegációt Kolozsvárra Beöthyhez. Az utóbbi január 9-én érkezett meg, ekkor azonban Nagyenyed már lángokban állt, így Beöthy válaszának gyakorlati jelentősége nem volt. A bihari nemzetőrökkel január 14-én Kolozsvárra érkező Dobozy István főszolgabíró és nemzetőr őrnagy a Kossuthoz írt jelentésében Bemet, Czetzet és Beöthyt egyaránt erélytelenséggel vádolta, mert nem képesek határozottan fellépni a román felkelőkkel szemben. Czetz az 1850-ben az emigrációban megjelent művében azt állítja, hogy Tóth Ágoston és Beöthy attól félt, hogy amennyiben Kolozsvárról erőket vonnak el Nagyenyedre, akkor a székváros kerül végveszélybe. Ennek a megállapításnak azonban az mond ellent, hogy Kolozsváron számottevő reguláris erő nem volt, harcértékét tekintve még Czetz tordai különítménye is nagyobb erőt képviselt. Ez mind Tóth január végi, illetve Csány január végi jelentéséből egyértelműen kiderül. Csány a tárgyban az alábbiak szerint fogalmazott: „Az eddig tapasztaltakból mint bizonyost állíthatom, hogy Bem tábornok közvetlen vezérlete alatti seregeken kívül a Kolozsvár

körüli erő csekély, és nem is egészen fegyverzett. Így nem álla az, hogy Beöthy orsz[ágos] biztos úr vagy akárki más, visszatartotta volna a fegyveres erőt." Ha Czetz kisebb távolságról, illetve nagyobb erők birtokában nem merte megkockáztatni a Nagyenyed védelmét, akkor ez megítélésem szerint Beöthytől sem várható el. Véleményem szerint a rendelkezésre álló katonai alakulatokkal nem lehetett megvédeni minden települést, így a román etnikai tömbbe beékelődött szórvány magyarság mindvégig ki volt szolgáltatva.

Szintén tisztázásra szorul Beöthy lemondásának körülménye. A kormánybiztos ennek elsődleges okát a betegségében jelölte meg. Azt a rendelkezésre álló forrásokból egyértelműen tudjuk, hogy Beöthy tényleg súlyos beteg volt. Az is tény, hogy a Bemmel való konfliktus, illetve a magyar települések elpusztítása sokkolták a teljhatalmú biztost. Tisztábban kellett lennie, hogy itt rengeteg teendő van és óriási szervezőmunkára van szükség. Erre azonban egy olyan ember, aki kínzó fájdalmai miatt a nap nagy részében tétlenségre van kárhoztatva, nem alkalmas. Ezzel Beöthy is tisztában volt, és ezért kérte a felmentését. Megítélésem szerint Beöthy nem a betegségével takargatta lemondásának igazi okait, erre ugyanis neki semmi szüksége nem volt. A közte és Kossuth között lévő bizalmas és baráti viszony ugyanis ezt teljesen indokolatlanná tette. Arra sincs bizonyíték, hogy Kossuth elégedetlen lett volna Beöthy működésével, és ennek következtében egy erélyesebb vezetőt küldött volna Csány László személyében. A polgári és katonai hatalom ellentéte éppen Csány alatt teljesedett ki, Bem politikájával szemben pedig maga Kossuth is fellépésre kényszerült. A szórványban lévő magyar települések védelme a későbbiek folyamán sem nyert megoldást. Csány ugyanazt a politikai irányvonalat követte mint Beöthy, az-az az Országos Honvédelmi Bizottmányét.

A Bihar megyébe visszavonuló Beöthy főispánként a továbbiakban is segítette Erdély szabadságharcát. Felügyelte és támogatta a megyei szabadcsapatok és honvédzászlóaljak szervezését, ezek az alakulatok pedig a megalakulásuk után vagy Zaránd megyébe, vagy Erdélybe kerültek.[41]

A RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

Aradi Ereklyemúzeum,	Aradi Ereklyemúzeum. Okmánytár az Aradi Ereklyemúzeum iratanyagából- (1836–1892) Szerkesztette: Hermann Róbert. 2012.
Asztalos, 1928	Asztalos Miklós: Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. Bp, 1928.
Bakk, 1896	Szentkatolnai Bakk Endre: Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története. Kézdivásárhely, 1896.

[41] Irmédi-Molnár, 1938. 95–97.; Beöthy nemzetiségi politikájának megítélésére: Czetz, 1850. 264.; Kovács, 1979. 170–202. p.; Göllner, 1967. 209. p. és 220–221. p.; Nagyenyedre: Dragomir, 1946. III. 270–273. Dobozy István levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 14.; Czetz, 1850. 129.; Szilágyi, 1891. 39.; Egyed, 2010. 309–321.; Dragomir, 1946. III. 299–300. Tóth Ágoston alezredes levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 29.; Hermann, 1998. II. 151–152. Csány László jelentése Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 31.; Beöthy lemondásának körülményeire: Irmédi-Molnár, 1938. 98.; Egyed, 2010. 348–350.

Bauer, 1870	Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: Makray László képviselő és volt honvédezredes. Pest, 1870.
Bona, 1998–1999	Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp, 1998–1999. I–III. k.
Bona, 2000	Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp, 2000.
Bona, 2008–2009	Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp, 2008–2009.
Csány lt.HL. VII. 203.	Csány-levéltár. Mikrofilm.
Csengery, 1898	Csengery Antal: Jellemrajzok. (Olcsó Könyvtár) Bp, 1898.
Czetz, 1850	Johann Czetz: Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850.
Csutak, 1868	Csutak Kálmán: Adatok az1848/9. évi szabadságharc különösen az Erdély havasai ellen vitett hadjáratról. Pest, 1868.
Deák, 1943	Deák Imre: 1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Bp, 1943.
Dragomir, 1944. II.	Silviu Dragomir: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. Sibiu, 1944. II. k.
Dragomir, 1946. III.	Silviu Dragomir: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. Cluj, 1946. III. k.
Egyed, 2008	Egyed Ákos: Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.
Egyed, 2010.	Egyed Ákos: Erdély 1848–1849. I–II. Csíkszereda, 2010.
Göllner, 1967	Carl Göllner: Die siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848–1849. Bukarest, 1967.
MOL H.2.	MOL Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H.2.
MOL H.75.	MOL. Hadügyminisztérium. Általános iratok. H. 75.
MOL H.106.	MOL. Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai. H.106.
MOL H.113.	MOL Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H. 113.
HK	Hadtörténelmi Közlemények, Budapest
Hegyesi, 1885	Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848–49-ben. Nagyvárad, 1885.
Hegyesi, 1885/1.	Hegyesi Márton: Az 1849-ik évi havasi hadjárat történetéhez. (Bölöny Sándor okmánygyűjteményből) Hazánk, IV. k.
Hermann, 1998	Hermann Róbert: Csány László kormánybiztosi iratai. I–II. Zalai gyűjtemény. 44. Zalaegerszeg, 1998.
Hermann, 1999	Hermann Róbert: Az abrudbányai tragédia, 1849. Bp. 1999.

Hermann, 2001 — Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp. 2001.

Honvéd — Honvéd. 1849. Kolozsvár. Szerkesztő: Ocsvai Ferenc.

Irmédi-Molnár, 1938 — Irmédi-Molnár László: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A Térképészeti Közlöny 8. számú különfüzete. Bp. 1938.

Jakab, 1880 — Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Bp, 1880.

Katona, 2000 — Katona Tamás: Csány László erdélyi főkormánybiztos. (1849. január-május) In.: Kossuth kormánybiztosa Csány László. 1790–1849. Zalaegerszeg. 1990. Zalai Gyűjtemény 30. 221–254.

Kádár, 1890 — Kádár József: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dés, 1890.

KLÖM XII. — Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban. s. a. r.: Sinkovics. István. Bp, 1952.

KLÖM XIII. — Kossuth Lajos Összes Munkái. XIII. Kossuth Lajos az OHB élén. I. rész. s. a. r.: Barta István. Bp, 1952.

KLÖM. XV. — Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. s. a. r.: Barta István. Bp. 1953.

Kovács, 1979 — Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Bp. 1979.

Kővári, 1861 — Kővári László: Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861.

Kővári, 1861/1. — Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. szerk.: Kővári László. Pest, 1861.

Márki, 1897 — Márki Sándor: Csány László Erdélyben. 1. rész. Erdélyi Múzeum, 1897/8. 425–443.; 2. rész. Erdélyi Múzeum, 1897/9. 491–504.

Márki, 1898 — Márki Sándor: Az 1848–49-ik évi szabadságharcz története. In.: A Magyar Nemzet Története. Szerk.: Szilágyi Sándor. A modern Magyarország. (1848–1896.) Bp. 1898. 10. k. 3–394.

MOL — Magyar Országos Levéltár. Budapest.

MTA Kt. — Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Budapest.

MTA Kt. Csány-lt. — MTA Könyvtára, Kézirattár. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. Ms 4925.

Nyárády, 1998

	Nyárády Gábor: Advent fekete-sárgában. Pákei Lajos levelei Kolozsvár megpróbáltatásairól 1848 őszén. HK 1998/4. 928–943.
OHB	Országos Honvédelmi Bizottmány.
Pálffy, 2008	Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Budapest, 2008. 1939-ben s. a. r.: Szabó T. Attila. 2007-ben kibővítette: Benkő Samu.
SÁL	Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc iratai.
Sárközi, 1974	Sárközi Zoltán: Az erdélyi szászok 1848–49-ben. Bp. 1974.
Somogyi, 2012	Somogyi Gréta: Dósa Elek: Marosszék. HK 2012/1. 238–268. o.
Spira, 1980	Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán. Bp, 1980.
Supka, 1986	Supka Géza: 1848/1849. (Nemzet és Emlékezet). S. a. r.: Fábri Anna. Bp. 1986.
P. Szathmáry, 1894	P Szathmáry Károly: Emlékeim. Szilágysomlyó, 1894.
Szilágyi, 1850	Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. Pest, 1850.
Szilágyi, 1891	Szilágyi Farkas: Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben. Nagyenyed, 1891.
SZNM Kt.	Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy. Kézirattár.
Teutsch, 1910	Friedrich Teutsch: Geschichte der siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, 1910. III.
TL	1848–1849. Történelmi Lapok. Kolozsvár, 1892–1904. Szerk.: Kuszkó István.
Urbán, 1999	gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készítette, az előszót írta: Urbán Aladár. Bp, 1999. I–II. k.
V. Waldapfel, 1952. II.	V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. Bp, 1952.
V. Waldapfel, 1955. III.	V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. Bp, 1955.

ÖDÖN BEÖTHY, CHIEF GOVERNMENT COMMISSIONARY OF TRANSYLVANIA (19 DEC 1848–3 JANUARY 1849)

by Attila Süli

(Summary)

The present study analyses the activities of Ödön Beöthy as a government commisionary. Although the period examined by the author extends to no more than one and a half month, it played a decisive role in the history of Transylvania in 1848-49. Beöthy was appointed by the first responsible Hungarian government first as *főispán* of Bihar county, then as government plenipotentiary of the southern regions. It was thanks to the results he had achived there that on 19 December 1848 Lajos Kossuth entrusted to him the government of Transylvania. His chief task was to provide support for the military offensive launched by major-general József Bem shortly thereafter. However, the commissionary came into conflict with Bem right at the beginning, because of the laconic reports sent by the latter and his constant interference with the operation of the civil authorities.

The research made by the author has successfully refuted the opinion, quite common in the literature, according to which general Bem was the protagonist of tolerance towards the nationalities, and his efforts only foundered on the resistance of the commissionaries appointed by the Hungarian government. It has also relieved Beöthy of the responsibility in the destruction of Nagyenyed by the Romanian rebels.

The study sheds light on the primary reason of Beöthy's abdication, which the commissionary himself justified with his illness. Although the sources examined prove beyond doubt that Beöthy was in fact seriously ill, it is also true that he was shocked both by the conflict with Bem and by the destruction of the Hungarian settlements.

Zakar Péter

CSANÁDI EGYHÁZMEGYÉS PAPHONVÉDEK A SZABADSÁGHARCBAN II.[1]

Csanádi egyházmegyés tábori lelkészek 1848/49-ben

Tábori lelkipásztorkodás

Az 1848/49-es magyar hadseregben szolgáló papság a fegyveres szolgálat mellett tábori lelkészként is teljesíthetett szolgálatot. A tábori lelkipásztorkodásnak a cs. kir. hadseregben több évszázadra visszanyúló hagyományai voltak. Mária Terézia a jezsuita rend feloszlatását (1773) követően alapította meg a tábori püspökséget („Apostoli Tábori Helynökség"), amelynek joghatósága a katonaságra, pontosabban a mozgásban lévő katonaságra és annak családtagjaira is kiterjedt. A tábori püspökség katonai-egyházi kerületekre (Feldsuperioraten), a kerületek pedig ezredekre oszlottak. Valamennyi ezred egy-egy plébániát alkotott, ahol a plébánosi teendőket az illetékes tábori papnak kellett ellátnia. Ezredek mellett katonai intézetekben és várakban is alkalmaztak tábori papokat.[2]

A Csanádi Egyházmegyében ugyanakkor a tábori lelkipásztorkodásnak nem voltak jelentős hagyományai. A szabadságharcot megelőzően az egyházmegye kizárólag a 61. (Rukavina) sorgyalogezredhez tartozott tábori lelkészeket ajánlani, s az egész hadseregben egyetlen Csanádi egyházmegyés pap szolgált a dalmáciai Zárában, Tóth József, aki helyőrségi és kórházi lelkész volt.[3] A 30 éves, hochstätteni (Pozsony megye) születésű Tóth Józsefet négy éves egyházmegyei szolgálatot követően, 1830. január 16-án nevezték ki a 61. sorgyalogezred tábori papjának. A németül, magyarul, szlovákul és valamennyire olaszul és franciául is beszélő papot 1839. november 1-jén vezényelték át a Zárában állomásozó helyőrségbe. A helyébe viszont a Csanádi Egyházmegye nem tudott alkalmas papot ajánlani, így 1839. december 6-án először Brogyányi Lajos esztergomi egyházmegyés papot, majd 1844. december 1-jén Harray Barnabás ferences atyát vezényelték a 61. sorgyalogezredhez.[4] Sajátosan alakult a ha-

[1] A tanulmány első részét l. Századok 2012. (146. évf.) 6. sz. 1265–1292.

[2] *Leonhard, Joh. Michael*: Verfassung der Militär-Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil-Clerus in militär-geistlichen Angelegenheiten. Wien, 1842. 18–28. *Zakar Péter*: A tábori püspökség története 1773 – 1868. Szeged, 2010. 39–61.

[3] Personal Stand des gesammten Militär-Clerus in der kais. königl. österreichischen Armee. Auf das Jahr 1846. Wien, o. D. 14, 39.

[4] Österreichisches Staastarchiv, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat. Personalevidenzen, Grundbücher, Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit I. k. 101–102.

tárőrvidék joghatósági helyzete, ami a Csanádi Egyházmegyét is érintette. A határőr-gyalogezredek békeidőben az adott megyéspüspök, háború esetén viszont a tábori püspök joghatósága alá tartóztak.[5]

A nemzetőrség tábori papjai

Noha tanulmányunk főként a honvédségben szolgáló tábori papok életét kívánja bemutatni, röviden szólnunk kell a nemzetőrségben szolgálatot teljesítő lelkészekről is. A honvédség maga is a nemzetőrségből nőtt ki, pontosabban 1848. május közepén Batthyány Lajos gróf miniszterelnök a nemzetőrségi törvényre hivatkozva kezdte meg az első honvéd zászlóaljak megszervezését. A nemzetőrök tisztjeiket maguk választhatták, s noha a nemzetőrségben nem rendszeresítettek tábori lelkészi állásokat, a tisztek választása során az adott közösség gyakran tábori lelkészt is választott, amely választás egyúttal a lakosság bizalmának kifejeződése is volt. A nemzetőrség összeírása esetén — az 1848:XXII. tc. szerint — a hatóságok a tisztviselőket, lelkészeket, bányászokat és papokat is összeírták, utóbbiak esetében főként korábbi kiváltságaik megszűnését kívánták jelezni. A fegyveres szolgálat ugyanakkor ellenkezett az egyházi törvényekkel, így a püspöki kar 1848. július 9-én tiltakozott az egyháziak nemzetőrségi szolgálatra kényszerítése ellen.[6]

A magyarországi püspökök, így Lonovics József csanádi püspök és egyúttal kinevezett egri érsek által is aláírt levél szerint az egész világ tudja, hogy a papoknak tilos öldöklással járó foglalkozást űzni. A papság plébániákról való elvonása az állam számára sem előnyös, hiszen elvonja a lelkészeket a béke és a vigasztalás igéinek hirdetésétől. A fegyveres nemzetőri szolgálat a papság tiszteletén, a vallásosságon „s ezen fekvő erkölcsiségen igen érezhető sebeket ejtenek". Utaltak a püspökök arra, hogy Európa más országaiban sem kényszerítik a papságot fegyveres szolgálatra és azt kérték a minisztériumtól, „hogy az egyház szabadságát, jogait és eddig efféle zaklatásoktól megmentett békéjét pártolásuk alá vévén, oly intézkedéseket tenni méltóztassanak miszerint annak papjai ezután is saját lelki hatóságuk körében megmaradván háborítatlanul végezhessék a fölvállalt elég terhes, elég nélkülözésekkel és áldozatokkal járó papi kötelességöket".[7]

Az Országos Nemzetőrségi Haditanács már 1848 nyarán megpróbálta mérsékelni a papságot fegyveres szolgálatra szorító vármegyék buzgalmát. Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 3-án kelt, Hám János kinevezett prímásnak írt levelében megerősítette, hogy módosítani fogják a nemzetőrségi törvényt „a lelkészek mikénti alkalmazásáról a nemzetőrségi szolgálatoknál", de arra is kitért, hogy e módosításokig „más intézkedéseket tenni, mint melye-

---

[5] *Bielik, Emerich*: Geschichte der k. u. k. Militär Seélsorge und des Apostolischen Feldvikariates. Wien, 1901. 92.

[6] *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973. 58–59. *Meszlényi Antal:* A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Budapest, 1928. 178–182.

[7] A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. S. a. r. és szerk.: Andics Erzsébet. II. k. Iratok 1848. március 15–1849. március 4. Budapest, 1952. 115–119. Religio és Nevelés 5. (1848. július 30.) 97–99.

ket már több rendeleteimben megtettem, nem gondolom, hogy hatalmamban állna."[8] Batthyány 1848. szeptember 14-én — ügyvezető miniszterelnökként — rendeletben mentette fel többek között a lelkészeket, szerzeteseket és falusi iskolatanítókat a kötelező nemzetőri szolgálat alól.[9] Ugyanakkor a rendelet azt is kimondta, hogy amennyiben „a táborba vonulandó valamelyik nemzetőrségi zászlóalj lelkészt kívánna magával vinni, tartozik az illető egyházi elöljáróság a zászlóaljhoz a hatóságok megkeresésére tábori papot kirendelni".[10]

Martin Roos nemrégiben megjelent könyvéből megtudhatjuk, hogy a Csanádi Egyházmegyéből több pap teljesített a nemzetőrségben a magyar hatóságok megelégedésére tábori lelkészi szolgálatot. A névsorban szerepel Arnold János temesújfalui, Mihálkovics Lajos istvánföldi, Lukácsevics István angyalkúti plébánosok, Jerney Mihály bresztováci adminisztrátor, Brassay József csatádi, Nuszbaum Jakab csernyai, Kimmel (Kimml) Péter párdányi, Schuszták Ferenc bozovicsi, Vuchhetich Ferenc ruszkabányai, Stein Antal Kis-teremiai, Bezdány Ferenc bogárosi, Berecz Imre óbesenyői és Wittner Lajos dettai lelkészek neve.[11] 1848 nyarán a sajtó is felfigyelt a tábori lelkészek jelenlétére. A Kossuth Hírlapja tudósítója például a Nagybecskerekre érkező nemzetőr csapatokkal kapcsolatban 1848. július 22-én kelt tudósításában megjegyezte: „Táborunk hathatósan gyarapszik... Vannak ácsaik, zenészeik, tábori papjaik minden vallásból, s tábori orvosaik."[12]

A nemzetőrségi szolgálatot vállalók többsége a szabadságharc lelkes híve volt. A mérsékeltebb elemek közé tartozott Bezdány Ferenc bogárosi káplán. Ő 1816. május 11-én született Szegeden. Tehetséges diák lehetett, hiszen a bécsi Pazmaneumban képezték,[13] majd felszentelését követően Bogárosra került káplánnak. A bogárosiak tábori lelkészükké választottak, így a fiatal káplán a nemzetőrökkel együtt részt vett a komlósi táborozásban. Ellenséggel nem találkoztak, így nyolc nap elteltével hazatértek.[14] A szegedi születésű Bezdány szülővárosa prezentációját követően 1848. szeptember 20-án átvette a kisteleki plébániát.[15] A cs. kir.

---

[8] Prímási Levéltár Archivum Ecclesiasticum Hám-akták 1848:130.

[9] *Urbán*: A nemzetőrség és a honvédség... i. m. 156.

[10] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) H 92 1848:3692.

[11] *Roos, Martin*: Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. [Band I.] Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. Teil 2/b 1800–1850, o. O. 2012. 294.

[12] Kossuth Hírlapja 1. (1848. július 30.) 116.

[13] *Fazekas István*: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623 – 1918 (1951). Budapest, 2003. 370.

[14] *Szentkláray Jenő*: A Csanád-egyházmegyei plébániák története. I. k. Temesvár, 1898. 381–382.

[15] *G. Tóth Ilona*: Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVIII.) Szeged, 2000. 47–55. Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: TRKEL) Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. 1848:1573. Vadász Manó polgármesternek az ügyben Lonovics Józsefhez írt levelét közli *Miklós Péter*: A kisteleki római katolikus plébánia 1848/49-ben. In.: Történeti Tanulmányok (Studia historica) 5. Szeged, 2002. 114–115. Ugyanez a levél ismételten közölve *Miklós Péter*: Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéből. Szeged, 2004. 123–124, majd ismét *Miklós Péter*: „A jelenkor vészes napjaiban". Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez. Szeged, 2006. 56.

hadsereg-parancsnokság 1849. augusztus 4-i utasítására letartóztatták és 8-án a pesti Újépületbe szállították.[16]

Azzal vádolták, hogy elmenekült a császári csapatok elől és híveit is menekülésre bíztatta. A vádlott vallomásában elismerte, hogy július 28-án Szegedre távozott, de azzal védekezett, hogy nem akart Perczel Mór honvéd tábornok utasítására prédikációt tartani. Tagadta, hogy híveit menekülésre bíztatta volna, ugyanakkor elismerte, hogy kihirdette a magyar kormány proklamációit és három körmenetet tartott az oroszok ellen. A vizsgálatot vezető Kanzler hadbíró-százados úgy ítélte meg, hogy Bezdány nem a vett parancsok szellemében járt el, mivel ő nem a magyarok győzelméért, hanem a békéért imádkozott, nem öt, hanem csak három körmenetet tartott és azokat sem a nép által követelt ünnepélyességgel tette, amiért hívei egy része gazembernek nevezte. Mivel sem a szószékről tartott prédikációiban, sem magánbeszélgetéseiben nem szidta a császári kormányt, Kanzler a vádlott szabadon bocsátását javasolta, ami 1849. november 2-án be is következett, 5-én már visszaérkezett plébániájára.[17] Pesti fogva tartása alatt a temesvári szeminárium egykori tanára, Hegedűs Pál helyettesítette Kisteleken.[18]

Makra Imre makói esperes-plébános Fábry Ignác általános püspöki helynökhöz intézett, 1848. július 7-én kelt levelének néhány sora rávilágít arra, hogy a papság azért is kötelességének érezhette a táborba szállást, mivel a kormány rendeleteit is ki kellett hirdetnie:

„Jó ideje immár, hogy egy segéddel húzom a jelen körülményekben kétszeresen terhes igát; de még fontosabb tekintet alá esik az, hogy minden órán várom a fölhívást, hogy egyikünk az indulásra kész megyei nemzetőrséget táborba kísérje, mit nem csak a veszély fenyegette haza iránti kötelességből, de meg kell tennünk azon okból is, mert mi a hazafiúi ezen kötelességről a néphez már sokat szólottunk."[19]

A nemzetőrség tábori lelkészinek többsége Bezdánynál nagyobb lelkesedést tanúsított a szabadságharc ügye iránt. A kecskeméti származású Brassay József, aki 1836 óta csatádi plébános volt,[20] már a reformkorban a változás pártjára állt, hiszen 1845. március 3-án, Torontál megye közgyűlésén önként beírattatta magát az adózók közé.[21] Miután a csatádi Historia Domus szerint szóval és tettel támogatta a magyar alkotmányos rend fenntartását, 1849. okto-

---

[16] *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932. 30.

[17] Hadtörténelmi Levéltár Abszolutizmus kori iratok. (a továbbiakban HL Absz. ir.) Pesti cs. kir. hadbíróság. 1849–1/75. 350–352. fol. Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár VI. 15.a Plébániák iratai, Kistelek 1849:665.

[18] TRKEL TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Munus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendisimo Duo Stephano Oltványi a 16a Augusti usque 31am Xbrio 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte. (a továbbiakban: TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849 [Temesvár]) Nr. 665.

[19] TRKEL Personalien Makra Imre 1848:1266.

[20] *Kováts Sándor*: A csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. Temesvár, 1908. 367.

[21] TRKEL Pesonalien Brassay József 1845:671.

ber 1-jén Novák József bogárosi plébános (az ú. n. bogárosi petíció szerzője) feljelentése következtében letartóztatták és Nagybecskerekre szállították a császári hatóságok.[22]

Brassayt először összetévesztették a súlyosan kompromittálódott Adams Kristóf egykori rékási plébánossal,[23] majd — a félreértés tisztázását követően — mivel többen ellene vallottak, folytatták ellene a vizsgálatot.[24] Adams — aki éveken át együtt tanított Brassayval a szemináriumba — egy visszaemlékező szerint azt javasolta Brassaynak, hogy öltözzön kopott ruhába, húzzon fel egy rossz csizmát és tettesse magát hülyének.[25] Az akció sikeréről nem sikerült részleteket kiderítenünk, az azonban bizonyos, hogy Brassayt október 30-ig a piaristák kolostorában, majd a megyeházán tartották fogva. Hívei ugyanakkor kiálltak mellette,[26] 1850 telén amnesztiával szabadult, február 18-án a szentszék purifikálta, így visszatérhetett plébániájára.[27]

Karl Arizi Torontál megyei császári biztosnak a püspökséghez intézett, 1849. október 29-én kelt leveléből tudjuk, hogy Nuszbaum Jakab és Kimmel Péter Nagybecskereken együtt raboskodott Brassay Józseffel. Mindketten 1849 nyarán körmeneteket tartottak a magyarok győzelméért, a népet nyilvánosan ellenállásra bíztatták, a császárt és szövetségeseit pedig szidalmazták.[28] Kimmel Péter párdányi adminisztrátor 1848 augusztusában a tervezett nemzeti zsinat iránt bizalmatlanságát nyilvánította, mivel az ott tárgyalandó pontok között sem a cölibátus, sem a káptalani testület eltörlése nem szerepelt.[29] Az álladalmi javak tiszttartósága 1849-ben visszatartotta a lelkész jövedelmét, ezért a vikariátussal Makóra menekült és a magyar kormányhoz hű makói helynökség 1849. június 11-én sürgette a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumot, hogy a zömében szerb lakosok között élő, és „a drága hazánk szent ügyét mindég hőn felkaroló, s annak előmozdításában dicséretes eréllyel működő" pap fizetését utalványozzák.[30]

Kimmel ellen a temesvári hadbíróság, amint az 1850. április 5-én kelt értesítéséből kitűnik, bizonyítékok hiányában beszüntette az eljárást, a temesvári szentszék viszont lényegében ugyanazon vádak alapján (több helységben kihirdette Magyarország függetlenségét, perfidnek nyilvánította az uralkodót, az oroszok és az ellenség ellen fegyverfogásra bíztatta a népet, kapcsolatban állt a magyar minisztériummal és ráadásul még szakállt és világi ruhát hordott)

---

[22] TRKEL Historia Parochiae Csatád 122. TRKEL Pesonalien Brassay József 1849:418.

[23] TRKEL Pesonalien Brassay József 1849:517.

[24] TRKEL Pesonalien Brassay József 1849:587.

[25] *Kováts:* A csanádi papnevelde története... i. m. 367.

[26] TRKEL Pesonalien Brassay József 1849:691.

[27] TRKEL Pesonalien Brassay József 1850:575

[28] TRKEL Pesonalien Brassay József 1849:587.

[29] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Nr. 1425.

[30] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. Sub vicariatu Reverendissimi Dominis Josephi Róka Canonici Csanadiesis, Abbatis, a Vicarii Episcopalis A 1ª Januarii 1849 usque 14am Augusti 1849. (a továbbiakban: TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. [Makó]) Nr. 367.

1850. július 9-én 10 napos radnai zárdafogságra ítélte.[31] Az előírt lelki gyakorlatokat és kegyes meditációkat dicséretre méltó módon hajtotta végre, így őt is feloldották a szabálytalanság alól.[32]

Nuszbaum Jakab magyarcsernyai lelkészt is lázítással vádolták a császári hatóságok. Róla sokkal kevesebbet tudunk, mint Kimmelről. 1849. november 3-án Ruzsénszky Kornélt rendelték plébániájára helyettesként.[33] Őt is hazaengedték a császári hatóságok és folytathatta Magyarcsernyán lelkészi tevékenységét. 1866-tól 1894-ig Zsombolyán volt plébános.[34]

Az eddig említett lelkészek mellett nemzetőri szolgálatot vállalt még Timáry Béla szentannai káplán is. Mészáros Lázár hadügyminiszter 1848. június 29-én megparancsolta, hogy az alvidéki mozgalmak lecsillapítására Pécskán két-háromezernyi nemzetőr őrizze az átkelőket, míg kiindításukra sor nem kerül. A káplán ekkor szánta el magát a cselekvésre. Püspöki helynökének, Fábry Ignácnak, 1848. július 10-én a következőket írta:

„A hadügyminiszternek Arad megye közönségéhez bocsátott felszólítása következtében az 1848-ik évi július 4-én Aradon tartott bizottmányi ülés végzését ide / mellékelve annak érdeme nyomán alázatos jelentésemet teszem, miszerint én, hogy példámmal a Szt. annai vonakodó nemzetőrsereget a haza védelmére felbuzdítsam, és ezáltal a jelen nehéz körülmények között a megyei hatóság működését könnyítsem, magam is mint nemzetőr a többivel együtt (ideiglenesen) Pécskára indultam.

Ily szomorú időkben, midőn édes hazánk mindenfelől csak ellenséges megtámadásoknak van kitéve, úgy hiszem minden igaz hazafinak kötelességében áll kardot fogni, hazájáért harcolni, és ha kell meg is halni.

Minthogy azonban egyházi elöljáróim tudta s engedelme nélkül hivatalomtól hosszabb időre el nem távozhatok, annál kevesebbé adhatom magam a hadi kormány rendelkezése alá; ezennel tehát bátor vagyok méltóságodat egyszersmind arra kérni, hogy nékem a Haza védelmére (ha egyébiránt a megye egyházi férfiaknak szűkibe nem volna) teljes engedelmet adni kegyeskedjék.

Azon reménységben, hogy méltóságod tettemet sem rosszallni, sem kérésemet megtagadni nem fogja, mély tisztelettel maradtam

Méltóságodnak alázatos szolgája".[35]

Fábry Ignác helynök, aki egyre nagyobb aggodalommal figyelte az események alakulását, 1848. július 15-én elutasította a kérelmet. Hivatkozott a papiányra, majd így folytatta: „Minthogy pedig a nagyszámú szentannai községben a lelkipásztori hivatal viselésére elkerülhetetlenül szükséges a segédpapnak működése, bármennyire méltányoljam önnek azon dicséretes eltökélését,

---

[31] TRKEL Personalien Kimmel Péter 1850:1576.

[32] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis a 1a Januarii 30 Decembris 1850. 1850:1902.

[33] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 600.

[34] *Petri, Anton Peter*: Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums. Marquarstein, 1992. 1377.

[35] TRKEL Personalien Timáry Béla 1848:1294. Az iktatókönyvből Timáry levelének jelentős részét kivágták. TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 1294.

mellyel példát adott a szentannai lakosoknak a hon iránti szent kötelességben, kéntelen vagyok mégis öntől azt kívánni, hogy elmellőzhetlen és szinte a közjót illető hivatalára mielőbb visszatérni, s e végett az illető elöljáróságtól elbocsátást kieszközölni igyekezzék".[36]

Timárynak, aki 1848 tavaszán Pankotán volt helyettes,[37] megtetszett a tábori szolgálat és 1849. május 1-jén folyamodást nyújtott be a magyar hadügyminisztériumhoz az aradi tábori lelkészi hivatal elnyerése érdekében.[38] Kinevezésére azonban — vélhetően helyhiány miatt — nem került sor.[39] Timáryt 1853. november 3-án dettai segédlelkésznek rendelték ki,[40] mire ő november 15-én az egyházmegyei szolgálat alóli felmentését kérte.[41] Többé nem tért vissza a lelkipásztorkodás terére, Dettára költözött szüleihez és gazdálkodónak állt.[42]

Karácsonyi István, a zichyházi (Zichyfalva, Zihydorf) nemzetőrtábor parancsnoka Oszeczky (Oszetzky) János Perjámosi segédlelkész tábori alkalmazására kért engedélyt 1848. július 16-án a csanádi püspökségtől: „Az parancsnokságom alatt Zicsiházán összehúzott táborban levő nemzetőrök lelki szükségleteire is kiterjesztvén gondjaimat, Oszeczky Jánost, perjámosi káplánt, ki hívei s a járásbeli tisztek felszólítására őket a táborba elkiséré, felszólítám, hogy tábori lelkész minőségben itt maradna, de minekutána a tisztelendő csak azon feltételnél ezen hivatalt elvállalni igérkezett, ha arra a Méltóságos Vikariátus részéről engedelmet kapand, a Méltóságos Püspök Úr ezennel felszólíttatik, hogy a fennevezett egyénnek szükséges utasítást megadni méltóztatnék."[43]

Fábry Ignác helynök július 21-én hozzájárult a tábori lelkészi szolgálathoz, de figyelmeztette káplánját, hogy a fegyverviselésétől tartózkodnia kell: „Legszívesebb készséggel járulok azon kívánat teljesítéséhez, melyet te-[kin]t[e]tes Uraságod f. hó 16-ról kelt igen becses levele által velem tudatott, s melyet tekintve Oszeczky János perjámosi káplánt örömest megbízom: hogy a tettes Uraságod kormánya alatti nemzetőröknek, sőt a környéken lévő bármelyik honvéd csapatnak a körülményekhez képest szükséges s megkívánt lelkészi szolgálatot tegyen, s szent hivatása szerint lelki vigasztalásukra legyen. Meg kívánom azonban viszont, hogy eme rendeltetést nyert káplán úr mind az egyházi törvények nyilvános szabálya, mind a dolog természete szerint minden fegyverreli szolgálattól mentessék fel."[44]

Oszeczky szolgálata dicstelen véget ért, mivel 1848. augusztus 3-án Stefanović cs. kir. főhadnagy vezetésével a jarkováci és a tomasováci szerbek kiűzték Neuzináról a torontáli nemzetőröket. A káplán ezt követően Szárcsáról

---

[36] Uo.

[37] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) Nr. 244.

[38] MNL OL H 75 Iktatókönyv 11. k. 1849:12902.

[39] MNL OL H 86 1. d. Kimutatása a tábori lelkészek rangjegyzéke s illetőleg létszámának, kik 1849. évi január hótól a magyar hadsereghez kineveztettek,vagy mint régebben kinevezettek, ez idő alatt a hadügym.[misztérium] hadlelkészi osztályának hivatalosan tudomására estek. Hely és dátum nélkül. 1849:szám nélkül.

[40] TRKEL Personalien Timáry Béla 1853:2492.

[41] TRKEL Personalien Timáry Béla 1853:2788.

[42] Schematismus Cleri Dioecesis Csanádiensis pro anno Domini 1892. Temesvár, 1892. 286.

[43] TRKEL Personalien Oszeczky János 1848:1341.

[44] Uo.

visszatért Perjámosra, majd tábori lelkészi állást kért ordináriusától, kinevezésére azonban nem került sor.[45] Szeptemberben az eleki plébániára rendelték káplánnak.[46] 1849-ben korábbi szolgálata miatt a szentszék elé idézték és elmozdították az eleki segédlelkészi állásából.[47] 1850-ben Oravicáról kérte áthelyezését, mert összeütközésbe került a csendőrséggel, mire áthelyezték Gyertyámosra.[48] Az oravicai csendőrparancsnok szintén áthelyezését kérte, végül gúnyos magatartása miatt nyolc napos elmélkedéssel egybekötött fogsággal büntette az egyházi hatóság.[49]

Tábori lelkészség iránti vonzalma végül a cs. kir. hadsereghez vezette: 1855-ben 6 hónapon át az oláh-bánsági határőr-gyalogezred tábori lelkészeként szolgált Moldvában, majd a galaci tábori kórházban volt lelkész. Ezt követően az ó-orsovai plébánia adminisztrátora volt Bilszky plébános visszatéréséig, végül 1857-ben kinevezték a 29. (Graf Thun) sorgyalogezred tábori lelkészének, ahol 1869-ig, angyalkúti (kisfaludi) plébánossá történő kinevezéséig szolgált.[50]

A honvédség tábori papjai

Rátérve a honvédség tábori lelkészeire, paphonvédekről készült elemzésünk első részében már említettük, hogy Rózsafy Pál először a 4. lovas ütegben szolgált, majd 1849. május 15-én Görgei Artúr hadügyminiszter kinevezte az I. hadtest tábori lelkészévé. Ő tehát mind a fegyverrel harcolók, mind pedig a tábori lelkészek közé besorolható, életrajzával írásunk előző részében foglalkoztunk.[51] A Csanádi Egyházmegyéből kikerülő paphonvédek közül Magyari Alajos volt az egyik legbefolyásosabb személy. Magyari Alajos Szentannán született 1817. április 14-én, Magyari András és Strifler Franciska gyermekeként. Édesanyja nemesi származású volt, s amikor fia az 1833/34-es tanévet a szegedi piarista gimnáziumban befejezte, már megözvegyült.[52] Magyari tehetségét felismerve, Lonovics József a pesti központi szemináriumba küldte, ahol 1835-39-ig folytatott teológiai tanulmányokat. Visszatérését követően jegyző volt a püspöki hivatalban, majd 1840-ben, Nagyváradon pappá szentelték.[53]

Az 1840/41-es tanévben prefektus, a rákövetkezőben pedig spirituális volt a szemináriumban.[54] Az 1842-től 1847-ig fennállt „Temesvári egyházi olvasó egyesület" tagja, amelynek tagjai olvasás és korszerű eszmecsere céljából egy-

---

[45] TRKEL Personalien Oszeczky János 1848:1444.

[46] Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Nr. 1594.

[47] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) 1849:739, 850.

[48] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 1761, 1762.

[49] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 1798, 1968.

[50] TRKEL Personalien Oszeczky János 1862:1064, 1871:1822.

[51] *Zakar Péter*: Csanádi egyházmegyés paphonvédek a szabadságharcban I. Századok 146/6. (2012) 1288–1290.

[52] TRKEL Personalien Magyari Alajos Testimonium Scholasticum (Szeged, 1834: július 30.) 1834: szám nélkül. Petri szerint Aradon és Temesváron járt gimnáziumba (*Petri*: Biographisches Lexikon... i. m. 1184–1185.), de a fenti bizonyítvány szerint Szegeden is tanult.

[53] Lyceum Temesvariense. Szerk.: Bugarski, Stevan. Temesvár, 2008. 525.

[54] *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 341.

házi és bölcseleti folyóiratokra fizettek elő.[55] Az 1841/42-es tanévtől kezdve tanított a temesvári líceumban, 1844-ben Lonovics előbb a szegények ügyvédjévé,[56] majd 1844. augusztus 27-én a temesvári papneveldében a bibliai tudományok tanárává nevezte ki. Bámulatos memóriájáról volt híres kortársai között.[57] 1845-ben görögből latinra versenyfordítást rendezett a papneveldében, a legjobb fordítók között három arany kiosztását kérte püspökétől.[58]

Magyari Alajos 1848. április 6-án, Temes vármegye közgyűlésén tartott beszédével vált országosan is ismertté, amelyben határozottan felszólalt a kötelező cölibátus eltörlése ellen. „Először is véleményem szerint mindazok — mondta többek közözött —, kik a papi nőtlenséget eltörölni, s a papokat házasságra feljogosítani kívánják, nem zabolátlan vágyakat akarnak kielégíteni, hanem az erényt, s erkölcsösséget szándékoznak előmozdítani." Nem kárhoztatta a nőtlen állapotot, mert az magasztos önmegtartóztatást kíván, de azt nem helyeselte, hogy a nőtlen állapotot a papokra „erőszakosan ráruházzák". Hivatkozott Máté evangéliumára („Van aki anyja méhéből úgy született, hogy képtelen a házasságra, van akit az emberek tettek képtelenné rá, de van, aki a mennyek országáért önként lemond róla. Aki fól tudja fogni, fogja föl."[59]), és Szent Pál leveleire („A nem házasoknak és özvegyeknek pedig azt mondom: jó, ha úgy maradnak, mint én is. De ha nem tartóztatják meg magukat, lépjenek csak házasságra, mert jobb megházasodni, mint érzéki vágytól égni."[60]). Miután levonta a következtetést, hogy a papi nőtlenség nem dogma, hanem a későbbi idők szüleménye, leszögezte, hogy VII. Gergely pápa tette azt a római egyház papjai számára kötelezővé. Hivatkozott a tridenti zsinaton aposztatává lett és megnősült Dudics Andrásra, aki a csanádi majd a pécsi püspöki széket is megkapta, és aki szintén ellenezte a kötelező cölibátust. Noha VII. Gergely Magyari szerint célszerűen rendelkezett, a 19. század megváltozott körülményei szerint a papi nőtlenség ügyében is reformokra lenne szükség.[61]

A 19. század egyházpolitikai vitáinak az egyházi vagyon mellett másik kedvelt témája a cölibátus eltörlésének kérdése volt. A cölibátus problematikáját a jozefinizmus is felvetette, s 1848-ban a reformkatolicizmus képviselői — az egyházi elöljárók szabad választása és a népnyelv használatának kiterjesztése mellett — az egész Habsburg Birodalomban követelték eltörlését.[62] Magyarországon egy kiugrott pap, Horárik János népszerűsítette ezt a követelést, aki szerint „a civilizált keresztény emberiség átka hogy az egyház az emberek ezre-

---

[55] *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 327.

[56] TRKEL Personalien Magyari Alajos 1844:1230.

[57] TRKEL Personalien Magyari Alajos, Lonovics József – Fábry Ignácnak. Pozsony, 1844. augusztus 27. 1844: szám nélkül. *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 369.

[58] *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 288–289.

[59] Mt 19_{12} Az újszövetségi Szentírást itt és a továbbiakban a következő fordításból idézzük: Újszövetségi Szentírás. Ford.: Békés Gellért, Dalos Patrik. Róma, 1978[8].

[60] 1. Kor 7_{8-9}

[61] *Magyari Alajos*: Nyilatkozat a papi nőtlenség tárgyában, mellyet Temesvármegyének 1848-ik évi április 6-án tartott közgyűlésében adott... Temesvár, 1848. 1–7.

[62] *Valjavec, Fritz*: Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Österreichs im 18. und 19. Jahrhundert. Brünn, München, Wien, 1944. 54.

it eltiltja a házasságtól, vagy lehetetlenné teszi azt számukra".[63] Kossuth Lajos maga is felajánlotta az utolsó rendi országgyűlésen (1847-1848) segítségét a cölibátus eltörlése érdekében. 1848-ban azután — a sajtószabadság életbe lépését követően — számos katolikus pap adott ki cölibátus-ellenes röpiratokat (Hegedüs Pál, Hanák [Szerencspataki] János, Szabó Richárd, Schwendtner Mihály stb.) a kötelező cölibátus eltörlésétől remélve az egyháziak erkölcsiségének megszilárdulását és a papi hivatások számának növekedését.[64]

A kötelező nőtlenség eltörlése a radikális papság szemében általános gyógyírnak tűnt az egyházzal szemben tornyosuló kihívások tömegével szemben. Hegedűs Pál csanádi egyházmegyés pap, Magyari tanár társa a temesvári papneveldében, ezt így fogalmazta meg egyik munkájában: „A nőtlenség eredendő bűne a papságnak, melyből a többiek sarjaznak; és temetője, melyben erényei és elmetehetségei porlanak."[65] Magyari Alajos véleménye azért sem tűnik meglepőnek, mert a forradalmat megelőzően az egyháztörténetet kifejezetten jozefinista, sőt mérsékelten janzenista szellemben tanító Radics Pál sem mulasztotta el a temesvári papnövendékeket az ellenérvekkel megismertetni. Az előadott tananyag szerint a cölibátus gyakorlatát továbbra is meg kell őrizni, noha Dudics András pécsi püspök és I. Ferdinánd azt el szerette volna törölni.[66] Fábry Ignác püspöki helynök Magyari felszólalását követően, április 8-án már nyilatkozatot kért az érintettől a történtekről, de akkor még szentszéki eljárás nem indult az ügyben.[67]

Magyari Alajos sérelmesnek találta, hogy Kossuth Lajos javaslatára az országgyűlés december 20-i ülésén nem csak a szabadságharcban elesett hősökért tartandó gyászmiséről rendelkezett, hanem az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke a klérussal kapcsolatban is felszólítást intézett a képviselőkhöz. „És méltóztassanak megparancsolni a klérusnak — mondta többek között Kossuth —, melyről elvárom, hogy jövendőre nézve pontosabban teljesítse kötelességét, mely a népnek lelkesítésében áll (dörgő helyeslés), hagyja meg a képviselőház a klérusnak, hogy tegye meg ezt mindenütt a hazában."[68]

Mivel Magyari sérelmesnek találta ezt a felszólítást, Simándon, 1848. december 28-án egy választ fogalmazott meg Kossuthnak, amit egy hírlap (feltehetően a Nemzeti Újság) útján kívánt nyilvánosságra hozni. Nyílt levelében utalt arra, hogy a csanádi szentszék ellenállt a temesvári vár, illetve Rukavina tábornok követeléseinek, Róka József általános helynököt pedig a császáriak már törvényen kívülinek nyilvánították. Ezt követően a Csanád megyei papság további szerepét méltatta:

---

[63] Horárik János harca a hierarchia és az egyház ellen az 1841–1845 években. Ford. bev. jegyz.: Bohó Róbert – Tordai György. Budapest, 1956. 67.

[64] *Zsigovits Béla*: A papi nőtlenség (coelibatus) története Magyarországon. Budapest, 1914. 100–115.

[65] *Hegedűs Pál*: Van-e az egyháznak szüksége,, és mire? Szeged, 1848. 42.

[66] *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 271–272.

[67] Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Nr. 709.

[68] *Andics Erzsébet*: Az egyházi reakció 1848 – 49-ben. Budapest, 1949. 62. Kossuth beszédét közli: *Kossuth Lajos* Összes Munkái (KLÖM) XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember – december. S. a. r.: Barta István. Budapest, 1952. 814–816.

„De ez nem egyedüli példánya papjaink hűségének. Mennyire ragaszkodnak ők az újonnan kivívott szabadsághoz, még többen is eléggé tanúsították. Vannak papjaink, kik önkénteseknek, vagy a honvédek közé beállottak; s ha jól értesültem, egy káplánunk már főhadnaggyá lett; vannak papjaink, kik községeikben csaknem minden hatóság befolyása nélkül őrsereget állítottak, s nem csak, hanem az őrsereg élére állva a becskereki táborba indultak, pedig mondhatom, ha a pap el nem megy, a népet soha semmiféle vármegye rá nem veszi; vannak papjaink, kik az őrsereg felállítását ha önmagok ki nem eszközölték is, legalább hatalmasan elősegítették szóval, s tettleg is körébe állván; vannak papjaink, kiket hű ragaszkodásuk végett az új alkotmányhoz megkötöztek, bebörtönöztek, s vallatás közben mejüknek[69] szegeztek; vannak papjaink, kik minden vagyonukat elvesztették, s azon felül már fél éve, mióta egy fillérnyi fizetést sem kaptak, s csak jó emberek könyörületességében találtak eddig is menedéket, s élelmi táplálékot, s ők mindezeknek dacára hazájuk s alkotmányuk iránt hívek; vannak papjaink, kik tetemes áldozatokkal járultak a haza oltárára; s vannak papjaink, kik akár privát körökben akár szószékről buzdítják népeiket. Ezeket mindnyájit ha valaki kételkedik benne be lehet a t. olvasóközönségnek mutatni. Ne is gondolja senki, hogy az elősoroltak száma kimerítő katalógusa a hazafiúi szeretetben vetélkedő papoknak, vannak még ezeken kívül számtalan mások is; nekem csak némelyeket volt szándékom a tömegből kiszedni."[70]

1849. január 22-én jelentette Magyari Alajos hittanár a makói vikariátusnak, hogy „az aradi tábornok [Gaál Miklós] felhívása folytán az Aradon összepontosított tábornál a tábori főlelkészi állomást elvállalta", s azt kívánta, hogy a megyei kormány erősítse meg és közölje vele a hivatalos utasításokat. Január 26-án Róka József már válaszolt is, beleegyezését adva Magyari szolgálatához. „Nem lévén azeránt semmi észrevételem: hogy ön az Aradon összepontosított seregünk mellett a tábori főlelkészi tisztet elvállalta, csak azt kívánom: hogy mennyiben ottani állomását változtatni kellene, ezt mindig avégre adja tudtomra: hogy az esetre, ha a megyei növendékek iskoláztatása újra folyamatba tétetnék, Önnek behívatása iránt intézkedni lehessen. Egyébiránt jelenlegi hivatalára nézve az ország tábori lelkészei igazgatósága alatt állván, az arra vonatkozó mindennemű rendeleteket s utasításokat nem tőlem, hanem a tábori főpap Czigler Ignác úrtól veendi."[71]

Gaál Miklós tábornok január 25-én a hadügyminisztériumnak is jelentést tett Magyari kinevezéséről, ami a császári hadsereg gyakorlatát követte, hiszen ott háborús helyzetben hadseregekhez is kineveztek tábori főlelkészeket (Armee-Feldsuperior). Mészáros Lázár azonban tartózkodóan válaszolt a felterjesztésre. „A hadügyminisztérium ugyan mindenkor kellő figyelembe veszi Tábornok úr felterjesztéseit — írta a hadügyminiszter —; azonban miután már — egyedül őtet illető jogánál fogva — f.[olyó] é.[v] január 16-án Vidasics Ede premontrei kanonokot s nagyváradi tanárt az egész magyar hadseregre nézve fő

[69] mellüknek
[70] HL 1848/49-es fond 7/1.
[71] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) Nr. 68.

tábori lelkészül kinevezte,[72] s ez jelenleg a kormány oldala mellett Debrecenben hadlelkészi osztályában működik; éppen nem látja szükségesnek több főlelkésznek Magyarország határain belőli kineveztetését, s ez által új hivatalok fölállítását".[73]

Mészáros levelében a fölállított főlelkészi hivatal hatásköre és feladatai iránt is érdeklődött, amire Gaál február 12-én azt válaszolta, hogy Magyarit csak a vezénylete alatt álló hadsereg tábori lelkészévé nevezte ki.[74] A válasz összességében meggyőzhette a minisztert, hiszen 1849. február 16-án Magyari Alajost „ideiglenes felügyelő lelkészül" nevezte ki az aradi táborhoz.[75] A hadügyminisztérium tábori lelkészi osztályának elnöke, Vidasics Ede február 18-án határozta meg Magyari hivatali körét. Eszerint a felügyelő lelkész „oda munkál", hogy a szükséges rend és pontosság uralkodjon a táborban működő lelkészek között. Minden tábori lelkészi tárgykörbe tartozó iratot ő küld be a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályába, amellyel csak ő áll közvetlen érintkezésben. „Éber figyelemmel őrködik a felügyelete alá helyezett tábori lelkészek jelleme és eljárásuk fölött." Végül a táborhoz szükséges lelkészek nevét felterjeszti a tábori lelkészi osztálynak.[76]

A szerb-császári haderő 1849. február 8-án elfoglalta Arad városát, Magyari Alajos és a minorita szerzetesek is nehéz pillanatokat éltek át, amelyeket Sujánszky Euszták minorita szerzetes jegyzett fel naplójában:

„Parancsnok Gaál Miklós vezénylete alatt reggeltől 10-ig a Maros parton csatározás, míg végre az előnyomuló nagyobb erőnek a mieink engedni kénytelenítetvén, minthogy az ellenfél a várbeli ágyúk által is segítetett, a Nagy-erdő felé vonult.[77] Bevonult azalatt az ellenfél előcsapata is, s bevett szokása szerint legelőször is a békés polgárokat rabolni kezdi, sőt vagy kettőt (zsidót) le is gyilkol, többeket megsebesít. A megyei és város börteneiből a foglyokat szabadon bocsátja. A polgárok által a Marosra vezető Halász és egyéb utcákat eltorlaszoltat, nehogy, mint mondák, a magyarok menekülhessenek. S míg ezek kinn történnek, mintegy 11 1/2 óra tájban kolostorunkba is vagy 25 rác rabló betolakodván, az étteremben, hol mindnyájan, a ház elnökét,[78] ki Tornyán, P[ater] Frigyest,[79] ki Ötvenesen, P.

---

[72] Vidasics Ede tevékenységéről lásd *Zakar Péter*: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848/49-ben. Budapest, 1999. 21–24, 161–162.

[73] MNL OL H 2 (OHB) 1849:2149.

[74] MNL OL H 75 Iktatókönyv 8. k. 1849:3288.

[75] Közlöny 2. (1849. február 17.) 111.

[76] MNL OL H 75 1849:3664.

[77] Gaál Miklós 10 óra körül éppen hegedülni kezdett, amikor az ellenséges csapatok megindították a támadást, s a hangszert csak akkor tette le, amikor a szerb-császári alakulatok benyomultak az Úri (Deák Ferenc) utcába, ahol lakott. *Galsai Kovách Ernő*: Naplóm. II. rész. Az 1848/9. évi magyar szabadságharcz eseményeiről. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) Kézirattár Fol. hung. 1419. 149–150. Aradvár és Aradváros ostroma 1848–49-ben. *Galsai Kovách Ernő* 1848/49-iki honvédőrnagy naplója. Előszó: Márki Sándor. Bev., jegyz.: Juhász Ferenc. Arad, 1911. 40. Gaál Miklós vezérőrnagyot az ütközetet követően felmentették parancsnoki beosztásából, az ellene indított vizsgálat azonban a felmentésével végződött. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000³. 156–157.

[78] Kosztka Libór házfőnök.

[79] Nachtigall Frigyes O.F.M. Conv. [Ordo Fratrum Minorum Conventualium – minorita szerzetes.]

Kelement,[80] ki Világoson és P. Barnabást,[81] ki nov. 14-én 1848 Miskolcra utazott kivévén, összegyülekezve (köztünk a derék tábori lelkész N. T. [Nagytiszteletű] Magyari Alajos is) bizonyos halálunkra számolánk. Szerencsénkre egy pétervárádi határőr két társával szuronyszegezve megjelenvén, tudakolá: magyarok, vagy németek vagyunk-e? Mely kérdésére, midőn németül válaszolva őt megnyugtattuk, sikerült arra is bírni e vidéki rendes katonát, hogy a többi társaival a szuronyt lebocsátatta, mely az ablakokon reánk vala szegezve, s az étterembei betolakodástól a többieket elparancsolta. Sokat köszönheténk az éppen akkor a pincében hordók töltögetésével foglalkozó éber lelkű[82] kádár legénynek is, ki látván, hogy a prezidensnek[83] (kit a falhoz szorítottak, mellére tartván a szuronyt egy rác és azt kiáltva: Ti szi gazda?[84]) nincs előbb menekülése, míg valamit nem adand, azonnal egy cseberben bort sietve felhozott, miből a különben is jókedvűek hörpentvén, annyira-mennyire csendben valának."[85] A magyar csapatoknak 14 óra körül sikerült visszaszorítaniuk a szerb-császári haderőt.[86]

Magyari február 12-én a tábori lelkészekre vonatkozó rendeletek megküldését kérte,[87] március 4-én az érvényes házasodási szabályokról kért felvilágosítást, majd március 12-én felterjesztette az aradi tábor halotti lajstromát.[88] Vidasics Ede válaszában rámutatott, hogy a házasulandó katonákkal kapcsolatban nincsenek új rendeletek, a házassági anyakönyvi kivonatokat és a született gyermekek névsorát minden hó végén kellett beküldenie a hadügyminisztérium tábori lelkészi osztályára.[89] Márciusban és áprilisban kézhez kapta elmaradt hittanári illetményét is.[90]

Még 1849. február 11-én utasította Mészáros Lázár hadügyminiszter a magyar hadsereg vezetőit, hogy a hadügyminisztérium beleegyezése nélkül ne nevezzenek ki hadlelkészeket, mert a jövőben „csak azok tekinthetik magukat tábori lelkésznek, kik a hadügyminiszter által megerősítve, kinevezve, s a Közlöny útján hirdetve vannak."[91] Magyari Alajos jelentését már az V. hadtest (az aradi ostromsereg) új parancsnoka, Vécsey Károly gróf terjesztette fel a hadügyminisztériumnak 1849. március 29-én.[92] Jelentését a hadügyminiszter tudomásul vette, egyúttal utasította a hadtest parancsnokságát, hogy a magyar

---

[80] Zetykó Kelemen O:F:M: Conv.

[81] Várholyi Barnabás O.F.M. Conv.

[82] A szerző itt kihagyta a helyet a megfelelő névnek, de nem töltötte ki azt.

[83] Zsidegh Rajmund O.F.M.Conv.

[84] Te vagy a gazda?

[85] *Sujánszky György Euszták*: Az aradi rendház naplója (1847 – 1851). S. a. r.: Zakar Péter. Budapest, 2007. 48–49.

[86] Lakatos Ottó szerint Pléva Balázs O.F.M. Conv. német nemzetiségű káplán nyugtatta meg a betolakodókat. *Lakatos Ottó*: Arad története. I. k. Arad, 1881. 169.

[87] MNL OL H 75 Iktatókönyv 9. k. 1849:5824.

[88] MNL OL H 75 1849:5719.

[89] MNL OL H 75 1849:6924.

[90] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) 1849:Nr. 155, 186.

[91] MNL OL H 75 1849:2929.

[92] MNL OL H 75 Iktatókönyv 10. k. 1849:8680.

kormány hivatalos lapjának tartalmát Magyarival is tudassák.[93] 1849. március 30-án Magyari két lelkésztársával, a katolikus Kornis Józseffel és az ortodox Sverra Sándorral együtt szerepelt az „5-ik hadosztályi táborkarnak" a létszámkimutatásában.[94]

Közben Vidasics Ede is pontosan megszabta, mit vár el a tábori lelkészektől. Öt pontba foglalt utasítása a felsőbbség iránti tisztelet ápolását, „ügyünk igazságosságáról" történő felvilágosítást, egyházi jellemük megóvását, a sebesültek vigasztalását és ápolását és a halottak névsorának pontos, minta szerinti felterjesztését várta el beosztottaitól.[95] Magyari április 3-án a halottak és megkereszteltek névjegyzékét terjesztette fel, egyúttal jelentést tett hivatalos működéséről, továbbá felküldte Gaál Miklós ezredes által aláírt kinevezési oklevelét. Írt Dudás János 14. (Lehel) huszárezredbeli pap tevékenységéről és arról is, hogy Sverra Sándor ortodox pap, aki nem vette át kinevezési oklevelét, nincs az aradi táborban. Szintén sürgette a tábori papok havi 50 forintos zsoldjának felemelését, mert a drágaság miatt ekkora összegből alig lehetett megélni.[96]

Vidasics április 16-án nyugtázta Magyari jelentését és kérelmének támogatásáról számolt be: „Ami felügyelő lelkész úrnak a fizetés javítása iránti kérvényét illeti: abban én is a támokokat teljes meggyőződésemből méltányolva osztom, s megnyugtatására válaszolom, miszerint a tábori lelkészek díjazása javításában már régóta munkálkodom; most legközelebb is folyamodtam aziránt, hadügyminiszter úrhoz, ki azt pártolólag a Honvédelmi Bizottmány elé terjeszté, honnan rövid idő alatt teljes reménnyel hiszem, az illetők várakozásának megfelelőleg ki fog adatni."[97]

Április 22-én tartották meg az újaradi mezőn az V. hadtest ünnepélyes húsvéti szentmiséjét. A húsvét másodnapjára rendelt tábori misét a vár császári katonaságának ágyúzása miatt egy nappal el kellett halasztani. „Az isteni tisztelet előtt és után kiállított katonaság felett Vécsey tábornok a táborkar kíséretében szemlét tartott — olvashatjuk a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben. — Magyari Alajos tábori felügyelő lelkész által, Kornis József és Dudás János tábori lelkészek hozzájárultával az isteni tisztelet rövid szertartással végeztetett. Az egybesereglett nép és katonaság érzelmét Magyari Alajos felügyelő lelkész tolmácsolá."[98]

Magyari prédikációjában hálát adott a Mindenhatónak magyar seregek új győzelmeiért, majd rátért a trónfosztás és a függetlenségi nyilatkozat rövid összefoglalására és a teendők ismertetésére:

„Az embereket bizonyos ideig járomban lehet tartani, de az emberi kebelből az érzetet kiirtani lehetetlen. Alkotmányunk mellett, a királynak sem szabad bennünket elnyomni. Túl vagyunk azon az időn, amelyben még azt hittük, hogy a koronás fők jogában áll népeiket vaskarral kormányozni.

---

[93] MNL OL H 75 1849:9852.

[94] MNL OL H 83 Számvevőség 2. d. 2. tétel. Létszáma az 5-ik hadosztályi táborkarnak. Arad, 1849. március 30.

[95] MNL OL H 75 1849:7997.

[96] MNL OL H 75 Iktatókönyv 11. k. 1849:12601.

[97] MNL OL H 75 1849:10382.

[98] Közlöny 2 (1849. április 19.) 339.

Így történt ez, ez év április 14-én, mely nap a magyar történelemben örökre nevezetes leend. E napon gyűltek egybe a magyar nemzet képviselői s elhatárzák, hogy Magyarország szabad, független és önálló. Végre az országgyűlés kimondá a szomszéd nemzetek iránti testvéries békét és egyetértést és remélhető is, hogy a nemzetek beleegyezésével az ellenséggel dacolhatunk. Mind e határozatok Kossuth Lajos előterjesztésére egyhangúlag elfogadtattak és szabadságunk alapítója egyelőre az ország kormányzójává kiáltatott ki...

Rajta tehát lelkes magyarok! Teljesítsétek szent kötelességeteket lelkiismeretesen. Védjétek meg hazánkat; a kivívott szabadság a késő jövőben is dicsőségül fog beszámíttatni, az Isten előtt pedig, aki a hűséges szolgálatot kedvesen veszi, neveitek az élet könyvébe leend[enek] bejegyezve."[99]

Április 23-án jelentette Vécsey tábornok, hogy Magyari Alajos 135 ezüst forintot ajánlott fel „a haza oltárára".[100] Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter válaszából tudjuk, hogy Vécsey a felügyelő lelkész érdemeire való tekintettel visszaajándékozta Magyarinak az összeget,[101] Mészáros azonban ennek ellenére szükségesnek érezte, hogy május 2-i kelettel, a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben mondjon köszönetet a felajánlásért:

„Magyari Alajos, aradi tábori felügyelő lelkész, ki a kor igényeit és magasztos hivatását kellőleg felfogva, valamint a hadlelkészi pályán ernyedetlen buzgalommal, úgy a vidéki népnek hathatós oktatása és felvilágosításában is kitűnő sikerrel fáradozik, eddigelé szerzett érdemeit újólag azzal tetézé, hogy a sanyargatott haza szükségeinek fedezésére 135 ezüst forintot nagylelkűleg felajánlott. E szép ajánlatért, midőn a nemes keblű felügyelő lelkész úrnak a haza és a kormány nevében szíves köszönetemet nyilvánítom, egyszersmind óhajtom, hogy az elkezdett pályán továbbá is dús sikerrel működhessék, s nemes példája minél több utánzókra találjon."[102]

Magyari Alajos 1849. május 2-án terjesztette fel az április havi házassági és halotti anyakönyvi kivonatokat.[103] Vidasics május 15-én válaszolt, kifejtette, hogy Sverra Sándort egyelőre nem lehet elmozdítani és érdeklődött azután az ágostai hitvallású lelkész után, aki nem teljesítette kötelességeit, továbbá tudatta, hogy Brassoványi Józsefet, aki „hazafiúi buzgósága miatt állomását elhagyni kénytelenített", kinevezte az aradi táborba segédlelkésznek.[104] Sajnos Magyari válaszának jelenleg csak az iktatókönyvben van nyoma, az irat nem található.[105]

1849. május 18-án döntött a makói szentszék arról, hogy június 4-én, Makón újraindítják a papnövendékek oktatását. Magyarit is nyilatkozattételre szólították fel, vajon hajlandó-e visszatérni a katedrára? Hegedűs Pál késznek nyilatkozott a helyettesítésére, ha a táborban kívánna maradni.[106] Magyari azonban Aradon ma-

---

[99] *Lakatos*: Arad története I. k. i. m. 190–191.
[100] MNL OL H 75 Iktatókönyv 10. k. 1849:11809.
[101] MNL OL H 75 1849:12457.
[102] MNL OL H 75 1849:12418, vö: Közlöny 2. (1849. május 4.) 354.
[103] MNL OL H 75 1849:12901.
[104] MNL OL H 75 1849:14704.
[105] MNL OL H 75 Iktatókönyv 12. k. 1849:16303.
[106] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) 1849. Nr. 282. *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 405.

radt, annak ellenére, hogy Temesvárra is követnie kellett volna az ostromsereget és tanári állását is elfoglalhatta volna. Május 24-én azt válaszolta a szentszéknek, „miszerint jelenlegi hivatásában bizonytalan időre megmaradni kénytelenítetvén köszönettel veendi, ha tanári hivatala pótlással láttatik el."[107]

Az aradi felügyelő lelkész 1849. június 22-én jelentette, hogy mivel a temesvári tábor lelkészi tisztjét egy pap nem képes ellátni, ezért Vécsey tábornok Brassoványi Józsefet Temesvárra vezényelte és ő egyedül maradt. Tekintettel az aradi kórházakra, fogházakra, seregre, megváltozott egészségére, a máris mutatkozó epemirigyre és a közelgő hőségre, egy segédlelkész kinevezését indítványozta. Egyúttal köszönetet mondott a tábori lelkészek fizetésének 88 forint 20 krajcárra történő felemeléséért és jelentette, hogy Vécsey Sverra Sándor helyére Morár Miklóst nevezte ki tábori lelkésznek. Leveleit ekkoriban már a koronától megfosztott címeres pecsétjével hitelesítette, melynek körirata így festett: „Aradi Tábori Lelkészi Hivatal pecsétje".[108]

1849. május 31-én a halotti lajstrom megküldésén túl Magyari jelentette, hogy Sverra Sándor ortodox pap lemondott tábori lelkészi állomásáról és visszatér szentmihályi parókiájára.[109] Vidasics június 18-án azt válaszolta, hogy a hadügyminisztérium elfogadta Sverra lemondását és a felterjesztett jegyzőkönyveket. „Mi a katonai egyének házasságánál a háromszori kihirdetésnek elengedésére tőlem kért fölhatalmazást illeti — folytatta Vidasics — e tekintetben az eddig divatozott szokás, melynél fogva a férj részére a kétszeri kihirdetés alóli fölmentés, illető katonai főparancsnokság által szokott megadatni és egyszer a férj szükségképp kihirdettetni; a nő részére pedig a háromszori kihirdetés alóli fölmentés — hacsak nem katonai szülőktől származott — mindenkor illető megyéspüspökség által eszközöltetik – továbbá is megtartandó lészen."[110] Június 26-án Magyari Alajos neve is olvasható az V. hadtest rang és beosztási jegyzékében.[111] Azokat a tiszteket, akik megkapták a katonaságtól a házassági engedelmet, Vécsey Magyari Alajoshoz utasította esketés végett.[112]

1849. július 1-jén, miután Johann Berger von der Pleisse cs. kir. tábornok átadta az aradi várat a magyaroknak, a 86. honvédzászlóalj a Rákóczi induló mellett bevonult a várba, Magyari Alajos tábori lelkész megáldotta a nemzeti zászlót, amelyet Varjasy (Vranovics) János polgármester tűzött ki a bástyára.[113] Arad városa a magyar katonaságnak „az ostrom alatt kiállott állhatatosságáért" köszönetet szavazott, a vár feladásáról szóló hirdetmény közhírré tételével

---

[107] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) 1849. Nr. 316. Kováts szerint azt válaszolta, hogy legalább az ostrom befejezéséig a táborban marad. *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 292–293.

[108] MNL OL H 75 1849:23317.

[109] MNL OL H 75 1849:18756.

[110] MNL OL H 75 1849:20966.

[111] MNL OL H 75 1849:25698.

[112] Aradi Ereklyemúzeum. Okmánytár. Válogatott iratok és dokumentumok. Okmánytár az Aradi Ereklyemúzeum iratanyagából (1836–1892). A reformkor, a forradalom, a szabadságharc, a megtorlás, az emigráció és a kiegyezés korának dokumentumai. Szerk.: Hermann Róbert. [Szeged, 2012.] 250, 255.

[113] Marczius Tizenötödike 2. (1849. július 3.) 253.

MTA KÖNYVTÁR

pedig a városi kapitányt bízták meg.[114] Július 5-én reggel 9 órakor a Szentháromság szobor mellett felállított sátorban tartottak az aradi tanács megkeresésére ünnepi szentmisét a vár bevétele örömére. Kosztka Libór minorita atya, aradi plébános prédikációjában az esemény Aradra vonatkozó fontosságáról beszélt. A szertartást végző Magyari Alajos tábori főlelkész azért imádkozott, hogy miután „vitéz hadseregünk" legyőzte „a vad ellenséget, a béke áldásos gyümölcsét nyugalomban élvezhessük".[115] A szentmisét követően népgyűlésen szólították fel az egybegyűlteket az oroszok elleni fegyverfogásra.[116]

Július 8-án az aradi várban tartottak „Te Deum"-ot, ezúttal Kosztka mondta a szentmisét és Magyari „kenetteljes egyházi szónoklattal" emelte annak színvonalát. Pártosy Károly honvéd százados a városi közönséget is meghívta az ünnepségre, amely azt nagy számban el is fogadta.[117] Sujánszky Euszták aradi minorita atya naplójában így örökítette meg az eseményt: „Folyó hó 8-án a vitéz magyar seregnek átadott, s a mieink által igen is megrongált várban tartatott az összes tábori kar és polgárság jelenlétében a hálaadó isteni tisztelet; melyet az Isten szabad ege alatt N. T. Magyari Alajos tábori s már vári lelkész úr magyar érzelmű szónoklata fejezett be."[118]

1849. július 9-én Magyari Alajos nem csak a szokásos anyakönyvi kivonatokat terjesztette fel, hanem az aradi vártemplomban zsákmányolt ékszerek és kegytárgyak jegyzékét is. Az egyházi ruhákból véleménye szerint kápolnákat lehetne felszerelni. Kezdeményezte fizetése pontos meghatározását is, hiszen tavasszal 58 forint 20 krajcárt, nyáron pedig 88 forint 20 krajcárt utaltak ki neki, miközben segéde, Brassoványi József már májusban a megemelt összeget kapta. Kérte a tábori lelkészi osztály új vezetőjétől, Mednyánszky Cézártól, hogy eszközölje ki az aradi táborhoz történő kinevezését, mivel más tábori lelkészi állást nem akart elvállalni.[119]

Mednyánszky július 22-én kelt válaszában megrótta Magyarít, hiszen kötelessége lett volna a tábort Temesvárra követni.[120] Ugyanakkor eddigi érdemeit figyelembe véve kész volt Magyarit aradi térlelkésznek ajánlani. Az aradi plébánián talált egyházi szerekkel kapcsolatban a Csanádi egyházmegyei kormánnyal vette fel a kapcsolatot.[121] Ugyanazon a napon a hadügyminisztérium hadlelkészi

---

[114] Archivele Nationale ale României Directia Judeteana Arad (a továbbiakban: Arch. Jud. Arad) Primaria oraş Arad. Register 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:872, 866.

[115] *Lakatos*: Arad története I. k. i. m. 205.

[116] *Sujánszky*: Az aradi rendház naplója i. m. 61.

[117] Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:906. Pártosy fontos szerepet játszott az 1849. II. 8-i ütközetben, Vécsey Károly szerint neki volt köszönhető a 29. honvédzászlóalj megmentése. MNL OL H 75 1849:14997. Lakatos Ottónál Pártosy Károly tévesen „Pásztory Károly" néven szerepel. *Lakatos*: Arad története I. k. i. m. 206.

[118] *Sujánszky*: Az aradi rendház naplója i. m. 61.

[119] MNL OL H 75 1849:25213.

[120] Mednyánszky Cézár kezdeményezésére éppen 1849. július 16-i kelettel jelent meg egy rendelet, amely szerint a tábori lelkészeknek még rövid időre sem szabad a sereget a parancsnok engedelme nélkül elhagyni. Hat napnál hosszabb távollét esetén a hadtestparancsnok és a tábori főpap (azaz Mednyánszky Cézár) engedélyére volt szükség. MNL OL H 75 1849:25250.

[121] MNL OL H 75 1849:25838. Mednyánszky még július 22-én írt az egyházi szerek ügyében Róka József püspöki helynöknek. MNL OL H 75 1849:25951.

osztályának főnöke Görgei Artúr hadügyminiszterhez feliratot intézett a tábori papok fizetése körüli rendellenességek megszüntetése érdekében.[122] Az aradi plébánián talált, zömében ezüstből készült kegytárgyakat 1849. augusztus 16-án, Damjanich tábornok parancsára Magyari leltár szerint átadta az arra a célra kijelölt bizottságnak.[123]

Meglepő módon a szabadságharc katonai veresége, ezen belül az aradi vár feltétel nélküli átadása az oroszoknak 1849. augusztus 17-én, semmilyen módon sem változtatott Magyari tervein. Augusztus 25-én levelet írt a temesvári szentszéknek (a makói szentszék időközben megszűnt), amelyben jelentette, hogy az Arad várbeli plébániát a császári sereggel együtt július elején kivonuló ferencesektől átvette, azóta az ott tartózkodó polgári személyeket látja el. „Miután az eltávozott szerzeteseknek viszajövetelét reményleni nem lehet", kérte, hogy bízzák meg ennek ellátásával. A szentszék azonban három nappal később elutasítóan reagált. Miután a vár jelenleg az uralkodó birtokában van, „s ebben is az előbbi állapot visszaállítása méltán reményltetik", a radnai zárda főnökéhez fognak fordulni, hogy „a zárdának helyreállítását maga helyén és módjával szorgalmazza".[124]

Szeptember 14-én már németszentmártoni (aradszentmártoni) káplán szeretett volna lenni, de hiába kapta meg a kápláni állást, 1850. augusztus 31-én a szentszék arról értesítette, hogy az Apostoli Szentszék 1850. április 16-i leirata szerint nem csak azok a klerikusok szabálytalanok, akik a felkelő seregben fegyvert fogtak, hanem mindazok, akik aktívan együttműködtek a lázadókkal, és akik kapcsolatban voltak velük. A szentszék utasítása szerint neki is el kellett vonulnia 14 napra egy kolostorba, majd azt követően felmenthették a szabálytalanság alól.[125]

1850. szeptember 6-án pedig Kosztka Libór aradi házfőnöktől már az iránt is érdeklődtek, hogy Magyari a szabadságharc alatt szabályosan misézett-e, tartotta-e magát a katolikus rítushoz, illetve az egyház tanításához?[126] Az aradi gvárdián felvilágosítása szerint Magyari a forradalmat megelőzően és az alatt is a katolikus egyháztanítását, rítusát és tanítását bírálta, és rágalmazta, gyakran a legszerencsétlenebb módon szólalt fel a cölibátus ellen, társaságát azok a papok alkották, akik oly sok szégyent hoztak a Csanádi Egyházmegyére, akik többé-kevésbé az egyházi rend felforgatására törekedtek, akik az elöljáróknak kijáró engedelmességet és tiszteletet tagadták.[127]

Magyari Alajos 1850 decemberének elején küldte el igazolását a szentszéknek az aradi zárdában eltöltött lelkigyakorlatáról, így további alkalmazása elől elhárultak az akadályok.[128] 1851. május 3-án Dietrich József báró megbízottja által prezentálta Magyarít a pankotai plébániára. Fábry Ignác általános

---

[122] MNL OL H 75 1849:25543.

[123] Complexul Muzeal Arad, Aradi Ereklyemúzeum MR 6147.

[124] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) 1849 Nr. 162.

[125] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 1980.

[126] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 2025.

[127] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 2243.

[128] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 2787.

helynököt — a báró akaratának megfelelően — Korneli Ignác értesítette a jelölésről. Indokai így szóltak: „A Csanád egyházi növeldében huzamos üdeig dicsérettel folytatott tanítói munkásága Méltóságod előtt sokkal ismeretesebb, mintsem arrul említést tenni merészlenék, s mint hivatalom után mostan a pankotai nyájhoz tartozónak, alázatos kérésem az, hogy Magyari Alajos urat egyházi investiturával megajándékozni, s azáltal reánk atyai áldását árasztani kegyeskedjék."[129]

Magyari Alajos hosszú pankotai plébánosi működése nem tartozik szorosan témánkhoz. 1872-től 1881-ig esperes volt, majd 1888. április 3-án bekövetkezett haláláig a Boldogságos Szűzről nevezett bakonysumlai apát címet viselte.[130] Érdekességképpen megemlítjük, hogy 1862-ben részt vett a pankotai apátság feltárását célul kitűző ásatásokon is.[131] A kiegyezés után Horváth Kálmánnal és Sujánszky Eusztákkal együtt az Arad város és megyei honvédegylet tagja volt.[132]

Magyari Alajossal együtt szolgált Aradon Kornis József segédlelkész is. Ő Aradon született 1819. december 12-én, Kornis József sóházi felvigyázó és Papp Julianna gyermekeként.[133] Filozófiát Szegeden, teológiát pedig Temesváron tanult, ahol 1843-ban pappá szentelték. Az egyházmegyei szemináriumban prefektus volt, majd különböző plébániákon káplánként szolgált.[134] 1848 nyarán meglátogatta bátyját, Kornis Károlyt, aki Eötvös József meghívására a büntetőjogot adta elő a pesti egyetemen.[135] 1848 júniusában Kornis József kérte elöljáróját, hogy Gyorokról helyezze át más állomásra, de miután június 16-án megengedték neki, hogy a plébánia helyett egy alkalmasabb lakásba költözzön, elállt kérésétől.[136] Szeptember 18-án Róka József helynök Gyorokról Perjámosra helyezte át segédlelkésznek.[137] Az aradi nemzetőrökkel 1848 őszén részt vett a délvidéki harcokban, a komlósi táborban előfordult, hogy egy nap 25 nemzetőrt kellett eltemetnie.[138]

Kornis József már 1848 novemberének-decemberének fordulóján tábori lelkészi állomást kért a magyar hadseregnél.[139] Kérését bátyja is támogatta, aki megkereste Gaál Miklós ezredest, az aradi ostromsereg parancsnokát és kérte öccse alkalmazását a seregben. Gaál viszont a Csanádi püspökséghez fordult az ügyben, egyúttal ő is ajánlotta a hadügyminisztériumnak Kornis kinevezését.[140]

---

[129] TRKEL Personalien Magyari Alajos 1851:1198.

[130] *Petri*: Biographisches Lexikon... i. m. 1184–1185.

[131] *Hügel, Peter*: Az Aradi Múzeum – Történeti áttekintés, in.: A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve 2010. Békéscsaba – Gyula, 2010. 55.

[132] *Mikár Zsigmond*: Honvéd-Schematismus, vagyis: az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtisztek névkönyve. Pest, 1869. 7. TRKEL Personalien Magyari Alajos 1888:859.

[133] TRKEL Personalien Kornis József 1837:szám nélküli keresztlevél másolat.

[134] *Petri*: Biographisches Lexikon... i. m. 999. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i.m. 138–139.

[135] *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. VI. k. Budapest, 1899. 1046–150.

[136] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1128.

[137] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1595.

[138] Nemzeti 1848. október 22. 557.

[139] MNL OL H 82 21. kútfő, 1848:9067.

[140] TRKEL Personalien Kornis József 1849:75. MNL OL H 75 Iktatókönyvek 8. k. 1849:3614.

Róka József püspöki helynök, azon túl, hogy nem emelt kifogást Kornis alkalmazása ellen, pozitívan nyilatkozott Gaál Miklós honvéd tábornoknak Kornis adottságairól: „Kornis József segédlelkésznek szép elmebeli tehetségei, feddhetetlen magaviselete és lelkészi téren hat év lefolyta alatt tett hasznos szolgálatai s azokban kifejtett dicséretes buzgalma engem azon alapos reményre jogosítanak fel, hogy ő a tábori lelkészi tisztnek is minden tekintetben megfelelend".[141] Kornis a szerbek betörésével indokolta, hogy elmenekült állomáshelyéről. 1849. február 21-én így foglalta össze a történteket Róka Józsefhez írt levelében: „Segédlelkészi állásomról Perjámosról távoznom kellett, minthogy a rabló szerb csoporttól tartanom kellett nehogy igaz hazafiúságomért életemmel lakoljam. Gaál Miklós hadvezér és tábornok úr szíveskedett engem tábori lelkészül alkalmazni és kineveztetésem végett a Hadügyminisztériumhoz folyamodni; jelenleg is már tábori lelkészi minőségben az aradi táborban működök".[142]

Kornist 1849. február 20-án nevezte ki Mészáros Lázár hadügyminiszter 600 forintos évi fizetéssel, „az aradi táborhoz, ideiglenes tábori lelkészül".[143] Ezt követően egészen a fegyverletételig szerepelt az V. hadtest törzs és főtiszti jegyzékeiben, így 1849. március 30-án,[144] és 1849. június 26-án.[145]

Május 1-jén, Orczyfalváról kelt levelében beküldte Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Temesváron székelő, császárpárti vikárius, Oltványi István néhány levelét, akit a „gaz kamarilla" eszközének és a püspöki helynöki széket bitorló papnak nevezett. Oltványi ugyanis 1849. március 22-én felszólította a papságot a püspöki kar pásztorlevelének felolvasására, amely Ferenc József támogatására szólította fel a katolikus híveket. Kornis azt is javasolta, hogy Horváth bocsásson ki körlevelet, amelyben rámutat, hogy a vonatkozó körlevél nem tükrözi a püspöki kar egészének véleményét. Kornis levelét a makói helynökség továbbította Horváth Mihálynak.[146] Szalay Pál Torontál Felső-kerületi alesperes jelentéséből ugyanakkor arra derült fény, hogy Oltványi István körleveleit az adott kerületben 1848 augusztusának közepéig egyáltalán nem olvasták fel.[147]

Amikor Kornis 1849. május 31-én beküldte két példányban az V. hadtestnél meghaltak névjegyzékét, akkor egyúttal 5 forintot küldött a budai vár ostrománál megsebesült honvédek javára.[148] Az adományt rendelkezés végett átküldték Görgei Artúrnak.[149] Kornis neve felbukkan az Aradi táborban temető lelkészek nevei között is,[150] 1849. június 30-án pedig hat napra eltávozási enge-

---

141 TRKEL Personalien Kornis József 1849:75.
142 TRKEL Personalien Kornis József 1849:138.
143 Közlöny 2 (1849. február 23.) 125–126. MNL OL H 75 1849: 3753.
144 MNL OL H 83 Számvevőség 2. d. 2. tétel.
145 MNL OL H 75 1849:25698.
146 TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) Nr. 273.
147 TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) Nr. 555.
148 MNL OL H 75 1849:19070.
149 MNL OL H 75 1849:20604, 25971.
150 Magyari Alajos – A hadügyminisztériumnak. Aradi tábor, 1849. július 9. MNL OL H 86 1. d. d. sz.

delmet kapott Vécsey Károly tábornoktól, hogy rövid időre Budapestre utazzon.[151]

1849. szeptember 13-án kelt levelében Kornis már így emlékezett vissza császári érzelmű elöljárói számára írt levelében a szabadságharc mozgalmas hónapjaira:

„Tetszett az isteni gondviselésnek hazánkban az óhajtott békét helyreállítani, a múlt hónapok súlyát ki érzeni ne kéntelenített volna talán senki sincs, csekély személyem is volt egyike azoknak, kit a sors súlya ért; én a Makón székelő püspöki hivatal által az aradi kórházhoz mint lelkész kineveztettem, honnan június hónapban Temesvár-Gyárvárosba szinte mint kórházi lelkész helyheztetem; mely idő alatt igyekeztem volt a honvédek között az egyedül üdvezítő Szent hitünket fenntartani, a szentségeket kiszolgáltatni – rólam senki sem mondhatja, hogy a Felséges Császári Királyi ház ellen rágalmazó beszédet tartottam volna."[152]

Kornis az újpanádi plébánia adminisztrátorságát szerette volna megkapni, de azt elhallgatta, hogy 1849. május 1-én feljelentette a temesvári várban székelő, és meglehetősen császári érzelmű Oltványi István kanonokot a magyar hatóságoknál. Ezért aztán a csanádi szentszék 1849. október 2-án keményen megdorgálta és a radnai zárdába küldte penitenciára:

„A jelen volt egyén azon elvetemedettséget s szívromlottságot mutató tettéért, hogy törvényes elöljáróságát mely kötelességétől eltérni s a hazát feldúló s megrontó forradalmi párthoz hajlani nem akart, gúnyolta, bitorlásról vádolta, ellene vádat koholt, s ezt kém képen a forradalmi kormánynak felküldve ennek véres bosszúját felhívni és a helynökség által köröztetett pásztori levelet kihirdető megyei lelkészekre életveszélyt támasztani nem irtózott, továbbá, hogy a Temesvárt ostromló s a vétek tengerébe süllyedett tábornál hivatalt vállalni, s azt pap létére folytatni nem borzadott, – keményen megdorgáltatott és ily erkölcstelenség, aljasságok e sz.[ent] szék által fenyíték nélkül nem hagyattathatván, hogy a kérdés alatti egyén elfajulása, papi jellemének megtagadása felett komolyabban elmélkedhessék, és tettei iránt igaz bánatra gerjedjen, múlhatatlan kötelességéül tétetik, hogy a radnai zárdába vonulván, és ott naponta 1 pf fizetés mellett tulajdon költségére külön szobát s táplálást fogadván egy holnapot töltsön, az egész szoros magánosságot még az evés mellett is tartson, minden szerdai napot kenyeren és vízen megböjtölvén, naponként csak a szentmise ájtatos hallgatása végett mehetvén ki szobájából az egész időt épületes s papi jellem képzésére vezető könyvek olvasására, s ájtatos elmélkedésekre használja fel, végre a kitűzött határidő elteltével végzendő töredelmes gyónás után járuljon szentmise szolgálathoz, megyei alkalmazást csak akkor nyerendő, midőn ezen határozatnak eleget teend és erről a radnai zárda főnöktől bizonyítványt előmutatatand."[153]

---

[151] Complexul Muzeal Arad. Aradi Ereklyemúzeum MR 1321.

[152] TRKEL Personalien Kornis József 1849:309.

[153] TRKEL Personalien Kornis József 1849:396. Kornis ügyét ismertette *Tamási Zsolt*: A katolikus egyházvezetés önvédelmi törekvései az 1848/49-es forradalom leverése után. Történelmi Szemle 51. (2009/3.) 365–366.

Kornis el is vonult a radnai zárdába, de két hét letelte után egyik elítélt társával, Baross Lászlóval együtt büntetése hátralévő részének elengedését kérte a szentszéktől:

„Nem mintha a szigorú fegyelem és szent gyakorlatokat untuk volna meg — írták folyamodványukban —, mert mélyen érezzük azoknak szükségét, hanem körülményeinket tekintve egész alázattal esedezünk, a Főtisztelendő Szentszék előtt, miszerint az itt tartózkodástól bennünket felmenteni, és alkalmazásunkról kegyeskedjék intézkedni. Ugyanis ruhanéműinktől s minden értékkel bíró javainktól megfosztva, a bankjegy krízise által anyagilag tökéletesen megsemmisítve, a szállás és élelmezésért járó díjt rokonainknak a mostani szorult állapotban érettünk fizetni nem kevés terhökre esik."[154] A szentszék október 31-én elutasította kérésüket, így még két héten át maradniuk kellett.[155]

A szabadságharcot követően visszatért Gyorokra, ahol adminisztrátor, majd plébános lett. 1865-től haláláig aradszentmártoni plébános volt. Gyakran kért és kapott plébániájáról rövidebb időre eltávozási engedelmet. 1854-ben például Tomcsányi Demeter ferences atyát helyettesítette Radnán,[156] egy évvel később Pécsre utazott, hogy testvére árva gyermekeiről gondoskodjék,[157] 1856-ban pedig részt vett az esztergomi bazilika felszentelésén.[158] Politikai nézetei a kiegyezést követően sem változtak jelentősen, hiszen az Arad város és megyei honvédegylet tagjai sorába lépett. Budán, 1868. november 6-án bekövetkezett halálát megelőzően számos szőlészeti-, és borászati szakcikkeket publikált.[159]

Magyarival és Kornissal szolgált együtt az V. hadtestben az aradi származású Brassoványi József. 1820-ban született Aradon, polgári családban: apja Brassoványi János, anyja Gallovits Katalin volt.[160] A szegedi líceumban folytatott tanulmányokat követően került a temesvári papneveldébe, majd 1843-ban szentelték pappá. Irodalmi érdeklődésének megfelelően a Csanád megyei növendékpapok olvasó társasága tiszteletbeli tagja volt.[161]

1844/45 fordulóján súlyos konfliktusba került az ujvári lelkésszel, Kiss Józseffel. Decemberben helyezték át Bárdányból Ujvárra, ahová december 24-én, meglehetősen kedvetlenül érkezett meg, „de még kedvetlenebbül ment át M[agyar] Sz[ent] Mártonba, éjjeli és több miséket végzendő... Ő azonban Karácson napján délkor Ujváron megjelent — írta Kiss József újvári lelkész elöljáróinak —, azon indulatos kifejezésekkel, hogy ő Ujváron és Óteleken kész akár 10 misét és egyébb [!] egyházi szolgálatokat tenni, de ő MSzMártonba többé nem megy által".[162] A szegény bárdányi hívek nem akarták kifizetni neki a fo-

---

[154] TRKEL Personalien Kornis József 1849:550.

[155] Uo.

[156] TRKEL Personalien Kornis József 1854:615.

[157] TRKEL Personalien Kornis József 1855:1572.

[158] TRKEL Personalien Kornis József 1856:1708.

[159] *Szinnyei*: Magyar írók... i. m. VI. k. 1046. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 138–139.

[160] TRKEL Personalien Brassoványi József Extractus Protocolli Baptisatorum Ecclesiae Parpochialis Aradiensis. 1838. szeptember 29. 1838:szám nélkül.

[161] *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 324. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 122.

[162] TRKEL Personalien Brassoványi József 1845:256.

gadott misék után fizetendő járandóságát. December 26-án nem volt hajlandó Magyarcsernyán misézni, majd megbetegedett. Elöljárói erre ismét áthelyezték Battonyára, de mivel Oczverek Vilmos ujpécsi plébános is panaszkodott rá, vizsgálat indult ellene.[163]

Brassoványi 1845. február 8-án kelt válaszában „mély keseredéssel vette", hogy felelősségre vonják. Részben betegségével, részben azzal védekezett, hogy vitájuk során, amikor nem akarták kifizetni, plébánosa nagyon ittas volt. Mérgében azt mondta neki: „sajnálom valóban, hogy a föld és emberi társaság eltűrhet egy ily embert, mint plébános úr, kivel, midőn józan, e világon a legnagyobb szerencsének tarthatja az ember beszélhetni". Azzal is vádolták, hogy a kerületi esperes és ujpécsi plébánost sértő szavakkal illette. Az ujpécsi esperes-plébános azt javasolta betegsége alatt, hogy ládáit a plébánosa dobassa ki az utcára. Erre Brassoványi úgy reagált, hogy ha ez igaz, „akkor minden tiszteletem mellett melyek jeles tudományát, de nem szívét érdeklik, egy alacsony jellemű emberre mutatnak mind ezek". Azzal is vádolták, hogy csak színlelte betegségét, amit szintén tagadott.[164]

Brassoványi a szerbek elől elmenekült, majd 1849. április 29-én, „volt katalinfalvi segédlelkész"-ként az aradi tábori lelkészi hivatal elnyeréséért folyamodott a hadügyminisztériumhoz.[165] Klapka György tábornok, helyettes hadügyminiszter 1849. május 10-én nevezte ki Brassoványit, aki „Katalinfalváról, segédlelkészi állomásáról a dühöngő rácok által száműzetett, az aradi ostromló sereg tábori lelkészéül".[166] Május 20-án Brassoványi Katalinfalváról kelt levelében jelentette be Róka József makói helynöknek kinevezését, aki azt észrevétel nélkül tudomásul vette.[167] Az V. hadtesttel részt vett Arad, majd — amint arra Magyari Alajos kapcsán már utaltunk — Temesvár ostromában.[168]

A szabadságharc leverését követően visszatért egyházmegyéjébe, 1849. szeptember 19-én a megürült nagyjécsai plébániára rendelték káplánnak,[169] október 3-án már áthelyezték Nagykikindára,[170] végül október 26-án visszahelyezték Nagyjécsára.[171] Ekkoriban kellett letöltenie az irregularitás alóli feloldozása érdekében kiszabott egyházi büntetését is.[172] November 12-én már indulhatott tovább Csákovárra,[173] majd január 25-én Nagybecskerekre,[174] augusztus 1-jén pedig Oravicára. Kimmel Péter megérkezéséig Bárdányban is helyettesített egy rövid ideig.[175] Áthelyezése kapcsán erkölcsi magaviselete miatt megin-

[163] Oczverek Vilmos – Legkegyelmesebb Atyám! Ujpécs, 1845. január 15. TRKEL Personalien Brassoványi József 1845: szám nélkül.

[164] TRKEL Personalien Brassoványi József 1845:461.

[165] MNL OL H 75 Iktatókönyvek 11. k. 1849:12903.

[166] MNL OL H 75 1849: 13630. Közlöny 2 (1849. május 13.) 386.

[167] TRKEL Personalien Brassoványi József 1849:319.

[168] MNL OL H 75 1849:25 698. Magyari Alajos – A hadügyminisztériumnak. Aradi tábor, 1849. július 9. MNL OL H 86 1. d. d. sz.

[169]TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 318.

[170] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 411.

[171] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 523.

[172] TRKEL Personalien Brassoványi József 1849:469.

[173] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 675.

[174] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 186.

[175] TREKL Personalien Brassoványi József 1850:1823.

tették és figyelmeztették, hogy ne járjon világi ruhában. Gyakori áthelyezése hátterében ezek a fogyatékosságok állhattak.[176] A szabadságharcban részt vett papok közül sokan az ellenzékkel szimpatizáló kegyurak jóvoltából juthattak plébániához. Ez történt Brassoányival is. Endrődy Heléna 1850 októberében őt prezentálta a megürült csávosi plébániára.[177]

Csávosi hívei egy részével többször is nézeteltérésbe került. Azzal vádolták, hogy durván bánt a hittanórán a gyermekekkel, akiket engedetlenségük esetén az oltár előtti térdeléssel büntetett meg.[178] Brassoányi tagadta a vádakat és 1859-ben már új plébániát keresett magának Haulik György zágárábi érsekhez írt folyamodványában. 1860-ban végül az érsek ajánlására megkapta a sándorházi plébániát.[179]

Az 1860-as évek első felében rendszeresen anyagi jellegű vitákba keveredett híveivel, azzal vádolta őket, hogy nem fizettek egyházi adót. A sándorházi hívek erre azzal vágtak vissza, hogy Brassoányi a megszabott tételeken felül is taksálja a népet. Az összeütközés 1864 őszén a pap megintésével ért véget. A szentszék szerint: „Brassoányi József sándorházi plébános múlt év június havában azért, mert a stolaris illetékek beszedésénél a kiszabott mértéket, habár a vizsgálat eredménye szerint igen csekély mértékkel túllépte, ezen egyházmegyei hatóságtól szigorú megrovást kapott," egyúttal utasították, hogy szigorúan ragaszkodjon a meghatározott díjakhoz.[180] 1881-ben már gyógyíthatatlan betegségben szenvedett (nyelőcső szűkület), így kérésére június 18-án egy segédet rendeltek mellé.[181] 1881. július 21-én ragadta el a halál.[182]

A szerb felkelőktől való félelem mellett a magyar hadsereg tábori lelkészei között többen voltak olyanok is, akik megkedvelték a tábori életet, és a szabadságharcot követően szolgálatot vállaltak a cs. kir. hadseregben. Közéjük tartozott a német anyanyelvű Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc), aki 1825-ben született Temesváron, szintén polgári családban.[183] Filozófiai tanulmányait Temesváron végezte, majd a temesvári papnevelde hallgatója volt. Lonovics József püspök 1848. október 28-án szentelte pappá.[184] 1848 szeptemberében Hajnal Ferenc battonyai plébános Kerényi áthelyezését kérte, mire Róka József helynök szeptember 4-én kinevezte őt ideiglenesen „megyeszéki tollnoknak.[185] November 28-tól Écskára küldték káplánnak, 1849. január 21-én az előretörő

---

[176] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 1763.

[177] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 2417.

[178] TREKL Personalien Brassoányi József 1856:271.

[179] Brassoányi József – Haulik Györgynek. Csávos, 1859. november 14. TREKL Personalien Brassoányi József 1859: szám nélkül. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 122.

[180] TREKL Personalien Brassoányi József 1864:1708.

[181] TREKL Personalien Brassoányi József 1881:1459.

[182] *Roos*: Die alte Diözese Csanád. I. 2/b. 410.

[183] Lyceum Temesvariense (Szerk.: Bugarsky) i. m. 254, 272.

[184] Testimonium Scolasticum. Temesvár, 1842. július 31. TREKL Personalien Kerényi Frigyes 1842: szám nélkül. *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 311, 359–360.

[185] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1529. Róka József – Makra Imrének. Temesvár, 1848. szeptember 4. A makói Szent István Király Plébánia Levéltára Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848:szám nélkül. (Eredeti iktató szám: 1530.)

szerb csapatok elől elmenekült állomáshelyéről, majd 28-án jelentette a makói helynökségnek, hogy beállt a magyar hadseregbe:

„Van szerencsém Nagyságodnak jelenteni — írta Róka József helynöknek —, miszerint az én statziomat f. h. 21-én kénytelen valék a vad szerbek miatt elhagyni, és hogy ugyanazon nap Kiss Ernő Ő Excellenziája ajánlkozás következtében a derék és általános szeretett Damjanich tábornok Úr által tábori lelkésznek kineveztettem, amely tisztséget annál inkább magamra vállaltam, mert azon reményben voltam, hogy Nagyságodnak semmi ellenvetése nem leend, és így az én keserves sorsomnak legjobban segítve láttam.

Egy be-csületes hazafinak nem lehet Bánátba maradni, mert lehetetlen azon vad emberek közt, kik egyszersmind ellenségünk, lakni."[186]

A helynökség nem emelt kifogást szolgálata ellen. A szabadságharc alatt mindvégig a III. hadtestben szolgált. 1849. június 8-án, azt követően, hogy Knezić tábornok elrendelte a hadtestben a mindennapi szentmise bemutatását, a tábori kápolna kiegészítését és „hozzá egy előfogatos szekeret" kért kirendelni.[187] Június 27-én, Tótmegyerről keltezett levelében Leiningen-Westerburg Károlyhoz, a III. hadtest parancsnokához fordult, és még az év elején történt kinevezésének a hadügyminisztérium általi megerősítését sürgette.[188] Ekkor már útban volt Mednyánszky Cézár bárónak, a hadügyminisztérium hadlelkészi osztály főnökének levele, amely tudatta vele a minisztérium megerősítő döntését.[189] Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezér „szabadságharcunk ideje alatt a magyar hadseregnél lelkészi minőségben szerzett érdemei méltánylatául" nevezte ki tábori lelkésznek, amely kinevezés a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben is megjelent.[190]

1849. július 26-án Mednyánszky Cézár ismét levelet írt neki, s ebben részletesen megszabta kötelességeit. „Kötelességemnek tartom továbbá önt felszólítani írta az osztályfőnök –, miszerint tekintetbe véve hazánk jelen állapotát, magát kiszárólag [Sic!] magasztos hivatásának szentelje, s kivált a csatákban, hol a vitézeknek tábori lelkész lelkesítő szavára, a sebesülteknek pedig ápoló kézeire szükségök vagyon, minden alkalommal részt venni, végre a halottak bizonyítványait a hadügyminisztériumhoz rendesebben mint eddig felküldeni legszentebb kötelességének ismerje."[191]

A szabadságharc után három hétig vizsgálati fogságban volt Pesten, majd visszatért Temesvárra.[192] Október 29-én kelt levelében kérte a szentszéket, miután leírta szolgálata történetét, hogy mivel elöljárói beleegyeztek szolgálatába és fegyvert sohasem fogott, vegyék vissza az egyházmegyébe.[193] A szentszék 1849. október 31-én foglalkozott ügyével és nem látott okot retorzióra, így Karánsebesre küldte káplánnak. Kerényi igazolásához nagymértékben hozzá-

---

186 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1849:102.
187 MNL OL H 75 Iktatókönyvek 13. k. 1849:21320.
188 MNL OL H 75 1849:24569.
189 MNL OL H 75 1849:23248, 23249.
190 MNL OL H 75 1849:23257. Közlöny 2 (1849. június 29.) 538.
191 MNL OL H 75 1849:26316.
192 *Kováts*: A csanádi papnevelde i. m. 368.
193 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1849:549.

járult Krotky József budavári káplán, aki tanúsította, hogy nevezett Buda várának ostromlása után működött tábori lelkészként, „az elesett császári és honvéd vitézeket bészentelte s a temetőig kísérte, a külvárosunkban felállított kórházban a betegeket édes anyaszentegyházunk szokása szerint vigasztalta, mely közkeresztényi szeretet művének majdan áldozatjává vált epemirigytől megragadtatván a sz.[ent] mise áldozatot templomunkban minden nap bémutatá az Úrnak."[194]

1850. május 5-én ismét püspökéhez fordult, felidézte a szörnyű testi és lelki szenvedéseket, amelyeket a polgárháború okozott, és fájlalva akkori engedetlenségét, bocsánatot kért bűneiért, amelyekkel megsértette hazáját és uralkodóját, és amelyeket — ígérete szerint — soha többé nem fog elkövetni. Fábry Ignác válaszában gyónásra kötelezte, amit 1850 júniusában teljesített.[195] Június 18-án Karlsdorfra (Nagykárolyfalvára) rendelték segédlelkésznek,[196] de már augusztus 24-én indulhatott tovább Nagyjécsára,[197] szeptember 23-án pedig Elemérre.[198] 1851-ben, Nagybecskerekről Újbesenyőre helyezték át. Ekkor kötelezte a püspökség arra, hogy a temesvári Kappel Hirschl-nek fizesse meg adósságát. Kerényi még 1845-ben, papnövendékként vásárolt hitelre a kereskedőnél, akinek elfogyott a türelme és visszakövetelte tartozását.[199] 1852-ben, Nagykikindán hívei egy része erkölcstelen életmóddal vádolta meg, de a vizsgálat tisztázta a vádak alól.[200]

1855. február 16-tól kezdve visszatért a hadlelkészi szolgálathoz. A 12. német-bánsági határőr-gyalogezred tábori lelkészeként kezdte szolgálatát, majd 1856. augusztus 27-én kinevezték beresztóci adminisztrátornak. Egyházi elöljárója 1855-ben jó képzettségű, továbbá művelt és buzgó lelkipásztorként jellemezte, aki huzamosabb tábori lelkészi alkalmazásra is alkalmas.[201] 1858-ban szerette volna megszerezni a kultuszminisztérium kegyuraságához tartozó buziási plébániát, de a kegyúr választása másra esett.[202] Kerényi Frigyes így 1858. december 9-én halt meg, Bresztovácon.[203]

A magyar hadsereg tábori lelkészei közé lépett az 1821-ben, Vaskúton született Krix Béla is. A filozófiát Szegeden,[204] a teológiát pedig Temesváron sajátította el,[205] 1846-ban szentelték pappá. 1848-ban a szerb felkelőkkel szemben hősiesen védekező Fehértemplomban volt káplán.[206] Az ottani kerületben a

---

194 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1849:549.

195 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1849:1495.

196 TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 1401.

197 TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 1925.

198 TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 2167.

199 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1851:1377, 1513.

200 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1852:2878, 2926.

201 *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei i. m. 137. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Personalien, Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 260.

202 TRKEL Personalien Kerényi Frigyes (Kerndler Ferenc) 1858:2578.

203 *Zakar Péter*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 137.

204 Testimonium Scholasticum. Szeged, 1842. július 29. TRKEL Personalien Krix Adalbert. 1842: szám nélkül.

205 *Kováts*: A csanádi papnevelde története i. m. 377.

206 Heimatbuch des Stadt Weisskirchen im Banat. Hrsg: Verein Weißkirchner Ortsgemeinschaft. Mitautoren: Beer, Josef, Bergmann Josef etc. Salzburg, 1980. 325.

szerb felkelők miatt az egyházmegyei rendeletek köröztetése már 1848 júliusának elején lehetetlenné vált, amit Krix Béla jelentett a temesvári helynökségnek.[207]

A fehértemplomi tanács augusztus elején panaszolta el a Csanádi Püspökségnek, hogy az ottani parókiát mind Sterne Ferdinánd alesperes, mind Krix Béla káplán elhagyta. Válaszul a helynökség a káplánt visszautasította állomáshelyére.[208] Az utasításnak ekkor már nem lehetett eleget tenni. Így amikor a pécskai alesperes-plébános segédlelkészt kért, Fábry Ignác helynök augusztus 25-én, tekintve, hogy Krix Béla fehértemplomi állomását „a vérengző ellenségeskedések miatt" kénytelen volt elhagyni és oda vissza nem mehet, Pécskára rendelte segédlelkésznek.[209]

A másnapi szentszéki ülésen is szóba került Fehértemplom helyzete. Fábry Ignác előadta, „miszerint Fehértemplom is a napokban újabb megtámadásnak volt kitéve, honnét a közellévő helységekből beütött lázadó szerb csoportot sikerült ugyan a nemzetőrségnek visszaverni, s visszanyomulásra bírni, de miután ezen alkalommal a lázadók közül többen megölettek, s a fehértemplomi rácok közül is — kik a beütés alkalmával a szerbekhez csatlakoztak — igen nagy számmal, köztük sok nők is meggyilkoltattak, ily körülmények között a fehértemplomi segédlelkész Krix Béla ki mindeddig a hívek lelki ellátását veszérlé [Sic!], félve a bizonyosan bekövetkezedő visszatorlástól, életét többé biztonságban lenni nem látván Temesvárra menekült, s így a fejértemplomi hívek jelenleg lelkész nélkül vagynak."[210]

1849. február 17-én, majd március 5-én ismét sürgette, hogy „miután a zichyházi elöljárók betegeskedő plébánosuk helyett ideiglen őt magukhoz kívánják", rendeljék oda. Március 6-án megkapta a makói helynökségtől a helyettesítésre az engedélyt.[211] 1849. március 11-én viszont a temesvári helynök, Oltványi István már Perlaszra rendelte adminisztrátornak: „A perlaszvárosi plébánia helyettest igényel, miért önt e minőségben arra kiküldöm azon reményben: hogy hivatalát az Úr dicsőítésére, s a hívek lelki javára minden kitelhető szorgalommal teljesítendi."[212] Az új adminisztrátor április 17-én, hívei nagy örömére meg is érkezett Perlaszra.[213]

1849. május 21-én Krix Antal karlsdorfi esperes-helynök jelentést tett a Pancsován székelő határőr-gyalogezred parancsnokságának a határőrvidéki lelkészek nehéz helyzetéről. „Egyházi kerületembeli, s pancsovai vagyis németbánsági ezredeben kebelezett lelkészek közül, kik eddig az érdeklett ezred kincstárából fizetéssel ellátttatak — írta többek között — , nehányan azon kéréssel folyamodtak hozzám; hogy jövendőben felemelendő fizetésükről tudakozódjam, és ennek kegyes kiszolgáltatásáért, a tisztelt hatóságnál esedezzem. Legújabban személyesen jelenék meg előttem a Perlasz városi plebánus, t.[isztelendő]

---

[207] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1353.
[208] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1415.
[209] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 1484.
[210] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848.. Nr. 1492.
[211] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Makó) Nr. 145.
[212] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 18.
[213] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 96.

Krix Béla úr, ki kineveztetése idejétől, azaz f.[olyó] évi március 11-től semmi fizetést sem kapott, kérvén, hogy elmaradt és élelmére szükséges fizetését kiszközöljem; kinek szegény alkalmazása annál is inkább tekintetbe veendő, minthogy az ottani paplak nem régen felgyújtatott, hívei pedig egészen elszegényedvén iránta semmi segedelemmel sem lehetnek."[214]

Josef Kohlman ezredes, a IV. hadtest vezérkari főnöke, miközben felterjesztette a jelentést Kossuth Lajosnak, hozzátette, hogy Krix Bélának és az érintett lelkészeknek a helybeli álladalmi sóhivatal pénztárából május hóra 20 forintot utalványoztatott.[215] Krix Antal levele megjárta a hadügy, a pénzügy és a vallás és közoktatásügyi minisztériumokat is; igaz a lelkészek végül is megkapták járandóságukat. Horváth Mihály vallás és közoktatási miniszter 1849. június 11-én Fülepp Lipót Krassó megyei és határőrvidéki teljhatalmú kormánybiztoshoz fordult felvilágosításért: a német-bánsági ezred pénztárának helyzetéről és a lelkészek fizetése folyósításának mikéntjéről érdeklődött.[216] A kormánybiztos július 1-jén azt válaszolta, hogy az ezred pénztára üres, mert a császári tisztek visszavonulásuk során minden közpénztárt elvittek magukkal. Ugyanakkor már intézkedett az adó beszedése és az illető kerületi pénztárba való beszolgáltatása érdekében, így „ezután a kérdés alatti lelkészek fizetéseiket emez alapból húzhatandják".[217] Horváth Mihály július 17-én utasította Fülepp Lipótot a kérdéses lelkészek fizetésének folyósítására, mire a kormánybiztos 22-én tudatta, hogy a határőrvidéki lelkészek fizetéseiket e kerületi pénztárakból „már tettleg kivették", a jövőben pedig rendesen felvehetik.[218]

Krix Béla 1849. február 28-án kérte alkalmazását a magyar hadseregben.[219] Kohlman ezredes 1849. május 25-én továbbította a folyamodványt a hadügyminisztériumnak.[220] Válaszul Mednyánszky Cézár, a hadügyminisztérium tábori lelkészi osztályának főnöke 1849. június 10-én tudatta vele kinevezését: „Ön f.[olyó] hó 10-én Görgey Artúr hadügyminiszter úr által a Pancsován székelő első dandárság tábori lelkészeül kineveztetvén, ezen állomását mielőbb elfoglalni siessen, hol is kinevezési oklevelét az illető főparancsnokság önnek kézbesítendi."[221] Testvére, Krix Antal karlsdorfi plébános június 24-én jelentette öccse tábori lelkészi kinevezését, amivel szemben a makói helynökség nem emelt kifogást.[222]

A szabadságharc leverését követően Krix Béla káplán volt Temesváron, december 28-tól kezdve a temesvári erődben raboskodó foglyokat minden második vasárnap vallásoktatásban részesítette, továbbá minden vásár-, és ünnepnap a kora reggeli misén egy rövid prédikációt is tartott nekik.[223] 1850. már-

---

[214] MNL OL H 56 34. kútfő, 1849:108. (Másolat.) MNL OL H 63 1849:1416. (Tisztázat.)
[215] MNL OL H 75 Iktatókönyv 12. k. 1849:17240.
[216] MNL OL H 56 34. kútfő 1849:109.
[217] MNL OL H 63 1849:1416.
[218] MNL OL H 63 1849:1416.
[219] MNL OL H 2 (OHB) 1849:1593. MNL OL H 75 Iktatókönyv 8. k.1849:2701.
[220] MNL OL H 2 (OHB) 1849:7555. MNL OL H 75 Iktatókönyv 12. k. 1849:17691.
[221] MNL OL H 75 1849:18836. Közlöny 2 (1849. június 14.) 493.
[222] TRKEL Personalien Krix Adalbert 1849:495.
[223] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 1002.

cius 19-én Fábry Ignác helynök arról értesítette Ferdinand Mayerhoffer kormányzót, hogy a perlaszi határőrvidéki templom már annyira helyre van állítva és be van rendezve, hogy misézni lehet benne. A katolikus hívek is visszatértek a városba, és egy lelkész kinevezését kívánják. Az itteni Krix Bélát nevezte ki oda plébános-helyettesnek, akinek a tulajdonságait a perlasziak már ismerik. Kérte, hogy Mayerhoffer tegye lehetővé Krix Béla számára az utazást.[224] Az új adminisztrátor azonban már júniusban lemondott a perlaszi plébániáról[225]

A katonai hatóságokkal sem volt zavartalan a viszonya. Az 1850-es évek első felében Ópávára került adminisztrátornak majd plébánosnak. 1855-ben a katonai hatóságok azzal vádolták, hogy a császár házassága kapcsán elrendelt ünnepi misét nem másnap, hanem csak később tartotta meg. Krix Béla azzal védekezett, hogy nem lett volna senki a templomban, ha másnap tartotta volna a misét, de a katonai hatóságok azért tudósították az egyházmegyei hatóságot az ügyről.[226] 1857-ben megkapta a tárcsói plébániát, de 1868-ban a német-bánsági határőrezred azzal vádolta, hogy a pancsovai templomban, 1864-ben több, a bécsi hatóságok elleni kirohanásokkal tűzdelt, politikai tartalmú beszédet mondott. A vizsgálat azonban tisztázta a vádak alól.[227]

A tábori lelkészek sorait gyarapította a németszentpéteri származású Schaeffer Antal is.[228] 1820. január 1-jén született, és temesvári teológiai tanulmányai után, 1844. december 21-én szentelték pappá. Ezt követően bánsági falvakban, így Károlyfalván (Karlsdorf), Csákon (Tschakowa), Csókán, Zsombolyán és Nagyjécsán volt káplán.[229] 1848. augusztus 8-án a csanádi helynökség áthelyezte Zichyfalvára, ahonnan a szerb felkelés miatt Martinszky József helyettes alesperes-plébánosnak menekülnie kellett. Fábry Ignác csanádi helynök azt kívánta, „hogy ezen állomásra haladék nélkül átköltözzék, és hivatalának lankadatlan buzgalommali teljesítése által a híveknek hasznára lenni s eszélyes bánásmód által mindennemű kellemetlenségeket s súrlódásokat kikerülni serénykedjék – arra leginkább figyelmezvén, hogy magát szorosan a lelkipásztori kötelességek körében megtartsa és egyéb, a lelkészt nem illető intézkedésekbe ne avassa."[230]

Schaeffer azonban súlyos betegségére hivatkozva, tekintettel arra is, hogy a szerb felkelők a német városokat sem kímélték, elutasította a veszélyessé vált városba történő átköltözést, amit a helynökség később tudomásul vett.[231] A temesvári helynökség 1849. március 25-én Schaeffer Antalt szanádi helyettessé nevezte ki, akinek egyúttal a kanizsai s csókai híveket is gondoznia kellett volna, majd április 24-én már lovrini segédlelkésznek rendelték ki. Oltványi István

---

[224] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 600.

[225] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 1479.

[226] TRKEL Personalien Krix Adalbert 1855:754.

[227] TRKEL Personalien Krix Adalbert 1868:387.

[228] Schaeffer bővített életrajzát lásd: *Zakar Péter*: Schaeffer Antal megkísértése, in: Horst Haselsteiner emlékkönyve . Szerk.: Glatz Ferenc. Budapest, 2002. 207–211.

[229] *Petri*: Biographisches Lexikon... i. m. 1651.

[230] TRKEL Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Nr. 1397.

[231] TREKL Protocollum Officii Dioecesani Csanádiensis de anno 1848. Nr. 1436.

helynök egyúttal új állása elfoglalása előtt Temesvárra rendelte Schaeffert, aminek a káplán ismételten nem tett eleget.[232]

Az engedetlenség oka feltételezhetően az, hogy a nagyjécsai ütközet (1848. november 6.) alkalmával Schaeffer a nemzetőrök soraiban harcolt és két ellenséges császári katonát is lefegyverzett. 1849. május 9-én pedig, sváb származása dacára, tábori lelkészi állástért folyamodott a magyar hadseregben. Kérésének indokait így összegezte:

„Népünket, jóllehet a temesvári zsarnokok már fogsággal fenyegettek, soha meg nem szűnő lelkesedéssel a magyar kormány iránti tántoríthatlan hűségre intettem, és azt személyesen is megmutatni soha el nem mulasztottam, miért is utóbbi üdőkben állomásomat egy üdőre elhagyni kéntelenítettem. Jelenleg pedig Bem tábornok úr a bánsági németekhezi felszólításával már több községekbe jártam, és azt kiosztogatva őket arra szólítottam fel, hogy siessenek az említett tábornok zászlója alá kiirtani az ellenségnek utolsó gyökerét, siessenek megmutatni azt, hogy érdemesek édes hazánknak legtermékenyebb földjét szánthatni, és hogyha kell hazánkért halni nem irtóznak."[233] Vécsey Károly tábornok 1849. május 11-én terjesztette fel a magyar hadügyminisztériumnak Schaeffer levelét, egyúttal kérte, hogy a minisztérium méltányolja a kérést.[234] A kinevezésre hamarosan sor kerülhetett, hiszen Schaeffer, az „ó-aradi katonai kórodák lelkésze" 1849. július 18-án megkezdte a magyar hadseregben szolgálatát.[235]

A szabadságharcot követően Schaeffert nem vonták felelősségre, káplán volt Bogároson, Apátfalván, majd Nagyszentpéteren, 1851. április 1-jétől pedig Rétháton (Wiesenhaid) volt plébános. Jó tíz éven át tartó plébánosi működése alatt épült fel a plébánia, egy bécsi festő kifestette a templomot és egy aradi mester beépítette a templomba az orgonát. Schaeffer kiváló szónok volt, és ottléte alatt számos misealapítvány jött létre.[236] 1861. május 1-től Schaeffert zádorlaki (Saderlach) 1881-ben pedig nagybecskereki plébánossá nevezték ki. Közben 1880-tól pápai kamarás,1882-től pornói apát, 1884-től konzisztóriumi ülnök, 1887-től nagybecskereki alesperes, 1888-tól a nagybecskereki középiskola püspöki biztosa, 1891. november 17-től pedig pápai prelátus volt.[237]

A gyors egyházi karrier hátterében Schaeffer erősen Deák párti, majd Szabadelvű párti beállítottsága is szerepet játszhatott. 1878-tól 1881-ig parlamenti képviselő is volt, a függetlenségi ellenzék heves bírálatát váltva ki tevékenységével. Azzal vádolták, hogy a Temes megyei kormánypárti politikusokat, mindenekelőtt Ormós Zsigmond Temes megyei főispánt kiváló asztalával győzte meg politikai tehetségéről. A Bartók Lajos által szerkesztett Bolond Istók

---

[232] TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 41, Nr. 113.

[233] MNL OL H 75 1849: 14999.

[234] MNL OL H 75 1849: 14999.

[235] MNL OL H 75 1849:25847.

[236] *Kettenstock, Michael*: Gedenkschrift zum Einhundertdreißigjährigen Kirchweihfest von Wiesenhaid. O. O. 1977. 11–12.

[237] *Petri*: Biografisches Lexikon, i.m. 1651. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 152–153.

című élclap, amely nagy igyekezettel törekedett a kormánypárti képviselők lejáratására, 1879. október 5-i számában tért ki Schaeffer tevékenységére: „Schaeffer Antal három vármegyében nevezetes ember; nem mint más emberfia eszéről vagy más jeles tettéről hanem arról, hogy a három vármegyében ő neki van a legjobb asztala, ezzel győzte meg politikai kapacitásáról Ormós főispánt és a temesvári irányadó urakat, kik sokszor jártak ki hozzá jóllakni" – írták a lap Mamelukok Albuma című rovatában.[238] Az ellenzék kanonoki kinevezését vizionálta, amire azonban nem került sor. 1892-ben nyugalomba vonult és 1896. július 3-án halt meg Nagybecskereken.[239]

Arra is volt példa a honvédség tábori lelkészek között, hogy a császári hadseregbe történő sikertelen visszatérési kísérlet döntő változást idézett elő egy pap életében. Lukesch Flórián 1820. szeptember 5-én született, feltehetően Lippán, azonos keresztnevű apja és Bibits Magdaléna gyermekeként. Gimnáziumba Szegeden, teológiára pedig Temesváron járt, 1844-ben szentelték pappá.[240]

Felszentelését követően nagyszentmiklósi segédlelkész volt, majd 1846 októberében elment Merczyfalvára Lo Presti Árpád nevelőjének.[241] Miután tanítványa 1848. június 30-án megbízást kapott egy lovas csapat szervezésére, állás nélkül maradt.[242] 1849 tavaszára elfogyott a pénze, így segély vagy alkalmazás után kellett néznie. Segélyt nem kaphatott, mert miután tanítványa elhagyta, nem jelentkezett egyházi elöljáróinál.[243] Tábori lelkésznek Hadik Gusztáv ezredes ajánlotta 1849. március 5-én.[244] Kérelme az Országos Honvédelmi Bizottmánytól a hadügyminisztériumhoz, majd a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, végül Róka József makói püspöki helynökhöz került.[245] Közben, 1849. május 26-án kinevezték a IV. hadtest tábori lelkészének.[246]

Róka József helynök, aki Lukesch folyamodványának tartalmát helyenként megkérdőjelezte, szintén alkalmasnak tartotta őt a hadlelkészi állásra. Horváth Mihály kérdésére válaszolva, 1849. június 7-én így foglalt állást Lukesch ügyében: „A tábori lelkészi hivatalra, melyért esedezik, alkalmatosnak tartom, s e részben csupán azon észrevételem fordul elő, hogy megyénkben az áldozárok hiánya, miután közűlök a táborokat részint mint honvédek, részint mint tábori lelkészek többen követik – érezhető kezd lenni."[247] A fegyverletételig a IV. hadtestben, Peretzi Mihály honvéd ezredes hadosztályában szolgált. A

---

[238] Bolond Istók 2. évf. 40. sz. (1879. október 5.) 2. Vö.: Mamelukok albuma 1879. V füzet. 160.

[239] Uo.

[240] TRKEL Personalien Lukesch Flórián. Lukesch Flórián keresztelési anyakönyvi másolata. Lippa, 1838. szeptember 22. 1838: szám nélkül. TRKEL Personalien Lukesch Flórián 1843:1439. *Zakar*: A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 141.

[241] TRKEL Personalien Lukesch Flórián. 1849:345.

[242] *Bona*: Tábornokok és törzstisztek... i. m. 484.

[243] A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium – A csanádi püspöki helynöknek. Budapest, 1849. június 22. MNL OL H 56 1849:3. kútfő, dátum szerint.

[244] MNL OL H 75 Iktatókönyv 9. k. 1849:5826. MNL OL H 2 (OHB) 1849:3095.

[245] MNL OL H 1849:5616. MNL OL H 62 1849:913.

[246] MNL OL H 75 1849:31207.

[247] Róka József – A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak. Makó, 1849. június 7. MNL OL H 56 1849:3. kútfő, dátum szerint.

hadtest hadlelkészeit irányító Erdősi Imre atya úgy látta, hogy a IV. hadtestben a tábori lelkészet terén „a legnagyobb rendetlenség" uralkodott.[248]

A szabadságharc leverését követően ismét egyházmegyei alkalmazást kért Fábry Ignáctól. Már három éve — írta —, hogy Lonovics József bizalmából nagyszentmiklósi segédlelkészi állását özvegy báró Lo-Presti bárónő fia nevelőségével cserélte el. Munkája eredményeként „a világ rossz példái által visszás irányt nyert báró gyermeket naprúl-napra javulni és a tanulmányokban kitűnőleg előmenni" szemlélte. A forradalom „terroristicus újoncozási törvényei" 19 éves tanítványára is vonatkoztak, aki annak kijátszása érdekében pártfogói által nemzetőri tisztnek neveztette ki magát. „Megfosztva tehát vagy legalább elszakasztva kedves tanítványomtól, türelmes tétlenségben lappangék Szegeden, vérző szívvel szemlélvén a vészt, mely jövend e szegény hazámra, s várva-várván a pillanatot, mely az események fordultával kedves tanítványomat ismét visszaadandja." Tanítványáról azonban nem hallott, így június elején elvált a Lo-Presti családtól. „Mely idő óta részint Szegeden és Lippán rokonaimnál, részint pedig most már több napok óta Merczyfalván a Nagytiszteletű plébánus és c. esperes úr házánál gyöngélkedő egészségem helyreállításában sínlődöm" – foglalta össze mondandóját, elhallgatva tábori lelkészi szolgálatát.[249]

A helynökségnek azonban tudomására jutott, hogy a honvédseregben szolgált és ezzel szabálytalanságot követett el. Ennek ellenére a szükséges feloldozást követően Bogárosra rendelték káplánnak.[250] Új állomását nem akarta elfoglalni, már szeptember 1-jén Johann Michael Leonhard tábori püspökhöz fordult tábori lelkészi alkalmazásért, kinevezésére azonban nem került sor.[251] 1850. január 16-ától a németcsernyei plébánost helyettesítette 6 forintért.[252] 1850 áprilisában Bogárosra az előző részben már említett Baross Lászlót nevezték ki.[253] Lukesch 1851-ben végleg szakított hivatásával: júliusban áttért az evangélikus egyházba, november 26-án, Hódmezővásárhelyen feleségül vette Bába Renátát.[254] Jeszenszky László evangélikus lelkész adta őket össze, akit a pesti cs. kir. hadbíróság kötél általi halálra ítélt, majd Haynau megkegyelmezett neki és 1850. július 5-én szabadlábra helyezték.[255] Lukesch Flóriánt viszont 1852. december 7-én — az előző részből ismert Varjasi Jakabbal együtt — kiközösítették a katolikus egyházból.[256]

Egyetlen honvéd lelkész sem futott be a későbbiekben olyan jelentős egyházi karriert, mint Munkácsi (Mihálovics) József. Tordán született 1814. január 16-án, polgári családban, szülei Mihálovics István uradalmi intéző és Elisabet Faszinger voltak. A bölcsészetet Szegeden, a teológiát pedig 1832-36-ig Temesváron végezte jeles előmenetellel. Közben 1834 októberétől a püspöki hivatalban dolgo-

---

248 MNL OL H 75 1849:25789.
249 TRKEL Personalien Lukesch Flórián 1849:319
250 TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 319.
251 TRKEL Personalien Lukesch Flórián 1849:338.
252 TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 118, 119, 139, 262.
253 TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 845.
254 TRKEL Personalien Lukesch Flórián 1852:2658.
255 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1850–1/322. 392–407 fol.
256 TRKEL Personalien Lukesch Flórián 1852:2804.

zott, 1836-ban pedig pappá szentelték. Az 1840-es években Temesváron működő „papi olvasó-egyesület" tagja volt.[257]

Amikor 1847-ben tiszteletbeli kanonokságra jelölték, Fábry Ignác helynök így foglalta össze addigi pályafutását:

Mihálovics József püspöki irodaigazgató és szentszéki ülnök 35 éves, tordai születésű (Torontál vármegye), polgári származású. „Elvégezvén 1834-ik évben a hittudományok folyamát, megyehivatali tollnokká alkalmaztatott, mely állásában két évet eltöltvén, előbb nagykikindai azután Temesvár-várbeli segédlelkésszé és felső elemi tanodai hitoktatóvá rendeltetett, mely minőségében egyszersmind több szegények házassági ügyeit a sz.[ent] szék előtt hivatalos megbízásból előmozdította. 1837-ik évben püspöki szertartóvá és sz.[ent] széki jegyzővé, 1842-ik évben titoknokká, 1846-ban püspökirodai igazgatóvá, kineveztetvén, és 1845 évtől szentszéki ülnök is lévén, összes szolgálatinak tizennegyedik évét számítja... Hivatalos kötelességeinek buzgó s pontos teljesítése által a megyebeli ügyek kellő folyamát mindenkor dicséretesen igyekezett előmozdítani, az e téren szerzett jeles érdemeit pedig azzal különösen tetézte, hogy miután az alulírt által eddig viselt tanulmányi főigazgatói hivatalhoz tartozó tollnok a nagyváradi aligazgató s levéltár mellett hagyatott, ezt kilenc évek leforgása alatt szakadatlanul s kitűnő szorgálommal pótolta, s e közben is szinte oly buzgó, mint hasznos szolgálatai által magát különösb dicséret s ajánlásra érdemesítette."[258]

Érdemeit pedig elöljárója így összegezte: „Jeles elmebeli tehetség, tudományos, s társalgási míveltség, hivatali körében mindenkor tanúsított munkaszeretet, kitűnő szorgalom s ügyesség, érett ítélet, szilárd jellem, feddhetetlen erkölcsi magaviselet... A megyebeli papság legalkalmasabb, legjobb reményű egyénei közé tartozván, a fentebb érintett téren rendkívüli szolgálatainak tekintetéből is különösen ajánltatik."[259] V. Ferdinánd király 1848. február 12-én nevezte ki tiszteletbeli kanonokká.[260] Lonovics József püspök Mihálovics beiktatásával Róka József, apátot, a csanádi székesegyház éneklő kanonokát és Hopf János titoknokot bízta meg.[261]

Mihálovics (1848/49-ben: Munkácsi) József 1848/49-es tevékenységéről viszonylag keveset tudunk. Amikor 1848. október végén Róka József szakított a temesvári császári hatóságokkal, Mihálovics József és Hopf János Budapesten voltak, ahonnan visszatérve a makói helynökséghez csatlakoztak.[262] 1848/49-ben Róka József mellett működött a makói, magyar kormányhoz hű vikariátuson. Róka József 1849. február 5-én a császári csapatok elől Váradra menekült és vikáriusi hatalmát távolléte idejére Munkácsi Józsefre ruházta. Miután Róka május közepén visszatért Makóra, Munkácsit Görgei Artúr hadügyminiszter

---

[257] *Petri*: Biographisches Lexikon... i. m. 1270–1271. *Kováts*: A csanádi papnevelde története... i. m. 327, 369.

[258] TRKEL Personalien Mihálovics József 1847:1636.

[259] Uo.

[260] TRKEL Personalien Mihálovics József 1848:377.

[261] TRKEL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1848. Nr. 686.

[262] *Roos*: Die alte Diözese Csanád. I. 2/b. 203.

1849. június 27-én kinevezte a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályába tanácsosnak. A miniszter így indokolta Kossuthnak írt levelében a kinevezést: „Munkácsi József csanádi címzetes kanonokot, a hadlelkészi osztályban megkívántató tudományos ismeretei, nemkülönben a legvészesebb percekben hazánk s igazságos ügyünk iránt tanúsított érdemei tekintetéből, a tárcámhoz tartozó hadlelkészi osztályban tanácsosul kinevezvén, fölkérem Kormányzó urat, miszerint e kinevezést, az ide mellékelt oklevél aláírásával megerősíteni kegyeskedjék."[263] Évi illetménye 2500 pengőforint volt.[264] Munkatársaival együtt Aradra is követte a kormányt.[265]

Fábry Ignác csanádi püspöki helynök 1849. október 9-én kelt levelében így mentegette Mihálovics forradalom alatti tevékenységét: Mihálovics József tiszteletbeli kanonok a püspöki iroda vezetője volt és Róka József helynök távolléte alatt 1849. február 4-től május 15-ig helyettesítette őt. Nem volt tartós állása, így júniusban kinevezték Mednyánszky Cézár tábori főlelkész mellé a hadügyminisztériumba. Mivel a katonai műveletek már a végükhöz közeledtek, nem tevékenykedett hivatalában. Az 1849. május 5-én kiadott körlevelek miatt tartóztatták le.[266]

A forradalom leverését követően — Fábry Ignác törekvései dacára — Mihálovicsot a temesvári hadbíróság négy éves, vasban eltöltendő várfogságra ítélte. Az indoklás szerint Mihálovics 1849. április 14-ét követően két körlevelet bocsátott ki az egyházkerület lelkészeihez, teljesen a magyar forradalmi kormány szellemében. Ezekben tudtul adta az április 14-i debreceni trónfosztó határozatot és a törvényes császári kormányt ellenségnek állította be. Ahol az erőszakos módszerrel nem ért célt, ott ravaszsággal és más gyalázatos eszközökkel próbálja a jó hazafiakat félrevezetni. Az ő szent ügy iránti hűségüket megingatta, állítva, hogy nekik Ferenc Józsefnek nem kell hódolni, hiszen őt az országból kiutasították és minden magyarországi jogától megfosztották. Továbbá a lázadók győzelméért Te Deum tartását, az elesettekért pedig gyászmise tartását rendelte el. A népet minden áldozat elvállalására buzdította és remélte, hogy papjai ezen felszólításnak a legnagyobb készséggel, buzgalommal és lelkesedéssel fognak megfelelni. A bíróság szerint ezzel kimerítette a felségárulás fogalmát.[267]

A csanádi szentszék 1850. február 21-i ülésén döntött bebörtönzött papjai segélyezéséről, Mihálovics is évi 120 forint segélyben részesült.[268] Több más elítélt mellett az ő számára is kegyelmet kért Scitovszky János prímás a császártól 1851. március 6-án,[269] és Csajághy Sándor csanádi püspök Leo Thun vallás-

---

263 MNL OL H 75 1849:21572.

264 MNL OL H 75 1849:24841, 26213.

265 Összeírása azon hadügyminiszteri hivatalnoknak [!], kik Szegedről a kormánnyal elutaznak, és fizetéseiket [1]849. augusztus havára kivették. Szeged, 1849. július 28. MNL OL H 147 7. d. d. sz.

266 *Roos*: Die alte Diözese Csanád. I. 2/b. 271.

267 Urtheil. Temesvár, 1849. november 17. Prímási Levéltár Scitovszky-akták. Cat. 21. 1417. cs. Acta Iudicii deleg. Polit. Compromissos concernentia szám nélküli másolat, d. sz. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1850 – 1/254. 308–309. fol.

268 TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1850. Nr. 457.

269 Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Kabinetsarchiv, Geheimakten Nachlass Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. IV. Nr. 245.

és oktatásügyi minisztertől 1851. november 25-én.[270] Ferenc József az ő büntetését is elengedte 1852. február 9-én, így néhány nappal később szabadon bocsátották a lipótvári várból.[271] 1853-ban Pejacsevich Péter támogatásával szerette volna visszakapni tiszteletbeli kanonoki címét, de a császári hatóságok elutasították kérelmét.[272]

Tiszteletbeli kanonokságát csak nehezen, többszöri próbálkozás után,[273] 1861. május 11-én kapta vissza.[274] Azt követően viszont a szabadságharcot támogató egykori katolikus papok közül a legnagyobb karriert futotta be: 1868-ban vaskaszentmártoni apáttá, 1870. márciusában címzetes püspökké, 1870 májusában zágrábi érsekké, 1877-ben pedig bíborossá nevezték ki.[275] 1891. február 18-án halt meg, hat nappal később a temesvári dómban a káptalan gyászmisén emlékezett meg róla.[276]

Valószínűleg tábori lelkész volt Tóth Xaver Ferenc is, noha életrajzában ma még sok bizonytalan pont van. Kováts Sándor a csanádi papneveldéről írt munkájában valószínűnek tartotta, hogy „kompromittált" pap volt, ugyanakkor a levéltáros Kasics Károly és legújabban Martin Roos sem szerepeltette a szabadságharc tábori lelkészei között. [277] Kováts Sándor szerint Tóth 1800-ban született Budán, ennek azonban ellentmond egy iskolai bizonyítványának másolata, amely szerint Szárcsán született, ahol apja a helybeli uradalom számvevője volt.[278] 1823-ban szentelték pappá, 1830-ban került Nagytószegre (Heufeld), ahol 1832-től 1849-ig plébános volt.[279] Eleinte népszerű volt a községben, a lakosság maga kezdeményezte plébánossá történő kinevezését. 1835-ben kegyura költségén renoválták plébániáját.[280]

Egy dolog bizonyos: plébánosként állandóan harcban állt hívei jelentős részével, ami többször is szentszéki eljárást vont maga után. 1838-ban a németcsernyai lakosoknak kölcsönadott pénzért a törvényes kamatnál többet zsarolt ki a lakosoktól, a különbözetet, 67 forint 20 krajcát később vissza kellett fizetnie a községnek.[281]

---

[270] Csajághy Sándor – Leo Thun-nak. Radna, 1851. november 25. MNL OL D 4 31. cs. 67. tétel.

[271] Csorich tábornok – A lipótvári vár parancsnokságának. Bécs, 1852. február 12. TRKEL. Personalien Canonicus Hon. Mihálovics József 1852: szám nélkül, másolat. Magyar Hírlap (1852. február 15.) 3171.

[272] Ministerium des Cultus und Unterrichtes, praes. [Bécs,] 1853. szeptember 11. MNL D 4 31. cs. 67. tétel, d. sz.

[273] TRKEL Personalien Canonicus Hon. Mihálovics József 1857:1524.

[274] TRKEL Personalien Canonicus Hon. Mihálovics József 1861:753.

[275] *Petri*: Biografisches Lexikon... i. m. 1270–1271.

[276] *Roos*: Die alte Diözese Csanád. I. 2/b. 402.

[277] *Kováts:* A csanádi papnevelde története... i. m. 371. *Roos*: Die alte Diözese Csanád. I. 2/b. 290–297.

[278] TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1819:33.

[279] Születési helyével kapcsolatban, korábban, Kováts Sándor téves adatát vettem át én is. *Zakar:* A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 158.

[280] *Erős Lajos:* Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. [Tótfalu,] 1993. 437.

[281] TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1838:1675.

1839-ben hívei egy része már áthelyezését kérte, tekintettel arra, hogy állandóan szidta őket. A falusi elöljárókat is rendszeresen csirkefogónak nevezte a tanítót például így bocsátotta el házából: „most menjen az ördögbe a házamból és többé ne jöjjön vissza!"[282] Egy Babusnyik nevű uradalmi intézőt is vérig sértett, aki nem csak apja sírján gázolt át bosszúból szekérrel, hanem a falut is fellázította ellene. Négy napos zárdafogságra ítélte a szentszék, amelyet — ismételt kérése ellenére — le is kellett töltenie 1839 júniusában, majd szentgyónását követően visszatérhetett plébániájára.[283]

1845-ben ismét feljelentették hívei, majd egy évvel később gazdasszonya is bepanaszolta plébánosát. Strakné született Lung Mária állítólag sokat szenvedett plébánosa zsarnokoskodása alatt. Bármi baj történt a háznál, azért mindig ő lakolt. A plébános „nem hiszi, hogy Ádám volt az első ember, és ezt hirdeti, nem hiszi, hogy Mária szeplőtelen volt, sőt, őt kurvának hirdeti, nem tartja meg a vallásos böjti napokat." Többször kegyetlenül megverte és több embert meg is lopott. „Midőn a heufeldi paplak tetejét zsindelyezték, nekem ő azt parancsolta, hogy léceket lopjak el, midőn én ezt tenni vonakodtam, felkapott egy lécet, és engem annyira összevert, hogy egy oldalbordámat el is törte, s azután tulajdon tisztes személyében teljesíté a nekem kiadott parancsot".[284]

Válaszában Tóth kifejtette, hogy nem volt kegyetlen a lánnyal szemben, noha kézzel és pipaszárral többször megverte „pletykaság, tolvajkodás, csalás, cipelés, ellenszegülésért". Férje szokta megverni a nőt — fejtegette a plébános —, akit már több ízben lopáson kapott. Nem ígért pénzt szolgálójának és nem is tartozik neki semmivel.[285] Ezt követően már a plébános is áthelyezését kérte püspökétől „Oh édes Püspököm, Uram! Szabadítson meg engem kegyelmesen ily rémítő állásból, hivataltól, rendtől. A törökök nagyura könyörülne rajtam, ha keserves körülményeimet ismerné!" – fogalmazott többek között 1846. december 27-én kelt levelében.[286]

A szentszék Tóth Ferencet 1847. március 3-án Lonovics József elé idéztette, tekintettel arra, hogy a beadott panasz „kapcsolatban van azon néhány évvel ezelőtti panaszokkal, minek kapcsán a plébános megrovatott... s érdemben szigorúbb büntetéstől csupán azon remény fejében, miszerint őszinte bánatra fakadva jövendőre semmi kifogásra sem nyújtand alkalmat, inkább felfüggesztett, mint elengedett".[287] 1847. augusztus közepétől október elejéig egyházmegyei engedéllyel távol volt plébániájától: részben a mehádiai fürdőkben kezeltette magát, részben Temesvár-Józsefvárosban lévő házai ügyeit intézte.[288]

1848-ban teljesen eltűnik a szemünk elől, még a helynökség iktatókönyvében sem bukkantunk a nevére. 1849-ben viszont találkozhatunk a regiszterben néhány bejegyzéssel. 1849. február 23-án jelentették a nagytószegi hívek, hogy Tóth Ferenc plébánosuk eltávozott, egyúttal kérték, hogy Ehardt Mátyás

---

282 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1839:668.
283 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1839:780, 889.
284 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1846:1735.
285 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1846:2013, 2014.
286 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1847:202.
287 Uo.
288 TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1847:1341.

helyettesíthesse, amit a temesvári helynök, Oltványi István jóváhagyott.[289] Augusztus 29-én a helynökség elfogadta Tóth Xaver Ferenc önkéntes lemondását plébániájáról.[290] Nyugalmazott plébánosként 1854-ben engedélyt kapott arra, hogy fél éven át a budai fürdőkben kezeltesse magát.[291] Mivel jó anyagi körülmények között élt, nyugdíjat nem folyósítottak neki. 1866-ig Temesváron, majd haláláig Budapesten élt.[292]

A kiegyezést, mint „volt plebán, háztulajdonos Budán és Temesváron", 1867-ben egy verssel köszöntötte, amely nyomtatásban is megjelent. Ennek címe „Örömdal, melyet a magyar nemzet legszentebb ünnepére, midőn Austriai Császár Ő Felsége legkegyelmesebb Urunk I. Ferencz József és Felséges Neje Erzsébet Császárné, legkegyelmesb Asszonyunk 1867-ik év hatodhavában a budavári főszentegyházban mint Magyarok Apostoli Királya és Királynéja felkenetve, megkoronáztattak."[293] A vers sajátos történeti érveléssel alátámasztva többnyire a Deák párt nézeteit visszhangozta.

A szerző kezdetben a fővárosok ünnepi arculatát idézte fel („Örömdalok felzengenek / Budapest terein / Virág füzérek csüggenek /Paloták ezrein."), ezt követte a magyar királyok, Hunyadi Mátyás, majd a Habsburgok cselekedeteinek felidézése. I. Ferenc kapcsán annak unokájára is kitért a szerző („Kegyes fiad jó gyermeke: / Hős Ferenc Jósefünk, / Ki lőn szabadság hírnöke, Im üdvözül velünk!"). Erzsébet királynénak, a „hunvér védangyalá"-nak és Deák Ferencnek szánt versszakok után a kormány tagjai következtek, akik szóltak „a nemes királlyal", minek következtében „Ős jogunk, szent törvényeink / Érvényre léptenek". A szerző nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a kis Habsburg Rudolf is több évtized után lett magyar király. Ferenc József megadta a nemzetnek, amit az kért, így most a nemzetnek is hűséget kell esküdnie királyának, hiszen „köztünk megszűnt a küzdelem". 1848-hoz hasonlóan, a szerző reménykedett a Buda központtal létrejövő monarchiában is: („Ha majd Areopágodat / Budára helyezed át: / Irigylendik hatalmadat, Mint nagy világ csodát."). Hosszú versszakokon keresztül kért áldást a koronázandó királyra, csak egy feltételt szabott: „De, óh király magyar legyél! / Tiéd így életünk; / Esdünk kisérletet tegyél, / S imádand nemzetünk." A magyar kész pénzét és vérét áldozni szent jogaiért síkra szálló királyáért. A nemzetiségek sem tehetnek mást, mint hogy egyesülnek a magyarsággal, „Hogy igy 'unitis viribus' / Királyunk mondatát / Birván, quibusvis hostibus / Vivjunk dicső csatát."[294]

1868-tól kezdve Tóth a Buda főváros és Óbudai Honvédegylet tagja volt, mint egykori tábori pap. Ez nagyon valószínűvé teszi, hogy 1849-ben tábori pap

---

[289] TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 4.

[290] TREKL Protokollum Officii Dioecesani Csanadiensis de anno 1849. (Temesvár) Nr. 171.

[291] TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1854:1521.

[292] *Zakar Péter:* A magyar hadsereg tábori lelkészei... i. m. 158.

[293] Országos Széchényi Könyvtár Plakát és Aprónyomtatványtár Kny. C 2.092. A vers címét pontatlanul közölte *Szinnyei:* Magyar írók... i. m. 372.

[294] *Tóth Xav. Ferenc:* „Örömdal, melyet a magyar nemzet legszentebb ünnepére, midőn Austriai Császár Ő Felsége legkegyelmesebb Urunk I. Ferencz József és Felséges Neje Erzsébet Császárné, legkegyelmesb Asszonyunk 1867-ik év hatodhavában a budavári főszentegyházban mint Magyarok Apostoli Királya és Királynéja felkenetve, megkoronáztattak. Buda, 1867. 4–16.

volt a honvédségben, bár kivételesen az is előfordult, hogy egykori nemzetőr lelkészeket vettek fel honvéd tábori lelkészként az egyesületbe.[295] Saját budapesti házában, a Csolnak utca 5. szám alatt halt meg, 1888. április 9-én. Barátja, Susich Mihály temesvári ügyvéd szerint megmérgezték. Tény, hogy Budapesten és Temesvár-Józsefvárosban hátrahagyott házai értéke összesen 41000 forintra rúgtak. A lelkésznek tulajdonított, 1875-ben kelt végrendeletét a budapesti királyi ítélőtábla 1892. június 30-án hamisítványnak nyilvánította. Halálának körülményei éppen olyan rejtélyesek, mint egész élete.[296]

Összefoglalás

1848/49-es paphonvédekről készült tanulmányunk végére értünk. A Csanádi Egyházmegyéből sokkal több pap szolgált a honvédségben, mint például a Kassai, a Szepesi, a Veszprémi, a Győri vagy éppen a Pécsi Egyházmegyéből. Az okok között említhetjük a széküresedést, majd 1849-ben az egyházmegye kormányzatának kettészakadását. A makói helynökség Róka Józseffel és Munkácsi (Mihálovics) Józseffel az élén támogatta a magyar kormányt, így a papság tábori lelkészi szolgálatát sem akadályozta a honvédségben. Sok pap menekült el a szerb felkelők elől – ez szintén regionális sajátosság. Akik nem akartak államsegélyen tengődni, azok számára a tábori lelkészi szolgálat tűnt az egyetlen törvényes alkalmazási lehetőségnek. Más kérdés, hogy később ezen lelkészek szolgálatát is szabálytalanságnak minősítették.

A honvédség hadlelkészeinek többsége — a szolgálat jellegének megfelelően — a fiatalabb korosztályokból került ki. Sokan közülük összetűzésbe kerültek plébánosukkal, illetve az egyházfegyelmi előírások reformját, mindenekelőtt a kötelező cölibátus eltörlését szorgalmazták. Sok német nemzetiségű pap szolgált a Csanádi Egyházmegyéből a honvédségben, ami arra utal, hogy az ú. n. bogárosi petíció mellett a bánsági németek egy része más politikai orientációt követett. Valamennyien ellátták papi hivatásukból eredő feladataikat és felterjesztették az adott anyakönyvi kivonatok másolatait elöljáróiknak. Szintén feladataik közé tartozott, hogy fegyvertelenül jelen legyenek a csatatéren és lelkesítsék a honvédeket. Prédikációik a politikai változások magyarázatára, a szabadságharc céljainak igazolására is kiterjedt. A szabadságharcot követően az egykori paphonvédek sorsa eltérően alakult. A többség előtt az 1860-as évek elejétől kezdve már az egyházi karrier lehetősége is nyitva állt. Ennek ellenére az életutak nagyon különbözően alakultak: plébánosok, aposztaták, a császári hadsereg tábori lelkészei, nyugalmazott papok, egy háztulajdonos és egy érsek – a közös pont élettörténetükben, hogy 1848/49-ben mindnyájan a magyar hadsereg katonái voltak.

---

[295] *Mikár Zsigmond:* Honvéd-Schematismus... i. m. 38.
[296] TRKEL Personalien Tóth Ferenc 1894:1298.

PRIEST-SOLDIERS FROM THE DIOCESE OF CSANÁD IN THE HUNGARIAN WAR OF INDEPENDENCE IN 1848-1849 II. FIELD PADRES FROM THE DIOECESE OF CSANÁD

By Péter Zakar

(Summary)

Most of the priest-soldiers from the dioecese of Csanád fought as padres in the War of Independence in 1848-1849. More than a dozen priests from the dioecese served as such in the national militia. Most of them were convinced supporters of the war; József Brassay, Jakab Nuszbaum and Péter Kimmel were, for instance, arrested by the imperial authorities after the capitulation.

The disciplinary situation of the field priests serving in the army was similar to those who took up arms, and the two groups even had a common member in the person of Pál Rózsafy (Rosen). Alajos Magyari protested against compulsory celibacy, József Brassoványi had a conflict with his parish priest, Antal Schaeffer fought in the battle of Nagyjécsa, Flórián Lukesch Flórián converted to Lutheranism and married, whereas Xaver Ferenc Tóth was in a continuous conflict with his parishioners of Nagytószeg (Heufeld). Several among them (József Kornis, Frigyes Kerényi, Béla Krix, Antal Schaeffer) fled from the Serbian rebels, and it was partly for this reason that they took up field service.

All of them discharged the duties which were connected to their priestly office, and transmitted the copies of the relevant certificates to their superiors. It was also one of the tasks attributed to them to be present unarmed on the battlefield and fire the soldiers. Their preaching extended to the explication of political changes and the justification of the aims of the war itself. The fact that many German priests from the dioecese of Csanád served in the Hungarian army shows that the so-called petition of Bogáros was not alone in defming the political orientation of the Germans in the Bánság.

The curriucula of the field padres offer interesting turns even after the suppression of the war of independence. Alajos Magyari made precious services to Hungarian archaeology by supporting the excavations at Pankota. Alajos Kornis enriched the agricultural literature with articles on viti- and viniculture. József Brassoványi obtained a parish at Sándorháza with the help of György Haulik, archbishop of Zagreb. Frigyes Kerényi returned to the service as field priest in 1855, then in the imperial army. Antal Schaeffer entered a political career, while Xaver Ferenc Tóth lived on as a rich entrepreneur (owner of houses). The most spectacular church career among the sometime padres was run by József Mihálovics (Munkácsi), who was appointed archbishop of Zagreb in 1870 and later created a cardinal.

Deák Ágnes

„A POLITIKA NE NYULJ HOZZÁM-VIRÁG VOLT"

*Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában**

Az 1861-es országgyűlés feloszlatása 1861. augusztus 22-én jelezte, hogy az első kísérlet az 1848–1849-es szabadságharc katonai leverése után arra, hogy az uralkodó, a birodalom központi vezetése és a magyar politikai elit tárgyalásokat folytasson Magyarország birodalmon belüli közjogi státusának a rendezésére, zsákutcába jutott. Néhány hónapos átmeneti időszak következett. Az 1861. július közepén kinevezett új magyar kancellár, Forgách Antal gróf igyekezett a megyéken belül konszolidálni a helyzetet, s elismertetni azokkal a magyarországi kormányzati szervek fennhatóságát. Ám a megyék előző év végén választott tisztikarai sorra ünnepélyesen tiltakoztak az országgyűlés feloszlatása ellen, fogadalmat tettek, hogy a törvénytelen kormányzatot nem szolgálják, nyílt engedetlenségi kampányba kezdtek, s mozgalommá törekedtek szervezni a passzív rezisztencia híveit. Forgách erre a renitens megyei bizottmányok feloszlatásával válaszolt. November 3-án az uralkodó felmentette Majláth György főtárnokmestert a Helytartótanács vezetése alól, s a helytartótanácsosok egy része követte őt. November 5-én azután Forgách indítványára az uralkodó rendeleti kormányzást vezetett be Magyarországon, miközben hangsúlyozta, mindez csak átmeneti intézkedés, s az előző évi ún. októberi diploma által ismét elismert alkotmányos kormányzati elveket továbbra is irányadónak és érvényesnek tekinti. Felfüggesztette a megyei és városi választott önkormányzatok működését, korlátozta a Helytartótanács jogkörét. Katonai törvényszékeket állított fel egyes súlyos köztörvényes, valamint a sajtó- és politikai bűntettek megtorlására. A Helytartótanács élére helytartó minőségében Pálffy Mór gróf altábornagyot nevezte ki. Ezzel kezdetét vette Magyarországon az úgynevezett „Schmerling-provizórium" időszaka, miközben a birodalom nyugati tartományaiban — ha korlátozásokkal is — de folyamatosan működhettek az alkotmányos intézmények.

A provizórium meghatározó magyarországi politikusai fő feladatuknak egy majdani államjogi megállapodás előfeltételeinek megteremtését tekintették, így a parlamenti eljárást nélkülöző rendeleti szabályozást igyekeztek a feltétlenül szükséges körre korlátozni, s ahol csak lehet, az 1848. áprilisi törvényeket megelőző jogállapot és intézmények restaurációját biztosítani. Alapvető fontosságú volt számukra mindehhez, hogy sikerüljön a közvéleményt az 1848-ban követett és az 1861. évi országgyűlésen megerősítést nyert perszonáluniós célkitűzésektől az államjogi kompromisszumok elfogadásának ösvényére terel-

* A tanulmány az OTKA K 83777 számú „A Schmerling-provizórium története" című kutatási programja keretében készült.

ni, amiben természetesen nagy szerepet szántak a politikai sajtónak: „... a jelen viszonyok között a közvéleménynek a sajtó adhatja azon irányt, melyen haladva feladatunk nagy kérdése, a kedélyek kibékítése megoldásához közelebb vezettethetik" – fejtegette Pálffy.[1] Ennek megfelelően mind a kancellár, mind a helytartó számára kiemelt fontossággal bírt a sajtóirányítás és -felügyelet ezekben az években. A magyarországi sajtó történetével foglalkozó szakmunkák mind megállapítják, hogy Magyarországon 1867-ig (Erdélyben egészen 1871-ig) az 1852. május 27-én kiadott sajtópátens maradt érvényben, s majd csak 1867. március 17-én lépett újra életbe az 1848:18. törvénycikk, különféle végrehajtási rendeletekkel módosított formában.[2] Történt ez pedig annak ellenére, hogy Forgách kancellár, majd az 1864. április végén a kancellári székben őt követő Zichy Hermann gróf is kidolgoztatott beosztottjaival egy sajtórendtartási javaslatot, melyet mindketten arra szántak, hogy egy következő országgyűlési rendezésig ideiglenesen iránytűként szolgáljon e területen. Mindkettejük kísérlete azonban — ha különböző okokból is, de — sikertelen maradt, mindazonáltal az általuk ajánlott sajtószabályozások élesebb megvilágításba helyezik a provizórium kori magyarországi politikai igazgatás mozgásterének változó határait, korlátait és a korlátokon belüli alternatívákat egyaránt.

A sajtóirányítás problémái 1860–1861-ben

Az 1860. októberi diploma kibocsátása után a sajtóirányítás korábbi elvei és intézményei is azonnal heves vita tárgyává váltak. Mindenekelőtt a sajtófelügyeletet is kezükben tartó császári rendőri hatóságok hivatalnokai találták magukat heves össztűz alatt. A diploma a rendőri ügyeket továbbra is az összbirodalmi ügyek közé sorolta, így a magyarországi intézményi átalakulás a korábbi öt kerületi központban működő rendőrigazgatóságokat (Pest, Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Temesvár) és a politikai szempontból fontos két nagyvárosban fenntartott rendőrbiztosságot (Arad, Debrecen) nem érintette. Az előírások szerint hatáskörükben csak annyi változás történt, hogy az adott településen a rendfenntartás funkcióit átadták a megalakuló helyi városi tanácsok felügyelete alá tartozó városkapitányságoknak, de a sajtófelügyeletet mint a „magasabb", azaz az államrendőrséghez tartozó feladatot továbbra is a maguk számára tartották fenn. A megalakult megyei és városi hatóságok azonban sor-

[1] Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1862. júl. 9. Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) Abszolutizmus kori levéltár, D 185 Magyar királyi udvari kancellária, elnöki iratok 1862:523. Minden levéltári forrást modernizált helyesírással közlök.

[2] Vö. *Ferenczy József*: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Bp. 1887.; *Dezsényi Béla*: Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban. Bp. 1947.; A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 2. köt. 1849-től 1945-ig. Összeállította Kovács Máté. Bp. 1970. 15–73.; *Buzinkay Géza*: Az intézményesített polgári sajtó megszületése idegen abszolutizmus alatt. In: A magyar sajtó története II/1. Szerk. Kosáry Domokos – Németh G. Béla. Bp. 1985. 291–292.; Révész T. Mihály: A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon 1867–1875. Bp. 1986. 22–23.; *Lipták Dorottya*: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága. Bp. 2002. 31–50.; *Lipták Dorottya*: Die Rolle der Zensur im Verlags- und Pressewesen Ungarns im 19. Jahrhundert. In: Libri Prohibiti. La censure dans l'espace habsbourgeois 1650–1850. Edité par Marie-Elizabeth Ducreux et Martin Svatoš. Leipzig, 2005. 55–72.; *Buzinkay Géza*: Magyar hírlaptörténet 1848–1918. Bp. é.n. [2008] 31., 58–61.

ra deklarálták, hogy nem a diploma, hanem az 1848-as törvények alapján kívánják magukat megszervezni, igényt tartanak az 1848-as jogkörre, s nem ismerik el a császári rendőri hatóságok illetékességét és működésük törvényességét. A diploma kibocsátása után a magyarországi kormányzati vezető posztokra került magyar konzervatívok véleménye is az volt, hogy az államrendőrségi funkciókat a Helytartótanácson belül alakítandó rendőri ügyosztálynak kell átvennie, s maguk is a rendőri hatóságok feloszlatásához igyekeztek megszerezni az uralkodó, a bécsi politikai döntéshozók, mindenekelőtt pedig Karl Mecséry báró bécsi rendőrminiszter támogatását – de mindhiába.[3]

Természetesen az államrendőrségi funkciók gyakorlásáról folyó vita és a mindennapi politikai kiszorítósdi az érintett városokban a sajtófelügyeletet is érintette. 1861 tavaszán Rottenbiller Lipót pesti főpolgármester a Helytartótanácshoz eljuttatott beadványban tolmácsolta a városi közgyűlés tiltakozását a rendőr-igazgatóság szerintük önkényes sajtófelügyeleti eljárása ellen, s kérték „a fővárosi sajtóügy feletti felügyelést a császári rendőrség illetéktelen kezeiből kivenni s azt a haladéktalanul életbe léptetendő 1848ki sajtótörvények védelme alá helyezni".[4] Debrecen polgármestere egyenesen utasítást adott a városban működő nyomdáknak, hogy az 1852-es sajtószabályozás által előírt próbanyomatokat a sajtótermékek terjesztése előtt ne adják be a helyi rendőrbiztosághoz, majd júniusban a város vezetése hivatalos beadványban közölte a helytartótanáccsal, hogy a sajtóügy kezelését saját hatáskörükbe tartozónak tekintik. Majláth György viszont kijelentette, hogy mindaddig, amíg „legfelsőbb helyről" (azaz az uralkodótól) vagy az országgyűlés részéről más intézkedés nem történik, a Helytartótanács jogosult intézkedni a sajtóügyekben, s a rendelkezés úgy szól, hogy egyelőre fenn kell tartani a sajtófelügyelet korábbi gyakorlatát.[5] A Helytartótanács azonban nem volt abban a pozícióban, hogy a megyei és városi vezető testületek tiltakozása dacára érvényesíteni tudja akaratát. Ha pedig valamelyik rendőrhatóság a próbanyomatok átvizsgálása után valamely nyomtatványt lefoglalt az 1852-es sajtórendszabály előírásai alapján, a tiltakozás természetesen még hangosabb volt.[6]

---

[3] A konfliktusokról lásd: *Berzeviczy Albert*: Az absolutismus kora Magyarországon. 4. köt. Bp. é. n. [1937] 35–36.; *Sashegyi Oszkár*: Bevezetés. In: Az abszolutizmus kori levéltár. Bp. 1965. 84–89; *Deák Ágnes*: Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordulatos hónapjaiban (1860–1861). Századok, 140. évf. (2006) 6. sz. 1551–1558.

[4] Rottenbiller Lipót beadványa a Helytartótanácshoz, Pest, 1861. márc. 9. MOL D 212 Magyar királyi Helytartótanács, XXII. Könyv- és színművizsgálati osztály, 10. kútfő (Kéziratok bírálata) 17. sz.

[5] Mecséry átirata Majláthhoz, Bécs, 1861. ápr. 25. és Majláth levélfogalmazványa Debrecen polgármesteréhez, Buda, 1861. júl. 23. MOL D 212 4. kútfő (Nyomdák, nyomtatott termékek) 35. sz.

[6] A Temesváron megjelenő Delejtű című hetilapot például lefoglalta a helyi rendőrigazgatóság, mivel újra közöltek egy a Debreceni Közlönyben megjelent írást Kossuthnak az ellene folyó angliai bankjegyperben készült „védvallomásá"-ról. A városi tanács határozott hangon tiltakozott, mivel „az itt létezett s hazánk alkotmányos törvényeit 12 évig tiprotta cs. k. közigazgatósági hatóságok már rég megszüntetvék, s minthogy e szabad királyi város autonóm köztörvényhatósága a hazai s nevezetesen az 1848iki törvények alapján már a múlt hó első felében helyreállván a rendőrség minden ágazatának s így a sajtó feletti ellenőrködésnek gyakorlatát is már átvette..." Temesvár közgyűlésének levele a Helytartótanácshoz, Temesvár, 1861. ápr. 9. és aktafeljegyzés, Buda, 1861. ápr. 29. MOL D 212 11. kútfő (Hírlapok) 133. sz. A Helytartótanács a lap lefoglalását érvénytelenítette.

De nem csak az vált kérdésessé, milyen hatóság járhat el sajtófelügyeleti ügyekben, hanem az is, hogy milyen rendelkezések alapján teheti azt. Az októberi diploma kibocsátása ugyanis alapvetően átalakította a magyarországi törvénykezést. Az újonnan kinevezett országbíró, Apponyi György gróf vezetésével 1861. január–márciusban az ún. országbírói értekezlet dolgozta ki az új törvénykezés alapelveit és szervezeti vonalait. A résztvevők fő törekvése az volt, hogy az osztrák polgári és büntetőtörvénykönyv hatályon kívül helyezett rendelkezései helyett, ahol csak lehet, visszatérjenek az 1848 előtti magyar joghagyományokhoz. Az értekezleten született „ideiglenes törvénykezési szabályokat" az 1861. évi magyar országgyűlés megerősítette (de részletesen nem tárgyalta), s az uralkodó is elfogadta, törvényerőre azonban a megoldatlan államjogi helyzet miatt nem emelkedhettek. Ennek ellenére szokásjogi alapon az elkövetkező években a magyarországi törvénykezés alapjául szolgáltak. Az új bírósági szervezet az 1848 áprilisa előtti bírósági szervezet alapvonalait követte, az egyik legfontosabb elem az államügyészségek feloszlatása volt. Az országbírói értekezlet javaslatai azonban nem érintették a sajtószabályozást, így nem volt világos, hogy a törvénykezési szabályok és előírások változása mennyiben érinti a sajtóirányításra vonatkozó eljárást.[7]

Ráadásul az általában véve is igen turbulens politikai viszonyok elbizonytalanították a rendőri hatóságokat – a sajtófelügyelet területén is. Egyrészt némileg elmosódott a határ a politikai tartalmú és a többi lap között, akár irodalmi lapok is át-átrándultak a politikai térre, másrészt a politikai sajtó nagy része egyértelműen és szókimondóan támogatta az 1848. évi áprilisi törvényekhez való ragaszkodás politikáját, az összbirodalmi egység elutasítását. A rendőrhatóságok pedig hol mertek, hol nem mertek fellépni ellenük egy-egy újságszám vagy külön nyomtatvány lefoglalásával, illetve pénzbírság kiszabásával – a Helytartótanács viszont inkább igyekezett kerülni a konfliktusokat s csak a legritkábban jóváhagyni az efféle rendőri intézkedéseket.[8]

1861. április végén az uralkodó türelme elfogyott, utasította Vay Miklós báró kancellárt, hogy a Helytartótanács a magyarországi sajtóban tapasztalható „rakoncátlanságok"-nak, mellyel „a forradalmi események és férfiak leplezetlen magasztalásai, a különben is ingerült közhangulatnak még nagyobb felzaklatását, minden tekintélynek lerontását, a létező rend fennállása iránti bizalmatlanságnak fokozatos nevelését és így az eszmezavarnak folytonos táplálását" eszközlik, vessen véget „a sajtórendeletben kijelölt eszközökkel, s különösen a szerkesztőknek előleges figyelmeztetésével, amennyiben pedig ez siker

---

[7] Az országbírói értekezletről lásd: *Berzeviczy Albert:* Az absolutismus kora Magyarországon 3. köt. Bp. 1932. 187–189., 364.; *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés válaszútján 1860–61. Bp. 1967. 319–326.

[8] Worafka pesti rendőrigazgató például jelentette 1860. október végén, hogy Bulyovszky Gyula Nefelejcs című lapjában közölt egy Garibaldi nápolyi fogadtatására vonatkozó politikai hírt, s a rendőrigazgatóság 50 forint büntetést szabott ki, ám a Helytartótanács elengedte végül a bírságot arra hivatkozva, hogy a szerkesztő a cikket „mint nevezetes napi eseményt" vette fel a lapba, s nem mutatható ki, hogy a lap előzetes programját „konokul átlépni törekedett volna". Worafka jelentése a Helytartótanácshoz, Pest, 1860. okt. 25. és Majláth levélfogalmazványa a pesti rendőrigazgatósághoz, Buda, 1861. márc. 2. MOL D 212 11. kútfő 44. sz.

nélkül maradna, egyes lapok elkoboztatásával, sőt az illető lapnak ideiglenes vagy végleges felfüggesztésével".[9] Vay természetesen engedelmeskedett, ugyanakkor igyekezett a rendőri hatóságokat Majláthon keresztül egyúttal óvatosságra is inteni, hogy „a sajtórendtartásban kijelölt eszközök tapintatos alkalmazásával felelős kötelességükhez képest szigorúan ugyan, de a jelen körülmények kellő figyelembe vételével, óvatosan" járjanak el. Másfelől felhasználta az alkalmat arra, hogy újra érveljen a rendőrhatóságok feloszlatása mellett, s kérje a tüneti kezelés helyetti megoldásként, hogy az uralkodó ruházza át a sajtóügyek irányítását a Helytartótanácsra.[10] Az uralkodó viszont talán egyben válaszként is személyesen adta át Szőgyén László alkancellárnak a *Győri Közlöny* egy számát, s „egyenesen megparancsolta", hogy Majláth tegyen végre határozott intézkedéseket.[11] A helyzet azonban nem javult, sőt talán csak tovább éleződött az országgyűlés tanácskozásainak nyári hónapjaiban. A birodalmi vezetés egyre több tagja emelt szót egy-egy cikk vagy kiadvány ellen. Mecséry például 1861. augusztus elején kérte Forgáchot, hogy intézkedjen, hogy a magyar sajtóban ne jelenhessenek meg tovább közlemények a magyar politikai emigráció soraiból, s nyilvánvalóan nem véletlenül arról érdeklődött, hogy az uralkodó által elfogadott országbírói értekezleti határozatok tartalmaznak-e a sajtóra vonatkozó előírásokat.[12] Alkalmanként Anton Schmerling lovag államminiszter, aki a birodalom Lajtán túli tartományaiban felügyelte a sajtóügyeket, szintén kifejezte nem tetszését.[13] A legaktívabb azonban e téren Johann Coronini-Cronberg gróf táborszernagy magyarországi hadparancsnok volt, aki például 1861. július végén egy a *Pester Lloyd*ban megjelent cikk ellen követelt hatósági eljárást, mivel az szerinte a hadsereg elleni nyílt támadást tartalmazott.[14] Augusztus második felében a *Magyarország*, illetve a *Magyar Sajtó* két cikkét kifogásolta, melyek az 1860 őszén eltávolított császári sasos címerek középületekre való visszahelyezését kommentálták meglehetősen vitriolosan. Coronini határozottan kijelentette, a cikkek kimerítették a „felségsértés" bűntettét, s indítsanak eljárást a szerkesztők ellen.[15]

---

[9] Vay leirata Majláthhoz, Bécs, 1861. ápr. 27. MOL D 212 11. kútfő 150a sz.; vö. *Berzeviczy:* Az absolutismus kora Magyarországon i. m. 3. köt. 237–238.

[10] Vay jelentésfogalmazványa az uralkodóhoz, Buda, 1861. máj. 4. és Majláth levélfogalmazványa Vayhoz, Buda, 1861. máj. 4. MOL D 212 11. kútfő 150a sz.

[11] Szőgyén László levele Majláthhoz, Bécs, 1861. máj. 7. MOL D 212 11. kútfő 385. sz.

[12] Mecséry átirata Forgáchhoz, Bécs, 1861. aug. 8. MOL D 189 Magyar királyi udvari kancellária, általános iratok 11 326.VII.1861.

[13] 1861. október elején például átiratban fejtegette a magyarországi sajtó egyes „lázító" megnyilvánulásait, egyes lapokat és cikkeket is megnevezve, s határozott fellépést kért Forgáchtól. Schmerling átirata Forgáchhoz, Bécs, 1861. okt. 1. MOL D 185 1861:707.

[14] A kifogásolt rész a honvéd hadseregnek az osztrák hadsereg ellen elért katonai sikereit villantotta fel: „Man sieht da ein gutes Muster der Nation welche die österreichische Weißjacken aus dem Lande gejagt hat, und sie gewiß ferne gehalten haben würde, hätte Rußland nicht intervenirt." August Franz Degenfeld-Schonburg gróf hadügyminiszter áirata Forgáchhoz, Bécs, 1861. júl. 25. és Forgách levélfogalmazványa Majláthhoz, Bécs, 1861. júl. 26. MOL D 185 1861:600. (Degenfeld Coronini tiltakozását közvetítette.)

[15] Coronini átirata a Helytartótanács elnökségéhez, Buda, 1861. aug. 20. MOL D 212 11. kútfő 388. sz. 1861 szeptemberében jelezte, hogy a pozsonyi helyparancsnok jelentette, hogy a város kirakataiban a birodalmi tanács több tagjáról gúnyolódó torzképek vannak kirakva, s kérte, hogy a helytartóta-

A magyarországi vezetők azonban nem voltak könnyű helyzetben. A dilemmákat jól szemlélteti a felségsértési ügyekben folytatott törvényszéki vizsgálatokat indítványozni hivatott királyi ügyek igazgatójának, Fluck Edének a jelentése a Coronini által a császári sasos címerrel kapcsolatban kifogásolt két újságcikkről. Kifejtette, hogy mivel az osztrák büntetőtörvénykönyv hatályát veszítette Magyarországon, a tényálladék megállapításához csakis az érvényben lévő magyarországi törvényeket lehet alkalmazni. A felségsértésre pedig összesen négy törvényhely vonatkozhat: Szent István második törvénykönyvének 51. fejezete, Könyves Kálmán második törvénykönyvének hatodik fejezete, valamint Werbőczy István Hármaskönyve első része 14. paragrafusa,[16] továbbá az 1848:18. törvénycikk 7. paragrafusa,[17] de ez utóbbi érvényét az uralkodónak

---

nács intézkedjen, hogy Pozsonyban és Pesten is tűnjenek el azok a kirakatokból. Coronini átirata a Helytartótanács elnökségéhez, Buda, 1861. szept. 24. Uo. 3. kútfő (Röpiratok, képek, dalok) 68. sz.

[16] *Szent István 2. törvénykönyve 51. fejezet*: „A király és ország ellen való pártütésről": Ha valaki pártot üt a király vagy ország ellen, annak a templom ne adjon oltalmat. Ha valaki „akármi módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkísérli azt, avagy a kísértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszák meg a hívekkel való minden közösségtől". Vagy ha valakinek efféléről tudomása van, de bizonyságot nem tesz róla, ugyanaz legyen a büntetése. *Kálmán 2. törvénykönyve 6. fejezet*: „A hűtelenség szégyenvallásáról": „...ha valaki akármi módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkisérti azt, avagy a kisértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszák meg a hivekkel való minden közösségtől. Hogy ha valakinek valami efféléről tudomása vagyon, és noha bizonyságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon reá. Magyar törvénytár 1000–1526. évi törvényczikkek. Kiadja Dr. Márkus Dezső. Bp. 1899. 43., 123. *Werbőczy I. rész 14. cím*: „A hűtlenség vétkének eseteiről": Hűtlenség esetén a király bárkinek fekvő jószágait még életében törvényesen és szabadon adományozhatja annak, akinek akarja. Felségsértésnek minősül, ha „valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasúl beront"; ha „valaki nyilván az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad és ellene szegül" (de ha ez „jogos önvédelemből" történik, az nem hűtlenségi vétek); ha valaki hamis okmányt készít s azt bíróság előtt nyilvánosan használja, hamis pecsétet használ, hamis pénzt ver és használ; ha „atyafiaikat" vagy vérrokonaikat a negyedik ízen belül meggyilkolják vagy megsebesítik; az atya-, feleség- és férjgyilkosok; azok, akik nőrokonaikat negyedik ízen belül megszeplősítik, kik mostoha anyjukon erőszakot vesznek, akik vérfertőzők; a faluk és majorok nyilvános gyújtogatói; „a kik az ország belállapotának felforgatására idegen dúlókat vagy zsoldosokat hoznak be"; akik közoltalmat vagy szabad menedéket biztosító levelet sértenek meg, nyilvános elmarasztalás esetében; akik saját uruk várait elárulják; bármely hazafiú várait, kastélyait vagy más erősségeit ostrommal beveszik, elfoglalják vagy alattomban kezükre kerítik, s nyilván elmarasztalva vannak; az ország rendes bíráit és helyetteseit megölik, megverik vagy megsebesítik; perben álló felet megölnek, miközben azok a királyhoz vagy az illető törvénykezési helyre utaznak perfolytatás végett, vagy az országgyűlésre utazó követet megölnek; akik a királyi embereket, a káptalan és konvent kiküldötteit, midőn hivatalukban eljárnak, megölik, megsebesítik vagy megverik; a nyilvános eretnekek, akik valamely „kárhoztatott vallásfelekezethez" csatlakoznak; a testcsonkítók, szemkivájók, kivéve a bánokat, vajdákat és véghelyek más tisztviselőit; az ország végvárainak feladói; akik a törököknek és más hitetleneknek, tudniillik „az országra agyarkodóknak és ellenségeinek fegyvert vagy élelmet szolgáltatnak"; akik olyanokat háborgatnak, fosztogatnak, letartóztatnak, akik „kárhoztatott hitvallásukkal felhagyva, állandó ittmaradás végett" e hazába menekülnek. Magyar törvénytár. Werbőczy István Hármaskönyve. Kiadja Dr. Márkus Dezső. Bp. 1897. 77–79.

[17] „Ki a felség személyének sérthetlensége, a királyi székbeli örökösödésnek megállapított rende ellen kikel, avagy a királynak magas személye ellen sértést követ el, hat évig terjedhető fogsággal, és 3000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik." 1847/8-ik évi országgyülési Törvényczikkek. Nyomatott minister-elnöki rendeletnél fogva a k. kir. megerösitést nyert eredeti kézirat után. Pozsonyban az országgyülési iratok kiadó-hivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál 1848. (Reprint, 1988.) 53.

az országgyűlés megnyitása alkalmával április 2-án kihirdetett legfelsőbb irata országgyűlési módosítás nélkül nem ismerte el. Az első három alapján azonban a kifogást cikkek nem merítik ki a felségsértést, s azokra nem lehet alapozni egy esetleges vádemelést: „... törvényeink szerint felségsértés csupán a Felség személye ellen és annak sérthetetlensége, úgy a királyi örökösödés elleni izgatás által követhető el, a kérdés alá vett két cikkben pedig Ő cs. kir. Felsége magas személye nem is érintetik, és így azokban a felségsértésnek tényálladékát feltalálni nem lehet."[18] De az érvényben lévőnek tekinthető magyarországi jogi szabályozást szintén jól ismerő Károlyi László, a Helytartótanács helyettes elnöke is úgy nyilatkozott a Lloyd említett cikke kapcsán, hogy bár az írás „érzékenyen sértő", de a bűnvádi eljárás vélhetően felmentéssel végződne, ezért nem támogatta az eljárás megindítását.[19] Áttekintve a nyolc-, hétszáz, illetve háromszázötven évvel korábban született törvényhelyeket, amelyek minden súlyosabb politikai bűntett megtorlásának alapjául kellett volna, hogy szolgáljanak, világossá válik, miért érezték magukat csapdahelyzetben a magyarországi vezetők.

Károlyi László 1861 szeptemberében világos fejjel összefoglalta, ők hogyan látták a helyzetet: Nincs érvényben levő magyarországi sajtótörvény, mert az októberi diplomával az 1852-es sajtórendtartás is hatályát vesztette, ahogy az osztrák büntetőtörvénykönyv is. Így azonban „a jelen pillanatban tettleg nem létezik oly törvény, mely alá a sajtónak nem ritkán előforduló kicsapongásait sikerre való kilátással vonni lehetne". Az egyetlen rendelkezésre álló eszköz a rendőrségi lefoglalás, de még az 1852-es előírások szerint is a lefoglalás után azonnal meg kellene indulnia a „fenyítő per"-nek, de erre a fennálló viszonyok között nincs jogilag megalapozott lehetőség, így szigorú értelemben véve minden lefoglalás törvénytelen. A helyzet azonban nem tartható fenn tovább, mivel „a kormánynak nyilvánságos erőtlensége következtében a sajtó egészen féktelenné" fajulhat. Ezért Károlyi Apponyi György gróf országbíró javaslatát jelölte meg egyedüli megoldásként, aki kisebbik rosszként az 1848-as sajtótörvény újra életbe léptetését javasolta mint olyat, amely „nemcsak szabatos és helyes közjogi alapokon nyugszik, hanem minden tekintetben oly szigorú szabályokat foglal magában, hogy azoknak életbe léptetése ellen a jelenlegi izgatott állapotban sem foroghat alapos nehézség fenn."[20]

Az 1848:18. törvénycikk a sajtószabályozásról igen nagy indulatokat kavart meghozatala előtt éppúgy, mint utána, mégis az áprilisi törvények többi rendelkezésével együtt a következő két évtizedben a magyar liberális politikai elit számára egyértelmű igazodási pontként szolgált.

Mindenekelőtt deklarálta a sajtószabadság elvét: „Gondolatait sajtó utján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti."[21] Az időszaki kiad-

---

[18] Fluck jelentése a helytartótanácshoz, Pest, 1861. aug. 25. MOL D 212 11. kútfő 388. sz.

[19] Károlyi jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. júl. 30. MOL D 185 1861:659.

[20] Károlyi jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. szept. 11. és feljegyzés a helytartótanács 1861. szept. 19-i (38.) üléséről. MOL D 185 1861:675.

[21] 1847/8-ik évi országgyülési Törvényczikkek 51.; a törvényről lásd: Bényei Miklós: Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Debrecen, 1994. 75–97.

ványok indítását pusztán a területileg illetékes közigazgatási hivatalban történő bejelentési kötelezettséghez (tulajdonos, felelős kiadó, felelős szerkesztő személyének, lakóhelyének, valamint a nyomdának a megjelölése) kötötte, de a részben vagy egészben politikai kérdésekkel foglalkozó, naponta megjelenő lapok kiadóit nagyon magas, 10 000 forintnyi, az annál ritkábban megjelenőkét 5000 forintos biztosíték letételére kötelezte. A lapot esetlegesen sújtó pénzbírságot abból kellett fizetni, de ez esetben tíz napon belül pótolni kellett a hiányzó összeget. A megjelenéssel egyidejűleg a lap egy példányát a felelős személy aláírásával be kellett küldeni az illetékes közigazgatási hatósághoz. A lapban megjelent cikkekért elsősorban a szerzőt lehetett felelősségre vonni, de ha erre nem volt lehetőség, a felelősség a kijelölt felelős személyt terhelte, ez vonatkozott a más kiadványból átvett közleményekre is. A sajtóvétségben való bírósági elmarasztalást a lap köteles közölni, s ha a felelős személy az ítélet folytán „fogságot szenved", három napon belül más felelős személyt kellett kijelölni. A nyomdaállítást az 1840:16. törvénycikk 1. és 2. fejezetében foglalt szükséges előfeltételek meglétéhez kötötte.[22] A nyomdász köteles volt tételenkénti nyilvántartást készíteni minden kis- és nagynyomtatványról, s az üzleti, illetve magánhasználatra készült nyomdai termékeken kívül minden kiadványból két példányt beküldeni a helyi közigazgatási hatóságnak, amelyik az egyik példányt a Magyar Nemzeti Múzeumhoz továbbította. A könyvárusításra vonatkozóan a kereskedőkre általánosan érvényes szabályok voltak irányadók, tilos volt azonban a házaló vagy zugárusítás, s csak a nyomdatulajdonos nevét és lakóhelyét feltűntető kiadványokat volt szabad árusítani. A törvénycikk természetesen tartalmazott szankciókat a sajtórendelkezések megsértésére, de emellett részletesen szólt a „sajtóvétségek"-ről, igen magas büntetési tételeket állapítva meg: a „köz- és vallásos erkölcsiségből" csúfot űzés (maximum 1 év fogság és 400 forint bírság); izgatás a szent korona országai területeinek állami egysége ellen, „az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges felbontásá"-ra, „az alkotmány erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsőség elleni engedetlenségre" lázítás (maximum 4 év és 2000 forint), az uralkodó személyének megsértése, örökösödési jogának kétségbe vonása (maximum 6 év és 3000 forint), az uralkodóház többi tagjának megsértése (maximum 4 év és 2000 forint), „a közbéke és csend erőszakos megzavarására" való lázítás (maximum 2 év és 1000 forint), törvényes hatóság vagy testület rágalmazása (maximum 2 év és 1000 forint), köztisztviselő vagy más közmegbízatásban eljáró hivatalos személy rágalmazása (maximum 1 év és 600 forint), magánszemély rágalmazása (maximum 6 hónap és 300 forint). Az itt meghatározott büntetési tételek nyilvánvalóan arra szolgáltak, hogy pótolják a rendszerezett büntető-

[22] 1840:16. törvénycikk: „A kereskedőkről". Eszerint a kereskedést az illetékes törvényhatóságnál vagy váltótörvényszéknél be kellett jegyeztetni és könyvelést kellett vezetni. A bejegyzést húsz évet elért állampolgár kérhette, aki nem volt egyetlen felekezet papja vagy szerzetese, nem volt szolgálatban lévő katona vagy alkusz, akit csőd miatt nem tiltott el bírósági ítélet attól, akit nem ítéltek el csalás miatt, s aki nem állt gyámság alatt. Magyar Törvénytár 1836–1868. évi törvényczikkek. Kiadja Dr. Márkus Dezső. Bp. 1896. 145.

törvénykönyv hiányát. A sajtóvétségek tárgyalására esküdtbíróságok felállítását rendelte el a törvény.

Károlyi az 1848-as szabályozás újra bevezetése melletti érvelését láthatóan igyekezett az összbirodalmi gondolat iránt elkötelezett birodalmi vezetők ízléséhez is igazítani, s kifejtette, ez azzal az előnnyel is járhatna, hogy ha majd a birodalmi tanács tárgyalja a sajtótörvényeket, figyelembe vehetik a magyar törvényt, s így e téren az „egységes kezelés" megvalósulhatna. A Helytartótanács tanácsosai közül Pápay István nyújtott be különvéleményt, mivel az uralkodó április 2-i döntése után nem látott esélyt arra, hogy országgyűlési módosítás nélkül az uralkodó beleegyezne az 1848:18. törvénycikk hatályba helyezésébe elsősorban annak esküdtbíráskodást előíró rendelkezései miatt, másrészt pedig azért, mert ez a szabályozás nem ismerte a sajtótermékek terjesztés előtti rendőri vizsgálatát, márpedig, ahogy fogalmazott, annak mellőzése az amúgy is izgatott közállapotban „nem volna időszerű". Véleménye szerint az 1852-es sajtópátenst sem a diploma, sem az országbírói értekezlet határozatai nem helyezték érvényen kívül, mivel új szabályozással nem pótolták, a valóban hatályon kívül került büntetőtörvénykönyvben rögzített eljárásjogot kell csupán ideiglenes szabályozással pótolni.[23]

Forgách kancellár a Pápay által kifejtett álláspontot tette magáévá: „... az 1848iki sajtótörvény minden szigorúsága s egyéb ildomos alapelvei mellett azon megelőző rendszabályok hiányában szenved, melyeknek mellőzése éppen a jelenlegi izgatott állapotban nem volna időszerű". Utasította a Helytartótanácsot, hogy dolgozzanak ki ideiglenes szabályozást, addig pedig „erélyesen és szigorúan" érvényesítsék az 1852-ben életbe léptetett rendelkezéseket a közigazgatási hatóságok útján: „... tekintve az alkotmányos bíróságok mostani állapotát, e részbeni merényletek megfenyítése törvényes büntető úton amúgy is nehezen volna sikeresíthető, másrészt pedig a sajtónak féktelen kicsapongásai csak a kedélyek még nagyobb fölingerlését, nem pedig azok lecsillapítását gyámolítja, amit a mostani válságos viszonyok közt tűrni egyátalában [sic!] nem lehet." Elrendelte, hogy ahol nem működik rendőri hatóság, s a helyi közigazgatási hivatal nem tudja megfelelően ellátni a sajtóellenőrzést, a Helytartótanács a rendelkezési állományban levő hivatalnokok sorából bízzon meg olyan személyt ezzel a feladattal, aki „a sajtóügyeknek szilárd kezelésére megnyugtató biztosítékot nyújt".[24] Mindennek híre természetesen azonnal kiszivárgott, a *Pesti Napló* például a *Sürgöny* bécsi levelezőjére hivatkozva már október elején közölte, hogy érvényben marad az 1852-es sajtópátens, s majd javaslatot dolgoznak ki a kormányszékek annak a magyar büntetőtörvényekkel való összhangba hozásáról. A hír — írta a lap — mindenkire kellemetlen benyomást gyakorolt, de „egyébiránt a kik kibőjtöltük Prottmann korszakát: most sem esünk kétségbe; majd végét érjük ennek is!"[25]

---

[23] Károlyi jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. szept. 11. és feljegyzés a Helytartótanács 1861. szept. 19-i (38.) üléséről. MOL D 185 1861:675.

[24] Forgách levélfogalmazványa a Helytartótanács elnökségéhez, Bécs, 1861. szept. 19. MOL D 185 1861:675.

[25] Joseph Protmann 1851 és 1860 között a pest-budai rendőrigazgató volt. Különfélék rovat, Pesti Napló, 12. évf. 227–3493. sz. 1861. okt. 3.

Károlyi felszólította Apponyit mint a magyarországi igazságszolgáltatás vezetőjét, hogy dolgozzák ki, hogyan lehet az 1852. évi sajtórendszabályokat az országbírói értekezlet határozataival összeegyeztetni, figyelmeztették a szerkesztőket a jövőbeli szigorúbb hatósági eljárásra, s intézkedtek „az éber felügyeletről", hogy „anélkül, hogy a napi kérdések feletti szabad, de ildomos vitatkozás akadályoztatnék", olyan írások ne jelenhessenek meg, melyek csak a kedélyeket akarják felingerelni, vagy a kormány intézkedéseit (például királyi biztosok kiküldését az engedetlen megyékbe, a katonai közreműködéssel folyó adóbehajtást) kigúnyolják. Ezzel együtt is jelentenie kellett, hogy minden héten történnek laplefoglalások, s a bejelentett szigor ellenére alapvetően nem változott a helyzet.[26]

Sajtószabályozási dilemmák

Az 1861. november 5-i uralkodói pátens átmenetileg átvágta a gordiuszi csomót, mivel az, hogy a sajtópereket is hadbíróságok elé utalta, magában foglalta azt is, hogy azoknak a 1855. január 15-én kelt katonai büntető törvénykönyvnek az 1852. május 27-i általános polgári büntetőtörvénykönyv illető határozataival összhangban kellett ítélkezniük, így átmenetileg megoldódott a sajtóperekben illetékes hatóság és a döntések törvényi alapjának kérdése is. A sajtófelügyeletet illetően pedig a rendőr-igazgatóságok és -biztosságok az 1852. évi pátens rendelkezéseit alkalmazták.[27]

Az 1852. évi szabályozás a hivatalos terminológia szerint nem „sajtótörvény" volt, hanem „sajtórendtartás", s nem az igazságügy-, hanem a belügyminisztérium dolgozta ki. 1852. szeptember 1-jétől lépett érvénybe az egész birodalomban. A végrehajtási utasítást (Instruction zur Durchführung der Preß-Ordnung) 1852. augusztus 18-án a Legfőbb Rendőrhatóság vezetője, Johann Kempen von Fichtenstamm báró adta ki, majd ugyancsak Kempen 1854. november 13-i rendeletével tovább szabályozta az előzetes könyvvizsgálati eljárást (Instruktion zur definitiven Organisirung des Bücher-Revisions-Geschäftes). Ahogy Wolfram Siemann kimutatta, a német államok nagyon hasonló rendszabályokat alkalmaztak a sajtó közvetett, de annál intenzívebb kormányzati ellenőrzése céljából, az 1852. évi ausztriai pátens is ezt tükrözte.[28]

Minden időszaki sajtótermék megjelentetését előzetes hatósági engedélyhez kötötte a pátens, s minden lap számára, mely „habár csak mellékesen is, a

---

[26] Károlyi jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. okt. 28. MOL D 185 1861:757.

[27] Vö. *Berzeviczy*: Az absolutismus kora Magyarországon i. m. 3. köt. 353–359.

[28] *Wolfram Siemann*: Von der offenen zur mittelbaren Kontrolle. Der Wandel in der deutschen Preßgesetzgebung und Zensurpraxis des 19. Jahrhunderts. In: „Unmoralisch an sich..." Zensur im 18. und 19. Jahrhundert. Hrsg. von Herbert G. Göpfert und Erdmann Weyrauch. Wiesbaden, 1988. (=Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens 13.) 293–308.; *Thomas Olechowski*: Das Preßrecht in der Habsburgermonarhie. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. 2. Teilband: Die Presse als Faktor der politishen Mobilisierung. Hrsg. von Helmut Rumpler und Peter Urbanitsch. Wien, 2006. 1505–1506.; *Buzinkay Géza*: A magyar irodalom és sajtó irányítása a Bach-korszakban (1849–1860). Magyar Könyvszemle, 90. évf. (1974) 269–272.; *Buzinkay*: Az intézményesített polgári sajtó megszületése i. m. 292–294.; *Buzinkay*: Magyar hírlaptörténet i. m. 31.

politikai napi eseményeket tárgyalja, politikai, vallási vagy társadalmi kérdésekkel foglalkozik, avvagy [sic!] általában politikai tartalmú" volt," az engedélyt maga Kempen báró adhatta meg, a többi lap esetében az adott tartomány helytartója döntött. A kérvényt a helyben a közbiztonságért felelős hatóságnál (azaz vagy „a közrend és biztonság fönntartására kirendelt országfejedelmi hatóságnál", ami a rendőri hivatalokat jelentette, vagy ezek hiányában a területileg illetékes közigazgatási vezetőnek) kellett benyújtani. A kérvénynek az 1848. évi magyar törvényben is megkövetelt adatokon túl tartalmaznia kellett az igazolást arról, hogy a szerkesztő vagy szerkesztők rendelkeznek a szükséges előfeltételekkel (a kiadási helyen lakhely, ausztriai állampolgár, 24 éven felüli életkor, „személye és vagyona fölött szabad rendelkezési joggal, feddhetlen erkölcscsel [sic!] és oly foku tudományos képzettséggel kell bírnia, mely az irodalmi vállalat vezetése által föltételeztetik"), s csatolni kellett az indítani kívánt lap programját is. A fenti meghatározás szerint politikainak minősülő lapok biztosítékkötelesek voltak. A hetente legalább háromszor megjelenő újságok esetén a biztosíték összege a 60 000 főnél nagyobb településeken 10 000 forint, a 30–60 000 ezer fővel rendelkező településeken 7000 forint, máshol pedig 5000 forint volt. Az ennél ritkábban megjelenő kiadványok kiadói ezeknek a tételeknek a felét voltak kötelesek letétbe helyezni. A biztosítékból levont esetleges pénzbírság esetén három napon belül pótolni kellett az összeget. A tervezett megjelenés előtt nyolc nappal be kellett az indulást jelenteni az illetékes közbiztonsági szervnél, s ha az adott településen működött államügyészség, akkor ott is, valamint minden adatváltozást azonnal, még a következő lapszám megjelenése előtt. A szétküldés előtt egy órával be kellett nyújtani a teljes lapszámot a felelős személy aláírásával ellátva a közbiztonságért felelős hatósághoz, s csak akkor lehetett terjeszteni, ha az egy órán belül nem emelt kifogást.

A nyomdaalapításra és működtetésre az iparrendtartási szabályok és feltételek voltak érvényesek, s engedélyhez volt kötve ez is, a zug- és házaló árusítás szigorúan tilosnak minősült. Minden nyomtatványt a szétküldés előtt huszonnégy órával be kellett nyújtani a közbiztonságért felelős hatósághoz, s csak akkor lehetett terjeszteni, ha az időközben nem emelt kifogást. Minden nyomtatványból a megjelenést követő nyolc napon belül (újságok esetén a megjelenéssel egy időben) egy-egy példányt be kellett küldeni a belügyminisztériumba, a Legfőbb Rendőrhatósághoz, a cs. kir. udvari könyvtárba, valamint az adott tartomány egyetemi vagy országos könyvtárába. Az újságokból ezen kívül egy ötödik példány került a tartományi helytartósághoz is.

A sajtórendészeti megtorló szabályokat is részletesen tárgyalta a pátens. Egy lapot, amennyiben „folytonosan a trón, a monarchiai uralkodásforma, a birodalom álladalmi egysége és épsége, a monarchiai elv, a vallás, a közerkölcsiség, vagy általában az álladalmi társaság alapjai iránt ellenséges, vagy a közcsend és rend fönntartásával össze nem egyeztethető irány"-t követett, kétszer meginthette a helytartó, majd harmadik esetben legfeljebb három hónapra felfüggeszthette a megjelenését. Ennél hosszabb idejű felfüggesztésről vagy végleges betiltásról a Legfőbb Rendőrhatóság vezetője dönthetett. Veszélyesnek minősülő kiadványokat szintén a tartományi helytartó vagy a Legfőbb Rendőrha-

tóság vezetője tilthatott be, külföldi kiadványok esetén ezt a jogot kizárólag az utóbbit gyakorolhatta. Az illetékes közbiztonsági hivatal volt jogosult saját határozatával lefoglalni azokat a kiadványokat, melyek a sajtórendszabályok megsértésével készültek vagy terjesztettek, s amelyek „tartalma valamely hivatalból üldözendő büntetésreméltó cselekvény alapjaul szolgált", fellebbezni ez ellen a helytartóhoz, majd a Legfőbb Rendőrhatóság vezetőjéhez lehetett. A lefoglalást csakis ők oldhatták fel, azaz bírósági ítélet nem dönthetett arról. A sajtórendszabályok megsértői pénzbírságra, de fogságra is ítélhetők, sőt különösen súlyos esetben az iparengedély is visszavonható volt.[29] A pátens jelentős szigorításokat tartalmazott az addig érvényben lévő, 1849-ben született szabályozáshoz képest. Mindenekelőtt nem határozta meg, hogy a Legfőbb Rendőrhatóság milyen szempontok alapján dönt a biztosítékköteles lapok kiadásának engedélyeztetése mellett és ellen, lényegében szabad kezet biztosított számára a pátens. Jelentősen emelkedtek a biztosítékösszegek, s bár kerülte a rendelet a „cenzúra szót", szigorú előzetes sajtóvizsgálati szabályokat írt elő, s a feltételeket tovább szigorította, hogy nemcsak bírságot, hanem börtönt is ki lehetett szabni az előírások áthágásáért.[30] A nyomtatványok tartalmával elkövethető sajtóvétségek leírását és büntetési tételeiket nem maga a sajtópátens tartalmazta, hanem az ugyanazon a napon „szentesített" büntető-törvénykönyvi uralkodói rendelkezés, amely az 1803. szeptember 3-i büntetőtörvény-könyv kiegészített változata volt.[31] Ez bűntettet (Verbrechen), vétséget (Vergehen) és kihágást (Uebertretungen) különített el, a büntetési tételeknél megkülönböztetve súlyos börtönt (schwerer Kerker), börtönt (Kerker), szigorú fogságot (strenger Arrest) és fogságot (Arrest). „Hűtlenség"-nek minősült az uralkodó személye elleni fizikai támadáson kívül „a kormányforma erőszakos megváltoztatásá"-ra irányuló tett, a törekvés valamely birodalmi rész kiszakítására az egyéges állami szövetségből, külső veszély előidézése vagy növelése, polgárháború szítása, történjék az akár tettel, akár nyomtatványok, képi ábrázolások, stb. formájában. Az elkövetőre halál szabható ki, de a közvetetten résztvevőkre is 10-20 év súlyos börtön, sőt akár életfogytiglani börtön is. A felségsértésért 1-5 évig terjedő súlyos börtönt irányzott elő a törvénykönyv. Közcsendháborításnak minősült, ha valaki nyomtatványok vagy képi ábrázolások útján „a császár személye iránti megvetésre vagy gyűlöletre, a császárság egységes államszövetsége ellen, a kormányzati forma vagy az államigazgatás ellen lázítani tö-

---

[29] A pátens szövegét lásd: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1852. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1852. Nr. 122. 603–615.; magyarul: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok gyüjteményének a főméltóságu magyar királyi udvari kanczellária külön engedélyével szerkesztett és értelmező jegyzetekkel ellátott hiteles kiadása. Holzhausen Adolf, Bécs, 1865. 9–43. Lásd Reviczky Sándor és Kelemen Mór beadványának mellékleteként. MOL D 185 1865:785. Az idézeteket ez utóbbi kiadványból vettük át (21–22., 26., 29–30.); a pátenst kivonatban ismerteti: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 2. köt. 22–25.

[30] *Olechowski, Th.*: Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie i. m. 1505–1506.

[31] A magyar sajtótörténeti irodalom azonban gyakran összemossa e kettőt: Lásd például: Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. 1. köt. Bp. 1954 128. Szövegét lásd: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1852. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1852. Nr. 117. 493–591.

rekszik", vagy a törvények, rendelkezések, bírói ítéletek iránti engedetlenséget hirdet, megtagadja az adót, stb. Ezért 1-5 év között terjedő súlyos börtön járt. Súlyos bűnnek minősült az istenkáromlás, az állam által elismert felekezetek vallásgyakorlatának megzavarása, a vallás elleni nyilvános megvetés, illetve a „hitetlenség" terjesztése, súlyos esetben ezért is 1-5 év közötti súlyos börtönre ítélhették a vádlottat. Említhetjük még a bűntettek felsorolásából a „nemzetiségek, vallásfelekezetek, testületek elleni ellenségeskedésre való szítás"-t, amiért 3-6 hónapnyi szigorú fogságot szabhatott ki a bíróság az államügyész indítványára.

Az 1861. november 5-i pátenssel a sajtóügyek felügyelete a Helytartótanács testületi hatásköréből átkerült Pálffy helytartó elnöki irodájához, s a döntéseket egy személyben Pálffy hozta a kancellár felügyeletével. Ezzel a sajtószabályozás megszűnt napi sürgősségű feladat lenni. A provizórium első másfél évében csak egy-egy részkérdés pontosítására, illetve nyomatékosítására futotta Pálffy energiáiból.[32]

Világos volt azonban, hogy ha a provizórium valamikori megszűnését előkészíteni szándékozik a magyarországi kormányzat, ki kell dolgozni a sajtóügyek ideiglenes szabályozását, hogy megszüntethető legyen a hadbíróságok szerepe e téren, de a kormányzatnak jogi biztosítékok is legyenek a kezében arra, hogy továbbra is hatékony ellenőrzést tudjon gyakorolni mindenekelőtt a politikai sajtó működése felett, ellenőrizve tartalmat és hangvételt egyaránt.

A szabályozást siettette ráadásul az a tény, hogy a függőben lévő jogi helyzetben a rendőrhatóságoknak továbbra sem volt könnyű dönteni abban, mit engedhetnek, mit lehet és mit kell tiltaniuk. Mind Pálffy, mind Forgách úgy ítélte meg, hogy a rendőrhatóságok zömmel nem magyarországi születésű hivatalnokai nem látják el megfelelően a sajtófelügyelet terén rájuk háruló teendőket. Egyfelől túlzott óvatosságból olyan nyomtatványokat is lefoglalnak, amelyek jelentéktelenek, vagy tartalmuk nem olyan veszélyes, miközben a lefoglalások s az annak nyomán esetlegesen meginduló hadbírósági eljárások felháborodást keltve tovább rontják annak esélyét, hogy sikerüljön a kormányzat elképzeléseihez hajlítani a magyarországi közvéleményt. Másfelől viszont rész-

[32] 1862 júliusában helytartótanácsi rendelet szabályozta, hogy a sajtóvizsgálat után már feleslegessé vált nyomtatványokat negyedévenként a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába kellett beküldeni. Helytartótanácsi rendelet, 1862. júl. 31. (46 582. sz.). In: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 98–100.; Pálffy nem volt elégedett a kötelespéldány-szolgáltatással, 1862 novemberében kilenc lapot (Pesti Napló, Falusi Gazda, Házi Kincstár, Magyar Gazda, Nefelejcs, Vadász és Versenylap, Kritikai Lapok, Ország Tükre, Művészeti Csarnok) nevezett meg, melyek csak hiányosan vagy egyáltalán nem küldtek példányt a helytartótanácshoz, s felszólította a megyei és kerületi kormányzókat, hogy figyelmeztessék a kiadókat, nyomdákat erre a kötelezettségre. Rendelete megjelent a Sürgöny hasábjain is. Pálffy levélfogalmazványa a pesti rendőrigazgatóságnak, Buda, 1862. nov. 24. MOL D 191 21 707.IV.B.1862. Pálffy rendeletéről lásd: Különfélék c. rovat, Pesti Napló, 13. évf. 275–3841. sz. 1862. nov. 29.; Pálffy indítványára 1862 novemberében Forgách elrendelte, hogy azok a lapok, melyeknek a megjelenése hat hónapig szünetel, elveszítik a kiadási engedélyt. Helytartótanácsi rendelet, 1862. nov. 6. (19 215. sz.) In: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 100–102. Forgách rendeletéről beszámol: Különfélék c. rovat, Pesti Napló, 13. évf. 288–3854. sz. 1862. dec. 16.;1863 februárjában Pálffy rendelkezett arról, hogy a köteles példányokat a kiadóknak kell beküldeni, mégpedig közvetlenül az illetékes intézménykhez, nem a helyi közigazgatási hivatalok közvetítésével. Helytartótanácsi rendelete, 1863. febr. 18. (2196. sz.) Uo. 102–103.

ben a rájuk zúduló feladatözön következtében (főleg Pest-Budán, ahol a kiadványok túlnyomó többsége megjelent[33]), részben a biztos magyar nyelvtudás hiányában, az ország törvényes hagyományainak, stb. ismerete nélkül az országban nagy feltűnést keltő veszélyes, de legalábbis politikai szempontból nemkívánatos írásokat engednek a nyilvánosság elé. Ezek ellen azután Pálffy, de leginkább a katonai hatóságok eljárást kénytelenek indítani, azzal, ha lehet, még inkább felborzolva a kedélyeket. Pálffy többször is indítványozta Mecséry rendőrminiszternél a pesti rendőrigazgató, Joseph Worafka lecserélését, de mindhiába. Mecséry álláspontja az volt, hogy nem a rendőri szervek állományában keresendő a problémák forrása, hanem abban, hogy a rendőri szervek nem tudják, pontosan milyen irányvonalhoz kell tartani magukat, s kijelentette, nem ellenzi, ha az 1852. évi sajtópátens rendelkezésein túlmenő részletesebb utasításokat készül Pálffy kiadni a részükre.[34] Hozzá kell ehhez tennünk, amit Mecséry is nyilván jól tudott, de hivatalos iratában nem tehetett szóvá: nem volt összhang a magyarországi politikáért felelős két legfontosabb politikus, Forgách és Pálffy között sem. Forgách a magyarországi konzervatívokhoz hasonlóan az októberi diplomát tekintette az egyetlen lehetséges magyarországi politikai kiindulópontnak, miközben a februári pátensben testet öltő, Schmerling nevével fémjelezhető alkotmányos birodalmi centralizmust a különálló magyar alkotmányjogi hagyományok elvi alapjáról ellenezte, s gyakorlatban is politikai zsákutcának tartotta. Pálffy ezzel szemben a kormányzati politika részének tekintette a februári pátens elfogadtatásának feladatát, az összbirodalmi egységgondolat képviseletét. Az államigazgatás mindennapjaiban a legkülönfélébb területeken érezhető koncepcióbeli eltérés e két vezető között természetesen a sajtóirányítás és sajtófelügyelet területén is testet öltött. A Forgách kancellár nézeteihez leginkább közel álló lapok (Sürgöny, Független, Pesti Hírnök) közleményei között jó néhány vívta ki Pálffy határozott nemtetszését, ahogy a katonai hatóságokét is, s a jobbára az utóbbiak által kezdeményezett hadbírósági sajtóperekben a legtöbb esetben elmarasztaló ítélet született. Már csak ezért is szükség volt pontosabb szabályozásra mind az írók, szerkesztők, kiadók, nyomdászok, mind pedig a felügyeleti szervek orientálása céljából.[35]

Időközben ráadásul tovább bonyolódott a jogi helyzet, mivel 1862. december 17-én a bécsi birodalmi tanács egy sajtótörvényt fogadott el a birodalom nyugati tartományaiban, amely ott hatálytalanította az 1852. évi sajtópátenst,

---

[33] A pesti rendőrigazgatóságnak az 1864. évi tevékenységről készült hivatalos beszámolója szerint 76 újság felügyeletét látták el, a sajtóellenőrzésre benyújtott más sajtótermékek száma pedig 7046 volt (ebből 703 könyv- és hosszabb röpirat); 102 külföldi sajtóterméket vizsgáltak meg (azokból 25-öt tiltottak be). Külföldről összesen 3595 bála mennyiségű könyv érkezett. Worafka jelentése a Helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1865. jan. 4. MOL D 191 Magyar királyi Helytartótanács, elnöki iratok 203.IV.1865.

[34] Pálffy memoranduma „Promemoria wegen Errichtung eines Preszbureau's [!] bei dem Präsidium der königlich-ungarischen Statthalterei", Buda, 1862. febr. 3., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, 1862. febr. 24. MOL D 185 1862:103.; Mecséry átirata Forgáchhoz, Bécs, 1862. márc. 9. Uo. 1862:188.

[35] A sajtófelügyeleti gyakorlatról, a megindult hadbírósági eljárásokról lásd például: *Berzeviczy*: Az absolutismus kora Magyarországon i. m. 3. köt. 402–404., 4. köt. 31.

s lényegesen lazított a sajtóellenőrzés gyakorlatán (hasonló tendencia figyelhető meg más német államok jogalkotásában és sajtóeljárási szabályaiban is). A leglényegesebb változásokként említhetjük, hogy törölték az újságok engedélyeztetési kötelezettségét, ahogy a megintési rendszert is, s a sajtóvétségek megtorlásában a bíróságoknak juttattak ellenőrző és korlátozó szerepet a közbiztonságért felelős hatóságok és az államügyészségek ilyen irányú tevékenysége felett. Az esküdtbíráskodást azonban nem vezették be újra. A sajtótörvényt kiegészítette az ugyanazon a napon aláírt és közzétett sajtórendtartási utasítás, amely a sajtóügyekben folytatott bírósági és közigazgatási hatósági eljárást szabályozta.[36]

Az újságindítást csak bejelenteni kellett az illetékes közbiztonsági hatóságnál és államügyészségen, a lap címének, a megjelenés gyakoriságának, programjának, a felelős szerkesztő, a kiadó és nyomdász nevének és lakhelyének megadásával. Ha nyolc napon belül egyik hatóság sem emelt kifogást, megindítható volt a lap. A szerkesztői poszthoz ausztriai állampolgárságra, nagykorúságra, a kiadás helyén való állandó lakhelyre volt szükség, s csak olyan személy volt kizárva, akit valamilyen vétség elkövetése miatt a községi törvény kizárt a községi képviselőtestületbe való választhatósági jogból. Azaz a törvény semmiféle előfeltételt nem támasztott az iskolai végzettségre, irodalmi munkásságra vonatkozóan. Átvette a „politikai lap" definícióját az 1852. évi pátensből, ahogy az azok számára való biztosíték kötelező letételét is, de a kaució összegét jelentősen csökkentette: A legnagyobb összeget a Bécsben és annak környékén hetente három alkalomnál gyakrabban megjelenő lapok kiadóinak kellett fizetniük (8000 forintot), a legkisebb tétel 1000 forint volt (a harmincezernél kisebb lakosú településeken a legfeljebb heti háromszor megjelenő lapok számára). A szétküldéssel egyidejűleg kellett egy példányt beküldeni a közbiztonságért felelős hivatalba. A törvény teljesen érvénytelenítette a külföldi lapokra korábban közigazgatási úton kimondott tilalmat, legfeljebb postaterjesztési tilalmat rendelhetett el a jövőben az államminisztérium, de egy-egy lapszám lefoglalását a közbiztonságért felelős hatóságok továbbra is elrendelhették.

A könyvárusításra az 1859-ben kihirdetett iparrendtartási szabályok voltak irányadók (azaz ez is maradt kauciókötelés tevékenység), a házaló tevékenység tilos volt, de a kiadási jog magában foglalta az árusítási jogot is, hatósági engedély kellett előfizetők gyűjtéséhez. Saját költségére azonban bárki kiadhatta saját munkáját, s egy meghatározott, s a közbiztonsági hatóságnál előre bejelentett helyiségben árusíthatta. A 80 lapnál terjedelmesebb nyomtatványokat egyáltalán nem kellett eljuttatni a közbiztonsági hatósághoz (s az államügyészséghez, ha működött olyan az adott településen), a rövidebbeket is csak a terjesztéssel egy időben. A kötelespéldányok az államminisztérium, a rendőr-minisztérium, a cs. kir. udvari könyvtár és valamelyik tartományi egyetemi vagy országos könyvtár számára járt a megjelenés után legfeljebb nyolc

[36] A sajtótörvényt és a sajtórendtartási rendeletet lásd: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jg. 1863. Nr. 6–7. 145–161.; vö. *Olechowski, Th.*: Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie i. m. 1511.

nappal, de az újságokból még egy példányt kellett eljuttatni a megjelenéssel egyidejűleg az illetékes tartományi helytartóság vezetőjéhez is.

A sajtótörvény a sajtókiadási szabályok áthágóira pénzbüntetést, súlyosabb esetben legfeljebb egy hónapnyi fogságot szabott ki. Az iparűzési engedély megvonását csak akkor tette lehetővé, ha két éven belül többször is elítélték sajtóvétség címén a kiadót, de azt is csak bírói ítélet mondhatta ki, s legfeljebb egy évi időtartamra. A közbiztonságért felelős hivatal csak a törvényes kaució hiányában rendelhette el a lap időleges felfüggesztését, egyébként kizárólag csak bírói ítélettel volt erre lehetőség, legfeljebb három hónapra. Egy büntetendőnek nyilvánított kiadványt bírói végzéssel lehetett betiltani és a lefoglalást elrendelni, a példányokat megsemmisíteni. Bűntett esetében kötelező volt a betiltás. Az államügyész vagy a közbiztonságért felelős hatóság azonban bírói végzés nélkül is lefoglalhatott kiadványt akkor, ha az előállítása vagy terjesztése a sajtótörvény megsértésével történt, vagy ha „tartalma közérdek tekintetéből megtorlandó", de a lefoglalást az illetékes bíróságnak jóvá kellett hagynia, ha nyolc napon belül ez nem történt meg, a lefoglalást meg kellett szüntetni, sőt még kártérítés is járt. Egy lapot legfeljebb három hónapra az államügyész indítványára a bíróság tilthatott be, de csakis akkor, ha tartalma miatt a felelős személyre/személyekre egy alkalommal több mint öt évi börtönbüntetést kellett kiszabni, vagy egy éven belül két enyhébb bűntettet, vagy egy enyhébb bűntettet és egy vétséget, vagy egy éven belül három vétséget állapított meg a bíróság. Egy külföldi kiadvány terjesztését is hasonló feltételekkel tilthatott be a bíróság. Végleges lapbetiltásra tehát nem adott lehetőséget a törvény. Igen vitatott rendelkezés volt viszont az, hogy az államügyész személy elleni vádemelés nélkül is kérhette a bíróságot, hogy egy írásmű tartalmát minősítse, mivel ez esetben a bíróság csak az államügyész indítványa alapján döntött, alperes hiányában védelem sem volt, s a közvetetten érintett szerkesztőt vagy/és kiadót csak az ítélethozatalra hívták be.

A magyarországi vezetők az új helyzetben három alternatíva közül választhattak: Egyrészt kezdeményezhették volna az 1852. évi pátens módosítását – de ezt sem Forgách, sem hivatali utóda, Zichy kancellár nem tartotta járható útnak: megítélésük szerint nagyon sok változtatást igényelt volna az, hogy a fennálló magyarországi büntetőtörvénykezéshez illesszék. Ráadásul rendeleti úton kellett volna bevezetni, s az az „ideiglenes" jelzővel ellátva is előre láthatóan éles tiltakozást váltott volna ki a magyar politikai elit körében. Második lehetőségként igyekezhettek kapcsolódási pontot keresni a korábbi magyar törvénykezési gyakorlathoz, de ez esetben lehetetlen volt megkerülni az 1848. évi sajtótörvényt, amely az esküdtszéki bíráskodás bevezetése miatt ugyancsak nagyon távol állt a fennálló magyarországi törvénykezési gyakorlattól, s persze továbbra is számolni kellett az uralkodó makacs elutasító álláspontjával. Mint harmadik út kínálkozott az, hogy az 1862. évi sajtótörvény alapelvei alapján bocsássanak ki egy új ideiglenes sajtórendszabályt Magyarországra nézve. Láthatóan mindkét kancellár ezt a megoldást preferálta, bár a rendeleti úton való bevezetés ténye természetesen ez esetben is — a rendelkezések tartalmától füg-

getlenül is — előrevetítette az erős ellenszenvet és ellenállást az ország közvéleményében.

Kísérlet ideiglenes sajtórendtartás kibocsátására - 1863

Forgách kancellár a harmadik úton elindulva 1863. február végén küldte el a kancelláriában kidolgozott szabályozási javaslatot véleményezésre Pálffyhoz, kérve, hogy a „lehető legnagyobb titokban tartás" mellett véleményezze azt a Helytartótanács. A tervezet alapelveiről így nyilatkozott: „... az 1848iki magyar sajtótörvénynek a mostani viszonyokkal s a kor igényeivel összhangzásban álló határozatainak fönntartásával, átnézetesen s teljesen egymás mellé állítja mindazon bűntényeket, melyek sajtó útján is elkövethetők, midőn egyszersmind meghatározza a büntetés nemét is, melyet azok maguk után vonnak."[37] A javaslat az 1848. évi magyar és az 1862. évi ausztriai sajtótörvényből indult ki, azokat gyúrta össze, s egészítette ki az érvényben lévő ausztriai büntetőtörvénykönyv elemeivel. Tartalmilag az ausztriai sajtószabályozást tekintette irányadónak, de két lényeges ponton eltért attól: egyrészt életben tartotta a sajtótermékek előzetes hatósági vizsgálatának gyakorlatát, másrészt a sajtófelügyeletet a császári rendőri hatóságok helyett mindenhol az illetékes közigazgatási vezetőre kívánta átruházni. Átvette ugyanakkor a megintési rendszer megszüntetését és a bíróságok meghatározó szerepét a sajtóvétségek megtorlásában. Ezen túlmenően minden olyan ponton, ahol az nem vezetett lényeges eltéréshez az ausztriai szabályokhoz viszonyítva, akár szó szerint is átvette az 1848-as rendelkezéseket (a politikai lapok fogalmi meghatározásánál, a biztosíték nagyságánál, a lapindítás bejelentéséhez szükséges adatok felsorolásánál), a dokumentum felépítését is igyekezett az 1848. évi törvényhez igazodva kialakítani. Mindenekelőtt a „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti" deklarációval kezdte, s kimondta az 1852. évi pátens hatályon kívül helyezését. Az 1848. évi törvényhez hasonlóan a sajtó útján előfordulható tartalmi vétségek felsorolásával és büntetési tételeivel folytatta. A sajtóvétségeket (persze némileg módosítva) szintén átemelte abból, jó néhány esetben a büntetési tételeket is, kiegészítve azonban a felsorolást az érvényben lévő ausztriai büntető-törvénykönyv bizonyos elemeivel. Az 1848. évi szabályozásból például szó szerint átemelte a felségsértésre vonatkozó 7. paragrafust a büntetési tétellel együtt;[38] a politikai szempontból legérzékenyebb két paragrafusnál persze nem volt lehetőség a szó szerinti átvételre, mégis legalább egy-egy mellékmondat erejéig, a büntetési tétel meghatározásával igyekezett Forgách a kapcsolódási pontokat legalább sejtetni:

---

[37] Forgách levele Pálffyhoz, Bécs, 1863. febr. 23. MOL D 191 3475.IV.B.1863. „Osztrák új sajtótörvény. Tervezete egy ideiglenes sajtórendszabálynak. Tiltott nyomtatványok jegyzékei" című gyűjtőakta.

[38] „Ki a Felség személyének sérthetlensége, a királyi székbeni örökösödésnek megállapitott rende ellen kikel, avagy a király magas személye ellen sértést követ el, mennyiben a köztörvények által ezen bűntettekre sulyosabb büntetés nem szabatott: hat évig terjedhető fogsággal s 3000 frtig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik." Uo.

„7.§ „Ki a törvényesen fenálló birodalmi s országos kapcsolatnak tettleges felbontására izgat; ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására, habár siker nélkül lázit, *bűnténnyt* követ el, s négy évigleni fogsággal s 2000 frtig terjedhető büntetéssel sújtatik. 8.§ Ki a közbéke és csend erőszakos megzavarására, a törvények, közhatósági rendeletek, bírói határozatok s a felsőség elleni engedetlenségre lázít, bűnténnyt követ el, s két évig terjedhető fogsággal s 1000 frtig emelkedhető pénzbírsággal büntettetik." E két paragrafus az 1848. évi szabályozás két paragrafusát vegyítette össze annak ellenére, hogy a szabályozást ihlető politikai koncepció nagyon is eltérő volt.[39] Ha Forgách javaslatának e részét az 1852. évi büntetőjogi rendelkezésekkel hasonlítjuk össze, nyilvánvaló a határozott szándék egyrészt az ott kiszabott büntetési tételek nagy mértékű enyhítésére, másrészt pedig a „tettleges" jelző gyakori közbeszúrásával a lázításnak, izgatásnak, stb. minősülhető cselekmények körének a szűkítésére. Az 1852. évi büntető-törvénykönyvi rendelkezések ugyanis éppen a legsúlyosabbnak ítélt politikai bűntettek (felségsértés, közcsendháborítás) esetén külön is hangsúlyozták, hogy a tettet el lehet követni „szóval, írással, nyomtatvánnyal vagy képi ábrázolással, tanáccsal vagy saját tettel, fegyvert ragadva vagy anélkül". Így azután a felségárulás elkövetőire kiszabható halálbüntetés mellett a felbujtóra s így közvetetten résztvevőkre is 10-20 évnyi nehéz börtön volt kiszabható, sőt különösen veszélyes esetben akár életfogytiglani szabadságvesztés.[40]

A részletszabályozásban a fent említett általánosabb eltérések mellett más különbségek is kimutathatók Forgách elképzeléseiben az 1862. évi ausztriai sajtótörvényhez viszonyítva: Az időszaki lapok indítását eszerint például csak a területileg illetékes közigazgatási hatóságnál (azaz a megyekormányzónál, a kerületi vezetőnél, szabad királyi városok polgármesterénél, s nem a közbiztonságért felelős rendőri hatóságoknál) kellett bejelenteni, s nem számolt a terv államügyészségekkel sem. Ráadásul a bejelentéshez a tulajdonost, a felelős szerkesztőt, azok lakóhelyét és a nyomdát kellett csak megjelölni (szó sem volt a lap programjának benyújtásáról). Ha sem a helyi hatóság, sem a Helytartótanács nem emelt kifogást nyolc napon belül, az újság megindítható volt. A bejelentéshez kért adatok esetleges változását három napon belül kellett bejelenteni (nem még a következő lapszám megjelenése előtt). Az 1848. évi törvénycikk megfogalmazását átvéve (melyek tartalma akár részben, akár egészben „politikai tárgyak körül forog", s havonta legalább kétszer — s nem egyszer — jelentek meg)

---

[39] „6.§ „Ki a magyar szent korona alá helyhezett terület tökéletes álladalmi egységének, ki a sanctio pragmaticánál fogva megállapitott, s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges felbontására izgat; ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsőség elleni engedetlenségre lázit, s bünök elkövetésére hív fel és buzdít, négy évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető büntetéssel fog büntettetni. ... 9.§ Ki a közbéke és csend erőszakos megzavarására lázit, két évig terjedhető fogsággal és 1000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik." 1847/8-ik évi országgyülési törvényczikkek 52–53.

[40] „durch Wort, Schrift, Druckwerke oder bildliche Darstellung, Rath oder eigene That, mit oder ohne Ergreifung Waffen". Császári pátens az 1803. szept. 3-i büntetörvénykönyv kiegészítéséről, 1852. máj. 27. In: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich Jg. 1852. 508.

szűkítette Forgách a politikai újságok fogalmát, s eltűnt tehát e meghatározásban a „vallási vagy társadalmi napi kérdések" tárgyalása. A politikai lapok számára viszont a javaslat igen magas kauciót írt elő: a „naponta" megjelenők számára Budapesten 10 000 forintot, másutt 6000 forintot, az ennél ritkábban megjelenőknek 5000, illetve 3000 forintot. Ha esetleges bírság miatt a biztosíték összege csökkent, az 1848. évi szabályozás szerint nem nyolc, hanem tíz napon belül kellett pótolni. A lap szétküldése előtt egy órával egy példányt a felelős személy aláírásával be kellett nyújtani a helybeli közigazgatási hatóság elnökének (azaz nem a rendőr-igazgatósághoz vagy -biztossághoz). Az előzetes vizsgálat a többi nyomtatvány esetén is fennmaradt, azokból továbbra is a terjesztés előtt 24 órával kellett ugyanoda beküldeni egy példányt. A köteles példányokat a kancellária, a cs. kir. udvari könyvtár, a Nemzeti Múzeum és a magyar királyi egyetemi könyvtár számára biztosította a javaslat, újság esetén pedig egy további példány a Helytartótanácsnak.

A sajtórendtartásra vonatkozóan lényegében változtatás nélkül az 1862. évi ausztriai rendtartás szabályait kívánta alkalmazni: az államügyészeket eszerint a közvádlók: a királyi ügyek igazgatója és a megyei tiszti ügyészek helyettesítették, az illetékes bíróságok pedig első fokon a megyei, a kerületi és a szabad királyi városi törvényszékek lehettek, kivéve a felségsértés, hűtlenség, stb. ügyeket, amelyek a királyi táblához tartoztak. A lapok három hónapos felfüggesztését a közvádló indítványára az illetékes bíróság akkor mondhatta ki, ha tartalmuk miatt egy alkalommal két évnél hosszabb fogságot, vagy egy éven belül kétszeri enyhébb büntetést szabtak ki. (Ez tehát szigorúbb előírást tartalmazott az 1862. évi ausztriai törvénynél). Forgách javaslata is tartalmazta kiadványok közigazgatási úton történő lefoglalásának lehetőségét, ha azok a sajtórendtartás figyelembe vétele nélkül készültek vagy terjesztettek, vagy ha „tartalmuk közérdek tekintetéből megtorlandó", de ezt ugyanolyan feltételek mellett, mint az 1862. évi ausztriai rendelkezésben is, az illetékes bíróságnak jóvá kellett hagynia. Ez a javaslat is tartalmazta a külföldi kiadványok esetén a korábbi közigazgatási tiltó határozatok hatályon kívül helyezését.

Pálffy gondosan összehasonlíttatta Forgách javaslatát az 1862. évi és az 1848. évi rendelkezésekkel, s azután alakította ki saját állásfoglalását. Végeredményben nem támogatta az ideiglenes szabályozást, arra hivatkozva, hogy az ausztriai sajtótörvény a legtöbb esetben szabatosabb és pontosabb, elsősorban a sajtóvétségek felsorolását minősítette hiányosnak, illetve nem elég precíznek. Láthatólag nem bízott a helyi közigazgatási szervek és bíróságok megfelelően szigorú eljárásában, márpedig Forgách javaslata, mint láttuk, ezekre a hatóságokra épített, s kifogásolta a császári rendőr-igazgatóságok és -biztosságok teljes kikapcsolását a sajtóellenőrzésből. Jónak minősítette viszont, hogy a kiszabandó szabadságvesztések általában rövidebbek voltak Forgách tervezetében, mint az 1862. évi szabályozásban, viszont jelentős nagyságú pénzbüntetésekkel kerültek összekapcsolásra, mivel, mint Pálffy fogalmaz, „a túlzott gondolkozásúak örömest tekintik magokat mártíroknak, s kevésbé irtóznak a politikai börtöntől, mint az érzékeny pénzbeli megrovatástól". Úgy ítélte meg, hogy önmagában az 1848. évi szabályozáshoz való formai alkalmazkodással nem lehet po-

litikai babérokat aratni, az inkább csak indokolatlan reményeket ébreszthet. Pálffy inkább amellett érvelt, hogy mivel a sajtórendészeti szabályok 1848 előtt is lényegében azonosak voltak a birodalom valamennyi tartományában, azaz egységes eljárás folyt, az egységesség elve most is érvényesítendő. Így tehát az 1862. évi ausztriai szabályozás módosított változatának bevezetése Magyarországon törvényességi szempontból nem kifogásolható, bár nem tagadta, hogy az nagyon kétséges, hogy a magyar országgyűlés valaha is hajlandó lenne azt, akár tovább módosítva is, a magyar törvények közé iktatni. Arra az esetre pedig, ha Forgáchnak mégis sikerülne megnyernie az uralkodó beleegyezését az új magyarországi ideiglenes szabályozás kibocsátásához, Pálffy megjelölt a javaslatban feltétlenül módosítandó pontokat. Ilyeneket például: a könyvvizsgálatot hagyják meg „kormányközegek" kezében, ne a helyi közigazgatás valamely hivatalnoka végezze azt, inkább könyvvizsgálókat küldjenek ki királyi vagy állami tisztviselőként oda, ahol nem létezik rendőrhatóság, ahol pedig létezik, ott továbbra is azok felügyeljék a sajtóügyeket; a bírói eljárást se a helyi rendes bíróságokhoz utalják, hanem a királyi kúria által kiküldött „királyi bírák"-ra, stb. Összességében igyekezett a helyi bíróságok és közigazgatási hatóságok szerepét csökkenteni s biztosítani a rendőri szervek és az országos vezető politikai hivatalok közvetlen befolyását.[41]

Forgách tervezetét átküldte véleményezésre Apponyi György grófnak is, de Apponyi időközben bekövetkezett leváltása folytán a véleményt már hivatali utóda, Andrássy György gróf jegyezte 1863. június végén. Andrássy megfelelőnek tartotta ugyan a tervezetben foglaltakat, de a bevezetés ellen foglalt állást. Véleménye messze túlmutatott a sajtórendtartás problémáin. A nehézségek forrásának ugyanis azt látta, hogy a „magyar államjog" „politikai bűntény" felfogása különbözik a sajtórendtartásba foglalttól, ezért „a magyar államjog indefiniált mai mivoltában — a helyzet kénszerűségénél fogva — politikai bűnként kellenék tekinteni azt, mit az ország törvényei vétségnek el nem ismernek". Ezért nincs biztosíték arra, hogy ha a sajtóügyekben a bírósági eljárást, ahogy a tervezet előirányozza, a magyarországi polgári bíróságokra bízzák, azok nem fogják-e a politikai vétségeket megtorolatlanul hagyni, s a perbe fogottakat sorra felmenteni, még akkor is, ha azok tárgyalását a királyi tábla egyértelműen lojális bíróira bízzák is. Ezért ő az ideiglenes szabályozás elhalasztását javasolta, s inkább azzal kívánta volna korlátozni a hadbíróságok önálló jogkörét, hogy azok csakis „a közigazgatási közegek felhívására" indíthassanak eljárást, de saját hatáskörben nem. Másik lehetőségként felvetette, hogy a helyhatósági közigazgatási szervek kebelében létrehozandó sajtóbizottságok döntsenek a sajtóvétségek ügyeiben (azaz ne bíróságok), s határozataik ellen a Helytartótanács megalakítandó sajtóügyi bizottságához lehessen fellebbezni. Véleménye tehát egyértelműen azt tartalmazta — s ennyiben, de kizárólag csak e tekintetben összecsengett Pálffy véleményével —, hogy a magyarországi bírói szervezet a hadbíróságok és a császári rendőri szervek kikapcsolása esetén nem nyújt megfelelő garanciát a kormányzat által politikai bűntetteknek, kihágá-

[41] Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1863. ápr. 5. MOL D 185 1863:388.

soknak vagy vétségeknek minősített cselekmények bírósági megtorlására, azaz a legtöbb esetben a magyar Corpus Iurisban foglalt törvények alapján tényálladék hiányában felmentenék a perbe fogottat. A kormányzat által inkább rövid pórázon tartható közigazgatást irányíthatóbbnak ítélte e tekintetben.[42]

Forgách természetesen kikérte Mecséry rendőrminiszter véleményét is, aki határozottan úgy nyilatkozott, célszerűbbnek látná, ha új szabályozás helyett az érvényben lévő 1852. évi rendelkezéseket érvényesítenék határozottabban.[43]

Ráadásul a tervezet híre kiszivárgott, láttuk, Forgách a lehető legbizalmasabban igyekezett volna tárgyalni a javaslatot, ehhez képest az Ország című lapban már február végén a Pesti Naplóból jól ismert „(Fk)" szignóval (Falk Miksa) megjelent egy cikk, amely az irányokat illetően helytállóan jellemezte Forgách szándékait: „Miként halljuk, azon ideiglenes sajtótörvény, melyen a magyar udvari kancelláriában dolgoznak, lehetőleg hozzásimul 1848-ki sajtótörvényünkhöz, de az esküdtszéki eljárást kiküszöbölték." Ugyanakkor azonnal kommentálták is a kezdeményezést: „Ezzel természetesen a tárgy ránk nézve elvileg éppenséggel nincs eldöntve. Először az octroyált törvény már eredeténél fogva csak tényleges érvénnyel bírhat, de nem jogilagossal, és így csak gyakorlati jelentősége lehet, de elvileges nincs; másodszor a kancellária *kénytelen* volt a juryt [azaz az esküdtszéket – D. Á.] elejteni azért, mert ez csak összes bűnvádi eljárásunk módosítása mellett volna behozható. Ha azonban majd valamikor ismét «chez nous» leszünk, akkor — ez szilárd reményünk — a jury intézménye összes bűnvádi eljárásunkra, a politikai és sajtóeseteket is bezárva, ki fog terjesztetni, bármiként intézkedjék is e tekintetben a birodalom másik felének képviselete."[44] (Kiem. az eredetiben.) Forgách nem tehetett mást, mint hogy kérte Pálffyt, minden további közleményt mint még folyamatban lévő ügyet tárgyalót, akadályozzon meg.[45]

Láttuk, mindhárom érdekelt döntéshozó más- és másképpen ítélte meg a tennivalókat, a közvélemény megnyilvánulásai pedig egy negyedik utat kívántak volna meg. Ezek után Forgách nem is tehetett mást, mint hogy függőben hagyta az ügyet. A Helytartótanács viszont augusztus elején körrendeletben közölte a sajtófelügyeletben illetékes hatóságokkal, hogy az 1852-ben kihirdetett pátens továbbra is érvényben van, s az 1852. évi augusztusi végrehajtási utasítás szolgál gyakorlati útmutatásként, annak szövege magyar fordításban kiadásra is került. Megerősítették, hogy a próbanyomatokról készült kivonatokat, ha nem is havonta, de negyedévente be kell küldeni a Helytartótanácshoz.[46]

---

[42] Andrássy irata Forgáchhoz, Pest, 1863. jún. 30. MOL D 185 1863:787.

[43] Mecséry átirata Forgách-hoz, Bécs, 1863. márc. 8. MOL D 185 1863:251.

[44] Ország, 1. évf. 46–121. sz. 1863. febr. 26. „(Fk)" szignóval

[45] Forgách levele Pálffyhoz, Bécs, 1863. márc. 13. MOL D 191 141.IV.B.1863.

[46] A Helytartótanács elnökségének rendelete, 1863. aug. 6. (9181. sz.) próbanyomtatványokról vezetendő jegyzőkönyvről és a negyedévenként készítendő kivonatokról. In: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 104–106.; Tiszti-utasitás az 1852-ik évi Május 27-én kelt sajtórendtartáshoz. (Magyar fordítás). Buda, 1863.; szövege megjelent még: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 64–79.

Kísérlet ideiglenes sajtórendtartás kibocsátására – 1864

1864. április 22-én az uralkodó felmentette hivatalából Forgáchot, s utódjául Zichy Hermann grófot nevezte ki, Pálffy helytartó a helyén maradt. A személycserével a Schmerling képviselte alkotmányos birodalmi centralizáció politikája átmenetileg „zöld utat" kapott az uralkodótól – az elkövetkező hónapokban a bírósági reform ürügyén elindult az első nagyszabású támadás annak érdekében, hogy a magyarországi államszervezetet az októberi diploma kiadása előtti vágányra tereljék vissza. A polgári és büntetőjog minden ágát átfogó, a bírósági szervezet felépítését is felölelő törvényjavaslatok előkészítését az uralkodó még 1862 augusztusában rendelte el, hogy azokat egy jövendő országgyűlés elé terjeszthesse királyi propozíciókként. Apponyi azonban akkor visszautasította ezt azzal, hogy csak az államjogi rendezés után lehet ilyen nagyszabású intézményi szabályozást kidolgozni, s ezt az álláspontot képviselte hivatali utódja is. Ezt követően az uralkodó Forgáchot bízta meg ezzel a feladattal 1863 novemberében, de Forgách sem támogatta ambiciózus reformok esetleges rendeleti bevezetését Magyarországon, így végül nem történt sok.[47] Zichy azonban nagy energiákkal néhány hónap alatt előállt a bírósági szervezet átalakításának javaslatával, Pálffy tiltakozása dacára. Tervezete mind az igazságszolgáltatásban, mind pedig a közigazgatásban újra állami kinevezett hivatalnoki kart irányzott elő, s a két intézményrendszer következetes szétválasztását. Az uralkodó június 8-án jóváhagyta az alapelveket. 1864 szeptemberében az országbíró felmentését kérte, Esterházy Móric gróf tárca nélküli miniszter is hangot adott fenntartásainak, de Zichy továbbra is kitartott amellett, hogy a magyarországi bírósági intézményrendszert az októberi diploma kibocsátása előtti állapotokhoz kell visszavezetni. A minisztertanács 1864. december 19-én és 21-én tárgyalta Zichy újabb javaslatát, mely a királyi tábla túlterheltségére hivatkozva előirányozta, hogy bár a tábla egysége névleg fennmaradna, hat egységbe tagolnák szét (nyilván nem véletlenül az 1850-es években fennállott közigazgatási kerületi székhelyeken egy kivétellel), emellett az 1848 előtt is működött, hagyományos négy kerületi ítélőtábla feloszlatását javasolta. A testület támogatta az előterjesztést, ahogy az uralkodó tanácsadó testülete, az Államtanács (Staatsrat) is. Esterházy gróf azonban nagyon élesen támadta a javaslatot, s arra utalt, azzal az uralkodó az október 20-i diplomában, illetve az 1861. november 5-i pátensében kimondott elvekkel kerülne ellenkezésbe, s úgy tűnne, nem tartotta be alkotmányos ígéretét.[48]

Ezen bírósági reformmunkálatok melléktermékeként született meg a kancellárián az újabb javaslat a sajtófelügyelet ideiglenes szabályozásáról, mivel ha bevezetésre került volna az igazságügyi átszervezés, az egyik legnagyobb akadály, a bírósági szervezet nem megfelelő elkötelezettsége az összbirodalmi eszme iránt s túlságos ragaszkodása az 1848 előtti magyar törvénykezési hagyományokhoz, elhárulni látszott. Zichy 1864. december közepén terjesztette

---

[47] A bírósági reformról összefoglalóan lásd: Vö. *Berzeviczy, A.:* Az absolutismus kora Magyarországon, i. m. 4. köt. 29–31; *Sashegyi:* Bevezetés 103–108.

[48] A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1864. dec. 19., 21. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. V. Abteilung: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff. Bd. 9. Bearbeitet und eingeleitet von Stefan Malfèr. Wien, 1997. 39–45.

az uralkodó elé az új javaslatot, amelyhez láthatólag felhasználták a Forgách-féle 1863-as tervhez készült szakértői véleményeket, illetve a Helytartótanács hivatalos véleményét, s a legtöbb akkor kifogásolt helyet a javaslatoknak megfelelően átalakították.[49]

Lényeges különbséget jelentett mindenekelőtt Forgách tervezetéhez képest, hogy az 1848. évi sajtótörvényt nem tekintette Zichy vonatkoztatási pontnak, az egyetlen kivételt a bevezető elvi megállapítás jelentette: „... a sajtó szabadságot biztositó azon átalános elv fenntartása mellett, hogy gondolatait sajtó útján mindenki szabadon terjesztheti, ezennel a következő ideiglenes sajtórendszabály bocsáttatik ki". Alapvetően az 1862. évi sajtótörvényre és sajtórendtartásra épült a tervezet, hozzácsatolva ahhoz az1863-ban kidolgozott javaslatból a sajtóvétségek felsorolását. Ennek ellenére nem lényegtelen pontokon eltért a javaslat az 1862. évi ausztriai szabályozástól is: Egyrészt Forgách tervezetéhez hasonlóan megtartotta a sajtótermékek előzetes hatósági vizsgálatát, ráadásul annyiban szigorúbb feltételek mellett, hogy az átvizsgálást Forgáchtól eltérően mindenekelőtt a császári rendőri hatóságok feladataként tárgyalta. A pénzbírságnak viszont Forgáchhoz hasonlóan jelentős súlyt tulajdonított. Ismét csak eltért javaslata elődjéétől a tekintetben, hogy a lapindítási szándék hivatalos bejelentése után nem nyolc, hanem tizennégy napos várakozási időt kívánt előírni az első lapszám megjelenése előtt. Jelentős eltérés továbbá, hogy — Forgách tervétől eltérően — Zichy javaslata kifejezetten kimondja, hogy a külföldi nyomtatványokra korábban közigazgatási úton elrendelt tilalmak „továbbra is érvényben maradnak" (noha a fogalmazvány első változata még az 1862-ben kihirdetett törvénnyel összhangban épp a hatályon kívül helyezést rendelte volna el, de azután ezt a részt áthúzták és ellenkező értelmű szövegrésszel helyettesítették).

Természetesen Zichy tervezete mindazon pontokon eltért Forgách egy évvel korábbi javaslatától, amelyek tekintetében ez utóbbi változtatni kívánt az 1862-es sajtótörvény előírásain (rendőri hatóságok kikapcsolása, a politikai lap fogalmának szűkítése, a lapok programjának benyújtásától való eltekintés a lapindítási szándék bejelentésekor), továbbá csökkentette a politikai lapoktól megkövetelt biztosíték összegét, de némileg más kategóriákat állapított meg: nem a naponta és ritkábban megjelenő lapokkal számolt, hanem az 1862. évi törvénnyel összhangban a hetente három alkalomnál többször (a fővárosban: 8000, vidéken: 6000 forint) és kevesebbszer (a fővárosban 4000, vidéken: 3000 forint) megjelenőkkel.

Az eljárásjogot tekintve az 1862-es sajtórendtartáson kívül a tervezett bírósági reformnak az uralkodó által már jóváhagyott elveit tekintette irányadónak, ez eredményezte az 1863-ban kidolgozott javaslattól eltérő pontokat. Ebben a tervezetben ugyanis „az első folyamodású királyi törvényszékek" az illetékes ítélkezők a megyei, kerületi, szabad királyi városi bíróságok helyett. Egyébiránt az eljárás megfelelt az 1862-es elveknek s így a Forgách javaslatában foglaltaknak is.

---

[49] Zichy előterjesztés tervezete az uralkodó számára, Bécs, 1864. dec. 13. Melléklet: „Ideiglenes sajtórendszabály" és „Provisorische Pressordnung". MOL D 185 1864:1533.; Zichy és Pápay István előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1864. dec. 14. Ugyanazokkal a mellékletekkel. Uo. 1865:165.

A sajtó útján elkövethető bűncselekmények felsorolásaként néhány változtatástól eltekintve Zichy az 1863. évi javaslat szövegét vette át. Ám bekerült néhány új elem a büntethető tételek közé: Az istenkáromlás mellé például beiktatták „a keresztény vallás iránti nyilvánosan megvetést mutat" kitételt; az egyházi vallásgyakorlat megzavarása mellé szerkesztették ugyanazon büntetési tétellel a „vagy hitetlenséget igyekszik terjeszteni"-t; az „erkölcsösség" mellett megjelent a „szemérmetesség" védelmének az igénye is a nyomtatásban vagy „fajtalan ábrázolatokban durván s közbotrányt okozó módon" történő sértés ellenében; tiltotta a tervezett a már meghalt személy „híre-neve" elleni becsületbevágó állításokat. A szövegben tett látszólag apró változtatások is fontossággal bírtak azonban: Az államrend felforgatásának bűntettére vonatkozó paragrafusban például a „fennálló törvényes birodalmi s országos kapcsolat tettleges felbontására izgat" mellékmondatból egyszerűen kihagyták a „törvényes" jelzőt, azaz csak a „fennálló birodalmi s országos kapcsolat" elleni izgatás szerepelt, ami nyitva tartotta az utat az októberi diplomát és a februári pátenst támadók törvényes elítélése előtt. A „közbéke és csend erőszakos megzavarására" lázítás mellé beiktatták „az alkotmány elleni gyűlöletre" lázít passzust, ami ismét csak könnyen alkalmazható lehetett a „februári alkotmány", azaz a februári pátens ellenfeleivel szemben. Elvétve súlyosbítottak az 1863. évi javaslatban szereplő büntetési tételeken: az egyházi, polgári vagy katonai közhatóságokat, illetve ezek tagjait „becsületbeli sértésekkel illetőket" például Forgách javaslata három hónapig terjedő fogsággal és maximum 200 forintos bírsággal terhelte volna, az 1864-es javaslat már hat hónapig terjedő fogsággal és 300 forintos bírsággal fenyegetett. Előfordult azonban enyhítésre is példa, de általában véve nem változtak a büntetési tételek Forgách javaslatához viszonyítva.

A tervezetet 1864. december 31-én tárgyalta az Államtanács, s mindkét felkért referens, Dr. Quesar és Karl Geringer báró (az egykori magyarországi ideiglenes helytartó) a javaslat elutasítását indítványozta, mivel nem tartották azt tökéletesen kidolgozottnak, Quesar kifejtette, szerinte bizonyos pontokon a szabályozást összhangba kellene hozni az érvényben lévő katonai büntető-törvénykönyv rendelkezéseivel. A birodalmi tanács többi tagja azonban úgy látta, a tökéletlen szabályozás is jobb, mint érvényes szabályozás hiánya és a bizonytalanság, s a rendszerezett büntető-törvénykönyv hiánya rövid időn belül nem orvosolható. Többségi szavazattal végül azt javasolták az uralkodónak, fogadja el kiindulópontként a kancelláriai javaslatot, s azután egy új büntető-törvénykönyv kidolgozásával párhuzamosan az igazságügy-minisztérium bevonásával lehetőség nyílik majd a sajtószabályozást is az általános büntető-törvénykönyvi szabályokhoz igazítani.[50]

1865. január 5-án azonban a minisztertanács váratlan fordulattal az uralkodó döntése nyomán a bírósági reform előkészületeinek leállításáról döntött, s hogy a kidolgozott tervet az év őszére összehívandó magyar országgyűlés elé terjesztik királyi propozícióként.[51] Az uralkodó döntése már előrevetítette egy

[50] Az Államtanács 1864. dec. 31-i ülésének jegyzőkönyve. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettkanzlei, Jüngere Staatsrat, Allgemeine Akten (Gremial) 1063/1864..; kivonat az ülés jegyzőkönyvéből: MOL D 185 1865:235.

[51] A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1865. jan. 5. In: Die Protokolle V/9. 64–67.

újabb politikai fordulat kontúrjait – a magyar liberális politikai elit alkotmányos dualizmusának koncepciója felé való uralkodói nyitását. Ez megpecsételte az ideiglenes sajtórendtartás kibocsátása tervének sorsát is. A minisztertanács megállapodott abban, hogy a sajtóügyeket Magyarországon az 1852. évi pátens hatályban tartásával, illetve a pátenshez fűzött kiegészítő függelék uralkodói kibocsátásával fogják ellenőrzés alatt tartani.[52]

A kancellária 1865. január 23-án formálisan is visszavonta javaslatát az ideiglenes sajtószabályozásról. Pálffy helytartó örült a hírnek. Kifejtette, hogy 1863-ban a Forgách-féle szabályozástervezet és az ausztriai sajtótörvény tűnt alternatívának, s e kettő közül inkább az utóbbit tartotta elfogadhatónak. Most azonban megnyugvással tölti el, hogy a hadbíróságok feloszlatása után az 1852. évi sajtópátenst tartják továbbra is életben, mivel már kilátásban van az újabb magyar országgyűlés, ezért a rendeleti úton való oktrojt inkább kerülni kell, másrészt továbbra is úgy ítéli meg, hogy a politikai hatóságok erőteljesebben tudnak fellépni a sajtófelügyelet terén, mint a bíróságok.[53]

Zichy 1865. március 4-i dátummal készítette el előterjesztését az uralkodó számára az 1861. november 5-i rendkívüli intézkedések visszavonásáról, ami magában foglalta a hadbíróságok szerepének megszűntét a sajtó- és politikai perekben is.[54] Időközben a kancelláriában megkézdődött a tervezett kiegészítő függelék kidolgozása, majd az Államtanács alakított egy bizottságot a végleges javaslat összeállítására Zichy kancellár, Nádasdy Ferenc gróf erdélyi kancellár, Barthos János udvari tanácsos és Thaddäus Peithner von Lichtenfels báró, az Államtanács elnöke részvételével. A javaslatot május 26-án tárgyalta a minisztertanács. Összesen három észrevétel hangzott el, egyrészt Lichtenfels megjegyezte, hogy szíve szerint kihagyásra javasolná az utolsó paragrafust, amely a magyar törvényekre tartalmaz utalást, de a kancellária a megtartásnak jelentőséget tulajdonít.[55] Másrészt kérdésként felmerült, hogy a hatodik paragrafus miért nem említi kifejezetten a magyar alkotmányt (gyanítjuk, ezt Esterházy Mór vethette fel), de a válasz az volt, hogy az „országos alkotmányok" kifejezésben benne foglaltatik az is. Harmadrészt pedig felmerült, hogy kívánatos lenne a sajtóperek szóbeli tárgyalásán a nyilvánosságot nélkülözni, hogy „a szabályok nélküli nyilvánosság régi magyar gyakorlatát" el lehessen kerülni, de Lichtenfels kifejtette, ez esetben az amúgy is hangos kiáltások a „sajtó szolga sorsba taszításá"-ról (*die Knechtung der Presse*) még hangosabbak lennének. Így azután a miniszterek rábólintottak a tervezetre.[56]

Az uralkodó magyarországi tartózkodása idején, június 8-án a magyar királyi Kúriához intézett királyi leiratában jelentette be a kivételes rendszabályok megszűnését július 1-jei határidővel, ezzel együtt a katonai törvényszékek szerepének megszűnését a sajtóvétségekben is. Iratához csatolták a „Függelék az

[52] Uo. 66.

[53] Pálffy jelentése Zichyhez, Buda, 1865. jan. 27. MOL D 185 1865:118.

[54] Zichy előterjesztés tervezete az uralkodóhoz, Bécs, 1865. márc. 4. MOL D 185 1865:235.

[55] 37. §: „Mennyiben e szabályok eltérő intézkedést nem tartalmaznak, a magyar törvény s a törvényesen fennálló gyakorlat a sajtó terén elkövetett tilos cselekvények körűli eljárásra nézve is irányadók." In: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 63.

[56] A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1865. máj. 26. In: Die Protokolle V/9. 378–379.

1852-dik évi május 27-dikén kiadott Sajtórendtartáshoz" című iratot, amely tartalmazta „a sajtó utján elkövetett tilos cselekvények" és az azokért kiszabható büntetések listáját az érvényben lévő általános büntető-törvénykönyvi szabályoknak megfelelően, másrészt pedig az 1862. évi ausztriai sajtótörvényhez csatolt sajtórendtartás némileg módosított változatát.[57] Az irat egyébiránt érvényben levőnek minősítette az 1852. évi sajtórendtartást, bár bizonyos módosításokat bejelentett. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy bár nem törölte el a megintési rendszert, de a megintés jogkövetkezményét megszűntnek minősítette, ha a megintés utáni két évben a lap nem adott alkalmat semminemű fenyítő eljárásra.

A függelékben felsorolt sajtóvétségek felsorolása alapjaiban az 1864. évi sajtószabályozási javaslat erre vonatkozó részére épült, de az ausztriai büntető-törvénykönyvnek megfelelően a büntetési tételeknél nemcsak maximum, hanem minimum értékeket is meghatározott mind a fogságot, mind pedig a pénzbírságot illetően. Abban is a büntető-törvénykönyvet követte, hogy megkülönböztetett súlyos börtönt, börtönt, szigorú fogságot és fogságot. A sajtóvétségek listájára rákerült néhány további új elem, például az állam által nem engedélyezett vallásfelekezet alapítása. Arra is említhetünk példát, hogy valamely vétséget az enyhébb „vétség" kategóriából átsoroltak a „bűntett"-ek közé (ez történt például többek között a „hitetlenség" terjesztésével), ami természetesen a büntetési tétel jelentős növekedését vonta maga után. Lényegesen átfogalmazták továbbá a politikai bűntettekre vonatkozó két legfontosabb paragrafust, itt is számottevően megemelve a büntetési tételeket: Eszerint annak, aki „az uralkodási forma erőszakos megváltoztatására, – valamely résznek az ausztriai császárság egységes birodalmi kapcsolatából elszakitására, vagy az állam elleni külveszély, avvagy [sic!] beltámadás, avagy polgári háború előidézésére vagy nagyobbitására, vagy végre az osztrák birodalmi vagy országos alkotmányok erőszakos megváltoztatására, bár eredmény nélkül buzdít, ösztönöz s csábítani törekszik", 10-20 év súlyos börtön és 1000-4000 forint bírság lehetett a büntetése; míg az, aki „Ő cs. és apost. Kir. Felségének személye, az egységes osztrák birodalmi kapcsolat, az osztrák birodalmi, vagy az országos alkotmányok, az osztrák birodalmi vagy országos közigazgatás elleni megvetésre vagy gyűlöletre, törvények, biróságok, vagy más közhatóságok rendeletei, itéletei vagy intézkedései elleni engedetlenségre, ellenszegülésre, vagy ellentállásra, vagy az adó megtagadására buzdít, ösztönöz, vagy csábítani törekszik", 1-5 év súlyos börtönre és 500-1000 forint bírságra számíthatott. (Az 1864. évi javaslat az ilyen típusú vétségekre kiszabható leghosszabb elzárásként négy évet határozott meg, legfeljebb 2000 forintnyi bírsággal!!!) Ezek a büntetései tételek az 1852. évi büntető-törvénykönyvből kerültek átemelésre (kivéve a pénzbírságot, amelyet az még ilyen típusú bűntettekre egyáltalán nem alkalmazta). De nem csak politikai jellegű bűntettek esetében emelkedhetett a büntetési tétel. Az erkölcsösség és szemérem ellen durván vétők büntetéseként például 6 hótól 1

[57] Királyi leirat a magyar Kúriához, 1865. jún. 8. In: A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 1–8., 44–63.

évig terjedő szigorú fogság, valamint 100-500 forint bírság szerepel, miközben Zichy eredeti tervezetében még csak legfeljebb hat havi fogság és 200 forintnyi bírság szerepelt.

A függelék második része a sajtóeljárást részletezi. Ez az 1862. évi sajtóeljárási rendelet és az 1852. évi szabályok vegyítését tartalmazta. A bíróságok szerepét kiemelte (természetesen újra a megyei, kerületi és szabad királyi városi törvényszékekkel számolva), az időszaki nyomtatványok három havi felfüggesztéséről szólva is az enyhébb 1862. évi szabályozást tartalmazta (akkor mondhatja ki a bíróság, ha a lap tartalma miatt egy alkalommal öt évi börtönnél szigorúbb büntetéssel járó bűntény állapíttatott meg, a többi felsorolt lehetőség megegyezik Forgách, illetve Zichy javaslatával) – igaz, ahogy láttuk, a politikai ügyekben jelentősen felemelte a lehetséges börtönbüntetés mértékét a két kancellár javaslataihoz képest. Ami azonban a döntő eltérés az 1862.évi sajtórendtartási szabályoktól, az az, hogy a lapok lefoglalására vonatkozóan ez a függelék nem az 1862. évi hanem az 1852. évi szabályozást nyilvánította érvényben lévőnek, amelyben viszont szó sem esett arról, hogy a bírósági ítéletet megelőző hatósági lefoglalást az illetékes bíróságnak jóvá kellene hagynia. E tekintetben a császári rendőri hatóságok — igaz, a Helytartótanács és a kancellária felügyelete mellett, de — továbbra is szabad kezet kaptak. Miközben tehát az uralkodó már elszánta magát a provizórium megszüntetésére és a politikai párbeszéd újra felvételére, igen rövidpórázon kívánta továbbra is tartani a magyarországi politikai sajtót.

Június közepén még Zichy irányítása alatt a kancellária megbízta Reviczky Sándor helytartótanácsi titkárt és Kelemen Mórt kancelláriai fogalmazó segédet, hogy gyűjtsék össze az érvényben lévő sajtószabályokat. Ők úgy nyilatkoztak, hogy a céljuk az volt, hogy a rendeletek némely pontjait magyarázzák, más helyek „látszólagos túlszigorát" pedig „az ugyanazon tételes forrásokból merített *enyhítő* értelmezésnek célszerűségét" felismerve, ilyen értelmezésekkel lássák el. (Kiem. – D. Á.) Gyakorlati kézikönyvnek szánták a sajtófelügyelettel megbízott hatóságok számára, illetve útmutatónak a szerkesztők, kiadók, nyomdászok részére. Azt is megemlítették, hogy talán a majdani országgyűlés is hasznát veheti a „hazai sajtótörvény" megalkotásánál. Így született meg „A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok gyüjteményének ... hiteles kiadása" című kiadvány, amely az 1852. évi pátenst s az azt kiegészítő rendeletek, hivatali utasítások egész sorát tartalmazta. A szerkesztők valóban igyekeztek az előírások lehető legenyhébb értelmezését nyújtani s ezzel az aktuális politikai helyzethez idomítani az egyébként igencsak szigorú rendszabályokat. Igen szemléletes például, ahogy kommentálták a politikai bűntettekre vonatkozó, fentebb már idézett két paragrafust: „„Itt *erőszakos* utoni változtatásokról s a birodalom valamely részének a birodalomból kiszakitásáról vagy függetlenitéséről levén szó, nem zárják ki tehát e §. Felségárulást jellemző határozatai, péld. a birodalom egységébeni részek egymáshozi viszonyának, vagy az alkotmányok állapotának jogos és törvényes útoni módositására vagy változtatására czélzó higgadt tárgyalások lehetőségét."[58] [kiem. az eredetiben] „A

[58] A Magyarországban jelenleg érvényben álló Sajtó-szabályok 46.

„*megvetésre* vagy *gyűlöletre* felhívás alatt *nem* lehet érteni azt, ha péld. bizonyos alkotmány hiányosságai vagy árnyoldalai, avvagy az abban vagy a mellett fennálló rendszernek törvényes javitása vagy módosítása tekintetéből, szóval jó szándokból, magukban vagy másokkal párhuzamosítva, békés, higadt és félre nem ismert előtüntetésben részesíttetnek; hanem érteni lehet azt, ha péld[ául]. valaki egyátalában a létező alkotmánynak vagy a közigazgatásnak oly hiányokat és ártalmasságokat egy szóval oly kárhozatos voltat tulajdonít, mely által nem csak az alkotmányosság elvének, de egyszersmind a közcsend s rend fönnállásának is sértését irányozva, egyenesen alkotmányellenességet és közrendellenességet akar felkölteni."[59] (kiem. az eredetiben) Ezek a kommentárok jól mutatják a munka kettős célját: egyszerre szolgálta az a gyakorlati útmutatást, ahogy azt összeállítói maguk hirdették, másrészt viszont a ki nem mondott politikai szándék is világos magyarázó soraikból: igyekeztek az 1852. évi sajtópátens módosítása helyett legalább annak értelmezését átalakítani a politikai szempontból legérzékenyebb pontokon, ezzel hidalva át a jogi szabályozás és a napi politika között az 1865. januári politikai fordulat óta még inkább nyilvánvaló vált feszültséget. Az elkészült kiadványt — a történet furcsa fordulataként — ráadásul már nem Zichy, hanem hivatali utódja, a június 26-án a kancellári székbe került Majláth György juttatta el a főtárnokmester, az országbíró, a hétszemélynök, a királyi ügyek igazgatója mellett az összes megyei kormányzónak, valamint a szabad királyi városok polgármestereinek, összesen 100 példányban.[60] Biztosak lehetünk benne, hogy az érdekeltek az igen szigorú szabályozást rögzítő sorok mellett dekódolták a sorok között megbúvó politikai szándékot is.

„A politika ne nyulj hozzám-virág volt" – értékeli Szana Tamás az 1860-as évek sajtóviszonyait.[61] S valóban, nem csak a sajtóperekkel, lefoglalásokkal, kihagyásra és átírásra felszólító rendőrségi határozatokkal zaklatott szerkesztők és kiadók érezték a bőrükön, hogy minden leírt szavukat, mely akár távolról is politikai tartalommal telített vagy töltődhet, gondosan mérlegelniük kell, de a rendőrhivatalnokok is ostromlott várként tekintettek magukra, hiszen minden általuk terjesztésre engedett, de azután a katonai hatóságok által kifogásolt cikk kedvezőtlen hivatali minősítésekkel, mentegetőzési kényszerrel járhatott

---

[59] Uo. 47.

[60] „A megyei hatóságnál, a nagyméltóságú magyar királyi Helytartótanácsnál és ezen főméltóságú királyi udvari kancelláriánál a sajtóügyek körül tett szolgálataink alkalmával szerzett tapasztalataink folytán belátva ama rendeletek némely helyeire nézve a szabályokon alapuló bővebb felvilágosításnak, más helyei látszólagos túlszigorát illetőleg pedig az ugyanazon tételes forrásokból merített enyhítő értelmezésnek célszerűségét, ily értelmezésekkel az összegyűjtött rendeleteket akként ellátni óhajtottuk, hogy a munka egyfelől a szolgálatot könnyítő, útbaigazító és gyakorlati kézkönyvül szolgáljon minden fokú és rendű sajtóhatóságnak, másfelől pedig hogy kalauza legyen írónak, szerkesztőnek, sajtóiparosnak s tanárnak és tanulónak egyaránt, s hogy végül még a törvényhozásnak is, ha majd új sajtószabályokat, hazai sajtótörvényt lesz alkotandó, módja legyen a múltnak eljárásaira nézve kimerítő adatok birtokába juthatni." Reviczky Sándor és Kelemen Mór beadványa Majláthhoz, Bécs, 1865. júl. 31. MOL D 185 1865:785.

[61] Szana Tamás: Az első magyar politikai élczlap. Tóth Kálmán kiadatlan leveleivel. II. Pesti Napló, 40. évf. 250. sz. 1889. szept. 11.

együtt. De nem voltak elégedettebbek a magyarországi politikai vezetők sem. Mindkét magyar kancellár kísérlete zátonyra futott, hogy szigorú, de betartható szabályozást léptessenek érvénybe, pedig a magyar viszonyokat ismerve nyilvánvaló volt, az 1860–1861-ben a palackból kiengedett szellemet nem lehet egyszerűen újra visszaparancsolni üvegébe, bármilyen megtorlással is fenyegetik. Az egy évtizeddel korábban hatékony represszív szabályozás az 1860-as években már anakronizmus volt, a katonai szigor ellenére. Bécsből tekintve épp ellenkezőleg, inkább a szigort kevesellték, s annak tulajdonították a sajtófelügyelet mindennapi megtorló teendőit. 1865 tavaszára látszólag a keményvonalas irány győzedelmeskedett, de akkor már a legkevésbé sem voltak alkalmasak a politikai keretfeltételek ahhoz, hogy a papírra vetett és kihirdetett rendszabályok alkalmazására a magyarországi politikai színpadon mozgó szereplők közül bárki is, talán az uralkodót kivéve, komolyan gondolhatott volna.

„POLITICS WAS A TOUCH-ME-NOT FLOWER". REGULATION OF THE PRESS DURING THE SCHMERLING ADMINISTRATION

by Ágnes Deák

(Summary)

In the period of the Schmerling administration (known as the *provizórium* in Hungarian scholarship), which lasted from November 1861 until the summer of 1865, the leaders who were in charge of the Hungarian affairs in Austria regarded as one of their chief tasks to prepare the conditions for a future state-level agreement. Consequently, it was of prime importance for them to orientate the public opinion towards the acceptance of legal compromises, a great role in which was attributed to the political press. However, the procedure according to which the press was to be supervised was undefined. In the preceding decade it was the press act issued in 1852 which was in vigour in Hungary, together with the relevant measures of the Austrian penal code. Yet the so-called October diploma of 1860 had declared the latter ineffective in Hungary, and the decisions of the conferences led by the judge royal, which orientated the jurisdiction, contained no prescriptions on the regulation of the press. Nor did pre-1848 Hungarian jurisdiction provide any legal orientation in this respect. It was only act 18 of 1848 which could have been put into force, but this possibility was excluded by the ruler. The latter's patent, which ordered the so-called *provizórium* on 5 November 1861, temporarily solved the problem by declaring that the hearing of political and press offences should belong to the military tribunals, and be judged according to the military penal code, whereas the everyday supervision of the press should continue to be based on the prescriptions of the 1852 act. It was clear, however, that new regulations for the supervision of the press had to be established in order to overrule the extraordinary rules in force. The situation was further complicated by the acceptance by the Austrian imperial council (Reichsrat) in late 1862 for the Western provinces of the Empire of a much more lenient press act than the one in force before. The two successive chancellors in charge of the Hungarian affairs, count Antal Forgách, and later his successor, count Hermann Zichy, both made an attempt at preparing a regulation of the press, in 1863 and 1864 respectively, but both remained a dead letter. The present study examines the two propositions, and analyses the causes of their failure.

Paksy Zoltán

A KONZERVATIVIZMUS TÁRSADALOMTÖRTÉNETE ZALA MEGYÉBEN

Zala megyében a II. József idején tartott népszámlálás alkalmával 115 799 férfit írtak össze, akik között a 7 977 nemesi rangú személy az országos átlagot is jóval meghaladó 7%-os arányt képviselt.[1] Többségüket a birtoktalanok és az egytelkes kurialisták alkották, míg élükön a bene possessionati, a nagyobb birtokkal rendelkezők állottak. Egy nemes befolyása és a vármegyében betöltött szerepe általában párhuzamban állt vagyonával, mégis a 16–17. század háborús időszakában sok lehetőség adódott a felemelkedésre és a vagyonszerzésre. Az alacsonyabb, sok munkával járó, ráadásul a török időkben veszélyt is hordozó esküdti, adószedői, alszolgabíró tisztségekre a vagyontalan nemeseket is megválasztották, akik számára így lehetőség nyílt a hivatali ranglétrán előrelépni, egy esetleges előnyös házassággal pedig vagyont gyűjteni.[2] A nagyobb birtokosok körét ugyanakkor az uralkodói adományozások és a háborús időkben gyakori pártváltozásokból fakadó előnyök vagy hátrányok alakították.

A változások eredményeként a török kort és a kuruc háborúskodást követő évtizedekre Zala megyében új földbirtokstruktúra jött létre. A kiépülőben lévő új hivatalszervezet is egyre több szakembert igényelt, lehetőséget nyújtva ezzel a hivatali előrelépésre.[3] A változásokat erősítette, hogy erre az időszakra esett a megyében addig befolyással bíró nagybirtokos családok kihalása (Bánffy, Zrínyi) vagy más megyékbe, sok esetben országos méltóságokba emelkedése (Inkey, Sigray, Somssich). Mindennek következtében a megyében egy új nagy- és középbirtokos réteg jött létre, melynek élén az új arisztokrata családok álltak, a Batthyány, az Esterházy, a Széchenyi és a Festetics családok, amelyek a megye nagybirtokainak túlnyomó részét a második világháború utánig uralták. Közülük a helyi politikai életbe kizárólag a Batthyány család itt élő tagjai kapcsolódtak be, a később hercegi rangra emelkedő Festeticsek nem foglalkoztak politikával és vármegyei tisztségeket sem töltöttek be, az Esterházyak és Széchenyiek pedig nem éltek a megyében. A középnemesek közé alacsonyabb sorból több család is felkerült, tagjaik sok esetben személyes képességeiknek kö-

---

[1] Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787. Bp., 1960. Központi Statisztikai Hivatal, 266–267.

[2] *Degré Alajos*: Zala megye vezetőségének kiválasztása a feudalizmus végén. In: Jogtörténeti tanulmányok V. Szerk. Csizmadia Andor, Tankönyvkiadó, Bp., 1983. 47.

[3] *Turbuly Éva*: A Deák család felemelkedése a megyei hivatalvállaló nemességbe. In: Zalai történeti tanulmányok 1994. Szerk. Gyimesi Endre, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 41.

szönhették felemelkedésüket.[4] Utóbbiak legismertebb példája a jobbágyi sorból birtokos nemesi családdá vált Deák família.

A század második harmadától azonban, párhuzamosan a békeidő tartóssá válásával és a konszolidáció folyamatával, ez a fluktuáció megállt, a társadalom különböző rétegei között megerősödtek a zavaros időkben könnyebben átjárható válaszfalak. Zárt, családi kapcsolatai révén összefonódott oligarchia jött létre, amelybe a felemelkedés már rendkívül nehézzé vált.[5] A megye vezető tisztségeit a nagy- és középbirtokos családok tartották kézben, úgy, hogy egy-egy család tagjai sok esetben több tisztséget is betöltöttek. Ez a réteg 1819-ben a teljes nemességen belül 12-13%-ot, néhány száz főt tett ki.[6] Ekkorra alakult ki az a zalai nemesi társadalom, amely a 19. század közepéig azonos volt a megye politikai társadalmával,[7] s amely a 20. század közepéig szilárdan őrizte közéleti befolyását és kézben tartotta a vármegye politikai irányítását.

Ezek közül a nemesi családok közül több példát is említhetünk, így a Hertelendy famíliát, amelynek 17 tagja töltött be a 18–20. században fontos vármegyei tisztséget, a tucatnyi főszolgabíró mellett két főispán, két alispán és két árvaszéki elnök került ki a soraikból.[8] A Bogyay család egy tagja a Bachkorszak megyefőnöki tisztéig, 14 más tagja pedig különböző (fő)szolgabíróságokig jutott. Alispánt adott az Árvay, a Barcza, a Csertán, a Csutor, a Deák, a Forintos, a Mesterházy, a Sümeghy és a Tarányi família. Főispán a Gyömörey, a Novák, a Skublics, a Svastits és a Tarányi családból került ki, míg a Thassyak között vármegyei tiszti főügyészt és tiszti főorvost láthatunk. A felsorolt családok több generációja került fontos vármegyei tisztségbe, amely mellett más fontos politikai funkciókat is elláttak, például országgyűlési követséget–képviselőséget (Bogyay, Deák, boldogfai Farkas, Forintos, Gyömörey, Hertelendy, Skublics, Tarányi, Thassy stb.). Igen nagy létszámú és befolyásos volt még a Czigány, a Dervarics, a Plihál és a Séllyey család is. Szemléletesen festi meg ezt a képet a 19. század elejéről írva Szekfű Gyula: „A vármegyék közéletét ez időben majdnem kizárólag a középnemesség politikai működése tölti be, annak pillanatnyi irányait a birtokos családok egymáshoz való viszonyai szabják meg. Szinte ujjainkon összeszámlálhatnók azon neveket, amelyekkel egy-egy vármegyében vezető helyen találkozunk. [...] Egy-egy ilyen hatalmas család nemcsak a kiterjedt birtokától és befolyásától függő egyéb nemesi szavazókkal: ügyvédekkel, esküdtekkel, papokkal, szomszédokkal stb. is felvonulván, középkori családi viszályok küzdterévé tette a nemesi fórumot, hol tehát a nemesi egyenlőség mellett is a valóságban néhány család hatalma döntött. A bocskoros nemesség pedig ellenkezés nélkül követte az egymással szemben álló nemzetiségek egyikét vagy másikát, nemcsak mert hiányos műveltsége folytán politikai problé-

---

[4] Uo. 42.

[5] Uo.

[6] *Degré A.*: Zala megye vezetőségének i. m. 47.

[7] A politikai társadalom fogalom definícióját ld. *Szabó Dániel*: Politikai társadalomtörténet – a politika társadalomtörténete. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk. Bódy Zsombor és Ö. Kovács József, Osiris, Bp., 2003. 373.

[8] Forrás: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.). A szolgabíróságnál kisebb tisztségeket nem említve.

mákat maga fejéből úgysem tudott megoldani: nem csekély hatással voltak reá a versengő családoktól pazarul alkalmazott anyagi érvek is, mint vesztegetés, itatás, szabad konyha a nemesi háznál vagy az uradalmi kocsmában stb."[9]

A 19. század elején, a reformkor hajnalán is élesen elvált egymástól Zala megyében az alacsony műveltségű, iskolázatlan szemlélet, amely a megye lakosságának legnagyobb részét jellemezte és a szigetszerűen jelenlévő elitkultúra. Ez a megosztottság a politikai társadalmat alkotó nemesség esetében is érvényes. Döntő többségük, nem egészen 90 százalékuk tartozott a vagyontalan vagy kisbirtokos nemességhez. Ők igen alacsony műveltségűek voltak, többségük írni-olvasni sem tudott, életmódjuk is a parasztokéhoz hasonlított. Az 1819. évi zalai összeírásban külön rendként emelték ki és „lovag" (equester) titulussal illették a birtokos vagy jelentősebb hivatalt viselő nemeseket. Az ő műveltségük jóval az átlag fölé emelkedett, ők töltötték be a fontosabb vármegyei tisztségeket, döntő szavuk volt a megyegyűléseken, s összetartozásukat egymás közötti házasodásukkal is erősítették.[10] Közülük is kiemelkedett országos viszonylatban néhány felvilágosult szemlélettel bíró személy, köztük említhetjük a keszthelyi Georgicont alapító Festetics Györgyöt és környezetét, a kétezer kötetes magánkönyvtárat bíró zalaszentbalázsi földbirtokost, Skublics Károlyt vagy a Sümegen élő Kisfaludy Sándor költőt.[11] Mivel utóbbi nemesi réteg mind vagyoni helyzetében, mind műveltségében magasan a többi nemes fölött állt, szavukat és akaratukat könnyen tudták érvényesíteni, különösen az iskolázatlan kisnemesség körében. Zala megye közvéleménye ezért 1848-ig azonos volt e szűk csoport nézetével. Ezekből a körülményekből következett az is, hogy a 19. század első felében a közülük kikerült liberálisok ugyanúgy a feudális struktúrában biztosított előjogaik révén érvényesítették befolyásukat, mint máshol a konzervatívok.[12]

Ismeretes, hogy a reformkorban Zala mindvégig az ellenzék egyik fellegvárának számított. Ennek számos bizonyítéka közül kiemelhető néhány szemléletes példa, az egyik szerint, amikor 1845-ben az udvar a főispánok helyére adminisztrátorokat nevezett ki, egyetlen zalai személyt sem talált alkalmasnak a feladatra, így Tolna megyéből kellett Festetics Leónak átköltöznie. Ő kénytelen volt bizalmas jelentéseit saját kezűleg megírni, mivel a vármegyeházán nem talált egyetlen olyan írástudót, akiben megbízott volna.[13] Egy másik példa arról tudósít, hogy az 1840-es évek közepén, amikor a liberális ellenzék vezetői felvetették az önkéntes nemesi adózás ötletét, a legtöbben Zala megyében jelentkeztek, csaknem annyian, mint az ország többi részén együttvéve.[14] Ennek az el-

---

[9] *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. ÁKV – Maecenas, Bp., 1989. (Reprint) 73.

[10] *Degré Alajos*: Pálóczi Horváth Ádám és az 1819. évi zalai tisztújítás. In: Zalai Gyűjtemény 2. Szerk. Degré Alajos, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1974. 47. Valamint *Molnár András*: A fiatal Deák Ferenc. Osiris, Bp., 2003. 177–178.

[11] *Molnár A.*: A fiatal Deák i. m. 135–141.

[12] *Molnár András*: „A zalai ágyúzás". Századok 130. (1996.) 5. sz. 1227.

[13] *Molnár András*: Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében. In: Zalai történeti tanulmányok 1994. Szerk. Gyimesi Endre, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 94–95.

[14] *Molnár A.*: „A zalai ágyúzás" i. m. 1221–1222. Viszont, amikor fizetésre került a sor, azt már jóval kevesebben teljesítették.

lenzékiségnek a tartalmát azonban nem a nemesség egészét átható, a haza üdvére való tenni akarás alkotta, hanem a közvéleményformáló birtokos nemesség állásfoglalása, amelynek lényegét a rendi alkotmány védelme és az udvari abszolutizmussal való szembenállás határozta meg, s melynek előzményei még II. József uralkodásának időszakára nyúltak vissza. A megye a kalapos király halála után sem engedett álláspontjából, így például 1797-ben szembeszállva az uralkodó akaratával, megtagadta a nemesi felkelés kihirdetését az Ausztriára támadó francia csapatok ellenében.[15] Ennek eredményeként 1797 és 1835 között Zala megyét főispáni helyettesek és adminisztrátorok kormányozták.

Ennek a folyamatnak a keretébe illeszkedett a magyar nyelv fejlesztésének ügye is, mint a rendi ellenállás jelképe. A vármegye közgyűlése tiltakozott a II. József idején oktrojált német nyelvhasználat ellen, s annak kudarca után a közigazgatásban már nem a latin, hanem a magyar nyelv használata vált általánossá.[16] Amikor az 1805. évi 4. tc. lehetőséget biztosított a magyar hivatali nyelv kiterjesztésére, Zala megye az elsők között, már 1805-ben hozott határozatával elrendelte a közigazgatásban a magyar nyelv használatát, sőt Kisfaludy Sándor vezetésével közigazgatási szótárt is összeállítottak.[17]

A rendi alkotmány védelme a századforduló után is a megyei nemesség sarkalatos álláspontját képezte, ennek keretében tagadták meg például az 1820-as évek elején az adóemelés vagy az újoncozás végrehajtását. Utóbbi kérdése szemléletesen igazolja nézetüket, hiszen a zalai közgyűlés a katonaállítást azért utasította el, mivel I. Ferenc azt az országgyűlés összehívása nélkül, rendeleti úton szabályozta. Az uralkodóhoz intézett feliratában a vármegye tudatta, hogy amint a kérés a törvényes rendnek megfelelően az országgyűlés elé kerül, minden további nélkül megszavazza azt, akár még a kért létszámon felül is.[18] Mivel azonban az országgyűlést az uralkodó továbbra sem volt hajlandó összehívni, a kérdésben a zalai közgyűlés rendíthetetlennek bizonyult, opponált, s végül a két uralkodói követelést a vármegyébe 1823-ban bevonuló császári katonaság a vezető tisztviselők letartóztatásával, erőszakkal érvényesítette. Ez az esemény, az előzményekkel egyetemben a következő negyedszázadra eldöntötte a zalai nemesség hangadó elitjének nézetét: az udvar végleg elvesztette bizalmát, s politikáját a továbbiakban a rendi sérelmi, ellenzéki mentalitás határozta meg. Ezt már a nem sokkal később, 1825-ben összeülő országgyűlés zalai követeinek követutasítása is mutatta, amely egyszerre volt ellenzéki szellemű és konzervatív, hiszen az kizárólag a nemesség egyéni és kollektív kiváltságainak védelmét, valamint az ezeken esett sérelmek orvoslását tartalmazta.[19]

A zalai nemesség politikai felfogását az 1830-as évek végéig ez a nézet, vagyis a rendi ellenzék hagyományos, alapvetően konzervatív felfogása jellemezte.[20] Ez a

[15] *Molnár A.*: A fiatal Deák i. m. 175.

[16] *Poór Ferenc*: A közigazgatási nyelv ügye Zala vármegyében a XVIII. század végén és a XIX. század elején. In: A Veszprém megyei múzeumok közleményei, 1972/11. 422–423. A vármegyei közgyűlés jegyzőkönyveit 1791-től magyar nyelven vezették.

[17] Uo. ill. *Molnár A.*: A fiatal Deák i. m. 140.

[18] Uo. 179.

[19] Uo. 193–194.

[20] Tekintetes Karok és Rendek! Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1847. Szerk. Molnár András, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2003. (Zalai Gyűjtemény 56.) 6.

szűk látókörű, érdekelvű álláspont 1839-ben módosult, döntően olyan személyeknek köszönhetően, akik e szemléleten túllépve, jóval szélesebb, nemzeti, sőt európai összefüggésben értelmezték az aktuális politikai kérdéseket és a liberális elvek hazai érvényesítésén fáradoztak. E személyek közé tartozott az 1848/49-es kormánybiztos és miniszter Csány László, a megyei politikai ügyekben aktívan részt vevő Kisfaludy Sándor, de legfőképpen a fiatal kehidai földbirtokos, Deák Ferenc. Az 1839-ben összeült országgyűlés zalai követutasításait már Deák dolgozta ki, aki személyes képességeinek köszönhetően az évtized közepétől a megye hangadó politikusai közé tartozott. Tevékenysége révén vált Zala a reformkori Magyarország egyik fontos megyéjévé, amelynek álláspontja döntően határozta meg az ellenzék fellépéseit.[21] Ez azonban nem jelentette azt, hogy a megye politikai elitje, azaz nemessége maradéktalanul a magáévá tette volna ezeket az elveket. Mivel nézetük alapját az uralkodói önkénnyel való szembenállás határozta meg, támogattak minden olyan mozgalmat, amely hasonló elveket fogalmazott meg, a konzervatív rendi-nemesi szemlélet ezen a ponton esett egybe a polgári liberalizmus elveivel.[22] Kétségtelen, hogy a megye műveltebb, hivatalt viselő, táblabíró, birtokos rétegének egy része — különösen a fiatalabb generáció — a liberális elvek egy jelentős részével azonosult és azt meggyőződéssel vallotta. Közéjük tartozott Deák és Csány mellett például Csertán Sándor földbirtokos, 1848-as kormánybiztos vagy Zalabéri Horváth János alispán, de velük rokonszenvezett a főispáni tisztséget 1835-től leváltásáig, 1845-ig betöltő Batthyány Imre is.

Velük szemben azonban mindvégig létezett egy igen erős konzervatív tábor, amelynek a feje az 1840-es években Hertelendy Károly, korábbi országgyűlési követ volt. Érdekeiket a legmarkánsabban 1843-ban tudták érvényesíteni, amikor a megyegyűlésen sikerült megtorpedózniuk a liberális tábor ellenében a nemesi adózás tervezetét, melynek eredményeként Deák vissza is lépett a követjelöltségtől. A fordulat hátterében azonban nemcsak a konzervatív nemesség fellépése állt, hanem egy náluk jóval tekintélyesebb intézmény, a katolikus egyház beavatkozása is. Zichy Domokos veszprémi püspök komoly összeget adott a kisnemesség mozgósítására és befolyásolására, akciója mögött pedig ott állt az esztergomi érsek, Kopácsy József támogatása.[23] Állásfoglalásuk két okból eredeztethető, egyfelől a katolikus egyház ismert ellenkezése a korabeli liberális elvek ellen, például az állam és egyház szétválasztását vagy az egyház hatalmi pozícióinak megszüntetését szorgalmazó javaslatok ügyében. Ezért működtek együtt a kormányzattal és igyekeztek az ellenzék egyik legtekintélyesebb vezetőjét, Deákot megfosztani a politikai szereplés lehetőségétől. A má-

---

[21] Uo. 6–7.

[22] Szekfű megfogalmazásában: „A magyar liberalizmus negyvenes évekbeli fejlettségének fokán [...] nem a liberális doktrínáknak, inkább csak a nemzeti aspirációknak radikális végrehajtását követelte. [...] A radikalizmus tehát nálunk nem elvekben, hanem nemzeti vonatkozásokban, közjogi programokban, egészben véve, mondjuk ki e megfigyelést, melyet el nem utasíthatunk magunktól: érzelmekben és formákban, hangulatban nyilvánult meg. A radikalizmus nálunk egyszerűen a nemzeti szenvedélyeknek politikára való átvetítése volt." *Szekfű Gy.*: Három nemzedék i. m. 132–133.

[23] *Molnár András*: Deák Ferenc és a zalai liberális ellenzék megbuktatása az 1843-as követválasztáson. Levéltári Szemle 37. (1987) 2. sz. 49–50.

sik okot az 1830-as évek végén és az 1840-es évek elején, a veszprémi püspökség és a Deák vezette liberális tábor között kialakult ellentét szolgáltatta. Kopácsy érsek ugyanis 1838-ban éppen a veszprémi püspöki székből emelkedett a prímási státuszba, püspöki javadalmairól azonban továbbra sem mondott le. Ez ellen Zala megye Deák javaslatára feliratban tiltakozott az uralkodónál. Az eset következtében bizonyosra vehető, hogy az egyházi vezetőket Deákkal szemben komoly személyes ellenszenv is vezérelte.

A reformkor politikai pártállásait azonban más tényezők is befolyásolták, így például a nemesség nemzetségek szerinti megoszlása is. A Deák – Csány – Csertán családnak széles rokonsága volt a megye hangadó nemességében, akik a politikai állásfoglalások idején támogatták egymást, de hasonlóképpen tettek a konzervatívok táborát vezető Hertelendy és Bogyay családok is.[24] Egymással való küzdelmüket azonban továbbra is alárendelték a legfontosabb kérdésnek, az uralkodói önkénnyel való szembenállásnak. Ez tükröződött Csány László perbefogási kísérleténél is, 1837-ben ugyanis a vizsgálat alkalmával, a liberálisokkal szembenálló konzervatívok — köztük Hertelendy Károly és Bogyay Lajos — nem vallottak Csány ellen, így letartóztatása meghiúsult.[25]

Ugyancsak befolyásolta a reformok támogatóit — elsősorban a befolyásos birtokos nemességet — az elmaradott gazdálkodás gyenge hatékonyságából eredő kényszerhelyzet, melynek következtében egyre többen kezdtek közülük eladósodni. Egy zalai középbirtokos nemesi család gazdálkodása már a 18. század közepén is alig hozott hasznot,[26] a 19. század első felében pedig jövedelmeik egyre jelentősebb hányadát adta a hivatali munkából származó fizetés, amely azonban így sem tudta megakadályozni az egyre nagyobb mértékű eladósodást. Csány László 1200 holdas birtokán gazdálkodott, melynek évi jövedelme 1000 forint volt, míg adóssága az 1840-es évek közepén már 44 000 forintra rúgott.[27] A Deák család közel ezer holdas birtokon gazdálkodott, Deák Ferenc mégis többször panaszolta, hogy nincs annyi pénze, hogy Pesten hosszabban időzzön

---

[24] *Molnár András*: „Vágtatók" és „fontolva haladók". Politikai érdekcsoportok hatalmi konfliktusai a reformkori Zalában. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 3. Szerk. Á. Varga László, Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 1991. 191–194.

[25] Csány beszédének lényege a Kossuth letartóztatása elleni tiltakozás volt, s a következő kitételeket tartalmazta: „A legvérengzőbb Tyranus alatt sem történtek olyanok, mint amelyek ezen szelídnek és felvilágosodottnak kigúnyolt 19-ik században történnek". Majdnem minden mondatában szerepelt a zsarnok szó, a kormány tevékenységét értékelve azt a magyaroknak nyújtott méregpohárhoz hasonlította. A nádorral kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy „valamennyi élőlény közül iránta viseltetik a legkevesebb bizalommal", mert ő volt a kezdeményezője Kossuth letartóztatásának. Mint látható a beszéd lényegét a kormányzati önkénnyel való szembenállás jellemezte. *Molnár András*: Kísérlet Csányi László perbefogására 1837-ben. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1988. Szerk. Bilkei Irén, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1989. 142–143.

[26] *Benda Gyula*: Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén. (Parraghy László hagyatéka). Agrártörténelmi szemle 1984/1–2. 37. A vizsgált 500 holdas birtok évi haszna a befektetett tőke 4%-át hozta, ugyanakkor a korabeli kamatláb 5–6% volt. A Zeke család 1780-as évekbeli eladósodásáról és birtokeladásukról lásd *Dominkovits Péter:* Birtoklástörténet – társadalomtörténet. A Petőházi Zeke család Zala megyei birtokai. In: Zalai történeti tanulmányok. Szerk. Káli Csaba, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1997. 115–119.

[27] Csány László kormánybiztos iratai 1848–1849. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998. (Zalai Gyűjtemény 44.) 1. kötet. 6.

és intenzívebben kapcsolódjon be az ellenzék munkájába.[28] Az ő évi jövedelmük 1500 forint körül alakult, 1854-ben pedig, amikor eladta a birtokát, az 50 ezer forint értékű tulajdont 15 000 forint adósság terhelte.[29] Az 1840-es években vált egyre láthatóbbá, hogy a nemesség jövedelmeinek tetemes részét teszik ki a hivatalvállalásból adódó bevételek. Abban az időben a főszolgabírói tisztség évi 400, az alszolgabírói vagy esküdti állás pedig 200 forinttal járt (melyhez nyilván egy sor nem regisztrált jövedelem is kapcsolódott).[30] Érdemes ezzel összehasonlítani az 1000 hold körüli birtokok — a gazdálkodási mód és a föld jellegétől függő — 1000–3000 forint körüli hozamát. A birtokos nemesség hivatali állásokkal való összefonódását mindemellett az a tény is bizonyítja, hogy a megye több járásában a szolgabírói hivatal nem is rendelkezett saját épületekkel, a fő- és alszolgabírók az ügyeket kúriáikból intézték.[31]

Az 1840-es években a zalai nemesség jelentős részének szemléletét továbbra is a hagyományos rendi alkotmányos felfogás jellemezte, melyet azonban Deák zseniális politikai lépéseivel igyekezett a korabeli liberális elvek terjesztésének szolgálatába állítani. Taktikájának lényege az volt, hogy a legfontosabb követeléseket, mint az ősiség és a hitbizományok eltörlését, az örökváltság bevezetését stb. úgy állította be, mintha az nem lenne más, mint az ősi törvényeknek a modern kor kihívásaihoz való hozzáigazítása.[32] Ez gyakran vezetett a megyén belül súlyos konfliktusokhoz, sőt még az ellenzék megosztottságához is, melyen azonban a Deák és Csány vezette liberálisok mindannyiszor úrrá tudtak lenni. Tevékenységük arra irányult, hogy a megye nemesi notabilitását megnyerjék, hiszen a nemesség alsóbb rétegei képtelenek voltak önálló állásfoglalásra. Az 1840-es években a kormányzat éppen ezt a helyzetet igyekezett a visszájára fordítani, amikor megkísérelte a kisnemességet fizetett ügynökei révén olcsó propagandával, etetéssel és itatással befolyásolni. Ez az akció azonban csak rövid távon bizonyult eredményesnek, s az udvar csak azt érte el, hogy a birtokos nemesség ismét egységesen szállt szembe a kormányzattal és támogatta a reformellenzéket. Így sikerült a konzervatív tábort, annak 1843-as győzelme után ismét háttérbe szorítani és 1847-re ismét a liberálisok vették át a megye politikai irányítását.[33] Győzelmüket ezúttal is annak köszönhették, hogy a konzervatív tábor nem rendelkezett sem széles látókörű vezetőkkel, sem politikai programmal. Vezetőinek célját kizárólag a befolyásos vármegyei pozíciók megszerzése jelentette, programját pedig a liberális követelések elutasítása.[34]

A zalai nemesi társadalom állásfoglalásait tehát az 1830/40-es évek politikai küzdelmeinek eseményei alakították. Az erősödő uralkodói önkényre vagy a tör-

---

[28] *Molnár András*: Deák Ferenc birtokai. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. Szerk. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg, 1993. Zala Megyei Levéltár, (Zalai Gyűjtemény 34.) 41–75. 66.

[29] Uo. 72–73.

[30] *Molnár A.*: A „zalai ágyúzás" i. m. 1227.

[31] *Halász Imre*: Az önkényuralmi közigazgatás kiépülése Zala megyében 1849–1854. Levéltári Közlemények, 1986/1. 96.

[32] *Molnár András*: Deák Ferenc és a zalai liberális ellenzék. In: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás milleniumának tiszteletére. Szerk. Kostyál László, [Zalaegerszeg, 2001.] 145–146.

[33] *Molnár A.*: „Vágtatók" és „fontolva haladók" i. m. 194–195.

[34] *Molnár A.*: Deák Ferenc és a zalai liberális ellenzék megbuktatása i. m. 56.

vénytelen lépésekre mindig ugyanúgy reagált, összezárta sorait és alkotmányos úton fejezte ki tiltakozását. 1848-as szerepét azonban már más tényezők is befolyásolták. Az új választójog eredményeként a politikai jogokban részesülők köre kiszélesedett, melynek következményei a zalai képviselőválasztáskor is láthatóvá váltak. A forradalmi idők hangulatának megfelelően a liberálisok elsöprő győzelmet arattak, a vármegye küldöttei között ott volt Deák Ferenc, Csány László, Csertán Sándor, Glavina Lajos (Csertán sógora), Tolnay Károly (Deák 1847-es követtársa), valamint Simon Pál és br. Puteáni József középbirtokos nemesek, sőt két nem nemesi származású személy is mandátumot szerzett, egy tanító és egy jegyző.

A (volt) nemesség egy része, főként művelt fiatalok, nemcsak a Batthyány-kormányt támogatták, hanem a honvédseregbe jelentkezve a szabadságharcba is bekapcsolódtak. Voltak, akik a liberális jogkiterjesztés érdekében, azaz az 1848-as áprilisi törvények védelmezőjeként léptek fel, mások csupán a rendi ellenállás tradícióinak megfelelően, az uralkodói önkény és „jogtiprás" ellen, a magyar rendi alkotmány védelméért küzdöttek.[35] Motivációt jelenthetett számukra a nemesség katonai tradíciója is, s a tény, hogy külső ellenség támadt a hazára.[36] „Azon izgalmas állapot, mely akkor a hazafi kebleket, főleg a fiatalságét rezgésbe, hullámzásba hozá, engem is éppenúgy gyújtott, lelkesített, mint minden más jóravaló fiatalt" – írta erről Nagy Iván fiatal jurátus (a későbbi ismert családtörténész). „A nagy bűvszó, »a haza veszélyben van«" őré is hatott, s engedett barátja, Krúdy Gyula invitálásának, „miután az igen kényes húrokat pengetett, a haza veszélyét, a hazafiságot".[37] Ugyanakkor volt a nemességnek egy igen jelentékeny része, főként a korábbi konzervatívok, akik passzivitásba húzódva, kívül maradtak az eseményeken.

A függetlenségi harc bukása, s az azt követő abszolutisztikus kormányzati berendezkedés a vármegyei nemesség önszerveződésének és politikai állásfoglalásának elfojtását jelentette. Ez Zalában 12 év szünetet jelentett, hiszen a vármegyei közgyűlés összehívására csak 1861. február 9-én került sor. Az abszolutizmus időszakában az új közigazgatás tagjai közé egyetlen külső hivatalnokot, „Bach huszárt" sem kellett hozni, a különböző tisztségeket kizárólag helybeli személyek töltötték be, sőt sokan közülük már 1848 előtt is tisztviselőként szolgáltak.[38] Ezek a személyek a korábbi konzervatív táborból kerültek ki, akárcsak a megye élére kinevezett zalahalápi földbirtokos, Bogyay Lajos megyefőnök, aki az 1840-es években a tapolcai járás főszolgabírója volt, egyben a konzervatívok egyik vezetője.

---

[35] A zalaegerszegi Árvay Sándor ügyvéd a saját szavai szerint azért állt be katonának, mert „Jellasics a kamarilla bujtogatásaira betörni készült Magyarországra a szentesített törvények visszavonása, a pesti nemzeti gyűlés feloszlatása, és a szabadság megfékezése végett". *Molnár András*: Árvay Sándor emlékirata. Hadtörténelmi Közlemények, 1989/1. 97.

[36] *Kósa László*: „Hét szilvafa árnyékában". Osiris, Bp., 2001. 70.

[37] *Molnár András*: Nagy Iván 1848-as honvédelményeiből újabb adalékok a 7. honvédzászlóalj történetéhez. In: Zalai történeti tanulmányok. Szerk. Káli Csaba, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1997. (Zalai Gyűjtemény 42.) 162–163.

[38] *Halász I.*: Az önkényuralmi i. m. 103–111. Vö. Zala megye archontológiája i. m.

A radikális ellenzéki állásfoglalás az 1860-as években meginduló politika életre sem vált jellemzővé, hiszen a vármegye 1861-ben kizárólag felirati párti, 1865-ben pedig két balközép párti kivételével Deák párti képviselőket küldött az országgyűlésbe. Ezek a tények arra utaltak, hogy a reformkori éles ellenzéki, liberális állásfoglalásban — alátámasztva Szekfű Gyula idézett véleményét — inkább a hangulati elem, semmint a meggyőződés dominált. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az 1860-as évek politikai állásfoglalására a vármegye szülöttének, Deák Ferencnek az iránymutatása is rányomta a bélyegét (bár a jelek szerint ez korábban a passzív rezisztencia dolgában kevéssé érvényesült).

Ez a vármegyei politikai állásfoglalás az 1870-es években lassú, de annál tartósabb változás jeleit kezdte el mutatni. E fordulat legjobban a vármegye országgyűlési képviselőinek pártállásából rajzolható meg, s legfontosabb elemének az újra megjelenő ellenzéki arculat tekinthető, méghozzá ismét markáns formában. 1872-ben a vármegye kilenc képviselői helyéből a kormánypárt még hét helyen szerzett mandátumot, a következő választásokon azonban a hatalom képviselőinek száma egyre fogyott, s az 1880-as évek közepére — annak ellenére, hogy országosan magabiztos választási győzelmet aratott — a szabadelvű pártnak Zalában csupán egyetlen mandátuma maradt!

A másik tendencia az ellenzékiség irányát illetve annak változását mutatta. Az ellenzéki képviselői helyek többségét kezdetben a 48-as tradíciókat ápoló Függetlenségi Párt szerezte meg, melynek azonban a befolyása a megyében választásról választásra folyamatosan csökkent.[39] Az ellenzékiség súlypontja egyre inkább a konzervatív oldalra tolódott, melynek képviselői a kormányzattal, s annak liberalizmusával 67-es alapon, de mérsékelt konzervatív programmal szálltak szembe.[40] Ráadásul megjelent mellettük a szélsőjobb is, az Istóczy Győző–féle Antiszemita Párt ugyanis Zala megyéből az 1880-as években három mandátumot tudott elhódítani.[41]

Zala megye országgyűlési képviselőinek politikai orientációja a dualizmus korában

	1865	1869	1872	1875	1878	1881	1884
Deák-párt / Szabadelvű Párt	8	5	7	9	4	2	1
Határozati Párt	1	4	1				
Konzervatív ellenzék			1		2	4	5
Független szabadelvűek				[5]*			2
Pártonkívüli				[2]*			
Függetlenségi Párt					3	3	
Antiszemita Párt							1

* 1875-ben a pártfúzió alkalmával az új kormánypártba be nem lépett képviselők.

[39] A Függetlenségi Párt 1875-ben 4 mandátumot szerzett, 1878-ban és 1881-ben hármat-hármat, 1884-ben kettőt, 1887-ben és 1892-ben pedig egyet-egyet.

[40] A konzervatív jobboldali képviselői helyek száma: 1875: 1, 1878: 2, 1881: 4, 1884: 5.

[41] 1884-ben és 1887-ben Vadnay Andor a tapolcai, Szemnecz Emil pedig egy időközi választáson 1885-ben a zalaegerszegi választókerület mandátumát szerezte meg. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a tiszaeszlári per nyomán 1883-ban fellángolt antiszemita zavargások egyik súlypontja Zala megyében volt.

A dualizmus korában lejátszódó politikai fordulat nemcsak a pártállások alapján rajzolható meg, hanem a képviselők személye szerint is. Kezdetben ugyanis a nemzeti politika jegyében Zalában ismert személyeket választottak meg, akik az ország felemelkedése érdekében komoly szerepet játszottak: Falk Miksát, Chorin Ferencet, Csengery Antalt, Jókai Mórt, Wlassics Gyulát stb. Az 1870-es évek második felében azonban már Jókai Mór is vereséget szenvedett Nagykanizsán egy ellenzéki ügyvédtől, s ekkor figyelhető meg az a folyamat, amikor az ismert nevek helyett ellenzéki, vagy konzervatív jelölteket választanak meg. Ezek főként helyben élő személyek, gyakran a dzsentri tipikus képviselői: földbirtokosok, ügyvédek (Királyi Pál, Inkey László, Bessenyei Ernő, Hertelendy Ferenc, Nedeczky Jenő, Eitner Sándor, Vadnay Andor), valamint papok, egyházi személyek (Hévízy János, Molnár Antal, Pály János).

A különböző ellenzéki irányzatok vagy állásfoglalások problémája az 1890-es évekre egyszerűsödött le, amikor megalakult az a politikai párt, amelynek e pillanattól kezdve Zala az egyik legszilárdabb bázisának számított. Ez a párt az 1895. január 28-án megalakult Katolikus Néppárt volt, amely a következő évben megrendezett választáson mindjárt hat zalai mandátumot szerzett.[42] Ez a tény több szempontból figyelemre méltó, mivel a Néppárt országosan csupán 18 képviselői hellyel rendelkezett,[43] ezek szerint ennek harmada Zalából került ki. Másrészt a választási eredményből megyei fölényükről is képet kaphatunk, hiszen a 9 zalai választókerület kétharmadában e párt diadalmaskodott. Hasonló helyzet alakult ki 1901-ben is, akkor 25 parlamenti mandátumból öt került ki Zalából. A megye országgyűlési képviselői között a néppárti politika több országosan ismert képviselőjét is láthatjuk, így például Zichy Aladárt, a Katolikus Néppárt alapítójának és első vezérének, Zichy Nándornak a fiát. Zichy Aladárt, aki 1903-ban a Néppárt elnöke is lett, 1896 és 1906 között négyszer választották meg Nagykanizsán.

A nagybirtokos arisztokrácia által vezetett Néppárt meghirdetett programjában ideológiájának fundamentumát a következőképpen körvonalazta: „Magyarország keresztény állam. Kell, hogy társadalma keresztény jellegét megtartsa. [...] Magyarországot Szent István keresztény államnak szervezte, a királyságot és a nemzet intézményeit ezen alapra fektette, a magyarságot a keresztény civilizáció tartotta meg, más alapokon nemzetünk meg nem állhat, keresztény hit és erkölcs nélkül társadalom és állam romba dől."[44] Gyakorlati vonatkozásban a párt követelte a polgári házasság és anyakönyvezés, valamint a zsidó felekezet emancipációjának revízióját, s a katolikus felekezet társadalmi érdekérvényesítését szorgalmazó kívánságok mellett megfogalmazott egy sor antikapitalista követelést is, így a „gazdaközönség" fokozottabb védelmét, tőzsdeadó bevezeté-

---

[42] Gr. Zichy Aladár Nagykanizsán, Farkas József Zalaegerszegen, Marsovszky Endre Alsólendván, Mócsy Antal Tapolcán, Lepsényi Miklós Letenyén és Kálmán Károly Zalaszentgróton. Rajtuk kívül két Nemzeti párti és csupán egyetlen kormánypárti jelölt szerzett mandátumot.

[43] *Boros Zsuzsanna - Szabó Dániel*: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Korona, Bp., 1999. 150.

[44] *Mérei Gyula*: A magyar polgári pártok programjai 1867–1918. Akadémiai, Bp., 1971. 150. és 153.

sét, a kisiparos és munkás állami védelmét a „a nagyiparral és tőkével való versenyben" stb.[45]

Ezeket a nézeteket szemléletesen fogalmazta meg 1896-ban Hertelendy Ferenc földbirtokos,[46] a vármegyei milleneumi ünnepségsorozat keszthelyi rendezvényének felkért díszszónoka, az emelkedett hangulathoz képest némileg meglepő, drámai beszédében: „Mi gazdák a haza népességének 75 százalékát képviselve, nemcsak a zömét, nemcsak a gerincét alkotjuk államtestünknek, hanem ezen államtest tápláló anyagának, ennek az apáink küzdelmével, szenvedésével és vérével megszerzett és fenntartott ezeréves magyar földnek az örökösei is vagyunk, kik egész szellemi és anyagi életünknek gyökereit a földben fogantattuk meg, és abba ültetjük az utódainkét is, hogy ott tenyészhessenek, mint fenntartó elemei a 2-ik ezredéves magyar hazának. [...] S ha mi elpusztulunk, újak, *mások* [kiemelve az eredetiben] jönnek, kiket nem köt e hazához, ehhez a földhöz sem a régi múltnak dicső tradíciója, sem a vérnek, sem az anyanyelvnek átöröklött édes kapcsa, sem a rajongássá vált hazaszeretetnek szent kultusza, csak a létkérdés hideg mérlegelése, hogy az a pontos adófizetés meddig hoz itt több kamatot, mint másutt, mily magasan gyümölcsözteti a tőkebefektetést ez a föld és ez az államköteléki jog. Nem fogja sem vagyonát, sem életét érte áldozni, könnyű szívvel keres új hazát, mert legyen bár állampolgári joga magyar vagy más, csak állampolgári kötelessége legyen előnyösebb és hasznosabb."[47] A szónok felvázolta azokat az előzményeket és körülményeket, amelyek révén kialakult a zalai gazdatársadalom aktuális politikai orientációja, azaz ellenzéki állásfoglalása: „A történelmi alakulás kedvező fordulata és egy nemesen érző uralkodó akarata visszaadta szabadságunkat és alkotmányunkat, és most midőn egyszerre a békés munkára fordíthattuk erőinket, – készületlenül és messze elmaradva a külföld eddigi haladásától, talált minket a fellendülésnek ezen aerája. A külföldnek hatalmas gazdasági fejlődése a nagy termelést idézte elő, és nekünk drága hitellel, nehéz viszonyok között kellett e versenyt felvenni, ha teljesen elnyomatni nem akartunk. [...] A nagy, sőt a kis tőke is kihasználta hiteligényünket uzsorával, és az államhatalom intéző körei elmulasztották olcsó hitel megnyitására olyan agrárbank létesítését, amely oly alacsony kamatláb mellett dolgozhatott volna, mint egy sem ezen kívül. [...] Nagy iparunk és kereskedelmünk azzal az állami támogatással, melyet ostentatíve és teljesen megvontak a gazdaközönségtől, nem helyesen felfogott érdekében gazdasági fejlődésünk rovására és annak elnyomásával törekedett felvirulni, ahelyett, hogy vele együtt, lépésről-lépésre akart volna haladni, megteremtve magának a biztos fogyasztót a nagy gazdaközönség jóléte által. [...] Az államháztartás gépezete roppant kiterjedésében és követelményeiben enormis terheket is rótt ránk, míg legújabban a tőzsdei különbözeti üzletek rettenetes játéka az árakat

---

[45] Uo. 164–166.

[46] Hertelendy Ferenc a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület elnöke. 1901-ben a tapolcai választókerületben országgyűlési képviselővé választják a Szabadelvű Párt színeiben. Az idézett beszédében tükröződő nézeteket tehát nemcsak néppárti vagy antiszemita képviselők vallották magukénak, hanem pártállástól függetlenül volt sajátja a zalai politikai elitnek.

[47] A Zalamegyei Gazdasági Egyesület Értesítője, 1896/2. sz. Melléklet 1–5.

a termelési költségek alól mesterségesen lenyomva minden piacot megmételyez ez üzérkedésével."

Összecsengenek ezek a gondolatok a Katolikus Néppárt képviselőinek nézeteivel, ahogy azt zalai vezéralakjuk, Farkas József[48] parlamenti beszédeiben is látható: „Szerintem minden állam csak azon az alapon állhat fenn, amelyen alapult. Azt talán a legnemzetközibb szabadkőműves sem állíthatja, hogy Magyarország nem a keresztény hitelvek alapján épült volna fel és a magyar ezer esztendeig ezen az alapon állott fenn. [...] Jogosan állítom, hogy államunk az idegen államok közé beékelve csakis úgy állhat fenn, ha a legitim alapon áll, amelynek inkarnációja a kereszténység. [...] Pártállásomra nézve még mindig a néppárthoz tartozom, még pedig tiszta meggyőződésből, abból a meggyőződésből, mely bennem él, hogyha egyáltalában megtarthatjuk a magyar hazát magyarnak, csakis azok alatt a jelszavak alatt lehet megtartani, amik röviden kifejezve, vallásosság és a legridegebb agrárizmus. Természetesen ez alatt értem a kisiparos támogatását is, mert hiszen ez a legjobb fogyasztója a földművelő népnek, és egyiknek a jóléte feltételezi a másiknak a jólétét."[49] Nemcsak lényegét tekintve, de szinte szó szerint is egyezik ezzel a vármegyei Közigazgatási Bizottság nevében a főispán által tett deklaráció: „Azon csalhatatlan meggyőződéstől vezettetve, hogy minden állam csupán azon az alapon érheti el virágzó korát, amelyen az ősök által létesíttetett és fönntartatott: [a Közigazgatási Bizottság] célul és irányelvül tűzi ki nagyhatalmi állásunk és ezzel nemzeti életünk legfőbb biztosítékának, a közjogi alapnak megszilárdítását, s ez alapon a nemzeti politikát, a szabad, egységes, nemzeti jogállam kiépítését, [...] a kultúra fejlesztését minden téren, és irányban ezzel kapcsolatosan különleges agrikultúrális viszonyainknak megfelelő méltatásával a földmívelésnek, az ország ezen java életföltételének, s a vele harmonikusan összefüggő ipar- és kereskedelemnek fölvirágoztatását."[50]

Jól látta a jobbratolódás folyamatát a vármegye ismert szülötte, a Szabadelvű Párt egyik vezéregyénisége, Wlassics Gyula vallás és közoktatási miniszter is, aki 1896-ban ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „Lelki nyugtalansággal látom, hogy szülővármegyémet, mely Deák Ferenc és a Csányiak vármegyéje, mely a haladás terén mindenkor az elsők között volt, a reakció szele annyira átjárta, hogy egykoron az antiszemitizmusnak volt melegágya [Wlassics itt a tiszaeszlári per nyomán 1883-ban kitört zalai antiszemita zavargásokra célzott – P Z.], és ma a néppárt tetszetős jelszava alatt hirdetett visszafejlődés szolgálatába szegődött."[51]

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az 1880-as, 1890-es évek zalai ellenzéki erőinek zöme ahhoz a formálódó újkonzervatív irányzathoz tartozott, amelynek legfontosabb ideológiai nézetelemeit a politikai katolicizmus és az ag-

---

[48] Boldogfai Farkas József földbirtokos, régi zalai középnemesi család leszármazottja, 1896 és 1910 között Zalaegerszeg választókerületének néppárti országgyűlési képviselője.

[49] Képviselőházi Napló 1896–2001. 426. ülés, 1899. március 16. XXI. kötet, 55.

[50] ZML Zala Vármegyei Közigazgatási Bizottságának iratai, 155/1899. A Közigazgatási Bizottság memoranduma Széll Kálmán, újonnan kinevezett miniszterelnökhöz.

[51] *Béres Katalin*: Wlassics Gyula miniszter és Zala vármegye kapcsolata. In: Wlassics Gyula és kora 1852–1937. Szerk. Kapiller Imre, Zalaegerszeg, 2002. (Zalaegerszegi füzetek 8.) 94.

rárizmus elvei alkották. Ideológiájuk alapjait az a fordulat alkotta, amikor a jobboldali konzervativizmus egyre inkább szembefordult a liberalizmussal, s a magyar nemzeti érdekek védelmét már nem a liberális jogkiterjesztés híveivel szövetségben, hanem éppen ellenükben, a fennálló társadalmi rend és a történeti magyar alkotmányosság védelmében látta.[52] Ezt a nézetet azok a társadalmi rétegek képviselték, amelyek az ország modernizálódása és kapitalizálódása során alulmaradtak a piaci versenyben és ezért fokozott mértékben igényelték az állam segítségét. Ez jól láthatóan fogalmazódott meg a fent idézett beszédben, de a Néppárt programjában is: „Követeljük mindazon törvényes intézkedések megtételét, melyek a földmívelő népnek a hazában való megélhetését és gyarapodását biztosítják. [...] Pártunk a kisiparost és munkást a nagyiparral és a tőkével való versenyben az állam által kívánja az őt megillető védelemben részesíteni."[53] Támogatás iránti igényüket azzal támasztották alá, hogy magukat a magyar nemzet teljhatalmú képviselőinek, egyben a magyar nemzetkarakter törzsökös letéteményeseinek nevezték, akiknek a bukása az egész nemzet pusztulását jelentené.[54] Nézetükben a magyar nemzet fennmaradását kizárólag az ő helyzetük és társadalmi privilégiumrendszerük fennmaradása biztosítaná. Ellenkező esetben a társadalomban uralomra jut a nemzettől idegen mentalitás és életforma, amely a magyar nemzet tagjai számára hátrányos helyzetet, s hosszabb távon még súlyosabb következményeket, nemzethalált eredményezne. Ilyen idegen mentalitás volt számukra a nyereségorientált kapitalista vállalkozás, a pénzügyi spekuláció vagy a hagyományokat levetkőző, racionalizált gazdálkodás.[55] Ezek kivédésére biztosítani kell, hogy az általuk nemzetfenntartó osztályoknak nevezett rétegek uralmi helyzete megmaradjon és a magyar társadalmat jellemző életforma, szokások és hagyományok rögzüljenek. Ez a nemzetfenntartó osztály feladata, melynek úgy tesz eleget, hogy a társadalmat ellenőrzés alatt tartja, biztosítja a hagyomány és a tekintély tiszteletét, s egyfajta szociális kontrollt alkalmaz.[56]

Szemléletesek e tárgyban a már említett Farkas József néppárti képviselő parlamenti beszédei, amelyekben ez a folyamat jól körvonalazható: „A francia forradalom által piacra dobott jelszavak: egyenlőség, testvériség és szabadság, elismerem szótanilag gyönyörű fogalmak, de alkalmaztatásukban egy rövid száz év alatt, amialatt nyilván vannak, hitelüket vesztették. Holott a keresztény hitelv, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, kétezer év óta áll, és ezer év óta tartja fenn hazánkat. Jogosan állítom, hogy államunk az idegen államok közé be-

---

[52] *Szabó Miklós*: Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918). Új Mandátum, Bp., 2003. 120–121.

[53] *Mérei Gy.*: A magyar polgári i. m. 148–149.

[54] *Szabó Miklós*: Nemzetkarakter és resszentiment. Gondolatok a politikai antiszemitizmus funkcióiról. Világosság, 1981/6. 361.

[55] A konzervatív szemlélet szerint egy földbirtok nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, szociálpolitikai szerepet tölt be: folyamatos, élő kapcsolatban áll a környezetében élő agrárnépességgel és gondoskodik róluk, munkaadás, terményfelvásárlás, közvetítés, tanácsadás, iránymutatás stb. formájában.

[56] *Szabó Miklós*: Középosztály és újkonzervativizmus. In: Szabó Miklós: Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Atlantis, Bp., 1989. 180.

ékelve csakis úgy állhat fenn, ha a legitim alapon áll, amelynek inkarnációja a kereszténység, és nem azon az alapon, hogy az erősebb elnyomja a gyengébbet."[57] „A néppárt, amely párthoz tartozni szerencsém van, politikai programjába a legridegebb agrárizmust vette be. Mi azt tartjuk, amit az a német író mond, hogy az állam olyan, mint a fa, amelynek gyökere a földmívelési osztály és ágai az egyéb társadalmi osztályok. Hogyha elhervad egy gally és egészséges a gyökér, akkor van arra kilátás, hogy új gallyat fog még hajtani, de hogyha elsorvad a gyökér, elszárad a fa és új életre többé kilátás nem lehet."[58] Támadásaik egyik legfontosabb célpontja az új vállalkozói, kapitalista gazdasági rendszer volt, s különösen károsnak tartották a tőzsde működését. „Arra kérem a miniszter urat, hogy terjesszen be egy törvényjavaslatot a gabonabörzére nézve, amely két szakaszból áll. Aki papirosbúzát vesz vagy elad, először botoztassék meg és másodszor minden lelkiismeret furdalás nélkül akasztassék fel."[59]

Mindez azonban nem jelentette felfogásukban a társadalmi állapotok mozdulatlanságához való ragaszkodást, hanem — a reformkori fontolva haladás mintájára és a hagyományos konzervatív felfogás szerint — támogatták a lassú és óvatos reformokat, illetve fejlődést. Jól láthatóak ezek az elvek a vármegye főispánjának ünnepi beszédében, amelyet 1903-ban, a Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján rendezett díszünnepségen mondott. Ebben kiemelten méltatta a Deák legfőbb művének tekintett kiegyezést, mellyel helyreállt a magyar állam alkotmányos rendje, majd így folytatta: „S ha van az evolúció tanának jogosultsága, T. K[öz]gy[űlés], úgy az a nemzetek életében van meg, – ezt Deák Ferenc igen jól tudá, mert a modern államéletnek fejlődése megállást nem tűr el, ha a megállással egyúttal elmerülni nem akar, és nincsen és nem lehet olyan törvény, institúció vagy alkotmány, amelyik a kornak — társadalomnak, művelődésnek — bel és külső nagy, nemzeti jogos törekvéseknek evolúciójához alkalmazkodni ne volna kénytelen. És aggódó lélekkel állok meg itt T. Kgy! És azt hiszem, ezen komoly hazafiúi aggodalom mindnyájunkban közös, mert a fel nem tartóztatható evolúció a közel négy évtizeden át lassan fejlődő nemzeti életünknek, midőn friss levegőt, új lökést kíván adni, *vajon meg tudjuk-e tartani a kellő mértékét annak, hogy ezen fejlődés alkotmányos institúciónk keretében elhelyezkedjék? Avagy szét fogja zúzni azokat? De vajon azért-e, hogy a romok új lépcsőket képezzenek alkotmányos szabadságunk ideálja felé, vagy azért, hogy a romok eltemessék nemcsak fejlődésünket, de szabadságunkat is?*"[60] E szavak nemcsak arra utalnak, hogy a politikai elit elítélte a radikális társadalmi változtatásokat, hanem már hangot adott annak a bizonytalanság és kétely érzésének is, hogy vajon a dualista Magyarország társadalmi-politikai fejlődése egyáltalán jó úton halad-e?

Ezeknek az újkonzervatív politikai erőknek a társadalmi bázisát a bene possessionatus utóda, a nemesi eredetű földbirtokos és tisztviselő réteg, a dzsentri

---

[57] Képviselőházi Napló 1899. március 16. XXI. kötet, 55.

[58] Képviselőházi Napló, 1901. február 5. XXIII. kötet, 37.

[59] Képviselőházi Napló 1901. február 5. XXIII. 37. „Nota bene, hozzá kívánom még tenni, hogy vallásküllönbség nélkül, mert én nem gyanúsítok vallást." Tette még hozzá Farkas képviselő.

[60] ZML Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyve, (a továbbiakban ZVTB jegyzőkönyv) 1903. október 17. 960. sz. (Kiemelések az eredetiben.)

vezette, amely nehezen tudott belenyugodni privilegizált társadalmi állásának elvesztésébe, s a múlt hagyományaira hivatkozva igyekezett előjogainak újfajta legitimációt biztosítani.[61] Ez a réteg már a reformkorban is kiemelkedett környezetéből nagyobb műveltsége révén, s bár a 19. század végén a felemelkedő polgári rétegek miatt ezt már nem mondhatta el magáról, mégis történelmi és kulturális hagyományaira hivatkozva igényelte magának a vezető szerepet. Feladatának érezte a társadalom vezetését és a többi társadalmi réteg érdekeinek — saját maguk által deklaráltan — önzetlen képviseltét. Amikor például egyik jeles zalai képviselőjük, Skublics Ödön földbirtokos 1901-ben elhunyt, a közgyűlés a nekrológban így búcsúzott tőle: „Minden tevékenységét és munkáját vármegyéje közügyeinek szentelte, állandóan részt vett a vármegye minden közszolgálatában, tagja volt a vármegye összes kiküldött bizottságainak, jelen volt minden gyűlésen, híven követte azokat a tradíciókat, amelyek a régi vármegyei rendszerből nobili officiumként háramlottak ránk. Önzetlenül, odaadással, egész tudásával, szívvel, lélekkel szolgálta a vármegyét, amelyben ősi alkotmányunknak védőbástyáját és hazánk sorsának alapját bírjuk."[62]

Politikai programjában a fennálló dualista monarchiához való viszony a hagyományos rendi alkotmányvédő felfogáshoz képest új, nacionalista alapról fogalmazódott meg. E szerint a legfőbb politikai és nemzeti érték a magyar társadalom hagyományos rendjének és a történeti alkotmányosság változatlan formában történő fennmaradása, ez ugyanis pontosan illeszkedik a magyar nemzet karakteréhez, hiszen elemei az ezer éves magyar államfejlődésből eredeztethetők. Ebből következően ezeket kizárólag a magyar történeti jogalkotásból és társadalomfejlődésből származó jellemvonásoknak kell uralniuk, mert csak ezek biztosíthatják a magyar nemzet fennmaradását. Az uralkodó szövetségesnek tekintendő mindaddig, amíg ezeknek az elveknek a szellemében irányítja országát, s ellenségnek tekintendők mindazok, akik meg akarják ezt a társadalmi rendet bontani. Szemléletesen példázza az uralkodóval kapcsolatban képviselt véleményüket két közgyűlési állásfoglalás. Az első 1900. szeptember 10-én született és Ferenc Józsefet köszöntötte 70. születésnapja alkalmából: „Nemzeti ébredésünk nagy korszakának hajnalával esik össze ez a nap, melynek hetvenedik évfordulóját üljük. A hazánk felett őrködő Gondviselés különös kegye nyilvánult meg abban. Az küldte Őt, a Nagy Fejedelmet e korszakban, hogy legyen Apostol, aki az emberiségi és nemzeti nagy eszmék megvalósítására megérett és az új életre kelő nemzetet az újjáalkotás és előrehaladás nagy munkájában vezérelje. S az a korszak, amelyben Ő ül Magyarország trónján és Ő viseli szent királyunk koronáját, az államalkotás után legfontosabb korszaka hazai történelmünknek, a nemzeti újjászületés korszaka ez! Sok nehéz megpróbáltatást és küzdelmet hozott ez a korszak Királyra és nemzetre egyaránt. De ezen megpróbáltatások és küzdelmek közt tündöklő csillagként felragyogott az Ő alkotmányhűsége és fönnkölt szelleme, s ez a csillag ősi szabadságunk jogának és alkotmányunk biztosítása mellett az említett nagy eszmék diadalára, hazánk

---

[61] *Concha Győző*: A Gentry. Budapesti Szemle 1910. 400–401. szám 142. kötet 8–9.
[62] ZVTB jegyzőkönyv, 1901. december 9. 31169. sz. 888. jkv.

újjászületésére vezetett bennünket."[63] Ugyancsak szemléletesen példázza ezt a konzervatív royalista szemléletet egy érdekes közgyűlési állásfoglalás, 1902-ben. Ekkor Heves vármegye kezdeményezte, hogy töröljék a magyar törvények sorából a Rákóczi Ferencet és más kuruc vezéreket elítélő régi törvényeket, valamint iktassák törvénybe Kossuth Lajos történelmi érdemeit. Válaszában Zala vármegye készséggel hozzájárult a kuruc vezérek rehabilitálásához, Kossuthtal kapcsolatban azonban „tekintettel arra, hogy oly közel állunk ahhoz a korhoz, melyben Kossuth Lajos hazánk nagy fiának működése esik, hogy eléggé az a történelem elfogulatlan kritikáján keresztül nem ment, de másrészt hogy ezáltal a múltra vetett fátyolnak fellebbentésével a behegedt sebek fel ne tépessenek" a kezdeményezés e részét elutasította.[64]

Ugyanakkor néhány évvel később, az 1905–06. évi alkotmányos válság idején e fennkölt megfogalmazással merőben ellentétes, határozott és meg nem alkuvó hangot ütött meg a közgyűlés a király által alkotmányellenesen kinevezett darabont kormánnyal kapcsolatban: „A jelenlegi kormány alkotmány és törvényellenes önkényuralmi kormány, s mint ilyen alkotmányunkat, szabadságunkat és nemzeti érdekeinket veszélyezteti. ... A kormány eljárása a nyílt önkényuralom azon gyászos időszakát eleveníti föl, amelyre a nemzet lovagiasságból, s alattvalói szeretetből és hűségből már sűrű fátyolt borított."[65] A vármegye vezetése elutasított minden együttműködést a kormányzattal, a kinevezett főispánt nem ismerte el, azzal minden érintkezést megtagadott, s a vármegyeháza dísztermében elhelyezett nagyméretű Deák- és Zrínyi-festményeket fekete gyászlepellel vonatta be. „A vármegye bizottsági közgyűlése nem érzi szükségét annak, hogy lelkesítő szavakat intézzen a vármegye közönségéhez, mert a vármegye minden lakosának a lelkében magasan lobog a haza- és szabadságszeretet szent tüze, s amennyire tiszteli törvényeit és ősi szokásaihoz ragaszkodik, oly mértékben undorral fordul el a hazafiatlan rabszolgalelkektől, akik pillanatnyi anyagi vagy más előnyökért, az ősöket megtagadva, a törvénytelen hatalom előtt meghajolnak és annak erkölcsrontó, s hazát és nemzetet veszélyeztető munkájában segédkeznek."[66] Zala megye a darabont kormánnyal szembeszálló politikai tábor egyik zászlóvivőjévé vált, s a passzív rezisztenciát választva, elutasított minden együttműködést vagy egyezkedést a kormányzattal. Az ellenállást egy 60 tagú grémium irányította, amelynek összetétele jól reprezentálta a megye politikai elitjének hangadó társadalmi csoportját, hiszen annak gerincét földbirtokosok alkották (42 fő).[67] A szövetkezett ellenzék vezérei a megyében élő Batthyány grófok és az ezer holdon felüli nagybirtokosok mellett a Függetlenségi és 48-as Párt helyi elnöke, Bosnyák Géza, az említett

---

[63] ZVTB jegyzőkönyv, 1900.szeptember 10. 22962. sz. 376. jkv.

[64] Uo. 8379/1902. jkv. 205.

[65] ZVTB jegyzőkönyv, 1906. január 29. 2046. sz. 2. jkv.

[66] Uo.

[67] *Vajda László*: Az 1905–6. évi vármegyei ellenállás Zalában. In: Zalai történeti tanulmányok 1994. Szerk. Bilkei Irén, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 254. A grémiumban helyet foglaló egyetlen gyáros, Eitner Zsigmond sümegi bőrgyáros sem tekinthető a tőkés vállalkozók képviselőjének, őt és kétezer holdon gazdálkodó testvérét ugyanis egy német eredetű, bevándorolt, s vagyont szerzett család tipikus dzsentroid képviselőjének tekinthetjük.

Eitner Zsigmond és a néppárti boldogfai Farkas József voltak.[68] A kormány az ellenállás letörésére, a megye élére a leváltott főispán helyére kormánybiztost, majd annak teljes kudarca után királyi biztost nevezett ki. Mindkét kirendelt személy a hivatalát csak komoly katonai kíséret segítségével tudta elfoglalni. Végül 1906. április elején létrejött az egyezség az uralkodó és az ellenzék között, amely Zala megyében is az „alkotmányvédők" diadalát hozta, s a főispáni széket a 60-as bizottság elnöke, gr. Batthyány Pál foglalhatta el.

Az újkonzervatív ellenzéki állásfoglalás tehát „kétfrontos" volt: szemben állt a magyar alkotmányosság védelmében az uralkodói önkénnyel, de egyre erőteljesebben szállt szembe a liberális polgárosodással is. Ekkor formálódtak ki nézeteinek alapjai a hagyomány- és tekintélytisztelet, a fennálló társadalmi rend védelme, a vallásosság és az agrárizmus elvei alapján, s ezekből következően vált egyre határozottabban antikapitalistává és liberálisellenessé, s nyilvánította magát politikai téren a történeti magyar alkotmányosság, a közélet terén pedig a hagyományok, benne az erkölcsi normák, az életforma és a viselkedési minták kizárólagos őrzőjévé.

Az 1905–06. évi válság legfontosabb következményének az újkonzervatív rétegek politikai pozíciójának megerősödése tekinthető. A Fejérváry-kormányt támogató csoportok kizárólag a két városban, Nagykanizsán és Zalaegerszegen fejtettek ki komolyabb aktivitást.[69] A Kristóffy belügyminiszter által meghirdetett választójogi reform mozgósította a munkásságot is, ekkor zajlott le például a megyeszékhely történetének első munkás nagygyűlése.[70] A Nagykanizsán tartott munkásgyűlésen Tarczai Lajos, a Népszava újságírója szónokolt volna, azonban a kiskanizsai városrészből toborzott földművesek a gyűlést megzavarták, az ellenzéki koalíciót éltették, s az összecsapást csak a teljes létszámban kivezényelt rendőrség tudta megakadályozni. Mindezek eredményeként az iparosokból, kereskedőkből álló polgári rétegek, valamint a munkásság képviselői döntő vereséget szenvedtek és a hazafiatlanság bélyegét kapták. A válságban tanúsított magatartásáért a vármegye törvényhatósági bizottsága felelősségre vonta Várhidy Lajos zalaegerszegi polgármestert, mert az szóba állt a kiküldött királyi biztossal. A megrovó határozat szerint Várhidy „cselekedete a hazafias kötelesség szempontjából nem menthető, mert vannak olyan hazafias és alkotmányvédő törvények, amelyek ugyan törvénykönyvbe iktatva nincsenek, de minden jó hazafinak lelkében élniök kell."[71]

Az újkonzervatív rétegek társadalmi befolyását a nemzeti koalíció 1910-es bukása sem tudta megrendíteni, hiszen a háborút megelőző utolsó parlamenti választáson a konzervatívok vezéralakjai Zala megyében ismét mandátumhoz jutottak. Bár a Katolikus Néppárt képviselőinek száma megfogyatkozott, az 1905-ben vezérszerepet játszó politikusok a választásokon sikerrel szerepeltek,

---

[68] Uo. 253–255.

[69] Uo. 262.

[70] „Zalaegerszegen pedig eleven szocialistát ember fia még nem látott." – írta a helyi lap a munkásgyűlésre érkező budapesti szociáldemokrata kiküldöttre utalva. Zala, 1905. augusztus 24. idézi *Vajda L.*: Az 1905/06. évi i.m. 263–264.

[71] ZML Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, XI. 2555/1907.

hiszen Batthyány Pál, Eitner Zsigmond és Bosnyák Géza is mandátumot szerzett, utóbbi éppen Nagykanizsán. Ugyancsak őrizte mandátumát Darányi Ignác, az agrárius fellegvárnak számító Országos Gazdaszövetség elnöke, aki a koalícióban másodszor töltötte be a földművelésügyi miniszteri posztot. Mindez tehát arra utalt, hogy a XIX. század végén létrejött újkonzervatív áramlat a megyében olyan hegemón politikai erővé vált, amelynek vezetői a földbirtokosok és tisztviselők közül kerültek ki, szélesebb társadalmi bázisát pedig a velük együttműködő parasztság alkotta.

Nézeteik természetesen nemcsak Zala megyére voltak jellemzőek. Kétségtelennek látszik azonban, hogy a politikai változásokban, s főként az újkonzervatív jobboldali irányzat kialakításában és azok képviseletében Zala vezérszerepet játszott. Erre a vármegye társadalmi – demográfiai viszonyai adnak magyarázatot. Ennek egyik tényezője egyfelől Zala homogén etnikai és vallási társadalomszerkezete, amely a muraközi vend – szlovén szegényparaszti népességet nem számítva magyar nemzetiségű és egységesen katolikus vallású. A másik elemet a lakosság túlnyomóan földműves – földbirtokos foglalkozású összetétele adja, s ezzel együtt a nagyobb polgári népességgel bíró városok hiánya. Végezetül a harmadik ok a földbirtokszerkezetben keresendő, Zala megyében ugyanis a dunántúli megyék között a legnagyobb arányt képviselte a 100 – 1000 hold közötti középbirtok. Ellentétben az alföldi vagy dél-dunántúli régióval, ahol a régi nemesség a török hódoltság után gyakorlatilag eltűnt, s a 18. század folyamán új, vegyes eredetű nemesi elit jött létre,[72] Zalában a birtokosok jórészt a régi — részben még középkori eredettel is bíró — köznemesség leszármazottaiból, s nem birtokos parasztok vagy betelepültek közül kerültek ki. Mellettük a népesség gerincét a 10–15 holdnál kevesebb földdel rendelkező kis- és törpebirtokos parasztság alkotta, melyből következően nem akadt egyetlen társadalmi réteg sem, amely ellensúlyt tudott volna képezni a birtokos nemességgel szemben. A földből élők érdekei ráadásul sok vonatkozásban egybeestek, például az agrárius elvek érvényesítésében. Ez a magyarázata annak, hogy a zalai köznemesség 1848 után is a kezében tudta tartani a vármegye irányítását és képes volt az általa képviselt elvárásokat nemzeti érdeknek feltüntetni és elfogadtatni.

*

Az első világháborút követő évek az újkori magyar történelem legnagyobb társadalmi traumáit és válságát hozták. Jogosnak tűnik tehát a kérdésfeltevés: hogyan hatott, mennyiben változott vagy alakult át mindennek hatására a vidéki vármegyei élet, s főként annak hegemón politikai nézetrendszere? Hogyan reagált az eseményekre egy vármegye — köznemesi leszármazottak mellett iparos, kereskedő és polgári származású értelmiségi elemekkel kiegészült — politikai elitje?[73]

[72] *Ódor Imre*: Nemesi társadalom a török hódoltság utáni Baranyában. Baranyai történetírás 1990/1991. Szerk. Szita László, Pécs, 1992. 65.

[73] A terjedelmi korlátok ezúttal lehetetlenné teszik, hogy a „politikai elit" kifejezés tartalmát részletesen vizsgáljuk, például a vármegyei közgyűlés összetételének elemzésével. Utóbbi intézmény jegyzőkönyveinek tanulmányozása azonban kétségtelenné teszi, hogy annak hangadó elemei a neme-

Az ellenforradalom hatalomra jutása után összeülő zalai közgyűlés 1919. szeptember közepén határozatban szögezte le, hogy a Friedrich-kormány megalakulását üdvözli, és a továbbiakban „kizárólag csakis oly kormányt hajlandó elismerni és támogatni, mely kifejezetten nemzeti és keresztény alapon áll".[74] Ugyanezen az ülésen az alispán és a vármegye erős embere, Bosnyák Géza földbirtokos világossá tették állásfoglalásukat az elmúlt két év eseményeivel kapcsolatban. Mind a Tanácsköztársaságról, mind az 1918. évi őszi eseményekről mélységesen elítélően nyilatkoztak és azokat a magyar nemzettel szembeni támadásnak minősítették. Bosnyák Károlyit tudatos hazaárulónak nevezte, aki összejátszott a „rablógyilkos kommunistákkal", s már „kormányzata idején is állandó összeköttetésben volt a kommunistákkal, tanúk vannak reá, hogy Kun Bélával és Számuelyvel naponta érintkezett, sőt utóbbit eldugva tartotta a királyi várpalotában".[75] A vármegyei közgyűlés igazoló bizottságot állított fel tagjai és a tisztviselők elmúlt időszakbeli tevékenységének kivizsgálására. A javaslatot előterjesztő Árvay Lajos nyugalmazott alispán a következő szavakkal bélyegezte meg a kommunizmust: „A kommunizmus az államot, hazát, nemzetet, társadalmat és az embert megtagadta, a hitet, erkölcsöt, vallást és általában véve mindent, ami szent, magasztos és nemes, emberies, elismert és tiszteletre, s követésre méltó volt, a sárba hurcolt meg, a jogot, törvényt és igazságot lábbal tiporta, az egyéni és honpolgári szabadságjogokat önmaga részére sajátította ki, a magántulajdont megszüntette, a köz- és magánvagyont elkobozta, mindent el akart pusztítani úgy, hogy kő kövön ne maradjon, szóval állami, nemzeti és társadalmi életünk ezer éves alapjait lerombolni törekedett és csak azoknak adott, minden személyválogatás nélkül kivételes jogokat, igazságot, szabadságot és általában véve minden földi jókat, akik zászlójára esküdtek föl."[76]

Nem sokkal később, 1920 decemberében a zalai közgyűlés ismét határozott hangú állásfoglalást tett közzé, amely már a vármegye kereteit túllépve, országos jelentőségű üggyé nőtte ki magát. A zalaegerszegi választókerületet tíz évig a Néppárt színeiben képviselő boldogfai Farkas József fia, Farkas Tibor előterjesztésére ugyanis a vármegye törvényhatósági bizottsága a következő feliratot intézte Horthy Miklóshoz:

„Zalavármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése fájdalommal látja, hogy a nemzetgyűlés hivatásának megfelelni nem képes és az ország nemzeti, erkölcsi és gazdasági feltámadását előmozdítani nem tudja. Kormányzónkba helyezett bizalmunk indít arra, hogy hazafias aggodalmainkat felirati jogunk alapján közöljük és ugyanakkor biztosítsuk Főméltóságodat arról, hogy Zala vármegye megnyugvással veszi majd tudomásul, ha Főméltóságod ennek a szerencsétlen országnak a vezetését — addig is, míg a nemzet által reá ruházott

---

si származású földbirtokosok és tisztviselők voltak. Vö. Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között. 1. kötet 1918–1931. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 62.) 69. és 89–90.

[74] ZVTB jegyzőkönyv, 1919. szeptember 9. 23606. sz. 7. jkv. (Közli Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 153.)

[75] Uo. 22782. sz. 1. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 147–153.)

[76] Uo. 22911/1919. jkv. 54. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 144–147.)

jogkörében a nemzet felfogásáról alkotmányos módon meggyőződhetik — a napi, személyi és pártpolitikán felülemelkedni tudó, hivatott szakértőkre bízza."[77]

A feliratban tehát a vármegye elégedetlenségét fejezte ki a nemzetgyűlésben folyó, a nemzet érdekeit szerinte nem képviselő pártpolitikai csatározások miatt, és szakértői kormány kirendelését látta szükségesnek. A határozatnak azonban csak részben a tartalma, sokkal inkább jogi vonatkozásai miatt támadt országos visszhangja. A vármegye ugyanis az ősi szokások szerint nyilvánította ki véleményét az ország ügyeivel kapcsolatban, s ehhez az 1886. évi XXI. törvény a dualizmus parlamentáris keretei között is biztosította a jogot. Ferdinándy Gyula belügyminiszter azonban a feliratot megsemmisítette arra való hivatkozással, hogy egy vármegye az állami szuverenitás legfontosabb intézményét, a nemzetgyűlést ilyen módon nem kritizálhatja. A kormányzati reakció Zala megyében hatalmas felháborodást váltott ki, melynek eredményeként 1921 januárjában a közgyűlés nevében az alispán előterjesztést tett a belügyminiszterhez rendelete visszavonása érdekében, egyben hasonló tiltakozó állásfoglalás végett átiratot intézett valamennyi megyei törvényhatóságnak. Mivel a belügyminiszter az előterjesztésnek a törvényben előírt határidőig nem tett eleget, a vármegye hivatalosan is panasszal fordult a Közigazgatási Bírósághoz.[78]

Mindezzel párhuzamosan zajlottak a magyar közigazgatás rendjének megreformálását célul kitűző kormányzati előmunkálatok, ugyancsak Ferdinándy belügyminiszter irányításával.[79] A törvényi változások a vármegyék jogköreit is érintették volna a centralizáció jegyében, s ez is a zalai politikai elit határozott ellenállásával találkozott. Az 1921. február 1-jén összeült közgyűlés határozata a következőképpen fogalmazott a vármegyék jogaival kapcsolatban: „A nemzet politikai közélete sohasem volt csupán az országgyűlésre szorítva, hanem autonóm intézményekkel lett megvalósítva, az úgynevezett intézményes önkormányzat útján, amely az alkotmányos életnek célja és lényege is. Az intézményes önkormányzat szervei között a történeti fejlődés a megyei szerkezetet oly hivatásokkal ruházta föl, amelyeknek rendkívüli fontosságát hazánk viszonyai között alig lehetne túlbecsülni. [...] A törvényhatóságok ezen joga az alkotmányosság szempontjából olyannyira fontos, hogy egyes közjogászok álláspontja szerint ez a jog bizonyos viszonyok között a parlamentarizmus elfajulásának korrektívumaként szolgálhat."[80]

Az 1921. március 8-án ülésező közgyűlés ismét visszatért erre a kérdésre, s a vármegyék szerepével kapcsolatban leszögezte, hogy a kormányzat „az ezer éves vármegyei szervezet megbolygatásával a magyar alkotmányos szabadság,

---

[77] ZVTB jegyzőkönyv, 1920. december 14. 33441. sz. 1635. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 236–237.)

[78] *Németh László*: A Közigazgatási Bíróság ítélete a vármegyei autonómia tárgyában (1921). In: Wlassics Gyula és kora 1852 – 1937. Szerk. Kapiller Imre, Zalaegerszeg, 2002. (Zalaegerszegi füzetek 8.) 132–135. A Közigazgatási Bíróság jogerős ítéletében a vármegyének adott igazat, a belügyminiszternek vissza kellett vonnia a feliratot megsemmisítő határozatát.

[79] Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp. 1976. 350.

[80] ZML Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyve, rendkívüli közgyűlés, 1921. február 1. sz. n.

a konzerváló nemzeti érzés, a hazafias nemzeti áldozatkészség évszázados bástyáit alapjaiban támadván meg, a vezetésre hivatott magyar értelmiség egyik legerősebb pozícióját elpusztítani, a nemzeti erők konszolidációjának egyik leghatékonyabb fegyverét kezéből elvenni készül."[81] Hangsúlyozta, hogy „a magyar vármegyei szervezet mai összetételében a magyar államalkotó géniusz által történelmileg kifejlesztett intézményes biztosítéka, nemcsak annak, hogy a hatáskörébe utalt közügyek intézésében a nemzet legkülönbözőbb rétegei ténylegesen részt vehessenek, de egyben biztosítéka annak is, hogy a hivatottságuknál, képzettségüknél, hazafias hagyományaiknál fogva vezetésre termett tényezők az önkormányzati életből még a legszélsőségesebb eszmeáramlatok hatása alatt elfajzott párt- és osztályharcok közepette se szoríttassanak ki. Ez pedig a mai viszonyok között Magyarország létérdekével egyet jelent. Éppen ezért a vármegye szervezetének a jelen viszonyok közt tervezett megbolygatását, mint a nemzeti megszilárdulás, valamint az ország területi épségének helyreállítására irányuló legszentebb törekvések zászlóvivőjétől való megfosztását egyenesen nemzeti veszedelemnek tekinti." A határozat utolsó soraiban pedig a vármegyei nemesség évszázados, konzervatív, rendi alkotmányvédő felfogása mutatkozott meg: „A nemzet alkotmánya, az állami hatalom szervezetének, legfőbb orgánumai alakulására, működésére és egymáshoz való viszonyának a meghatározására vonatkozó nemzeti akarat az úgynevezett alaptörvényekben van lefektetve. Ezen alap és más törvény között tisztán a törvény tartalmi súlya szerint azon bár nem jogilag biztosított, de erkölcsi okokban rejlő megkülönböztetés tétetik, hogy ezen különösen becses alaptörvények megváltoztatása különös gonddal, nagy körültekintéssel történjék és akkor, amikor a változtatás szükségességét a nemzet érdekei feltétlenül követelik. [...] Ezen alaptörvények megbolygatása azt eredményezné, hogy a viharokat kiállt és faji és nemzeti jellegünket legjobban megőrző alkotmány biztosítékainkat magunk rombolnánk le." Magyarán a történelmi Magyarországot ért drámai változásokra adandó válasz kizárólag oly formában történhet, amely megfelel a történelmi magyar alkotmányosságnak, és továbbra sem járhat együtt a „nemzetfenntartó osztályok" jogainak csorbításával.[82]

Ugyanebben az állásfoglalásban tiltakozott a vármegye a törvényhatósági választójog kiszélesítése ellen is. A tervezett reformprogram ugyanis csökkenteni kívánta a virilis képviselők arányát és növelni a választott tagokét.[83] Ez azonban azzal járt volna együtt, hogy „nemkívánatos elemek", azaz más társadalmi rétegekből megválasztott személyek nagyobb arányban kerültek volna a képviselőtestületbe. Ezzel kapcsolatban a határozat a következőképpen fogal-

---

[81] ZVTB jegyzőkönyv, rendkívüli közgyűlés, 1921. március 8. sz. n. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 249–254.)

[82] A közigazgatási reform ellen Zalához hasonlóan a többi vármegye is tiltakozott, országos méretű ellenakciót indítva. *Csizmadia A.*: A magyar közigazgatás i. m. 351–352.

[83] A dologban az az érdekes, hogy a kormányzat a változtatást a zsidó virilisták visszaszorítása érdekében kezdeményezte. *Schweitzer Gábor*: A virilizmus és a „zsidókérdés" az 1920-as évek törvényhatósági reformjai tükrében. In: Az antiszemitizmus alakváltozatai. Szerk. Paksy Zoltán, Zalaegerszeg, 2005. 59–105. Zala megye politikai elitje azonban, szilárdan kezében tartva a vármegye irányítását, nem érezte ezt akkora problémának, hogy ezért elfogadja jogai csorbítását, azaz saját számarányának esetleges csökkentését.

mazott: „Hogy pedig a vármegyék feladatuknak ily kiváló magaslatán állottak, s azon mindenkor is megmaradtak, bátran állítjuk, hogy főként a virilizmus intézményének tulajdonítható. Tagadhatatlan tény ugyanis, hogy középosztályunknak a közügyek iránti önzetlen érdeklődése és szeretete, karöltve a kifejezetten városi elem, a kereskedői és iparos osztály kulturális érzésével és gyakorlati felfogásával, s ezen társadalmi osztályok műveltsége, hazaszeretete mindenkor megnyilvánult a törvényhatóságokban, s mint megannyi értékes kincs, nélkülözhetetlen életeleme az önkormányzatnak.

Súlyos aggállyal kell tehát tiltakoznunk oly törvényjavaslat ellen, mely a széleskörű választói jogkiterjesztés folytán a törvényhatósági és községi képviseletekben egyoldalú osztályérdeket engedne érvényesülni oly elemekkel szemben, melyek az alkotmányos fejlődésnek, haladásnak mindenkor kipróbált, lelkes harcosai voltak. [...] Azok az elemek, amelyek a törvényhatósági bizottságokban és a községi képviselőtestületekben jelenleg helyet foglalnak, nem elkülönzött társadalmi osztályokat képviselnek, nem osztályérdekeket szolgálnak, hanem miként működésük eredményei is mutatják — értelmességüknél és közéleti pályára neveltségüknél fogva — az egyetemes közérdek kielégítésén munkálkodnak, melynek áldásaiban a haza minden polgára érdeme szerint részesülhet." A közgyűlés megnevezte azokat a rétegeket is, amelyeket alkalmatlannak nyilvánított a nemzeti érdekek képviseletére: „A falu lakosai közül a földbirtokkal nem bírók túlnyomó része napszámkeresményéből él, s mint ilyen, ismeretei hiányosabbak, látköre szűkebb annál, mint aminő a törvényhatósági bizottság, illetve a községi képviselőtestület hatás- és feladatkörébe utalt kérdések helyes elbírálásához mellőzhetetlenül szükséges. De nem is vágyódik, s mindennapi elfoglaltsága mellett nincs is ideje ily természetű megbízatások betöltésére. E téren az önálló gondolkozásra és működhetésre kellő neveléssel és így ítélőképességgel nem bírva, a lelketlen demagógiának eshetik áldozatul, miáltal közvetve mód és alkalom nyílik oly elemek érvényesülhetésére, melyek nemzet és hazaellenes eszmék szolgálatába szegődnek."

A zalai dzsentri által vezetett vármegyei közgyűlés tehát a történeti magyar alkotmányosság védelmében az 1920-as évek elejének kormányai által tervezett konzervatív reformprogrammal is szembehelyezkedett, ami a korábbi nemesi vármegye szellemiségének továbbéléséről tanúskodik. Ebben vélhetően szerepet játszott a világháborút követő események okozta trauma, amely ellen védekezésül a politikai elit e része a hagyományos magyar történeti értékeket, mint fogódzót igyekezett felhasználni. Ebből következően azonban rögzült az a rendi konzervatív szemlélet, amelynek értékrendjében a feudális érdekek továbbra is elsőbbséget élveztek, s szemben álltak a korabeli liberális értékekkel, de nem azonosultak a polgári konzervatív nézetekkel sem.[84]

Hasonló, a fentiekkel mindenben egybehangzó állásfoglalások születtek a vármegye közgyűlésén a trianoni Magyarország társadalmi berendezkedésének más kérdéseire is, így a törvényhatósági választójog kiszélesítése elleni tiltakozáshoz hasonlóan foglalt állást az országgyűlési választójog demokratizálása

---

[84] *Bayer József*: A politikai gondolkodás története. Bp., 1998. 208–209.

kapcsán is: „A túl széles alapokra fektetett választási jog nem a demokratikus haladáshoz, hanem demagógiához és radikalizmushoz, végeredményben pedig forradalomhoz és az államalakulatok szétzülléséhez vezet. A titkos választójog nem felel meg a magyar ember természetének, kellő politikai iskolázottságra van ennél szükség és a titkos választójog nálunk csak arra lenne alkalmas, hogy az állami és társadalmi rend ellenségei egyesülve, újból megtámadják a polgári és társadalmi rendet."[85] Ellentétben a közigazgatási reformmal, amely Ferdinándy belügyminiszter lemondásával, s a vármegyék győzelmével zárult, ez a nézete már találkozott a Bethlen-kormány álláspontjával, ennek eredményeként születhetett meg a korszak parlamenti választásait 1938-ig szabályozó választójog.

A közgyűlés azonban még a fentieknél is élesebben emelte fel szavát két olyan ügyben, amelyek politikai nézeteinek legérzékenyebb pontjait érintették, a földbirtok és a politikai katolicizmus kérdéseiben. Az 1920. évi földbirtokreform törvény éles harcban született meg, s messze nem tükrözte előterjesztőjének, a Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazdapártnak és a vidéki parasztságnak a valós igényeit. A Nagyatádit minden szinten gáncsoló földbirtokos lobbi tevékenységének köszönhetően végül egy erősen megcsonkított törvény született, amelyet Nagyatádi csak azért támogatott, mert bízott a törvény továbbfejlesztésében. Erre 1923-ban lehetőség is nyílt, amikor megkezdődtek a törvény kiegészítését szolgáló törvényjavaslat, azaz novella előkészületei. A tervezet 1923. augusztus 9-én került a nemzetgyűlés elé és azonnal kiváltotta a nagybirtokosok heves ellenállását. A kérdésben Zala vármegye közgyűlése 1923 szeptemberében nyilvánított véleményt, elítélte a novella egész tervezetét, mert nézete szerint az 1920. évi földbirtok törvény „minden további törvény, vagy novelláris törvény kiegészítése nélkül is elég alkalmas arra, hogy a jogosultnak mutatkozó igények kielégíttessenek és a nemzet egyes osztályai között annyira óhajtott békét és együttműködést biztosítsa."[86] Az elutasítás okául a magántulajdon ősi szentségét és a termelés zavartalanságát hozta fel: „Erős meggyőződésünk szerint a magyar föld, amely nemzeti újjászületésünknek legbiztosabb alapja és záloga, csak akkor tudja a magyar hazával és annak minden rendű és rangú lakójával szemben hivatását teljesíteni, ha annak tulajdonosai, a tulajdonjog szentségében bízva, az őseiktől örökölt, sok válság és sorscsapás között verejtékezve megtartott honi röghöz ragaszkodva, mégis a múlhatatlanul szükséges áldozatokra a rendkívüli időhöz mérten elkészülve és szélsőséges izgatásoktól, mesterségesen szított ellentétektől megvédve, nyugodtan szentelhetik minden idejüket a termelés fokozására, s a magyar földben szunnyadó értékes energiák előteremtésére."[87] A törvényjavaslat parlamenti vitájában pedig — az ülésteremben a Nagyatádi Szabóval is polémiába keveredő — Farkas Tibor képviselő úgy fogalmazott, hogy „e javaslat, melyet a kormány idehozott, nem alkalmas arra, hogy megszüntesse a forradalmi mentalitást, mert hiszen ez a ja-

---

[85] ZVTB jegyzőkönyv, 1925. február 9. 2483. sz. 20. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 334–335.)

[86] ZVTB jegyzőkönyv, 1923. szeptember 10. 20975. sz. 1549. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 320–321.)

[87] Uo.

vaslat maga is forradalmi mentalitásra vall, azért, mert túlmegy az eredeti törvény intézkedésein is, jobban megtámadja a magántulajdont."[88]

A földbirtokreform novella kapcsán intézett átiratot a társhatóságokhoz Debrecen város törvényhatósági bizottsága, amely több kiegészítési javaslatot tartalmazott, így az ezer katasztrális holdon felüli hitbizományi és holtkéz birtokoknak földbirtokpolitikai célokra való fordítását is. Ezek közé tartoztak a különböző társadalmi intézmények földjei, így a katolikus egyház birtokai is. Zala vármegye közgyűlése egy emberként hördült fel az ötlet hallatán, s azonnal „határozott rosszallását" fejezte ki: „Azon kívánság, hogy az összes hitbizományi és holtkézi birtokoknak 1000 holdon felüli része a földbirtokpolitika céljaira bocsáttassék rendelkezésre, nemcsak történelmi hagyományainkkal és a római kath. egyház jogaival ellenkeznék, de az Enyém – Tied fogalmát is problematikussá tenné és a Buza Barna-féle földbirtokpolitikához való balra hajlást jelent. Megállapítja a vármegye közönsége azt, hogy a róm. kath. egyházi vagyon mindenkor kultúrfeladatokat szolgált és különösen szolgál ma, és hogy ennek a gondolatnak még csak a felemlítése is annyira belevág a róm. katholikus hívők lelkébe, hogy a kérdésnek indokolatlan felvetése kultúrharcot eredményezne."[89]

A zalai nagybirtokosok, és benne a katolikus egyházi intézmények földreformmal kapcsolatos állásfoglalását jól mutatja be Kroller Miksa zalavári apát, vármegyei közgyűlési tag levele, amelyben részletesen vázolja az apátság egyik 3500 kat. holdas birtokának gazdálkodási viszonyait, és társadalmi – szociális szerepvállalását.[90] A levél az Országos Földbirtokrendező Bizottság azon határozata ellen íródott, amely kimondta, hogy Zalahosszúfalu község gazdái részére az apátság köteles 30 holdat leadni, legeltetés céljára. Az apát tiltakozott a döntés ellen a birtok sérthetetlenségét hangoztatva, mivel nézete szerint Magyarországon egy egyházi nagybirtok kultúrmissziót tölt be: „a Szent István által a földművelés elősegítésére alapított Zalavári Apátság ősi tradícióival és magasztos hivatásával sohasem tartotta összeegyeztethetőnek, hogy hathatósan ne támogassa azokat, akik rá vannak szorulva; az apátság védelme alatt érte el a vidék mai kulturális színvonalát. [...] A mi birtokaink jövödelme a magyar ifjúság vallásos és hazafias nevelésének céljait szolgálja. [...] Az isteni Gondviselés útjai kifürkészhetetlenek. A bencés Rend évszázadokon át mindenkor híven teljesítette kötelességét a magyar haza és nemzet iránt. Ha az arra illetékes fórumok úgy találnák, hogy már bevégezte küldetését, hogy a mai magyar ifjúságnak már nincsen szüksége többé a keresztény valláserkölcsi nemzeti szellemű bencés nevelésre és tanításra, akkor ebben a végzésben is a Mindenható akaratát látva, meg fogunk nyugodni, mondván: Az Úr adta, az Úr elvette, áldassék érte az ő szent neve. Hisszük azonban, hogy ha valaha volt az országnak és a nemzetnek szüksége Szent Benedek Rendjének áldásos és közhasznú működésére, akkor ma százszorosan van."

---

[88] Nemzetgyűlési Napló 1922–1926. 1923. december 7. XVII. kötet, 364.

[89] ZVTB jegyzőkönyv, 1923. szeptember 10. 20975. sz. 1549. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 320–321.)

[90] ZML Zala Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, I. 1554/1921.

A vármegye közönségének politikai orientációja nemcsak a közgyűlés állásfoglalásaiból, hanem a parlamenti választások korabeli eredményéből is felvázolható. A közgyűlési határozatokból következően nem tekinthető véletlennek, hogy a vármegyében a kormánypárt képviselői csaknem mindvégig kisebbségben maradtak. Ez a megállapítás még az első, 1920. januári választásra is érvényes, hiszen akkor a vármegye kormány melletti deklarációjából is következően a politikai élet két jelentősebb pártja közül a keresztényszocialista orientációjú jobboldali gyűjtőpárt, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja aratott győzelmet hét mandátummal, szemben az országos választásokat megnyerő kisgazdapárttal. (2 mandátum, melyen belül az egyiket egy a kisgazdapárt színeiben induló szélsőjobboldali jelölt képviselt.[91])

Zala megye országgyűlési képviselőinek politikai irányultsága a két világháború között

	1920	1922	1926	1931	1935	1939
Kormánypárt (EP, NEP, MÉP)		3	5	4	6	6
Kereszténypárt		3	4	3	3	1
Kisgazda	1	2				
Agrárpárt (Gaál Gaszton)			2			
Szélsőjobb	1	1		1	1	4
Pártonkívüli legitimista		1		3		
Pártonkívüli agrárius		1				
Egyéb	7 (KNEP)				1 (Bethlen István)	
Összes mandátum	9	11	11	11	11	11

Az 1920-at követő két évtizedben Zala megye a politikai katolicizmus és az agrárizmus hagyományait őrizve a legitimista kereszténypárt[92] fellegvárának számított, de itt szerzett pozíciókat az agrárius érdekeket konzekvensen képviselő, Gaál Gaszton által 1926-ban megszervezett Agrárpárt is.[93] Ugyanakkor a paraszti érdekeket képviselő Kisgazdapárt az egész korszakban csupán egyetlen képviselői helyet tudott szerezni, a megválasztását kizárólag személyes képességeinek köszönhető Drozdy Győző személyében.[94] Fontos különbség azonban a dualizmushoz képest, hogy a kormánypárt mindenkori kisebbségben maradása ezúttal nem jelentett ellenzékiséget, hiszen a kereszténypárt az 1920-as években mindvégig koalícióban kormányzott az Egységes Párttal.

[91] Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 40–41. és 59.

[92] A kereszténypárt alatt 1922 és 1926 között a Bethlen-féle Egységes Párton kívül maradt KNEP-et értve, 1926-tól pedig a gr. Zichy János vezette Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot. *Gergely Jenő*: A keresztény pártok és a választások 1920–1947. Századok 130. (1996) 3. sz. 615. skk. ill. 630–631. táblázat.

[93] 1926-ban két képviselői hely, a párt harmadik jelöltjét a kormánypárt választási visszaéléssel fosztotta meg a mandátumtól, amit a bíróság is megerősített és kimondta a választás megismétlését.

[94] Drozdyról lásd: Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai. Szerk. Paksy Zoltán, Bp. 2007.

A jórészt régi köznemesi családokból származó képviselők és vezető vármegyei funkcionáriusok nyíltan vállalták a nemesi vármegye hagyományait: „Mindannyian hordozói kívánnak lenni a nemzeti ideáloknak, a törvényhatóság ősi tradícióinak és büszkén vallják magukat törvényes és méltó utódjaiul a nemzet ama rétegének, amely ezer éven át ezt az országot fenntartotta: az ősi köznemesi osztálynak." Idézte a megye politikai napilapja Gyömörey György főispánt 1930. január 9-én, aki szerint ezt a felfogást vallják az új megyei törvényhatóságban nagy számban jelen lévő kisgazdák és kisiparosok is. „A törvényhatóság eme új rétegének állásfoglalása tehát nem csak nem változtatta meg a régi felfogást, a törvényhatóság szerepkörének elgondolását, hanem megerősítette azt hazafias felfogásában, a hagyományok tiszteletében és abban a törekvésben, hogy kipróbált komoly vezetőit és azok vezetését elfogadja."[95]

Nemzetfelfogásuk és konzervatív agrárius felfogásuk az 1930-as években sem változott, sőt talán ekkor, 1932-ben fejtette ki a közgyűlés legplasztikusabban világnézetét. A gazdasági világválság magyarországi következményei és azok orvoslása kapcsán hangoztatta ismét álláspontját Zala vármegye közgyűlése, melyet 1921-hez hasonlóan ismét felirat formájában juttattak el Horthy Miklós kormányzóhoz. Ebben azt követelték, hogy a válságot a kormányzat ne „a közgazdasági élet mai, bizonyos egyoldalú törekvései" alapján kezelje, hanem „közgazdasági politikájának tengelyévé a magyar mezőgazdasági termelést tegye"![96] Nézetük szerint „az országnak legnagyobb államfenntartó tényezője a magyar föld és a föld lelkének, a magyar mezőgazdasági lakosságnak mindenkori megtántoríthatatlan hazafisága". Ha a kormányzat most a válságban nem támogatja őket fokozottan, akkor „a pusztulás sorsára jut nemcsak az államfenntartó és a nemzet zömét képező földművesosztály, hanem vele együtt pusztulna el a tradicionális nemzethűségben évezredes vezetője és irányítója, a nemzeti gondolatnak mindenkori derékhada, a magyar középosztály is." Ha a kormányzat ezt nem teszi meg, akkor szerintük nincs arra „biztosíték", hogy „a nemzetköziség és világpolgárság tanai a békeszerződésekkel amúgy is széttépett országnak a lelkét hatalmukba ne keríthessék". Ha ellenben a gazdatársadalom megőrzi erejét, akkor nem fenyeget az a veszély, „hogy a polgári társadalom az oldott kéve sorsára jusson, és így lesz maga a polgári társadalom a legbiztosabb őre az államfenntartó erkölcsi erőknek".

Nem változott a vármegye politikai elitjének az uralkodóval illetve a monarchista államformával kapcsolatosan korábban megfogalmazott nézetrendszere sem, hiszen Zala megye a katolikus nyugati vármegyékkel együtt a legitimizmus fellegvárát alkotta. Ez logikus állásfoglalás volt, hiszen a monarchia intézménye a szentkorona-tanból következően a magyar alkotmányosság alapját jelentette. Ennek értelmezése szerint az 1867-es kiegyezéssel helyreállt az alkotmányos rend, ezért az uralkodóval való szembenállás okafogyottá vált. Az első világháború után a legitim magyar király, azaz a Habsburg uralkodó hatalomtól való megfosztását a konzervatív felfogás nem akceptálhatta. A körülmények kényszerítő hatása alatt elfogadták Horthy kormányzóságát, hiszen az

[95] Zalai Közlöny, 1930. január 9.
[96] ZVTB jegyzőkönyv, rendkívüli közgyűlés, 1932. január 5. sz. n.

nem példa nélküli a magyar történeti jogban, de olyan ideiglenes megoldásnak tartották, amelyet a régi állapot restaurációjának kell követnie.[97]

Különböző okokból, de azonosulni tudtak ezekkel a nézetekkel a vármegye lakosságának nagy többségét kitevő paraszti rétegek is. A Nagyatádi-féle parasztpárt az autonómabb személyiségű, saját birtokán gazdálkodó, öntudatos kisgazdák pártja volt, melynek természetes velejárója volt a szabad királyválasztás eszméje. Ezzel szemben a térségben nagy súlyt képviselő nagy- és középbirtokokkal, illetve azok legitimista birtokosaival patriarchális kapcsolatban lévő, jórészt törpe- és kisbirtokosokból álló zalai agrárnépességre inkább a régi jobbágyi mentalitás volt jellemző, amely mindig elfogadta és tisztelte a fensőbbséget.[98] Ez látszik meg a politikai érdekérvényesítésben is. Számukra a mindennapi életben a paternalizmus elfogadott gyakorlat volt, és nemcsak a politikában, hanem a köznapi érintkezések során is, akár a közigazgatással kerültek kapcsolatba, akár az úri földbirtokosokkal.

Ezt elősegítette a térség településszerkezete, különösen annak aprófalvas jellege. Ezek a kis közösségek a világtól elzárva élték mindennapjaikat, a külvilág felé gyakorlatilag semmilyen kapcsolattal nem bírtak. Politikai látásmódjukat döntően azok a személyek határozták meg, akik a társadalmi hierarchiában felettük álltak, vagyis a közigazgatási tisztviselő, a földbirtokos, a tanító és főként a pap. Ennek eredményeként fogadták el és követték azokat az elveket, amelyeket ezek a személyek határoztak meg vagy hirdettek, melytől eltérni már csak azért sem tudtak, mert a térség infrastrukturális elmaradottsága következtében (vasút hiánya, piac távolsága és elérhetetlensége, télen járhatatlan utak, sajtó és a civil szerveződések szinte teljes hiánya) nem is jutottak olyan információhoz, amely világlátásukon változtatott volna. Az így kialakult zárkózottság és az idegenekkel szembeni bizalmatlanság pedig a későbbiekben is nehezítette a nyitást, új politikai áramlatok bejutását.

A megye politikai elitjének gerincét alkotó birtokos réteg természetesen nem gondolkodott minden kérdésben egységesen, körükben is időnként súlyos belső harcok dúltak. Összességében azonban világnézetüket az 1920-as években is olyan konzervatív vonások uralták, melynek társadalmi alapjait a feudális, rendi struktúra alkotta, politikai fundamentumát pedig a 19. század végének antikapitalista (agrárius) és antiliberális (rendi konzervatív) szemlélete. Ez a történeti magyar alkotmányosságból indult ki, mely szerintük öt intézményen nyugszik: egyfelől a vagyonalapú közéleti szereplést biztosító virilizmuson, amely garantálja a pozíciók betöltőinek alkalmasságát, s biztosítja egyrészt a „vezetésre termett nemzetfenntartó osztály" és az értékrendjével azo-

---

[97] IV. Károly második, fegyverest összecsapást is hozó visszatérési kísérletének kudarca után Zala vármegye rövid, de annál érdekesebb állásfoglalást tett közzé: „A vármegye bizottsági közgyűlése dr. Farkas Tibor b[izottsági]. tag indítványára kimondja, hogy IV. Károly király Őfelsége bejövetele alkalmából követett magatartásáért senkit sem kíván üdvözölni. Ezek az események, amelyekről hű képet alkotni ma még senkinek sincs módjában, nem alkalmasak arra, hogy egyének vagy pártok céljaira kihasználtassanak." ZVTB jegyzőkönyv, 1921. december 12. 32233. sz. 1949. jkv. (Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 264.)

[98] *Gergely Jenő*: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk. Földes György – Hubai László, Bp. 64.

nosuló csoportok befolyását a társadalmi-politikai életben, másrészt megállapítja e befolyás mértékének vármegyei hierarchiáját. Ennek révén kerülnek az élre a nagyobb, ezer hold körüli birtokkal rendelkező földbirtokosok, s követik őket a megfelelő származás megléte vagy pozíció betöltése esetén a kisebb birtokosok és a különböző rendű – rangú tisztviselők, értelmiségiek.

Ilyen fundamentum továbbá a vármegyerendszer, amelynek — ahogy azt láttuk — biztosítani kell az autonómiáját és feudális eredetű („történeti") előjogait. Harmadrészt ilyen tényező a katolicizmus és a katolikus egyház közéleti befolyásának biztosítása, negyedszer a földbirtokrendszer változatlan formában történő fennmaradása és végül a monarchia intézménye. Ezek szerintük a magyar alkotmányosság legfontosabb elemei, amelyek a nemzet történeti fejlődéséből keletkeztek, s ebből következően annak bármely részét érintő változtatási igény magát a nemzetet támadja, és annak megmaradását veszélyezteti.

Mindezek alapján összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy e konzervatív politikai nézetek alapjait a feudális nemesi vármegye werbőcziánus ideológiája, a középkori szentkorona-tan és a natio Hungarica eszméjének „modernizált" formában a 20. század közepéig történt továbbélése jelentette. Utóbbi eredeti jelentése szerint a magyar nemzet egyenlő a nemesi társadalommal, amely privilégiumait a fegyverforgatás révén szerezte, magatartásukat pedig a korona iránti hűség és a különböző eredet ellenére meglévő magyarságtudat jellemezte.[99] Ez a nézet a 19. század végére átalakult, a nemzet keretei kibővültek, melyet azonban továbbra is védelmezni és vezetni kell, csak már nem fegyverrel, hanem irányítással és példamutatással, de erre csak a történelmi, nemesi osztály képes, mivel „hivatottságánál, képzettségénél, hazafias hagyományainál fogva eleve vezetésre termett", s csak ez tud az osztályérdekeken felülemelkedni és „az egyetemes közérdek kielégítésén munkálkodni".

A nemesi vármegyék történeti jelentőségét Szekfű Gyula is hangsúlyozta. Nézete szerint a 13. századtól meggyöngült királyi hatalom szerepét átvették a nemesi vármegyék, mellyel „a nemesi rend az ország egységét és az állami fejlődést zökkenés nélkül tovább viszi, ez a magyar rendiségnek eredete, s egyszersmind létjogosultsága is".[100] A szervezkedő nemesek első, ismert fellépése éppen Zala megyében történt, 1232-ben: „A zalai határozatban a magyar alkotmányos élet egyik legmagyarabb intézményének kezdeteit szemlélhetjük: a királyi vármegye, a korábbi gazdasági egység átalakul politikai testté, a királyi szolgák viszont egyetlen országos renddé tömörülnek, amely aztán a magyar nemzeti és állami fejlődés egyik főtényezője lesz."[101] Ez volt az a nemzeti – történelmi küldetés, amely a 20. században is hivatkozási alapul szolgált, s ezzel azonosult Zala vármegye politikai elitje is, ahogy ezt a főispán 1938. augusztus 28-án, a Szent István napi vármegyei díszünnepségen megfogalmazta. Ekkor gr. Teleki Béla, aki mellesleg gr. Széchenyi István dédunokája volt, a következőképpen fogalmazott: „A nemesi vármegye fokozatosan átvette a királyi vármegye nemzetfenntartó és fejlesztő szerepét. Bandériumai hősiesen küzdöttek az

---

[99] Magyar Történelmi Fogalomtár. Szerk. Bán Péter, Bp., 1989. 51.
[100] *Szekfű Gyula*: A magyar állam életrajza. Bp. 1988. (reprint) 66–67.
[101] Uo. 64.

ellenséggel szemben, közgyűlésein keményen állt őrt az ország magyarsága és jogai mellett, terjesztette a közművelődés és a politika haladó eszméit. Ennek a nemesi vármegyének örök dicsősége, hogy követei útján eltörölte saját előjogait és megalkotta az egész nemzet vármegyéjét. Az ősi vármegye nemcsak külső és belső összetételében ment át változáson, hanem munkakörében is, [...] de a mai vármegye épp oly hűségesen és sikeresen teljesíti új kötelességeit, mint amilyen becsületesen oldotta meg a régi problémákat a királyi és nemesi vármegye. [... Szent István] Alapját vetette meg annak a sajátos magyar fejlődésnek, aminek legjellemzőbb, mert legmagyarabb alkotása a király magángazdaságából *a magyar nemesség önkormányzatának erős várává lett vármegye, a mindmáig élő nemzetállam.*"[102]

*

A „vármegyék alkotta nemzetállam" történeti struktúrája 1945-ben összeomlott, s a bekövetkezett változások földcsuszamlásszerűen alakították át az ország politikai rendszerét. Eredményükként Zala megyében is új személyek kerültek a közélet élvonalába, a felszín alatt továbbélő konzervatív eszmei-ideológiai kontinuitásra azonban több dolog is utalt.[103] Ezt mutatta egyfelől a háború után újjáalakult Független Kisgazdapárt megyei vezetősége, amelynek elnöki tisztét a vármegye korábbi alispánja, Brand Sándor látta el, az alelnökök között pedig ott láthatjuk Kováts Ferenc zalaegerszegi kisbirtokost, a helyi Gazdakör elnökét, aki már az 1930-as években is politizált a párt színeiben, valamint Farkas Dénes földbirtokost, a korábban már többször említett boldogfai Farkas család tagját, a Katolikus néppárti képviselő, Farkas József kisebbik fiát. Megnyilatkozásaik egyértelművé teszik, hogy a Független Kisgazdapárton, mint gyűjtőpárton belül hangsúlyosan nem a paraszti érdekképviselet, hanem az ismert agrárius, politikai katolikus irányzat jelentkezett.[104] Ezt támasztja alá az az érdekes felirat is, amely Kováts Ferenc házában volt jól látható helyen elhelyezve, s tömören összegezte a ház urának, a fentiekkel egybecsengő konzervatív nézeteit: „Mi vagyunk a nemzet tartóoszlopa. Ha elveszünk, velünk együtt veszik, dicső magyaroknak ezer éves hona."[105]

Az 1945. évi választásokon egyetlen komolyan vehető jobboldali párt indult, a Független Kisgazdapárt, amely gyűjtőpártként fogta össze a különböző konzervatív, sőt szélsőjobboldali irányzatokat. A választások zalai eredménye azt mutatta, hogy a megye lakóinak elsöprő többsége e nézeteket vallotta a magáénak.

---

[102] ZVTB jegyzőkönyv, 1938. augusztus 28. sz. n. (Kiemelés tőlem – P. Z.)

[103] A kérdés általános vonatkozásaival foglalkozik *Hubai László*: A politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920–1947. Múltunk, 1999/1. 44–69.

[104] „Egyet azonban meg kell állapítanunk: a föld és a vele összefüggő mezőgazdasági termelés az az alap, amire az országot fel lehet építeni." Farkas Dénes: Politika vagy mezőgazdasági program? Független Zala 1947. április 6. 2. „Vallás nélkül, Isten nélkül nem tudunk elképzelni államot, országot, nemzetet!" Uo. június 5. vezércikk.

[105] Kováts Ferenc unokájának, Kapiller Imrének szóbeli közlése.

Az 1945. évi nemzetgyűlési választások eredményei

	Országos eredmény (%)	Zalai eredmény (%)
Független Kisgazdapárt	57,03	75,17
Kommunista Párt	16,85	7,25
Szociáldemokrata párt	17,41	11,53
Nemzeti Parasztpárt	6,87	5,13
Polgári Demokrata Párt	1,62	0,92

A választás eredménye arra utalt, hogy a megyében olyan markáns konzervatív tábor létezett, amely a megváltozott történelmi körülmények között és a titkos választójog nyújtotta biztonság mellett is kiállt korábbi nézetei mellett. Állásfoglalásuk nemcsak a Kisgazdapárt paraszti érdekképviseletet felvállaló, aktuális politikájának támogatását jelentette, hanem szilárd ideológiai elkötelezettséget is, hiszen utóbbi híján a megye választóinak döntő többségét képviselő kis- és törpebirtokos parasztság körében jóval pozitívabb visszhangot váltottak volna ki a Kommunista Párt demagóg földosztó ígéretei.[106] Zalában azonban — hasonlóan a katolikus dunántúli megyékhez, de közülük is kiemelkedve — a Kommunista Párt országosan leggyengébb eredményét érte el, pedig zalai listáját maga Rákosi Mátyás vezette, aki a választásokat megelőzően személyesen vett részt a helyi kampányban.

A Független Kisgazdapárt és a Kommunista Párt választási eredményei a legjobb kisgazda listás kerületekben, 1945-ben

	FKGP		MKP	
	%	mandátum	%	mandátum
Országos eredmény	*57,03*	245	16,85	70
Somogy	75,29	12	5,9	1
Zala	75,17	12	7,25	1
Vas	72,54	8	9,23	1
Szabolcs-Szatmár	65,81	14	9,09	2
Veszprém	65,55	7	12,77	1
Baranya-Tolna	63,37	15	13,76	3
Pest-Bács	61,84	31	15,39	7
Győr-Moson-Sopron	58,5	9	13,21	2

Itt kell utalnunk arra az érdekes állításra is, amely történetírásunkban az utóbbi időben kezdett elterjedni. E szerint 1945 után a Kommunista Párt tá-

[106] A földosztásról a megye lakói elsőként a Kommunista Párt kanizsai pártgyűlésén hallhattak 1945. április közepén, melyet a rögtön baloldali kézbe került megyei napilap tudósításai, és Farkas Mihály április 23-ai népgyűlése erősített meg.

mogatóinak jelentős részét a korábbi nyilas pártok tagjai és szimpatizánsai alkották. Zala megyében 1939-ben a koalícióra lépett nyilaskeresztes pártok közös területi listája[107] a szélsőjobboldal csaknem legjobb országos eredményét érte el, a kormánypárttal közel azonos számú, csaknem ötvenezer szavazattal. A különböző nyilas pártok hasonló jó eredményeket értek el több dunántúli vármegyében, így Veszprém és Győr megyében is. Ugyanakkor, mint láttuk 1945-ben Zalában a Kommunista Párt egy összehasonlíthatatlanul szélesebb választói bázison is csak 13 ezer voksot tudott gyűjteni, de világos összefüggés látható a többi dunántúli megye esetében is: ahol a szélsőjobboldal 1939-ben a legjobb eredményeit érte el, ott születtek 1945-ben (majd 1947-ben) a legrosszabb kommunista szavazati arányok. Ezek az adatok a fenti állítást nem támasztják alá, sőt éppen az ellenkezőjét látszanak igazolni.

Az 1945. évi választásokat követően a Kommunista Párt hatalmi törekvései, főként az ún. szalámitaktika eredményeként a Független Kisgazdapárt szétesett, s ennek megfelelően közéleti-politikai befolyásából is vesztett. Ez a helyzet azonban azt is eredményezte, hogy az addig egy gyűjtőpártban tömörült jobboldal különböző irányzatai artikulálódtak és a megalakult új pártformációk keretei között képviselhették saját nézeteiket. A 2. világháború előtti Zala megyében a legnagyobb befolyást magáénak tudó, fentebb körvonalazott konzervatív irányzat megfelelőjének, a keresztényszocialista elveket demokratikus keretek között újrafogalmazó, Barankovics István vezette Demokrata Néppárt tekinthető. Az eszmei folytonosságot a helyi képviselők sem titkolták, sőt nyilatkozataikban is megerősítették, így például a zalaegerszegi szervezet vezetői 1947 őszén, a választások után azt a helyiséget igényelték pártiroda céljára, amelyet a háború előtt az Egyesült Keresztény Párt használt hasonló célra, s az igénylés okául is a jogfolytonosságot hozták fel.[108] A párt zalai szervezete csupán a választás előtt három héttel alakult meg, s vezetője a már említett Kováts Ferenc és Farkas Dénes lett. Előbbi a párt országos alelnöke és agrártagozatának vezetője is lett a későbbiekben. Már ezek a tények is arra utaltak — ami aztán a választásokon vált nyilvánvalóvá —, hogy korábban a Kisgazdapárt zalai szervezetén belül a keresztényszocialista vonal képviselete volt a leghangsúlyosabb. Ezt bizonyította az is, hogy ahol a Néppárt megalakult — a Dunántúl más részein is — ott a kisgazdapárti szervezetek szinte azonnal széthullottak.[109]

A néppárt a választások idején a megyében sem sajtóval, de még párthelyiséggel sem rendelkezett, jellemző, hogy a Kisgazdapárt lapja, a Független Zala még a Demokrata Néppárt megalakulásáról sem tudósított. Komoly mértékben gyengíthette a párt választási esélyeit az a tény is, hogy a katolikus püspöki kar végül — a tárgyalások ellenére — nem támogatta nyíltan a pártot.[110] Mindennek ellenére az 1947. augusztusi választáson a következő eredmény született:

---

[107] Pálffy Fidél Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártja és a Meizler Károly vezette Keresztény Nemzetiszocialista Front.

[108] Az iratot közli: Dokumentumok Zala megye történetéből 1947–1956. Szerk. Káli Csaba, Zalaegerszeg, 1999. (Zalai Gyűjtemény 48.) 43–44.

[109] *Gergely Jenő: A* politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950. Bp. 1977. 268.

[110] *Izsák Lajos*: A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949. Bp. 1985. 94.

A Demokrata Néppárt országos és legjobb területi listás eredményei 1947-ben

	%	mandátum
országos eredmény	*16,40*	60
Zala	56,59	8
Vas	56,52	6
Győr-Moson-Sopron	42,44	6
Veszprém	35,66	4
Somogy	34,38	5
Baranya-Tolna	29,74	6

A Néppárt elsöprő zalai választási győzelmét tehát úgy aratta, hogy a választók gyakorlatilag semmilyen közérdekű forrásból nem értesülhettek a párt létezéséről és célkitűzéseiről, kizárólag a pártgyűléseken elhangzottakból.[111] Ez arra utalt, hogy a helyi társadalmon belül létezett egy széles, a lakosság nagy részét átfogó és mozgósítani képes informális hálózat, amelynek tagjait a papság, az egyházi intézmények dolgozói, tanítók, a különböző vallásos és hitbuzgalmi egyesületek aktivistái, a katolikus legény- és leányegyletek, a gazdakörök tagsága stb. alkották.[112] Ugyanakkor a Demokrata Néppárt 1947-es zalai eredménye azt is igazolja, hogy az általuk képviselt politikai irányzattal a vármegye népességének a demokratikus választójog által képviselt többsége azonosult, s ez a tény e konzervatív irányzat társadalmi beágyazottságáról és a megváltozott történelmi körülmények közötti továbbéléséről tanúskodik.

*

Végezetül szeretnénk röviden utalni arra, hogy Zala megyében a fenti társadalmi-politikai folyamatoknak a rendszerváltás utáni újjáéledése figyelhető meg. Kézenfekvő példának hozni a Keresztény demokrata Néppárt 1990. és 1994. évi választásokon elért eredményeit, melyek Zalában mindkét esetben jóval meghaladták a párt országos átlagát,[113] illetve azt a tényt, hogy a vázolt konzervatív irányzat szemében ősellenségnek számító baloldali Magyar Szocialista Párt 1990 óta Zala megyében valamennyi választáson az országosnál jóval rosszabb eredményt ért el. Ugyancsak ennek köszönhető nézetünk szerint az 1990-es és 1994-es választáson az SZDSZ nyugat-dunántúli sikere is, amely — a polgárosultabb nyugati régióra való hivatkozás téveszméjével szemben — nézetünk szerint annak következtében alakult ki, hogy a párt neoliberális elvei ekkor még nem váltak láthatóvá, ugyanakkor a mérsékeltebb, nyugodt erő képét magára öltő Magyar Demokrata Fórummal szemben az SZDSZ harcos anti-

[111] A Demokrata Néppárt a legtöbb pártgyűlést, 150-et Zalában rendezte meg. *Izsák L.*: A Keresztény Demokrata i. m. 106.

[112] Uo. 106–107.

[113] 1990-ben a KDNP országos eredménye 6,46%, Zala megyében 11,02%, a párt csak Tolna megyében ért el ennél jobb eredményt.

kommunista retorikája megszólította azokat a konzervatív szavazókat, akikben még élt a politikai katolicizmus hagyományos antikommunista, baloldal-ellenes attitűdje. Az 1990-es évek végére rögzültek és a választók előtt világossá váltak a pártok politikai koncepciói, közte a jobboldal vezérpártjának néppárti, a különböző konzervatív-jobboldali irányzatok igényeit egyszerre kielégíteni kívánó politikája, s ennek eredményeként válhatott — felelevenítve a történelmi hagyományokat — az 1998-as választás óta e pártszövetség országosan legerősebb bázisterületévé a Nyugat-Dunántúl, s benne Zala megye.

THE SOCIAL HISTORY OF CONSERVATIVISM IN THE COUNTY OF ZALA

by Zoltán Paksy
(Summary)

From the turn of the 18th and 19th centuries, the county of Zala was regarded as one of the headquarters of noble opposition to the Habsburg ruler. The foundation of this political stance was provided by the traditional gravaminal policy of the nobility, which focussed on the defence of noble privileges and of the Hungarian constitution. In the so-called reform era this policy allied itself with the program of the new force, the liberals led by Ferenc Deák, who aimed to use resistance to an arbitrary ruler to deconstruct the feudal constitution. The county, however, was by no means turned into a liberal institution; the conservatives continued to form the majority there throughout, and only the political genius of Deák was able to drive them in the right direction. The conservative political program of the nobility survived into the second half of the 19th century, when it went on to defend its position against the liberal extension of the constitution as well. The political elite constituted by the successors of the common nobility (Hung. *köznemesség*) regarded themselves as the only authentical representative of Hungarian constitutionalism and nationalism, and this view enjoyed the support of the peasantry as well, which made up the majority of local society. This is apparent from the program and aims of the Catholic Populist Party, which was widely influential in the county in the 1890s, and can be regarded as the major representative of political catholicism and agrarianism. Deafeat in WW I, the traumas of Trianon and of the Communist coup of 1919, pushed this policy further to the right: while preserving the main elements of its previous program, it became increasingly characterised by a resistance to the democratic extension of rights, by hostility to liberalism and the left, and by antisemitism. The survival over the generations of this political orientation can also be observed after 1945, when at the elections of 1945, 1947 and 1990, those parties obtained the majority of votes which represented recognisably the program outlined above among drastically altered historical circumstances.

Pál Judit

SZÍNEK „HÁBORÚJA"

*A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban és az erdélyi politikai elitek**

Bevezető

Az antropológus Orvar Löfgren, aki a nacionalizmust mint kulturális jelenséget vizsgálta, egyik tanulmányához egy reklámszövegből választotta a mottót: „Svédország, Svédország, a zászlórudak országa. (...) Még soha nem volt ekkora kereslet zászlórudak iránt, mert szükségünk van valamire, ami köré egybegyűlhetünk, szükségünk van hagyományokra és jövőbeli reményekre. Ezért kell zászló, zászlórúd és ünnep."[1] A politikai szimbólumok közül az egyik legközkeletűbb a zászló. Az idézett szöveg frappánsan megragadja, hogy mért van szükségünk szimbólumokra. A szimbólumok alapvető emberi szükségletet fejeznek ki, a kommunikáció és a csoportkohézió megerősítésének eszközei, és mint ilyenek segítik a csoport önazonosságának és stabilitásának megőrzését. „Egy szimbólumnak közösségi jelentései vannak, amelyeket kommunikálni lehet. A jelentések a társadalom kultúrájában és tradíciójában gyökereznek, és a társadalom egységének és differenciáltságának mértéke szerint formálódnak."[2] Az ún. sűrítő szimbólumok képesek újból megteremteni annak a közegnek az intenzív érzelmi légkörét, melyet az adott szimbólummal asszociálunk és hatással vannak az emberek politikai értékrendjére: „Egyetlen szimbolikus eseménybe, jelbe vagy aktusba sűrítik a hazafiúi büszkeséget, a legkülönfélébb szorongásokat, homályba tűnt régi dicsőségek vagy hajdani megaláztatások emlékét, a jövőbeli nagyság ígéretét: ezek egyikét vagy mindegyikét."[3] A zászlók, jelszavak stb. képesek azonosulást kifejezni, rajongást kelteni és energiákat mozgósítani. A politikai mobilizáció a 19. században legsikeresebben az egyházon vagy a nacionalizmuson keresztül történt. A jelképek pedig nélkülözhetetlenek a tömegek mozgósításban. Olyan azonosulást váltanak ki, amely túlmutat a személy individuális létezésének határain.

---

* This work was supported by CNCS-UEFISCDI (Romania), project number: PN-II-PCE-2011-3-0040.

[1] *Orvar Löfgren*: Gondolatok a nemzeti érzés kulturális szerveződéséről. In: Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben. Szerk. Hofer Tamás – Niedermüller Péter. Bp. 1988. 145.

[2] *Rozann Rothman*: Politikai szimbolizmus. In: Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus. Szerk. Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt. Bp. 2000. 133–177.

[3] *Murray Edelman*: A politika szimbolikus valósága. (Posztmodern politológiák, 11) Bp. 2004. 6.

A vizsgálódásra különösen érdekes terepet kínál egy olyan kitüntetett történelmi esemény, mint az 1848–49-es forradalom, amikor széles tömegeket sikerült nagyon rövid idő alatt mobilizálni, ráadásul új politikai szimbólumok segítségével. Annál izgalmasabb a folyamat, ha ez egy olyan multietnikus és multikonfesszionális terepen megy végbe, mint Erdély, ahol a nemzeti ideológiák és szimbólumok szintjén is ádáz harc dúlt 1848–49-ben. Hiszen a nemzeti jelképek működése éppen akkor a legérdekesebb, ha valamilyen „nemzeti konfliktus kataklizmájában reális mozzanatok képében vesznek részt".[4] Tanulmányomban az erdélyi 1848-as forradalom példáján elemzem a zászló mint nemzeti szimbólum megjelenését, elterjedését és használatát a különböző erdélyi etnikumok körében, valamint vizsgálom az ehhez kötődő szimbolikus konfliktusokat.

A modern nemzetek egyszerre politikai és kulturális képződmények. A nemzeti kultúrát lehet kód- és tudásközösségnek tekinteni, jelenthet hagyományokat, asszociációkat, viselkedési módokat, amit az adott közösség minden tagja ismer.[5] „A nemzeti jelentések változatos egyetemének legmélyebb hatást gyakorolni képes rétegét képezik a *nemzeti szimbólumok*, melyek a közösségi múlt homályából származó archetipikus mintákat ébresztenek föl a nemzeti közösség tagjaiban."[6] A nemzeti állam szimbólumainak az a funkciója, azért hozták létre, hogy az adott nemzetet szimbolizálják egyrészt saját tagjai, másrészt más nemzetek előtt. A vizuális nemzeti szimbólumok közül a legismertebbek a címer és a zászló, „melyek ikonikus és analógiás kódok segítségével ősi közösségi kötődésekre utalnak vissza. Ezek a szimbólumok láthatóságuknál fogva jó támpontot adnak a helyszínek, helyzetek nemzeti azonosítására."[7] A zászlónak erős közösségépítő funkciója van. Általában mint állami jelkép jelenik meg, identifikációs eszköz, a szuverenitás jelképe. Egyaránt szerepe van az autoritárius rendszerekben, ahol ezáltal a tömegeket szorosabban akarják a párthoz és rezsimhez fűzni, de a demokráciákban is, ahol a patriotizmus, az egység jelképe, lásd például a Svédországban vagy az Amerikai Egyesült Államokban kialakult „zászlópatriotizmust".[8]

A zászló a „kitalált hagyományok" sorába tartozik mint a társadalmi kohézió újonnan létrehozott szimbóluma. A régi és új hagyományok közti különbséget Hobsbawm így határozta meg, hogy az új meghatározatlanabb, kevésbé erős és specifikus, mint a régi társadalmi gyakorlat.[9] A zászló éppen meghatáro-

---

[4] *Csepeli György*: Nemzet által homályosan. Bp. 1992. 81.

[5] *Löfgren*: Gondolatok i. m. 173.

[6] *Csepeli*: Nemzet által i. m. 56.

[7] Uo. 79.

[8] Az autoritárius rendszerekre lásd: *Sabine Behrenbeck*: Der Kult um die toten Helden. Nationalsozialistische Mythen, Riten und Symbole 1923 bis 1945. Vierow bei Greifswald 1996. 60. Svédországra Löfgren: Gondolatok i. m. 168–171. Ezen belül is különbség van azonban az Amerikai Egyesült Államok és Svédország között. Míg az USÁ-ban a zászló egyértelműen integráló jelkép, addig Svédországban használata elsősorban a svéd etnikumra korlátozódik, a zászlópatriotizmus is a növekvő bevándorlás visszahatásaként alakult ki.

[9] „The former were specific and strongly binding social practices, the latter tended to be quite unspecific and vague as to the nature of the values, rights and obligations of the group membership they inculcate: 'patriotism', 'loyalty', 'duty', playing the game', 'the school spirit' and the like." *Eric*

zatlanságánál fogva válhatott ennyire sikeres nemzeti jelképpé, teret engedve a sokféle egyéni és kollektív jelentéssel való felruházásnak. A 19. századi nemzeti mozgalmakban a zászló a nemzeti egység jelképe is volt, széles tömegek által elfogadva, mert a „részletek" homályba maradtak: például, hogy milyen is legyen ez a „képzelt közösség", illetve a majdan létrejövő nemzeti állam társadalmi, politikai berendezkedése. A zászló így egyre inkább a közösség igényeit és elvárásait testesítette meg, és imaginárius módon részben ki is elégítette azokat.[10] Jól fogalmazza meg a zászlóhoz fűződő érzelmeket egy 19. század közepi szerző: „E szín mintegy visszatükrözi a nemzet érzelmeit, s óhajtásait a közélet minden mozzanataiban, használja minden nemzeti tény és ünnepélynél, ez lelkesíti a seregek kedélyét hőstettekre", ezért életüket áldozzák, a nemzeti színeknek varázsereje van: „ehhez van kötve a haza iránti szeretet ideálja. Ideálért pedig képes az ember mindent tenni. – De béke idején is hirdeti az állam életét, a nemzet uralmát, más néptől való függetlenségét s általán mindig a szabadság érzetét lobogtatja."[11]

Ahhoz, hogy a zászlóból politikai szimbólum legyen, szükség van a politikai közösség általi elfogadására. A zászló mint nemzeti jelkép megjelenése és használata Magyarországon és Erdélyben viszonylag újkeletű jelenség, tulajdonképpen csak az 1848-as forradalomhoz köthető. Itt is igaz az, amit Raoul Girardet a francia zászló kapcsán írt, ahol a zászló a nemzeti vallás fókuszpontja lett a forradalom nyomán: a nemzeti eszme történetének egy fordulópontján a nemzet egy vizuális reprezentációt igényelt, az identitás egy megfogható jelét; és ezzel összefüggésben egy új közösségi kultusz jött létre a saját rítusaival.[12]

A nemzeti zászlók kialakulása

A zászló története jóval korábbi időre nyúlik vissza. A középkorban is használtak zászlókat mint heraldikai jelképeket. A heraldika szabályai a keresztes háborúk során alakultak ki.[13] A címeres lobogók gyakorlati célt szolgáltak a lovagkorban. A hadseregben később is nélkülözhetetlen volt a zászló, de a céheknek, testületeknek is megvoltak a saját zászlóik. A zászló sokoldalú szimbolikus szerepét mutatja az is, hogy az erdélyi fejedelemség idején a szultán Erdély fölötti hatalmát fejezte ki. A beiktatási szertartásra az athnaméval együtt

---

Hobsbawm: Introduction. In: The Invention of Tradition. Eds. Eric Hobsbawm – Terence Ranger. Cambridge 1983. 10.

[10] Bürgerliche Feste. Symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert. Hrsg. Manfred Hettling – Paul Nolte. Göttingen 1993. 25.

[11] *Ivánfi Ede*: A magyar birodalom címerei és színei. II. füzet. Bp. 1873. 27.

[12] „At this crucial moment in the history of the national idea, it is as if the nation required a visual representation, a tangible insigne of identity and recognicion. Whether consciously or unconsciously, a new communal cult, linked to yet transcending the vagaries of the moment, had come into being, and like all cults it insisted on its own rituals and images." *Raoul Girardet*: The Three Colors: Neither White Nor Red. In: Realms of memory. Rethinking the French Past. III. Symbols. Ed. Pierre Nora. New York 1996. 9. A francia zászló nagyon gyors karriert futott be, 1791-ben már központi szerepet kapott az ünnepségeken. 1792 után a katonai győzelmek szimbóluma is lett.

[13] *Alfred Znamierowski*: Zászló-enciklopédia. Nemzetek, országok és népek zászlóinak és lobogóinak legteljesebb kézikönyve. Budapest 2000. 14.

a fejedelem számára többek között zászlót küldött, amely a szultánnak fogadott hűséget szimbolizálta. Érdekes, hogy az első háromszínű, a későbbi magyar trikolórra hasonlító — piros-fehér-zöld, bár nem a mai formában, mert a színek kettőzve voltak — zászlót a szultán ajándékozta 1601-ben Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek.[14] A középkorban a király zászlója egyben az ország zászlója is volt, koronázáskor ott volt az ünnepi menetben. II. Rudolf német-római császár testvérének, II. Mátyásnak magyar királlyá való koronázásán (1608) már 10 zászló szerepelt, jelképezve azokat a tartományokat, amelyekre Magyarország jelképes igényt formált.[15] A „magyar színek" azonban csak a reformkorban rögzültek, váltak elfogadottá és elterjedtté, bár már a 16. századtól egyre gyakrabban társult a zöld — a hármas halom színe — az ugyancsak a címerben található piroshoz és fehérhez.[16] A 19. század elején azonban még mindig inkább a két utóbbi számítottak magyar színeknek, néha kiegészítve a zölddel.[17] A zászló mint legfőbb nemzeti szimbólum elterjedésében nagy szerepet játszott a francia forradalom, nem véletlen, hogy a legtöbb zászló a francia trikolór mintájára három színű lett.[18] A magyar nemzeti zászló is 1848-ban rögzült, ekkor iktatták törvénybe, bár az is tanulságos, hogy a törvény csak azt mondta ki: „A nemzeti szín és ország címere ősi jogaiba visszaállíttatik." A „kitalált hagyományok" mindig is szeretik hangsúlyozni „ősi" voltukat, kapcsolódásukat a nemzet múltjához. Érdekes különben a törvény országgyűlési vitája is, amelynek során elsősorban a horvát képviselőkkel alakult ki konfliktus. Amikor a horvát követ javasolta, hogy Horvátország is használhassa nemzeti színeit, többen is ellenezték, mert ez az ország integritását sértené, és mivel — ahogy a Máramaros megyei követ kifejtette — a „színek a nemzetiséget nemcsak

---

[14] *Kumorovitz L. Bernát*: A magyar zászló és nemzeti színek múltja. Hadtörténelmi Közlemények, új folyam, I. évf. (1954) 3–4. sz. 40. Lásd még *Horváth Zoltán*: A zászlók kialakulása és fejlődése a kezdetektől napjainkig. Bp. 1995. 21.

[15] „Auch 10 Fahnen Ungern zu Ross/ Durch welche dann andeutet was/ Die Zahl 10 Länderfein/ Zu Ungern zugehören sein..." Uo. 42. II. Lipót koronázásakor 1790-ben már a 10 zászló „ősi hagyománynak" számított és fennmaradt egészen az utolsó, 1916-os koronázásig. A hagyomány kialakulására lásd *Pálffy Géza*: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16-17. században. In: „Ez a világ, mint egy kert..." Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk. Bubyrák Orsolya. Bp. 2010. 17–52. A zászlók számának növekedése a 16–17. században egyrészt a címerek és zászlók Európa-szerte megnövekedett szerepével van összefüggésben, másrészt az elvesztett területek szimbolikus kompenzálására szolgált. Uo. 18-23.

[16] *Horváth Zsolt*: Magyarország állami és nemzeti szimbólumai. In: Állami és nemzeti szimbólumok az Európai unióban. Bp. 2005. (Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Instituts Budapest, Band 24.) 200.

[17] „Die ungarische Reichsfarbe, wie gewöhnlich aus den Reichswappen entlehnt, ist roth und silber, und manchmal wegen des dreifachen Hügels auch mit grün gemischt." *Martin Schwartner*: Statistik des Königreichs Ungarn. II. Ofen 1809. 59–60.

[18] Az első modern zászló, amely heraldikai motívumok helyett egyszerű sávokból állt, méghozzá szintén trikolór volt, a holland zászló volt. Ezt a 16. század végén fogadták el a szabadságharc nyomán és Orániai Vilmos libériás színeit tartalmazta. A holland trikolór hatására jött létre az orosz zászló, majd ennek színeit vették át a többi szláv népek. A francia trikolór a forradalom során alakult ki a király és Párizs színeinek kombinációjából; a színek sorrendjét 1794-ben határozták meg. *Znamierowski, A.*: Zászló-enciklopédia i. m. 116–119. Lásd még *Hobwbawm*: Mass-Producing Traditions i. m. 266–267.

mint fajnemzetiséget fejezik ki, hanem a politikai nemzetiségnek is képviselői".[19] Itt felszínre került az az alapvető ellentét is, amely 1848-ban a fegyveres konfliktus kirobbanásához is nagyban hozzájárult: mit jelképez a zászló, az országot vagy a nemzetet? És melyik nemzetet: a magyar politikai nemzetet vagy a magyar kultúrnemzetet, esetleg csak a magyar etnikumot?

A román piros-sárga-kék trikolór szintén az 1848-as havasalföldi forradalom alkalmával került használatba.[20] Állítólag a Párizsban tanuló román diákok használták először a kék-arany-vörös zászlót, 1848. február végén ezzel köszöntötték a francia ideiglenes kormányt, illetve az erdélyi román lap, a *Gazeta de Transilvania* egyik áprilisi száma szerint ezzel fejezték ki egyesülési vágyukat. A trikolórt a bukaresti forradalmi kormány 1848 június 14/26-i rendeletével iktatta törvénybe, de július 13/25-én pontosították a rendeletet, leírva a színek elhelyezkedését.

Erdély népei és a kialakuló nemzeti elitek 1848 előtt

A 17–18. század fordulóján a Habsburgok bár a magyar korona jogán integrálták Erdélyt, a középkori magyar királyság területi egységét nem állították helyre; Erdély külön fejedelemségként, később nagyfejedelemségként tagolódott be a Habsburg Birodalomba. Hogy ez így alakult, abban több tényező is szerepet játszott: az erdélyi rendek partikularizmusa csakúgy, mint a Habsburg-kormányzat érdekei.

Az 1690-ben I. Lipót császár által kiadott Diploma Leopoldinum — amelyik 1848-ig a tartomány alaptörvényének számított — biztosította Erdély belső kormányzatának autonómiáját, ezzel együtt az ún. „három politikai (azaz rendi) nemzet és a négy bevett vallás" rendszerét. Ennek értelmében a három kiváltságos csoport elitje — a magyar nemesség, a szász és székely előkelők — egymás közt megosztották a hatalmat. Ez egyben a területi autonómiák bonyolult szövevényét is jelentette, amely igencsak megnehezítette a közigazgatást. A magyar nemesség a vármegyék, a székely elit a Székelyföld, a szász elit pedig az ún. Királyföld (Königsboden) közigazgatását és igazságszolgáltatását tartotta kezében, azonban az egyes közigazgatási egységek tarka összevisszaságban hálózták be Erdélyt. A román elit még a középkor folyamán beolvadt a magyar nemességbe, és bár Fogaras és Kővár vidékén, Máramarosban és máshol is éltek nagyobb számban román anyanyelvű nemesek is, a királyföldi románok pedig szabad parasztok voltak, a románok túlnyomó része jobbágy volt. Az erdélyi románok tehát egy politikai elit nélküli „csonka társadalomként" voltak jelen Erdélyben.

---

[19] *Pandula Attila*: Zászlók és lobogók 1848–1849-ben. In: A honfoglalás és az 1848–1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára. A tizenharmadik magyar őstörténeti találkozó és a hetedik magyar történelmi iskola előadásai és iratai, Tapolca, 1998. Bp.-Zürich 2001. 176–186.

[20] Tricolorul României. Simbol al unităţii, integrităţii şi suveranităţii naţionale. Coord. Adina Berciu-Drăghicescu. Bucureşti 1995. 63–68.

Vallási téren az erdélyi fejedelemség a 16–17. században a tolerancia földjének számított. És bár ennek a toleranciának mai szemmel nézve nagyon sok korláta volt, a korszakban egyedülálló színfoltot képezett, amelyet a sajátos bel- és külpolitikai helyzet határozott meg. A „bevett" vallások (katolikus, református, evangélikus és unitárius) mellett az ortodox, illetve az izraelita felekezetek „megtűrtnek" számítottak. A Habsburgok a katolikus vallást favorizálták, de az ellenreformációs törekvések a többségében protestáns politikai elit ellenállása miatt itt nem tudtak olyan erőteljesen érvényesülni, mint a Habsburg Birodalom nyugati tartományaiban vagy akár Magyarországon. A Habsburg kormányzat a 17–18. század fordulóján az eddigi rendszeren kívül maradt ortodox románoknak felajánlott vallási unióval kívánta megtörni a protestáns elit egyeduralmát, ez azonban csak kis mértékben sikerült. A 18. század folyamán azonban a görög katolikus román elit lett az erdélyi román nemzeti mozgalom zászlóvivője.

A három „politikai nemzet" ugyan nem modern értelemben vett nemzet vagy etnikum volt, hanem rendi nemzetek, de ezek etnicizálódási folyamata már a kora újkorban megkezdődött.[21] A szászok esetében a 17. század vége – 18. század eleje fordulópontot jelentett. Egy a 17. század végén a császárhoz intézett kérvényben így jellemezték magukat: „ein so vill Jahr her Untertruckht und leidendes Handtvoll teutscher Blut". A Ministerialkonferenz pedig a következő indoklással javasolta a kérés teljesítését: „weille das Teutsche Geblüet doch Jederzeit mehrers der Teutschen als Hungarischen Nation zugethan".[22] A 18. század végére pedig már elfogadottá válik szász értelmiségi körökben az alábbi önkép: „Wir sind Sachsen, ein redliches, biederes, Deutsches Volk!". Vagy ahogy a továbbiakban a szerző kifejti: „Die Siebenbürger Sachsen sind Deutsche. Ihre Sprache, Sitte und Gebräuche lassen daran nicht Zweifel. Sie selbst heißen sich in der gemeinen Volkssprache Deutsche, ihre Sprache, die Deutsche Sprache ...".[23] A Királyföld lakossága volt a leghomogénabb társadalmi szempontból. A szászok — sőt az itt lakó románok is — szabad emberek voltak. A szászok alfabetizációs szintje volt a legmagasabb Erdélyben. A reformáció után az evangélikus egyház szász „nemzeti egyháznak" számított, fenntartásában a Királyföldön lakó románoknak is részt kellett venniük. A Szász Egyetem, a szászok önkormányzati szerve, hatalmas vagyonnal rendelkezett. A Királyföldön a hivatali nyelv a német volt. A szászok tehát — a Habsburg-kormányzat támogatásával is — igen széleskörű autonómiát élveztek és a tartomány politikai vezetésében is komoly szerep jutott nekik. A 18. század végén azonban Erdélyben is kiélesedett a rendi nacionalizmus[24] és főleg az 1848 előtti

---

[21] *Harald Roth*: Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen. Köln–Weimar–Wien 2006. 112-113.

[22] *Trócsányi Zsolt*: Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740. Bp. 1988. 133.

[23] (*Jakob Müller*): Vorbericht. 1790. Idézi *Biró Annamária*: Magyar–német eredetvita Erdélyben. Doktori disszertáció a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, Kolozsvár, 2009. 51–52. Időközben megjelent könyvformában is: Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája. Kolozsvár 2011. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 272.)

[24] A fordulópontot II. József uralkodásának vége jelentette. Az 1790–91. évi erdélyi országgyűlésen felszínre került ellentétek többek között röpiratháborúba torkolltak magyarok és szászok kö-

két évtizedben — a reformkorban — elmérgesedett a hivatali nyelvhasználat körüli vita, az ún. „nyelvharc" magyarok és szászok között. A szászokat nem csak a magyar hegemóniára való törekvések nyugtalanították, hanem a románok térnyerése is. A Királyföldön ugyanis a románok képezték a többséget, és bár ez egyelőre nem jelentett problémát, de ahogy az új, liberális eszmék terjedtek, egyre inkább fokozódott a veszélyérzés és a szász elit körében a privilégiumokkal körülbástyázott konzervatív értékőrzés kapott egyre nagyobb teret.

Ugyanez a veszélyérzés határozta meg az erdélyi magyar liberálisok gondolkodását is. Legkiemelkedőbb képviselőjük, Wesselényi Miklós egyaránt félt a pánszláv mozgalmaktól és a román többség „öntudatra ébredésétől". Előbbi különben általános volt a korszak magyar liberális elitjének körében. A magyar liberálisok miközben a jogok kiterjesztéséért küzdöttek, felmérték, hogy ez egyben a magyar hegemónia elvesztését is jelentené, hiszen mind Erdély, mind Magyarország lakosságának többségét nem magyarok képezték. A liberális magyar elit egy jelentős részében egy ideig élt viszont az illuzió, hogy a politikai jogokért cserében a nemzetiségek hajlandók lesznek elmagyarosodni. Wesselényi Erdély elmaradott állapotát látva, úgy vélte, hogy a belső erők elégtelenek a reformokhoz, ezért egyetlen megoldásként Erdély Magyarországgal való unióját szorgalmazta. Az uniót összekapcsolta a jobbágyfelszabadítással, a jogok kiterjesztésével, ebben látva a nemzetiségek — jelesül a románok — megnyerésének kulcsát. Szerinte az unióval a fejlettebb magyarországi viszonyok és törvények Erdélybe is behozhatók lennének, és nem mellesleg a magyar nemzetiség is megerősödnék. Kölcsey híressé vált megfogalmazásában: „a kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és a többek urbárium által nemzetet akarnak".[25] Társadalmi reform és nemzeti gondolat összefonódásáról van szó, amely hamar népszerűvé vált, és a reformkori magyar liberálisok eszmevilágának egyik sarkalatos tételévé vált,

A magyar nemzetfejlődés kezdettől fogva kétarcú volt: egyrészt a magyar politikai nemzetbe minden az ország területén élő és politikai jogokkal rendelkező lakost integrálni akart, másrészt a függetlenség hiánya és a széttagoltság miatt a nemzetet mint nyelvi-kulturális közösséget határozták meg. Ez később sok konfliktus forrásává vált. A magyar politikai nemzet követelése a reformkorban is heves reakciókat váltott ki a nemzetiségek elitjei részéről, 1848-ban pedig ez volt az egyik oka a polgárháborúvá mérgesedő konfliktusoknak magyarok és szerbek, horvátok, románok között.[26]

Ennek kapcsán említenünk kell röviden Erdély harmadik rendi nemzetét, a székelyeket. Ha II. József előtt előtt a „nemzet" a székelyek számára kizárólag a rendi nációt jelentette — ahogy Hermann Gusztáv kutatásai is mutatják — ettől

---

zött. A privilégiumokról zajló vita jórészt szimbolikus síkon zajlott, az erdélyi népek eredetkérdései kerültek a középpontba.

[25] Kölcsey Ferenc 1833. január 11-i naplóbejegyzését idézi *Miskolczy Ambrus*: Erdély a reformkorban (1830-1848). In: Erdély története három kötetben. Főszerk. Köpeczi Béla. III. Bp. 1986. 1269.

[26] Ezekre a kérdésekre lásd *Pál Judit*: Unió vagy „unificáltatás"? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867-1872). Kolozsvár 2010. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 267.) első két fejezetét.

fogva a szövegkontextus határozza meg, hogy mit értenek rajta.[27] II. József nyelvrendelete katalizátorként működött az újfajta nemzeti identitás kialakulásában. „Édes magyar született nyelvünk" védelme még szorosabbra vonta az érdekközösséget a magyar nemességgel. A nyelvi-kulturális azonosságnak egyre inkább megnőtt szerepe, a székelyek a magyar kultúrnemzetbe integrálódtak. A reformkorban a székely és magyar elit érdekei, követelései szinte azonosakká váltak és a Székelyföldön is egyre nagyobb teret kapott az unió gondolata.

A 18. század végén a hagyományos erdélyi rendi kereteket más irányból is feszegetni kezdték. 1791 tavaszán készült el az erdélyi románok kérvénye, a *Supplex Libellus Valachorum*, amelyben — történelmi és demográfiai érvekre hivatkozva — a románok negyedik nemzetként való elismerését, a görög keletiek számára azonos jogok biztosítását és a román nyelv használatát kérték a többségében románok által lakott törvényhatóságokban. Ezzel a román nemzetiségi kérdés hivatalosan is megjelent az erdélyi politikai életben, de a rendek sem akkor, sem később nem tudtak vele mit kezdeni. A 18–19. század fordulóján az ún. „erdélyi iskola" képviselői, görög katolikus román értelmiségiek kidolgozták az „alapító mítoszt":[28] a megideologizált római eredetnek kellett alátámasztania a románok elismertetését Erdély negyedik nemzeteként. A reformkorban az erdélyi románok számára is a nyelv vált a nemzeti identitás alapjává, valóságos misztikus kultusz övezte az 1848 előtti években.[29]

1848 tavaszát tehát Erdély különböző társadalmi, nemzetiségi és vallási feszültségektől terhesen érte meg. A jobbágyfelszabadítás mellett a nemzetiségi kérdés kezelése jelentette a másik kulcskérdést. A „szabadság, egyenlőség, testvériség" dilemmáját itt még inkább nehezítették a sajátos körülmények. A politikai jogok nem elégítették ki a románokat és szászokat, ők nemzetiségük kollektív elismerését, illetve megőrzésének garanciáit is követelték. A magyarok és szászok tisztában voltak ugyan, hogy az addigi kiváltságokat nem lehet továbbra is megőrizni, de mindkét kiváltságos csoport igyekezett minél többet átmenteni a domináns pozíciókból. A magyarok ezt Erdély és Magyarország uniójával látták biztosítottnak, 1848 tavaszán tehát minden igyekezettel ennek megvalósítására törekedtek. A románok és szászok ellenezték az uniót, illetve az utóbbiak a kompromisszumos megoldással is számoltak, feltételekkel hajlandók lettek volna efogadni az uniót. A románok viszont minden eszközzel harcoltak ellene. Az erdélyi románok számára is élesen merült fel a liberalizmus és nacionalizmus ütközése, és sokatmondó, hogy 1848 májusában a balázsfalvi román nemzetgyűlésen a mérsékeltebb Gheorghe Bariţiu helyett Simion Bărnuţiu álláspontja győzedelmeskedett. Balázsfalvi beszédében egy majdhogynem apokaliptikus víziót vázolt fel: Erdélyért a románok és magyarok élethalálharca folyik. A magyarok továbbra is le akarják igázni a románokat, végképp megsze-

---

[27] *Hermann Gusztáv Mihály*: Nació és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig. Csíkszereda 2003. Lásd még *Pál Judit*: Regionalbewusstsein und nationale Identität in Siebenbürgen um 1867. Die Szekler zwischen Eigenständigkeit und Magyarentum. Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Jg. 32 (103) (2009. Heft 1) 14–19.

[28] *Lucian Boia*: Istorie şi mit în conştiinţa românească. Bucureşti 1997. 83–91.

[29] *Sorin Mitu*: Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni. Bucureşti 1997. 336–337.

rezni Erdélyt; most a szabadság ígéretével akarják becsapni őket, elrabolni nemzetiségüket, nyelvüket, földjüket: „Ne üljünk a magyar szabadság asztalához, mert annak összes ételei meg vannak mérgezve! Ne adjuk el országunkat és nyelvünket, mert egyszer elveszítvén, nem nyerhetjük többé soha vissza."[30]

1848 májusában a régi formában összeült erdélyi országgyűlés megszavazta Erdély és Magyarország unióját, az erdélyi magyarok és székelyek lelkes támogatása, illetve a románok teljes, a szászok részleges elutasítása mellett. Ennek következtében kenyértörésre került a sor egyik oldalon a magyarok (beleértve a székelyeket is), másik oldalon a románok és szászok között. Ez a konfliktus hosszú időre megterhelte az erdélyi népek viszonyát. 1848-ban dőlt el végképp, hogy az erdélyiek elsősorban románok, magyarok, németek és csak másod- vagy harmadsorban erdélyiek.

A forradalom kitörése és a zászlóhasználat

1848-ban Erdélyben is fordulat következett be a zászló használata és szimbolikája terén. Érdekes történet, hogyan választották ki az erdélyi nemzetiségek nemzeti színeiket. 1848 előtt Erdély mindhárom rendi nemzetének — a magyaroknak, székelyeknek és szászoknak — volt külön pecsétje, az erdélyi fejedelemségnek (később nagyfejedelemségnek) pedig volt címere, amely mindhárom rendi nemzetet szimbolizálta. 1848 azonban szétzúzta a rendi kereteket és a rendi nemzetek helyét elfoglalták a modern értelemben vett nemzetek/nemzetiségek és ezek szükségét érezték saját nemzetiségük szimbolikus síkon való megjelenítésének, új szimbólumrendszert hozva létre. Az etnikai csoportok elsődleges törekvése, hogy önmagukat mint társadalmi csoportot kifejezzék és elfogadtassák. A reprezentáció során sor kerül a tradíciók felmutatására, a közösség múltjának ismételt megalkotására. A tradíció a csoportkultúra legfőbb stabilizátora, a megmaradás, az etnikai identitás működésének biztosítéka.[31]

A szakításnak a korábbi jelképekkel több oka is volt. Erdély modern nemzetiségei nem egyszerűen folytatói voltak a középkori eredetű rendi nemzeteknek. Itt nemcsak a tömegeknek az „alkotmány bástyái" közé való beemeléséről volt szó, hanem nagyobbszabású átrendeződésről. A legnagyobb változást nyilván az addig „megtűrtnek" számító románok polgári jogokkal való felruházása jelentette. Látszólag a szászok számára jelentette a legkisebb változást a rendi jogok eltörlése és a jobbágyfelszabadítás, hiszen túlnyomó többségük addig is szabad ember és mint ilyen a szász *natio* tagja volt. A Királyföldön azonban ekkora már kisebbségbe kerültek a románokkal szemben, és a szász „nemzeti vagyon" megőrzésének érdekében nem kis leleményességgel kellett összeötvözniük érvelésükben a rendi-történeti jogokat a polgári szabadságjogokkal. Ráadásul a nagy német „anyanemzet" szirénhangja is elhatolt egészen a Kárpátokig. A szászok küldöttséget menesztettek a frankfurti nemzetgyűlésre, és hangsú-

---

[30] Idézi *Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely 2001. 49.

[31] *Connerton P.*: How Societies Remember. New York, 1991. Idézi: *Bindorffer Gyöngyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. Bp. 1996. 17.

lyozni igyekeztek a kettős kötődést, amely egyrészt a német „anyanemzethez", másrészt Erdélyhez, a „Vaterland"-hoz fűzi őket.

A magyarok esetében az átmenet zökkenőmentesebbnek tűnik, hiszen itt a politikai elit biztosította a folytonosságot. Érdekes azonban a székelyek esete, akik egy hosszú történelmi folyamat eredményeképpen ekkor váltak „hivatalosan" is a magyar nemzet részévé.[32] Ez szimbolikus téren abban is megnyilvánult, hogy nem használtak külön nemzeti színeket és szimbólumokat, hanem a magyart vették át.

Nemzeti szimbólumok, jelesül a zászló, illetve a nemzeti színek kiválasztásában az erdélyi magyaroknak volt a legkönnyebb dolguk, hiszen ők ezt „készen kapták": részben már korábban ismertek voltak, részben pedig a pesti forradalom hírével együtt villámgyorsan terjedtek el. Persze az ő esetükben annak van jelentősége, ahogy és amiért ezt a „készen kapott" zászlót azonnal átvették és a magukénak fogadták el. A magyar nemzeti színek csak nem sokkal korábban kezdtek átmenni a köztudatba.[33] A reformkorból Erdélyből is vannak adataink arra, hogy a nemzeti mozgósítás eszközéül használták őket, így például a védegyleti mozgalomban. Egy 1846-os visszaemlékezésben olvashatjuk, hogy az illető frissen a hivatalnoki pályára lépő fiatalembert mennyire meglepte, amikor az egyik guberniumi titkárt „a Védegylet jelképével, nemeziszínű kokárdával mellén meglátom, amint minden bureau-ba bemegy s a fiatalembereket buzdítja, hogy a magyar ipar érdekében legyenek annak tagjai".[34] A csodálkozást nem csak az okozta, hogy egy kormányszéki titkár agitált a Kossuth neve által fémjelzett Védegylet érdekében, de a kokárda használata is különlegességszámba ment még ekkor. Nyilván a példát Magyarországról vették, ahogy maga a mozgalom is onnan terjedt át Erdélyre. A nemzeti színeket ott már széles körben használták ekkor.[35] Pesten a forradalom kitörését az is jelezte, hogy „minden utcákon és ablakokból, és tornyokon a nemzeti színű zászlók lobognak, ezen felírásokkal éljen a szabadság", és minden ember, „ki hazafinak tartja magát nemzeti szín pántlikábul rósát visel, mely pántlika zöld, veres és fejér színű tarka".[36]

A bécsi és pesti forradalom híre március 20-án érkezett meg Kolozsvárra. Az egész város forrongott, a fiatalok éjjel feliratokat ragasztottak a falakra. Március 21-i jelentésében gr. Teleki József gubernátor a magyar nemzeti színek

---

[32] Bár Hermann Gusztáv Mihály szerint a székelyek kezdettől fogva tevékenyen részt vettek a modern magyar nemzet kikristályosodási folyamatában. *Hermann*: Náció i. m. 299.

[33] Egyelőre ez nyilván az erdélyi magyarok (és székelyek) felsőbb rétegeit, illetve a meglehetősen szűk értelmiségi réteget érinthette, de források híján a nemzeti színek ismertségéről 1848 előtt nagyon keveset tudunk.

[34] *Bisztray Károly*: A régi Erdély. Negyvennyolcas honvédtiszt emlékirata. S. a. r. Bisztray Gyula, Bp. é. n. 291.

[35] Amikor Bécsben március 15-én Kossuthot és a magyar küldöttséget lelkesen fogadták, többek között zászlókat is ajándékoztak: „A német ifjúság bennünket nemzeti Zászlókkal ajándékozott meg." Székely Imre pozsonyi jurátus levele Lengyel Imréhez, Bécs, 1848. márc. 15. A forradalom és szabadságharc levelestára. Szerk. *V. Waldapfel Eszter.* I. Bp. 1950. 105. Előző este Pozsonyban is nagy fáklyásmenet volt Kossuth tiszteletére, és ott is lobogókkal vonultak fel. Bártfay József Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1848. márc. 17. Uo. 110.

[36] Csóka Péter öccséhez, 1848. márc. 21. A forradalom és szabadságharc levelestára i. m. 134.

megjelenését emelte ki.[37] A fiatal Gyulai Pál, a későbbi neves irodalomkritikus kezdettől fogva résztvevője volt az eseményeknek: „Az ifjúság »Unio« feliratú lobogóval állott meg a városháza előtt. A népség mindinkább gyűlt... uniokokárdák — magyarhon színe — osztattak ki - éljen az unio, sajtószabadság sat. kiáltoztak."[38] A városi közgyűlésre a tanuló ifjúság is benyomult a magyar zászlóval és az ún. uniódalt énekelve, amelyben szintén megjelenik a zászló-motívum: „Itt a zászló kezeinkben,/ Egy kívánat lengeti./ Legyen egy a két hazából".[39] A kokárdát — mint a fenti idézetből is láthatjuk — Gyulai is még „magyarhon színe"-ként emlegeti.

Az erdélyi magyar liberális ellenzékhez tartozó gr. Gyulay Lajos némi gúnyos felhanggal írta naplójába március 22-én Kolozsváron: „A pecsovicsok meghunyászkodva, nem igen mutatták magukat, és azok is felcsípték a *magyar kokárdát*. Két boltos ingyen adta a szalagot azokhoz, egész véggel hozattak, és vágattak darabokra a piacon, és hölgyeink is osztogatták mindenfelé."[40] Néhány napra rá kiábrándultan írta, hogy falura megy, mert „meguntam már a kolozsvári revolutiót, mely egyébből nem áll, mint nemzeti lobogó és szalagból, hébe-hóba egy kis rendetlenségből".[41] De amikor mégis elindult, akkor ő is fellobogózott kocsiban utazott.[42]

Ha azonban hihetünk a kortárs George Bariţiunak — a román nemzeti mozgalom egyik vezéregyéniségének, aki később megírta a korszak történetét — akkor a forradalom kitörésének hírére vidéken az erdélyi magyarok körében is kezdetben zavar uralkodott, hogy milyen színeket is kellene kitűzni. Marosvásárhelyen a Királyi Táblán, Erdély legfelsőbb törvényszékén ekkor mintegy kétszáz fiatal gyakornokoskodott. Ezek között szétosztották a pesti 12 pontot (a forradalmi követeléseket), de kokárdákat csak másnap kezdtek kitűzni, mivel Bariţiu szerint nem tudták, melyek Magyarország és Erdély színei. A kokárdákat tehát csak másnapra készítették el a nők, amikor is zászlókkal vonultak

---

[37] „Ich kann noch den Umstand nicht unberührt laßen, daß diese Deputation eine grosse Anzahl von Leuten der verschiedensten Stände mit Bändern von den ungarischen Farben im Knopfloch, begleitet, daß jedoch die Ruhe und Ordnung in der Stadt nicht im mindesten gestört wurde." Teleki József gubernátor Jósika Sámuel kancellárhoz írt levele, 1848. márc. 21. In: Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania. Coord. Ştefan Pascu - Victor Cheresteşiu. I. 2 martie–12 aprilie 1848. Bucureşti 1977. 44.

[38] Gyulai Pál Szász Károlyhoz, Kolozsvár, 1848. márc. 21. In: Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig. S. a. r. Somogyi Sándor. Bp. 1961. 36–37. Máshol is hasonlóképpen zajlottak az események. Temesvárott az események hírére három napi kivilágítást rendeltek el, és a kamarai épületeket, de még az ezredparancsnokságot is kivilágították; „este a színházban jelenénk meg a nemzeti lobogókkal s nemzeti dalokat énekelénk — azután új menetek, új lelkesedés — és a nép lobogókkal, s zenével a városból a külvárosokba kivonult". Gorove István Kossuth Lajoshoz, Temesvár, 1848. márc. 18. A forradalom és szabadságharc levelestára i. m. I. 117.

[39] *Jancsó Benedek*: Erdély története. Kiad. Gyallay Domokos. Cluj-Kolozsvár 1931. 240. Sokatmondó az Urházy György, királyi táblai hivatalnok által írt vers utolsó szakasza is, amelyik Petőfi „Talpra magyar"-jára rímel rá: Föl mindnyájan, hogyha zászlónk/ Majd a vérmezőben áll:/ Háromszín zászló alatt lesz/ Vagy szabadság vagy halál!" Uo.

[40] *Gyulay Lajos*: Naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. - 1849. június 22. II. S. a. r. V. András János - Csetri Elek - Miskolczy Ambrus. Bp. 2003. (Transylvanica varietas) 17.

[41] Uo. 21.

[42] Uo. 24.

az utcára „szabadság, egyenlőség, testvériség" jelszavakkal.[43] Avram Iancu, később a román fegyveres harc egyik fő szervezője és vezetője, aki egyike volt a Királyi táblán gyakornokoskodó kancellistáknak, levelében csak azt említette, hogy az ifjúság mellén és kalapjain háromszínű kokárdákat viselt.[44]

Egy marosvásárhelyi nyomdászsegéd pedig így írt visszaemlékezéseiben ezekről a napokról: „Március 15-ke után néhány nappal kitűzettek városszerte a nemzeti zászlók, örömjeléül a szabadság, jogegyenlőség, testvériség kihirdetésének, melynek híre csak akkor érkezett Budapestről körünkbe."[45] Hasonló jelenetek Magyarország- és Erdély-szerte megismétlődtek. A forradalom kitörésének hírére az erdélyi városokban[46] is első reakcióként, mintegy a változások látható jeleként mindenhol megjelentek a zászlók és kokárdák. Általában a Gubernium vagy Királyi Tábla alsóbb fokú hivatalnokai,[47] jurátusok, diákok révén jutott el a hír a kisebb településekre. Csíkban például egy királyi táblai írnok terjesztette a 12 pontot és a kokárdát.[48]

A románok és szászok körében kezdetben még több volt a nemzeti szimbólumok körüli bizonytalanság. A magyar nemzeti szimbólumok megjelenése kihívást jelentett a román és szász elit számára. Bourdieu szerint a szimbolikus konfliktus a szimbolikus tőkéért folytatott versengés egyik módja. A hatalomért, gazdaságért, presztízsért, legitimációért vagy más politikai erőforrásért folyó versengések velejárói a fontos szimbólumokkal kapcsolatos konfliktusok. A szimbolikus konfliktus zéró összegű játszma, amelyben a szimbolikus tőkék aránya, nem pedig mennyisége számít. Egyik csoport csak a többiek vesztesége árán tehet szert nyereségre. Simon Harrison a szimbolikus konfliktusoknak négy típusát különbözteti meg, mindegyik egyben a szimbolikus tőke elosztására irányuló stratégia is.[49] Az egyik típust az ún. „újítási verseny" képzi. A 19. század a „versengő találékonyság" korszaka volt, ezek az újítások (mint pl. a zászló is) a nemzeti presztízsért és hatalomért folyó egyre élesebb verseny nyomán jelentek meg. „Az újítási versenyek alapvetően »skizmogenetikus« folyamatok egy olyan versenyben, ahol a csoportok célja az egymástól való elkülönülés, a differenciálódás." A különböző csoportok egyenlőségre tartanak igényt. Az önálló identitás megalapozásához az „elszakadó csoportnak" létre kell hoz-

---

[43] *Georgie Bariţiu*: Parti alese din Istori'a Transilvaniei pre doue sute de ani din urma. II. Sibiiu 1890. 41. Bariţiu több évtizeddel a forradalom kitörése után írta munkáját, így forrásértéke kérdésünkben meglehetősen bizonytalan, de mindenképpen érdekes — és talán tükrözi az akkori román bizonytalanságot is a nemzeti színeket illetően —, hogy kitér erre az epizódra.

[44] Avram Iancu levele, Marosvásárhely, 1848. márc. 25. In: Revoluţia de la 1848–1849 i. m. 104.

[45] *Imreh Sándor* (volt Mátyás-huszár): Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben. Bp. 2003. 31–32. Az 1848-as visszaemlékezések, naplók bemutatására lásd *Hermann Róbert*: Negyvennyolcas történetünk mai állása. Bp. 2011. 41–62.

[46] Az erdélyi városok lakossága túlnyomó többségében magyar — vagy elmagyarosodófélben levő örmény, német — volt, leszámítva a Királyföldet, ahol nagyrészt szászok lakták a városokat.

[47] A hivatalnokok a három "politikai nemzet" képviselőiből kerültek ki, de nagyobb részük magyar, illetve székely volt.

[48] *Pandula A.*: Zászlók i. m. 178.

[49] *Simon Harrison*: A szimbolikus konfliktus négy típusa. In: Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus. Szerk. Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt. Bp. 2000. 193–211.

nia egy különálló, identitását kifejező szimbolikus *reprezentációs* készletet.[50] A román elit Erdélyben nyilvánvalóan hátrányos helyzetben volt. Az 1848 tavaszán kiéleződő versenyben nagyon gyorsan kellett nekik is saját nemzeti szimbólumokat teremteniük, ha nem akartak lemaradni a versenyben.

1848 tavaszán — magyar és szász példára — az erdélyi románok körében is elterjedt a kokárdák, szalagok stb. viselése, de a színek nem voltak megállapodva:[51] használtak fehér-kék, kék-sárga és piros-fehér-kék színeket.[52] Ezekkel mintegy hangsúlyozták a „negyedik nemzethez" való tartozásukat. Petru Dobra, a későbbi prefektus írta Zalatnáról 1848 április 10-én, hogy nem tud részt venni a két nap múlva Déván kezdődő megyei közgyűlésen, de átküld néhány kokárdát, „mely hogy valamennyibe különbözik az önök által láttottaktól, magyarázatja az, hogy mi egyesülni[53] akarunk, de csak úgy, hogy nemzetiségünkbe hagyattassunk meg, a zöld-fejér és veres szín magyar – a kék és fejér oláh nemzetiek lévén, mü oláh ifiak itten ezt viseljük, reménylem, elfogadják ott, ha pedig ellenségei találtatnának, jobb lesz semmi kokárdát föl nem tűzni, ez különben csak valami külső formalitás."[54] A románok önálló politikai tényezőként való megjelenését fejezte ki szimbolikusan a másfajta kokárda. A zalatnai fiskális uradalom tisztviselője is azt jelentette április elején Abrudbányáról és környékéről, hogy a románok „a magyar nemzeti színű szalagok helyett – az oláh nemzeti *kék és fehér színű cocárdákat* viselnek megkülönböztető jelül", zarándi és körösbányai emisszáriusok részvételével minden nap gyűlést tartanak, ahol román „nemzeti lázasztó tartalmú dalokat énekelnek", sőt már a román lázadás határnapját is kitűzték.[55] Brassó főbírája április közepén arról értesítette a gubernátort, hogy több román az utcán piros-fehér szalagokat viselt a gomblyukában.[56] A helyzet feszült volt. Puchner generális, Erdély katonai főparancsnoka március végén attól tartott, hogy a kokárdák a császár elleni ellenállás jelei és a románok nyílt lázadását vetítik elő.

Hogyan terjedtek el ezek a szimbólumok az erdélyi románok körében és hogyan jött létre a konszenzus, hogy melyek a román színek? A nacionalizmus-kutatás választ keresett arra a kérdésre is, hogy kik voltak a nemzeti kultúra építőmesterei, hogyan alakították a nemzeti nyilvánosságot, a kommunikációs rendszereket, milyen intézmények segítségével terjesztették el a nemzetinek számító tudást, jelképeket. Anthony D. Smith megkülönböztette az ún. laterális és vertikális nemzeteket. Hangsúlyozta, hogy az alávetett vertikális

---

[50] Uo. 199.

[51] A bizonytalanságban nyilván az is szerepet játszott, hogy a románok mint „nem domináns etnikai csoport" (non-dominant ethnic group) sokkal kevésbé voltak szervezettek, elitjük jóval kisebb és „gyengébb" volt, mint a magyaroké és szászoké, hiányoztak az erre vonatkozó politikai hagyományaik és követendő mintáik.

[52] Arra a kérdésre, hogy mikor éppen milyen színkombinációt használtak és mért, a hiányzó források miatt nem tudunk pontos választ adni.

[53] Erdély és Magyarország uniójáról van szó, az erdélyi magyarok egyik fő követeléséről.

[54] Dobra Péter zalatnai polgártársainak, Zalatna, 1848. ápr. 10. In: Revoluţia de la 1848–1849 i. m. 408.

[55] Uo. 335.

[56] *Aurelia Bunea*: Steagul poporului român din Transilvania în revoluţia din anii 1848–1849. In: Anuarul Institutului de Istorie din Cluj. XII. (1969) 39–41.

etnikum számára a „nemzetnevelő értelmiségi" réteg volt az átalakulás motorja, hozzá fűződik az új közösségi önmeghatározások és célok kidolgozása.[57] Az értelmiség legfontosabbnak tartott feladata éppen a közösség újrafelfedezése és megvalósítása. Miroslav Hroch egy tipológiát is felállított a nem-domináns etnikai közösségek nemzetépítési folyamatáról, a nemzeti mozgalmakon belül három szakaszt különböztetve meg. A középső szakasz során az aktív szereplők hazafias agitálással minél szélesebb rétegeket próbálnak megnyerni, „felébreszteni" bennük a nemzettudatot, míg végül az utolsó szakaszban a nemzeti mozgalom tömegmozgalommá alakul át.[58] Bár Hroch elmélete nagyon leegyszerűsítő és azóta több kritika is érte, de ha az egyszerűség kedvéért elfogadjuk periodizációját, az erdélyi románok esetében a két szakasz közti átmenet kezdetét az 1848-as forradalom jelentette.

Március vége és május közepe között az Erdély különböző vidékein élő románok levelek, kiáltványok, illetve a *Gazeta de Transilvania* újságcikkei révén tartották a kapcsolatot. Különösen fontos szerepet játszott a tanuló ifjúság, ezek Balázsfalváról, Nagyszebenből, Brassóból, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről a tavaszi szünetben hazamentek, és mobilizálták a népet.[59] Vasile Moldovan, későbbi prefektus, akkor balázsfalvi diák a mezőségi és Maros-menti románok körében agitált a május 15-i balázsfalvi gyűlésen való részvételre. Társaival együtt zászlóval akarták vezetni a népet, de nem volt semmi információjuk, hogy elfogadtak volna román nemzeti színeket, így ők terveztek egy fehér zászlót kék felirattal: „1848 május Béke! Szabadság!". Emlékiratában leírta a zászló készítését, ahogy némi megilletődöttséggel mentek Marosvásárhelyre, ott vették meg az anyagot, majd otthon ráhímezték a feliratot.[60]

A májusi balázsfalvi román nemzetgyűlésen is még piros-fehér-kék zászló lobogott – ezt aztán nyilván a későbbi ábrázolásokban kegyes csalással átfestették. A gyűlést megelőzően a Nagyszebenben összegyűlt román vezetőknek a nemzeti színekről és zászlóról is dönteniük kellett. Az egyik szemtanú visszaemlékezéséből tudjuk, hogy ezeket a színeket a román népviselet alapján állapították meg. Az emlékíró Ioan Puşcariu állítólag már ekkor javasolta a piros-sárga-kék színeket — mint Erdély (pontosabban az erdélyi címer) színeit —, de ezt azzal utasították el, hogy az aranyos bojtokkal a zászlón képviselve vannak Erdély színei is. Az előre elkészített nagy zászlót — amelyet az új görögkeleti püspök, Andrei Şaguna szentelt fel, és amelyre aranybetűkkel volt hímezve: „Szabadság, egyenlőség, testvériség" — Puşcariu a balázsfalvi gyűlésen a katedrális tornyából lobogtatta.[61] Az árbocon egy fekete-sárga szalag is lógott a

---

[57] *Anthony D. Smith*: A nemzetek eredete. In: Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény). Szerk. Kántor Zoltán. Bp. 2004. 220.

[58] *Miroslav Hroch*: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. In: Nacionalizmuselméletek i. m. 233–236.

[59] Különben ez a magyarok és székelyek esetében is szerepet játszott. Nagyenyedről írták április elején, hogy amikor az ottani református kollégium diákjai hazamentek, „mind trikolór zászlókkal mentek el". „Itt a templomokon, tanácsházon, kaszinón, vármegyeházon lobog a trikolór". Bánffy Miklós főispán levele Bornemisza János guberniumi tanácsoshoz, Nagyenyed, 1848. ápr. 3. In: Revoluţia de la 1848-1849 i. m. 272.

[60] Uo.

[61] A zászlón vízszintesen helyezkedtek el a színek: piros-fehér-kék.

Habsburg-ház iránti hűség jeleként. Alatta a császári fekete-sárga zászló volt kitűzve, a katedrális kapuját pedig két kép díszítette: az uralkodóé, Ferdinánd császáré és a római eredetet szimbolizálandó Traianus, római császáré. Mivel elterjedt a hír, hogy mintegy 40 magyar fiatal fog jönni Balázsfalvára magyar zászlóval, hogy az unió mellett tüntessenek, mindenfelé őrséget állítottak fel. A gyűlésen a császári fekete-sárga és a román nemzeti (kék-piros-fehér) zászlóra esküdtek fel a résztvevők, ezt jegyzőkönyvben is rögzítették.[62]

A románokat igencsak meglepte, amikor a gyűlés után azzal gyanúsították őket, hogy az orosz zászlóval tüntettek.[63] A balázsfalvi gyűlés után az erdélyi magyar liberális tábor néhány vezető személyisége jelentést küldött a magyar kormánynak, amelyben annak adtak hangot, hogy a „legvilágosabb elválási szándék, nemcsak a hazától, hanem a birodalomtól" is abban nyilvánult meg, hogy az egyetlen osztrák zászló mellett számtalan orosz zászló lengett.[64] Ennek kapcsán valóságos sajtópolémia bontakozott ki, főleg a kolozsvári *Ellenőr* hasábjain. A románok egyik vezéregyénisége, George Bariţiu végiglátogatott néhány magyar liberális politikust, de Wesselényi ingerülten fogadta és a hazafiság hiányát hánytorgatta fel, sőt Şaguna püspököt is árulással vádolta, amért állítólag Karlowitzból hozta az orosz zászlót. A reakcióban nyilván szerepet játszottak a reformkori magyar politikusok és közvélemény félelmei az orosz birodalomtól és a pánszlávizmustól. Bariţiu szerint a román vezetők azt sem tudták, milyen az orosz zászló, és senkinek sem jutott eszébe utánanézni.[65] Később — valószínűleg ennek hatására — már a sárga-kék színt kezdték használni, 1848 nyaráról erről vannak adataink. A piros-sárga-kék trikolór az erdélyi románok körében pedig majd csak a dualizmus idején vált általánossá.

A szászok között is kezdetben nagy volt a konfúzió. Különböző kokárdák voltak forgalomban: az osztrák fekete-sárga, a magyar trikolór, a szász „nemzeti" színek, a kék-vörös, de májusban csak a fekete-sárga maradt, a többi eltűnt.[66] Ez egyrészt tükrözi a szászok kezdeti megosztottságát, másrészt a szász elit pozíciókeresését, lavírozását a kiváltságőrzés, a császárhűség és a magyarokkal való kiegyezés között, illetve új identitásának dilemmáit. Kik is ők tulajdonképpen, kivel azonosulnak: szászok, birodalmi „osztrákok"[67] vagy németek?

Ahogyan szinte a semmiből jelentek meg a nemzeti színek 1848 tavaszán, éppen olyan gyorsan terjedtek el és vált általánossá használatuk. A különböző zászlók hozzátartoztak a városok képéhez, jelképezték a megváltozott viszonyokat. Majdnem minden emlékíró kiemeli az új látványt. Érdekes, hogy hogyan látta

---

[62] *Bunea, A.*: Steagul i. m. 43–45.

[63] *Ioan cavaler de Puşcariu*: Notiţe despre întamplările contemporane. Sibiiu 1913. 19.

[64] Bunea, A.: Steagul i. m. 47.

[65] Uo. 48–49.

[66] Baritiu, G.: Parti alese i. m. 48.

[67] 1848-ban „Ausztria" legalább három térbeli-politikai egységet jelenthetett. A német-osztrák identitás kialakulása II. József idejében kezdődött, de inkább csak a német nyelvű polgárságra korlátozódott. Ami a zászlókat illeti, a vörös-fehér-vörös színek először 1786-ban váltak „hivatalosak" mint tengerészeti zászló, de egészen 1918-ig a fekete-sárga, a Német-római Birodalom színei voltak a hivatalos állami zászló színei. *Ernst Bruckmüller*: Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse. Wien-Köln-Graz, 1996². (Studien zu Politik und Verwaltung, 4.) 102–103.

az egyszerű ember ezt a megváltozott világot. Az író Jósika Miklósnak egy román szolgája március végén Hunyad megyéből Kolozs megyébe ment: „ez Dévén el kezdve mindenhol a 3 színű lobogókat látta. Kérdeztem mit látott, felelte – ám vázut in tete lokur szerbetore (ünnep)".[68] Kérdésére a szolga azt felelte: azt ünneplik, hogy a németek elkergették a császárt, aki többé nem fogja akadályozni a jobbágyok boldogulását. Itt nyilván a volt jobbágy földesura szája íze szerint visszájára fordította a jó császár mítoszát.

Színek „harca"

A fekete-sárga császári színekre valóságos irtóvadászat kezdődött. A modell ebben is Pest volt, ahol már március 15-ikén megjelentek a zászlók és kokárdák, és majdnem azonnal eltávolították a császári jelképeket. „A kétfejű sasok minden királyi hivatal homlokáról levétettek, helyükbe a nemzeti címer tétetett. A fekete-sárga színek helyébe a nemzet háromszín festetett."[69] Pest megye március 21-i közgyűlése határozatot hozott „az ország függetlenségének és nemzetiségének lealacsonyító gúnyául alkalmazott ausztriai színeknek és császári jelvényeknek nemzeti színekkel és címerekkel való felcserélésére".[70]

A szimbolikus konfliktus egy másik típusát az ún. kiterjesztési verseny képezi, amelyben a csoport megpróbálja versenytársai identitásszimbólumait saját szimbólumaira lecserélni. A konfliktus valódi tétje az emberek politikai elkötelezettségének biztosítása.[71] A homogenitás az egységes politikai hűség feltétele, a különbözőség — főleg kiélezett helyzetekben — veszélyesnek és felszámolandónak tűnik. A nemzeti zászló így nem csak a szabadság, nemzetiség, jogkiterjesztés szimbóluma volt, hanem a másik nemzetiség számára fenyegetést is jelenthetett. Így élték meg a szászok és románok 1848 májusában a kolozsvári országgyűlés alkalmával a magyar zászlók látványát. „A közhangulatot találóan jellemzi az e célra készült nemzeti színű lobogók ezen felirata: »Unio vagy halál«" – írta az egyik magyar szemtanú.[72] A fenyegetőnek érzett hangulat hatására Lemény görög katolikus püspök és Konrad Schmidt szebeni követ is magyar zászlóval a kezükben lépett ki az utcára, hogy a tömeget megnyugtassák a szászok és románok csatlakozása felől. Az unió kimondását követő ünneplésben is nagy szerepet játszott a zászló. Miután a főkormányzót hazakísérték, a tömeg a városháza előtt állapodott meg, amelynek erkélyéről egy pesti követ lobogót nyújtott át Kolozsvár városának.

A túlnyomórészt románok lakta részeken a nemzeti jelképek megjelenése a magyarokat rémísztette meg. Az abrudbányai főbíró a környékbeli gyűlésekről számolt be, valamint arról, hogy a városban a görögkeleti és görög katolikus tanítók, diákok és „intelegensebb ifjak" „csak is kék és fejér színű szalag jelt"

---

[68] Jósika Miklós levele Wesselényi Miklóshoz, Szurduk, 1848. márc. 29. In: Revoluţia de la 1848-1849 i. m. 188.

[69] Március 17-ikéről írta az Életképek. 1848–49 a korabeli napilapok tükrében. Összeállította Bay Ferenc. Bp. (1943) 19.

[70] *Pandula, A.*: Zászlók i. m. 177.

[71] *Harrison, S.*: Szimbolikus i. m. 202–204.

[72] *Bisztray, K.*: Erdély i. m. 297.

hordanak, és jelenti, hogy „a városnak magyar felekezetű része felette meg vagyon rémülve".[73] Nem véletlen, hogy egy marosvásárhelyi nyomdászsegéd is így írt májusban: a horvátok és szerbek „kitűzték a lázadás zászlóját".[74]

Még ahol nem gerjesztett rémületet, ott is a nemzeti színek elválasztó ereje meglepte a kortársakat. A már említett Gyulay Lajos írta egyik szeretőjéről: „Hinna szász születésére nézve, de nem mutat ingerültséget a magyar tricolor ellen... Egy szászné... pudlijának farkára kötött egy nemzeti szalagot csúfságból, oly nagy a gyűlölsége a magyarok ellen."[75]

Ugyancsak a nemzeti színek azonosító és elválasztó szerepe tudatosult az akkor még gyermek Ernst Wurmbrand grófban. Egy osztrák birodalmi gróf és gr. Teleki Róza egyik fia Erdélyben és Magyarországon élte végig az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot. Nagyapja, gr. Teleki Ferenc még a császárhű, konzervatív erdélyi arisztokrácia igazi mintapéldánya volt, aki a napóleoni háborúkban a hadseregben szolgált, és élete végéig császári egyenruhában járt. Az apa szintén katonatiszt volt, de korán meghalt. A család a sáromberki kastélyból Kolozsvárra menekült a román felkelők pusztításai elől. Ott azonban az általános forradalmi lelkesedés közepette a nagyapa a lipcsei csatában kapott kitüntetésének szalagjából fekete-sárga kokárdát készítettett a fiúknak, és azzal tűzte fel ruhájukra, hogy ha az apjuk élne, ezt a színt viselné, tehát nekik is ezt kell viselniük. A piros-fehér-zöld kokárdák között ők tényleg így jártak a városban, nagyapjuk pedig továbbra is az osztrák tiszti csákójában.[76] Ha ez még 1848 tavaszán – nyarán lehetséges is volt, főleg Kolozsváron, ahol a Teleki család közismert volt, máshol nem volt egyszerű a másfajta lojalitást ilyen nyíltan hangsúlyozni. A család közben az anya nővéréhez költözött át Felsőzsolcára, a Vay-rokonsághoz. Amikor Miskolcon először fekete-sárga kokárdával vonultak végig, a tömeg majdnem megverte őket, végül a főispán nagybácsihoz a vármegyeházára kellett menekülniük, aki a vármegyeháza erkélyéről megnyugtató beszédet intézett a tömeghez.[77] Ez a nyílt „színvallás" azonban 1848 őszétől, a polgárháború kitörése után már nem volt lehetséges, túlságosan is elszabadultak az indulatok mindkét részről. A gyermekek otthon két táborra oszolva szin-

---

[73] Nagy Károly, abrudbányai főbíró a gubernátornak, 1848. ápr. 6. Revoluţia de la 1848–1849 i. m. 312.

[74] *Imreh S.*: i. m. 37.

[75] *Gyulay, L.*: Naplói i. m. 19.

[76] „Trotzdem in Klausenburg alles rot-weiß-grüne Nationalkokarden trug, ging er immer als kaiserlicher Soldat mit der Offiziermütze herum und ließ uns Buben von seinem schwarz-gelben Leipziger Ordenskreuz Kokarden machen und sagte: »Seht, Kinder, das sind die Farben, die euer Vater, wenn er leben würde, getragen und verteidigt hätte, und die müßt ihr auch tragen«, und so geschah es auch. Mitten unter den Freiheitshelden mit den rot-weiß-grünen Kokarden am Hut gingen wir mit unseren schwarz-gelben Kokarden umher. Wenn die Leute fragten: »Wer sind diese Knaben?«, so hieß es, das sind die Enkel vom Grafen Teleki, die Kinder des Grafen Wurmbrand und der schönen Rosa, der Tochter des Grafen Teleki, der alles, hoch und niedrig, zu Füßen lag. Darum hat man uns auch nie etwas gemacht." *Ernst Wurmbrand: Ein Leben für Alt-Österreich.* Hg. von Lorenz Mikoletzky, Wien 1988. (Zeugen der Zeit) 32.

[77] Utána azonban állítólag a miskolciak közül is sokan úgy vélték, hogy apjuk „színeit" kell viselniük: „Wir waren in der ganzen Stadt bekannt, viele sagten sogar, recht haben sie, ihr Vater war ein Schwarz-gelber, warum sollten sie nicht auch schwarz-gelb sein." Uo. 33–34.

tén eljátszották a polgárháborút, a Wurmbrand-fiúk voltak a fekete-sárgák, unokatestvérük, Vay Béla és barátai a piros-fehér-zöldek.[78]

Közben Erdélyben magyarok és szászok között is megindult a „színek háborúja". Tulajdonképpen a Magyarországgal való unió kérdése volt az Érisz almája. A Nagyszeben központú szász elit minden módon tiltakozott az unió terve ellen. Március 30-án Nagyszebenben Bethlen Olivér gróf egy bankettet adott az unió tiszteletére, a fiatal nemesek fáklyásmenetet terveztek, válaszul a szász polgárok fekete-sárga zászlókkal tüntettek Bethlen Olivér ablaka alatt az unió ellen.[79] Május 3-án a gubernátor kifejtette, hogy az unió befejezett tény. Ezt a szászok újabb provokációként élték meg. Este a színházban tüntetés volt, az előadás előtt és után is elénekelték az osztrák himnuszt, lengették a sárga-fekete zászlót, az unió ellen tiltakoztak.[80] Waldstein főhadnagy Bécsből hozott fekete-sárga kokárdákat osztott ki a szebeni lakosság között és a következő nap a városházára is osztrák zászlót tűztek ki.[81] Brassóban viszont annak jeleként, hogy elfogadják Erdély unióját Magyarországgal, a tanácsháza erkélyére kitűzték a szász egyetem vörös-kék zászlóját és rá egy piros-fehér-zöld szalagot.[82] Az ottani szász hírlap, a *Siebenbürger Wochenblatt* szerint ez mindennél beszédesebb.[83] Amikor létrejött a szász polgári őrsereg, az alapszabály szerint zászlójuk fehér volt, egyik oldalán a nemzeti címerrel és egy felirattal: „Ad retinendam Coronam",[84] másik oldalán pedig az illető szék címerével és a felirattal: „Für Fürst, Recht und Vaterland" (a fejedelemért, jogért és hazáért).[85] A medgyesi polgári őrség már korábban létrejött. Az ottani román esperes panaszkodott a székbeli szászok románokkal szembeni magatartása miatt, és megjegyezte, hogy a szász polgári őrség tagjai kokárdával díszítik magukat: „vörös, fehér és kék, és nem zöld".[86] A szászrégeni nemzetőrség zászlójának egyik oldalán Erdély címere, a másik oldal fekete-piros-sárga volt.[87]

A „német színek" megjelenése is jelezte, hogy a szászok az unió szentesítése után egyre inkább kiábrándultak a Habsburgokból, és kezdetét vette a közeledés Németországhoz,[88] ami aztán a dualizmus idején tovább erősödött. Németországban, a frankfurti parlamentnél próbáltak támogatást keresni az uni-

---

[78] Egymást „Kossuth-Lumpen"-nek, illetve „fekete-sárga svábok"-nak gúnyolták, de ennek ellenére jó barátságban voltak. Uo. 36.

[79] *Carl Göllner*: Revolutionsjahre 1848–1849. In: Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1848–1918. Hrsg. Carl Göllner. Köln–Wien 1988. (Siebenbürgisches Archiv, Folge 3, Band 22.) 6.

[80] *Hans Schenk*: Am Vorabend der Union. Ein Schreiben aus Hermannstadt an die Frankfurter Nationalvertretung 1848. Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. 20 (1997, Heft 1) 22.

[81] *Göllner, C.*: Revolutionsjahre i. m. 7. Más források szerint alezredes.

[82] Vukováron például márciusban a pesti forradalom hírére magyar és szláv (piros-fehér-kék), ill. az unió hívei piros-fehér-zöld-kék zászlóval vonultak fel. *Pandula A.*: Zászlók i. m. 179.

[83] Siebenbürger Wochenblatt. 1848. ápr. 20. 32. sz. 185. Idézi *Bunea, A.*: Steagul i. m. 38–39.

[84] A kora újkori–újkori szász identitás fontos elemét képezte az, hogy őket a magyar királyok a „korona védelmére" hívták be az országba.

[85] Vorschrift zur verfassungsmäßigen Einrichtung der Bürgerwehr im Mittel der Sächsischen Nation. Revoluţia de la 1848-1849 i. m. 219.

[86] Ştefan Moldovan, protopop levele a püspökhöz, Medgyes, 1848. ápr. 7. Uo. 333.

[87] *Pandula A.*: Zászlók i. m. 182.

[88] A folyamat igen bonyolult és bizonyos előzményei már korábban is jelen voltak.

óval szemben. Szász értelmiségiek kidolgozták a kettős kötődés elméletét, ez jól tetten érhető már a frankfurti parlamenthez intézett egyik feliratban is, amelyet a Siebenbürgisch-Deutscher Jugenbund nevében Stefan Ludwig Roth szerkesztett. Az írás alapgondolata, hogy a szászok egy keleti német előörsöt képeznek, és bár földrajzilag el vannak választva az „anyaország"-tól, de a sajtó, az egyetemek, a vándorlegények, az emlékek és a jövőbeli remények által „Németországgal és Németország által élnek".[89] A kiábrándulás ellenére azonban amikor állást kellett foglalniuk, október elejére a szászok is jóformán egységesen álltak ki az összmonarchia mellett.

A különböző zászlók kifejezték a politikai meghasonlást a nemzetiségek között. A nemzetiségi kérdés minden más kérdést háttérbe szorított. Ahogy a neves szász történetíró Friedrich Teutsch írta: a nemzetiségi kérdés volt a döntő, a szászok esetében az unióról való minden vitában az a kérdés került előtérbe, hogy mi a teendő a szász nemzet jövőjének megmentése érdekében.[90]

Etnikus környezetben a reprezentációk, a nemzeti szimbólumok gyakorta „harcba keverednek" egymással. A reprezentációk — a zászlók, himnuszok, helynevek, melyeket Arnold van Gennep a nemzet külsőleges jegyeinek (éléments extérieurs) nevez — harca gyakorta a tér birtoklásáért is folyik.[91] A zászlók tehát egyben a nemzetiségek szimbolikus térfoglalásának is kifejeződései voltak. Érdekes ebből a szempontból a fiatal főkormányszéki hivatalnok és későbbi honvédtiszt, Bisztray Károlynak a feljegyzése, aki 1848 nyarán Kolozsvárról utazott Fogarasra: „Ezen utazás arról volt nevezetes, hogy ahány városon mentünk keresztül, annyiféle színű lobogót láttunk lebegni a tornyokon. Tordán, Felvincen, Nagyenyeden, Tövisen, Gyulafehérvárt a városban nemzeti háromszínű lobogókat, Szászsebesen, Szerdahelyen, Nagyapoldon, Keresztényszigeten, Nagyszebenben veres és fehér német nemzeti zászlót, Feleken szász és oláh nemzetiségit, vagyis kék-sárgát; Nagyszebenben és Gyulafehérvárt a várban, a katonai épületeken császári sárga-fekete zászlókat lengetett a szél. A nemzetiségi és császári zászlók, mint az Unio ellen intézett megannyi protestáció tűntek fel előttem, s méltó haraggal és nagy elkeseredéssel töltötték el belsőmet. Hiszen az Uniót az országgyűlés ünnepélyesen kimondotta, a király megerősítette, s így az kétségtelenül általánosan kötelező törvényerejűvé vált. Ekkora ellenszegülés megbotránkoztatott. A szászok, kiket királyaink hazánkba befogadtak, s hatalmas kiterjedésű birtokadományokkal és nagy előjogokkal árasztottak el, az oláhok, kiket a magyar nagylelkűsége jobbágyi állapotjából felszabadított: most így hálálják meg a velek éreztetett jótéteményt, hogy a jogerőre emelkedett törvény

---

[89] A levél a következő mondattal zárul: „Wir wollen sein und bleiben, was wir immer gewesen sind, ein ehrlich deutsches Volk und auch ehrliche treue Bürger desjenigen Staates, dem wir angehören. Eines verträgt sich sehr gut mit dem Andern: ja, Eins ist uns nur möglich bei dem Andern." Idézi *Konrad Gündisch*: Siebenbürgen und die siebenbürger Sachsen. München 1998. (Studienreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Band 8). 134-135.

[90] *Fr(iedrich) Teutsch*: Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. Hermannstadt 1924. 209.

[91] Idézi *Fejős Zoltán*: Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése. In: Magyarságkutatás 1995–96. Szerk. Diószegi László. Bp. 1996. 125–142. (A Magyarságkutatás könyvtára, XX) 135.

ellen tüntetnek? Mit érdemel ez a szörnyű hálátlanság? A sárga-fekete lobogó kitűzése meg éppen gyanúsnak tűnt fel előttem."[92] Ha Bisztray a császári színeket találta „gyanúsnak", egy osztrák katonatiszt éppen ellenkezőleg, a magyar trikolór kitűzésének tulajdonította a forradalmi eseményeket: „Egy magasabb rangú katonatiszt egy magyar nemes embernek beszéd közben azt mondotta ócsárlólag, hogy mind ezen forradalomból nem lett volna semmi, ha az erdélyiek a három színű lobogót ki ne tegyék és nemzeti őrséget ne állítsanak."[93]

A nemzetiségek egymás ellen fordulása még jobban látszott a nemzetiségileg vegyesen lakott helységekben. Gyulafehérváron 1848 októberében a környékbeli románok megszállták a várost, a városi tanácsot paritásos alapon alakították át (a tanács fele magyarokból, fele románokból állt). A várparancsnok feleskette a polgárokat a császár hűségére: „a Fekete Sárga zászlók valamint a várban, úgy az alsó városon is kitűzettek, s minden hadi lábra állíttatott".[94] Fogarason „csak a katolikus és református templom tornyán díszlett a háromszínű nemzeti zászló, ellenben a lutherán templom tornyán a veres-fehér, a görög-keleti templomén az oláh sárga-kék s a régi Apafi-vár délnyugoti legmagasabb tornyán a császári fekete-sárga lobogó van kitűzve. A görög-katolikus templom tornyára Serényi János akkori püspöki helynök nem engedte, hogy az oláh lobogó kitűzessék. Midőn én ezt neki, mihelyt együtt találkoztunk, hálás szavakkal megemlítettem, csak annyit mondott: »Hiszen Magyarországon vagyunk!«." Bisztray az evangélikus lelkészt, Andreas Wellmannt is kérdőre vont a német lobogó miatt, erre ő azzal mentegetőzött, hogy a zászlót Nagyszebenből hozták s a küldöttség helyezte fel a toronyra. Kis Sámuel várparancsnokot is megkérdezte, hogy mit jelent a zászló a vár tornyán. A parancsnok azt felelte: a szebeni cs. kir. főhadvezérség parancsára tűzte ki, annak jeléül, hogy a katonaság és várőrség „a zászlójára letett esküjéhez hű marad".[95]

A különböző felekezetek templomának tornyán lengő zászlók tehát egy-egy politikai nyilatkozattal értek fel. Nem hiába látta a magyar fiatalember úgy, hogy a román és osztrák, illetve német zászló „az Unio ellen intézett megannyi protestáció", tényleg azok voltak, ahogy a fogarasi váron lengő lobogó a katonaság hűségét fejezte ki a császárhoz. Ahogy a magyarok ki akarták fejezni újfajta identitásukat, úgy a fenyegetve érzett románok és szászok is csak erre törekedtek.

Következtetések

A szimbolikus konfliktusok megjelenhetnek értékelési versenyek formájában. A verseny tétje ilyenkor a rivális csoportok identitásszimbólumai közötti

---

[92] *Bisztray*: Erdély i. m. 297.

[93] *László Elek*: Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/9. évi forradalom alatt. S. a. r.: Sávai János. Szeged 1998. 62. László így kommentálta ezt: „A magyar három színű lobogót ezért tettük ki, mert Magyarországgal egyesültünk, az őfelsége által megerősített törvénynél fogva. A magyar törvények pedig a nemzeti színek felvételit rendelik s ha mi hibások vagyunk, úgy maga a kommandérozó generális ő excellentiája is az, mert ő is kitette Kolozsvárt a három színű lobogót."

[94] Uo. 13.

[95] *Bisztray*: Erdély i. m. 301–302.

rangsor megállapítása, „azaz bizonyos értékhordozó kritériumok alapján — mint például presztízs, legitimáció vagy szentség — rangsorba állítják a szimbólumokat". „Végül is az értékelési versenyek áthatnak mindent, ami a politikai színház jelenségkörébe tartozik; vagyis az ünnepségeket, a felvonulásokat, a gyűléseken és tüntetéseken megnyilvánuló látványos politikai pártosodást."[96] Erdélyben is részben ilyen értékelési verseny zajlott 1848–49-ben. Sokatmondó, hogy a nemzeti jelképek ilyen tobzódása idején fel sem merült egy közös erdélyi zászló használata. Sőt, amikor a hagyományos összetételű — azaz magyar többségű — erdélyi országgyűlés 1848 május 30-án megszavazta az uniót, szimbolikus gesztusként a falakról leszedték az erdélyi zászlókat és kitűzték a Pestről hozott magyar lobogót.[97] A kiélezett versenyben az erdélyi nemzetiségi elitek számára fontos volt a saját csoport identitásának erősítése, különösen a románok számára a nagyrészt frissen felszabadult paraszti tömeg nacionalizálása.

Erdély népei egymással szembe fordulva keresték új identitásukat. Ahogy a zászlók különböztek, úgy az erdélyi identitás is széttöredezett. A magyarok a Magyarországgal való unióban látták a megoldást, ezért ők a magyar nemzeti szimbólumokat vették át. Velük szembe azonban a szászok és románok sem a közös Erdélyt állították, hanem részben az osztrák színeket mint a császár iránti hűség szimbólumát, részben pedig a saját nemzeti színeiket mint saját nemzeti identitásuk kifejeződését.[98] Az antropológusok már régebb rámutattak, hogy etnikailag megosztott társadalmakban a tárgyak, helyek, szimbólumok nacionalizálása kivívja a másik fél hasonló válaszát. Az egymással rivalizáló historizáló beszédmódok és nemzeti rítusok a nemzetépítési folyamat részeivé válnak.[99]

A kultúra egyfelől befelé identitást teremt, másfelől kifelé idegenséget szít. A fokozott belső egység megerősíti a külső határokat, hiszen semmi sem forraszt össze szorosabban, mint az ellenséges környezettől való elhatárolódás. Az ún. „limitatív struktúra" kialakítása a fölényben érzett kultúra ellen irányul, például a kisebbségek körében. „A limitatív berendezkedés megváltoztat-

---

[96] *Harrison, S.*: Szimbolikus i. m. 194.

[97] *Trócsányi, Zs.*: Habsburg-politika i. m. 536.

[98] Érdekes ilyen szempontból az osztrák identitásról és nemzeti szimbólumokról folyó kutatások. Ott is a 19. század folyamán egyre markánsabban szétvált a német nemzeti és az birodalmi „osztrák" identitás, előbbit a fekete-vörös-arany, utóbbit a fekete-sárga („schwarz-gelb") színek szimbolizálták, amúgy pedig egyre jobban visszaszorultak az osztrák szimbólumok a némettel szemben. A diplomaták, hivatalnokok és a hadsereg körében pedig egy nemzetek fölötti birodalmi tudatot igyekeztek meggyökeresíteni. *Ernst Bruckmüller*: Österreichbegriff und Österreichbewußtsein in franziskojosephinischen Epoche. In: Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute. Hrsg. Richard G. Plaschka - Gerald Stourzh - Jan Paul Niederkorn. Wien 1995. 274–276.

[99] A legutóbbi évekre nézve Fleischmidt Margit vizsgált több ilyen szimbolikus konfliktust magyarok és románok között: Szimbolikus konfliktusok és párhuzamos nemzetépítés. Az erdélyi nemzeti rítusokról és diskurzusokról a kolozsvári Mátyás-szobor körüli 1992-es konfliktus példáján. In: A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése). Szerk. A. Gergely András. Bp. 2002. 112–125; A történelemről egy antropológus szemszögéből: Az 1848-as forradalmak százötven éves évfordulója Magyarországon és a magyar kisebbségek körében. In: Ünnep – hétköznap – emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Szécsény, 2000. augusztus 24–26. Salgótarján 2002. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 14.) 290–305.

ja a kultúra halmazállapotát: a kultúra vallásá alakul."[100] 1848 egy sajátos fordulópont volt Erdély népeinek történetében. A régi keretek hirtelen összeroppanása megrázkódtatást okozott. Ilyenkor még nagyobb szükség van a politikai szimbólumokra és rítusokra. „Az elkülönüléssel felerősödött identitás vallási mozzanata a Mi-tudat kizárólagossági igényében rejlik: *mindenkit* át akar fogni, mégpedig *mindenestül*. Minden egyéb különbség megfakul az *egyetlen*, döntő distinkció fényében...".[101] A kizárólagosság azonban ellenreakciókat váltott ki, és megindult a küzdelem, kezdetben csak a szimbólumok szintjén, de 1848 őszétől véres polgárháború bontakozott ki.

Az újonnan teremtett „hagyomány" szívósnak bizonyult. A szabadságharc leverése után a magyar nemzeti színeket és a zászlót is üldözték, majd csak a kiegyezést követően jelent meg ismét a köztereken. Az első világháború után, az újabb impériumváltást követően újra kezdődött a harc a zászlókért és nemzeti jelképekért Erdélyben, hogy aztán 1989 után újult erővel kapjon lángra.[102]

'THE STRUGGLE OF COLOURS'. FLAGS AS NATIONAL SYMBOLS IN TRANSYLVANIA IN 1848 AND THE TRANSYLVANIAN ELITES

by Judit Pál

(Summary)

The paper is an analysis of the appearance, diffusion, and use of flags as national symbols among various ethnic groups of Transylvania during the Revolution of 1848 and related to symbolic conflicts. National colours suddenly appeared, spread, and became widely used in the spring of 1848, the various flags became an integral part of urban landscapes and symbolized the new circumstances.The appearance of Hungarian national symbols provided a challenge for the Romanian and Saxon elites. 1848 was a particular turning point in the history of Transylvanian nationalities. The sudden crumbling of old frameworks provoked a convulsion. In this context there was a greater need for symbols and rites. The nationalities in Transylvania searched for new identities by turning against each other. The diversity of flags reflected the fragmentation of Transylvanian identity.

[100] *Jan Assmann*: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Bp. 1999. 150–154.

[101] Uo. 154.

[102] Lásd erre pl. *Rogers Brubaker – Margit Fleischmidt – Jon Fox – Liana Grancea*: Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town, Princeton 2006.

Tamási Zsolt

A CSÍKSZÉKI RÓMAI KATOLIKUS PAPSÁG HATÁSA AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC KATONAI ESEMÉNYEIRE

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ideje alatt az egyházak, köztük a római katolikus egyház is a forradalmi eseményeknek nem csak részese, hanem alakítója, esetenként irányítója volt. Az adott korszak alatt annyira természetes volt, hogy a lakosság magatartását meghatározták a szószékről elmondott beszédek, hogy ennek jelentőségét a legtöbb esetben sem a korabeli levelezés, sem az emlékiratok nem tartották fontosnak, hogy külön kiemeljék. Egyértelmű viszont, hogy a forradalmi változások és utasítások ismertetése a sokszor írástudatlan lakossággal nem volt elképzelhető azoknak a szószékről történő kihirdetése és magyarázása nélkül.[1] Az újoncozás nélkülözhetetlen feltétele volt az egyházak által vezetett anyakönyvek megléte, az azokban található pontatlanságok, vagy akár szándékos tévedések az újoncállítást nehezíthették. A népfelkelés szervezése a helyi hatóságok részéről a pap támogatása nélkül eredménytelen lehetett. A szabadságharc utolsó szakaszában meghirdetett, és a többnyire célszerűtlennek tartott keresztes hadjárat szintén a papság szerepét helyezte előtérbe. A pap személyes meggyőződése, forradalmi vagy ellenforradalmi elkötelezettsége meghatározó volt hívei magatartásának szempontjából. A forradalmi és osztrák kormányzat a maga részéről ezt érzékelte is, ezért találkozunk folyamatosan a szószék politikai célokra való felhasználásának követelésével.[2]

Jelen tanulmányban a fenti megfontolásokból kiindulva próbáljuk felmérni a papság tevékenységének konkrét, mérhető hatását a forradalom és szabadságharc katonai eseményeire, a Székelyföld egyik, nem egyértelműen a leglelkesebb térségében, Csíkszéken. A térség forradalmi szereplésére gyakorolt hatás elemzésében több, egyszerre ható tényezőt is figyelembe kell venni: az Unió kimondása előtt nagyfokú bizonytalansággal találkozunk, amikor a forradalom üdvözlése mellett nagyon erőteljes a határőrvidék felett hatalmat gyakorló General Commando tiszti karának fékező tevékenysége. A polgári átalakulás során az egészen más társadalmi szerkezetű székelység az egyenjogúság kérdését másként értelmezte, mint a pozsonyi törvénykező országgyűlés.[3] Azok az

---

[1] *Zakar Péter*: „Egyedül Kossuth szava parancsolt..." Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiből. Szeged 2001. (sorozat: Dél-Alföldi Évszázadok 16.) 9–12.

[2] Ezt még a katolikus klérus magatartását erőteljesen kritizáló Andics Erzsébet is elfogadta. *Andics Erzsébet:* 1848–1849. Tanulmányok. Bp. 1968. 250.

[3] A határőrrendszerben a katonai összeírás csak a gyalog- és lófőszékelyeket (primpipili, pixidari) érintette, a nemesi oklevelet szerző primorokat nem. Csíkszéken egyértelmű volt, hogy a ez

előnyök, amelyek a jobbágyság eltörlésével és földek kiosztásával jártak, másként jelentkeztek a közbirtokossági rendszert használó székelyeknél. A hadseregszervezésnél a határőrezredekbe kényszerült[4] székelység a katonáskodást sokkal inkább élte meg teherként, mintsem lehetőségként. A harcokba való bekapcsolódásnál nem volt egyértelmű, hogy az uniós jogharmonizáció elmaradása ellenére miért kellene a magyar kormány mellett állást foglalni az uralkodóra esküt tett székely határőröknek,[5] ahogy az se volt egyértelmű, hogy otthonaik védelme helyett miért kellene távoli hadszíntereken harcolva védelem nélkül hagyni az őseiktől örökölt birtokot és a családot.[6] Ebben a tisztának és egyértelműnek egyáltalán nem nevezhető helyzetben a lakosság igényelte az átláthatóságot, a világos utasításokat.

A helyi vezetők megosztottságának — a határőrvidéken párhuzamos közigazgatás működött a kisebb hatáskörrel rendelkező királybírák és a katona székelyek felett nagyobb hatáskörrel rendelkező császári tisztikar részéről[7] — kettősségében az akkor egyértelműen meghatározó, véleményformáló papság a maga részéről szintén komoly dilemmával küzdött: jó polgárként és jó papként egyaránt nehéz volt egyértelmű állást foglalnia, és azt következetesen képviselnie. A katolikus egyház a pozsonyi liberális törvénykezés következtében önvédelemre szorult,[8] elsősorban a polgári, politikai beavatkozás lehetőségével szemben, amit a főkegyúri jognak a felelős minisztériumra való átruházása tett lehetővé. Anyagi problémával kellett szembenéznie az egyházi tized eltörlése miatt, amit tovább bonyolított a Székelyföldön alkalmazott, s a forradalmi évek alatt sem tisztázott

---

előbbi két csoport fegyverbe akarta ezért kényszeríteni az árulónak tartott primorokat. Gál Sándor jelentésében erre kifejezetten ki is tér: MOL H Meln. 2. 1848:454: Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak. Alsócsernáton, 1848. június 25. Közölve: Urbán Aladár: A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában. In. Csikány Tamás (szerk.): Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban. Bp. 2008. (továbbiakban Urbán 2008.) 50–52.

[4] 1764. január 7-én került sor a madéfalvi veszedelemre (siculicidium), amikor az osztrák császári katonaság a határőrezred ellen tiltakozó székelyeket legyilkolta. Ezt követően szerveződtek meg a székely határőrezredek, amely nyilvánvalóan folyamatosan sérelmes volt a székelységnek.

[5] A General Commando irányítása alatt álló határőrezredek 1848. októberében választás elé kerültek. Az uralkodóra tett eskü és az áprilisi magyar alkotmány hatályossága közül kellett választani. A választásban a nemzetisége a legénységnek természetesen szerepet kapott, de a tisztikar összetétele bonyolította a képet. Októberre a székely ezredekből: 14. (első székely) és a 15. (második székely) határőrezred két-két zászlóalja és a 11. székely huszárezred négy százada fogadta el a magyar kormány fennhatóságát. Ezek szervezeti kereteiket megőrizve váltak az alakuló honvédség részévé, miközben a román határőrezredek egyértelműen az ellenforradalom szolgálatába sodródtak. *Bona Gábor:* A szabadságharc fegyveres ereje. Hadtörténelmi Közlemények 111. évf. (1998) 1. szám. 15–16.

[6] Ez a probléma a Szeged alatti táborba való kiszállás tervezésekor, 1848 májusában már felszínre is került. Urbán 2008. 11–64.; *Süli Attila:* A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban. Kézirat. ELTE

[7] A katonai szabályzat értelmében a katonafalu közösségének vezetősége nemcsak a faluközösségnek tartozott felelőséggel, hanem az illetékes katonai hatóságoknak is. *Egyed Ákos:* Falu, város, civilizáció, Kolozsvár 2002². 40–41.

[8] Vö. Meszlényi Antal: A magyar katholikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp., 1928. 38.; *Sarnyai Csaba Máté:* A katolikus papság és a politika: 1848 tavaszán. In: Vigília, 1998. 10. sz. 740.; Elmer István (szerk.): A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben. Bp., 1999. 12.

kepe-rendszer,[9] amely miközben a papság eltartására volt hivatott, egyformán ellenszenves volt mind a tehertől szabadulni akaró lakosságnak, mind a begyűjtésével kapcsolatos kínos helyzetek miatt magának a papságnak is. A papság ugyanakkor a megváltozott helyzetben komoly reformprogrammal is jelentkezett, ami a tervezett nemzeti zsinat elmaradása miatt nem valósulhatott meg. A megyéspüspök a gyulafehérvári ostromzár miatti elszigeteltsége bizonytalan, eltérő, saját, sokszor egyházjogilag kétes kivitelezéseket tett lehetővé. A politikai hatalom ezzel párhuzamosan folyamatosan nyomást gyakorolt a papságra, hogy terveinek propagálója legyen, s a papság miközben azon töprengett, hogy jó papként milyen utat válasszon, azzal is szembe kellett nézzen, hogy jó polgárként kinek az oldalán álljon. A töprengés mellett meg kellett felelni a még nagyobb bizonytalanságban álló hívek azon igényének is, hogy jó pásztoraik és esetenként vezetőik legyenek.

Mindezen nehézségek mellett a csíkszéki katolikus papság alapvetően a forradalmi kormány mellett foglalt állást,[10] a magyar kormány terveinek támogatójává vált, ami lehetővé tette, hogy a szék lakossága is felsorakozzon a szabadságharc ügye mellett, s annak ellenére vállalta a fegyveres harcot a magyar ügy mellett, hogy időközben saját problémáira megoldást tulajdonképpen nem kapott.[11]

A kerettörténet vázolásakor megkíséreljük a csíkszéki székelységnek a forradalmi kormány melletti állásfoglalásán túlmenően, a széki katolikus papság szerepét is kimutatni a lakosság körében a forradalmi változások melletti

---

[9] „A székelység a tizedet nem vette be. Még 1466-ban is tized címen csak 1/6 részt fizetett. A székely községekben a keperendszer (capetia) alakult ki. A Csíksomlyón tartott Congregatio Generálisok [...] és a későbbi státusgyűlések jegyzőkönyvei szerint, valamint az 1801-ben Nagyszebenben kiadott kepetörvény értelmében: 1. Akinek 12–12 kalangya termése van, tartozik 2 kalangya őszt és kettő kalangya tavaszt adni a papnak, 1 kalangya őszt és 1 kalangya tavaszt a kántornak. Azonkívül minden igás gazda 1 terű tűzifát, ami a pap és a kántor között oszlik. Nemesek is fizetik, holott 1492 óta a magyar nemesség kezdette önmagát felmenteni. 2. Az osporás vagy napot dolgozik, vagy fizet. Ez is természetesen oszlik a kántorral. 3. Akinek csak 6 kalangya termése van őszből és tavaszból, fél kepét fizet." – Gyulafehérvári Érseki és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban: GYÉFKL), Fond: Személyi Hagyaték – VIII/29.d. Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása. Fordította Lajos Balázs, dosszién kívül.

[10] A szakirodalom ezt nem értékeli. Egyed Ákos is csak arra mutat rá, hogy Csíkszéknek főleg az agyagfalvi gyűlés utáni történetéről sok kérdés feltáratlan, a szék pacifikációjának hátterében azt gyanítva, hogy a katolikus papság több szállal kötődik az osztrákokhoz, hajlamosabb az együttműködésre. *Egyed Ákos:* Erdély 1848–1849, Csíkszerda 2010.[2] (a továbbiakban *Egyed* 2010) 243.

[11] „... nékiek szűk csaknem kenyeretlen, de sok tekintetben még szorongató, és szorított, s az felszabadított oláhak boldogulásában, kik a székely, és a magyar vérrel szerzett két szép, s már eggyé olvadott Pannonianak legtermékenyebb, áldottabb földjét tulajdonná nyerték, nyomorú helyzetekből nézni kéntelenek s beszéllik nyíltan tartózkodás nélkül (mert így van) föld kell..." 1848. Pár szó a székely ügyben. – OSZK, Kisnyomtatványtár 1848.2°/137. A kérés lényegét a magyar kormány is megértette, Csány László kormánybiztos ebben a szellemben fogalmazza majd meg a székelyekhez írt szózatát 1849. február 10-én: „A magyar haza nem lesz háládatlan, rég gondoskodott rólatok, tudva azt, hogy megszaporodástok által földetek megkevesedett, mert a szabad székely nem hagyá el a szabad földet, mert nem akart jobbágy lenni senkinek — most minden föld szabad — a magyar eltörlé a jobbágyságot – földdel, szabad földdel fogja hűségeket jutalmazni." Hadtörténelmi Levéltár VII. 203: Az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc katonai iratai. 52a/61. Csány szózata a székelyekhez. Kolozsvár, 1849. február 10. Közölve: *Hermann Róbert:* Csány László kormánybiztos iratai 1848– 1849 II., Zalaegerszeg 1998. 173.

elkötelezettségben és katonai részvételben, az esperes-kerületek által behatárolt kisebb régiók sajátosságainak jelzésével együtt. A térség megválasztásában fontos szempont volt, hogy a helyi papság magatartása a széken belül jelentős eltéréseket mutat, amely megmagyarázhatja a szék nem egységes forradalmi magatartását is. A szakirodalomban Csíkszék eseményeinek a bemutatásánál a szék egységes elemzésére[12] találhatunk csak adatokat, ami az árnyaltabb vizsgálatot nehezebbé teszi. Az általunk javasolt módszer arra törekszik, hogy a széken belül létező, s a katolikus egyházi területi beosztásban jelentkező régiók magatartását külön elemezze. A szék három esperesi kerülete — alcsíki-kászonszéki, felcsíki és gyergyói[13] — közül kettőnek az esperese elkötelezett támogatója a forradalomnak, a felcsíki viszont nagyfokú közömbösséget mutatott az események iránt.

*

A forradalom során mindvégig tetten érhető a szószéknek politikai célokra történő felhasználása.[14] Az újonnan létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, Eötvös József 1848. május 10-i levelében külön nyomatékkal kérte az egyház élén állókat, hogy a szószékről ismertessék és megmagyarázzák a most hozott törvényeknek és rendeleteknek az egyes polgárokra és a hazára nézve egyaránt üdvös következményeit.[15] Leiratában rámutatott, hogy a *„fel-felmerülő kihágásoknak legfőbb oka abban rejlik, hogy a népnek sok helyeken nincsenek értelmes és jóakaratú felvilágosítói"*. Ezért is kérte, hogy az egyházak főpásztorai *„erejök minden eszközeivel, minden papjaik és alárendeltjeik által arra hassanak, hogy a mostani politikai átalakulások közepett a nép kedélyét félreértés és rosszakarat fel ne zavarják, hogy a nép a törvények és ezek végrehajtói iránt engedelmességgel viseltessék"*. A felszólítást az erdélyi egyházkormányzat elfogadta, 1848. május 20-án külön tanácskozáson tárgyalva azt.[16] A szószék fontosságát jelzi, hogy az ilyen jellegű felszólítások nagyon sűrűn követték egymást. Május 22-én szinte szó szerint azonos tartalommal ismétli meg Eötvös József a május 10-én kelt felszólí-

---

[12] Csíkszékhez, mint anyaszékhez tartozott az önállóságáért változó sikerrel küzdő Gyergyószék és Kászonszék is. 1848-ban a szakirodalom erre az egész területre a Csíkszék megnevezést használja.

[13] Csíkszék katolikus egyházi felosztás szerint három, nagyjából egyforma esperesi kerületből állt. Ez annyiban követi a szék közigazgatási felosztását, hogy a gyergyói kerület egybeesik Gyergyószékkel, a földrajzilag két részre tagolódó Csíkszék felső része önálló esperesi kerület, az alsóhoz tartozik viszont Kászonszék is. Ennek a következménye a nagyjából kiegyensúlyozott mérete az esperesi kerületeknek. Az alcsíki-kászonszéki esperesi kerület 13 plébániát foglalt magába, a felcsíki kerület szintén 13-at, amelyet kiegészített a csíkszeredai várban található tábori lelkészség; s a gyergyói esperesi kerület 10 plébániát számlált. A római katolikus egyházközségek számához járult még egy-egy örmény plébánia a felcsíki és a gyergyói kerületből. Schematizmus Venerabilis Cleri Diocesis Transilvaniensis Ad Annum Bisextilem A Christo Nato MDCCCXLVIII. Claudiopoli, 1848. (továbbiakban Schematizmus 1848.)

[14] Meszlényi i. m. 38.

[15] GYÉFKL. Fond: Püspöki Iratok (a továbbiakban PI.) – 392. d. 35. cs. 706/1848. – Budapest, 1848. május 10.: Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata Kovács Miklós erdélyi püspöknek.

[16] GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 707/1848, 389.d. 11.cs. 821/1848 – Gyulafehérvár, 1848. május 20.: A gyulafehérvári káptalan és tanárok egyházi tanácskozásának jegyzőkönyve.

tását.[17] Kovács Miklós püspök személyesen is fontosnak tartotta, hogy a változások közepette az Egyház a békés átalakulás őre legyen. *„Megyém ezen tiszta meggyőződése mivel élénk vala és őszinte, azonnal a cselekvőség mezejére lépett át... az esperes és plébánosokat arra felhívám: miszerint a népet ily valóban criticus körülmények között békére, csendre, Isten gondviselésébe való erős bizodalomra és elöljáróik iránti engedelmességre intsék".*[18] Ezt a magatartást Eötvös József értékeli is, amint az 1848. július 8-i dátummal keltezett felhívásában is kiemeli: *„Önök, kik a nép millióinak lelki őrjei, s az üdvösség útján vezetői, a haza ellen vétenének, ha szent hivatásuknak minden eszközeit ezen túl is fel nem használnák hatályos meggátlására azoknak, mik a kivívott szabadság gyümölcseit megérlelni nem engedik."*[19] Ezt a felszólítást is a püspök azonnal továbbította az esperesi kerületeknek.[20] A továbbítás természetesnek tűnik 1848 nyarán, az Unió életbe lépését követően, viszont előtte a helyzet jóval bonyolultabb volt. Az Unió megtörténte előtt ugyanis Erdélyben a polgári hatalmat a Gubernium gyakorolta, illetve vele párhuzamosan a katonai határőrvidéken — így Csíkszéken is — a General Commando. Ez utóbbi az Unió elleni izgatásairól közismert volt, tehát a magyar minisztérium utasításainak teljesítésekor a katolikus egyházmegye papsága tulajdonképpen főpásztorával együtt már állást is foglalt a forradalmi eszme mellett.

Az Unió életbe lépése előtt Erdélyt, s ezen belül Székelyföldet katonai szempontból közvetlenül érintette a nemzetőrség felállítása[21] és a székely határőrezredek néhány századának a délvidéki lázadások miatt szükséges kimozdítása a Szeged környéki katonai táborba. Míg a nemzetőrség felállítását Erdélyben helyi igények is sürgették a béke fenntartása miatt, a nemzetőrség szervezéséhez és a Szegedi táborba történő mozgósításhoz az indítás tulajdonképpen attól a magyar minisztériumtól érkezett, amely egyértelműen nem gyakorolhatott joghatóságot a Magyarországgal még nem egyesült Erdély felett. Terveinek támogatása során viszont azért is találkozhatott az erdélyi katolikus egyház érdekeivel, mert a megyéspüspök, csíktusnádi Kovács Miklós a maga részéről ugyanúgy várta az Unió életbe lépését, hogy egyházmegyéjét bekapcsolhassa a magyar püspöki kar által kezdeményezett zsinati akcióba, illetve az azt megelőző, jogvédelmi céllal indított petíciós akcióba is. Az Unió ellenes erők ezért párhuzamosan törekedtek megakadályozni mind a magyar minisztérium törekvéseit, mind a petíciós akciót. A két kérdés összefonódása[22] eredményeként az erdélyi, székelyföldi papság az egyházi önvédelmi tervek propagálásával egyúttal az Uniót is sürgető magatartást képvi-

---

[17] GYÉFKL PI. - 392.d. 35.cs. 733/1848 - Budapest, 1848. május 22.: Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata Kovács József erdélyi püspöknek.

[18] GYÉFKL PI. - 389.d. 3.cs. 734/1848 - Kolozsvár, 1848. Szentiván hava (június) 1.: Kovács Miklós püspök válaszlevele a váci szentszékhez.

[19] GYÉFKL PI. - 392.d. 35.cs. 963/1848 - Budapest, 1848. július 8: Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter rendelete Kovács Miklós erdélyi püspöknek.

[20] GYÉFKL PI. - 392.d. 35.cs. 963/1848 - Gyulafehérvár, 1848. Szent Jakab hó 25: Kovács Miklós püspök körlevele az esperesi kerületekhez.

[21] Ennek történetét részleteiben ld. *Süli* i. m.

[22] Konkrét megfogalmazással is találkozunk az erzsébetvárosi beadványban arra vonatkozóan, hogy a petíció aláírását mindaddig megtagadják a hívek, amíg az uralkodó az Uniót alá nem írja: GYÉFKL PI. — 391.d. 24.cs. 824/1848. — Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban: Erzsébetváros, 1848. június 28.

selt, így érthető, hogy a magyar minisztérium feltétlenül számíthatott a közreműködésükre.

Az Uniót megelőzően Csíkszékről a petíciós akció lebonyolításának folyamatáról több beadvány is érkezett a megyéspüspökhöz. Ennek az akciónak a lényege az volt, hogy a magyar püspöki kar a pozsonyi országgyűlés 20. törvénycikke kapcsán[23] a hívek által kérte támogatni az egyház államtól független működését, elsősorban az anyagi javak terén. A forradalmi ellenzék azt szerette volna elhitetni a hívekkel, hogy ezzel az aláírásgyűjtéssel a katolikus egyház tulajdonképpen az eltörölt tizedet próbálja meg visszaállítani. A csíkszentgyörgyi beadvány sommásan foglalja mindezt össze: *„Hogy némely megyéken nem írták alá, másokban meg kevesen, annak oka egyfelől bizonyos rossz lelkű emberek bujtogatása, másfelől a tiszti tilalom"*. A bujtogatás kapcsán konkrét esetet említenek: *„Szent Imrén egy polgári főtisztviselő [...] úgy értelmezte[...], mintha a papok ez által a mostani keperendszert akarnák országos törvénnyé emelni [...], minek következtében senki alá nem irt. [...] Békés időkben valamennyien vannak e kerületben aláírásra képesek, mind aláírták, vagy íratták volna magukat, de most, midőn itt a dolgok bonyolulni kezdettek, sikerült némelyeknek híveink szívébe e petitio iránt gyanút ébreszteni"*.[24] Ugyancsak a kepe-fizetésre való hivatkozással tudták távol tartani egy ideig az aláírástól a csíksomlyói lakosságot is.[25] Az izgatás hatására sok helységből nem érkeztek vissza a püspöki központba a petíciós ívek, de tárgyunk szempontjából jelentősnek tekinthető, hogy pontosabban honnan sikerült az aláírásokat összegyűjteni, hiszen ez egyúttal az Unióra való felhívás sikerességének is mérője lehet. A petíciós felhívás két alkalommal került köröztetésre az egyházmegyében. Az első püspöki aláírás nélkül, abból a meggondolásból, hogy az aláírásgyűjtés alulról jövő kezdeményezésnek tűnjön. 1848. május 20-án mivel a papság az első, nem hivatalos felszólításnak félt engedelmesedni a zavaros helyzetben, a megyéspüspök megismétli, immár aláírva a felhívást.[26] E felszólítás hatására az esperesek az aláírási íveket május 22-e után szét is küldik a plébánosoknak, másolatban.[27] Egyetlen aláírási ívről dokumentálható, hogy már az első felhívás eredményeként kitöltésre került a lakosság részéről, az alcsíkikászonszéki esperesi kerülethez tartozó kászonújfalvi, amelyet már május 21-i keltezéssel beküldtek a püspökségre. Nem tekinthető véletlennek, hogy a kászonújfalvi plébános, Ferenci János[28] a forradalom ideje alatt személyesen is fegyvert

---

[23] A katolikus egyház ezzel elvesztette államvallási jellegét, viszont az időhiány miatt nem került sor arra is, hogy az új helyzetnek megfelelő egyházi autonómiát biztosító javaslatait az országgyűlés tárgyalja.

[24] GYÉFKL PI. - 391.d. 24.cs. 824/1848. - Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban: Csíkszentgyörgy, 1848. Május 22.

[25] GYÉFKL PI. — 391.d. 24.cs. 824/1848. — Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban: Csíksomlyó, 1848. június 4.

[26] GYÉFKL. PI. - 389. d. 4. cs. 707/1848. - Gyulafehérvár, 1848. május 20.: A gyulafehérvári káptalan és tanárok részvételével tartott egyházi tanácskozás jegyzőkönyve.

[27] GYÉFKL. PI. - 389. d. 11. cs. 821/1848. - Szamosújvár, 1848. május 31: Gajzágó Kristóf esperes levele Kovács Miklós püspökhöz; GYÉFKL. PI. - 393. d. 37. cs. 823/1848. - Gyergyószentmiklós, 1848. május 27.: Mészáros Antal beadványa, a kerületi papság véleményét tolmácsolva Kovács Miklós püspöknek

[28] Ferenczi János, született 1801. november 5. Pappá szentelve 1827. Tordán káplán, 1829-től Csíkmindszenten plébános, 1839-től: Kászonújfaluban. Meghalt 1851. január 20. *Ferenczi Sándor:* A

fogva nemzetőrnek állott. Sikerült neki a katonatisztek aláírást tiltó rendelkezései ellenére híveit a petíció aláírására, s ezáltal az Unió támogatására is lelkesítenie.[29]

Csíkszék térségéből Tankó Albert,[30] az alcsíki-kászonszéki kerület esperese és csíkszentgyörgyi plébános azonnal reagált a második kérésre. Május 22-én az első aláírásokat, majd a meggyőző munka eredményeként összegyűlt újabb íveket június 22-én, kiegészítéseit június 26-án küldte meg főpásztorának. Az esperesi kerületben a tiszti tilalomnak több helységben is sikerült az aláírást megakadályoznia. Kászonjakabfalván és Csíkszentkirályon csak kevesen írták alá, s az aláírás teljesen elmaradt az izgatások következményeként Csíkszentléleken, Csíkszentmártonban és Csíkszentimrén.[31] Az alcsíki-kászonszéki kerülettel ellentétben, a felcsíki esperesi kerület teljesen kihagyta a petíciós akciót, és csak az egyházmegyei zsinati készülődéskor reagált rá, akkor is félreértve célját. A kerületből nemhogy aláírásokat nem küldtek be, hanem még csak arról sem érkezett jelentés, hogy azok elmaradását mi okozta. Így csak a forradalmat lelkesen támogató ferences atyák hatása alatt álló Csíksomlyóról érkezett be aláírási ív, június 11-i datálással.[32] Csíkszék harmadik esperesi kerületéből, a gyergyóiból ugyan a kutatás során nem került elő releváns információ a petíciós akció sorsáról, de a magatartás felmérhető egy másik, a petíciós akcióhoz szorosan kötődő kérdés kapcsán. A magyar püspöki kar ugyanis az egyházi érdekérvényesítés másik, szélesebb körű formájaként tervbe vette egy nemzeti zsinatnak a megtartását 1848 szeptemberében, amely előkészítéseként egyházmegyei zsinatokat terveztek. Erdélynek ebbe az akcióba való bekapcsolódása szintén az Unió függvénye volt, mégis a nemzeti zsinatra való készülődés Erdélyben már 1848 májusában, még az Unió tényleges életbe lépése előtt elkezdődött.[33] A megyéspüspök zsinatot meghirdető körlevele

---

gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára, Budapest-Kolozsvár 2009. (a továbbiakban *Ferenczi*), 243.

[29] „Alatt írt Bírák adgyuk Ezen bizonyítványunk arról, hogy e jelen való 1848-dik év május hava 21-dik napján itten Kászon Újfaluban azon 4 puntumból álló kérelmes puntumok a Tisztelendő Úrtól felvilágosítván az egész nemes megye megértvén helyben hagyván és a lész a felelet, hogy amit a nagyobb rész kíván, mü is ahhoz ragaszkodunk és amit a Törvény határoz, ellenére nem szólunk. Különben subscribalni nem vagyunk bátrok a nagyobb részt." – GYÉFKL. PI.391.d. 24.cs. 824/1848 – Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban: Kászonújfalu, 1848. Május 21.

[30] Tankó Albert Csíkszentimrén született 1788-ban. Pappá szentelve 1813. 1814-től Gyulafehérváron tanár, Csíkszentgyörgyön káplán. 1816-tól Csíkmenaságon plébános, 1821-től Csíkszentkirályon, 1824-től Csíkszentgyörgyön. 1825–1852: alcsíki-kászonszéki esperes. 1844-től csíkszéki táblabíró. 1847-től tiszteletbeli kanonok. Az 1848-as forradalom idején tanúsított magatartása miatt kötél általi halálra ítélik, de ezt 12 esztendei várfogságra változtatják. 1851-ben megszökik a gyulafehérvári börtönből. Meghalt 1852. július 19. *Ferenczi* 426–427.

[31] A forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlásnál látni fogjuk, hogy a kászonjakabfalvi plébános forradalmi aktivitását kötél általi halálra történő ítélettel (utólag fogságra változtatva) „értékeli" majd az osztrák katonai hatalom, a csíkszentmirei plébánost elfogják; illetve azt is, hogy sem a csíkszentléleki plébános, sem a csíkszentmártoni nem került felelősségre vonásra, ami arra enged következtetni, hogy nem vitték túlzásba se a lelkesítést. A csíkszentmártoni plébános, Zámbler János helyzete mégis nehezen megítélhető, hiszen ő 1849. július 24-én meghalt, s ugyanakkor ebben a faluban erősebb volt a határőri vezetőség befolyása a faluban működő tiszti iskola révén is.

[32] GYÉFKL. PI. – 391. d. 24. cs. 824/1848. – Petíciós jegyzőkönyvek.

[33] Május 20-án megfogalmazta, hogy egyelőre a zsinat tartása nem lehetséges, de hogy az Unió után az egyházmegyét készületlenül ne találja, az esperesek a megyei zsinatra az anyagot kezdjék el

előtt, a petíciós akció kezdetén a gyergyói papság már megelőlegezte ennek a zsinati fórumnak a szükségességét. A gyergyói papság május 22-én kelt körlevelében[34] kifejtette, hogy a legfontosabb reformok *„legtöbbike csak egy nemzeti, vagy megyei zsinaton eldönthető,"* ezért kérik ennek összehívását. A Gyergyóújfaluban megtartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyvéből[35] kiderül, hogy ezt egyrészről a püspöki konzisztórium útján kérik kieszközölni a megyéspüspöknél, de ugyanakkor *„hogy pedig ezen folyamodásunk annál sikeresebb legyen, annak pártolására felszólítandónak véltük a szomszéd Esperest urakat, u[gy] m[int] a fel- és alcsíki, háromszéki, sepszi és miklósvári, megint az udvarhelyi, M[aros]vásárhelyi, küküllői és tordai esperest urakat, ezen kérelmünk pártolására."* Gyakorlatilag a kezükbe próbálták venni az egyházmegyei zsinat szervezését, az esperesi kerületek összefogásán dolgozva, hogy a zsinaton egységes véleményt képviselve biztosíthassák terveik sikerét.

Az egyházmegyei zsinatra készülve az esperesi kerületek a püspök által megküldött és javasolt témákkal kapcsolatosan, illetve az alulról jövő szervezkedés következményeként a helyi szükségletekre is reagálva készítették el saját beadványaikat. Témánk szempontjából jelzésértékű, hogy míg az alcsíki-kászonszéki kerület a gyergyóihoz hasonlóan részletes, s esetenként radikális javaslat-csomaggal állt elő, a felcsíki kerület jelentős késéssel, s egyben félreértéssel a zsinati témák helyett a petíciós pontokról küldött véleményezést, azon belül is az anyagi kérdésekre figyelve elsősorban. Beadványukban a kepézéssel kapcsolatos problémák vázolása után[36] javasolták annak eltörlését. Ebben egyetértett velük egyébként a gyergyói kerület és az alcsíki-kászonszéki papság is, a községtől független papi fizetést sürgetve. Ez utóbbi két kerület viszont más területeken is jelentkezett kérésekkel, ami a változásokra való nagyobb fogékonyságukat jelzi. Kéréseikkel[37] saját korukat megelőzve, a II. Vatikáni zsinattal[38] megvalósuló reformokat kértek a böjtölési gyakorlat enyhítésével és az anyanyelvi liturgia bevezetésével. Felismerve a sajtó fontosságát, csatlakozva a magyar püspöki kar véleményéhez, az egyházi lap kiadásával kapcsolatosan, az alcsíki-kászonszéki kerület beadványában a lap polgári jellegét is kihangsúlyozta az egyházi mellett. A forradalom alatti magatartás szempontjából fontos előzmény, hogy mindkét kerület javaslatokat fogalmazott meg a község papválasztási kegyúri jogának megtartása

---

összegyűjteni. GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 707/1848: A gyulafehérvári káptalan és tanárok részvételével tartott egyházi tanácskozás jegyzőkönyve, Gyulafehérvár, 1848. május 20. – Püspöki körlevél az erdélyi egyházmegyéhez. 1848, május. [20.]

[34] A püspöki székhelyen 27-én iktatva. GYÉFKL, PI. – 393.d. 37.cs. 823/1848: Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz, Gyergyószentmiklós. 1848. május 27.

[35] Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Gyergyói Gyűjtőlevéltára (GyFL GyGyL), Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. 1848. május 22. Gyergyóújfalu, rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve.

[36] GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Karcfalva, 1848. augusztus 15.: Felcsíki kerület beadványa.

[37] GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: Gyergyói kerület beadványa; GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa.

[38] XXII. János pápa nyitotta meg 1962. október 11-én, s 1965. december 8-án VI. Pál pápa zárta be.

mellett a választható papok püspök általi kijelölésére, illetve sokkal hangsúlyosabban nagyobb beleszólást igényeltek a hierarchián belüli választásokban való részvételre. A püspök megválasztását az egyházmegye papságára bízták volna, a gyergyói kerület kérve azt is, hogy erre három hónap alatt kerüljön sor a széküresedést követően, a megerősítés joga az uralkodó és a pápa jogköre maradjon. Az alcsíki-kászonszéki kerület ezt azzal toldotta meg, hogy a papok és tekintélyesebb világiak válasszák meg a püspököt.[39] Az esperesek kinevezésével kapcsolatosan a püspöki szabad kinevezésnek igyekeztek korlátokat szabni: az esperesi hivatal megüresedése esetén a kerületi papság szavazati úton jelöljön három személyt, akik közül a püspök egyet kinevez. A gyergyói kerület azt is javasolta, hogy az esperes a hivatalát addig tarthassa meg, amíg hivatali kötelezettségeinek eleget tud tenni. Ennek szellemében tervezhették a püspöki helynöknek a kinevezési szabályozását is. A zsinaton nem került sor arra, hogy álláspontjukat egyeztessék a helynök kinevezésével kapcsolatosan, viszont az 1849-ben állásfoglalásuk valójában ezekhez a hierarchiát belülről feszítő javaslatokra lesz visszavezethető.

*

A fenti, szemelvényes felsorolásból is látható, hogy a forradalmi változások az egyházon belüli reformok terén is új lehetőségeket villantott fel, amellyel élni elsősorban az alcsíki-kászonszéki és gyergyói papság próbált. Mindkét esetben fontos kiemelni, hogy az esperes-kerületek élén a változásokra fogékony, s egyben a polgári folyamatokban is elkötelezett esperesek álltak Tankó Albert alcsíki-kászonszéki és Mészáros Antal[40] gyergyói esperesek személyében, míg a felcsíki papság összefogását nehezítette a közömbös Potyó Ferenc[41] érdektelensége. A petíciós és zsinati tervekbe való bekapcsolása Csíkszék két kerületének, illetve be nem kapcsolódása a felcsíki esperesi kerületnek párhuzamosan éreztette hatását az egyházi reform és a forradalmi kormány terveinek támogatása terén. Ez nehezebben mérhető az akadozó nemzetőrségi szervezkedés terén; inkább érhető tetten a Batthyány miniszterelnök által a székely határőrség néhány századának a Szeged alatti táborba való kiszállásának megszervezésében, s egészen egyértelművé válik a szabadságharc eseményeibe való bekapcsolódásnál.

A nemzetőrség szervezése a székelységen belül is eltérő véleményeket szült. Csíkszentimrén — az alcsíki-kászonszéki kerületben — ugyan elsőként

---

[39] GYÉFKL PI. – 393.d. 3– 6.cs. 893/1848: Kolozsvár, 1848. július 2.: Kolozs–dobokai kerület beadványa; GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa; Kanta, 1848. augusztus 9.: Kézdi–orbai kerület beadványa.

[40] Mészáros Antal 1800-ban született. Pappá szentelve 1823-ban. Kolozsváron káplán, 1827-től Tusnádon plébános, 1841-től Gyergyószentmiklóson. 1843 (1845?)-től gyergyói esperes, iskola-felügyelő, gimnáziumi igazgató. 1849-ben a forradalom idején tanúsított magatartása miatt egy évet börtönben ült. 1850-ben szabadulása után előbbi hivatalát foglalta el. Meghalt 1865. november 6. *Ferenczi* 343.

[41] Potyó Ferenc 1788-ban született Csíkszentmártonban. Pappá szentelve 1812-ben. Káplán Marosvásárhelyen, majd 1816-tól Csíkszentgyörgyön. 1817-től Gyulafehérváron teológiai tanár, 1828-tól Nagyszebenben tanár, 1832-től Kapnikbányán plébános és esperes. 1835-től Nagyágon majd Nagyboldogasszonyon plébános. 1835-től felcsíki és gyergyói esperes. Meghalt 1862. január 7. *Ferenczi* 378.

megalakult egy nemzetőr-sereg, de a csíkszéki nemzetőrség szervezésével kapcsolatosan az első hónapokra nincsenek konkrét adatok,[42] Jakab Elek szerint azért, mert a nemzetiségek széthúzása miatt eleinte a kormányszék nem intézkedett elég gyorsan.[43] A székelység körében a határőrségnek a nemzetőrséggé való átalakítása tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak, amit az erdélyi osztrák katonai főkormányzó, Anton Puchner kezdettől ellenzett, megtiltva, hogy határőr katona nemzetőrré váljon.[44] A nemzetőrséggé való átalakítás szükségességét tette indokolttá az a félelem is, hogy a székely határőrök a terhesnek tartott katonai szolgálattól szabadulni akarván esetleg letehetik a fegyvert. Ennek megakadályozása miatt Wesselényi Miklós a székelyekhez írt felszólításában május 12-én külön kiemelte, hogy az Unió megvalósulása után át fognak alakulni *„saját nemzeti tiszteik*[45] *parancsnoksága alatt álló nemzeti rendezett őrsereggé"*.[46] A problémát a május 29-én összegyűlt erdélyi országgyűlés se tudta megoldani. Megfogalmazta ugyan tételesen, hogy *„a jelenleg fegyvert viselő székelyek jelen törvényczikk erejénél fogva nemzetőröknek tekintetnek"*,[47] viszont a törvény problémája volt, hogy ezt csak átmeneti rendelkezésnek tekintette, a legközelebbi országgyűlés rendelkezéséig fenntartva, hogy a székely katonaság továbbra is rendes katonai fegyelem mellett katonáskodjon. Gyakorlatilag maradtak a General Commando parancsnoksága alatt, nemzetőrökként, de addigi alakulataikban.[48] A határőrség átalakítási terve mellett az Unió életbe lépését követően ténylegesen elkezdődhetett a magyarországi 1848:22 tc. alapján[49] a nemzetőrség szervezése,[50] amelyről Csíkszéken a június 15-én tartott székgyűlésen döntöttek. Eltekintve attól a problémától, hogy az egész székre kiterjedő összeírást Teleki József főkormányzó megpróbálta leállítani, vagy attól, hogy a igényelt fegyverek kiadása a General Commando által ellenőrzőt fegyverraktárakból milyen problémákat okozott,[51] a papság szerepét magánál az összeírásnál tekinthetjük fontosnak. Esetenként ugyanis előfordult, hogy az összeírás a lakosság ellenállását váltotta ki, mint például Csíkszentgyörgyön és Csíkbánk-

---

[42] Süli Attila kiemeli, hogy a csíkiak határőrséghez való ragaszkodása miatt ment lassabban a nemzetőrség szervezése, mint Háromszéken. *Süli* i. m. 104.

[43] *Jakab Elek:* Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–49-re. Bp. 1880. 238.

[44] *Egyed Ákos:* Csíkszék „pacifikálása" az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés után. Dorsner ezredes szerepe. In. Hadtörténelmi Közlemények 111. évf. (1998) 1. szám. (a továbbiakban Egyed 1998), 80.

[45] A magyar tisztek általi vezetés igénylését ismétli meg majd az agyagfalvi gyűlés is. Kővári László (szerk.): Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. Pest 1861. Az agyagfalvi székely gyűlés jegyzőkönyve. 1848. október 17. 91–99.

[46] *Jakab* i. m. 251.

[47] 1848:III. tc. 3. §. „Nemzeti fegyveres erőről" In. Kővári i. m. 35–36.; *Sándor József:* Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez. 1848–1865, Kolozsvár 1865. 41–42.

[48] Egyed 1998, 82.

[49] *Csikány Tamás:* Magyarország hadügye 1848–1849. Bp. 1998. 15.; *Hermann Róbert:* A nemzetőrség és a honvédség. 1848–1849. Bp. 1998. 5.

[50] Az erdélyi országgyűlés által kidolgozott és felterjesztett 1848. évi III. törvénycikk 3. és 7. bekezdése foglalkozott a nemzetőrség megteremtésével. Az utóbbi szerint Székelyföldön a határőrök mellett a nemesek, primorok és más jogállású lakosok is nemzetőri szolgálatra kötelezhetők. – *Süli* i. m. 91.

[51] Ld. ehhez részletesen: Uo. 105–106.

falván.[52] Az összeíró biztos rá is mutatott a királybírónak írt jelentésében, hogy *„a közgyűlés által kinevezett bizottmánynak a tekintélye meg van gyalázva, porba tiporva, ha erélyes fellépés vagy pedig felszólítás nem tétetik, az ilyen elbízottság erőszakosságra is fajulhat."*[53] Az erélyes fellépés a polgári hatóság mellett a pap segítségét is magába foglalta. Csíkszéki feljegyzés ugyan erről a kutatás során nem került elő, de egy hasonló helyzet példázhatja, hogy ilyen esetekben mi történt egy-egy faluban. Minden esetben a sorozóbizottság munkáját csak akkor kezdhette el, ha a pap az anyakönyveket átadta. Az udvarhelyszéki atyhai esetben 1848 őszén[54] a papot éppen ezért fenyegetik meg a falu lakói halállal arra az esetre, ha a megye protocollumát vagy a legények neveit" a biztosoknak ki meri adni. A sorozóbizottság hivatalos levelei közt ott volt mindig az utasítás: *„a helybeli lelkész az anyakönyvvel jelen lenni tartozik"*. A polgári anyakönyvezés hiányában ez alapfeltételnek számított, s a forradalmi helyzettől eltekintve is. Vajda Pál főhadnagy 1848. március 10-én kelt levelében, tehát még a forradalom kitörése előtt levélben fordul Kovács Miklós püspökhöz, amelyben közli, hogy egy ellenőrzés kimutatta, hogy az egyházak által vezetett anyakönyvezésben sok pontatlanságot fedeztek fel — igaz, hogy *„a Catholicusok részéről vitt keresztelő könyv a legpontosabb volt"* — s ezért kéri a püspök közbenjárását, hogy e téren a problémák kiküszöböléséért hathatósan közbejárjon.[55] Az összeírásnál gyakorlatilag a pap annyiban járulhatott hozzá az összeírás sikeréhez, hogy az anyakönyvi adatokat pontosan vezetve,[56] semmit el nem titkolva segíthette a bizottság munkáját. Egy másik, ugyancsak nem csíkszéki példa egy másik szempontot is jelez: a sepsiszentgyörgyi lakosok a bizottságnak addig nem engedelmeskedtek, amíg a helyi esperes ahhoz hozzá nem járult.[57]

A nemzetőrség kialakítási folyamatában forráshiány miatt nem lehet pontosan behatárolni a papság szerepét, csak analógiák alapján következtetni annak fontosságára. Valamivel több fogódzópontot nyújt annak vizsgálata, hogy

---

[52] A két falú egyetlen plébániát jelentett, együtt Kotormány filiával. Schematizmus 1848.

[53] M. Bodor, E. Cosma, G. Neamţu (szerk.): Documente privind Revoluţia de la 1848. in Ţările Române. C. Transilvania. Vol. VIII. 26 junie–30 junie. Bucureşti, 2007. 132. számú irat. Tompos Ferenc Csíkszék főkirálybírójának. Csíkszentgyörgy, 1848. június 29.

[54] *Miklósi Sándor:* Egy jelenet lelkészi életemből. In: Ellenőr 1848. október 6, 8, 13. Közölve: *Zepeczaner Jenő:* Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely 1999. 144–149.

[55] GYÉFKL PI. – 391.d. 29.cs. 365/1848 – Deés: 1848. böjtmás hó 10: Vajda Pál főhadnagy levele Kovács Miklós püspökhöz.

[56] Ezt a pontosságot a forradalom ideje alatt is számon kérik a papságon. Mészáros Antal gyergyói esperest 1849. május 3-án Biális Ferenc csíkszéki biztos felszólítja, hogy „a hadügy minisztériumtól múlt april hó 12-én 9391 számmal jegyzett s a székely had főparancsnokság által április 23-án 808 szám alatt ki adott rendelettel parancsoltatik, hogy az el halálozandó katonákról minden hó elején az ide mellékelt minta szerint a halotti bizonyítványok a ministeriumhoz bé küldessenek. Ennek folytán tisztelettel parancsoltatik Méltóságod lelkészeinek oly utasítást adni, hogy a ki ennek utána a szolgálatban levő katona egyént temetend el, arról a fenn idézett minta szerént a halotti bizonyítványt ide a főparancsnoksághoz beküldeni kötelességének ismerje." – GyFL GyGyL Gyergyószentmiklósi Plébánia irata. Püspöki és császári rendeletek protokolluma. 1842–1857. 1099. Főparancsnokságtól. Mászáros Antal Esperes Úrnak. Csíkszereda május 3-án 1849.

[57] [Tompos] Ferenc jelentése Sepsiszentgyörgyről, Szent Iván hava 29-ről. MOL, H 113: Az 1848–1849-i miniszériumi levéltár. Vay Miklós kormánybiztos. Iktatószám nélkül. Mikrofilm 51151. File 694

hogyan alakult annak az alcsíki, pontosabban csíkszentgyörgyi születésű Gál Sándor által vezetett küldöttségnek[58] a tevékenysége Csíkszéken, amely Batthyány utasítására a Gubernium és a General Commando megkerülésével[59] a székely határőrséget a szegedi átszállásra próbálta rávenni. Gál Sándorék a szóbeli utasítás szerint elkerülve Teleki József főkormányzót indultak el a Székelyföldre. Teleki viszont tudomást szerzett küldetésükről, s a szebeni hadikormányzóság mellett a székelyföldi királybírókat is értesítette a gyanúsnak tekintett három küldöttről, kérve, hogy figyelve őket, akár el is fogják, ha zavart próbálnak kelteni. Marosvásárhelyen még zavartalanul tudták küldetésüket teljesíteni, de Udvarhelyszékre időközben megérkezett Teleki utasítása, így ott nem is erőltették a küldetésüket, hanem Háromszékre távoztak május 24-én. Május 25-én Teleki egyrészt a sajtóból, másrészt a Kolozsvárra érkezett Puchnertől, de a Macskási Lajos székelyudvarhelyi főkirálybíró által írt levélhez csatolt proklamációból is megtudhatta, hogy Gál Sándorék nem felforgatók, csak éppen nem szabályosan jártak el. Meg is fogalmazta ezt május 25-én a királyhoz címzett panaszlevelében.[60] Párhuzamosan Kemény Dénes a nádorhoz írt levelében[61] miközben helyteleníti, hogy az unió kimondása előtt hívta Batthyány kiindulásra a székelyeket, megjegyezi, hogy a rokonszenv Csíkban egyébiránt sem igen nagy.[62] A háromszéki főkirálybíró, Horváth Albert május 28-án írt jelentésére válaszolva Teleki főkormányzó kérte, hogy Gál Sándorékat az izgatásban akadályozza meg.[63] Így az alsócsernátoni, majd a május 31-én tartott kézdivásárhelyi népgyűlés után, Gál Sándorék kénytelenek voltak Csíkszékre menni. Ideérkezése előtt június 1-jéről két levelet is címeztek neki, amelyek arról árulkodnak, hogy az alcsíki hangulatot sikerült az Unióra hangolni, viszont

---

[58] A küldöttség tagja volt még Hajnik Károly gyorsíró és Klapka György főhadnagy. Urbán 2008. 22.

[59] A székelység kimozdításnak tervét Pulszky Ferenc vetette fel Batthyánynak, még 1848. április 29-én, mint egy lehetséges verziót a már létrejött nemzetőr seregek mozgósítása helyett. A javaslatnak az volt viszont a gyengéje, hogy a székely ezredek kijövetele éppen a császár engedélyétől függött, miközben Batthyány éppen a Bécstől való nagyobb függetlenségre törekedett. *Urbán Aladár:* A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán, Bp. 1973. 226.

[60] Urbán 2008. 26–27.

[61] Uo.

[62] MOL H2. Meln. 320/2: Klapka György százados jelentése Batthyány Lajos miniszterelnöknek, Budapest 1848. június 16. Közölve: Uo. 42–45.: „A Székelyföldön az unió s a magyarok iránt lelkesedés s rokonszenv általános, különösen Háromszék és Udvarhelyszékben lakó székelyeknél... Ellenben Csíkszékben, és az ott levő 1. gyalog őrezrednél Gál Sándor társammal eleinte az unió s Magyarország iránti kevesebb hajlamot tapasztaltam, utóbb azonban a dolgok jobb fordulatot vettek, mit nagy részben a miniszterelnöki felhívásnak s ennek nyomán tartott népgyűléseken történt erélyes buzdításoknak köszönhetni, miknek következtében ezen szék is — melynek népe a legerőteljesebb — kész a többivel egyesülten a hon védelmére kiállni..."

[63] A Gubernium a maga során szintén a szószéket is segítségül hívja. A csernátoni népgyűlés után az erdélyi római katolikus püspökhöz küldött rendelet rögzítette, hogy minden népgyűlés összehívását 24 órával korábban be kell jelenteni. Ha e nélkül mégis összehívná azt valaki, hatóságilag megakadályozni, ha már összegyűlt, szétoszlatni, s az összehívót megbüntetni fogják. Engedélyt népgyűlésre csak akkor adnak, ha az nem sérti a törvényeket vagy a közrendet. Ha ettől eltérne a gyűlés, azonnal fel kell oszlatni. A püspököt e leiratban felkérik, hogy ezt a rendeletet a papoknak küldje el, hogy azok a szószékről felolvashassák a népnek. – GYÉFKL PI. – 392.d. 35.cs. 1078/1848 – Kolozsvár, 1848. június 29.: Gróf Mikó Imre átirata Kovács Miklós püspöknek az erdélyi királyi Főkormányszék üléséből.

a felcsíki részen problémákra számíthat. Az első, névtelen levélíró, aki barátjának szólítja Gál Sándort, beszámol arról, hogy elfogatását tervezik Csíkban, hozzátéve, hogy *„Alcsíkon történt holmi átalakulás... Az alcsíki események lecsillapítására az ezred[es] és még több alattvaló tisztek lejártak, de siker nélkül. Felcsíkon még mind a régi lábon áll. Az ezred[es] nagyon tart a kitöréstől, ma éppen az ezred[es] több alattvaló tiszteket felvont Felcsíkra a népet még nagyobb rabságba vezetni, s mind némelyek gyanítják, mindenütt a fegyvert viselőktől hitet bevenni és ezt azért akarják tenni, hogy a fegyveres, azaz fegyvert viselők állhatatosak, és hogy a régi járom alatt meg akarnak maradni."*[64] Endes Miklós alkirálybíró is megerősíti ekkor kelt levelében az alcsíki lelkesedést, megnyugtatva Gál Sándort, hogy nem lesz semmi sértődése, a csíki határőrezred mindkét ezredese hajlandó őt barátsággal fogadni, sőt Felcsíkon is kitenni a nemzeti lobogót az Unió jeléül.[65] Hogy pontosan mi történt, a dokumentumokból nehéz egyértelműen megállapítani, viszont ha a névtelen barát levelét tekintjük hitelesebbnek, az mindenképp egybecseng azzal, hogy az alcsíki-kászonszéki területben az esperes irányításával az Unióra történő lelkesítés a petíciós akcióval párhuzamosan erőteljes, eredményes volt, míg Felcsíkon ennek elmaradása miatt hihető, hogy a határőrezred vezetősége inkább tudott ellenforradalmi tevékenységet szervezni. Gál Sándor saját beszámolójában sajnos nem pontosította, hogy milyen volt az al- és felcsíki hangulat, de azt megjegyezte, hogy az Unió kimondása előtt *„privát levelekben tudatták velem, mint péld X/, hogy letartóztatásomról rendelkeztek, és a katonatisztek ellenem fölbőszültek.."*[66]

Csíkszéken Gál Sándor érkezéséig a hatóságok Csík, Gyergyó és Kászon székeknek is megszervezték a népgyűlést június 15-re Csíksomlyón, ahol Gál szavait végül kedvezően fogadták. Csíksomlyón, amint a petíciós akciónál jeleztük, a ferences atyák hatására az Unió iránti lelkesítés már megtörtént, a petíciós ívek aláírására a népgyűlés előtt néhány nappal, június 11-én került éppen sor. A csíksomlyói gyűlésről írt jelentésében Gál Sándor kitért arra, hogy a magyar minisztérium iránti hűségre történő megesketése a jelenlevőknek megtörtént, *„ezen tárgyban Andrási,*[67] *gyergyóalfalvi plébános is nagyon lelkesen és buzdítólag szónokolt."*[68] Gál Sándor a maga részéről természetesnek tekintette,

---

[64] MOL H 2 1848/454: Csíkszereda 1848. június 1. Ismeretlen Gál Sándornak

[65] MOL H2 1848/454: Csíkszentsimon, 1848. június 1: Endes Miklós alkirálybíró Gál Sándornak.

[66] MOL H Meln. 2. 1848:454: Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak. Alsócsernáton, 1848. június 25. Közölve. Urbán 2008. 49.; Benkő Samu (szerk.): Documenta neglecta. Az 1848. évi erdélyi forradalom forrásait publikáló román akadémiai kiadványból kihagyott iratok. 1848. március 4. – 1848. június 26. Budapest 2008. 202. számú irat. 372–380.

[67] Andrási Antal Nagykászonban született 1809-ben. Teológiai tanulmányait Gyulafehérváron, Pesten, Bécsben a Pazmaneumbanban végezte. Pappá 1833-ban Pozsonyban szentelték, tanulmányait 1833–1835 között Bécsben az Augustineumban folytatta. 1835-től Gyulafehérváron teológiai tanár és prefektus, párhuzamosan Magyarigenben helyettes plébános. 1843–1849 között Gyergyóalfaluban plébános és kerületi jegyző. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt elfogták. Miközben Csíkszeredába kísérték, útközben a bekövetkező sorsa miatti félelmében Csíkszenttamáson főbe lőtte magát. *Ferenczi* 152.

[68] Egyed Ákos szerint Gál Sándor csíki sikerének a hátterében a papság támogatása mellett fontos szerepe volt annak is, hogy a csíki származású Gál Sándor ugyanúgy római katolikus volt, mint Csíkszék lakossága. *Egyed Ákos:* 1848 erdélyi magyar vezéralakjai, Marosvásárhely 2004. 73.

hogy a székely haderőnek a magyar minisztérium terveinek megfelelő mozgósítása csak a papság segítségével lehetséges. Beszámolójában a székelyföldi kiküldetéséről — amikor a székelység belső problémáit vázolta — rá is mutatott arra, hogy mivel a székelyek közt különféle nézetek, érdekek léteznek, s sok aggodalmat kiváltó hír terjed *„szükség rögtön, de erélyesen rendelkezni és a népet jövendője felett a papok és elöljáróságok által felvilágosíttatni."*[69] Ennek fényében érdemes azt is érdemes megfigyelni, hogy amikor az Unió kimondása után végül is sor került a székelység kimozdítására, a délvidékre érkező két székely gyalog zászlóalj és a két székely huszár határőrosztály nem szervezet zászlóaljak, hanem alkalmilag összeállított kötelékek voltak, tiszti, altiszti hiányokkal. Önkéntesség alapján alakultak, nem a tapasztalat, katonai tudás alapján kerültek kiválogatásra.[70] Az önkéntesség miatt jelentős, hogy mely helységekből érkeztek a katonák. A csíki határőrezredből érkező zászlóalj hat századának a legénységét az alcsíki-kászonszéki kerületből Csíkszentimre, Csíkkozmás, Csíkszentgyörgy és Kászonújfalú adta; a felcsíki kerületből Csíksomlyó, Csíkszépvíz, Csíkrákos és Csíkszenttamás; illetve a gyergyói kerületből Gyergyóújfalu, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, Gyergyóditró.[71] A falvakban tevékenykedő plébánosok forradalmi magatartásával egybevetve azt látjuk, hogy közülük nemzetőrnek állt személyesen Ferenci János kászonújfalvi plébános, tábori lelkész lett Vas Ferenc[72] csíkrákosi káplán, a szabadságharc bukása után kötél általi halálra ítélték Tankó Albert esperest és csíkszentgyörgyi plébánost, börtönbe került a Mészáros Antal esperes és gyergyószentmiklósi plébános két káplánjával együtt (Lakatos Ferenc[73] és Fejér József[74]), akárcsak Márkos János[75] csíkszentmirei plébános is. Vizsgálati fogságba vetették Puskás Tamás[76] csík-

[69] MOL H Meln. 2. 1848:454: Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak. Alsócsernáton, 1848. június 25. Közölve. Urbán 2008. 45–64.

[70] Előszó In. Csikány Tamás (szerk.): Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban. 8.

[71] *Garda Dezső:* A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban 1848–1849. Csíkszereda 1998. 21.

[72] Vas Ferenc Altorján született 1821-ben. Pappá szentelve 1846-ban. Káplán Lemhényben, 1847-től Zetelakán plébános, majd 1848-tól Csíkrákoson. 1849: a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt menekülnie kell. 1850-től Szászrégenben helyettes plébános, 1851-től Kapnikbányán káplán. 1852-től Székelyhodoson plébános, 1856-tól Kászonjakabfalván, 1857-től Sárfalván, 1864-től Törcsváron, 1868-tól Jegenyén, 1869-től Almakeréken. Meghalt 1877. január 29. Ferenczi 440.

[73] Lakatos Ferenc Gyergyóremetén született 1822-ben. Pappá szentelve 1847-ben. Gyergyószentmiklóson káplán és tanár. 1849-857 között a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt a komáromi börtönben raboskodik. Szabadulása után rövidesen meghalt, 1858. október 12-én. Ferenczi 318.

[74] Fejér József Hatolykán született 1825-ben. Pappá szentelve 1848-ban. Gyergyószentmiklóson káplán. 1849-ben Nagyszebenben, Székelyudvarhelyen és Csíksomlyón fogoly. 1850-től Székelyudvarhelyen, 1852-től Csíksomlyón, 1853-tól újra Udvarhelyen és 1854-től újra Csíksomlyón tanár. 1855-től Kapnikbányán káplán, 1856-tól Marosvásárhelyen tanár, 1861-tól Tusnádon káplán. 1863-tól Mezőszengyelen plébános, 1856-tól (?) Parajdon, 1865-től Illyefalván (?), 1866-tól Balánbányán, 1881-től Csíkszentléleken. Meghalt 1887. április 11. Ferenczi 238.

[75] Márkos János 1808-ban született. Pappá szentelve 1832. 1832-től Csíkszentgyörgyön káplán, majd 1833-tól Brassóban. 1837-től Csíkszentimrén plébános, 1852–1854 között börtönben. 1854-ben Gyulafehérváron a püspöki udvarban, majd Csíkszenttamáson káplán, 1856–1858 között Kajántón helyettes plébános, 1858-tól Csíksomlyón tanár. Meghalt 1877. november 2. Ferenczi 333.

[76] Puskás Tamás Ditróban született 1783-ban. Pappá szentelve 1807-ben. Csíkszentdomokosan káplán, 1809-től ugyanott plébános. 1830-tól Csíksomlyón plébános, 1834-től csíkszéki táblabíró, szentszéki ülnök. Meghalt 1859. április 9. Ferenczi 380.

somlyói plébánost, az öngyilkosságba menekült Andrási Antal gyergyóalfalusi plébános. A számonkérést az érintett falvak papjai közül az alcsíki-kászonszéki területből Mártonfi János[77] csíkkozmási; a felcsíki területből Balogh József[78] csíkszenttamási és a szabadságharc bukása előtt már meghalt, így számon se kérhető Zámbler János[79] csíkszentmártoni — ennek filiája Csíkszépvíz — plébánosok kerülték el, s egyértelműen csak Eránosz Jeremiás[80] gyergyóditrói plébánosról állíthatjuk, hogy ő nem volt a forradalmi kormány támogatója.

A délvidéki kimozdítás mellett még egyértelműben tetten érhető a térség katolikus papságának hatása a székely haderőre az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen. A gyűlés szervezéskor a forradalom alatt végig használt módszernek megfelelően a felhívásban a papság közreműködését is igényelték: *„királybíróitok, dúlóitok, kapitányaitok, papjaitok tartoznak tütököt vezetni, vagy annyira korcsá bitangá váltunk, hogy tisztjeinktől — kiket hazánk fizet — ennyit sem várhatnánk?"*[81] A székelyudvarhelyi esperesi kerület iratai közt megmaradt az a kormánybiztosi felszólítás is, amely kérte, hogy a kerületi papság a híveket az agyagfalvi nemzeti gyűlésre *„minél több számmal és jobb rendben megjelenni bírják"*.[82] A papság eleget is tett a kérésnek. Eránosz Jeremiás gyergyóditrói plébános a szabadságharc leverését követően Kovács Miklós püspökhöz írt jelentésében rámutatott, hogy *„a Székely Honnak a kényes forradalmi üdők kezdete óta tavaly országi gyűlés után, Magyarországra felküldött Székely követeink haza jövén, az ottan történt változások és zavarok iránt párthíveikkel, némely pap társaimmal is kézen fogva fanatisálni kezdték a Népet, elámítván azt a Nép irtásróli álmodozásokkal így a dühig felizgatva a Népet, az agyagfalvi gyűlésre kivivék, megyénként*[83] *a népet a fő Esperes*[84] *úrnak kör Levele szerént a lelki pásztoroknak, a szelídség köntösét levetve, vitéz kapitányi szerepet jádsva kardosan vezették úgymint a*

---

[77] Mártonfi János 1796. május 2-án született Szentegyházasfaluban. Pappá szentelve 1821. Tordán káplán, 1822-től Kiskapuson plébános, 1831-től Csíkkozmáson, 1861-től szentszéki ülnök. Meghalt 1879. május 14-én. *Ferenczi* 339.

[78] Balogh József 1802-ben született Csíkszentkirályon. Pappá szentelve 1826-ban. Székelyudvarhelyen káplán, 1827-től Sepsikőröspatakon plébános, 1829-től Csíkszenttamáson. Meghalt 1853. március 22. *Ferenczi* 170.

[79] Zámbler János Alsócsernátonban született 178-ben. Pappá szentelve 1812. Gyulafehérváron tanár és számvevő. 1818-tól Csíkszentsimonban plébános, 1830-tól Csíkszentmártonon. 1847-től tiszteletbeli kanonok. Meghalt 1849. július 24. *Ferenczi* 450.

[80] Eránosz Jeremiás Gyergyószentmiklóson született 1809-ben. Pappá szentelve 1832-ben. Szilágysomlyón, majd Nagyszebenben tanár. 1833-tól Balánbányán plébános, 1839-től Csíkszentdomokoson, 1842-től Ditróban. 1850-től kerületi jegyző. 1854-től Csíkszentdomokoson plébános és esperes. 1857-től Csíkrákoson plébános és esperes. 1865-től tiszteletbeli kanonok. Meghalt 1881. szeptember 26. *Ferenczi* 229.

[81] Csíkszéki Nép-gyűlés, 1848. október 10-én Somlyón tartott gyűléséből felhívás a Székelyekhez In. Hermann Róbert (szerk.): 1848–1849 : a forradalom és szabadságharc képes története, Debrecen 2009. 193.

[82] GYÉFKL. PI. 394. d. 11. cs. 633/1849. sz.; Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhely. 32/1848. A felhívást október 9-én küldték, az esperesi hivatal jegyzőkönyvében a megjegyzés rovatba a következő bejegyzés szerepel: „Vettem 10-én, azonnal körbeindítottam."

[83] Egyházközségenként, plébániákként.

[84] Mészáros Antal

Kilyénfalvi,[85] *Újfalvi,*[86] *Remetei*[87] *és még két Gy[ergyó] Sz[ent] Miklósi segéd lelkész T[isztelen]dő Jákobi Sándor,*[88] *és Lakatos [Ferenc] urak*".[89] Jelentésének hitelességét a papok nevesítése nélkül megerősíti Mikó Imre 1848. október 18-án kelt jelentése is. Ebben rámutat, hogy az Agyagfalván október 16-án 60.000 résztvevővel megnyílt nemzeti gyűlésre a csíki, háromszéki, udvarhelyi, s csekélyebb számmal a marosi székelység közül a katonák tisztjeik vezérlete alatt fegyverben jelentek meg, a *„többiek karddal felfegyverzett papjaik vezérlete alatt"*.[90] Az agyagfalvi gyűlésen jelen levők tudatában voltak annak, hogy határozataiknak a köztudatba kerülését továbbra is a papság segítsége biztosíthatja. A jegyzőkönyvben tételesen meg is fogalmazzák, hogy az uralkodóhoz intézendő proklamáció *„tartalma, tisztségek, és papság által"* legyen a lakosságnak megmagyarázva.[91]

Az agyagfalvi gyűlés után Csíkszék forradalmi magatartásában közismerten törés állt be. Az ellenforradalmi törekvés hatására miközben Háromszék megszervezte az önvédelmét, Udvarhelyszék osztrák ellenőrzés alá került. Csíkszék eleinte közösen kezdi szervezni az önvédelmet Háromszékkel, viszont a csíki székely határőrezred ezredese, Dorsner végül megvalósította Csíkszék pacifikálását. A pacifikáció lényegében azt jelentette, hogy a csíkiak Dorsner hatására elfogadták, hogy a szebeni főparancsnokságnak vessék magukat alá, azzal a feltétellel, hogy a szék területére se császári csapatok, se román[92] vagy szász felkelők nem tehetik a lábukat. A be nem hatolást valójában a csíkiak szabták a semlegesség feltételéül, amit Dorsner ügyesen ki is használt. A ma-

---

[85] Sánta Imre Csíkszentimrén született 1806-ban. Pappá szentelve 1831-ben. Csíkszentimrén, majd 1833-tól Kolozsváron káplán. 1834-től Szentegyházasfaluban plébános, 1836-tól (1838?) Gyergyókilyénfalván, 1849-től Csíkszentmiklóson. Meghat 1876. május 14. Ferenczi 390.

[86] Albert Mihály Csíknagyboldogasszonyon született 1802-ben. Pappá szentelve 1833-ban. Gyulafehérváron, majd 1837-től Székelyudvarhelyen gimnáziumi tanár. 1839-től Illyefalván plébános, 1842-től Gyergyóújfaluban. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849-1851 között börtönben. Szabadulása után Csíksomlyón, Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron, majd ismét Gyergyóújfalban plébános. Meghalt 1861. december 20. Ferenczi 149.

[87] Győrfy János Csatószegen született 1801-ben. Pappá szentelve 1825-ben. Káplán Kolozsváron, majd 1829-től Csíkszentkirályon. 1832-től (1834?) Csíkszeredában tábori káplán, 1834-ben 6 hónapig megbízott plébános Csíkszeredában. 1846-tól Gyergyóremetén plébános. Az 1848-as forradalom idején a nemzeti mozgalmaktól távol maradt. Ennek ellenére ő az első, akit Gyergyóból Dorsner ezredes letartóztatott. 1856-tól Korondon káplán és egy ideig vezeti a parajdi plébániát. 1862-től Tekerőpatakon plébános, 1876-tól nyugdíjazva. Meghalt 1893. szeptember 4. Ferenczi 261.

[88] Jákobi Sándor örmény rítusú. Születési adatai nem ismertek, pappá szentelési sem. Székelyudvarhelyen tanár, 1844-től Gyergyószentmiklóson káplán. Az 1848-as forradalom alatt tanúsított magatartása miatt előbb halálra, majd várfogságra ítélik. 1849-től fogoly, 1850-ben mint elítéltet viszik Komáromba. Ferenczi 280.

[89] GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

[90] MOL, Mikrofilm 17669 – szekción kívül. Biblioteca Academiei R.S.Romania. Filiala Cluj. NO 753. 64. file. A kolozsvári Oltalmi Bizottmány 1. tudósítása az agyagfalvi gyűlésről, 1848. október 18.

[91] Az agyagfalvi székely gyűlés jegyzőkönyve (1848. október 17. aláíró: Mikó Imre elnök, Kovács Elek jegyző) In. Kővári i. m. 1861. 91–99.

[92] Közvetlenül az agyagfalvi gyűlés után a toplicai/maroshévizi román betörésről a csíki határőrezredet október 20-án a gyergyóalfalvi plébános, Andrási Antal értesíti, segítséget kérve. A kérés következményeként „Csáki határőr hadnagy a pálfalvi, delnei, borzsovai, szentmiklósi, szépvízi, vacsárcsi és göröcsfalvi honn levő férfiakat Szépvízre rendelte." – Kővári i. m. 95.

gyar kormány iránti hűség jegyében a háromszékiekkel való együttműködés mellett döntöttek ugyan a december 1-jén Csíksomlyón tartott népgyűlésen a csíkszéki helységek képviselői, viszont Dorsner önkényesen eljárva elszigetelte a polgári kormányzatot; a Védelmi Bizottmányt; akik csatlakozni akartak Háromszékhez, befogatta, s így alárendelte a General Commandonak Csíkot.[93] A pacifikált térségből Háromszékre menekültek a székely értelmiség képviselői, *„tudásukkal és képzettségükkel a vezető szerepet vállalták, felvilágosították és lelkesítették a népet — most már a valóban igaz ügy mellett —. Ezekre a papokra, tanárokra, ügyvédekre, orvosokra célozva mondta bosszankodva az osztrák parancsnok, hogy ami Háromszéken történik, az mind hamis papok és jogászok dolga."*[94]

A pacifikáció ideje alatt Csíkszéken belül mind a regionális különbségek, mind az esperesi kerültek papságának magatartása a forráshiány miatt nehezen mérhető. Macskási Antal főhadnagy[95] ebben az időszakban hírvivőként eljutott az osztrák katonai irányítás alatt álló Csíkszéken keresztül a magyar kormány ellenőrzése alatt álló Háromszékről Kolozsvárra, s vissza. Az útjáról írt későbbi igazolások arra utalnak, hogy küldetése teljesítésekor a felcsíki kerület volt a legveszélyesebb rá nézve. Háromszékre való visszatérését vázolva Mikó Mihály csíkszéki biztos[96] kiemelte, hogy a Háromszék felé tartó Macskási Antal, hogy elkerülhesse a Dorsner által elfogására a havasi szorosokhoz állított fegyvereseket,[97] a járatlan havasi ösvényeken keresztül jutott el a biztonságosnak tekintett Gyergyóalfaluba Mikó Mihályhoz. *„Onnan tudta a róla elterjedt hírt, és azt is hogy annak következtében felCsíkon keresztül veszély nélkül nem utazhatik, egy alfalvi jól ismert bizalmas emberemmel csak szalmába rejtve küldhetém Csík felé, Csíkból ismét a mint bizonyosan tudom részint kocsisi álruhában, részint erdei ösvényeken de mindeg veszélyeztetve juthatott át 3székre megbízását bé végzendő."*[98] A történetből az világos, hogy Felcsíkon erősebb az osztrák hatás, a papság szerepével kapcsolatosan pedig fontos adalék az alcsíki-kászonszéki és gyergyói helyzethez, hogy Mikó Mihály, amikor őt Bem[99]

---

[93] Egyed 1998, 123–124.

[94] *Bözödi György:* Erdély szabadságharca. 1848–49. A hivatalos iratok, levelek és hírlapok tükrében, Kolozsvár 1945. 21.

[95] Macskási Antal a kolozsvári nemzetőrség főhadnagya, 1848 őszén részt vett a székely tábor harcaiban, majd ezt követően a Háromszék önvédelmi harcában, de nem az alakulat tisztjeként. *Süli* i. m. 187.

[96] 1848. szeptember 17-től Csíkszéki honvédtoborzó kormánybiztos. Hermann Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848–1849-ben. Hadtörténelmi Közlemények 111. évf. (1998) 1. szám. 65.

[97] Kolozsvár felé utazva már egyszer elfogták, a csíkszeredai börtönből viszont sikerült megszökni. MOL R 392, 1. doboz, Macskási Antal székely önkéntes alakulati parancsnok iratai.1848. VII. 29 – 1849. VI. 19. Iktatószám nélkül – Bíró Sándor igazolása Macskási Antalról, Csíkszereda, 1849, június 19.

[98] MOL R 392, 1. doboz, Macskási Antal székely önkéntes alakulati parancsnok iratai.1848. VII. 29 – 1849. VI. 19. Iktatószám nélkül – Mikó Mihály igazolása Macskási Antalról, Csíksomlyó, 1849. június 19.

[99] Ő maga is a papság segítségét követelte. Kinevezése után rendeletet bocsátott ki, amelyben megparancsolta, hogy „a Tőle vagy a Székely földre nézt hasonló hatalommal ellátott Gál Sándor Ezredes Úrtól kibocsátandó rendeleteket a székely földi papság híveivel szószékből tudassa". GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849 – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.

kinevezte csíkszéki biztosnak 1849. január 11-én, *„legelsőben Biális Ferencz, Mikó Antal, Antalfi Gábor s az előkelő nemesség más kiváló tagjaival, azután Andrássy Antallal, lakhelye*[100] *derék plébánosával, Tankó Albert csíkszéki esperessel, Mészáros Antal szent-miklósi plébánossal és esperessel, Kilyénfalván Sánta Károly*[101] *plébánossal"* illetve még a katonaság közül néhánnyal, s egy pár barátjával közölte.[102] A felsorolt nevek alapján kinevezését közölte az alcsíki-kászonszéki esperessel, a gyergyói esperessel és a gyergyói kerületi jegyzővel, míg a felcsíki kerületből senkivel sem. Ebben az összefüggésben értelmezhető, hogy miért Felcsík volt a legveszélyesebb Macskási Antal részére is. A másik két kerületben a papság a hívek közt a forradalmi hangulatot jobban ébren tudta tartani, s január folyamán a lakosságot a szabadságharc támogatására hangolta. Erre utal, annak gördülékenysége, ahogyan Gál Sándor ezredes — aki a Nyerges tetőn keresztül érkezett Háromszékről Csíkba január 23-án — leváltva Beczmann ezredest[103] átvette az ezred irányítását, megszervezte a 76, 77, 78 honvédzászlóaljakat, s Csíkszéket a szabadságharc szolgálatába állította.[104] Ebben a folyamatban Gál Sándor a papság segítségét vette igénybe. *„Csík lelkes tisztviselői és papsága segélyével sikerült elnémítani a reactiot, legyőzni és eltávolítani a német tiszteket"* – jelzi Jakab Elek,[105] kiegészítve annak megjegyzésével, hogy a csíki katonaság kérését 1849. január végéről — hogy egykori ingadozásaikat elfeledve, Gál Sándor székely ezredes vezetése alatt harcolhassanak Magyarország alkotmánya és szabadsága megvédéséért — *„csak közlelkesedés tehette: a papság, nemesség és nép együtt."*[106]

A szabadságharc mellett felsorakozó csíkszéki papság három esperesi kerülete közül a legkézzelfoghatóbb a gyergyói kerület irányító szerepe. Már február 7-én, Gyergyószentmiklóson átszerkesztik a megyéspüspöknek egy, 1848. október 30-án keltezett körlevelében[107] küldött ima-szövegét,[108] *„a jelen körül-*

---

[100] Mikó Mihály Bem levelének vételekor Gyergyóalfaluban volt. Egyed 2010, 337.

[101] Jakab Elek itt rosszul használja a nevet. A gyergyókilyénfalvi plébános Sánta Imre.

[102] *Jakab* i. m. 451.

[103] Dorsner csíki székely határőrezredes utóda.

[104] *Egyed* 2010, 337.

[105] *Jakab* i. m. 143.

[106] Uo. 455.

[107] A kerületi esperesi gyűlés jegyzőkönyve a tartalmát így összegzi: „hazafias szellemben írt tiszta hazafiságot lehelő körlevele, melyben rendeli, hogy az általa leküldött imát a békéért, igazságos ügyünk diadaláért, szegény, minden idegen elemtől, a reactionariusok minden pokolbeli ármányától galádul megtámadott szeretett hazánk – és nemzetiségünk dicső győzedelméért, a körlevél vétele után legközelebbi vasárnaptól fogva egész héten minden nap, délelőtt, délután, azontúl pedig minden vasárnap és csütörtökön, szentség kitétel mellett az Egyházokban ünnepélyesen mondanók el. Közöröm és lelkesedéssel fogadtatott püspök úr ezen mindnyájunk kívánságával találkozó korszerű rendelete, s a Székely jó honfi Főpásztor úr megéljeneztetett." GyFL GyGyL. Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862, 1848. sz. András hava (november) 30-án tartott gyűlés, Killyénfalva.

[108] „Dicsőült Szentek, kik e hon népét a keresztény hit idvezítttő tudományára oktattátok, kik a Szt. kereszt zászlóját előre víve az alatta egyesült népeknek egyházi s polgári alkotmányt adtatok hazánkat jámborságtok által meg dicsőittetétek... a Ti első szólástok érdemessége nyerjen számunkra békés, csendes napokat, hogy nyugott Szível teljesíthessük keresztényi, és Polgári kötelességeinket: s a Szabadság jótéteményeibe részesülhessünk, kérjétek reánk a mennyben uralkodó

mények igényelte változtatásokkal, s egy pár új ima, és énekek hozzá adásával." Csíksomlyón kinyomtatták, s ebben a formában terjesztették. A nyomtatási költségeket Mikó Mihály csíkszéki biztos közbejárására állami pénzből fedezték. Aznap a kerület papsága a katonai vezetőség kérésére az esperes lakásán letette az esküt a magyar alkotmányra, a gyűlési jegyzőkönyvben kiemelve, hogy *„tevé pedig ezt annál is inkább, minthogy erre még a múlt évi Kolozsvárt tartott Zsinat határozata következtében, püspök Kovács Miklós ő N[agy]méltósága által fel valánk szólítva, kötelezve."*[109] Ez a bejegyzés hívatott annak jelzésére, hogy a katonai vezetőség által megfogalmazott kérés teljesítésekor az eddig is biztosított lojalitás volt a mérvadó. Ennek kihangsúlyozása miatt a jelenlevők *„felszólíttatni határozta a Csíki Főparancsnokságot: készítene egy mindenütt egyiránt használandó eskü formát, mely szerént aztán minden helység lelkésze eskesse fel ünnepélyesen híveit a magyar alkotmány s Kormány iránti hűségre, engedelmességre."*[110] A kerületi papság közül csak a ditrói plébános, Eránosz Jeremiás kérte jegyzőkönyvbe is venni, hogy ez a felesketés kizárólag a polgári hatóság révén történjen. A neki adott válaszban tetten érhető a papság szakrális tekintélyének realitása a forradalom ideje alatt: *„miképp az eskü egy a legszentebb vallásos tények, szertartások közül, mit csak a legünnepélyesb előkészületül lehet, és kell letenni, és pedig a nép által a nép bizodalmát, tiszteletét igénylő egyházi személy kezében."* A gyűlés jegyzőkönyvében arra is találunk utalást, hogy ebben az esetben is a polgári hatalom utasításának teljesítésében a pap a híveknek előbb elmagyarázza magát az utasítást. *„A többség fontolóra vévén minő terhes, s a nép tudatlansága miatt az igaz ügyre, s minnyájunkra nézve könnyen veszélyessé válható időket élünk, egy két ellen nyilatkozat daczára, meg határozá: minden édes hazánk sorsát, boldogságát érdeklő proclamatiók, placatoknak sat*[111]*. a szószékbőli ünnepélyes felolvasását, s meg magyarázását. S ez felelet terhe alatt kötelességévé tétetek minden lelkésznek."*

A Függetlenségi Nyilatkozatot az erdélyi egyházmegyében valóságos népünnepélyek keretében üdvözölték. *„Bajos volna le írni a függetlenségi nyilatkozat hirdetése alkalmasságával, egész búcsújárási ünnepélyességgel tartott szónoklatok közt szóra sértő az ausztriai házat gúnyoló s lázzasztó beszédeket"* – emlékezik

szeretet áldását; a ti könyörgéstek szentelje meg magyar ország minden népei között az igaz testvériség kapcsát gyullassza fel bennünk a haza iránti szeretetet, a koronás Király iránti tisztelet tiszta érzelmeit, s tartsa meg szívünkben a magyar alkotmány iránti tántoríthatatlan ragaszkodást" – GyFL GyGyL, Ditrói plébánia iratai. Csomó: Püspöki rendeletek protokollum 1815–1853

[109] GyFL GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862, Gyergyószentmiklóson 1849. febr. 7-én tartott gyűlés határozata

[110] A jegyzőkönyv szerint a kérést nem csak a katonai főparancsnokságnak, hanem „csík minden megyéjének", vagyis egyházközségének megküldték.

[111] 1849. májusában ugyanennek a kerületnek az esperese viszont jelzi, hogy a kisebb jelentőségű hirdetések „az írt Szék méltóságát le alatsonitják", ezért a kerületi gyűlésen elhatározzák, hogy: „kérettessenek meg a tisztelt parancsnokságok, a Szónoki Széket meg kimélleni, és bízni a rendeleteknek némelyikét a bírákra ki hirdetés végett, a kik az isteni tiszteletek végével a Templom előtti téren agyák tudtára az egybe gyülekezett népségnek." – GyFL GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. Gyergyószentmiklóson 1849. febr. 7-én tartott gyűlés határozata.

vissza a ditrói plébános az ekkori hangulatra.[112] Levelében rámutat, hogy korábban is *„féktelen szabadsággal egynéhány pap társaim el hivattatásokot falba rúgva s mesék után indulva, az igaz tudományt nem szenvedték, az Isten igéje hirdetésére szánt szónoki széket, politikai dolgok szónok székévé változtatták, a honnan nem különben egyes, mint tömeg nép előtt is nyíltan az ausztriai Ház, fejedelem, és kormánya ellen mérgesen tetszeni kívánásból is beszéllettek"*. A radikális hangulatban a kerületi papság a forradalmi lelkesítés mellett belső, egyértelműen a hierarchia belső szabályaival szembenálló autonómiát léptetett életbe, jóval nagyobb mozgásteret biztosítva az egyházmegye központi vezetése mellett a kerületi espereseknek. Ez a megoldás nem kizárólag erdélyi specifikum, más egyházmegyék esetében is azt látjuk, hogy a forradalmi eszmék iránt elkötelezett papság inkább választotta a nem elég lelkes egyházi vezetőivel szemben a függetlenedést, mintsem azt a vádat, hogy az egyház a forradalmat nem támogatja elég erélyesen.[113] A kezdeményezés Csíkszéken a gyergyói kerületből származott, amikor a házassági peres ügyek megoldatlanságára hivatkozva javasolták május elején, hogy az esperesek püspöki helynöki hatalommal járjanak el.[114] Az esperesi kerületek nagyobb önállósága viszont nem egyértelműen az esperes, hanem sokkal inkább a kerületi papság akaratát volt hívatott szolgálni. Az előzmények terén jelentős, hogy már 1848-ban a marosi kerületben megfogalmazták: *„az udvarhelyi esperestnek hivatalából tett elmozdítását örömmel értettük; hasonlóképpen elcsapni kívánjuk a szebeni esperest is, mint a magyar nemzetnek megátalkodott ellenségét"*.[115] Az egyházmegye püspöke 1848-ban az ügyet nem kommentálta, de az tény, hogy az udvarhelyi esperes[116] leváltását a papságtól elfo-

---

[112] GYÉFKL PI. – 394.d. 16.CS. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

[113] Például a váci egyházmegyében hasonló okok miatt 1849. június 30-án az egyházmegye papsága leváltva Szarvas Ferenc helynököt, önkényesen Bobory Károlyt választják meg erre a tisztségre, hasonló okok miatt. Ezen az elhírhedt gyűlésen tárgyalják a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak a Közlönyben is megjelent rendeleteit. Ezek alapvetően arra szólítják fel az egyházmegyéket, hogy a polgári hatósággal azonos elveket vallva hazafiként viselkedjenek, működjenek együtt a kormánnyal buzgón és erélyesen és ne kényszerítsék hazafiutlanságuk által a kormányt „ollynemű szabályokhoz nyúlni, melyek bár az egyháznak (különben tiszteletben tartandó) önkormányzati jogát sértik, de a haza érdekében a nemzetellenes hatások ellensúlyozása, és meggátolása végett szükségesekké lesznek." A 161. számú rendelet június 15-ről arra szólítja fel az egyház vezetőit, hogy Horváth Mihály elképzelésének megfelelően augusztus 20-án egyházi közgyűlést tartsanak Pesten a „magyar kath[olikus] egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind belkormány szabályozására". Egyedül csak a vagyoni ügyekre vonatkozó utasítást kerülik meg ezen a szentszéki ülésen, ügyes diplomáciával további felvilágosítást kérve a Minisztériumtól. A keresztes háború gondolatát is üdvözlik, ennek szellemébe körlevelet is szerkesztenek. – Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Protocollum consistorialia. 1847–1849, 1849. június 30.

[114] „Addig is, míg K[ároly]Fejér Vár a zár alól fel nem szabadula, a helybéli tisztelt Elnökünk ruháztatnék fel Püspöki hely tartói hatalommal: úgy a többi Esperesi székek is kérettetnének meg, hogy Elnökeiket ruháznák fel az írt hatalommal azért ne talán, a váló, és más perek a zár alatt hátra maradást szenvegyenek." – GyFL GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. 1849. május 3. Gyergyószárhegy. Esperes-kerületi gyűlési jegyzőkönyv.

[115] GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.: Marosi kerület beadványa.

[116] Rajmund János esperest 1848-ban a kerületi papság leváltotta, tekintve, hogy tevékenységével nem voltak megelégedve. Ezt követően Antalfi Ferenc, addig kerületi jegyző vette át az espe-

gadta, miközben a többi kért *esperes-elcsapáshoz* nem járult hozzá. A gyulafehérvári ostromzár miatt elszigetelt püspök hiányában viszont a kerületi papság 1849 tavaszán és nyarán egyértelműen alkalmazta ezt a belső, esperes-kerületi autonómiát. A püspök által kinevezett helynök, Kedves István[117] kolozsvári plébános a szabadságharc leverése után írt jelentésében rá is mutat: *„az én helyettességemet nem mindenütt fogadták el, mint Gyergyóban, és Felcsíkon[118] másutt határozatilag is érvénytelennek nyilatkoztatták és azt hivatalosan is megírták, mint Udvarhelyt, azért az ily esperestségekből ide hozzám nem is jövén hivatalos tudósítás, a papok állásáról csak hírből tudhatok valamit"*.[119] A forradalmi kormánynak is jól jött a katolikus papság által választott belső autonómia, hiszen a közvetítéseket kihagyva közvetlenül az érintett kerületekkel tarthatta a kapcsolatot. A tendencia a kormány részéről már azzal is tetten érhető, hogy a Debrecenbe költözött kormány kiiktatta a kormányszékek közvetítő szerepét.[120] Ezért a rendeleteket már nem a gyulafehérvári várban elszigetelt püspökkel, de még csak nem is az általa kinevezett helynökkel, hanem közvetlenül a forradalmat pártoló espere-sekkel közlik. Pedig a papság lojalitása Kedves István részéről is biztosítva lett volna. Kinevezését követő első rendelkezéseivel a forradalmi kormánnyal való együttműködés jegyében járt el, május 29-én kelt körlevelében az espereseknek a következőket írva: *„Az egyházakat és lelkészeket érdekelt rendeletek a Magyar Kormány által többnyire a Közlöny[121] című hivatalos lapban adva van ki, ezennel felszólítatnak minden egyháziak, miszerint az ily úton kibocsájtott rendeleteknek tudomására jutván azokat egész készséggel telesíteni híveiknek felolvasni, és megmagyarázni, s tartalmukhoz képest azoknak kívánt sikert eszközölni szoros kötelességüknek ismerjék"*. Rövidesen újabb körlevelében a Horváth Mihály Vallás- és Köz-

---

resi teendők intézését ideiglenesen. Az 1849 tavaszán készült összeírás az egyházmegyéről Berde Mózes számára Antalfi Ferenc „esperesi helyettes" címmel szerepel. – GYÉFKL PI. – 393.d. 5.cs. 92/1849. –Kolozsvár, 1849. április 13.: Pakó János püspöki titkár felterjesztése Berde Mózes kormánybiztoshoz.

[117] *Kedves István Csíkszentdomokoson született 1782-be. Pappá 1806-ban szentelték. Kolozsvári káplánsága után 1808-tól Gyergyóremetén plébános és kerületi jegyző, 1825–1830 közt gyergyói esperes. 1830-tól székelyudvarhelyi plébános, kerületi esperes, gimnáziumi igazgató. 1831-től Kolozsváron plébános, kanonok, a kolozsmonostori levéltár őre. 1836-től iskolai felügyelő, apát. 1848-ban ideiglenes püspöki helynök. Meghalt 1864. július 14-én. Ferenczi* 293.

[118] Felcsíki születésűként és egykori gyergyói espereseként ezt a két kerületet érthető, hogy külön kiemelte.

[119] GYÉFL PI 393.d. 5.cs. 225/1849. Kolozsvár, 1849. szeptember 7.: Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.

[120] „Az erdélyi romano-katolikus püspök, a királyhágóntúli reformátusok főegyházi tanácsának és püspökének, úgy az unitariusok főegyházi tanácsának és püspökének meghagyatik, miszerint a sok erdélyi kormányszék s honvédelmi bizottmány rendeletéből megszüntettetvén, ennekutána mindazon tudósításokat, felterjesztéseket és folyamodásokat, melyek eddig a sok kormányszékhez intéztettek, ezentúl közvetlen ide intézzék" – MOL H 62 Az 1848–1849-i Minisztériumi Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Debreceni iratok. 31157 mikrofilm. 27/1849.

[121] A kormány rendeleteit a Közlöny segítségével közvetlenül juttathatta el mindenhova, viszont meglepő, hogy abból a felsorolásból, amely tartalmazza, hogy mely püspökségek kötelesek megrendelni, az erdélyi hiányzik. Szerepel viszont a megrendelésre kötelezettek között Keserű Mózes kanonok, mint egyházi és iskolai kormánybiztos. Tény, hogy Kedves István előtt az erdélyi egyházmegyéről tőle informálódtak. MOL H62 Az 1848–1849-i Minisztériumi Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Debreceni iratok. 51135 mikrofilm. 992/1849; 635/1849.

oktatásügyi Miniszter által továbbított rendeletet — hogy a papok a népet felvilágosítsák és lelkesítsék a magyar ügy és szabadság kérdésében — küldte szét a kerületeknek.[122] Ugyanakkor arról is rendelkezett, hogy az esperes-kerületek a Közlönyt megrendelják.[123] Forradalmat támogató magatartása miatt a szabadságharcot támogató intézkedéseit teljesítik a csíkszéki papok, a megtorlás árnyékában az elfogott alcsíki-kászonszéki és a gyergyói esperes védekezik is azzal, hogy Kedves István forradalmat támogató intézkedései teljesítésére *„bűn terhe alatt valánk fölszólítva"*.[124] Személyes elkötelezettségük szempontjából viszont fontos, hogy végig fenntartják azt az egyébként nem megalapozott álláspontjukat, hogy Kedves István kinevezése *„a tavalyi zsinat végzéseivel merőben ellenkezik."*[125] Döntéseik, lelkesítő magatartásuk hátterében nem a kényszer, hanem a személyes elkötelezettség állt. Ahogy Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes is megfogalmazta: *„hihető e pedig, hogy ezek a forrongó ügy eránt közönyösök, részvétlenek, s az akkori kormány parancsainak betartásában hanyagok, vagy éppen ellenszegülők lettek volna? Hiszen tudva van, hogy mindenütt és mindenben elsők voltak"*.[126]

Az orosz intervenció megkezdődése után fokozottan szükségessé vált a lelkesedés fokozása a lakosságban.[127] A gyergyói kerület június 1-én tartott esperesi gyűlésén jelen levők *„a keresztes Háborút megelőző ájtatosság hirdetését ellenzette, követelvén, hogy tegye azt hírré a világi kormány a Nép Gyűlésben: De erre a Világi Kormány, kinek Elnöke Mikó Mihály Kormány Biztos Úr helyet foglalt székünkbe, nem fogadá el, hanem azt kívává, hogy a Horváth Mihály csanádi Püspök és Közoktatási Minister rendeletét el fogadni, és kihirdetni kötelesek legyünk, s ált küldé a Közlönyt,*[128] *a melybe írva vala az Isteni tisztelet rendelete, a melyet előbb a Gyűlésbe felolvastatta."*[129] A gyergyói kerület részéről a lelkesítés meg is történt, akárcsak az alcsíki-kászonszéki kerületben is. A felcsíki kerületben viszont erre nem került sor. Ezért, amikor 1849. június 18-án a cári csapatok Alexander Nyikolajevics Lüders gyalogsági tábornok vezetésével

---

[122] GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 117/1849. Kedves István körlevele az esperesekhez. Kolozsvár 1849. június 2.

[123] Ez az utasítás az udvarhelyi kerület jegyzőkönyvéből ismert, de valószínű, hogy minden kerületnek egyformán megküldte. GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849 – Udvarhely, 1849. június 11.: Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.

[124] GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.

[125] GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849: Udvarhely, 1849. június 11.: Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.

[126] GYÉFKL PI. – 394.d. 15.cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. október 16.: Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek.

[127] Az orosz beavatkozásnak hírére már május 18-án elhatározta a minisztertanács, hogy népfelkelést kell szervezni, amelyet vallásilag is motiválni kellene. Ezért rendelte el Horváth Mihály, hogy május 27-től kezdve három héten át minden vasárnap s az első és második hét csütörtökén a népet a papok a szabadságharc folytatására lelkesítsék, a római és görög katolikusok körmeneteket tartsanak. – Román Állami Levéltár – Kolozsvár: Fond 563: Colectia Revolutia de la 1848, registru 107. iktatószám nélkül – Debrecen, 1849. május 18. Provocare şi rânduire către toţi preoţii patriei de fiecare religie – apel al ministerului cultelor Mihail Horváth, ales episcop al Cenadului.

[128] Ezzel magyarázható, hogy a felhívás bekerült a plébániai levéltárakba. Ld. pl. GyFL GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848–1857.

[129] GyFL GyGyL. Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. 1849 június 1.

Tömösnél áttörték a székely védelmet, Mikó Mihály felszólította Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest, hogy a felcsíki kerület papságának gyűlését levezetve arra törekedjen, hogy haza ügyében a lelkesedést fokozza.[130] A felcsíki papi gyűlés összehívását azzal indokolta Mikó Mihály, hogy a kerületben *„a haza közös ügyében tett rendelkezések nem elég erélyességgel vétetnek...elégtételbe. Átalában a felcsíki lelkész urak által nem gyakoroltatik a népre azon hatás, mely a szabadság iránti lelkesülést fenntartani képes lehetne, mit én nem egyébnek, mint a Lelkész urak közötti szorost egyetértés hiányának főleg a vezetésbeli hiányoknak tulajdonítok"*. A felhívásnak eleget téve Tankó Albert valóban meg is jelent a felcsíki gyűlésen (Csíkrákoson), ahol a kerület papsága az esperest, Potyó Ferencet, illetve még két plébánost leszámítva[131] össze is gyűlt, s a szabadságharc ügye melletti elkötelezettségüknek adott hangot. A kormányrendeletek utasításainak elhanyagolásáért a felcsíki esperest tették felelőssé, aki a körleveleket nem jutatta el hozzájuk.[132] A gyűlésről beszámolva Tankó Albert is elmarasztalta Potyó Ferenc felcsíki esperest,[133] aki helyzetének az ad sajátos színezetet, hogy 1848 őszén maguk a hívek panaszolták fel Potyó Ferenc botrányos életvitelét a püspöknek, de a kivizsgálás során a konfliktust elsimították. Mivel most a szabadság és a haza ügyét veszélyeztette hanyag magatartása, visszatértek a botrányos életvitelére is. Az 1849. június 22-én tartott gyűlésen a kerületi papság kifakadt az esperes ellen, aki *„hallatlan erkölcstelen életével a népet annyira demoralizálta, hogy hosszú idő alatt, s akkor is megfeszített nagy erővel és buzgósággal, ha helyrehozható. Borzad az ember azoktól, miket a papság és a nép az említett esperes úrról beszél; olyan dolgok, miket én írásba foglalni szégyenlek, s a miket tovább is tűrni bűn és lélekveszedelem"*. Kérik, hogy a felcsíki kerületüknek szóló körleveleket ne az esperesi hivatalhoz, hanem a kerületi jegyzőhöz küldjék, *„mert ha nem Fő T[isztelen]dő Potyó Ferencz Úrral az Egyháznak előmenetelére semmiképp nem élhetünk."*[134] Ekkor viszont már gyakorlatilag a kormány részéről jelentőségét vesztette az espereseken keresztül történő kapcsolattartás, a szabadságharc utolsó pillanataiban már közvetlenül a plébánosokhoz küldik az utasításokat. Erről tanúskodik a gyergyószárhegyi plébánoshoz küldött rendelet,[135] amely közli Horváth Mihály Vallás-

---

[130] GYÉFKL PI. – 394.d. 13.cs. 173/1849. – Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.: Tankó Albert esperes levele Kedves Istvánhoz – mellékelve keltezés nélkül: Mikó Mihály kormánybiztos felszólítása.

[131] A balánbányai és a gyímesi. A balánbányai plébános, Dombi Gergely távolmaradása nincs összefüggésben a forradalmi elkötelezettségével, őt a szabadságharc bukása után meghurcolták ugyanis. A gyímesiről nem tudjuk, miért maradt távol. Egyébként is Gyímes nem tartozott egyik csíkszéki kerülethez sem. Schematizmus 1848.

[132] GYÉFKL PI. – 394.d. 13.cs. 173/1849. – Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.: Tankó Albert esperes levele Kedves Istvánhoz – mellékelve keltezés nélkül: Mikó Mihály kormánybiztos felszólítása.. – Mellékelve: A felcsíki papság beadványa Kedves Istvánhoz, kelt Csíkrákos, 1849. június 22.

[133] Az érintett esperes június 30-án kelt levelében tisztázni igyekszik magát, a gyűlésről való távolmaradását azzal igazolva, hogy arról ő tudósítást csak megkésve kapott. A hivatalos levelek szétküldésének ügyét nem részletezi, egy rövid megjegyzéssel megkerülve a kérdést: „A mint tetszik én ebben bűnömet nem tudom, de most a Respublicában minden Reform kedvet talál" – GYÉFKL PI. – 394.d. 13.cs. 173/1849. – Karcfalva, 1849. június 30.: Potyó Ferenc felcsíki esperes levele Kedves Istvánhoz.

[134] GYÉFKL PI. – 394.d. 13.cs. 173/1849. – Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.: Tankó Albert esperes levele Kedves Istvánhoz – mellékelve keltezés nélkül: Mikó Mihály kormánybiztos felszólítása.. – Mellékelve: A felcsíki papság beadványa Kedves Istvánhoz, kelt Csíkrákos, 1849. június 22.

[135] GyFL GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848–1857

és Közoktatási Miniszter június 26-ról kelt utasítását: aki ebben a rendkívüli időben a rendes formához ragaszkodna, az csak gyávaságát palástolná, tehát ne hivatkozzanak arra, hogy az egyházi vezetőség nem adott utasításokat ki: *„ne várjátok, hogy a rendeletek a szokott úton, az egyházmegyei hatóságok által jussanak hozzátok."*[136]

A lelkesítés mérhető hatása szempontjából fontos az a levél, amelyet Jakab Eleknek egy barátja küldött, s amelyet visszaemlékezésiben — még ha a forrás konkrét megjelölése nélkül is — egészében közöl: *„Dicső nép e barátom! írja egyik kitűnő állású barátom*[137] *e tárgyat illető levelében – még most vén koromban is fellelkesülök, ha erre a népre, ennek szabadságharczunk kivált utószakában való magatartására gondolok. Büszkévé tesz, hogy élükön lenni szerencsés voltam. Különös hálával emlékezem a papságra: hogy támogatták azok intézkedéseimet, mely hívek voltak a magyar kormányhoz! Olyan clerus tán a világon nem volt. Tankó és Mészáros! Oh Istenem! ez a két esperes! Két Kapisztrán, két hadvezér!..."*[138] Más feljegyzések is tanúsítják a papság mozgósító tevékenységének eredményességét. Gál Sándor ezredesnek a kökösi-uzoni 1849. június 23-i csatáját követően Kiss Antal százados újonnan alakult zászlóalja olyan eredményesen[139] fedezte a visszavonulást, hogy hősies példáján fellelkesülve *„az összes környező faluból és vidékről, papjuk vezetésével*[140] *székelyek tömegei érkeztek a hadmezőre (a hazafiúságnak hősies példája, ami méltatja azokat az egyháziakat, akik Krisztust a népek szabadítójának tartják), és bennünk viszontlátta azt a harcias szellemet, amely a keresztes háborúk idején volt csodálható."*[141]

*

Ez az eredményesség vezetett el a szabadságharc leverése után Csíkszék mindhárom esperesi kerületében a katolikus papság jelentős meghurcolásához. Nem véletlenül tekintette ugyanis a felelősségre vonáskor a forradalom és sza-

---

[136] A forradalmat támogató esperesek továbbra is párhuzamosan körözték ezeket a rendeleteket. A kutatás során erre konkrét bizonyíték csak az udvarhelyi kerületből került elő, 1849. július 6-án az esperes a keresztes hadjárattal kapcsolatos rendelet végére odajegyzi: „azon napon körbe is indítottam két példányban". – GYÉFKL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhely. – 51/1849

[137] Jakab Elek nem nevezi meg, kiről van szó

[138] *Jakab* i. m. 456.

[139] Jutalmul őrnaggyá léptette elő Gál Sándor Kiss Antalt, a zászlóalj Csíkkozmáson vehette át június 27-én zászlóját, amelyet a gyakorlatnak megfelelően egyházi szertartással szenteltek fel. Ebben az esetben a felszentelést az alcsíki-kászonszéki esperes, Tankó Albert végezte. *Németh György:* Gál Sándor hovédezredes 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda 2008. 74.

[140] Ez jelzi, hogy a kormány felhívását a papság teljesítette. A keresztes hadjárat meghirdetésekor kifejezetten kérte a minisztérium, hogy a pap álljon hívei élére, kereszttel; verjék félre a harangokat, a pap templomi öltözetben jelenjen meg, buzdító énekek, hazafias, lelkesítő beszédek segítségével a lakosságot mozgósítsa. . GyFL GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848–1857. 323/B.E. szám alatti nyomtatvány: Szemere Bertalan belügyminiszter utasítása a vármegyékhez, Buda, 1849. június 26

[141] *Schneider D. Antal – Halász Sándor – Viola Károly:* Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból (ford. Zágoni Zsolt). Csíkszereda 2006. 74.

badságharc leverése után az osztrák katonai hatalom a nép vezetőinek a papságot. 1849 nyarán a nyergestetői csata után védtelenül maradt Csíkszékbe[142] visszatérő Dorsner osztrák ezredes *„keményen lépett fel, a fegyvereket beszedette, a papságot és a birtokosságot Csíkszeredába rendelte."*[143] 1849. szeptember 18-án Wohlgemuth kiáltványában elrendelte a forradalmi tettek purifikáltató bizottságok előtti számonkérését. Ennek eredményeként, Endes Miklós adatai[144] szerint elsőként a legfontosabb katonai vezetők kivégzése mellett halálos ítéletet mondtak ki a csíki papok közül Fodor Antal[145] csíkszentdomokosi plébánosra, Jákobi Sándor[146] örmény káplánra és a gyergyószentmiklósi segédlelkészekre, Lakatos Ferencre[147] és Fejér Józsefre.[148] Rajtuk kívül még egy földbirtokost ítéltek halálra: Mikó Mihályt.[149] Az ítéletek utólag letöltendő börtönbüntetésre módosultak. Vizsgálati fogságba került ugyanakkor a csíkszéki katolikus papok közül Andrási Antal,[150] Albert Mi-

---

[142] Augusztus 1-jén Clam-Gallas a magyar seregeket szétverte Kászonújfalunál (illetve Miklósfalva és Bükszád közt is), majd augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát. Hermann Róbert: „Tenni kevés, de halni volt esély". Az 1849. évi hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények, 112. évf. (1999) 2. sz.

[143] *Endes Miklós:* Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig, Bp 1937. 300.

[144] Uo. 315–316.

[145] *Fodor Antal* Marosvásárhelyen született 1807-ben. Pappá szentelve 1830-ban. Szilágysomlyón, majd 1834-től Gyergyószentmiklóson káplán. 1835-től Egrestőn plébános, 1838-tól Atyhán, 1842-től Csíkszentdomokoson. Az 1848-as forradalom idején tábori papnak állt. 1850-ben előbb kötél általi halálra, majd 12 év vasban eltöltendő börtönre változtatják ítéletét. 1849-1855 között Olmützben és Josefstadtban raboskodik. 1857-től Gyimesbükkön káplán, 1864-től Akosfalván plébános, 1869-től Fenyéden. Meghalt 1885. július 25. *Ferenczi* 245.

[146] Jákobi Sándor gyergyói örmény szertartású káplánt 1849. szeptember 15-én vitték katonai kísérettel Erzsébetvárosra, majd onnan Szebenbe. Hazafias szónoklataiért komáromi várfogságot kapott. „A mi pedig az örmény szertartáson levő segéd lelkészt illeti, ötőt szépíteni és menteni semmiben se lehet, mert korlátlan szavait tényeit és kiborulásait mindenki tudja és beszéli" – GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek; *Marton József:* Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig. Bp. 1993. 224–227.; Kovács Gyárfás: Karcolatok egyházmegyénk 1848/49-es évi történetéből. In. Közművelődés, 1902. 211. szám.; Léstyán Ferenc: Az erdélyi római katolikus papság az 1848–49. évi forradalom és szabadságharcban. In. A Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok. II. szerk: Pál Antal-Sándor, Marosvásárhely 2001. 130.

[147] Lakatos Ferenc egyik bűne, hogy a menekülő paptársait (Keresztes Mártont, Farcádi Kovács Mihályt, Bardócz Jánost, Veszelyi Károlyt) rejtegette, a másik, hogy „ifiui gondolatlanságból szabadosan szólott a Társaságokban", minek híre elterjedt. Nyolc évig lesz ezért fogoly Komáromban, 1857-ben szabadult, de a fogság alatt egészsége annyira tönkrement, hogy a következő évben meghalt GYÉFKL PI. – 394.d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek. *Marton* i. m. 224–227.; Kovács i. m.; Léstyán i. m. 131.

[148] Sok vádat ellene nem tudtak felhozni, amint a ditrói pap is jelenti „Fejérről semmi különöst büntetésre méltót nem tudok, de nem is hallottam". GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek..

[149] Az ő esetében egészen egyértelmű elítélésének oka. Csík egyik képviselője a pesti országgyűlésen, 1848. június 15-től kormányi kinevezéssel gyergyói alkirálybíró, majd csíkszéki kormánybiztos is. *Endes* i. m. 271.

[150] Ő a vizsgálat eredményét előre látva az öngyilkosságba menekült. Popoi József jelentésében megjegyzi, hogy útközben Szeben felé öngyilkos lett. Jakab Elek a részletek kapcsán kiemeli, hogy „midőn harczaink végén a legderekabbak egyikét a muszkák kihallgatásra Csik-Szeredába idézték, Szent-Tamáson barátaival jól ebédelt, átkot mondott hazánk ellenségére, a bécsi Camarillára, megáldotta Magyarországot s golyót bocsátott agyán keresztül." Öngyilkosságát néhány szerző megkérdőjelezi. Szirmai Béla adatai szerint csak „állítólag" lőtte magát főbe. Léstyán Ferenc azt emeli ki, hogy

hály,[151] Győrfy János,[152] Keresztes Márton,[153] Lakatos Márton[154] és két esperes: Mészáros Antal[155] és Tankó Albert.[156] Vizsgálati fogságba rajtuk kívül csak két

---

a hatóság szerint lőtte magát főbe. A bizonytalanságot részben alátámasztja az esetről szóló első jelentése Popoi Józsefnek, amely alapján a püspök Kedves Istvánnak azt írja, hogy az érintett pap „a szenttamási erdőkben, pisztolyból szájába önmaga lőtte két golyóbis által végezte ki vallástalanul életét". Két golyóval fizikailag nehéz elképzelni, hogy valaki öngyilkosságot kövessen el. Tekintve viszont, hogy a többi jelentés egyértelműen utal az öngyilkosságra, ennek elfogadását nem tagadhatjuk meg. A kerületből el nem vitt papok aláírásával beküldött jelentés rámutat, hogy „ő [...] meg tébolyodott, és a Csík-Szent-Tamási paplakból [...] eltávozván, magát agyon durrantotta". Eránosz Jeremiás jelentésében megbotránkozva emlékezik vissza erre: „az Alfalvival minthogy meg holt hallgatok. Tényeire oly vastag fátyolt kívánok tenni, mely alól a borzadás semmi tüneménye ne látszódjék". Korábban írt levelében ő is rámutatott, hogy: „szomorú események közt, magánokozott öngyilkossága" vettet véget életének. A börtönből írt jelentésében a gyergyói esperes is az öngyilkosság tényét erősíti meg: „Andrási Antal elborzadván a ránk következendő szenvedésektől és a szerencsétlenség mely érzetétől elméjében megzavarodva az Úrban Csík Sz[ent] Tamás mellett magát főben lővén". Erről számolnak be a püspöknek Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok is a temetéséről szóló jelentésük beküldésekor. Kedves István is beszámolt a püspöknek a gyergyói és csíki papok letartóztatásáról, illetve Andrási Antal öngyilkosságáról.. Vö. *Jakab* i. m. 456., Léstyán i. m. 128., GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.., GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek. GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 250/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 23.: Kedves István levele Kovács Miklós püspöknek., 393.d. 5.cs. 221/1849; GYÉFKL PI. – 394.d. 15.cs. 275/1849. – Tekerőpatak, 1849. augusztus 24.: Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok jelentése Kovács Miklós püspöknek., Lázár Alajos csomafalvi, Albert Mihály újfalvi, Sántha Imre kilyénfalvi, Vákár Lukács tekerőpataki, Serfőző Ignác szárhegyi papok, Zerich Tivadar teológiai tanár és Merza Antal gyergyószentmiklósi örmény szertartású pap által aláírva. – GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 272/1849. – Gyergyószentmiklós, 1849. augusztus 24.: A kerületi papság beadványa Kovács Miklós püspöknek., GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 274/1849. – Ditró, 1849. augusztus 27.: Eránosz Jeremiás ditrói pap levele Kovács Miklós püspöknek., GYÉFKL PI. – 393.d. 9.cs. 250/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 28.: Kovács Miklós püspök levele Kedves Istvánhoz.

[151] „Dühös és gondolatlan sok helyeken ki tőrései és mocskolódásai" köztudott volt, viszont ágyban fekvő beteg lévén, csak később vetik fogságba. *Marton* i. m. 224–227.; Léstyán i. m. 128.

[152] Uo.

[153] Ő ekkor nem Csíkszéken volt pap, hanem Székelyudvarhelyen,. Börtönbüntetésre ítélték, de sikerült elmenekülnie, s 1858-ban kap majd királyi kegyelmet. Utána se engedik nagyon működni, 1861-től lesz Csíknagyboldogasszonyi majd Csíkmindszenti plébános. *Ferenczi* 296.

[154] Itt elírásról lehet szó, az érintett pap Lakatos Ferenc gyergyószentmiklósi káplán.

[155] Szabadlábra helyezéséért a hívek igyekeztek a császári katonai kormányzóságnál közbe járni, de a vezetőség „a vigasztaló válasz helyett a küldötteket a kórházakba utasította a sok szenvedéseknek meg tekintése végett, meg téve ezt, azután meg győződések szerént kérjék a Fő Esperes úr szabadon bocsátattását; s így vigasztalás nélkül vissza jöttek" A kerület papsága is külön, német nyelven írt folyamodó levelet, szintén eredménytelenül GYÉFKL PI. – 394.d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek. Levelében arra is utal, hogy az egyházközség ellátásában nincs fennakadás, tekintve, hogy helyettes és segédlelkész is van Gyergyószentmiklóson.

[156] Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest kötél általi halálra ítélik, ezt 12 év fogságra változtatták, de 1851-ben sikerült szabadulnia, miután megszökött a gyulafehérvári börtönből. A következő évben, 1852-ben meghalt. *Marton* i. m. 224–227.; Léstyán Ferenc adatai szerint halálára 1892-ben került volna sor, ami nyilvánvalóan elírás következménye, tekintve, hogy az érintett klerikus 1788-ban született. – Léstyán i. m. 132. Amikor Nagyszebenből az udvarhelyi börtönbe vitték, állapotát az udvarhelyi esperes-helyettes a következőképpen ecsetelte: „a többi felett leginkább Tankó Úr látszik érezni a sors csapását, de néki legtöbb is a vesztése. Vesztette mindenét, ami földi, ami betses az életben: vesztette szabadságát, díszes állását, még pedig az ő képzete szerént minden remény nélkül; vesztette

alkirálybíró (Endes Miklós, Székely Zsigmond) és három földbirtokos került (Puskás Ferenc[157], Tankó Ferenc, Zöld László[158]). Ha az arányokat nézzük az elsőként felelősségre vontak esetében, egyértelmű, hogy a csíkszéki forradalmi és katonai események irányításában meghatározó szerepet játszott a katolikus papság.[159] Ezért az osztrák katonai hatóság által történő meghurcolás mellett vizsgálatra méltó az egyházmegye főpásztora által alkalmazott áthelyezések, elő- vagy visszaléptetések sorozata is.[160] Fontos azt is figyelembe venni, hogy a kivizsgálások során tanúként kihallgatott hívek hogyan nyilatkoztak lelkipásztoruk forradalmi elkötelezettségéről, védve,[161] esetenként vádolva[162] papjukat. Ez esetben meghatározónak tekinthető az illető lelkipásztornak az egyházközségben eltöltött szolgálati ideje, amelynek időtartama magyarázhatja a hívekkel való jó együttműködés kialakulását, hogy hívei kiálltak-e mellette a megtorláskor.[163]

---

dús szerzeményit; mindene kiraboltatván, egy fakalányig, sőt miután e történt, öt ezer p[engő]forint sarc vettetvén reá; vesztette nemcsak testi, hanem úgy látszik szellemi erejét is; még csak élete van meg, de gyengült fogalma szerént ahhoz se bízik". GYÉFKL PI. – 394.d. 15. cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. Mindszent hó 16.: Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek

[157] Gyergyói jegyző; ditrói csendőrbiztos; a nemzetőrség megalakítására 1848-ban a gyergyói elnök. *Endes* i. m. 315–316.

[158] Bizottsági tag a gyergyói nemzetőrséget szervező bizottságban, az 1848. június 15-i gyűlés határozat szerint. Részt vett a későbbiekben a Makk-összeesküvésben is – *Endes* i. m. 318.

[159] Endes Miklós felsorolásában az elítéltek közt említ még egy csíki papot, Kedves Tamást, aki viszont nem szerepel az egyházi sematizmusban.

[160] A szabadságharc leverése után a katolikus egyházi vezetőség Szcitovszky prímás irányításával arra törekedett, hogy a számonkérés terhe alól klerikusait mentesítse. Őket úgy sikerült kivonni a vésztörvényszékek eljárása alól, hogy egyházi fenyítékben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. Erre jogalapot biztosított, hogy Szcitovszky IX. Piusz pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás vétkébe esett papok feloldozására. Ehhez el kellett érni, hogy az egyházi szentszékekhez utalják a politikailag kompromittált klerikusok ügyeinek tárgyalását. 1849. augusztus végén már látszottak arra utaló jelek, hogy a császári királyi biztosok az egyháziakat helyenként külön megítélésben részesítik. Az 1850 július 10-én kiadott rendelet már konkrétan úgy intézkedett, hogy a hadbíróságoknak az egyházi személyek iratait a szentszékekhez kell továbbítaniuk, akiknek feladata lenne a purifikáció elvégzése. 1850 december végén az országos helytartóság elnöke 24.942 számú utasítása az egyházi egyének „politikai magok viseletekre vonatkozó igazolások" ügyét az egyházi elöljáróságokra bízta. – 1850. december 22. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. I. 1. c. A nagyváradi császári királyi kerületi kormány értesítése az egyházi személyek politikai igazolásáról. Közölve: Lakatos Andor – Sarnyai Csaba Máté (szerk.): 1848/49 és ami utána következett. Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából. Kalocsa, 2001. 216.

[161] Sok esetben a faluközösség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849. augusztus 27-én is, amikor a falulakók könyörgéssel próbálják megakadályozni a helyi pap megbüntetését. – *Garda* i. m. 43.

[162] A nagykászoni plébános és az alcsíki-kászonszéki jegyző jelentése is azt emeli ki, hogy a hívek a felelősséget a papságra hárították: „egész Törvényhatóságunkban, s így a mi kerületünkben is a papság a szónak teljes értelmében a megvetésnek és gúnynak tárgya leve. Ezt pedig szülé a népnek azon balhiedelme: minha a honunkat s főkép Székely földünket sújtó csapásoknak legfőbb oka a papság volna!!" – GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 494/1849 – Nagykászon, 1849. október 8.: *Ferenczi* József nagykászoni plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

[163] A legrelevánsabb példa a csíkszentgyörgyiek kiállása a kerületi esperes, s egyben a forradalmat lelkesebben támogató plébános, Tankó Albert mellett. „Alul írt Csík Sz[ent] Görgyi és Bánkfalva közönségének összes bírósága igaz tudomásunkból és tapasztalásainkból adjuk ezen bi-

Az osztrák megtorlásnak elsőként áldozatul esett papok mellett további csíkszéki áldozatokról is tudunk. A fogságba vetett papokról miután az erzsébetvárosi esperes, Popoi József augusztus 15-én értesítette a megyéspüspököt, Kovács Miklós felszólítja a ditrói papot, hogy részletes beszámolót küldjön a kerület papságáról.[164] Ebből további részletinformációkat szerzett a főpásztor.[165] Innen tudta meg, hogy a már felsoroltak mellett fogságba került Kovács Ignác,[166] Győrfy Lajos[167] és Sebestyén Gábor[168] plébános is. Ezek elfogása részben *„az ausztriai ház iránt ragaszkodó Tisztek, Urak"*, de *„magának a népnek is fel adása"*[169] következtében történt. Ugyancsak fogságba került Márkos János csíkszentimrei plébános. Rajtuk kívül Lázár Alajos[170] gyergyócsomafalvi plébánost forradalmi te-

---

zonyító levelünket arról, hogy minapában elfogott Lelkipásztorunk Alcsik kerületi Fő Esperest Tankó Albert Úr sem a Templomban sem azon kívül lázító beszédeket nem tartott, annyi igaz, hogy hivatalos írásokat olvasott föl nekünk, de a mint egyikünknek, és másoknak is négy szem között többször megmondotta, mindezeket nem jó kedvéből, hanem parancsolatból még pedig fővesztési szoros parancsolatból tesz, mert mindenütt nagy ügyelet volt arra, hogy kihirdetik e a Papok és mikép hirdetik ki azt mi e végre hozzájok küldetett; egyéb aránt is rendetlenségre és csendháborításra, a Felség elleni engedetlenségre soha sem unszolt, sőt inkább valamint régebben most is közelebbről szüntelen a csendességet békét és engedelmességet hirdette és ajánlotta. Mindezekről igaz lelki ismeretünk szerint adjuk ezen bizonyító írásunkat." – GYÉFKL PI. – 338/1849 – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: Tankó Albert csikszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek. Mellékelve: Bizonyítvány: Csik Sz[ent] Györgyön August 13-án 1849 évben. Csik Sz[ent] György és Bánfalva összes bíráji: Nyíri Ádám, Miklós János, Basa Antal, Gál István, Gál Gergő, Bálint Ferentz, Gál Ferentz, Görgy István, András István, Botár György, Balás Jósef.

164 GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 85/1849 – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 23.: Kovács Miklós püspök levele a ditrói plébánoshoz .

165 GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849 – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

166 Kovács Ignác Csatószegen/Csíkszentsimonban született 1795-ben. Pappá szentelve 1819. Marosvásárhelyen káplán, 1822-től Szovátán plébános, 1823-tól Homoródkarácsonyfalván, 1824-től Csíkszentkirályon, 1829-től Csíkszentsimonban, 1849. augusztus 15-én Szebenben katonai bíróság elé állították, ugyanakkor a falura is sarcot vetettek ki . 1865-től Gyulafehérváron a teológián spirituális, kanonok. Meghalt 1868. december 15. Ferenczi 309.

167 A csatószegi születésű Győrfi Lajost valószínűleg szülőfalujában foghatták el. Ő ugyanis 1847-től Szászrégenben volt plébános, s 1848-tól kerületi jegyző. Ferenczi 261. Szászrégen pusztulása után, amikor a térség Urbán ellenőrzése alá került állomáshelyét elhagyta. GYÉFKL PI. – 1381/1848 – Marosvásárhely, 1848. november 6.: Horváth Pál esperes levele Kovács Miklós püspöknek.

168 Sebestyén Gábor Fancsalon született 1818-ban. Pappá szentelve 1841-ben. Csíknagyboldogasszonyon, 1842-től Csíksomlyón, 1843-tól Székelyudvarhelyen káplán. 1845-től Csíkszeredában adminisztrátor. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt 1849-ben kötél általi halára ítélik. Wohlgemuth 10 évi várfogságra változtatja büntetését, amelyet Olmützben, Josefstadtban töl le, 1856-ban szabadul. 1858-tól Szászrégenben káplán és Nagyernyén adminisztrátor, 1865-től Székelyhodoson plébános, 1869-től Szovátán. 1885-től nyugdíjban. Meghalt 1899. december 14. Ferenczi 393.

169 Itt az Endes Miklós listáján is szereplő Győrfi János gyergyóremetei plébánosra utal, aki letartóztatása után 1856-ig volt börtönben. Feljelentése az egyházközség részéről történt Erénosz Jeremiás szerint: Győrfy János e forradalmi időben „elfelejtkezék ő is hogy pap és hogy vallási, s erköltsi dolgokról kellene szóllani a Néphez; sok jót tett népével, de most, midőn fel szólítottam volna egy könyörgő az Hadi kormányhoz felküldendő vissza botsátatását tárgyazó Levél írására, előttem ugyan nem, de azután sokan azt nyilvánították, nem hogy kérnők vissza jövetelét, hanem azt fogják kérni hogy még tovább tegyék". GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

170 Lázár Alajos 1786-ban született. Pappá szentelve 1810-ben. Gyulafehérváron káptalani káplán, majd 1812-től Kiskapuson plébános, 1816-tól Szovátán, 1821-től Gyergyócsomafalván. Meghalt 1856. május 7. Ferenczi 323.

vékenysége miatt vallatták, de börtönbe nem került.[171] Ezt részben magyarázza, hogy az egyházközsége kiállt mellette, kitartva annak védelmében, hogy ő, *„valamint a Szárhegyi[172] is, ezek a forradalmi kényes üdökben a bölcsnek szava szerint okosabbnak tartották az hallgatást a politikai Lángokban"*.[173] Sánta Imre kilyénfalvi plébánost *„a császári és a Muszka Tábor bejövetelével, sarcz alá húzattatván a nép, az ő zavarok alatt korlátlan némely beszédjeinek tulajdonítván a nép a sarczot lehet sokak izgatásaiból is"* feladták, hadi törvényszék elé akarták állítani, mit viszont *„a Király Bíró Tekintetes Végh András úr közbe jövetelével"* elkerülhetett.[174] Simon Endre/András[175] tölgyesi lelkészt Simonel tölgyesi román pap feljelentette,[176] ez alapján ítélték el. 1851-ben szabadult.[177] A kászonjakabfalvi plébánost, Jánosi Lajost[178] Csíkszeredában kötél általi halálra ítélték, azzal vádolva, hogy a császári hadsereg ellen izgatott. Büntetését 10 év fogságra változtatták, s így 1859-ban szabadult.[179] Mellettük ugyan 1849-ben elfogták Puskás Tamás csíksomlyói és Gyenge András[180] csíkszentmihályi plébánosokat is, viszont *„testi gyengeségök miatt az első Csík Szereda mellől a második pedig a Székely Udvarhelyről házukhoz vissza bocsátatván"* megszabadultak – jelzik a Nagyszebeni börtönben már hat hete raboskodó alcsíki-kászonszéki és gyergyói esperesek.[181] Bodó János ferences

---

171 Léstyán i. m. 131.

172 Serfőző Ignác 1786-ban született, pappá szentelték 1810-ben. 1811-től Magyarzsákodon, 1816-tól Bözödújfaluban, 1833-tól Gyergyószárhegyen plébános. Meghalt 1862. március 24. Ferenczi 394.

173 GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek

174 Uo.

175 Simon András/Endre Bogárfalván született 1816-ban. Pappá szentelve 1839-ben. Gyergyószentmiklóson, majd 1841-től Marosvásárhelyen káplán. 1842-től Eheden plébános, 1847-től Gyergyótölgyesen. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt a gyulafehérvári kazamatákban raboskodik 1851-ig. Szabadulása után Marosvásárhelyen káplán majd 1852-től Korondon plébános. 1853-ban nyugdíjazva, 1855-tól Gyulafehérváron aulista. 1856-tól Alsójárán plébános, 1859-től Sínfalván, 1860–1881 között Kerelőszentpálon plébános, 1881-től nyugdíjazva. Meghalt 1885. február 23. *Ferenczi* 396.

176 A ditrói pap rá is mutat, hogy „a Tölgyesi lelkész úrnak, a vár vonalán, a határszélen forradalmi szava inkább Moldovában hatottak be, mint a Székely földre", tehát sok értelme forradalmi jellegű beszédeinek nem volt. Ennek ellenére semmi konkrét információt ezzel kapcsolatosan nem tud, csak annyit, hogy „sokan kárhoztattyák" – GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek. A feljelentés kapcsán Ambrus József azt is részletezi, hogy Simonel román pap Simon András „hazafias nyilatkozatait le is jegyezte." *Ambrus József:* Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharczban részt vett római és görög katholikus paphonvédek albuma. Nagykikinda 1892. 40–41.

177 *Marton* i. m. 224–227.; Léstyán i. m. 132.

178 Jánosi Lajos. Született 1819. augusztus 5 (Tusnád). Pappá szentelve 1845. Kézdiszentléleken káplán, 1846-tól Kászonjakabfalván plébános. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849: Nagyszebenben, Széklelyudvarhelyen, Csíkszeredában majd 1850-ben Olmützben raboskodik. Ítélete 10 év vasban letöltendő börtön. Szabadulása után Felsötömösön plébános 1868-tól 1869-ig. 1869-től Ákosfalván, 1881-től Uzonban plébános. 1896. december 5-én halt meg Csíktusnádon. *Ferenczi* 282.

179 Léstyán i. m. 130.; *Marton* i. m. 224–227.

180 Gyenge András Baróton született 1781-ben. Pappá szentelve 1805-ben. 1807-től Csíkrákoson plébános, 1808-tól Csíkcsicsóban, 1810-től Csíkszentmihályon. Meghalt 1855. február 10. *Ferenczi* 260.

181 GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.

szerzetes, a csíksomlyói tanoda tanára is fogságba került, előbb Marosvásárhelyen, majd Gyulafehérváron raboskodott. Dombi Gergely[182] balánbányai plébánost a magyar ügyek pártolásában kompromittált papot 1850-ben püspöke fosztotta meg plébániájától.

Az osztrák katonai kormányzat megtorló tevékenységének elemzésénél szembetűnő, hogy a legtöbb elítélt pap viszonylag rövid szolgálati idővel rendelkezett[183] az egyházközség élén.[184] A hívek részéről ez magyarázhatja a védelem elmaradását a forradalom kezdetén 11 éves szolgálati idővel rendelkező Márkos János, a 6 éve állomáshelyén szolgáló Mészáros Antal, Albert Mihály Fodor Antal,[185] az 5 éve az egyházközség élére helyezett Andrási Antal, a 3 év óta szolgáló Sebestyén Gábor és Dombi Gergely, a 2 éve tevékenykedő Jánosi Lajos és a két újmisés gyergyószentmiklósi káplán, Lakatos Ferenc és Fejér József esetében. Geisler János,[186] a határőrezred tábori lelkésze nyílván nem számíthatott egyházközségi támogatásra, ezért a menekülést választotta, ahogy a tábori lelkészséget vállalt csíkrákosi káplán, Vas Ferenc[187] is. Lőrinc Károly[188] szintén tábori lelkészként szolgált,[189] az elítélést nem is kerülhette el. Hívei védelmét nél-

---

[182] Dombi Gergely 1817-ben született. Pappá szentelve 1840-ben. Székelyudvarhelyen tanár, 1842-től Tusnádon káplán, 1845-től Balánbányán plébános, 1850-ben nyugdíjazta a megyéspüspök, 1851-től Zetelakán , 1852-től Csíkszentgyörgyön majd ismét Zetelakán káplán. Meghalt 1860. június 3. Ferenczi 224.

[183] Ez elsősorban a gyergyói esperesi kerületre volt jellemző. A szolgálati időt ugyanakkor nem a pappá szenteléstől eltelt időre értjük, hanem arra, hogy 1848-ban mennyi ideje volt az adott pap valamelyik csíkszéki plébánián.

[184] Az egyetlen kivétel Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperes, aki 23 éves szolgálati idővel rendelkezett úgy Csíkszentgyörgyön plébánosként, mint a kerületben esperesként.

[185] Aki tábori lelkészi tiszte miatt magára kellett hagyja egyházközségét –, nem volt ki utólag kiálljon mellette.

[186] Geisler János 1813-ban született. Pappá szentelve1836. Kapnikbányán káplán, 1839-től Türkösön plébános, 1840-től Marosportuson. 1841-től Gyulafehérváron tanár, 1842-től számvevői jegyző. 1844-től Csíkszentgyörgyön káplán, 1846–1849 között tábori lelkész. Az 1848-as forradalom idején ezredével együtt a forradalom oldalára áll. A forradalom után menekül. 1851-ben tér haza, kegyelmet kap. 1852-től Kolozsváron, 1853-tól Nagyágon káplán, 1854-től Székelylengyelfalván plébános. Meghalt 1858. január 17. Ferenczi 256.

[187] Vas Ferenc Altorján született 1821-ben. Pappá szentelve 1846-ban. Káplán Lemhényben, 1847-től Zetelakán, majd 1848-tól Csíkrákoson. 1849: a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt menekülnie kell. 1850-től Szászrégenben helyettes plébános, 1851-től Kapnikbányán káplán. 1852-től Székelyhodoson plébános, 1856-tól Kászonjakabfalván, 1857-től Sárfalván, 1864-től Törcsváron, 1868-tól Jegenyén, 1869-től Almakeréken. Meghalt 1877. január 29. Ferenczi 440.

[188] Lőrinczy vagy Lőrintz Károly 1817-ben született. Pappá szentelve 1840-ben. Zalatnán káplán, 1841-től Marosvásárhelyen tanár, 1843-tól Kapnikbányán káplán, 1845-től ugyanott plébános. 1846-tól Szilágysomlyón tanár. 1848–1849-ben a 11. székely határőr huszárezred tábori lelkésze és Sepsiszentgyörgyön pap. A forradalom után a nagyszebeni ferences zárdából kialakított börtön foglya. Szabadulása után 1851-től Nagyágon plébános, 1852-től Kapnikbányán, 1869-től Désaknán, 1873–1874 közt Marosportuson. Meghalt 1875. március 5. Ferenczi 328.

[189] 1848. augusztusában, a hónap végén Fülöp Márton sepsiszentgyörgyi lelkész, a székely lovasezred katonalelkésze halálával az új tábori pap kinevezése szükségessé vált. A huszárezred parancsnoka kérte, hogy helyébe az csíksomlyói szónoklat-tanárt, Lőrincz Károlyt nevezze ki a püspök. – GYÉFKL PI. – 391.d. 17.cs. 1170/1848 – Gyöngyös, 1848. szeptember 10.: Sombori ezredes levele Kovács Miklós püspöknek. Erre sor is kerül, Lőrincz Károly sepsiszentgyörgyi adminisztrátorként (az itteni plébános egyben tábori lelkész is 1825–1849 közt. – GYÉFKL Fond: Személy Hagyaték – VIII/29.d. Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása. Fordí-

külözte a Gyergyótölgyesen egy éve szolgáló Simon András is; a Gyergyóremetén csak 2 éve szolgáló Győrfy Jánost nemcsak nem védték, hanem fel is jelentették hívei. Forráshiány miatt nem tudjuk, hogy mi történhetett az alcsíki-kászonszéki kerületből az egymással a szabadságharc eseményei alatt helyet cserélő csíkszentgyörgyi és csíkszentmártoni két újmisés káplánnal, Tankó Imrével[190] és Szabó Antallal,[191] viszont elgondolkodtató, hogy mindketten fiatalon, Tankó Imre 30, Szabó Antal 34 évesen haltak meg. Egyetlen olyan plébános van csak, aki ebbe a logikai sorba nem illeszkedik: Bíró Tamás,[192] aki az alcsíki-kászonszéki kerületi Csíkszentléleken csupán 3 éve szolgált, s áthelyezésére csak akkor került sor, amikor a nagykászoni plébános kerületi főesperes lett, s így ő kapta a jelentős nagykászoni plébániát. Az ő helyét Orbán István[193] foglalta el, aki a forradalom kezdetén 9 éve szolgált Csíkmindszenten, s aki új állomáshelyén haláláig maradhatott.

A hosszabb szolgálati idővel rendelkező plébánosok esetében tetten érhető a hívek védelme. Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest ez[194] ugyan nem mentesíthette a megtorlástól, de több sorstársát igen. Az alcsíki-kászonszéki kerület által választott[195] jegyző, Ferenci József,[196] szülőfalujában, Nagykászonban 8 éve szolgált, tekintélyét külön megalapozta, hogy a kerület legmagasabban képzett papja volt. Pappá szentelése után Bécsben az Augustineumban tanulhatott, és politikailag is szélesebb látókörrel rendelkezett. Tankó Albertnek a forradalom utáni letartóztatása, majd halála után ő lett a kerület főesperese. Felívelő pályája jelzi, hogy nyílt forradalmi szónoklatai ellenére a forradalmi felelősséget helyette főesperese vitte el, amiben szerepe lehetett egy hadnagy

---

totta Lajos Balázs Csíkmindszenti plébános, V. dosszié) a székely huszár határőrezred tábori lelkészének is lett kinevezve.

190 Tankó Imre 1822-ben született. Pappá szentelve 1845-ben. Gyulafehérváron tanár, 1847-től Csíkszentgyörgyön káplán, 1849-től Csíkszentmártonban plébános. Meghalt 1852. december 21. *Ferenczi* 427.

191 Szabó Antal Martonfalván született 1824-ben. Pappá szentelve 1848-ban. Csíkszentmártonban, majd Csíkszentgyörgyön káplán. 1850-től tábori káplán, 1852-től Nagyágon káplán, 1853-tól Nagysinken plébános. Meghalt 1858. augusztus 7. *Ferenczi* 403.

192 Bíró Tamás Csíkszenttamáson született 1802-ben. Pappá szentelve 1829-ben. Nagykászonban káplán, 1832-től Türkösön plébános, 1839-től Balánbányán, 1845-től Csíkszentléleken majd Nagykászonban. Meghalt 1854. március 4. *Ferenczi* 189.

193 Orbán István Székelyudvarhelyen született 1802. Pappá szentelve 1829. Homoródremetén káplán, majd 1831-től Székelypálfalván plébános, 1834-től Sepsikőröspatakon, 1839-től Csíkmindszenten, 1851-től Csíkszentkirályon. Meghalt 1860. november 25. *Ferenczi* 361.

194 V.ö. Tankó Albert védelmében kelt, fennebb idézett beadványa a csíkszentgyörgyi lakosoknak.

195 „kit a múlt évi Zsinat érelmében ugyanazon év November elején az al-csík és kászonszéki egyházi kerület jegyzőjévé szótöbbséggel megválasztottunk vala" – GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 414/1849. – Csíkszenkirály, 1849. október 4.: Miklósi Gergely levele az alcsíki papság nevében Kovács Miklós püspökhöz.

196 Ferenczi József Nagykászonban született 1806-ban. Pappá szentelve 1829-ben. Bécsben, az Augustineumban tanult tovább 1830-ban. 1831-től Gyulafehérváron a teológián tanulmányi felügyelő. 1832-től Marosvásárhelyen tanár. 1840-től Nagykászonban plébános, 1850-től helyettes esperes, iskolai felügyelő. 1852-től Csíkszentgyörgyön plébános és alcsíki-kászonszéki főesperes. 1854-től Székelyudvarhelyen plébános és főesperes. 1859-1868 között Gyulafehérváron a teológia rektora, kanonok, 1868-tól a nyugdíjalap kezelője. Meghalt 1870. január 30. *Ferenczi* 243.

közbelépése mellett[197] a kerület és hívei támogatásának is. Ez a közbelépés ugyanakkor valószínűsíthető azoknak a plébánosoknak az esetében, akik hosszabb ideje álltak egy-egy egyházközség élén, és szolgálati helyeiken maradtak halálukig, esetenként pedig a forradalmat követő években nagyobb, megürült egyházközség élére kerültek. Valószínűsíthető továbbá hogy, vagy nem voltak a forradalom elkötelezett támogatói, vagy híveik kiállása miatt kerülték el a számonkérést, s híveikkel fenntartott jó viszonyuk miatt az egyházmegye püspöke állomáshelyükről utólag sem helyezte el őket. Ez történt a Csíkszentkirályon 26 éve szolgáló Czikó Ignáccal,[198] a Csíkmenaságon 20 éve szolgáló Miklósi Gergellyel,[199] a Csíkszentsimonban 19 éve szolgáló Kovács Ignáccal,[200] a Csíkkozmáson 17 éve szolgáló Mártonfi Jánossal. Zámbler János 18 éve szolgált Csíkszentmártonban, de 1849-ben bekövetkezett halála miatt nehezen ítélhető meg a szerepe. Egyértelmű viszont az egyházközség támogatása Ferenci János, a 10 éve Kászonújfalván tevékenykedő plébános esetében, aki annak ellenére, hogy nemzetőrnek állt, 1851-ben bekövetkezett haláláig állomáshelyén maradhatott. Párhuzamba állítva a 11 éve Csíktusnádon szolgáló Ráduly Ferencet[201] és a szintén 11 éve Csíkszentimrén szolgáló Márkos Jánossal, azt látjuk, hogy míg Ráduly Ferenc szolgálati helyén marad, majd 1853-ban megkapja a megürült Csíkszentmártoni plébániát, addig Márkos János nemcsak fogságba került, hanem szabadulása után újra kellett kezdenie a papi karriert, a legalsó fokozatot jelentő kápláni funkciótól. Márkos János személyes sorsát befolyásolhatta, hogy a csíkszentimrei lakosságra a polgári, osztrák érzelmű tisztviselők nagyobb hatással voltak, amit jelez, hogy a petíciós ívek aláírásakor 1848. május-júniusában sikerült a pap ellen fordítaniuk a közhangulatot a kepe-fizetés kapcsán.

A felcsíki kerületben hasonlóan tetten érhető a hívek védelme. A megtorlás kezdetén elfogott, állomáshelyén 38 éve szolgáló csíkszentmihályi plébános, Gyenge András és a szintén letartóztatott, az egyházközségben 18 éve szolgáló csíksomlyói plébános, Puskás Tamás mellett helyén maradhatott a 31 éve Csíkmadarason szolgáló Bocskor Elek,[202] a 30 éve Csíkrákoson szolgáló plébános és

---

[197] GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

[198] Czikó Ignác 1807-ben született. Pappá szentelve 1830. Kilyéni Székely János fiainak a nevelője, 1831-től Torján káplán, 1832-től Csíkszentkirályon plébános. Meghalt 1850. október 30. *Ferenczi* 205.

[199] Miklósi Gergely Zetelakán született 1793. március 14-én. Pappá szentelve 1817. Brassóban káplán, majd 1818-tól Gelencén plébános, 1819-től Székelykeresztúron, 1828-tól Csíkmenaságon. Meghalt 1866. április 1. *Ferenczi* 346.

[200] Akit ugyan elfogtak, az egyházközséget is megbüntetve, viszont ő maga elkerülte úgy az osztrák katonai hatóság általi elítélést, mint a püspöki áthelyezést.

[201] Ráduly Ferenc Bélafalván született 1811-ben. Pappá szentelve 1837-ben. Tusnádon káplán, 1841-től plébános. 1853-tól Csíkszentmártonban plébános. Meghalt 1878. november 1. *Ferenczi* 381.

[202] Bocskor Elek Csíkszentsimonban született 1788-ban. Pappá szentelve 1814-ben. 1815-től Csíkboldogasszonyon káplán, 1817-től Csíkmadarason plébános. Meghalt 1858. június 6. *Ferenczi* 190.

kerületi jegyző, Miklósi János,[203] illetve a 19 éve Csíkszenttamáson szolgáló Balogh József.

A gyergyói kerületből a 27 éve Gyergyócsomafalván szolgáló Lázár Alajos mellett is kiálltak hívei. A megtorlás kezdetén, amint láttuk, vallatták ugyan, de elítélésére nem került sor, s haláláig szolgálati helyén maradhatott. Szintén haláláig állomáshelyén maradhatott a forradalom kezdetén már 20 éve Tekerőpatakon szolgáló Vákár Lukács[204] és a 15 éve Gyergyószárhegyen tevékenykedő Serfőző Ignác is. A 10–12 éve Gyergyókilyénfalván szolgáló Sánta Imrét, amint jeleztük, elfogták ugyan, de őt sem ítélték el. Püspöke azonnal áthelyezte Csíkszentmiklósra, ahol haláláig szolgált.

Az örmény papság esetében egészen egyértelmű a kompakt örmény közösség kiállása papjaik védelmében. A felcsíki kerületben, a csíkszépvizi örmény plébános, Petrovits Antal[205] állomáshelyén 4 éve szolgált a forradalom idején, s elhelyezésére nem került sor a szabadságharc leverése után sem. A gyergyói kerületből a Gyergyószentmiklóson 7 éve szolgáló örmény esperes, Merza Antal[206] is szolgálati helyén maradt, csak elfogott káplánjáról, Jákobi Sándorról nincs adat a fogságba kerülését követően.

Míg a meghurcolt papok mellett valószínűsíthető a forradalmi magatartás a hívek által védett, s a büntető elhelyezést elkerülő papság esetében, nyílván volt rajtuk kívül néhány olyan pap is, aki vagy közömbös, vagy éppen osztrák érzelmű volt. Az alcsíki-kászonszéki kerületből ez egy papról sem állítható, viszont valószínűsíthető a felcsíki kerületből a Csíkdelnén csak egy éve szolgáló Éltes József[207] esetében, aki a helyén maradhatott 1860-ig, s utána sem tekinthető hányatottnak a sorsa: csíkszentkirályi plébános lett haláláig. A Csíkcsicsóban 38 éve szolgáló Szőcs Antal[208] amellett, hogy a helyén maradt, 1854-ben aranykeresztes kitüntetést is kapott. A visszatérő osztrák uralom a kerületi es-

---

[203] Miklósi János Madéfalván született 1784-ben. Pappá szentelve 1809-ben. Csíkrákoson káplán. 1816-tól Gyulafehérváron a teológia vicerektora, tanár. 1818-tól Csíkrákoson plébános. 1829-től kerületi jegyző. Meghalt 1858. május 21. Ferenczi 346. Forradalmi elkötelezettségére utalhat, hogy a csíkrákosi gyűlésen a felcsíki papság azt kérte, hogy a magyar kormány a rendeleteket ne a közömbös espereshez, hanem a kerületi jegyzőhöz, Miklósi Jánoshoz küldje. 394.d. 13.cs. 173/1849 – Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.: Tankó Albert esperes levele Kedves István püspöki helynökhöz. Melléklet: A felcsíki papság beadványa Kedves Isván püspöki helynökhöz, kelt Csíkrákos, 1849. június 22.

[204] Vákár Lukács 1803-ban született. Pappá szentelve 1826-ban. Oláhláposon, 1828-tól Tekerőpatakon káplán, ugyanott 1844-től plébános. 1854-től kerületi jegyző. Meghalt 1863. február 22. Ferenczi 437.

[205] Petrovics vagy Petrovits Antal örmény rítusú, 1788-ban született. Pappá szentelve 1812-ben. 1826-tól Erzsébetvároson káplán, 1844-től Szépvízen plébános. Meghalt 1860. február 21. Ferenczi 376.

[206] Merza Antal örmény rítusú, Szamosújváron született 1814-ben. Pappá szentelve 1838-ban. Szamosújváron káplán, 1841-től Gyergyószentmiklóson helyettes plébános. 1861-ben beiktatott plébános. Meghalt 1878. május 2. Ferenczi 343.

[207] Éltes József Tusnádon született 1818-ban. Pappá szentelve 1843-ban. Gyergyóremetén káplán, 1846-tól Kolozsmonostoron plébános, 1847-től Csíkdelnén, 1860-tól Csíkszentkirályon. Meghalt 168. december 30. Ferenczi 228.

[208] Szőcs Antal Bélborban született 1781-ben. Pappá szentelve 1807-ben. 1808-tól Csíkrákoson káplán. 1810-től Csíkcsicsóban plébános. 1854-ben arany érdemkereszttel kitüntetve, szentszéki ülnök. Meghalt 1867. június 4. Ferenczi 421.

peres, Potyó Ferenc karrierjét sem érintette. Haláláig a kerület főesperese maradt. A forradalom alatt mellette álló káplánja, Bencze Pál[209] újmisés, a szabadságharc bukása után egyből plébánosi kinevezést nyert a Kánya József[210] halálával megürült csíkszentmiklósi plébániára. A gyergyói kerületből csak a Gyergyóditróban 6 éve tevékenykedő Eránosz Jeremiást nem vonták kérdőre, viszont ő egyértelműen osztrák-érzelmű volt, a kerületi paptársainak forradalmi magatartását elítélte, és a forradalmi hangulatú kerületi gyűlésektől is mindvégig távol maradt.[211] A megtorlás árnyékában jutalmul kerületi jegyzőnek, majd kerületi esperesnek nevezték ki.

*

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Csíkszék mindhárom esperesi kerületében jelentős volt a forradalom támogatása miatt meghurcolt papság száma,[212] ami igazolja a vezetői szerep felvállalását, a forradalmi eseményekre, a katonai részvételre is gyakorolt hatásukat. A szabadságharc katonai eseményeibe való bekapcsolódás szempontjából a székelységnek a Szeged alatti táborba történő kimozdításakor, a pacifikáció ideje alatt, de az orosz betöréskor is nyilvánvaló, hogy a legkevésbé aktív a felcsíki került volt,[213] ami teljes mértékben egybecseng azzal, hogy a felcsíki kerület esperese, Potyó Ferenc semmi dokumentálható forradalmi tevékenységet nem végzett. Ezzel szemben a gyergyói és alcsíki-kászonszéki esperesek — Mészáros Antal és Tankó Albert — végig partnerei voltak a magyar forradalmi és katonai vezetőknek.[214] Ez mérhető az Unióra való lelkesítésben, az agyagfalvi gyűlés szervezésében, a pacifikáció után Gál Sándor hatalomátvételének előkészítésében, az orosz intervenciót követő népfelkelés és keresztes háború szervezésében. Ezt a szerepüket az egyházi források mellett az osztrák megtorlás alatti fogságuk mellett a korabeli levelezés

---

[209] Bencze Pál Lemhényben született 1923-ban. Pappá szentelve 1848-ban. Csíknagyboldogasszonyon káplán, 1849-től Csíkszentmiklóson plébános, 1850-től Csíkszentdomokoson, 1853-tól Mikóújfaluban, 1854-től Imecsfalván, 1884-től Szentkatolnán. Meghalt 1885. március 13. *Ferenczi* 182.

[210] Kánya József Csíkdelnén született 1781-ben. Pappá szentelve 1804-ben. Marosvásárhelyen tanár, majd Gyulafehérváron káptalani káplán. 1808-tól Egrestőn plébános, 1824-től Csíkdelnén, 1830-tól Csíkszentmiklóson. Meghalt 1849. április 17. *Ferenczi* 289.

[211] GyFL GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862: 1849-ben csak egy gyűlésen van jelen, február 7-én, utána a szabadságharc leveréséig távol marad azoktól.

[212] Az elfogott, halálra, börtönbüntetésre ítélt, vallatott, a püspök által visszafokozott, illetve a hívei által bizonyíthatóan megvédett papság a három esperesi kerületben a következő arányt mutatja (örmény papok nélkül): az alcsíki-kászonszéki kerület 13 plébániájáról az esperes mellett 5 plébános, a gyergyói kerület 10 plébániájáról az esperes mellett 6 plébános és 2 káplán, a felcsíki kerület 13 plébániájáról 6 plébános és 2 káplán.

[213] Ebből a kerületből nem egyértelműen beazonosítható 3 plébános magatartása, miközben eléggé valószínű, hogy semleges, illetve osztrák érzelmű volt az esperes mellett két plébános és egy káplán.

[214] Az esperesek felelősségvállalása a megtorláskor is mentesítő körülmény lehetett a kerületből meg nem hurcolt papság számára. Az alcsíki-kászonszéki kerületből 7 plébános és 2 káplán, a gyergyói kerületből 2 plébános ugyanis elkerülte a megtorlást. Osztrák érzelmű, vagy esetleg megjutalmazott pap nincs is az alcsíki-kászonszéki kerületből, s a gyergyóiból is csak egy.

és a visszaemlékezések is alátámasztják. A szabadságharc eseményei során a püspök elszigeteltsége miatt az előtérbe kerülő esperes-kerületi autonómia magyarázatot kínál arra, hogy hatásukra kerületeik papsága eleget tett a kormány szándékának, s a hívek közt végzett lelkesítő tevékenység meghatározónak bizonyult a csíki székely haderő mozgósításában. A papi részvétel biztosította Csíkszék aktív szerepvállalását a forradalom és szabadságharc utolsó hónapjaiban.

THE INFLUENCE OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY OF CSÍKSZÉK ON THE MILITARY EVENTS OF THE 1848-49 HUNGARIAN REVOLUTION

by Zsolt Tamási

(Summary)

During the 1848-49 Hungarian revolution, and the consequent war of independence, the churches, and among them the Roman Catholic Church, not only participated in the events but also influenced and, at least occasionally, directed them. That the preaching from the pulpit framed the behaviour of the population seemed so natural that neither contemporary letters nor subsequent memoirs thought necessary to emphasise its role. On the other hand, the communication of the revolutionary changes toward the mostly illiterate population was unthinkable without their proclamation and explanation from the pulpit. Recruitment was dependent on the registers kept by the churches and the availability of the information therein; and the priests played a prime role not only in the organisation of the popular insurrection but also in the proclamation of the crusade, judged by many as misplaced, in the last phase of the war. With regard to Csíkszék, an analysis of the revolutionary behaviour of its clergy separately in the three archdeanries has revealed and made measurable those regional differences in the background of which the influence of the church can be grasped.

Zsoldos Ildikó

A KÉT VÉCSEY

A Vécsey név hallatán legtöbben az 1849. október 6-án Aradon kivégzett gróf Vécsey Károlyra asszociálnak. Kevésbé köztudott, hogy a grófi ágon kívül bárói és köznemesi vonala is létezik a családnak.[1] Az első ismert ős Szőllősi Balázs (1470–1553),[2] aki 1517-ben II. Lajostól királyi adományként kapta többek között az Abaúj megyei Hernádvécsét. A hernádvécsei előnévhez a hajnácskeői a 17. században társult, amikor a Csapy Máriát feleségül vevő Vécsey Sándor megszerezte Hajnácskő várát. Sándor nevű fiukat és utódait császárhűségük jutalmaként 1692-ben I. Lipót emelte bárói rangra. A família tagjai a 18. század folyamán is kitűntek feltétlen udvarhűségükkel, többen is katonaként szolgálták a dinasztiát. Vécsey Sándor Sándor és László gyermeke között szakadt a család gömöri és váradi vonalra. Az előbbi Vécsey Ágoston grófi rangra emelésével bárói és grófi ágra vált szét. A váradi vonal Vécsey László József, István és Gábor fia között bomlott abaúj-zempléni, szatmári és ungi ágra.[3] Jelen írásunk címében jelzett Vécsey József (1829–1902) és László (1866–1924) a szatmáriból származik, mely ágat a magyar történettudomány meglehetősen elhanyagolta. Míg Vécsey Károly aradi vértanúról szép számú szakirodalom áll rendelkezésünkre, addig a szatmári Vécseyekről eddig nem készültek elemző tanulmányok, pedig ezt a Habsburg-dinasztiához sok szállal kapcsolódó családot ott találjuk a politikai sodrásban. Az arisztokráciához tartozván folyamatos érintkezésben álltak a legfelsőbb politikai körökkel, házasságaik révén jelentős főúri famíliákkal fonódtak össze.

A már említett genealógiai munkákban szerepelnek a szatmári Vécseyek, de adataik között — összevetve azokat a családi levéltárban található információkkal — találunk pontatlanságokat. Aktív közéleti tevékenységükből adódóan néhányuk rövid biográfiája fellelhető az országgyűlési almanachokban, de ezekben is előfordul téves közlés.[4] A Vasárnapi Újság is szolgál egy magasztaló

---

[1] A grófi ág kihalt.

[2] Nagy Iván genealógiai munkájában Szőllősy, Gudenus János Józsefnél a Szőllősy alak szerepel. A Vécsey család leszármazási vázlatát l. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. Pest 1857–1868. XII. 110–111.; *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I–V. Bp. 1990–1999. IV. 180.

[3] Nagy Iván még nem szerepelteti László vonala kapcsán ezeket az ágakat. *Nagy I.*: Magyarország i. m. 110–115.

[4] Vécsey Miklós (1869–1951) középiskolai tanulmányaira vonatkozóan szisztematikusan helytelenül jelölik meg a Theresianumot. (Itt László testvére végzett felsőfokú tanulmányokat.) Az 1931–36-os almanachban végre megtörténik a korrekció — azaz hogy Budapesten, Szatmáron és Pozsonyban járt gimnáziumba — de az 1935–39-esben újra pontatlanul szerepelnek Vécsey báró adatai.

stílusú életrajzzal Vécsey Józsefről.[5] Egy mondat erejéig emlékezik meg róla Éble Gábor a Dessewffyekről — anyakönyvek és hiteles okiratok felhasználásával — írt opuszában mint Dessewffy Emil (1812–1866) vejéről.[6]

A Szabolcs és Szatmár vármegye életében mindig releváns politikai és közéleti szerepet vivő Vécseyeket megemlítik a Borovszky Samu szerkesztésében a századelőn napvilágot látott monográfiák,[7] amelyek adatai pontosak, jól tájékoztatóak, de a szükséges történelmi távlat hiányában nem tudtak és talán nem is akartak eleget tenni a történetírástól elvárt tárgyilagosságra törekvésnek. Ezt a hiátust pótolta az 1993-ban kiadott Szabolcs-Szatmár Bereg megye monográfiája című munka, melyben Czövek István szintézisében olvashatunk Vécsey József szabolcsi főispáni működésének kezdeti időszakáról.[8] Szilágyi Lászlónak a dualizmus kori szabolcsi képviselő-választásokkal foglalkozó munkájában is feltűnik Vécsey, mint az egyik honatya, de a Kolozsvárott őrzött családi levéltár ismeretének hiányában csupán az kerül megállapításra, hogy „olyan főnemesi családok tagjainak a levelezése is elkallódott illetve megsemmisült, mint br. Vécsey József...",[9] így a családi iratok sajnálatos módon nem találhatóak meg a Magyar Országos Levéltárban. Tény, hogy az Arhivele Nationale-Directia Judeteană Cluj 452 számú fondját alkotó családi levéltár tanulmányozásának lehetősége a hazai kutatók számára igazán csak a közelmúltban nyílt meg. Kiss András kolozsvári levéltáros A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai című írásában tájékoztatást adott arról, hogy a második világháború végéig Sárközújlakon, a szatmári Vécseyek uradalmi központjában őrzött, 1944 utolsó hónapjaiban szétdúlt iratok (illetve ami megmaradt belőlük) az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltármentési akciója révén kerültek letétként az annak keretében működő levéltárba. Majd amikor 1950-ben az erdélyi magyar társadalom tudományművelési színtereként funkcionáló társaságot megszüntették, beszállították őket a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárába. Az 1971-ben született etatista szellemű levéltári törvény, illetve annak 1974-es módosítása értelmében kerültek a dokumentumok jelenlegi helyükre, a Kolozs Megyei Állami Levéltárba.[10]

Tanulmányunk primer forrásbázisát elsősorban a családi levéltárban fellelhető korrespondencia,[11] naplók, gazdasági iratok, végrendeletek, nekrológok,

---

[5] Vasárnapi Újság, 1869. szeptember 12.

[6] *Éble Gábor*: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Bp. 1903. 182.

[7] Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. é. n. (a továbbiakban: Szatmár vármegye); Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. é. n.

[8] Czövek István: Az önkényuralom és a dualizmus kora. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Szerk. Cservenyák László. Nyíregyháza 1993. 313–318.

[9] *Szilágyi László*: A „kuruc vármegye". Parlamenti képviselők és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében. Nyíregyháza 2006. 11.

[10] Kiss András: A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv X. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza 1994. 13.

[11] A megmaradt levelezésben felülreprezentáltak a családi üzenetváltások, de tematikájuk rendkívül széles skálán mozog, és átszövi őket a politika. Kínálják a lehetőséget arra is, hogy a napjainkban divatos mentalitástörténet metodológiájával közelítsük meg őket. A szó szerinti idézeteket a mai helyesírás szabályai szerint közöljük. A ma érvényben lévő helyesírás szabályait alkalmazzuk a nagy és kisbetűk, a rövid és hosszú magánhangzók, illetve mássalhangzók használatában, a szavak

iskolai értesítők és egyéb dokumentumok alkotják. Vizsgálódásunk középpontjába báró Vécsey Józsefet és legidősebb fiát, a családfőséget megöröklő Vécsey Lászlót állítjuk, összevetve karrierútjukat, családi hátterüket, személyes sorsuk alakulását, az arisztokrácián belül betöltött helyüket. Górcső alá vesszük, milyen nexusok fűzték őket az uralkodóházhoz, végül analizáljuk gazdálkodásukat is. Apa és fia komparatív vizsgálatán keresztül lehetőségünk nyílik rávilágítani, hogy egy Monarchia-beli előkelő, de gazdaságilag egyre kevésbé stabil családot hogyan tett tönkre egy vesztes világháború és az azt lezáró békediktátum. Mivel a családi birtokok jelentős részét képező sárközi és szennai uradalom Szatmár és Ung vármegyében helyezkedett el, a trianoni határhúzás következtében jelentős birtoktestek kerültek Romániához és Csehszlovákiához. Csupán a nyíracsádi és a csegöldi uradalom, valamint a Békés megyei birtokok maradtak a megcsonkított Magyarországon. Az első világháború után Romániában és Csehszlovákiában keresztülvitt agrárreformok jelentősen megzsugorították az egyébként ekkor már gyakran hitelekkel terhelt családi birtokokat. Ezek az események óriási traumát okoztak a szatmári Vécseyek életében.

Családi környezet, politikai karrier

Báró Vécsey József a Szatmár vármegyei Sárközön látta meg a napvilágot 1829. február 3-án. 1848-ig tulajdonképpen egy „hagyományos" politikusi karrierúton haladt. Tanulmányait a kor szokásainak megfelelően magántanulóként végezte. 1842 végétől a bécsi egyetemen két évig bölcsészeti, egy évig pedig jogi tanfolyamokat hallgatott. Az iskolai kereteken túl magánúton is képezte magát elsősorban a magyar jog területén. Nevelője 1842-től Szepesi Imre kegyes tanítórendi áldozópap volt.[12] 1846-ban Vécsey József Pesten jogi vizsgát tett, majd joggyakorlatát Verőce vármegyében Jankovich László alispán mellett aljegyzőként kezdte meg. Jurátusnak 1847 végén esküdött fel a királyi kúriánál és jelen volt Pozsonyban 1847. november 12-én az utolsó rendi országgyűlés megnyitásán. Az országgyűlés munkájában azonban a továbbiakban nem vett részt, mert egyik rokona egzotikus utazásra csábította. Az utazás egyébként az arisztokraták kedvelt időtöltési formájának számított, mely a nevelés részeként a világlátás szélesítését és tapasztalatszerzést is jelentett a szórakozáson túlmenően. Nagy érdeklődést váltottak ki bennük a fejlett nyugat-európai országokon (Anglia, Franciaország) és Itálián kívül a közel-keleti területek is. Az

---

egybe- és különírásában, valamint a személy- és településnevek megjelenítésében. Egyes meghonosodott idegen szavak írásmódját modernizáljuk. A korhűség kedvéért természetesen meghagyjuk az archaizmusokat, megőrizzük a levélírók stílusának a korra jellemző sajátosságait. A magyarázatot igénylő részekre a lábjegyzetben, illetve szövegközi szögletes zárójelben adtunk felvilágosítást.

[12] Szepesi Imre 1811. ápr. 9-én született Léván. Tanulmányainak befejezése után 1833-tól öt évig Kisszebenben tanárkodott, majd Budára helyezték át. 1842-től 1848-ig a Vécsey bárók nevelőjeként Bécsben és Sárközön tartózkodott. Jeles zenészként nagy gondot fordított az ifjúság zenei oktatására. Figyelemreméltó irodalmi munkássága is. 1861-től 1864-ig a pesti kegyesrendi főgimnázium igazgatójaként funkcionált, 1865-ben egyetemi magántanár, 1870-ben a klasszika-filológia rendes tanára lett a pesti egyetemen. 1875. jan. 9-én Pesten hunyt el. Életrajzát l. részletesebben: *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1980–1981. XIII. 786.

egykori nagy civilizációk iránti kíváncsiság motiválhatta Vécsey Józsefet is, aki otthagyva a pozsonyi korszakalkotó diétát afrikai és ázsiai területek „felfedezésére" indult. Járt Egyiptomban, ahonnan teveháton indult a Szentföldre, de nem maradt ki a programból a kor egyik diplomáciai központjának számító Konstantinápoly meglátogatása sem. Nagy hatást gyakorolhatott rá ez az utazás, s további kalandokra is vágyhatott, hiszen Triesztben megállva megérlelődött benne az elhatározás, hogy önkéntes hadapródként beáll a haditengerészethez,[13] amihez végül megkapta az atyai hozzájárulást is.[14] A tengerészpályára lépés ebben a tradicionálisan szárazföldi államban nem tekinthető egyenértékűnek a hadseregben való érvényesülés lehetőségével. A II. József által 1786-ban megalakított cs. kir. haditengerészetet az alulfinanszírozottság jellemezte, hiszen a birodalom vezető politikusai zsigerből elutasították a fejlesztésre irányuló terveket. Az uralkodóház tagjainak (Károly, Frigyes, majd Miksa főhercegnek) komoly érdemeket tulajdoníthatunk progressziójában.

Vécsey József az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeiben nem vállalt szerepet, viszont a haditengerészet tiszthelyetteseként, majd nem sokkal később tisztjeként részt vett az osztrákok oldalán Velence ostromában, hiszen 1848 márciusában a bécsi események hírére itt is kitört a forradalom. A haditengerészet tisztikarának kétharmad része a forradalmárok mellett foglalt állást. Ennek köszönhető a Habsburg-házhoz lojális Vécsey hihetetlen tempójú előmenetele is.[15] Velence 1849. augusztus 22-i kapitulációját követően Vécsey Józsefet Konstantinápolyba, Triesztbe, majd Madeirára vezényelték, mely utazások — visszaemlékezései szerint — bőséges kalanddal szolgáltak számára. 1850 tavaszán a VENUS[16] nevű fregattal Nápolyba indultak, hogy a forradalmi kormány által Velencéből elvitt ágyúkat visszaszállítsák. A nyarat az Adriai-tengeren cirkálva töltötte.[17] Az 1851-es amerikai utazás köz-

---

[13] A Habsburg Birodalom 1867 előtti haditengerészetének beható vizsgálata a közelmúltig nem igazán foglalkoztatta a hadtörténészeket, akik inkább koncentráltak a századforduló és 1918 közé eső időintervallumra. Ténykérdés, hogy a cs. (és) kir. (elnevezése 1889-ig császári-királyi, ezt követően császári és királyi) haditengerészet az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erőin belül minden tekintetben csak mellékes szerepet kapott. A problémakör dualizmus előtti analízise során nem hagyható figyelmen kívül a cs. kir. Hadügyminisztérium 1882-ben elkezdett, de torzóban maradt haditengerészet-történeti sorozata még akkor sem, ha erényei mellett a hivatalos történetírásra jellemző negatívumokkal is számolnunk kell. Hiánypótlóak viszont Krámli Mihály kutatásainak eredményei. Krámli Mihály: A császári-királyi haditengerészet 1797–1866. Hadtörténelmi Közlemények 111. (1998) 425–475.; Krámli Mihály: Az IMPLACABILE. Kísérlet az önálló magyar haditengerészet felállítására 1848-ban. Hadtörténelmi Közlemények 110. (1997) 84–113.

[14] Ő viszont László fiát „rákényszeríti" majd a katonai pályára.

[15] Krámli Mihály is hangsúlyozza, hogy 1848 márciusa és ősze között a magasabb rangú (fiatal, de nem olasz) tisztek egy-két rangfokozatot ugrottak előre, az alacsonyabb rangúakat pedig gyorsan kinevezték kadétoknak és tisztiiskolásoknak. Krámli M.: A császári-királyi i. m. 450–454.

[16] Az 1832-ben szolgálatba állított VENERE fragettot 1849-ben keresztelték át VENUS-ra. (Tonnatartalma 1070t, ágyúinak száma 44 db) 1857-től iskolahajóként funkcionált, a szolgálatból 1872-ben vonták ki. Krámli M.: A császári-királyi i.m. 473.

[17] Arhivele Nationale-Directia Judeteană Cluj (a továbbiakban: ANDJC) 452 Fondul familial Vécsey (a továbbiakban: 452) Nr. inv. 79 Carnete de însemnări 1817–1905. (a továbbiakban: Nr. inv. 79) A flotta aktivitása 1853-ig néhány kiküldetésen kívül az Adriára korlátozódott. Krámli M.: A császári-királyi i.m. 455.

ben viszont sárgalázba[18] esett. Vécseyt a betegség azonban nem ijesztette el a haditengerészettől. Fölgyógyulása után ismét hajóra szállt.

Ebből az életvitelből apja 1854. szeptember 26-án bekövetkezett halála szakította ki, hiszen a hagyatéki ügyek elintézése miatt egy évet Magyarországon kellett töltenie. 1855 novemberében indult vissza Triesztbe. Legközelebb csak 1857 őszén jött haza rövid szabadságra. 1858-ban Miksa főherceg (1832–1867) hadsegédévé lépett elő. Ferenc József ambiciózus öccse 1851-ben került a haditengerészethez, melynek élén 1854 és 1866 között állt. Főparancsnoksága alatt jelentős fejlesztéseket járt ki bátyjánál, minek következtében Ausztria harmadrendűből erős másodrendű tengeri hatalommá lépett elő. [19] Az 1859 áprilisában indult szárd-piemonti-francia–osztrák háborúban azonban a flotta még igen siralmas teljesítményt nyújtott. Vécsey Józsefet egy nyolc ágyús hadi naszád parancsnokságával bízták meg, melynek feladata az ostromzár alatt lévő velencei kikötő déli részén Chioggia védelme volt. Harcra itt nem került sor, de Antal[20] testvére életét veszítette a háború során. Vécsey Antal kapitányként vett részt a szárd-piemonti-francia seregek elleni háborúban Appel János őrnagy[21] vezérlete alatt. 1859. június 19-én, a solferinói csata előtt néhány nappal a Castelvenzago nevű házcsoportban rejtőző olaszok sortüzet nyitottak Appel különítményének előcsapatára. Ekkor vesztette életét Vécsey kapitány is állítólag 19 golyó által.[22]

Vécsey József az 1859. július 11-én megkötött villafrancai fegyverszünetet követően ismét elfoglalta hadsegédi helyét, de a tél nagy részét szabadságon töltötte megromlott egészségére hivatkozva. 1860 márciusában sorhajóhadnagyként vett véglegesen búcsút a haditengerészettől.[23]

Hazatérése után Nyíracsádon lakott. Kezdett bekapcsolódni a politikai életbe, elvállalta a Szatmári Gazdasági Egylet alelnöki pozícióját.[24] Az 1860. október 20-án kibocsátott Októberi Diploma kiadása után az uralkodó Szabolcs vármegyében főispáni pozícióval kínálta meg, de Vécsey József ekkor még a bizonytalan politikai viszonyok miatt nem fogadta el a kinevezést. (Végül Jármy Imre lett a vármegye főispánja.)[25] Nem sokkal később, 1860 decemberében Szatmár vár-

---

[18] Ez egy súlyos trópusi fertőző betegség, mely máj- és vesebántalmak, hányinger és magas láz kíséretében jelentkezik, vírusát pedig moszkitó terjeszti.

[19] A modernizációhoz részletesebben l. Krámli M.: A császári-királyi i.m. 458–461.

[20] Gudenus János Vécsey Antalt születési évszám nélkül ugyan, de báró Vécsey Miklós (1789–1854) és Markovics Vilma (1805–92) elsőszülött gyermekeként tünteti fel. Így szerepel Nagy Iván munkájában is. A családi iratok szerint viszont 1836-ban látta meg a napvilágot, József 1829-es, Erzsébet 1833-as és Miklós 1835-ös születése után.

[21] Appel ekkor a 2. ulánusezred őrnagya volt, később Bosznia-Hercegovina katonai parancsnoka lett.

[22] ANDJC 452 Nr. inv. 79 Nagy Iván a kapitány halálozási dátumát tévesen tette 1858-ra.

[23] A családi levéltárban őrzött iratokból nem derül ki, hogy távozásában játszott-e szerepet a flottának a szárd-piemonti-francia–osztrák háborúban nyújtott igen gyenge teljesítménye, amely a tisztikarban komoly frusztrációt váltott ki. (Ez a frusztráció véglegesen csak az 1866-os lissai győzelmet követően oldódott fel.) Az azonban kétségtelen tény, hogy Vécseyt élete végéig kínozta a köszvény. Fájdalmainak enyhítésére rendszeresen alkalmazta a karlsbadi kúrákat. Ez az ízületi betegség jellemző volt az egész családra.

[24] Szatmár vármegye 310.

[25] Czövek I.: Az önkényuralom i. m. 301.

megye másodalispánjává választották, minek következtében a megyeszékhelyre — azaz Nagykárolyba — költözött. Politikusi ambíciói miatt azonban alispáni teendőitől hamar búcsút vett, ugyanis a kiegyezési tapogatózások jegyében Ferenc József 1861 tavaszára összehívta a magyar országgyűlést. A választásokat 1861 márciusában az 1848-as választójogi törvény alapján bonyolították le. Vécsey József a „Deák-csoport", azaz a Felirati Párt elképzeléseivel azonosulva az aranyosmeggyesi választókerületben lépett fel, ahol egyhangúlag választották meg.[26] Fia, Vécsey László 1906-ban szintén itt mérettette meg magát alkotmánypárti politikusként, ám neki apjával ellentétben már meglehetősen kemény harcot kellett vívnia a győzelemért.

Vécsey József az 1861-ben megnyíló országgyűlési ciklus idején a fővárosban többször is találkozott Dessewffy Blanka grófnővel, akit hamarosan feleségül kért. A házasságnak a menyasszony részéről egészen biztosan volt érzelmi motivációja. Blanka Vécsey József iránti szimpátiájáról vallanak 1858-as naplóbejegyzései, melyeket itáliai utazása alatt írt. Ezt a naplót 1856. május 16-án kapta ajándékba Marcell bácsikájától.[27] Ám nemcsak hogy nem vezette azt napi rendszerességgel, az elkezdéssel is elég sokáig várt. 1858. február 9-i az első bejegyzés benne, ekkor érkezett meg ugyanis a Dessewffy család Velencébe. Két hónapra volt szükség ahhoz, hogy valamennyi fontosnak vélt nevezetességet megtekintsenek. Ezután áprilisban következhetett Vicenza, Verona, Milánó, Sesto Calende, comoi gőzhajózás és Bergamo. Velencében Vécsey József többször is látogatást tett a Dessewffy családnál. „... igen kedves ember 's énnekem nagyon tetszik"[28], „igen jól mulattatott bennünket utazásainak elbeszélésével, egyébiránt is vele társalogni nagyon kellemes"[29] – így vélekedett a 16 éves Blanka. Sőt március 13-án Vécsey és egyik tengerésztársa elkísérte a grófkisasszo-

---

[26] Az 1848. évi V. törvénycikk 30. paragrafusa értelmében, ha a választókerületben csak egy jelölt indult, a választási elnök nem rendelte el a szavazást, a választást befejezettnek, s a jelöltet megválasztott országgyűlési képviselőnek jelentette ki. Ha azonban volt ellenjelölt és tíz választópolgár szavazást kívánt, el kellett rendelni a szavazás megindítását. – Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvény-czikkek. Szerk. dr. Márkus Dezső. Bp. 1896. 229. Az 1861. márc. 15-én felvett aranyosmeggyesi választási jegyzőkönyv szerint nemcsak Vécseyre, hanem Ternyei Jánosra is érkezett ajánlás. Utóbbira Budai Ignác részéről. A szavazás elrendeléséhez szükséges tíz választópolgári kinyilatkoztatásra azonban nem került sor. „Melyre látván Ternyei János az általános közakaratot, mely Báró Vécsei Józsefben központosult, ő maga részéről is Báró Vécsei Józsefet ajánlotta képviselőül. Ennek folytán az őt ajánló Budai Ignác is képviselői ajánlatától visszalépett." – ANDJC 452 Nr. inv. 153/I. József Vécsey Corespondentă 1845–1891. (a továbbiakban: Nr. inv. 153/I.) Választási jegyzőkönyv (Aranyosmeggyesi választókerület 1861.)

[27] Dessewffy Marcell Dessewffy József (1771–1843) és Sztáray Eleonóra (1780–1849) harmadik gyermeke, Blanka édesapjának, Dessewffy Emilnek (1812–66) testvére. Marcell grófot Gudenus nem említi genealógiai munkájában. A pótlásokat tartalmazó V. kötetben már szerepel 1813-as születési dátummal. A családi iratok és a hiteles anyakönyvekkel dolgozó Éble szerint azonban 1810-ben született. Továbbá az elsőszülött nem Aurél, hanem Virgina volt. Aurél pedig nem 1809-ben, hanem 1808-ban látta meg a napvilágot. Emil 1812-es születési éve Gudenusnál is helyesen szerepel. – ANDJC 452 Nr. inv. 189 Corespondentă 1881–1914. (a továbbiakban: Nr. inv. 189) Gróf Dessewffy Józsefné született Sztáray Eleonóra grófnő életrajza (1780–1849); *Éble G.*: A cserneki i. m. 164–182. vö. *Gudenus J.*: A magyarországi i. m. I. 299.; V. 68.

[28] ANDJC 452 Nr. inv. 81 Carnete de însemnări 1817–1905. (a továbbiakban: Nr. inv. 81) Dessewffy Blanka naplója 1858. márc. 1-ji bejegyzés

[29] Uo. 1858. márc. 7-i bejegyzés

nyokat az Arzenálhoz. „Minden, amit ma láttunk, igen érdekelt engem"[30] – áll a naplóban. Nagyon imponálhatott neki a tengerésztiszt és annak élményei, mert a tengertől kissé ódzkodó Blanka a nap végén így nyilatkozott: „Én mar egészen kibékültem a tengerrel, sőt nagy csodálója vagyok... már most tökéletesen helyben hagyom öcsémet, hogy tengerész akar lenni"[31]. 1858. április 19-én fejeződött be a Blankára nagy hatást gyakorló itáliai utazás. Bár leírta, hogy Velencében töltötte élete legszebb napjait, mégis örült a hazatérésnek. „Nékem hazánk a legszebb, legjobb, legtökéletesebb országnak tetszik. Hasonlóan a vándormadarakhoz, elhagyhatjuk ugyan időnként hazánkat, hanem soha sem építsük állandó fészkünket idegen honban, maradjunk itt hűségesen 's énekeljük halhatatlan költőnkkel: A nagy világon e kívül / Nincsen számodra hely / Áldjon vagy verjen a sors keze, / Itt élned, halnod kell!"[32] – nyilvánította ki hazaszeretetét a romantikus életérzéssel áthatott grófkisasszony, aki ettől kezdve naplója vezetését egy ideig szüneteltette.

1861-ben kezdte újra írni, de ekkor már nem magyarul, hanem hol franciául, hol angolul, helyenként pedig olaszul. Blanka művelt arisztokrata hölgy lévén e négy nyelven kívül természetesen németül is kifogástalanul írt és beszélt. Valószínűleg a Vécsey iránt érzett vonzalma miatt vált fontossá a naplóírás 1861 tavaszán. Ezekből a bejegyzésekből kiderül, hogy boldoggá tették őt azok az esték, amikor alkalma volt viszontlátni Vécseyt, aki egyszer egy kék brosst ajándékozott neki, máskor meg egy nagy virágcsokorral lepte meg, melyet állítólag maga szedett Acsádon. Az eljegyzésre 1861 szeptemberében került sor, december 4-én Pozsonyban pedig örök hűséget esküdtek egymásnak.

A 19 éves ifjú feleség családja nagy befolyással bírt főúri körökben. Blanka grófnő édesapja gróf Dessewffy Emil, az újkonzervatívok prominens alakja, édesanyja báró Wenkheim Paulina[33] volt. A Dessewffy család jelentősen hozzájárult Vécsey báró úri környezetben való érvényesüléséhez.

A Dessewffyek 19. századi gazdasági stabilitásának alapjait tulajdonképpen Dessewffy Emil édesanyja, gróf Dessewffy Józsefné született Sztáray Eleonóra grófnő teremtette meg. Politikai és írói tevékenységet is folytató férje a gravaminalisták, azaz a rendi sérelmi ellenzék köréhez tartozott. 1830-ban gróf Széchenyi Istvánnal nyilvános polémiába kezdett A Hitel című munka taglalatja röpiratának megjelentetésével. Ebben az időben a család anyagi problémákkal küszködött. 1820-ban átköltöztek Zemplén vármegyéből a szabolcsi Szentmihályra, ahol három parasztházban rendezkedtek be. A családi birtok nagy részén zálog volt. A rendkívül kemény, erős akaratú Sztáray Eleonóra szigorú takarékossági intézkedések bevezetése mellett vette kezébe a birtok irányítását. A családi iratok szerint újra szokásba hozta a robotot ott is, ahol ekkor azt már nem alkalmazták. Ez természetesen indulatokat szült, s e feszült

---

[30] Uo. 1858. márc. 13-i bejegyzés

[31] Uo. 1858. márc. 13-i bejegyzés – Dessewffy Aurél ifjúkorában tagja és evezőse volt a pozsonyi Hajós Egyletnek, de nem lépett tengerészi pályára.

[32] Uo. 1858. ápr. 19-i bejegyzés

[33] Édesapja báró Wenkheim József aradi főispánként, testvére, Wenkheim Béla 1875. márc. 2. – okt. 20. között magyar miniszterelnökként funkcionált.

viszony nem egyszer épületek felgyújtásáig fajult. Megkezdődött viszont a családi kastély építése, mely körül hatalmas angolpark kialakítására került sor. Amikor 1836-ban gróf Dessewffy Emil megházasodott, ifjú arájával már ebbe a kastélyba költözhetett be. Sztáray Eleonóra és menye tulajdonképpen együtt végezte a háztartás irányítását. Emilnek és Paulinának öt gyermeke született. Közülük három érte meg a felnőttkort: Blanka, Valéria[34] és Aurél. Az újkonzervatív csoporthoz tartozó Dessewffy Emil gróf oroszlánrészt vállalt az 1846-ban létrehozott Konzervatív Párt megalakulásának előkészítésében és a program megfogalmazásában.[35] 1847 őszén az országgyűlésen való részvétel miatt családjával együtt Pozsonyba ment. Az 1848-as forradalmi események hatására azonban visszavonult a napi politikától. A szabadságharc időszakát Pozsonyban töltötték. Emil testileg-lelkileg meggyötört édesanyja viszont nem volt hajlandó elhagyni szentmihályi kastélyát, melynek védelmét felváltva látták el honvédek, nemzetőrök, s még maga Görgey Artúr is, végül pedig egy orosz tábornok hadosztályával együtt. A grófné életuntságához családi tragédiák sora vezetett. 1842 februárjában elveszítette fényes jövő előtt álló Aurél fiát, aki az 1839–40-es reformországgyűlésen az újkonzervatívok szellemi vezetőjeként működött. 1843-ban pedig férje távozott az élők sorából. Sztáray Eleonóra 1849 szeptemberében követte őket.[36] Emil családjával 1850 tavaszán költözött vissza Szentmihályra, ahol a gazdaság újjászervezésével töltötte napjait. A politika színpadára újra csak 1860-ban lépett, amikor is a Habsburg Birodalomban a válság elmélyülni látszott. Az uralkodó egyfajta válságkezelési próbálkozásként a magyar konzervatívok tervezete alapján bocsátotta ki 1860. október 20-án az Októberi Diplomát, melyet társadalmi támogatottság hiányában 1861 februárjában a Februári Pátens követett. A magyar közvélemény ezt is elutasította.[37]

---

[34] Ő a szülők negyedik gyermekeként látta meg a napvilágot 1843-ban. Dessewffy Emil és Wenckheim Paulina első gyermekét is Valériának keresztelték, ő azonban 1842-ben négy éves korában meghalt. (Őt nem említi Gudenus munkája. – *Gudenus J.*: A magyarországi i. m. I. 299.) Az 1840-ben másodikként világra jövő Szerafina 1852-ben hunyt el. ANDJC 452 Nr. inv. 290 Însemnări privind biografia Valerie Dessewffy (a továbbiakban: Nr. inv. 290) A művészi tehetséggel is megáldott Dessewffy Valériát 1870-ben herceg Windischgraetz Lajos (1830–1904) vette feleségül. Legifjabb gyermekük az 1925-ban kirobbant frankhamisítási botrány fővádlottjaként ismertté vált Windischgraetz Lajos (1882–1968). Dessewffy Blanka Magda nevű leánya „kegyetlen magyarfalónak" tartotta Valerie nagynénjét, ezért kitartó „PR-tevékenységet" folytatott a Windischgraetz famíliában a magyarokért. ANDJC 452 Nr. inv. 211 Magda Vécsey Corespondentă 1895–1935. (a továbbiakban: Nr. inv. 211) Fülek, 1907. jún. 6. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

[35] A Konzervatív Párt szerveződéséhez és ideológiai hátteréhez l. többek között *Dénes Iván Zoltán*: Közüggyé emelt kiváltságőrzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Bp. 1989.; Fazekas Csaba tanulmánya a reformkorban kimutatható politikai katolicizmus aspektusából közelíti meg a problémakört. *Fazekas Csaba*: A katolikus egyház közéleti tevékenységének reformkori történetéhez. Esettanulmány: katolikus politikai program 1846-ból. In: Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon, 1848–1918. Szerk. Sarnyai Csaba Máté. Bp. 2001. 29–45.

[36] ANDJC 452 Nr. inv. 189 Gróf Dessewffy Józsefné született Sztáray Eleonóra grófnő életrajza (1780–1849) vö. *Éble G.*: A cserneki i. m. 168–169.

[37] Az Októberi Diploma és a Februári Pátens értékeléséhez és fogadtatásához l. többek között *Somogyi Éva*: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. Bp. 1981. 121–136.; *Hanák Péter*: 1867 – európai térben és időben. Sajtó alá rend. Somogyi Éva. Bp. 2001.

Az 1861-es év azonban magánéleti örömöket tartogatott Dessewffy Emil számára, mégpedig Blanka lányának esküvőjét báró Vécsey Józseffel. A fiatal pár Sárközön telepedett le, s mivel a kiegyezési tárgyalások egy időre megakadtak, Vécsey József birtokaira húzódott vissza. Elsősorban a nyíracsádira koncentrált, melyet korábban bérlők használtak, de az Ung megyei Szennán is gazdálkodott. Nyíracsádon rendeztek be maguknak kastélynak semmiképp, inkább úrilaknak nevezhető otthont, mely szerénysége ellenére valamennyi családtag legkedvesebb tartózkodási helye maradt mindvégig. 1865 tavaszán költözött a már négy főre duzzadt Vécsey család Nyíracsádra. Blanka grófnő összesen nyolc gyermeknek adott életet, akik közül egyet, az 1867. április 25-én született Emilt 15 hónapos korában elveszítettek. Négy leányt és három fiút neveltek fel: Esztert (1863–1951), Máriát (1864–1928), Lászlót (1866–1924), Miklóst (1869–1951), Paulinát (1871–1931), Magdát (1873–1960) és József Aurélt (1883–1958).

Vécsey Józsefet 1865 novemberében ismét megválasztották az aranyosmeggyesi választókerület országgyűlési képviselőjének. A kiegyezési tárgyalások sikerre vitele pedig főispáni állásba emelte Szabolcs vármegyében. 1867 elején feleségéhez írott leveleiből kiolvasható az a feszült várakozás, amelyet a kinevezés publikálása előtti hónapokban átélt. „Sorsomról még mint sem tudok, sőt minthogy már most ismét más v[ár]megyékben és más állomásokban emlegetnek, még inkább nem tudok semmit"[38] – írta február 27-én. „A főispánság dolga még most sincs tisztában... A király e hét folytán hihetőleg lejön, csak azt várja, hogy az újoncokat is megszavazzuk, ami hihetőleg holnap meglesz"[39] – tudósított március 2-án. Két nap múlva végre így szólt a híradás: „Ma a két főfontosságú kérdésen szerencsésen átestünk, az adó és újonc meg van szavazva, habár nem minden skrupulus [aggály] nélkül, de igen nagy szótöbbséggel. Remélem eszerint, hogy politikánk egy darab időre legalább biztosítva van. A főispáni kinevezés még mindig késik..."[40] Ferenc József ugyanis játékot űzött a magyar urakkal és Vécsey bárót is csak 1867. március 28-án, tehát jóval a két legfontosabb kérdésnek számító adó- és újoncmegajánlás megszavazása után fogadta. „Tegnap a királynál valék audiencián, ki máris mint szabolcsi főispánt üdvözölt, s így többé nem kételkedem rendeltetésem iránt"[41] – írta megkönnyebbülten feleségének március 29-i üzenetváltásakor.

Vécsey József a koronázási ünnepségeken már főispáni minőségében vett részt. Tagja volt a delegációnak is. Haditengerészeti működése során szerzett tapasztalatai miatt elsősorban a tengerészeti büdzsé megállapításában számítottak munkájára.

Főispánságának első időszakában a szabolcsi közgyűlésben egyfajta „miniválság" alakult ki. Szabolcsban ugyanis a kiegyezéssel elégedetlen Balközép és Szélsőbal jelentékeny bázissal rendelkezett. Az 1867. szeptember 2-i közgyűlésen két felszólaló is indítványozta, hogy a vármegye intézzen levelet Kossuth

---

[38] ANDJC 452 Nr. inv. 154/I. József Vécsey Corespondentă (a továbbiakban: Nr. inv. 154/I.) Pest, 1867. febr. 27. Vécsey József Dessewffy Blankához

[39] Uo. Pest, 1867. márc. 2. Vécsey József Dessewffy Blankához

[40] Uo. Pest, 1867. márc. 4. Vécsey József Dessewffy Blankához

[41] Uo. Pest, 1867. márc. 29. Vécsey József Dessewffy Blankához

Lajoshoz. Szeptember 5-én a vármegye közönségének nagy része jegyzőkönyvbe akarta vetetni Kossuth Lajos hazahívását. A határozat ellen Vécsey főispán óvást emelt és lemondva a közgyűlés elnökségéről elhagyta az üléstermet. Az óvást a közgyűlés nem fogadta el, viszont küldöttséget menesztett a sértett főispán után, amely közölte a báróval, hogy visszavárják a tanácskozásra. Vécsey hajthatatlan maradt, így a közgyűlés levélben hívta meg újra az ülésre. A főispán benyújtotta lemondását. A kormányhoz a vármegyei közgyűlés azzal a kéréssel fordult, hogy ne fogadja el a leköszönést. Vécsey levelet intézett a vármegye közönségéhez, mely az 1867. szeptember 12-i ülésen került felolvasásra: „... a kormány a tudvalevő aggályait ébresztő a megye eljárása folytán törvényes hatalmával is fellépni akarva kéri, hogy tegyen oly intézkedéseket a megye, melyek által a sajnálatos következményeknek eleje vetessék. Ennek folytán a félreértés megszüntetése végett, hogy a folyó hó 4-én Kossuthhoz küldendő levél egyedül a tisztelet kifejezésére vonatkozó része megtartandó legyen."[42] A kérés formájában megfogalmazott fenyegetés figyelmeztetett arra, hogy könnyen válhat Szabolcs felfüggesztett önkormányzatú törvényhatósággá. A közgyűlés tagjai a behódolás mellett döntöttek, így a szeptember 13-i ülést már Vécsey nyitotta meg azzal a bejelentéssel, hogy a helyzet rendeződése miatt a kormány a főispán felmentési kérelmét visszautasította.

Vécsey szabolcsi főispánként az 1869-es kampányban nagy erőfeszítéseket tett a Deák Párt érdekében. Feleségének írott leveleiben beszámolt a heves és durva politikai csatározásokról, a már az összeírások során is jelentkező visszaélések sokaságáról, a napirenden lévő verekedésekről, súlyos sérüléseket szenvedett egyénekről és halálos áldozatokról. „A választási mozgalmak képesek volnának az emberrel megutáltatni a szabadságot és az emberiséget magát is, annyi aljasságot tapasztal az ember ilyenkor. A visszaélések számtalanok és a bevert fejek is igen szaporodnak. Tegnapelőtt ismét 2-t öltek a bátori járásban[43]. Eddig tehát összesen 5 halott van"[44] – tájékoztatta hitvesét március 11-én, a választások előtt egy héttel. Az indulatok leginkább a már említett nyírbátori és a kisvárdai kerületben szabadultak el. Utóbbihoz tartozó Eszeny községben a Balközép és a Deák Párt hívei között véres összekoccanásra került sor március 7-én. A kormánypárti községi bíró házánál és a református lelkész paplakánál is dulakodás történt.

A papok a kor szokásainak megfelelően Szabolcsban is bekapcsolódtak a választási küzdelembe. Az eszenyi református templomtoronyban is ott lobogott a Pilisy Lajos ellenzéki jelöltet éltető zászló, és a szószéken elhangzott prédikációk is próbálták terelni a híveket a „helyes" politikai irányba. A panaszos kérvények, a vizsgálati jegyzőkönyvek, a szolgabírói, főszolgabírói, alispáni jelentések arról tanúskodnak, hogy kormánypárt és ellenzék politikai erkölcse azonos skálán mozgott, mindegyiket „a (jó) cél szentesíti az eszközt" elv vezé-

[42] Czövek I.: Az önkényuralom i. m. 317.

[43] Szabolcs vármegye a dualizmus első képviselő-választásának idején hat választókerületet foglalt magában: a kisvárdait, a nagykállóit, a nádudvarit, a nyírbátorit, a nyírbogdányit és a tiszalökit, valamint hozzá tartozott az önálló képviselőküldési joggal felruházott Nyíregyháza is. (A nádudvari kerületet az 1876-os közigazgatási reformhoz igazodva Hajdú vármegyéhez csatolták.)

[44] ANDJC 452 Nr. inv. 154/I. Nagykálló, 1869. márc. 11. Vécsey József Dessewffy Blankához

relte. Az említett tettlegességekről felvett vallomásokat áttanulmányozva az valószínűsíthető, hogy egy ittas állapotban lévő, választójoggal nem rendelkező, de mindkét párt kortestanyáján iszogató lakos provokálta a bíró háza előtt az ott elhaladó ellenzéki menetet. Ekkor indultak meg a sárdarabok, botok, palánkdarabok, kövek a bíró udvara és ablaka irányába. Az akció eredményeképpen többen megsebesültek. Este a lelkész ablakát és ajtaját törték be.[45] A szintén a kisvárdai választókerülethez tartozó Zsurkról is érkezett lelkészi panasz kocsisának és cselédjének fenyegetése, valamint kormánypárti kortesek lőfegyverrel való masírozásai és lövöldözései miatt.[46] Egy zsurki választópolgár ugyanezen személyek ellen tett bejelentést, akik — mástól vett értesülése szerint — leitatták, majd egy kötelezvényt írattak alá vele száz forintról: ha nem szavaz Jármy Józsefre, akkor behajtják rajta az összeget. A panaszló azonban annyira részeg volt, hogy semmire sem emlékezett.[47]

A választások idején a nyírbátori kerületben egy lovas és két gyalog század, a kisvárdaiban, a tiszalökiben és a nyírbogdányiban egy század lovas és egy század gyalog katonaság vigyázott a közrendre. A nádudvari és a nagykállói kerületben először elegendőnek vélte a főispán a csendbiztos és legényei jelenlétét, de végül fél-fél század lovas katonaság ezekben is készenlétben állt.[48] Az ellenzéki többségű törvényhatóságban nem sikerült mandátumot szereznie a kormánypártnak.[49]

Vécsey báró közigazgatási és politikai feladatainak ellátása mellett szívügyének tekintette azokat a régészeti ásatásokat, amelyek a Szent László király által 1085-ben „Bököny és Geszteréd közt" legyőzött kunok és e csatában elesett magyar hősök csontjainak feltárására irányultak. Leveleiből azt is megtudjuk, hogy ezek az akciók nem minden esetben jártak sikerrel. Előfordult például, hogy két napi munka után vált világossá, hogy mások már megelőzték őket, csupán néhány összezúzott csontot és vastöredéket hagyva hátra. Az ásatást Rómer Flóris[50] is meglátogatta. A szabolcsi régészeti mozgalom megindításában Vécsey főispánon kívül nagy szerepe volt dr. Jósa András (1834–1918) megyei főorvosnak. Jósáék egy történelmi tévedésből indultak ki. Összetévesztették az 1068. évi úz és besenyő betörést — amely az erdélyi Kyre eleison-hegyen (Kerlés) vívott csatával és Salamon király győzelmével végződött — az 1085. évi besenyő betöréssel és Szent László király állítólagos bökönyi csatájával. Ez utóbbi 800. évfordulóját akarták ásatással megünnepelni. Az azonban tény, hogy az 1068. évi úz-besenyő betörés Szabolcs vármegyét is sújtotta, aminek bizonyítéka az

---

[45] A kérdéssel kapcsolatos dokumentumok lelőhelye: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (a továbbiakban: SZSZBML) IV. B. 255. Szabolcs vármegye első alispánjának iratai 1862–1871. Igazgatási iratok 129. d.

[46] Uo. 99/1869 A zsurki református lelkész bejelentése a szolgabíróhoz 1869. márc. 2.

[47] Uo. 99/1869 Ifj. Z. Pótsik Mihály bejelentése a szolgabíróhoz 1869. márc. 2.

[48] Uo. 52/869 Főispáni értesítés 1869. március 8.; Főszolgabírói jelentés 1869. márc. 12.

[49] Az 1869-es szabolcsi képviselő-választás eredményét l. *Szilágyi L.*: A „kuruc vármegye" i. m. 173. 11. táblázat

[50] Rómer Flóris Ferenc (1815–89) régészetünk egyik 19. századi kiemelkedő alakja, tulajdonképpeni megalapítója.

1891-ben Apagyon talált 82 darab Salamon-pénz. A pénzvagyon elásója minden bizonnyal áldozatul esett a támadóknak.[51]

Vécsey Józsefet 1872 elején saját kérésére felmentette a belügyminiszter,[52] ugyanis úgy döntött, hogy megméretteti magát az 1872-es országgyűlési képviselő-választáson, méghozzá Szabolcs vármegye nyírbátori választókerületében a Deák Párt színeiben. Nyíracsád — ahol birtokkal rendelkezett — a nagykállói kerülethez tartozott, de volt főispánként jól mérte föl, hogy itt kormánypárti képviselőjelöltnek semmi esélye sincs a győzelemre. Azért részt vett a kerület kormánypárti választópolgárainak mozgósításában, de ez nem bizonyult elegendőnek Kauzsay Károly győzelméhez. A dualizmus korában az ellenzéki többségű Szabolcsban a nyírbátori és esetenként a kisvárdai választókerületben mutatkozott a legtöbb esély kormánypárti politikus megválasztására. Heves kampány zajlott a nyírbátori választókerület választásra jogosultjainak megnyerése érdekében a Deák párti Vécsey József és a Balközép jelöltje, Gencsy Károly között. A báró arról panaszkodott feleségének, hogy Dégenfeld Gusztáv, akinek választási elnökként pártatlan magatartást kellene tanúsítania, pénzzel, szép szóval, vagy ha az nem ér célt, akkor fenyegetéssel próbálja Gencsy mellé állítani a választókat. Végül Vécsey 1197 szavazattal 1039 ellenében megszerezte a mandátumot. Az 1872-es parlamenti választás azért vált különlegessé a dualizmus kori Szabolcs választásainak történetében, mert egyike volt azon kevés törvényhatóságnak, amelyekben az 1848. évi V. törvénycikk 32. paragrafusának nem teljesen egyértelmű értelmezését kihasználva titkos szavazást rendeltek el. A voksolás 1,58 méter hosszú és egy hüvelyk (2,634 cm) átmérőjű szavazóbotokkal történt. A titkosság azonban sajnos több szempontból is meghiúsult.[53] Az 1874. évi XXXIII. törvénycikk 76. paragrafusa pedig már egyértelműen rendelkezett: „a szavazás nyilvánosan, élőszóval történik".[54]

Vécsey báró inkább csak távolból gondoskodó családapa és férj volt. Hol politikai teendői miatt, hol birtokainak ellenőrzésére hivatkozva hagyta magára feleségét, aki hiányérzetének így adott hangot 1862. április 10-én: „Hogy szünet nélkül téged keresnek fel gondolatim, talán nem is szükséges mondanom. Valamint azt sem, hogy számolom az órákat s perceket visszatértedig. Midőn távol vagy tőlem még jobban érzem, szívem üres, s örömtelen nekem az élet, ha te távol vagy tőlem."[55] A rendkívül családcentrikus Blanka kitartó társnak bizonyult, mindig biztos hátteret nyújtva politikus férjének, de mint szentimentális levelei — melyekben mindig hosszasan ecsetelte házastársa utáni vágyakozását — és Eszter lányának későbbi visszaemlékezései is bizonyítják, sokat gyötrődött az egyedülléttől. „...azt hiszem, hogy te nem vagy vélem meg-

[51] Bóna István: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. Szerk. Cservenyák László. Nyíregyháza 1993. 63., 122.

[52] ANDJC 452 Nr. inv. 150 Acte judecătoreşti 1848–1902. 358 szám/eln. 1872. jan. 26. Főispáni felmentés

[53] A kérdéshez l. Szilágyi László: Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében (1872). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XII. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza 1997. 161–185.

[54] Magyar Törvénytár. 1872–1874. évi törvény-czikkek. Szerk. dr. Márkus Dezső. Bp. 1896. 327.

[55] ANDJC 452 Nr. inv. 154/I. Sárköz, 1862. ápr. 10. Dessewffy Blanka Vécsey Józsefhez

elégedve, s azon búslakodom, hogy én minden iparkodásom dacára sohasem leszek képes téged oly boldoggá és sorsodban megnyugodtá tenni, mint szívem mélyéből óhajtom. Úgy látszik, hogy én nem vagyok az első feleség, ki pár évi házasélet után ezen szomorító meggyőződésre ébred fel! Mondhatom, hogy nincs egy perc, hogy ily reflexiók által ne lennék összeomolva. Azonban vigasztalásomat ismét azon érzésben lelem, hogy te végre mégis szeretsz engem, s hogy évek múltával egymást jobban kiismervén talán jobban fogunk megegyezni, s kevésbé viharos lesz életünknek ege. Egyszóval olyan, mint mátkás korunkban álmodtunk..."[56] – vívódott egy 1864. augusztus 6-i levélben.

A magányos feleséget valamelyest kompenzálták a gyermekek, akiknek igyekezett boldog, harmonikus családi légkört teremteni. A gyerekeket az erős akaratú családapa iránti tiszteletre nevelte, akinek nagy tekintélye volt a bárónők és a kisbárók előtt. Gyermekkorukban rajongtak apjukért és örültek az együtt töltött időknek. Ám míg az édesanyjukkal kialakult erős emocionális kapcsolat a felnőttkorban is megmaradt, a papával való viszonyról ez nem mindegyikőjük esetében mondható el. Az apa határozott elképzeléseihez való ragaszkodása leginkább László személyiségfejlődésében okozott mély sebeket. Lászlót ugyanis katonai pályára vezényelte annak ellenére, hogy ő nem érzett vonzódást e karrierút iránt. Meghajlott ugyan az atyai akarat előtt, de ennek az lett a következménye, hogy elidegenedett, elhidegült apjától és a feszültség közöttük csak fokozódott. Apja halálának évében otthagyta a katonaságot.

Az utód katonai, politikai pályája, a dinasztia iránti hűség

László élete rossz ómennel vette kezdetét, ugyanis születésének napján, 1866. január 10-én távozott az élők sorából a nagy tekintélyű anyai nagyapa, Dessewffy Emil gróf. Az aranyosmeggyesi kerület választópolgárai egyszerre kondoleáltak és gratuláltak parlamenti képviselőjüknek. „Fogadják Önök a családom körében előfordult, egyrészt gyászos, de másrészt örvendetes eseményekről való kegyeletes megemlékezésökért forró hálámat; ipámnak Gr. Dessewffy Emilnek kora elhunytát gyászolják mindazok,– kik ernyedetlen szorgalmát és buzgó honszeretetét ösmerték; és a pártélet szenvedélyei megszünvén a sírbolt küszöbén merém hinni, hogy sikerült néki elegendő érdemet szerezhetni, amivel az utókor kegyeletteljes emlékét megnyerhesse 's merem hinni továbbá azt is, hogy nem szállott kora sírjába a nélkül, hogy a boldogabb jövendő biztos reménye szívét ne vigasztalta volna. Az újon született honpolgár [azaz Vécsey László] ki máris szerencsés vólt ennyi érdemes hazafiak figyelmét magára vonni, boldog lesz akkor, ha polgártársai bizalmát csak annyiban is kiérdemlendi, amennyiben

[56] Uo. Sárköz, 1864. aug. 6. Dessewffy Blanka Vécsey Józsefhez – Blanka grófnő aktív közéleti szerepet vivő férje mellett reprezentációs feladatokat látott el, jótékonykodott és társadalmi kapcsolataival az érdekkijárásokban is tevékenyen vett részt. Az 1890-es évek első felétől alkalmazottaik és cselédeik gyermekei számára iskolát működtetett Sárközön, aminek egyik nem titkolt célja a magyarosodás elősegítése volt a románok által is lakott településen. ANDJC Prefectura Judeţului Satu Mare Acte comite administrativ III. 1905. 2221 cutia Sárköz, 1905. okt. 27. özv. Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka grófnő levele Szatmár vármegye alispáni hivatalához

azt nagyapja bírta"[57] – reagált választóközönségének a honatya. László báróra azonban — nagyapjától és apjától eltérően — nem lesz jellemző az aktív közéleti szereplés.

Vécsey László az elemi népiskolát bejegyzett magántanulóként végezte.[58] A hét Vécsey gyermek közül hatan egy ideig párban folytatták tanulmányaikat a köztük lévő kicsi korkülönbség miatt. Ebből adódóan a testvérek közül Eszter Máriával, László Miklóssal (vagy ahogyan legtöbben hívták Mixivel), Paulina Magdával került a legszorosabb kapcsolatba. A legkisebb úrfi, József Aurél és a többiek között viszonylag nagy volt a korkülönbség. Mindegyikőjük anyanyelve a magyar volt.

A gyermekekbe már egészen pici koruktól kezdve igyekeztek belenevelni az arisztokrata öntudatot. Eszter bárónő 1925-ben így emlékezett néhai László testvéréről: „Amennyire tudta, hogy ő ki és mit követelhet a maga részére, – éppen annyira tudta is az embereket az őket megillető helyre tenni és ebben megtartani"[59]. Feljegyezte azt az esetet is, amikor a csendes, meggondolt és jó megfigyelő három éves kisbáró siránkozva panaszkodott édesanyjának, amiért a gyermekszobai személyzet őt semmibe sem veszi, ugyanis úgy hozzák neki a reggelit, mint egy kiskutyának. „Hát hogy? — kérdezte a mama — Tálca nélkül!"[60] – hangzott a válasz.

László báró középiskolai tanulmányait a fővárosi piarista gimnáziumban végezte.[61] László az első négy évben magántanulói jogviszonyosként szerepelt a nyilvántartásban, 1879 szeptemberétől azonban Miklós testvérével egyetemben elkezdett iskolába járni. Persze nevelőket, magántanárokat ezután is igénybe vettek a vizsgákra való felkészüléshez. László szerint ezek a számonkérések veszítettek korábbi jelentőségükből, hiszen az év végi jegy a hittan kivételével már nem csupán a vizsgateljesítménytől függött. Az úrfi iskolai értesítőjébe az első évben a következő megjegyzések kerültek: „sokszor figyelmetlen" — az első félév végén és „még mindig szórakozott"[62] — a második félév zárásakor. Magaviseletét jónak, illetve szabályszerűnek értékelték tanárai a négy év alatt.

A kegyesrendieknél — mint ahogyan a zárdában is, ahol a baronesse-ek tanultak — szigorú szabályok szerint folyt az oktatás. Minden napot szentmisével kezdtek, amire reggel hétkor indultak. Délelőtt iskolában voltak. A Vécsey gyerekek nevelése katolikus szellemben folyt. Ennek fontosságát az édesanya 1912. március 12-i végrendeletéhez csatolt, gyermekeinek írt búcsúlevelében is megfogalmazta: „Legyetek buzgó, hívő, hiteteket cselekedetekkel is bizonyító keresztény katolikusok; szilárdul ragaszkodjatok szent hitünkhöz – meggondol-

---

[57] ANDJC 452 Nr. inv. 154/I. 1866. márc. hava Levél a választóközönséghez

[58] Ez a gyakorlatban úgy működött, hogy a szülők nevelőket fogadtak mellé és csak vizsgázni járt be a budapesti józsefvárosi Ősz utcai népiskolába.

[59] ANDJC 452 Nr. inv. 82 Fragmente de însemnări 1817–1905. (a továbbiakban: Nr. inv. 82) 1925. júl. 12. Vécsey Eszter feljegyzései Vécsey Lászlóról

[60] Uo.

[61] A gimnáziumok ekkor nyolc osztályos rendszerben működtek és a felsőfokú tanulmányok végzéséhez érettségi vizsga szükségeltetett.

[62] ANDJC 452 Nr. inv. 196 László II. Vécsey Adeverintâ de scolarizare 1874–1885.

ván hogy az élet sokféle viszontagságai között az erős hit az egyedüli biztos támasz. Alkalmazzátok hozzá cselekedeteiteket úgy a magán, mint a közéletben is! Legyetek szeretett hazánk hű, jellemes derék fiai: munkálkodjatok folyton felvirágoztatásán! Egyszersmind legyetek apostoli királyunk hűséges bár nem szolgai szellemű fiai!"[63] – szólt a dinasztia iránti lojalitással összeegyeztethető patriotizmus által vezérelt instrukció.

Mind a Vécsey, mind a Dessewffy család uralkodóhűsége miatt fontos volt a királyi családdal való kapcsolattartás. Blanka császári és királyi palotahölgyként és csillagkeresztes hölgyként[64], Vécsey báró — apjához és nagyapjához hasonlóan — császári királyi kamarásként bejáratos volt az uralkodói udvarba, részt vettek bizonyos udvari eseményeken. A család természetesen képviselve volt mind Ferenc József 1867. június 8-i, mind Károly Ferenc József 1916. december 30-i koronázásán. IV. Károly trónra lépését Vécsey József már nem érte meg. Az eseménnyel kapcsolatos híradások azonban alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az ekkor 74 éves, a betegségtől testileg és szellemileg megviselt Blanka grófnőt — talán életében utoljára — kizökkentsék apátiájából. Két fia, László és Miklós benne volt a koronázási bandériumban, veje, Sztáray Sándor zászlóvivő feladatot is kapott. A Vécsey család hölgytagjai nevében Paulina jelent meg magyar díszöltözetben a szertartáson.

Vécsey József 1868 januárjában jelen volt a haditengerészeti múltjában hozzá közel álló Miksa mexikói excsászár bécsi temetési ceremóniáján, mely esemény eléggé fölkavarta. „Tegnap szerencsésen elhoztuk boldogtalan egykori gazdámnak hulláját és ma lesz a temetés 3 órakor. Én az egész idő alatt igen meg voltam hatva a sokkszerű visszaemlékezések és a mindenfelől hallott számtalan szomorú részletek által, úgyhogy most is nagyon melankolikus hangulatban vagyok. Utazásom részleteit, valamint a hallottakat majd szóval fogom elmondani és ti is meg lesztek hatva a balsors ezen végzetes nagyszerű működése által. Nyugodjon már most békében szegény Miksa"[65] – osztotta meg gondolatait feleségével.

A báró részt vett 1892-ben abban a hódoló bandériumban is, amely Ferenc József és Erzsébet megkoronázásának 25. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen tisztelgett az uralkodópár előtt.

Az uralkodócsaládhoz történő kapocs még szorosabbá fűzéseként értékelhetjük, hogy László fiatalabb nővére, Vécsey Mária bárónő 1890-ben Ferenc József és Erzsébet királyné 1868-ban született leányának, Mária Valéria főhercegnőnek az udvarhölgye lett.[66] Ez a pozíció a Vécseyek számára jól gyümölcsöztethető társadalmi és adott esetben politikai kapcsolatok kiépítését, illetve fenntartását is elősegítette.

---

[63] ANDJC 452 Nr. inv. 189 Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka 1912. márc. 12-én gyermekeihez intézett búcsúlevelének Vécsey Eszter általi másolata

[64] A Csillagkereszt Rendet a Habsburgok csak szűk körben, csupán származás alapján adományozták férjezett arisztokrata nőknek elsősorban jótékonysági téren végzett tevékenység elismeréseként.

[65] ANDJC 452 Nr. inv. 154/I. Bécs, 1868. jan. 18. Vécsey József Dessewffy Blankához

[66] A gyermek Mária Valéria nevelőnője Vécsey József testvére, gróf Kornis Miklósné Vécsey Mária (1842–1929) volt.

Vécsey Mária 1871 őszén hét évesen került Eszter nővérével a bécsi Sacré-Coeur (Szent Szív) zárda intézetébe, ahol kilenc évig nevelkedtek. Mivel az osztrák környezet kissé rossz hatást gyakorolt Eszter magyar helyesírására, László célként tűzte ki, hogy nővérét jó stílusú, tökéletes magyar írásra szoktatja, ezért a leveleiben néhol előforduló apróbb hibáit (mint például ékezetek lemaradása vagy fölcserélés, betűtévesztések, magyartalan kifejezések...) folyamatosan javította. Máriát 1883 januárjában mutatták be Erzsébet királynénak Budapesten egy társas összejövetel alkalmával. Udvarhölgyként rendkívül érdekelték a politikai hírek, nagy érdeklődéssel olvasott ilyeneket édesanyja leveleiben. Ezeket az információkat a Pesti Naplóból, a Hazánkból, a Pester Lloydból, a néppárti Alkotmányból egészítette ki, és természetesen az udvari környezetben is megtárgyalták a történéseket. Az 1890-es évek első felében nagy figyelmet szentelt a hazánkban folyó egyházpolitikai küzdelmeknek. „Nagy érdekkel kísérem a polgári házasság ellen irányuló mozgalmat és igen örülök neki, és az egyéb aspektusait a dolgoknak, s örülök, hogy Papa a Nemzeti Párt mellett lépett fel Szatmáron. Ki tudja mennyi örvendetest ír meg maga édes Mami erre nézve is ebben az esztendőben?!"[67] – írta édesanyjának, aki szinte rajongott Apponyi Albertért, de a család valamennyi tagja óhajtotta a gróf politikai sikerét. „Most Apponyi megint megcsinálta a Nemzeti Pártot jászberényi beszédében, s ami eredeti volt, Károlyi Pista lelkes tósztjában teljesen melléje állott. Mindég úgy meg tudja az embert nyerni azáltal, hogy sokat hányódott lelke mégis képes a lelkesedésre"[68] – nyilatkozott a család legkiegyensúlyozottabb egyéniségének tekinthető Vécsey Magda 1904-ben.

Erzsébet királyné meggyilkolása mélyen lesújtotta az udvart. Vécsey Mária így írt erről: „Igen frappírozott [megdöbbentett] első nap szegény király változott hangja s modora. Nem csuda. F[ő]h[erce]gné Bécsből hozott magával édesanyja holmijából többféle emléket, összegyűjtött leveleket, stb., de nevezetesen az inget, mely rajta volt, amikor a szerencsétlenség történt. Egy kis lyuk van rajta[ide rajzolva egy L alakú lyuk], s körülötte egy véres nedvességtől maradt folt – tanúi a nagy s pótolhatlan veszteségnek. Tegnap volt 3 hete hogy történt. Szegény fhgné azt mondja, hogy jóformán eddig rá sem ért realizálni, mily szerencsétlen ő maga...A megszámlálhatlan sok között aki gyászolja oly kevés pár ember az, aki igaz valójában ismerte anyját, kit oly sokan tévesen ítélnek meg, habár nem rosszindulatúan."[69]

A Vécsey házaspár természetesen többi leányát is igyekezett bevonni az uralkodócsalád látószögébe.[70] Blanka grófnő 1891-ben tartotta elérkezettnek

[67] ANDJC 452 Nr. inv. 178 Maria Vécsey Corespondentă 1880–1917. (a továbbiakban: Nr. inv. 178) Lichtenegg, 1893. jan. 18. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

[68] ANDJC 452 Nr. inv. 211 Fülek, 1904. jún. 20. Vécsey Magda Vécsey Miklóshoz

[69] ANDJC 452 Nr. inv. 178 Wallsee, 1898. okt. 2. Vécsey Mária Dessewffy Blankához

[70] Paulina és Magda is megkapta a Csillagkereszt Rendet, mely kitüntetéssel együtt járó feladatukat (a szenvedőkkel, betegekkel való törődést) komolyan szem előtt tartva az első világháború idején kivették részüket a sebesültellátásból. 1914 őszén intenzíven ápolták a Monarchia csapatainak galíciai veresége következtében Nagymihályba özönlő sérülteket. Özv. gróf Cebrian Istvánné született Vécsey Magdolna bárónő ezt követően az ungvári járványkórházban, majd katonai barakktelepen, ezután a sátoraljaújhelyin, utóbb ismét az ungvárin gyógyította a beteg katonákat. 1916 nyarán csatlakozott ahhoz a hölgymisszióhoz, amely a Vöröskereszt szervezésében az oroszországi fogolytá-

az időt arra, hogy a királyné fogadási ünnepélyén Paulinát is bemutassa, aki egyébként következő évben a pár hónapig depressziós, legyöngült állapotba került Mária testvérét „helyettesítette" az uralkodócsaládnál. László is gyakran megfordult az udvarban katonai pályafutása idején, akár Mária meglátogatása kapcsán is.[71]

László báró katonai karriere 1883-ban vette kezdetét. Az érettségi vizsga letételét követően a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium[72] értesítette Vécsey Józsefet, hogy az uralkodó László fia részére a bécsújhelyi (Wiener-Neustadt-i) katonai akadémia[73] első osztályába magyar állami alapítványi helyet adományozott.[74]A dualizmus idején az iskolaformák közti átjárhatóság miatt a gimnázium elvégzése után is lehetőség nyílt a katonai képzés elkezdésére.[75] A szeptember 17-i felvételi vizsga sikeres letétele után nehéz, mondhatni krízises időszak következett László életében. Eszter testvére szerint „a ráerőszakolt helyzetben elveszítette hitét"[76], s ettől kezdve mindig volt benne valamiféle bizalmatlanság, kételkedés, ami eleinte balsikerekben, az apjuk halála után pedig tétovázásban, kapkodásban és nagymérvű idegességben nyilvánult meg. „Igen bizalmatlan lett a legközelebbi hozzátartozói irányában."[77]

László Wiener-Neustadt-i tanulmányai a hadnagyként letett esküvel zárultak. A ceremóniára Ferenc József születésnapján, vallási keretek között ke-

---

borok meglátogatását kapta feladatul. A nehézkesen induló küldetésből hazatérve pedig a kaposvári kórházban hasznosította magát.

[71] Vécsey Mária 1904-ben vett búcsút Mária Valéria főhercegnőtől, és teljesen Istennek ajánlva magát bevonult a budapesti Jézus Szent Szíve zárdába.

[72] Az Osztrák–Magyar Monarchia többszintű védereje három különböző minisztérium felügyelete alá tartozott. A császári (és) királyi hadsereg a Császári és Királyi Hadügyminisztériumhoz, a magyar királyi honvédség a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumhoz, a Landwehr pedig a Császári és Királyi Honvédelmi Minisztériumhoz.

[73] A Mária Terézia Katonai Akadémiát (Theresianische Militärakademie) 1751-ben alapította az uralkodónő. Az eredetileg tizenegy éves képzés fokozatosan apadt három évre. Vizsgált korszakunkban innen került ki a tisztikar elitjét alkotók jelentős része. A katonai tisztikar nemzetiségi vizsgálatához l. Hajdu Tibor: A közös hadsereg magyarországi tisztjeinek nemzeti, vallási, szülőhely szerinti megoszlása a dualizmus korában. Századok 131. (1997) 1223–1264. – A pesti Ludovika Akadémián a katonai képzés beindítása (1872) rendkívül vontatottan haladt, és sokáig természetesen a nívós Theresianumnál jóval alacsonyabb színvonalat képviselt. Az egyenjogúsításra 1897-ben sor került ugyan, de míg utóbbiból a végzettek hadnagyként kerültek ki, addig a tanulmányaikat befejezett ludovikások rendfokozata a teljesítmény függvényét képezte. Hadnagyok csak a jó és igen jó eredménnyel végzők lettek. Elégséges minősítéssel hadapródok, elégtelennel altisztek váltak belőlük. A felzárkózási folyamat azonban sikeresen haladt. Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. In: Ad acta: a Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003. Szerk. Lenkefi Ferenc. Bp. 2004. 103–146.

[74] ANDJC 452 Nr. inv. 199 Socoteli financiare 1903–1917 (a továbbiakban: Nr. inv. 199) 7241/1883 Szabolcs vármegye alispánjának értesítése a magyar királyi honvédelmi miniszteri leiratról. Vécsey László katonai pályára irányításában minden bizonnyal jelentős szerepet játszhattak a családi hagyományok, valamint a hadsereget szívügyének tekintő Ferenc József osztrák császár és magyar király iránti lojalitás.

[75] A katonai képzőintézmények háromszintűségéhez (alap-, közép- és felsőfok) részletesebben l. Miklós Zoltán: Katonai nevelés és képzés az osztrák–magyar kiegyezéstől az első világháború végéig (1867–1918). Honvédségi Szemle 63. (2009: 4. sz.) 67–70.

[76] ANDJC 452 Nr. inv. 82 1925. aug. 12.

[77] Uo.

rült sor. Ezen László szülei is jelen voltak, akiket külön büszkeséggel töltött el, hogy fiuk egyike volt azon négy ifjúnak, akik az oltárnál feladatot kaptak. Ezek kijelölésénél két szempont dominált: kiváló eredmény a tanulásban, valamint a jó megjelenés. László külsejéről Eszter testvére a következőképpen vélekedett: kék szem, dús szemöldök és hosszú szempillák – vonásai erősek, nemesek, de nem kemények. Arcszíne fehér, gyöngén piros, mely nyáron barnára égett. Egy ideig dús körszakállat viselt, majd a huszároknál[78] egy kis szőke bajuszt eresztett meg. Szőke hajzata dús volt és göndör, alakja szikár, vállai erősek és szélesek. Nővére szerint a gyorsabb előrelépést biztosító hadászati iskola azért nem vonzotta, mert tartott a hadsereg kötelékében is jellemző protekciós rendszer számára negatív következményeitől, „mely a jobb családbeli magyar ifjakat onnan rendszeresen kiszorította, – hogy a tolakodó izraelita ivadékot felszínre hozhassa!"[79] Vécsey Eszter e keserű feljegyzése — melyet 1925-ben, a trianoni határrendezést, valamint László halálát követően vetett papírra — jól érzékelteti a történelmi magyar arisztokrácia jelentős mértékű társadalmi státuszvesztése következtében fölerősödő antiszemitizmust. A hadsereg egyébként valóban toleráns magatartást tanúsított a zsidók irányában a dualizmus idején. A legmagasabb rangok is elérhetővé váltak számukra,[80] sőt bejutottak az Eszter bárónő által említett bécsi császári és királyi Hadiiskolába (Kriegsschule) is, amely a vezérkari tiszteket képezte.[81]

László 1886 szeptemberében a 14-es dragonyosezredben hadnagyként kezdte meg katonai pályafutását cseh területeken. A dualizmus kori Magyarországon a katonatisztek társadalmi megbecsültsége jelentősnek minősíthető még akkor is, ha az 1880-as évek végéig a magyar társadalom erős ellenérzést táplált a hadsereggel szemben. A hivatásos tisztikar anyagi elismerése viszont — legalábbis az első világháború előtti évekig — nem volt kiemelkedően magas.[82] A tőlük elvárt mobilitásból adódó áthelyezések gyakran sok kellemetlenséggel és pluszköltség-

[78] Vécsey László a 9-es számú huszárezred századosaként vonult tartalékba. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének összetételéről könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésünkre. A témához a teljesség igénye nélkül l. többek között Balla Tibor: A magyar királyi honvéd lovasság. 1868–1914. Hadtörténelmi Közlemények 113. (2000) 577–603.; *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története, 1848–1918. Bp. 1993.; *Galántai József*: Magyarország az első világháborúban. Bp. 2001. Feltétlenül említést érdemel a Hadtörténelmi Levéltár nagyszabású vállalkozásaként napvilágot látott munka is. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje I. Az osztrák–magyar haderő első világháború alatti magasabb parancsnokságai. Szerk. Szijj Jolán. Bp. 2001.

[79] ANDJC 452 Nr. inv. 82 1925. júl. 12.

[80] Főleg a kikeresztelkedett zsidók számára.

[81] A Hadiiskola elvégzése automatikus bekerülést jelentett a Monarchia rendkívül szűk katonai elitjébe. Ez pedig jó eséllyel kecsegtetett a tábornoki rendfokozatok eléréséhez. A zsidók hadseregben betöltött szerepének értékeléséhez l. többek között Erwin A. Schmidl: Juden in der k. (u.) k. Armee 1788–1918./ Jews in the Habsburg Armed Forces. Studia Judaica Austriaca XI. Österreichisches Jüdisches Museum Eisenstadt 1989.; *Deák I.*: Volt i. m.; Deák István: Zsidó katonák a Habsburg-monarchiában. Világosság 33. (1992) 430–439. stb. Szigethy-Piros János is behatóan foglalkozik a kérdéssel A magyarországi zsidóság integrációja a nemzeti haderőbe című PhD disszertációjában (a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen megvédve 2008-ban)

[82] A problémakör elemzéséhez részletesebben l. elsősorban Deák István és Hajdu Tibor munkáit. *Deák I.*: Volt i. m.; *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei. Bp. 1999.; Hajdu Tibor szerk.: „A magyar katonatiszt" (1848–1945). Bp. 1989.

gel jártak, hiszen Vécsey báró — stabil anyagi háttere miatt — a tisztek azon csoportjához tartozott, akik nem a kaszárnyában laktak. A közeli magánszállás a laktanyai létnél valamivel szabadabb életvitelt tett lehetővé. „A lakásom 2 szobából áll, s egy a legényemnek. A szobák nem túlságos nagyok és jól fűlnek. Persze hogy kár volt Tausban a lakásomra annyit spendírozni [rákölteni], de hát ki gondolta azt, ami történt. L' homme propose, Dieu dispose. [Ember tervez, Isten végez.] Pedig itt is muszáj leszek egy pár forintot kiadni, hogy a lakásom kissé rendesebb legyen. De mindenesetre egy minimummal"[83] – bosszankodott 1886 novemberében. Ilyenkor természetesen hazulról érkezett a munníció,[84] sőt édesanyja gyakran lepte meg csomagokkal is, melyekben mindenféle finomságot — vadpástétomot, tortát, ananászt és más gyümölcsöket, bort, sonkát, szalonnát — küldött fiának. A nagy lótenyésztői hírnévvel[85] rendelkező papától sokszor „igényelt" lovat, ugyanis gyakran előfordult, hogy paripái megsérültek. Vécsey József időnként nem szívesen teljesítette fia kívánságait, így László a meglehetősen indulatos leveleken túlmenően lánytestvérei közbenjárását is igénybe vetette célja sikerre vitele érdekében. Úgy gondolta, hogy egy arisztokrata katonának ez egyébként is jár. „Ha sejtették, hogy a letört ló helyébe mást kérni fogok, nem kellett volna ilyen sokáig fundálni egy ilyen lakonikus válaszon. Ha nincs, hát nincs. Ebbe nekem csakúgy bele kell nyugodnom, mint a végzetbe; — de az a bizalmatlanság esik rosszul nekem, mellyel papa részéről ezügyben találkozom[86] — írta sértődötten Mária nővérének. Vécsey László családi üzenetváltásai egyébként arról tanúskodnak, hogy sorsába beletörődött. Különösebben nem panaszkodott, de főleg anyjához szóló leveleinek egy-egy mondatából azért kiolvasható, hogy életével nem volt teljesen elégedett. Mária testvére Mária Valéria főhercegnő udvarhölgyévé való kinevezésekor ezt írta: „... nem tudom gratuláljak-e vagy sajnálkozzak felette? A magam részéről boldogtalan lennék egy olyan állásban, amelyben másnak a kényén-kedvén kellene eligazodnom: olyan feljebbvaló akaratán járni, aki sem a világot, sem az embereket nem ösmeri: bíborban születvén! Hiszen mi is katonák, sokat szenvedünk feljebbvalóinktól, és Isten tudja mennyi keserűséget nyelünk gyakran: de megvigasztal a tudat, hogy nagy gondolat vezényel – nemes célt szolgálunk."[87] Persze felettesei között olyan tisztek is voltak, akiket kedvelt. 1886 novemberében így adott hírt magáról Klattauból: „Itt sokkalta jobb dolgom van, mint Tausban. Primo: a kapitányom egy igazi gentleman, kivel lehet beszélni, tökéletes szabad rendelkezést enged mindenben. Azután az embernek minden elfoglaltsága dacára is van ideje magára is gondolni. A társaság sokkal számosabb és jobb etc. etc. Az ezredes egy roppant kedves ember. Egyszóval én csak gratulálhatok magamnak, ha ide tettek."[88] Tausba visszakerülve azonban ismét nem

[83] ANDJC 452 190 Corespondentă 1860–1944. (a továbbiakban: Nr. inv. 190/II.) Klattau, 1886. nov. 14. Vécsey László Vécsey Eszterhez

[84] Ebben az időben katonatiszt csak abból válhatott, aki mögött állt valamiféle anyagi háttér.

[85] Kiemelkedően jó hírnévvel bírt angol félvértenyészete a csegöldi uradalomban. Szatmár vármegye 306.

[86] ANDJC 452 177 Maria Vécsey Corespondentă primită 1880–1917. (a továbbiakban: Nr. inv. 177) Taus, 1890. jún. 10. Vécsey László Vécsey Máriához

[87] ANDJC 452 Nr. inv. 82 Levélkivonatok, 1889. szept. 11. László levele a mamához

[88] ANDJC 452 Nr. inv. 190/II. Klattau, 1886. nov. 24. Vécsey László Vécsey Eszterhez

túl kellemes körülményekben volt része. „..dacára az igazán kegyetlen hőségnek az én fent említett tulajdonságú főnököm nem átall bennünket 4 nap egymás után minden igaz ok nélkül „Helm"-mel [sisakkal] rukkoltatni ki. Ma azonkívül ½ 2-kor éjjel, s kint mulattatott ½ 7-ig, akkor hazamentünk és 9-től 11-ig 26–33° temperatúrában remondákat[89] lovagoltatott velünk"[90] – számolt be a mindennapokról nővérének. Tudjuk, hogy a katonai felettes jóindulatának megszerzése elengedhetetlen kritériumát jelentette a ranglétrán való előrelépésnek. Előmenetel tekintetében Vécsey László katonai karrierútját nem értékelhetjük dinamikusnak, hiszen három éves akadémiai tanulmányokat követő tizenhat év szolgálat után századosként hagyta el a pályát. Természetesen ebben releváns szerepet játszott az a tényező is, hogy szolgálati ideje alatt nem zajlottak nagy háborúk.

Vécsey József 1902. május 28-i halálát[91] követően László fia örökölte a sárközi és a szennai uradalmat, Miklós a nyíracsádit, az egyházi pályára lépő József Aurél osztályrésze pedig a csegöldi lett. Vécsey László kilépett a hadsereg kötelékéből és birtokaira kezdett koncentrálni. A világháború kitörésekor azonban a Honvédelmi Minisztérium parancsára behívták aktív automobilita (autós) szolgálatra. Ez azt jelentette, hogy Budapesten állandó készenlétben kellett várnia az instrukciókat. Egyik bécsi útja előtt így értékelte a helyzetet: „Elég unheimlich [ijesztő] dolog most autom.[obil]on utazni. Annyi a baleset, a kedélyeket a kémekre és francia pénzt transzportáló motorokra heccelték, úgy hogy se szeri, se száma a legfurcsább kalandoknak. – De ezek közt van tragikus kimenetelű is."[92] 1914 szeptemberében a pétervváradi (petrowaradini) főhadiszállásra vezényelték, majd novemberben Temesvárra. Katonai összecsapásokban sem eddig, sem ezt követően nem vett részt, de belefásult az örökös várakozásba, gyomra és egészsége megsínylette a mostoha életmódot. Mindamellett viszonylag gyakran eltávozhatott. A parlamenti ülésszakok — melyeken ő is, Miklós öccse is és Sztáray Sándor sógoruk is főrendiházi tagként[93] lehettek jelen — szabadságot jelentettek. Ilyenkor birtokszemléket tartott vagy a fővárosban intézte a hitelügyeket, de időnként még egy-egy vadászat is belefért a programba. 1916 elején áthelyezték a sziléziai Teschenbe, ahol széles körű nyelvismeretét hasznosította, ugyanis irodai aktafordítóként dolgozott. Itteni életét monotonnak, de „nem kellemetlennek" minősítette. Teschenben megismerte Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök feleségét is. László bárót 1916. december végén őrnaggyá léptették elő. Így tehát ötven esztendősen a főtisztek sorába lépett.

Vécsey László rövid politikai karriere az 1905–1906-os kormányzati válság idején indult. „Ki lesz most főrendiházi elnök? Ha nem is érdekel különösen a magas politika, ezt mégis tudni szeretném"[94] – érdeklődött édesapjától 1888.

---

[89] A remonda fiatal, még be nem tanított katonaló.

[90] ANDJC 452 Nr. inv. 177 Taus, 1889. júl. 11. Vécsey László Vécsey Máriához

[91] A főrendiház megemlékezését báró Vécsey József haláláról l. Az 1901. évi október 24-ére hirdetett országgyülés főrendiházának naplója. I. Bp. 1902. 169. XIII. ülés 1902. jún. 19-én

[92] ANDJC 452 ANDJC 452 Nr. inv. 209 Corespondentă 1880–1930. (a továbbiakban: Nr. inv. 209) 1914. aug. 13. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

[93] Vécsey László 1901 óta, Miklós 1905-től kezdve volt tagja a főrendiháznak.

[94] ANDJC 452 Nr. inv. 82 Levélkivonatok, 1888. jan. 25.

január 25-i levelében. Ekkor talán még maga sem hitte volna, hogy az atyai példát követve egyszer ő is országgyűlési képviselőként fog tevékenykedni. Vécsey László — mint ahogyan Sztáray Sándor sógora, valamint Dessewffy Aurél nagybátyja is — az ifj. Andrássy Gyula nevével fémjelezhető, nagyrészt tekintélyes földbirtokokkal rendelkező arisztokratákból álló politikai csoportot, az Alkotmánypártot[95] erősítette az 1906-os választások idején. Tisza István miniszterelnök 1904. november 18-i akciója, az úgynevezett zsebkendőszavazás[96] után Andrássy Gyula és támogatói, a „disszidensek" elhagyták az 1875 óta kormányzó Szabadelvű Pártot. A november 19-én megalakult Tisza-ellenes úgynevezett ellenzéki koalícióhoz való csatlakozás gondolatát Andrássy november 23-án még elutasította. December 1-jei gálszécsi beszédében azonban megváltoztatta álláspontját. Így a december 13-i, a magyar képviselőház történetébe szégyenfoltként[97] bevonuló parlamenti ülésen a „disszidensek" már az ellenzéki koalíció tagjaként vettek részt.[98] Az 1904 végére kialakult parlamenti anarchiára Ferenc József 1905. január 3-án az országgyűlés feloszlatásával válaszolt. Az 1905-ös képviselő-választások a dualizmus történetében példátlan eredményt produkálva ellenzéki győzelmet hoztak. A három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt megbukott, mert csak 159 mandátumot tudott szerezni. Vécsey Lászlót 1905-ben még nem foglalkoztatta a képviselőjelöltség gondolata, de Miklós testvérének felléptetése felmerülhetett „disszidens körökben", mert az aranyosmeggyesi választókerület 1905-ös szabadelvű párti győztese, a bikszádi fürdőtulajdonos Szentiványi Gyula köszönőlevelet intézett Vécsey Miklóshoz, amiért a báró levélileg értesítette őt, hogy nem indul el ellene. „Én László fivérednek is kijelentettem, miszerint azon esetben, ha szabadelvű párti programmal lépsz fel, én a mandátumra nem reflektálok. Tekintve azonban a mostani viszonyokat, Neked magadnak is be kell látnod, hogy erkölcsi kötelességemmé van téve, miszerint jelöltségemet feltartsam. Reménylem azonban, hogy nemsokára, —

---

[95] Andrássy 1905. jan. 2-án alakította meg híveiből a disszidensek körét, jelezve ezzel, hogy a választásokon külön irányzatként indítja jelöltjeit. Az Alkotmánypártot 1905 novemberére szervezték meg, az 1906-os választásokon már ezen a néven futottak.

[96] A parlamenti ellenzék obstrukciójának letörését célzó házszabály-revízió és az abból kibontakozó 1905–1906-os kormányválság értékeléséhez elsősorban Dolmányos István, Hanák Péter és Pölöskei Ferenc kutatási eredményei érdemelnek említést. Nem célunk a téma historiográfiai elemzését adni, ezért a tucatnyi monográfiából és tanulmányból csupán Pölöskei legfrissebb opusait kiemelve: *Pölöskei Ferenc*: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Bp. 2001.; *Pölöskei Ferenc*: A szabadelvű párt fényei és árnyai (1875–1906). Bp. 2010.

[97] A parlamenti ellenzék ugyanis úgy tartotta helyesnek, ha a nov. 18-án elkövetett erőszakra erőszakkal válaszol. Óriási pusztítást hajtottak végre, szétverték az ülésterem bútorzatát, ezt követően pedig diadalittasan pózolva az összetört darabokon fotóztatták magukat.

[98] A koalíció tagjait tulajdonképpen csupán az ellenzéki szerepkör kapcsolta össze. A nagybirtokos agráriusoknak — ellentétben a függetlenségiekkel — eszük ágában sem volt megváltoztatni a kiegyezés politikai, gazdasági rendszerét. Ők csupán a Tisza-csoportot akarták kiütni a hatalomból. A Függetlenségi Párt sem Magyarország teljes önállóságát tűzte ki célul, csupán az 1867-es építmény módosítását. Társadalmi reformpolitikája pedig egyáltalán nem az ország demokratikus átalakítását tartotta kívánatosnak, de az agráriusoktól a nemzeti és társadalmi kérdések terén rendkívül mély szakadék választotta el. Az 1905–1906-os kormányzati válság lezárulásakor alakított koalíciós kormány népszerűségi indexe azonban egy rövid ideig magas volt, hiszen a közvélemény jelentős része a 48-as házszabályok megmentőjeként, s a Fejérváry-kormány eltávolítójaként tekintett rá. A bomlási folyamat elindulása szükségszerű volt, de addig még bizonyos időnek el kellett telnie.

ha ezen csata lezajlik — ismét egy táborban leszünk; és ha majd választásra kerül a sor, ezen nobilis eljárásodat én is fogom tudni méltányolni"[99] – válaszolta az aranyosmeggyesi kerületet 1896-tól előbb a Nemzeti Párt, majd az 1899-es fúziót követően a Szabadelvű Párt színeiben képviselő apai birtokos.

Az 1905-ös képviselő-választást követően a parlamentarizmus íratlan szabályai szerint az uralkodónak a győztes koalíciót kellett volna megbíznia kormányalakítással, ami az 1867-es kiegyezés nyomán kialakult szisztéma korrekcióját eredményezte volna. Ezért Ferenc József — élve felségjogával — fél évig még a kisebbségbe került Tisza István által vezetett Szabadelvű Párt kezében hagyta a kormányrudat, majd 1905. június 18-án az ausztriai félalkotmányosság tapasztalataiból ötletet merítve egyik hűséges magyarországi bizalmasára, a kitüntetésekkel elhalmozott Fejérváry Géza báróra, a darabont testőrség parancsnokára, tehát egy katonatisztre ruházta a miniszterelnökséget. A nagypolitikában a koalíció „vezérlő bizottsága" és a bécsi udvar között folyt a kötélhúzás, amely egy 1906 tavaszáig tartó kormányzati válságot eredményezett.

A képviselőház felhívására a vármegyék jelentős részében úgynevezett nemzeti ellenállás bontakozott ki az alkotmányellenesnek nyilvánított „darabont-kormány" ellen.[100] A tiltakozó akció nemzetinek titulálása kissé megtévesztő, hiszen a „nemzeti ellenállás" gyakorlatilag a törvényhatósági, elsősorban vármegyei tisztviselők és a kormányhatalom csatája volt.[101] Az ellenállás a Fejérváry-kormány utasításainak szabotálásában, a katonai szolgálat megtagadásában és az állami adók be nem szolgáltatásában merült ki.

Vécsey László 1905 végén kapcsolódott be Szatmár vármegyében az ellenállási akciókat irányító 60-as bizottság munkájába,[102] de túl nagy aktivitást nem fejtett ki. A legaktívabb a szatmári rezisztencia szervezésében a függetlenségi párti gróf Károlyi István, a nagykárolyi és Luby Géza, a fehérgyarmati választókerület képviselője volt. 1906 márciusára sikerült elérniük a közigazgatás menetének jelentős mértékű akadályozását, de teljesen megbénítani nem tudták, mert a Fejérváry-kormány belügyminiszterévé avanzsáló Kristóffy József helyébe lépő Nagy László főispán is jelentékeny bázissal rendelkezett.

A kormányzati válság az 1906-os úgynevezett áprilisi titkos paktum megkötésével ért véget, melyben az ellenzéki koalíció a kormányra kerülés fejében programfeladást hajtott végre, azaz lemondott a hadseregre vonatkozó nemzeti követeléseiről, az önálló vámterületről, s csak mérsékelt választójogi reformot helyezett kilátásba. Ígéretet tett továbbá az új választások lebonyolítására, melyek április 29. és május 8. között kerültek megrendezésre.

---

[99] ANDJC 452 Nr. inv. 189 Apa, 1905. jan. 5. Szentiványi Gyula Vécsey Miklóshoz

[100] Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyülés képviselőházának naplója. I. Bp. 1905. 461–475.

[101] A közigazgatási tisztviselők különböző csoportjainak elemzéséhez l. Szabó Dániel: Századfordulós azonosulásformák. Valóság 34. (1991: 11. sz.) 23–31.

[102] Az 1905. dec. 28-i vármegyei közgyűlésen a nemzetiségi Lukács Konstantin kilépésével megürült helyre a megyebizottsági tagok báró Vécsey Lászlót választották meg. Ezt a közgyűlést a Nagy László által kirendelt csendőrség szuronyai miatt nem a megyeházán, hanem a városi tornacsarnokban tartották meg. ANDJC Prefectura Judeţului Satu Mare Acte comite suprem 1906. 2228. cutia 24999–1425/905. Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1905. dec. 28-án tartott rendkívüli közgyűléséről

Az aranyosmeggyesi választókerületben báró Vécsey Lászlónak meglehetősen kemény harcot kellett vívnia a győzelemért dr. Tatár János nemzetiségi jelölttel. Hazánkban a nemzetiségi mozgalmak az 1890-es évektől megerősödtek, ugyanis a nemzetiségi pártok — felhagyva az 1870-es évektől kezdődően alkalmazott politikai passzivitással — egyre határozottabban törekedtek a képviselői mandátumszerzésre. A magyar kormányzat a dualizmus válságperiódusában is határozottan ragaszkodott az egy politikai nemzet elv alkalmazásához.[103]

Szatmár vármegyének három választókerületében (az aranyosmeggyesiben, a nagysomkútiban és a krassóiban)[104] indított a Román Nemzeti Párt jelöltet 1906-ban, ami jelentősen fölkorbácsolta a kedélyeket. Ez szűrhető le azokból a főszolgabírói jelentésekből is, amelyek a kirendelendő karhatalmak típusáról és létszámáról nyilatkoztak. Míg a csengeri kerületben — ahol „egyhangúnak" ígérkeztek a választások — elegendőnek tartották harminc lovas és húsz gyalog csendőr jelenlétét, addig az aranyosmeggyesiben már harminc csendőr, két század gyalog és fél század lovas katonaság, a nagysomkútiban pedig a húsz lovas csendőrön túl egy század gyalog katonaságra („és pedig nem Szatmárról, ahol legtöbbnyire oláh a legénység"[105]) és egy század huszárságra is igényt tartottak a rendfenntartásért felelős közegek. Nagysomkúton azonban a képviselő-választástást megelőző karulyai vérengzés[106] miatt a Kővárvidék című lap szerint 825 fős karhatalom teljesített szolgálatot 1906. május 3-án.[107]

---

[103] A dualizmus kori nemzetiségi kérdéshez l. többek között a Kemény G. Gábor által sajtó alá rendezett kiadványsorozatot: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I–VI. Bp. 1952–1985. Idevágó munkák továbbá Borsi-Kálmán Béla: Töredékes látlelet az erdélyi románság sérelmeinek társadalomtörténeti gyökereiről. Adalékok a nemzeti-nemzetiségi kérdés /magyar/ megközelítéséhez. LIMES 9. (1996: 3. sz.) 71–78.; *Czövek István*: Ausztria és Magyarország az orosz sajtó tükrében. Nyíregyháza 2006.; *Romsics Ignác*: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században. Bp. 1998.; *Szarka László*: Szlovák nemzeti fejlődés, magyar nemzetiségi politika 1867–1918. Pozsony 1995.; Szász Zoltán: A román kérdés Tisza István első kormányának politikájában 1904. Történelmi Szemle 11. (1968) 254–312. stb.

[104] Az aranyosmeggyesiben báró Vécsey László ellenfeleként dr. Tatár Jánost, egy román takarékpénztár igazgatóját és tekintélyes ügyvédjét. A nagysomkútiban két leendő miniszterelnök állt szemben egymással: az alkotmánypárti dr. gróf Teleki Pál és dr. Vajda - Voevod Sándor (Alexandru Vaida-Voevod). A krassóiban pedig a Szabolcs vármegyéből „importált" függetlenségi párti Pilisy István és Lukács (Lukácsiu) Konstantin józsefházi plébános, a románok között nagy tiszteletnek örvendő dr. Lukács László lacfalusi görög katolikus lelkész testvére. Egyik nemzetiségi jelölt sem szerzett mandátumot Szatmár vármegyében. Dr. Vajda-Voevod Sándort azonban Alsófehér vármegyében a magyarigeni választókerület választásra jogosultjai bejuttatták a parlamentbe. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K 26 Miniszterelnökségi Levéltár (a továbbiakban: K 26) 4559/906. ME. 688. cs.

[105] SZSZBML IV. B. 757. Szatmár vármegye alispánjának iratai (a továbbiakban: IV. B. 757.) 28. d. Főispáni távirat a belügyminiszternek 1906. ápr. 21.

[106] Dr. Vajda-Voevod Sándornak a képviselőház 1906. máj. 30-i ülésén tett interpellációja kapcsán elrendelt vizsgálathoz l. MOL 148 Belügyminisztériumi Levéltár. Elnöki iratok 1906–13–4687; SZSZBML IV. B. 751. Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági jogú város főispánjának iratai. Elnöki iratok 3. d. 61017/1906. I-a.; 64020/1906. I-a.; 199 Eln./906. – A tragédiáról Ablonczy Balázs is beszámol Teleki-monográfiájában. *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Bp. 2005.; Tilkovszky Loránt még meglehetősen szűkszavúan írt a problémáról. *Tilkovszky Loránt*: Teleki Pál. Bp. 1969.

[107] Kővárvidék, 1906. május 6.

Vécsey László jelölésére 1906. április 17-én délután 3 órakor Sárközön a Rózsabokor vendéglőben került sor.[108] Anyjához írt leveléből tudjuk, hogy a báró lekéste ezt az összejövetelt, ugyanis előző este elindult Nagymihályból Sárközre, de nem szállt le időben a vonatról, mert elszunyókált, és csak éjjeli fél háromkor ébredt fel. Mivel nem sikerült különvonatot szereznie, táviratozott Sárközre, hogy küldjenek érte kocsit Tiszaújlakra, amivel azonban csak estére ért haza. A jelölőértekezlet lebonyolításában főszerepet vállaló Böszörményi Zsigmond megkísérelte rávenni a bárót a Függetlenségi Pártba való belépésre, ő azonban nem állt kötélnek. „Soha! ...csak alkotmánypárti programmal – feltételek vagy megszorítások nélkül tehetem. – S így is jó volt"[109] – informálta Blanka grófnőt fia a történtekről.

„A választás napján megpróbálnék egy kis fogadást adni, mint a lóversenyeken és a meggyesi vadászatokon. A „fönséges népet" három különböző menüvel ajándékozzuk meg: a. gatyások, b. félurak és mesteremberek, c. kóserkonyha. Az úri rend nagyon be fog csiccsenteni[110] – avatta be édesanyját Vécsey a kampány részleteibe. „Azért jöttem, hogy részt vegyek a 60-as bizottság ülésén – ahol ma semmi érdekes nem történt – illetve hogy tapogatózzam a „hangulatokat" illetően. Az új főispán kinevezése napok kérdése, a legjobb híreket hozza nekem Pestről, többek közt Kossuth Franzi „áldását", de Andrássy Gyula parancsát is: figyelni az adminisztrációt az érdekemben (pl. ad hoc lecserélni a szolgabírót)."[111] Majd tájékoztatást adott potenciális nemzetiségi vetélytársairól is: „Ellenfeleimként nevezzük meg Tatárt, Dobossyt, Erdélyit. Mindhárom ügyvéd és a „román nacionalista" pártban van. A kinevezett főispán megígérte, hogy »arról majd teszünk«. Ez idáig semminemű intézkedést nem tettek. Programbeszédből egy lesz, Újvárosban [Avasújvárosban]. Megpróbálom rávenni Károlyi Pistát, hogy megtartsa, vagy a szatmári jelöltet, a híres zsidót, Kelement. Ami engem illet, nem sok hozzáfűzni valóm van. Követni kell a divatot: a nagyközönség szája íze szerint beszélni vagy beszéltetni"[112] – írta Vécsey báró, aki ifjúkorában alapos felkészítést kapott a társasági életben való sikeres helytálláshoz, de nagy valószínűséggel nem a szónoklás képezte legkedveltebb tevékenységét. Ennek ellenére a helyi sajtó híradásai szerint „a népszerű jelölt az Alkotmánypárt programját meggyőző és népies módon ismertette választói előtt"[113], akiknek száma körülbelül ezer főre rúgott 1906. április 26-án Avasújvárosban a nagyvendéglő előtti téren. Az ilyenkor alkalmazott rítusrendet követve a bárót vállaikon vitték kocsijához a választópolgárok. Mivel az avasi választók jelentős

---

[108] ANDJC 452 Nr. inv. 194 Corespondentă (a továbbiakban: Nr. inv. 194) Meghívó a jelölő értekezletre 1906. ápr. 14.

[109] ANDJC 452 Nr. inv. 189 Nagykároly, 1906. ápr. 18. Vécsey László Dessewffy Blankához francia nyelven – A helyi lapokban egyébként a hivatalos jelölés meg nem ejtéséig előfordult, hogy függetlenségi jelöltként emlegették. Szinérváralja, 1906. április 15.

[110] ANDJC 452 Nr. inv. 189 Nagykároly, 1906. ápr. 18. Vécsey László Dessewffy Blankához francia nyelven

[111] Uo.

[112] Uo.

[113] Szamos, 1906. április 29. – A programbeszédről tudósított továbbá: Szatmárnémeti, 1906. április 29., Szinérváralja, 1906. május 1.

részben román ajkúak voltak, meggyőzésük érdekében Kelemen Samu szónoklata után Demján Titusz görög katolikus lelkész intézett román nyelven beszédet a hallgatósághoz.

A kor szokásai szerint a papok is jelentős szerepet vállaltak a kampányban. A Vécseyek levéltárában lapuló „nyugták" szerint egyik lelkész 1500 koronát, egy másik 500 koronát kapott. A zsidó hitközség 200 koronás „adományban" részesült. A báró kampányában aktívan működtek közre gazdatisztjei, jószágigazgatói. Egyikőjük számadása szerint a szavazók fejenként 10 koronát tehettek zsebre Vécsey László szavazatáért, (más számadásban a „közönséges szavazóknak" fejenként 2 korona járt, de szól elismervény 100 koronáról is), a korteseknek 40-50 koronát, a zenészeknek két napra 60 koronát, a 32 fuvarosnak fejenként 6 koronát fizettek.[114] Egy aranyosmeggyesi vállalkozóval kötött szerződés pedig rögzítette a választás napján az „élelmiszerjegy" ellenében felszolgálandó menüt: reggelire pörköltet és kenyeret fejenként 60 fillérért, ebédre pedig gulyást és fánkot 1 korona 20 fillérért, amihez természetesen az „italjeggyel" rendelkezőknek bor is dukált.[115] A családi levéltárban található dokumentumok szerint a választópolgárokat a kampány idején borral, sörrel, pálinkával, valamint cigaretták és szivarok osztogatásával is motiválták.

Természetesen dr. Tatár János nemzetiségi jelölt érdekében is erős kampány folyt. A főszolgabírói jelentés szerint a szinérváraljai román takarékpénztár választásra jogosult ügyfeleit hiteleik felmondásával, illetve további kölcsönfelvétel lehetőségének felfüggesztésével fenyegette, amennyiben nem a bankigazgatóra adják szavazatukat. A jelentés kiemelte a lakosságra nagy hatást gyakorló, a takarékpénztárral szorosan összefonódott papok tevékenységét is: „az összes községi lelkészkedő papság az illető banknak igazgató, felügyelőbizottsági és részvényes tagja lévén, eltekintve az erkölcsi és politikai nyomástól, anyagi kényszer fenyegetése által is arra fog törekedni, hogy a tudatlan tömeg zászlójuk alá sorakozzék."[116]

Vécsey bárónak akadt még egy ellenfele, mégpedig Csizmadia Sándor, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselőjelöltje. Csizmadia jelölését az aranyosmeggyesi választókerületben nem a győzelembe vetett hit motiválta, hanem a szociáldemokratáknak az a századfordulót követően alkalmazott akcióformája, hogy minden politikai szituációt — beleértve a választási kampányokat is — fel kell használni elveik hirdetésére, pártprogramjuk propagálására.[117] A hatóságok a szociáldemokratákat a nemzetiségiekhez hasonlóan negatív diszkriminációban részesítették, minden alkalmat megragadva tevékenységük akadályozására. Csizmadia a következő panasztáviratot küldte Andrássy belügy-

---

[114] ANDJC 452 Nr. inv. 69 Probleme financiare legate de administarea mosiilor 1741–1923. Számadás 1906. máj. 12.

[115] ANDJC 452 Nr. inv. 199 Vállalati szerződés báró Vécsey László képviseletében Pethő György jószágigazgató és Mészáros István vállalkozó között – Aranyosmeggyes, 1906. ápr. 25.

[116] SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 2448/1906. Főszolgabírói jelentés az alispánnak 1906. ápr 22.

[117] A magyar szociáldemokrácia történetéről a rendszerváltozást megelőzően könyvtárnyi, ám elfogultságoktól nem minden esetben mentes kötetek és tanulmányok születtek. Az ezt követő időszakból haszonnal forgatható: A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Főszerk. Varga Lajos. Bp. 1999.

miniszternek április 25-én: „Ma akartam megkezdeni körutamat aranyosmeggyesi kerületben szinérváraljai járásban Bikszád és Avasújfalu községekben. Jóllehet községi elöljáróságoknál és főszolgabíráknál szabályszerűen bejelentetett, jegyző és központosított csendőrök szolgabíró rendeletére hivatkozva kijelentette, esetleges pártgyűlésünket karhatalommal vereti széjjel. Csendőrök állandóan mintegy üldöztek és poggyászomat távollétemben Bikszádon átkutatták. Zavargásokat elkerülendő kénytelen voltam Szatmárra visszatérni. Én pedig szolgabíráknak ázsiai rendeletével szemben 1874. évi 33. törvényre hivatkozva követelem, hogy belügyminiszter úr a választás szabadságának a szociáldemokrata jelölt számára is érvényt szerezzen azonnal, mert különben a bekövetkezhető eseményekért felelősséget miniszter úrra hárítom".[118] A szatmárnémeti szociáldemokrata pártszervezet elnöke is panaszt nyújtott be a belügyminiszterhez, mert az aranyosmeggyesi elöljáróság és a jegyző megtagadta pártgyűlésük bejelentésének átvételét, és a szatmári főszolgabíróhoz utasította elvtársát, mivel az aranyosmeggyesi választókerületben nem volt főszolgabírói székhely. Ezt az eljárást azért sérelmezték a szociáldemokraták, mert az 1874-es választójogi novella 104. paragrafusa értelmében át kellett volna venni a kérelmet. „Ha az aranyosmeggyesi kerületben Nagyméltóságod ki nem oktatja szigorúan a faluk basáit, akkor előre is lemondhatunk arról, hogy egyetlen pártgyűlést is tarthassunk, amint ez az elmúlt esztendőben is történt"[119] – zárta részben dühös, részben elkeseredett sorait az elnök. Andrássy tájékoztató jelentést kért az ügyben. A főszolgabíró azzal magyarázta a bejelentés tudomásul nem vételét, hogy a pártgyűlést kérelmező Makszin Tógyer már volt büntetve (15 napi elzárást és 100 korona pénzbüntetést kapott) engedély nélküli gyűlésezés miatt, így személye nem jelentett biztosítékot a közrend megőrzésére. Azt is közölte továbbá, hogy Csizmadia Sándor április 25-én programbeszédének[120] megtartására tett bejelentéseit tudomásul vette.[121] A szocialista jelölt panaszos táviratainak száma szépen gyarapodott, mert további három községben megtagadták kampánybeszédének megtartását, korteseit a hatóságok letartóztatásokkal próbálták kivonni a munkából, és még pártjának kiáltványa kapcsán is felelősségre vonták. Az ügyészségi vizsgálat azonban nem találta a nyomtatványt alkalmasnak arra, hogy izgatás vétsége miatt eljárást kezdeményezzen.[122] „Ahol különös szükség nem forog fenn sem panaszlót, se párthívei szabadságát nem korlátozni"[123] – szólt az alispán utasítása a választás előtt két nappal.

Az Aranyosmeggyesen május 3-án reggel nyolc órakor megkezdett szavazás eredményének kihirdetésére éjjeli egy óráig kellett várakoznia a választóközönségnek. Az éjszakába nyúló választási procedúra során báró Vécsey László

---

[118] SZSZBML IV. B. 757. 28. d. Csizmadia Sándor távirata a belügyminiszternek 1906. ápr. 25.

[119] Uo. 044513/1906. A szatmárnémeti szociáldemokrata pártszervezet panasza a belügyminiszterhez 1906. ápr. 23.

[120] 1906. ápr. 28-án Sárköz, Adorján, Sárközújlak, Batizvasvári; ápr. 29-én Aranyosmeggyes; ápr. 30-án K.szentmárton, Udvari, Berend és Petőháza.

[121] SZSZBML IV. B. 757. 28. d. Főszolgabírói jelentés az alispánhoz 1906. ápr. 27.

[122] Uo. Főszolgabírói jelentés az alispánhoz 1906. máj. 1.

[123] Uo. Alispáni távirat a szinérváraljai főszolgabíróhoz 1906. máj. 1.

1629, dr. Tatár János 582, Csizmadia Sándor 41 szavazatot kapott.[124] A választás tisztaságát illetően két hónappal később merült fel némi gyanú az aranyosmeggyesi körjegyző jelentése folytán, melyben arról adott tájékoztatást, hogy Papolczy Béla választási elnök a voksolás napján 30 koronát helyezett letétbe a községi elöljáróságnál. Ezt a pénzt választópolgárok adták át neki apróbb összegekben, amit állításuk szerint azért kaptak, hogy bizonyos jelöltre szavazzanak vagy a szavazástól tartózkodjanak. Az ügyészség azonban nem indított eljárást vesztegetés vétsége miatt, mert a feljelentést nem tették meg időben, azaz a cselekmény elkövetését követő harminc napon belül.[125]

Vécsey Lászlót az 1906. május 28-i parlamenti ülésen katonai múltjából adódóan a véderő-bizottságba választották be.[126] A képviselőházi naplók arról tanúskodnak, hogy a báró a „néma honatyák" csoportjához tartozott, ugyanis egyszer sem szólalt fel. Inkább családja, mintsem választóközönsége érdekében tevékenykedett. Keményen lobbizott a Miklós testvére tulajdonában lévő acsádi uradalom területén létesítendő szeszgyárért. A földművelésügyi minisztériumban dr. Mezőssy Béla egyengette az ügyet. Mezőssy 1896 óta a nagykállói választókerület függetlenségi párti képviselőjeként tevékenykedett. Az ellenzéki koalíció kormányra kerülése pedig 1906 májusában államtitkári pozícióba emelte a 36 éves tehetséges politikust.

László báró megpróbálta lusta és kényelmes öccsét is mozgósítani az ügylet keresztülviteléhez. „A pénzügyminisztériumnál én már nem tehetek semmit: voltam Wekerlénél és Popovicsnál. Menj értük vagy hozzájuk a képviselőházba 11–2 közt. Egy ilyen rebachot [hasznot] egy gőzfürdő miatt kár volna elmulasztani. – Mezőssynél is hálálkodhatnál, annak meg a minisztériuma úgyis ott van az országház közvetlen közelében."[127]

1908-ban a kormánykoalíción belüli ellentétek — ahogyan azt várni lehetett — fölerősödtek, s megindult a bomlás. Vécsey László sokat hezitált, induljon-e az egyre inkább esedékessé váló választásokon, hiszen abban mindenki biztos volt, hogy a parlament nem fogja kitölteni 1911-ig szóló mandátumát. „Nagyon bántja a gondolat, mi legyen a képviselőséggel, ő sok áldozatot hozott, s most megint eressze ki kezéből? vagy lépjen fel, de milyen programmal?"[128] – tudósított Magda a Germanicumban teológiai tanulmányainak végéhez közeledő Aurél testvérének László vívódásáról 1910. január 10-én. Végül nem méretette meg magát az 1910-es választásokon. Az aranyosmeggyesi mandátum „visszaszállt" Szentiványi Gyulára. A bikszádi fürdőtulajdonos az 1906 áprilisában önfeloszlatással megszűnt Szabadelvű Párt gárdájának újjáéledésekor megalapított Nemzeti Munkapárt színeiben aratott győzelmet.[129]

---

[124] MOL K 26 4559/906. ME. 688. cs.

[125] SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 8942 sz./kü. 1906. A szatmárnémeti királyi ügyészség határozata

[126] Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyülés képviselőházának naplója. I. Bp. 1906. 19.

[127] ANDJC 452 Nr. inv. 209 1907. jan. 17. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

[128] ANDJC 452 Nr. inv. 211 1910. jan. 10. Vécsey Magda Vécsey József Aurélhoz

[129] Sturm-féle országgyülési almanach 1910–1915. Szerk. Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc. Bp. 1910. 425.

A két Vécsey gazdálkodása

Apa és fia gazdálkodását összevetve megállapíthatjuk, hogy előbbi sikeresebb gazda volt, gazdasági mérlege pozitívabb, míg utóbbi idején az adósságok felhalmozódása, a hitelek sokasodása jellemző. Ennek egyik oka, hogy az apának nagyrészt a dualizmus nyugalmi időszakában sokkal kedvezőbb körülmények között volt lehetősége a családi birtokok irányítására. Másrészt Vécsey József a családi háttér tekintetében is sokkal szerencsésebbnek mondható. A Dessewffy család nemcsak politikai karrierjében jelentett támasztékot számára, hanem a gazdálkodás terén is. Sógora, Dessewffy Aurél például hasznos dohánytermesztési tanácsokkal látta el 1865-ben. Elküldte neki azt a kontraktust, amelyben rögzítve voltak azok a feltételek, amelyek alapján nála Szentmihályon öt éve jól jövedelmezve működött az említett növény termesztése. A szerződést minden évben megújította, és ezt javasolta sógorának is. Leszögezte továbbá, hogy „a dohánytermelés igen nagy forgalmat kíván és igen sok pepecseléssel jár és a mezőipar nehezebb és magasabb ágaihoz tartozik"[130]. Igyekezett azt is tudatosítani, hogy csakis akkor lehet sikerre számítani, ha mind a birtokos, mind a dohányosok is érdekeltté vannak téve. Erősen tiltakozott Czóbel nevű gazdának azon ötlete ellen, hogy vándordohányosokkal próbálkozzanak. „Az ily neme a mívelésnek = robot – ez pedig = rossz munka = rossz eredmény."[131] Szerinte csak a feles művelés vezethet eredményre. „Véleményem szerint sok volna egyszerre 100 holddal kezdened a dohánymívelést – elég lesz 48 hold, erre kell 12 család"[132] – tanácsolta a későbbi OMGE elnök. Számba vette továbbá a munkások számára szükséges házzal, valamint a szárítópajtával kapcsolatos költségeket is. Még belszerkezeti terveket is küldött.

Vécsey József mellett megbízható segítőtársként állt gondos és megfontolt öccse, aki rendkívül lelkiismeretesen foglalkozott a gazdasági ügyletekkel. Állandóan informálta, tanácsokkal látta el bátyját, részt vállalt a birtokszemlékben is. Döntési jogra nem tartott igényt, de a testvérek minden apró részletet megkonzultáltak. József igényelte Miklós véleménynyilvánításait. Ezeken túlmenően a báró bátyja népes családjával is gondosan törődött. Figyelemmel kísérte a gyermekek tanulmányait, vizsgáikról informálta apjukat, de ha kellett fuvarozta is őket, segített mobilizálásukban. 1903 januárjában hosszas szenvedés utáni halálakor a Szamos így jellemezte: „Az elhunyt báró egyike vala a legzárkózottabb s legkülönösebb férfiaknak. Akik őt közelebbről nem ismerték, joggal világgyűlölőnek is tartották, holott nemesen érző szív dobogott keblében; erős jellem s világos fő volt, szabadelvű nézetekkel és igen nagy műveltséggel. Visszavonultságát sokan csalódásnak tulajdonítják. Ifjú korában több világrészt bejárt, s rettenhetlen bátorságról tesz tanúságot, hogy rendszerint csak királyi vadakra vadászott. Férfikora teljes visszavonultságban telt el; nem szerepelt, fényes tehetségeinek nagy kárára, sem a társadalomban, sem a köz-

---

[130] ANDJC 452 Nr. inv. 153/I. Szentmihály, 1865. szept. 13. Dessewffy Aurél Vécsey Józsefhez
[131] Uo.
[132] Uo.

életben, s bár az országgyűlés főrendiházának tagja volt, nem vett részt a politikában... Zárkózott természetéből kifolyólag nőtlen maradt."[133]

Természetesen Vécsey József kiegyensúlyozottságához nagyban hozzájárult az a felesége által nyújtott biztos háttér, melyre élete végéig számíthatott. Ezzel szögesen ellentétes a családot nem alapító Vécsey László magánya. Nem tudjuk biztosan, hogy László báró meg nem nősülésében a nagy valószínűséggel nem túl pozitív apakép vagy a ráerőszakolt katonai pálya játszott erőteljesebb szerepet.

Vécsey József birtokai rentábilis nagyüzemként működtek. A báró jó érzékkel válogatta össze azt az alkalmazotti gárdát, amely eredményesen intézte birtokügyeit. Az ügyvédi karban többek között ott találjuk dr. Farkas Antalt, aki több mint huszonöt évig tevékenykedett a család érdekében. 1901-ben bekövetkezett halálát követően fia, ifj. Farkas Antal vette át a titkári teendőket, akit már korábban is foglalkoztattak a Vécseyek, többek között az 1892-ben tervbe vett szatmár–bikszádi vasút létesítésére tett előmunkálatok kapcsán.[134] Markof György és Nehrebeczky György elsősorban a szennai uradalom, Hegedűs Mihály a Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka grófnő tulajdonát képező mezőberényi és körösladányi földek ügyeinek viteléért kapott díjazást. A be nem váltak csoportjához tartozott viszont Cserszky János máramarosszigeti ügyvéd[135]. A vele való szakításkor ifj. Tímár Pál kapott megbízást.[136] Meghatározó szerepű jószágigazgatóként tarthatjuk számon Pethő Györgyöt és Tréger Albertet.

Vécsey József jó gazda módjára rendszeres birtokszemléket tartott, fontosnak tartotta az írásbeli érintkezéseken kívül a szóbeli kommunikációt is az uradalmainak működtetésében nagy jelentőséggel bíró tiszti réteggel. A tiszttartók számadásait nagy alapossággal tanulmányozta át, sok esetben rákérdezett bizonyos tételekre, magyarázatot kért, a jelentések késésekor felelősségre vont.

A sajnálatos módon csonkán fennmaradt gazdasággal kapcsolatos iratokból, a családi levelezésből és egyéb dokumentumokból az derül ki, hogy Vécsey József igyekezett több ezer holdra rúgó uradalmait[137] fejleszteni, az elhanyagolt birtokrészeket, az amortizálódott gazdasági épületeket rendbe hozatni, szükség esetén új építményeket felhúzatni. Éppen aktuális „nyári lakhelyeire" is nagy gondot fordított.[138] Az arisztokraták köreiben ugyanis az a szokás dívott,

---

[133] Szamos, 1903. január 8.

[134] A szatmár–bikszádi szárnyvonal átadását Vécsey József már nem érte meg, de László fia politikai tőkét kovácsolhatott az éppen a választásokat megelőző, 1906. ápr. 19-i megnyitáson való részvételből. – Szatmár és vidéke, 1906. április 24.

[135] Vécsey e megyében is birtokolt kisebb mennyiségű, körülbelül 120 holdnyi földet, melyek több parcellában voltak elszórva, tehát a tagosítás itt nem történt meg.

[136] ANDJC 452 Nr. inv. 194/I. Sárköz, 1883. ápr. 24. Vécsey József ifj. Tímár Pálhoz; Máramarossziget, 1884. okt. 28. Ifj. Tímár Pál jelentése

[137] A sárközi uradalom területe 16 729 kataszteri holdra rúgott, a szennai (melyet Miklós testvérével együtt birtokolt) 2442, az acsádi 3907, a csegöldi 2288 kataszteri holdat tett ki. A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. Gazdaczímtár. Bp. 1897. 306–307., 380–381., 388–389., 398–399.

[138] A sárközi kastélyt 1894-ben pl. parkettázták és krakkói cserépkályhákkal látták el. A kastélymunkálatokhoz l. ANDJC 452 Nr. inv. 153/I.

hogy tavasztól őszig élvezték a vidéki élet szépségeit kastélyaikban, majd a tél beköszöntésével Budapesten vagy valamelyik belföldi, illetve külföldi nagyvárosban időztek. A Vécsey házaspár négy évig Sárközön együtt lakott a báró édesanyjával. László születése előtt áttették rezidenciájukat a nyíracsádi kúriába, ahonnan 1882-ben, az egyházi karriert választó József Aurél világra jövetelét megelőzően költöztek vissza Sárközre. Ekkor a báró nagy lendülettel fogott hozzá a birtok rendbehozatalához. Árkokat húzatott, megindult a belvizek lecsapolása, utak építése. „Pár esztendő múltával mindenüvé kényelmesen el lehetett kocsin vagy lóháton jutni."[139] – emlékezett vissza Eszter leánya a birtokrendező munkálatokra. A fenyegető árvízveszély miatt a szennai és a csegöldi uradalomban is jelentős erőket kötöttek le az árvízvédelmi és vízlevezetési (árokásás, ároktisztítás...stb.) munkálatok.

Valamennyi uradalomban sokoldalúnak mondható növénytermesztés folyt. Bizonyos területeket haszonbérbe adtak a Vécseyek. A legfőbb gabona a búza volt, de rozst, árpát, zabot és repcét is vetettek. A cséplést gép végezte. A gazdatiszti jelentések szerint Sárközön repcéből kinyert olajat is értékesítettek. A kapásnövények közül elsősorban kukoricát, burgonyát, répát termeltek. A dohánytermesztést fokozatosan egyre nagyobb területekre terjesztette ki Vécsey az acsádi uradalomban. Paszullyal, borsóval, lencsével, dióval, almával és barackkal leginkább a csegöldi birtokokról látták el a sárközi háztartást. Természetesen vetésforgót alkalmaztak és szisztematikusan trágyázták a talajt. A legfőbb takarmánynövények a lóhere, lucerna, zabosbükköny voltak. Az acsádi és a sárközi uradalomban szőlőültetvényt is műveltek. A nagy kiterjedésű erdőkből kitermelt fa nagy része eladásra került. A termények jelentős részét is így hasznosították, de tartalékoltak étkezési és takarmányozási célra is.

Az állatállomány szarvasmarhákból, sertésekből, juhokból és lovakból állt. Természetesen istállózó rendszerben működött az állattartás. Az 1890-es évek elején azonban előfordult olyan — nem éppen a korszerű gazdálkodásra jellemző — eset is, hogy a Csegöldön eladni nem tudott háromszáz malacot áthajtották Sárközre makkoltatásra. A társadalmi elismertség biztosítását is szolgálta a csegöldi uradalom angol félvértenyészete, ahol a régi lipicai fajta külön tenyésztési ág volt. Vécsey József halála után a ménes feloszlatásra került, a lónevelés istállórendszerre redukálódott.[140]

A Vécseyek nem tartoztak a magyar nagybirtokos arisztokrácia azon szűk köréhez, akik ipari vállalkozásaikkal tűntek ki a 18–19. században. Gazdasági tevékenységük elsősorban a mezőgazdasághoz kapcsolódott. A mezőgazdasági feldolgozóiparba viszont bekapcsolódtak gőzmalmaik,[141] valamint uradalmi mezőgazdasági szeszgyáraik révén. Ezek a szeszgyárak a gyengébb minőségű gabonát dolgozták fel. Az alkoholgyártás során keletkezett melléktermékeket állatok hízlalására használták.

---

[139] ANDJC 452 Nr. inv. 179 Însemnări privind biografia Maria Vécsey – Egynéhány feljegyzés Nagytisztelendő Mater Vécsey Mária 1864–1928 a Szentséges Szívről elnevezett szerzetesnők társulatának fejedelmes tagja áldásos életéről

[140] Szatmár vármegye 306.

[141] Pedig a gőzmalmok alapítói között alulreprezentáltak a nagybirtokosok, inkább a zsidó terménykereskedőkre volt jellemző ez a vállalkozási forma.

Vécsey József halálát követően birtokai fiaira szálltak. A sárközi és a szennai uradalmat László, a nyíracsádit Miklós, a csegöldit József Aurél örökölte. A két idősebb fivér sikertelen gazdasági ügyleteitől a lánytestvérek igyekeztek távol tartani öccsüket. „Magdi még azt a megjegyzést tartja opportúnusnak [időszerűnek, helyénvalónak], hogy tapasztalatból látva László és Mixi balsikereit a gazdálkodás terén, nem találja tanácsosnak részedre velök közösen valamit vállalni... máris tele vannak adóságokkal, gazdasági befektetésekre pedig semmiképpen sem hajlandóak, mi pedig Békésben elkerülhetlen volna..."[142] – írta Paulina. A hitelekkel terhelt birtokokra jelzálog került, az adósságok egyre inkább halmozódtak. Kölcsönöket a Magyar Földhitelintézettől és különböző bankoktól vettek fel.

A Vécsey fiúk gazdasági és egyéb ügyeinek bonyolításában meghatározó szerepet játszott a már jól bevált, a család bizalmát régóta élvező törzsgárda. László báró igyekezett apjához hasonlóan jó gazdává válni, rendszeresen látogatta birtokait. A birtokszemlékre általában automobillal érkezett. Vécsey László gazdasági sikertelenségében a megváltozott viszonyokon túlmenően óriási szerepet játszott túlzottan kényelmes Miklós öccse, akivel több mint tíz évig érdek- és vagyonközösségben működött. Ez rá nézve inkább hátrányokkal járt. Miklós egy link, felelőtlen úrként élte életét. Állandóan utazott, saját dolgait is leginkább fivére intézte, illetve sok esetben csak intézte volna, mert az öcsike hollétéről általában a családtagok semmit sem tudtak. Ugyanakkor a döntésekben való részvételre igényt tartott, így sokszor kellett várni az előkerüléséig az éppen aktuális ügymenet elindításával. Számtalanszor keveredett zűrös dolgokba, amelyek általában pénzügyi természetűek voltak. Óriási szerencséje, hogy gondoskodó család vette körül. László és Magda nagyfokú toleranciát tanúsított az öntörvényű testvér iránt. Eszter és Aurél viszont már éles kritikákat fogalmazott meg vele szemben. László gyakran került családi perpatvarokba öccse miatt. Próbált egyfajta villámhárító szerepet játszani, több-kevesebb sikerrel, változatos módszerekkel dolgozva. Leginkább az eltitkolást választotta, s amikor a halogatás már nem volt alkalmazható, jött az „őszinteség". Sok feszültséget indukált a családban például a família által oly fontosnak tartott sárközi templomszentelési ceremónia kihagyása. Ő azonban — Lászlóval ellentétben — nem igyekezett az elvárásoknak megfelelni. A két testvér levelezésének két standard témája volt: az egyik a vadászatok időpontjainak, helyszíneinek rögzítése, azok eredményeinek értékelése, értekezések a legújabb puskatípusokról; a másik pedig az 1904-ben megvásárolt automobil aktuális hollétének tisztázása, élménybeszámoló a vele megtett utakról, a legújabb modellekről és a bekövetkezett meghibásodásokról, illetve szerelési költségekről. 1916-ban Miklósnak és Magdának már két közös automobilja volt. Az újdonságokra rendkívül nyitott, ugyanakkor hagyománytisztelő és vallásos Magda óriási lelkesedést tanúsított „a motor" iránt, ahogyan ő nevezte.

A fivérek gazdasági ügyletei általában balul sültek el. „Kevés az öröm és túl sok a gond" – írta László 1907-ben egy jelentős károkat okozó tűzesetet kö-

---

[142] ANDJC 452 Nr. inv. 210 Sztáray Sándorné Vécsey Paulina Vécsey József Aurélhoz dátum nélkül

vetően. Ez a pesszimista helyzetjelentés az anyagi problémák sokasodására utal, az adósságok növekvő halmazára, melyeknek nem kis mértékben okozója a túl kényelmes Miklós, továbbá az elhibázott gazdasági tranzakciók. Az automobilok javítási költségei is jelentős összegekre rúgtak. 1908-ban már árulták a terebesi birtokot. Pedig ez édesapjuk elveivel ellenkezett. „Tudom, hogy Méltóságod inkább szerez, mint elidegeníti az ingatlant"[143] – áll egy 1884-es ügyvédi levélben. Mivel László rendkívül ragaszkodott nemtörődöm öccséhez, hosszú éveken keresztül elnéző magatartást tanúsított iránta. Ezt a saját maga számára meglehetősen terhes állapotot azonban egyre inkább kezdte megelégelni: „Annyiból nem jó a tanácsom, hogy némi utánajárást igényel – ami neked nem kenyered... Az idő is elég rövid, és így ismerve a te allűrjeidet, megeshetik, hogy neked egy gőzfürdőd vagy egy pár nyulad nekem 50 000 koronámba kerül! Mert te két mód közül nem az olcsóbbat, hanem a komótosabbat szoktad akceptálni"[144] – írta 1912. január 14-i levelében, melyben az addig megszokottnál keményebbek a szemrehányások.

László báró végül a családtagok unszolására 1914 januárjában döntött úgy, hogy megszünteti az öccsével fennálló érdek- és vagyonközösséget. Lelkiismeret-furdalást azért nem érzett, mert Miklós egzisztenciája acsádi uradalma által biztosítva volt. A lebonyolítás azonban testvére szanatóriumban tartózkodása miatt húzódott. Miklós, mint ahogyan László is gyakran küszködött fülproblémákkal. Ezekhez járult még az édesapjuktól örökölt reumatikus betegség. Ennek enyhítését szolgálták a gyakori fürdőzések.

A világháború kitörése meggátolta a fivérek gazdasági különválását. Vécsey László bevonulásakor provizórikusan testvérére ruházta a családfőséget, így Miklóst „teljhatalmat" nyert a kassza kezelésére. László báró azonban hiába jelölte ki a szem előtt tartandó legfőbb elvet, hogy „a legmesszebbmenő spórolás szükséges", a felelőtlen Miklós nem igazán tudott ráállni a kért takarékoskodásra. Rendszeresen utazgatott automobillal, pedig a gumipótlás nehézségekbe ütközött.

A hadiállapot beállta jelentősen módosította az életkörülményeket. Átalakult a vonatközlekedés, megerősítették a csendőrséget, nem működött a vidéki telefonszolgáltatás, alig lehetett sürgönyözni, a postai forgalom bonyolítása időnként hektikussá vált.

A világháború elvesztése, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése, az őszirózsás forradalom, a román hadsereg egyre előrébb és előrébb nyomulása, a Tanácsköztársaság kikiáltása váratlanul érte és megdöbbentette a főúri családokat. A trianoni békediktátum traumatizálta az egész társadalmat. Az új államhatárok kijelölésével Vécsey László birtokai Romániához és Csehszlovákiához kerültek. Ezeket a birtokokat az 1920-as években végrehajtott agrárreformok jelentősen megcsonkították.[145] Ezzel együtt bekövetkezett a történelmi magyar

---

[143] ANDJC 452 Nr. inv. 153/I. 1884. okt. 28. Ifj. Tímár Pál Vécsey Józsefhez

[144] ANDJC 452 Nr. inv. 209 1912. jan. 14. Vécsey László Vécsey Miklóshoz

[145] Az 1921-es romániai földbirtokreformhoz l. Vincze Gábor: Az 1945-ös erdélyi földreform, – a román kisebbségpolitika egyik „harci eszköze". Századok 130. (1996) 657–659.

arisztokrácia jelentős mértékű társadalmi státuszvesztése, amit Vécsey Eszter 1923-ban így fogalmazott meg: „a tekintély, a felsőbbség elismerése háttérbe szorult"[146]. Az ezzel való szembesülés depresszív hangulatot, megkeseredést okozott László báró életében. Az „állandó utazgatások korszaka" lejárt, a testvérek közötti fizikai távolság megnőtt. Mária, Miklós, Magda és Aurél Magyarországon lakott. László és Eszter Sárközön maradt, mely település már Romániához tartozott. Paulináék állandó lakhelye Nagymihály volt, de ők viszonylag sokat tartózkodtak Budapesten is. Az utazási lehetőségeket a vámprocedúrán és a magas utazási költségeken kívül korlátozta az útlevélkiadás gyakorlata is. Sokszor hetekig vártak rá, s olyan is előfordult, hogy a kérelmezett egy év helyett csak három hónapra érvényesítették. A posta lassan járt, időnként öt napot vett igénybe a célba érés, de levéleltűnésről is olvashatunk a családi korrespondenciában. Az is sokkoló élményt nyújthatott, hogy a postabélyegzőn és a borítékon Sárköz helyett Livada, Nagymihály helyett Mihalovce, Nagykároly helyett Carei, Szatmárnémeti helyett Satu Mare szerepelt.

A háború utáni amúgy is nehéz gazdasági helyzetben a vagyonadó, a hadinyereség-adó, valamint az új adónemként jelentkező vagyondézsma levonása tovább terhelte a családot. Ehhez járultak még időnként olyan, a magyar hatóságoktól elszenvedett politikai motivációjú akadályozások, mint a kiviteli engedély megtagadása bikák szállítására a csegöldi uradalomból Szennára.

A sárközi uradalomban 1922 végére lezajlottak az első tárgyalások a földbirtokreformmal kapcsolatosan. „Csináljuk a földreform-effektuálást. Rengeteg hanyagság, rendetlenség, zsarolás közepette. Ezt itt, az erkölcstelenség ezen pocsolyájában már megszokhattam volna, – ott a baj, hogy nem tudom megszokni!" – írta László Eszternek áprilisban.[147] Pillanatnyi célként a birtokcsonkítás prolongálását tűzte ki. 1923 decemberéig sikerült az elhúzás. Jelentős területeket veszített el Vécsey báró, ami azzal a következménnyel is járt, hogy a tisztek és cselédek egy részét el kellett bocsátani, mert a megmaradt birtok képtelen volt az eddigi alkalmazotti gárda eltartására.

A szennai uradalomban 1923. január elején tartott szemlét két földhivatali megbízott. Görgey Gábor intéző jelentései arról tanúskodnak, hogy ő is próbálta húzni-halasztani a kivitelezést hízott sertéssel és „mással is". Beszámolt arról is, hogy Sztáray Sándor gróf a szintén Csehszlovákiához csatolt nagymihályi uradalmat az Agraria Banca-nak történő névleges bérbeadással igyekezett megmenti a parcellázástól,[148] illetve egy kis haladékot nyerni. Görgeytől azt is megtudhatjuk, hogy 1922 karácsonyának másodnapján fölgyújtották Sztáray malmát. A gróf a zsidó konkurenciára gyanakodott. A szennai intéző több levélében is erősen szorgalmazta, hogy László báró a minél kisebb földvesztés érdekében fogadjon egy „minden hájjal megkent" ügyvédet, leginkább dr. Holló Zoltánt, aki Sztárayék ügyeit is intézte. A báró nagy valószínűséggel inkább egy dr. Shultéty nevűhöz ragaszkodott, de Görgey a következő érveket hozta fel el-

---

[146] ANDJC 452 Nr. inv. 190/I. 1923. dec. 11. Vécsey Eszter Vécsey József Aurélhoz

[147] ANDJC 452 Nr. inv. 190/I. Sárköz, 1923. ápr. 30. Vécsey László Vécsey Eszterhez

[148] A gazdatiszt szerint a valóságban a birtok majoronként más bérlőknek lett bérbe adva. ANDJC 452 Nr. inv. 194/I. Ungszenna, 1923. jan. 7. Görgey Gábor Vécsey Lászlóhoz

lene: túl becsületes, a csehszlovák hatóságok — mint politikailag megbízhatatlan személyt — állandó megfigyelés alatt tartják, nem tud tótul és nincsenek prágai összeköttetései.[149]

A birtokcsonkítások lehangolták László bárót, akinek a trianoni trauma előtt is voltak depresszív hajlamai. A Monarchia fennállása idején örökösen utazgató mágnás nem tudta megszokni a sárközi „hermetikus elzárkózottságot", az útlevélre várakozás méltatlan szituációit, a társadalmi pozícióvesztést, az egyhangú életvitelt. Kedélybetegségéhez egészségi állapotának jelentős romlása is társult. Légzési nehézségekkel küszködött és rendkívül legyengült. A vele egy fedél alatt élő Eszter nővére gondoskodott róla. László 1924 júliusában egyik barátja unszolására rászánta magát, hogy a Salzkammergutban fekvő Gasteinba utazzon megrendült egészségét kúrálni. Éppen útlevélre és a szükséges vízumokra várva érte a halál. 1924. július 14-én agyszélhűdés végzett vele 58 éves korában. Eszter öt évvel később így emlékezett vissza bátyja utolsó estéjére: „... a sétát befejeztük. Székelyné és Lujza [a házi személyzet] elköszöntek, nem maradtunk csak hárman: László, Marietta[150] és én! Vacsorához ültünk. László alig evett! Így volt ez már délben is! Vacsora után az emeleti nagy sálában [szalonban] beszélgettünk... László a kandalló előtt ült, Marietta jobbján én bal felől. László patience-okat[151] rakott, szokása szerint, amíg csak el nem nyomja az álom! Mikor észrevettem ½ 10 órakor, hogy el akar aludni, felkeltem és indítványoztam, hogy térjünk nyugalomra, hogy ez az első álom már ágyban találjon! László nagy fáradtan felemelkedett, nem szólt semmit: kezet adott és homlokon csókolt, szokása szerint, alig állt a lábán, oly gyenge volt! Fáradtan igyekezett lemenni a lépcsőn. – Egy idő óta, hogy könnyebben lélegezzen, minden másodnap Pričsnitz kötéssel[152] feküdt le, melyet éjfélkor mindég maga vett le. Mikor a lépcső felső szakaszán egy pár fokot lehaladt, még kérdem tőle: »Lesz ma Prièsnitz?« egy bágyadt fejbólintással felém fordulva annyit mondott: »Lesz.« – Ez volt az utolsó szava! Ezt a Prièsnitz kötést még maga vette le: ott volt a széken reggel, mikor ½ 7-kor bejött az inasa szokásához híven. A gyertya égett. Gyula kinyitotta a táblát, csendesen odalépett az ágyhoz és látván, hogy gazdája pihen, – ami soha sem volt! eloltotta a félig leégett gyertyát és csendesen kiment. Félóra múlva — mikor a reggelit szokta volt behozni, — ugyanaz a helyzet: a báró nem ébredt fel."[153]

*

A két szatmári Vécsey karrierútjának komparációja alkalmas arra, hogy közelítsen a mentalitástörténet műfajához, hiszen megtudjuk, milyen értékeket preferáltak, milyen gondolataik voltak a kor bonyolult valóságfolyamatairól, amellyel a társadalom szélesebb rétegére is hatást gyakoroltak. Számos

---

[149] Uo.
[150] Szőllősy Marietta rokonukról van szó.
[151] Sokféle változatú, unaloműző, egyszemélyes kártyajáték.
[152] Hideg vizes borogatás.
[153] ANDJC 452 Nr. inv. 82 Vécsey Eszter 1929. jún. 28-i feljegyzése Vécsey László haláláról.

párhuzam és eltérés állapítható meg apa és fia életében. Hasonlóság, hogy rangjukhoz illő, az arisztokrata létre megfelelően felkészítő tanulmányaikat követően mindketten katonai pályán indultak el. Motivációjuk tekintetében viszont már pregnáns különbségek mutathatók ki, hiszen míg Vécsey Józsefet saját elhatározása vezette a hadsereg perifériikus területét alkotó, ugyanakkor egzotikus kalandokkal kecsegtető haditengerészet kötelékébe, addig apaként a — neveltetéséből adódóan a szülői tekintély előtt meghajló — fiának nem biztosította a szabad döntés jogát. Míg Vécsey József dinamikus előmenetellel büszkélkedhetett, addig László tiszti pályafutása középszerűnek titulálható. Az idősebb bárónak nemcsak a katonai ranglétrán való előrehaladása során álltak rendelkezésére kedvezőbb körülmények. Politikusként és gazdaként is sikeresebbnek és tehetségesebbnek bizonyult. Habitusa alkalmassá tette őt a politikusi pályára és a fiáétól jóval aktívabb közéleti szereplésre. Vécsey László egy válságszituációban vágott bele rövid politikai karrierébe, sokkal inkább kényszerből, mint élvezetből. Az országgyűlési képviselőséget — mint ahogyan egyéb, apjáétól csekélyebb számú közéleti szerepvállalását — társadalmi rangjával együtt járó kötelezettségnek fogta fel. Az országos és a lokális politikában egyaránt jelen lévő szatmári Vécseyek a patriotizmusnak azzal a válfajával azonosultak, amely összeegyeztethető a dinasztia iránti lojalitással. Számos területen kimutatható szoros kapcsolódásuk az uralkodóházhoz.

Vécsey József kiegyensúlyozottságához jelentősen hozzájárult a felesége által nyújtott biztos háttér, valamint a Dessewffy família befolyása. Mindezeken túl Miklós fivére multifunkciós segítőtársként állt mellette. Ezzel szemben Vécsey Lászlónak minden tekintetben kedvezőtlenebb körülmények jutottak. Családot nem alapított és Miklós öccse nemhogy támasztékul szolgált volna, hanem erősen gátló hatást gyakorolt rá. A trianoni országvesztés László báró esetében betetőzte azt a válságból kilábalni nem tudást, amely már a világháború előtt is jelen volt gazdálkodásában, gondolkodásmódjában, családi életében. A birtokvesztéseken, az arisztokrácia társadalmi státuszvesztésén túlmenően a szatmári Vécseyek tragédiáját kiteljesíti, hogy bár József báró abban a tudatban távozott az élők sorából, hogy három felnevelt fiával gondoskodott a Vécsey név és a főúri életforma továbbviteléről, a családnak mégis magva szakadt.

THE TWO VÉCSEYS

by Ildikó Zsoldos

(Summary)

The study focuses on baron József Vécsey (1829-1902) and on his eldest son and successor as head of the family, László Vécsey (1866-1924), from the Szatmár branch of the Vécsey family, comparing their careers, family background and respective places within the aristocracy. The author also examines the links which connected them to the ruling dynasty. The Vécsey of Szatmár, who were active in both national and local politics, and have hitherto been rather neglected by Hungarian historiography, identified themselves with that variety of patriotism which was compatible with loyalty to the Habsburg dynasty.

The analysis revealed how the family, which was regarded as illustrious in the Monarchy, but whose economic position was gradually undermined, was finally ruined by the lost world war. Since

the estates of Sárköz and Szenna, which constituted the majority of the family lands, lay in the counties of Szatmár and Ung, the treaty of Trianon meant that great parcels of land, sometimes already burdened by debt, were annexed to either Romania or Czechoslovakia, where they were, moreover, truncated by the agrarian reforms.

The source basis of the study is mostly constituted by the documents of the family archives, now stored in fond 452 in the Arhivele Naþionale-Direcþia Judeþeanã at Kolozsvár/Cluj.

Soós László

HATÁSKÖRI VITA A RENDŐRSÉG ÉS KATONASÁG KÖZÖTT (1903. OKTÓBER 6.)

1903. október 6-án reggel, még a tíz órakor kezdődő ünnepség előtt Szegeden a Kossuth szobor talapzatára ismeretlenek a „dicső emlékednek" valamint „a visszatartott katonák" felirattal koszorút helyeztek el.[1] Csalány Géza tábornok[2] a Szegedi II. Honvédkerület parancsnoka, mint szegedi közös állomásparancsnok egy tisztje útján arra szólította fel a távollévő Rainer József rendőrkapitány helyettesét Szűcs József alkapitányt, hogy ezt a koszorút — mivel a katonáknak tilos politikai tüntetésen részt venni — távolíttassa el a szoborról. Az alkapitány a hatáskör hiányára hivatkozva a kérés teljesítését megtagadta. Ezért a laktanyában készültséget elrendelő tábornok parancsára a koszorút 9 óra 45 perckor a katonák a szoborról levették, és megőrzésre a rendőrkapitányi hivatalba vitték.[3] A tíz órára összegyűlt tömeg a katonai akció ellen tiltakozva a rendőrkapitányi hivatal elé vonult, ahol a rendőrség a koszorút — Polzner Jenő képviselő közbenjárására — részükre átadta. Szűcs József döntését azzal indokolta, hogy a nyomozással megbízott rendőrbiztos tájékoztatása szerint „a koszorút nem katonák, hanem polgári egyének tették a szoborra."[4] Ezt követően az ünneplők a koszorút a szoborra visszahelyezték.

Kállay Albert főispán[5] már délben „személyesen tájékoztatta az állomásparancsnokot arról, hogy a rendőrség a koszorút a tüntető néptömegnek visszahelyezés céljából kiszolgáltatta, az állomásparancsnok azon kérésére, miképp befolyását a koszorú újabb eltávolítása érdekében érvényesítse, magát erre kép-

---

[1] A szegedi Klauzál téren álló, Róna József által készített Kossuth szobrot 1902-ben leplezték le tízezer ünneplő jelenlétében. Az 1903. évre szóló újonclétszám megállapítására, illetve megajánlására vonatkozó törvényjavaslatot sem a Széll-kormány sem a Khuen-Héderváry-kormány, az ellenzék ellenállása miatt nem tudta a parlamenttel elfogadtatni. Ezért Pitreich közös hadügyminiszter az 1899. évi véderőtörvényre hivatkozva rendeleti úton- amelyet a magyar minisztertanács 1903. aug. 26-án tartott ülésén jóváhagyott- a harmadik évüket letöltött katonák szolgálati idejét október elsejétől az év végéig meghosszabbította. A leszerelés idejének elhalasztása országos tiltakozást váltott ki.

[2] Csalány Géza tábornok (1848–1907) A Ludovika Akadémia tanára. A katonaföldrajz tárgykörében több könyve is megjelent.

[3] Magyar Országos Levéltár (MOL) Belügyminisztérium rezervált iratai, 1867–1944 (K 149). 1904. 4. tétel 899. sz. A szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 7.

[4] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 940. sz. Szűcs József helyettes rendőrkapitány jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. okt. 6.

[5] Kállay Albert (1843–1922) 1884 és 1905 között töltötte be a szegedi főispáni tisztséget. 1893-ban a főrendiház tagjává nevezték ki.

telennek nyilvánította."[6] A főispán tájékoztatása ellenére, hogy „óriási az izgalom a városban" a tábornok a reggeli katonai akció megismétlése mellet döntött. A szobornál egy százados vezetésével megjelenő katonák délután másodszor is hozzákezdtek a koszorú eltávolításához „ noha a szobor őrizetére kirendelt rendőrök egyike ez ellen tiltakozott, sőt, amidőn a levétel végett felmászott katonát a rendőr lehúzta, Dominig százados azt mondta: most mi parancsolunk itten, és úgy Dominig mint egy másik tiszt kardjukat a rendőr elé tartották, sőt szuronyt feltéve körbe körülfogták a rendőrt, és a koszorút..." levették.[7] A szobrot kőzáporral védelmező tömeget 2óra 30 perckor a 46. közös gyalogezred két százada szuronyrohammal szétoszlatta, és az így megszerzett koszorút a laktanyába beszállították.[8] Csalány Géza tábornok az általa tett intézkedésekhez sem Heinrich Pitreich közös hadügyminiszter, sem Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter engedélyét nem kérte meg, sőt ezen a napon az eseményekről feletteseit nem is tájékoztatta.

A katonaság és a lakosság között egyre mélyülő ellentétet látva a városi tanács már október 6-án falragaszokon közhírré tett felhívást intézett a polgáraihoz, amelyben „kötelességében állónak tartotta, hogy sürgősen gondoskodjék a város nyugalmának helyreállításáról és a város közönségén ejtett sérelem orvoslásáról. E célból távirati úton tett kimerítő jelentést a belügyi kormánynál."[9]A városi tanács tagjai az eseményeket így hivatalosan is, mint a lakosságon esett sérelmet minősítették, ezzel akaratuk ellenére tovább növelték a katonasággal szembeni ellenszenvet. Ezt a következtetést vonta le a Szegedi Honvéd Állomásparancsnokság is, amikor a kiáltvány tartalma ellen tiltakozott, és Kolossváry Dezső honvédelmi miniszternél panasszal élt. Az ellentétek csillapítása és a nyugalom helyreállítása érdekében a honvédelmi miniszter utasította Csalány Géza tábornokot, hogy a városi tanács határozatával szembeni óvásától álljon el, mert ebben az ügyben a Belügyminisztérium vezetését is ellátó Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök illetékes intézkedni.[10]

A városba délután visszatérő Rainer József rendőrfőkapitány sem tudta megakadályozni, hogy a katonai intézkedés ellen tüntető tömeg a laktanyához vonuljon. Az itt történtekről a szegedi főispán tájékoztatására Rainer József a következő jelentést készitette: „miközben a századparancsnok laden-ladet beinschust[11] (sic) vezényelt, s közben az egyik román ajkú katona egymás után kétszer a kődobálással hasba találtatott, aki arra felindulásában kétszer egymás után lőtt, és a mellette álló katonák tartották vissza a további lövéstől. Ezen két lövéstől Krausz János péksegéd alsó lábszára szétroncsoltatott, és erős vérveszteséget szenvedett, állapota súlyos, míg Babarczi József napszámos a boka felett az iz-

---

[6] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 899. sz. Kolossváry Géza honvédelmi miniszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. okt. 12.

[7] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 940. sz.Kivonat Szeged szab. kir. város törvényhatósági bizottságának 1903. évi október hó 8-án tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvéből.

[8] Szegeden még a honvédség kötelékébe tartozó 5. gyalog ezred állomásozott.

[9] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 941. sz. Szeged város tanácsának felhívása. Szeged, 1903. okt. 6.

[10] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 899. sz. Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. okt. 12.

[11] Láblövésre vonatkozó parancs.

mokon keresztül lövetett meg, sérülése kevésbé súlyos. Míg a laktanya másik sarkánál állott katonaság szuronyt feltéve intézett rohamot, és ott Nagy Ferenc bádogossegéd kardvágástól homlokán egy tenyérnyi nagyságú bőr egy darab homlokcsont-levágással, míg Takács Menyhért favágó bal arcfelén végig egész a csontig ható vágást, mely az orrt is lemetszette, és halántékán, valamint a fejtetőn is vágást szenvedett."[12] A katonák közül- kődobálás következtében- tizenketten sérültek meg, nyolc tüntetőt pedig letartoztattak. A köveket dobáló tüntetők elsősorban a közös hadsereghez tartozó osztagokat, a gyalogsági laktanyát és tiszti lakásokat támadtak meg. Ennek során egy Horváth nevű főhadnagy lakásának ablakait bezúzva az ott tartózkodó feleségét és a cselédlányt sebesítették meg. A karddal okozott sérülések arra utalnak, hogy a tüntető civilekkel szemben a legkeményebben a tisztek léptek fel.

A katonaság által oszlatott tüntetők 20 és 22óra 30perc között körmenetbe rendeződve a laktanyákat érintve bejárták a várost, többen is beszéddel igyekeztek a kedélyeket megnyugtatni, majd csendben elszéledtek. Csalány Géza állomásparancsnok az újabb zavargásokra felkészülve Kolossváry honvédelmi, valamint a közös hadügyminisztertől egy lovasszázad vezénylését kérte Szegedre, hogy — indoklása szerint — az öldöklő gyalogsági tűz „lehetőleg kikerülhető legyen."[13] Az előre nem látható ideig elhúzódó rendteremtés során a tábornok nem a Szegeden tartósan ott állomásozó 3. honvéd huszár ezred, hanem egy másik városból átvezényelt, a közös hadügyminiszter alá tartozó huszárok bevetését tervezte.

Másnap, Október 7-én a város csak este 6 órákor élénkült meg, amikor a budapesti gyorsvonattal Lengyel Zoltán ellenzéki képviselő megérkezett.[14] Az országgyűlési képviselőt fogadó, mintegy kétszáz fő a pályaudvarról először a Klauzál térre a Kossuth szoborhoz, majd az ezer főre gyarapodott tömeg Polczer Jenő képviselő lakása elé vonult. A képviselő lakása előtt kérte a felvonulókat, hogy „nyugodtan viselkedjenek, és ne adjanak alkalmat rendőri, főleg katonai beavatkozásra."[15] Lengyel Zoltán is nyugalomra intett és arra kérte a hallgatóságot, hogy menjenek a Kossuth szoborhoz, ahol beszédet fog mondani. Alig indult el a 3-4ezer főre felszaporodott tömeg, néhányan — a kérés ellenére — máris kővel kezdték dobálni azoknak a házaknak az ablakait, ahol zászló nem volt kitéve. A további rendbontást a gyalogos rendőrök mellett a lovasrendőrség igyekezett megakadályozni, de a kőzápor elől kénytelenek voltak visszavonulni. Az összecsapásban kilenc rendőr könnyebben, egy pedig súlyo-

---

[12] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 940. sz. Rainer József szegedi rendőrfőkapitány jelentése Kállay Albert szegedi főispán részére. 1903. okt. 8.

[13] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 899. sz. Csalány Géza szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 7.

[14] Annak ellenére, hogy Lengyel Zoltán a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselőjeként a szegedi tüntetésben aktív szerepet vállalt, a polgárok és a katonaság közötti konfliktus ügye nem került a parlament elé. Valószínűleg azért, mert a Khuen-Héderváry-kormány 1903. szept. 29-én benyújtott lemondását követően a képviselők figyelmét a politikai válság megoldására tett kísérletek kötötték le.

[15] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 940. sz. Reiner József szegedi rendőrfőkapitány jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. okt. 8.

san megsebesült. Reiner József rendőrfőkapitány látva, hogy a rendőrség kevésnek bizonyul a rend helyreállításához, ezért az állomásparancsnoktól egy század honvédlovasság és négy század gyalogos katona kirendelését kérte. Időközben a Kossuth szobornál Lengyel Zoltán „izgató és lelkesítő beszédet tartott, bár közben híggadságra és nyugodt magatartásra intette a hallgatóságot."[16] A tüntetők a katonai készültséget látva további rendbontás nélkül elhagyták a teret. A rendőrség 12 személyt, a hatóság elleni erőszak bűntettével vádolva átadott az ügyészségnek.

A közös hadügyminiszter csupán Csalány Géza állomásparancsnok jelentése alapján, a 7. Hadtestparancsnokság kötelékéből Szegedre két század lovasság küldését rendelte el. A hadügyminiszter a lovasság áthelyezéséről a szegedi közigazgatási hatóságot nem értesítette, sőt a belügyminiszter is csak a város vezetőinek tiltakozása nyomán szerzett tudomást a történtekről. Kállay Albert főispán is arról tájékoztatta a Belügyminisztériumot, hogy a városban nyugalom van, a katonaság megerősítését nem tartja indokoltnak. A tartós béke megőrzése érdekében a belügyminiszter a lovasság kivonását indítványozta, de a 7. Hadtestparancsnokság vezetője az október 25-ére tervezett Rákóczi-ünnepségre hivatkozva a kérés teljesítését megtagadta. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök, mint belügyminiszter a közös hadügyminiszternél tiltakozott a Hadtestparancsnokság eljárása ellen, és leszögezte:"...elsősorban a közigazgatási hatóság hívatott a rendet fenntartani és illetékes elbírálni, hogy e célból katonai karhatalom igénybe lesz-e veendő?"[17] Khuen-Héderváry Károly az október 23-án kelt átirata végén a „félremagyarázások és a lakosság nyugtalanításának elkerülése végett" Pitreich hadügyminisztertől a fentiek tudomásulvételét, a szegedi polgárok elleni katonai intézkedések felelőseinek elmarasztalását kérte.

A katonaságot ért sérelmet megtorolni szándékozó közös hadügyminiszter 1903. november 9-én kelt válasza, amelyben nem tartja szükségesnek Csalány tábornok intézkedésének felülvizsgálatát, már a Belügyminisztériumot is irányító Tisza István miniszterelnökhöz érkezett.[18] A hadügyminiszter szerint a hibák sorozatát vétő rendőrség helyett a katonák jogosan intézkedtek, az állomásparancsnok pedig saját felelősségére azt tette „aminek a fennforgó sürgős körülmények között történnie kellett, „ezért „feddhetetlenségéhez" kétség sem férhet. Válaszában a magyar miniszterelnök jogosnak ismerte el az állomásparancsnok azon kívánságát, hogy a benntartott katonák nevében a Kossuth-szoborra letett koszorút eltávolítsák, és hibásnak ítélte azon rendőri intézkedést, amelynek során a parancsnok kérését elutasították, illetve az általuk őrzött koszorút kiadták. Mindezek ellenére Tisza István, mint a közigazgatás rendjéért felelős belügyminiszter a fentiektől eltérő következtetésre jutott, ezért — 1903.

---

[16] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 940. sz. Reiner József szegedi rendőrfőkapitány jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. okt. 8.

[17] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 908. sz. Khuen-Héderváry Károly mint belügyminiszter átirata Heinrich Pitreich közös hadügyminiszter részére. 1903. okt. 23.

[18] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 977. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Tisza István magyar miniszterelnök részére. 1903. nov. 9.

november 16-án készített átiratában — véleményét az alábbiak szerint hozta, a rendőrség felelősségre vonását sürgető közös hadügyminiszter tudomására.

„Ha tehát az állomásparancsnokság az illetékes polgári felső hatóságoknál orvoslást keresett volna, a Szeged és Budapest között létező távírda- és telefonösszeköttetés mellett, ez ügy kevés óra alatt törvényes úton kielégítő megoldást nyerhetett volna. Midőn azonban az állomásparancsnokság karhatalom alkalmazásával saját felelősségére intézkedett, kellő szükség nélkül a törvényes renddel helyezte magát ellentétbe. A közrend fenntartása s rendészeti intézkedések elrendelése és foganatosítása ugyanis a polgári hatóság feladata, s a fegyveres erő csak az illetékes hatóság felhívására és felelőssége mellett jöhet alkalmazásba. Ostromállapot vagy anarchia, ha a rendőri hatóság törvényes hatáskörébe tartozó ügyekben a katonai parancsnokság saját felelősségére határoz, és avatkozik be. Egy ily fellépés csak akkor lett volna igazolható, ha az immanens veszély elhárítása céljából feltétlenül szükségesnek mutatkozott volna, márpedig bármily jogosult volt is az állomásparancsnok azon követelése, hogy a kérdéses koszorú mielőbb eltávolíttassék, azon körülményből veszély semmi irányban be nem állott volna, ha annak eltávolítása a felső hatóság intézkedésének bekérése folytán néhány órai késedelmet szenvedett volna. Különösen az ország mostani helyzetében, midőn oly lelkiismeretlenül igyekeznek előidézni és kihasználni oly incidenseket, amelyek a Közös Hadsereg ellen izgatják fel a közhangulatot, különös súllyal bír az, hogy a Hadsereg illető tényezői szoros skrupulozitással tartsák be a törvények által megvont korlátokat, és jogos panaszaik orvoslását az illetékes hatóságok útján keressék. Midőn tehát készséggel kijelentem, hogy teljes elégtételt fogok a Hadseregnek szolgáltatni valahányszor ennek szüksége fennforog, másrészről Nagyméltóságod bölcs intencióiba vetett teljes bizalommal kérem Nagyméltóságodat, hogy az illető parancsnokságokat a törvények betartására szigorúan utasítani, s a netalán előforduló szabálytalanságot megfelelő megtorlásban részesíteni méltóztassék. Hogy a fennforgó konkrét esetben ilyen szabálytalanság Szegedi Állomásparancsnokság által elkövettetett, az kétségtelennek látszik előttem, és bármennyire méltányoljam is a parancsnokság eljárásának indokait, súlyosbítja a tényt azon körülmény, hogy a Hadseregnek kiválóan magas tisztje helyezte a törvényes renddel ellentétbe magát. Ennélfogva a szegedi rendőrhatóság által elkövetett súlyos mulasztás megtorlására csak azon esetben vállalkozhatom, ha az állomásparancsnok által elkövetett hiba sem marad megfelelő következmények nélkül."[19]

A katonai intézkedések törvényes voltához ragaszkodó közös hadügyminiszter november 27-én kelt válaszában sajnálattal értesítette a magyar belügyminisztert arról, hogy „a Szegedi Állomásparancsnokság ezen ügyben tanúsított eljárásának megbírálása tekintetében nem jött teljes egyetértés" létre közöttük.[20] A korábbinál mérsékeltebb hangvételre tekintettel, illetve a történtek lezárása érdekében Tisza István — az 1904. január 12-én irt válaszában —

---

[19] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 977. sz. Tisza István mint magyar belügyminiszter átirata Pitreich közös hadügyminiszter részére. 1903. nov. 16.

[20] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 1046. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata a magyar belügyminiszter részére. 1903. nov.27.

kompromisszumos megoldást javasolt. A magyar belügyminiszter felajánlotta: „... ha ahhoz Nagyméltóságod is hozzájárul, ezúttal a szegedi rendőri hatósági közeg ellen, különben szabálytalan eljárása miatt, a megtorló eljárástól eltekintek, amely esetben természetesen én sem ragaszkodnám ahhoz, hogy az állomásparancsnok általam kifogásolt eljárása bárminemű további intézkedés tárgyául szolgáljon."[21] Egyben kérte a hadügyminisztert, hogy utasítsa az összes magyarországi katonai parancsnokot: „saját elhatározásukból katonai karhatalmi intézkedést csak immanens veszély elhárítása céljából tegyenek."

A fenti átiratra a közös Hadügyminisztériumban csak 1904. március 12-én írták meg a választ, amelyben Pitreich hadügyminiszter — lemondva a magyar belügyminiszter hatáskörének megnyirbálásáról — a szegedi rendőrhatóságok magatartásának elbírálását a magyar szaktárca vezetőjére bízta.[22] A hatáskörök tisztázása és tiszteletben tartása terén fontos lépésként értékelhetjük, hogy az átirathoz mellékelték azt a budapesti, pozsonyi, kassai, temesvári és nagyszebeni hadtestparancsnokságoknak szóló utasítást is, amely szerint „a katonai parancsnokok saját kezdeményezésükből csak akkor foganatosítsanak intézkedéseket, ha közvetlenül fenyegető veszély ezt feltétlenül szükségessé teszi. Amennyiben a magyar közigazgatási hatóságok nem tesznek eleget a katonai hatóságok kérelmeinek, a parancsnokok ezt táviratilag tudassák a hadtestparancsnoksággal, s az közvetlenül a magyar belügyminiszterhez forduljon, aki megteszi a szükséges intézkedéseket." Tisza István — a nézeteltérés lezárásaként — 1904. március 22-én belügyminiszteri minőségében köszönetet mondott a hadügyminiszter „bölcs intézkedéséért."[23]

A szegedi események országos felháborodást váltottak ki. A sajtóban éles hangú cikkek jelentek meg. Például a Szegedi Napló október 8-án az alábbi szalagcímmel jelent meg: Megtorlást követelünk, A nemzet szeme Szegeden , Katonai diktatúra az utcán, Sebesültek és letartóztatottak, Huszár-attak a szobor körül. A fővárosi egyetemek hallgatói nevében zarándoklat indult Szegedre, hogy koszorút helyezzenek el a Kossuth szoborra. A hosszú gyalogúton a küldöttséget mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták. A ceglédi fogadtatás hangulatát az Egyetértés napilap tudósítója így írta le: „Ceglédnek legkisebb háza is ki volt világítva. A város tombolt a lelkesedésben. A felzászlózott házak ablakaiból kendőket lobogtattak. Így értek a Kossuth-térre, ahol Gubody polgármester üdvözölte őket. A himnusz eléneklése után Hoffman Ottó[24] beszélt óriási lelkesedés mellett. Utána a népkörben négyszáz terítékes bankett volt. Megjelent ott Gubody Ferenc polgármesterrel az élén a város egész előkelősége... Az ifjakat a város magánházainál szállásolták el."[25] Szegeden is gondoskodtak arról, hogy a Kossuth-szobornál minél több megemlékezést tartsanak. Ennek keretében ok-

---

[21] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 1046. sz. Tisza István mint magyar belügyminiszter átirata a közös hadügyminiszter részére. 1904. jan. 12..

[22] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 228. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata Tisza István miniszterelnök és a Belügyminisztérium részére. 1904. márc. 12.

[23] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 228. sz. Tisza István mint magyar belügyminiszter átirata a közös hadügyminiszter részére. 1904. március 22.

[24] A fiatalok vezetője.

[25] Egyetértés, 1903. október 16. A szegedi zarándokok.

tóber 9-én a boszniai hadjárat veteránjai „Eszmédért ma is síkra szállunk, a Bosznia okkupációjában részt vett öreg katonák." felirattal koszorúztak.

Szinte országra szóló ünnepséget tartottak Szegeden október 18-án, vasárnap, amikor a megérkező budapesti egyetemisták mellett a „kolozsvári egyetem tanári kara és ifjúsága, a nagyváradi és kecskeméti jogakadémiák, a makói polgárság, az aradi Kossuth-társaság, a zágrábi magyarok, Rimaszombat város polgársága, Elek község közönsége, a szegedi főgimnázium ifjúsága valamint a temesvári polgárság" küldöttei tisztelegtek koszorúkkal Kossuth Lajos emléke előtt.[26]

A történtek megítélésében fontos szerepet kapott annak kiderítése, hogy a katonaság által kifogásolt koszorút kik helyezték el a szoborra. Csalány tábornok szerint az sem kizárható, hogy a katonaságot, illetve az őt személyesen támadó Szegedi Napló valamint a Szeged és Vidéke szerkesztősége hozható összefüggésbe a történtekkel.[27] A Székesfővárosi Államrendőrség által kirendelt detektív jelentése szerint a koszorúra a 46. közös gyalogezred 2–3 altisztje pénzt gyűjtött és azt Horváth Károly műkertésznél rendelték meg.[28] A detektívnek — mert „Szeged lakosai a legzárkózottabb, titoktartó függetlenségi elemekből állanak, még ittasan sem beszélik ki, amit tudnak" — csak azt sikerült kideríteni, hogy a koszorút egy kávékimérő és annak orvostanhallgató fia, valamint egy újságíró helyezték fel a szoborra. A szegedi rendőrség nyomozati munkája némileg eltérő eredménnyel zárolt. A rendőrök szerint a koszorút három ismeretlen „polgári személy" rendelte meg szalag nélkül. A megrendelőket Horváth Károly kertész nem ismerte, információt sem tudott róluk adni. Az előre kifizetett koszorút a megrendelők utasítása alapján, okt. 6-án éjjel négy órakor két kertész inas helyezte fel a szoborra.[29]

A nyomozók munkáját szaporította, hogy az október 25-én megtartott szegedi Rákóczi-ünnepség keretében a Függetlenségi Párt a Kossuth szobor előtt, délután három órakor — szavalatokkal, zeneszámokkal és ellenzéki hangvételű szónoklatokkal színesített — önálló, koszorúzással egybekötött megemlékezést tartott. Az ünnepséget követő kődobálásból álló rendbontást a rendőrség felszámolta, de az éjszaka folyamán a magyar katonák nevében ismét koszorú került a szoborra.[30]

A szegeden állomásozó katonai egységek és a polgárok között, a sajtó által folyamatosan felszínen tartott feszült hangulat következtében Csalány Géza

---

[26] Egyetértés, 1903. október 19. A szegedi szobor előtt.

[27] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 967. sz. A szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 8.

[28] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 1029. sz. A Székesfővárosi Államrendőrség jelentése Tisza István mint belügyminiszter részére. 1903. nov. 24.

[29] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 1029. sz. Rainer József Szeged rendőrfőkapitányának jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. dec. 22.

[30] MOL K149–1904–4.tétel.-941. sz. Kállay Albert főispánján jelentése a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. okt. 28. A város vezetői rendkívüli közgyűlésen követelték II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítását, és érdemeinek törvénybe iktatását. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállításáról 1905. február 28-án — előzetes uralkodói jóváhagyás után — minisztertanácsi határozat született. (MOL Minisztertanácsi és kormányzótanácsi jegyzőkönyvek (K 27) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1905. febr. 28./4.)

állomásparancsnok beavatkozásra készen, nagy figyelemmel kísérte a Rákócziünnepség lefolyását. A honvédelmi miniszter részére készített jelentésében kiemelte: „...számos küldöttség érkezett Szegedre. A polgármesteri hivatal a lakosságot falragaszok útján a házak föllobogózására és kivilágítására szólította föl. A városi hatóság maga is előkészületeket tett a terek és a városháza kivilágítására."[31] A tisztikar nem csak a kivilágításra vonatkozó kérelmet hagyta figyelmen kívül, hanem a plébániahivatalnak az ünnepi istentiszteletre szóló meghívását is visszautasította. A fenti intézkedésből szinte törvényszerűen következett, hogy „estefelé nagy néptömegek gyülekeztek a belső város terén. Esteli 6 óra 30 perc felé suhancokból és utcagyerekekből álló nagyobb csoportok különböző utcákba, és pedig egyszerre, szétszéledtek és ki nem világított tiszti lakások egynéhányainak ablakait kődobálással bezúzták." Amint az várható volt „24-éről 25-ére éjjel három személy polgári ruházatban a Kossuth-szoborra egy koszorút tett a következő felirattal: Kelj fel, hazánk bölcsessége, lásd, miként dicsőítik szent emlékedet a magyar katonák." A rendőrfőkapitány a koszorút rendőreivel elvitette, és felkérte az állomásparancsnokot, hogy tartson csapatokat készenlétben, de a katonaság beavatkozására nem került sor. A megemlékezés másnapján a tábornok az alábbi következtetésre jutott: „Mivel a tegnapi ünnepély komolyabb rendzavarás nélkül folyt le, úgy arra lehet következtetni, hogy — ha előre nem látott események az itteni sajtó által a szokásos mértékben agitációra nem lesznek kizsákmányolva — figyelemreméltó zavargások ez idő szerint nem várhatók. Ebből kifolyólag a 7. Hadtestparancsnokságnál a Cs. és Kir. 3. Huszárezred két iderendelt volt századjának bevonulását hoztam javaslatba, mire a hadtestparancsnokság a századok bevonulását folyó hó 27-ére rendelte el."[32]

Ezen a napon, október 27-én délelőtt halt bele — az október 6-án, a 46. gyalogezred katonája által okozott — sérüléseibe Krausz János péksegéd. Az ellenállás kifulladását jelzi, hogy a másnap megtartott temetésén, Csalány tábornok jelentése szerint „semmiféle tüntetés nem fordult elő."[33]

A Szegedi Főügyészségnek a vizsgálat lezárására vonatkozó jelentését Plósz Sándor igazságügy-miniszter 1904. január 14-én küldte át a Belügyminisztériumba. A Főügyészség megállapítása szerint: „Szegeden 1903. évi október hó 6-án a Kossuth-szobor megkoszorúzása ügyében a nyomozás befejeztetett, és kétségtelenül megállapíttatott, hogy a koszorút a Szegeden állomásozó cs. és kir. 14. utász zászlóalj két tényleges szolgálatban álló katonája rendelte meg Horváth Károly szegedi kertésznél, és ennek két inasa által helyeztetett a szoborra.[34] A szegedi kir. ügyész ezen kiderített adatok alapján a nyomozást megszüntette, és a vonatkozó iratokat a cs. és kir. 14. számú utász zászlóalj parancs-

[31] MOL K149–1904–4.tétel.-929. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 26.

[32] MOL K149–1904–4.tétel.-929. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 26.

[33] MOL K149–1904–4.tétel.-984. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. okt. 29.

[34] *Tóth Attila:* Szeged szobrai és muráliái. Szeged, 1993. „A szobrot megkoszorúzó két baka egy-egy évi várfogságot kapott."

nokságához áttette." Továbbá „A Kossuth-szobornak 1903. évi október hó 25. és 26. közti éjjelen polgári egyének által katonák nevében történt megkoszorúzása tárgyában ismeretlen tettesek ellen rágalmazás miatt folyamatba tett nyomozást a kir. ügyész megszüntette, mert a tettesek kinyomozhatók nem voltak."[35]

A szegedi polgárok és a katonaság közötti összetűzés során elkövetett erőszakos cselekmények miatt 23 személy letartoztatására került sor. Ügyüket a Szegedi Kir. Törvényszék 1903. november 9-én és 10-én tárgyalta, és a hatóság elleni bűntett vádját vétségre enyhítve 22 személyt egy naptól egy hónap és 5 napig terjedő elzárásra ítélt, egy nőt pedig felmentettek.[36] Az előzetes letartóztatásban eltöltött idő beszámításával az ítélet kihirdetését követően minden vádlott hazatérhetett.

DISPUTE OF COMPETENCE BETWEEN THE POLICE AND THE ARMY (6 OCTOBER 1903)

by László Soós
(Summary)

The conflict between the inhabitants of Szeged and the commanders of the headquarters of the 7th army corps stationed there, who were subjected to the ministry of defence, was caused by the placing by unidentified persons of a wreath on the statue of Kossuth in the name of the soldiers during the celebration on 6 October 1903. Since it was forbidden for soldiers to participate in political manifestations, general Géza Csalány ordered the removal of the wreath from the statue. The action of removal led to the use of arms on the part of the military, killing one and wounding several people, whereas the civilians also wounded some soldiers by stoning. Prime minister Károly Khuen-Héderváry, who also headed the ministry of domestic affairs, protested on 23 October against the intervention of the military, and urged for the punishment of the commander who had ordered the action against the civilians. The common minister of defense, on the other hand, whose response of 9 November was already delivered to the new prime minister, István Tisza, who shared the opinion of his predecessor, suggested that the commander of the police should be punished for his failure to take preventive measures. The real question was whether the commander of a unit subjected to the common minister of defense had the right to proceed against civilians independently from the police. The dispute over competences, which drew on until the end of March 1904, finally ended with a compromise. The minister of defence, Heinrich von Pitreich ordered that in case of conflict involving the military the commanders of army corps should turn directly to the minister of domestic affairs instead of taking independent action, whereas, with regard to the events at Szeged, both ministers let the respective persons they blamed for the eruption of the conflict go unpunished.

---

[35] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 39. sz. Plósz Sándor igazságügy-miniszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Tisza István miniszterelnök részére. 1904. jan. 14. A főügyész jelentése 1904. jan. 7-én készült.

[36] MOL K 149. 1904. 4. tétel. 1015. sz. Plósz Sándor igazságügy-miniszter átirata Tisza István miniszterelnök részére. 1903. nov.18.

LEVÉLFÉLE GYÁNI GÁBORNAK

Tisztelt Kollégánk, kedves Gábor,

mivel voltál kedves szakmánk szellemi állapotáról rajzolt (nem egy ponton találó, más helyeken vitára késztető) elbeszélésed[1] közben mindhármunkat nevesíteni, ezért — némi töprengés után — úgy döntöttünk, hogy válaszolunk.

Természetesen nem azért, mintha a legcsekélyebb reményt fűznénk ahhoz, hogy mélyen fixált meggyőződéseden valamelyest is változtathatunk. Másfelől az is tény, hogy magunk sem rendültünk meg kritikus soraid olvasása közben. „Csupán" azért hallatjuk szavunkat, mert mély meggyőződésünk szerint a hazai történész szakma jobb osztályzatot érdemel annál, amit kiállítottál róla. Azt is vélelmezzük, hogy sokak számára — még akkor is, ha publikációikban nyoma sincsen a posztmodern szerzők befolyásának — a történettudomány elméleti kérdései korántsem idegenek. Ez roppant egyszerűen, írásaik alapján bizonyítható.

Kezdjük talán azzal, hogy korunkban a történettudomány is oly mértékben szakosodott, hogy az egyes szakágak magas színvonalú művelése bizony egész embert igényel. Így van, aki ezzel, van, aki azzal, a harmadik pedig amazzal foglalkozik leginkább. A történelemelmélet, s azon belül a posztmodern témakörének művelése önálló szakág. Annak számonkérése más területek művelőitől meglehetősen életidegen igény.

Ha azt nézzük, hogy mily csekély létszámú a magyar történésztársadalom, mily sok mindennel foglalkoznak a művelői, mily sok területre vannak nem csupán itthon, hanem a határokon túl is számon tartott, megbecsült művelői, s számba vesszük, hogy mily sokat köszönhetünk az általad felemlített Heller Ágnesen, John Lukacson kívül Balogh Istvánnak, Kelemen Jánosnak, Nyíri Kristófnak; Erős Vilmosnak, Glatz Ferencnek, Gyurgyák Jánosnak, Horváth Gergely Krisztiánnak, Kisantal Tamásnak, Kövér Gyögynek, Ormos Máriának, Pászka Imrének, Pető Andreának, Romsics Gergelynek, Romsics Ignácnak, Takács Ádámnak, Tomka Beátának és másoknak, igen előkelő helyen konkrétan Neked, magának az Aetas c. folyóiratnak, a számos posztmodern művet magyar nyelven közzé tevő Osiris és Atlantis Kiadóknak, nem beszélve a Gyurgyák János és Kisantal Tamás által szerkesztett két kötetes nevezetes szöveggyűjteményről[2] – nos, akkor aligha lehet tárgyilagos ember túlzottan elégedetlen szakmánkkal szemben.

Mindennek fényében azt állítani, hogy „a magyarországi történetírásban szinte sikknek számít(ott) az elméleti kérdések iránti nagyfokú érzéketlenség,

---

[1] A posztmodern és a magyarországi történetírás. Századok 147. (2013) 1. sz. 177–188.

[2] Amelynek értékét ugyancsak megemeli a két szerkesztő által az egyes gondolkodókat, azok kiválasztott írásait méltató, kommentáló, nem csekély szellemi teljesítményt tükröző tömör bevezetői.

az ilyen ügyekben való járatlanság kinyilvánítása"(180.) – bizony van ebben egy leheletnyi túlzás.[3]

És, ha már éppen ezen idézett mondat közvetlen tőszomszédságában felteszed — ám meglehetősen hiányosan válaszolod meg — azt a kérdést „mi vajon a helyzet az országhatárokon túl", akkor nem túl messzire menve a mi kis hazánktól, csupán a nálunk mintegy négyszer nagyobb lélekszámú lengyelekre vetve tekintetünket, vajon lehet négyszer ennyi nevet őtőlük felsorolni?

Vélhetőleg aligha. De még ezzel együtt is, meglehetősen méltánytalan lenne a Te szavaiddal nyilatkozni róluk. Mert sok más téren nekik is megvannak a maguk erősségei.

*

A ma historikusai igencsak tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy a 19. századi elődeiknél mesze jobb feltételek között, messze gazdagabb eszközrendszer birtokában dolgozhatnak. Ezeket pedig természetesen messzemenően hasznosítják, és mindez megadja a lehetőségét annak, hogy munkájuk színvonala is jobb legyen.

Az más dolog, hogy ennek a tudásnak mennyire vannak birtokában más területek művelői. Azt gondoljuk, hogy mindazoknak, akik nem a történelemelméletet művelésére szakosodtak, annyit kell minimálisan tudniuk ezekből a dolgokból, amennyi tudás nélkül a saját szakágukat sem lehet megfelelő szinten művelni.

Nem kétséges, hogy e vonatkozásban már lehet igazságod. De ez a konkrét helyzet konkrét elemzését igényli. Van, akinél ez efféle kritika indokolt, másnál részben helytálló, s vannak szép számmal olyan kollégáink, akikkel szemben egészen bizonyosan méltánytalan.

És az is bizonyos, hogy az összkép megvonásához tekintetünket magasabbra kell emelnünk.

Innen nézve az általános helyzetről, s az abból adódó kemény követelményekről beszélünk. Tehát arról, hogy a ma historikusa irdatlanul hatalmas forrásanyaggal rendelkezik – kell, hogy (sokszor idegőrlő munka révén) rendelkezzék. A számítástechnika révén tudását esetenként megsokszorozó keresési metódusok állnak a rendelkezésére – és kell is, hogy ezeket elsajátítsa. Korábbi időszakokhoz képest elképzelhetetlen mértékben képes a társtudományok eredményeit hasznosítani – és kell is hasznosítania, különben a versenyben menthetetlenül lemarad. No, ha mindehhez megvan a nélkülözhetetlen tehetség, akkor tehát lankadatlan szorgalom, megfelelő módszertan révén a múlt korábban mély homályba vesző szegleteibe is bepillantást nyerhetünk (és nyerünk is).

Ezek a lehetőségek 19. századi elődeink számára elképzelhetetlenek voltak.

---

[3] És nem hagyhatjuk szó nélkül szavaidat azért sem, mert eleinkkel is megengedhetetlenül mostoha vagy. Hiszen a magyar történetírás története arról győzi meg a tárgyilagos szemlélőt, hogy Pauler Gyulától Salamon Ferencen át Dékány Istvánig igenis voltak olyan történészek, akiknek van számba veendő elméleti munkásságuk. A leckét itt sem mondjuk fel, hiszen a témában biztosan kalauzolja az olvasót Romsics Ignác – főszövegben még hivatkozott – historiográfiai alapműve.

Ezen körülmények között a ma kutatói azt is tudják, hogy munkájukkal szemben támasztott szakmai és társadalmi igények is messze magasabbak. Elismerésre csak akkor számíthatnak, ha képesek elődeiknél magasabb és összetettebb igénynek megfelelniük.

Ezen igények között pedig az elméleti kérdéseknek természetesen kitüntetetten fontos helyük van.

Válaszunkat tehát — ismételjük — döntően azért tárjuk a nyilvánosság elé, hogy elmondjuk: jobb véleménnyel vagyunk szakmánk teljesítményéről, s abba (meggyőződésünk szerint) nagyon is beletartozik annak a ténye, mely szerint kollégáink közül nem kevesen igenis elméletbarátok.

Ezen ellenben (vélelmünk szerint) természetesen nem azt kell érteni, ami Te értesz. Mert Neked — szemmel láthatólag — csak az felel meg az elméletbarátság követelményének, aki már eljutott a posztmodern világa igenléséig.

Mi ellenben azokat tartjuk elméletbarátnak, akik adott esetben éppen azért forgatják — mondjuk — Giambattista Vico, François-Marie Arouet Voltaire, Immanuel Kant, Wilhelm Humboldt, Johann Gottfried Herder, Georg Wilhelm Hegel, Karl Marx, Friedrich Engels, Karl Lamprecht, Benedetto Croce, Marc Bloch, a hazaiak közül Szekfű Gyula, Hajnal István, Kosáry Domokos, Engel Pál, Ránki György, Szűcs Jenő írásait, mert azok ismeretével teszik fundáltabbá saját írásaikat. Nem feltétlenül úgy, hogy ennek nyoma lábjegyzetekben ölt testet.

Egyszerűen úgy, hogy jók, legalább is jobbak, mintha elméleti kérdésekben nem tájékozódnának.

És — ismételjük — a kortársaink között is akadnak nem csekély számban elméleti kérdéseket boncolgató, poszt- és nem posztmodern gondolkodók. Ebből a körből most azért említjük meg konkrétan Gyurgyák János 2007-ben publikált *Ezzé lett magyar hazátok,* valamint Romsics Ignác a 2011-ben megjelent, *Clio bűvöletében* című, elméleti textusokban gazdag munkáját, mert élő bizonyságul szolgálnak arra, hogy korunkban is lehet mesternarratívával gyarapítani a szakma és a szélesebb társadalom tudását.

Jeles egyéni teljesítményekről van szó, ám nem csekély mértékben azért születhettek meg az elért magas színvonalon, mert a megismerés egymást követő generációk közös erőfeszítése. Igenis van a megismerésben is (visszaesésekkel szabdalt) haladás. Ezért illő tisztelettel adózunk számos vonatkozásban meghaladott elődeink emlékének is. Mert igencsak tudjuk, hogy eleink munkája nélkül aligha lehetnénk mai tudásunk birtokában. Közben azonban messzemenően ügyelünk azokra az elméleti figyelmeztetéseke, amelyek a múlt hiteles feltárásának buktatóit tárják elénk.

És mindeközben azt tartjuk, hogy nem attól lesz valaki elméletbarát, ha írásait teletömi idegen kifejezésekkel, nyakatekert eszmefuttatásokkal, tekintetét a múlt és a jelen valóságától elfordítva metatörténeti eszmefuttatásokba réved bele, hanem attól, hogy tekintetét elemeli az empíria, a részletek világától magasabb szintekre. Egyszerű hasonlattal élve a fát is látjuk, de az erdőt pásztázza tekintetünk.

*

Tehát mi nagy figyelemmel és elismeréssel figyeljük érdemes munkásságod azon vonulatát, amely a posztmodern történelemszemlélet megismerésére, s a hazai szakmai körök tájékoztatására irányul. Ám azt is látjuk (alázatosan fogalmazva: vélni látjuk), hogy Téged az a meggyőződés kerített hatalmába, hogy csak az lehet elméletileg képzett, aki a posztmodern szemüvegén nézi a múltat.

Ennek mi bizony egyáltalán nem örülünk, sőt nyugtalankodunk. Ám nyugtalanságunknak erős gátat szab az a tény, hogy a posztmodern gondolkodás nem vert gyökeret a hazai szakmában. Oly annyira nem, hogy nem kevés (műveletlennek aligha mondható) kollégánk újból és újból megkérdi: vajon mi is az a posztmodern?

Mivel Te ebben a világban nálunk messze tájékozottabb vagy, ezért ilyenkor (a már magyar nyelven meglehetősen bőséggel tanulmányozható szövegeken, az azokat megvilágító írásokon túl) jó megoldásnak véljük, ha a Te adaptáló írásaidra hívjuk fel figyelmüket. Mostani dolgozatod kiváltképpen hasznos e tekintetben. Hiszen annak bevezető részében tömör összegzést nyújtasz a posztmodern mibenlétéről.

A tömör megfogalmazás előnye, hogy az érdeklődőnek nem kell rengeteg nehezen érthető szövegen átrágnia magát. Mivel a témában járatos vagy, ezért vélhetőleg kritikus szavainkra nem lehet válasz az, hogy annak a rövidség az oka.

Nos, beállításoddal szemben feltehetőleg nem alaptalanul mondjuk, hogy a posztmodern nézőpontnak nem a metatörténeti vizsgálódás, hanem a megismerési szkepszis az alfája és az omegája. A metatörténeti vizsgálódás már erre épül rá, s így alkot egy olyan konstrukciót, amelyet nemcsak az a történész utasítja el, aki — úgymond — képtelen szakítani a 19. századból örökölt naiv episztemológiai realizmussal, hanem az a történész is, akinek szintén már régóta meggyőződése, hogy a modern embernek több mint elégséges oka van a múltat (mondjuk esetleg éppen a 19. század valóságát) messze kritikusabban vizsgálni.

Tehát úgy kutat, elemez és összegez, hogy közben már régen szakított a 19. századból örökölt naiv episztemológiai optimizmussal.

Ez a szakítás ellenben — ismételjük — egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne tekintenénk tisztelettel 19. századi kollégáink munkásságára, s ne hasznosítanánk belőle mindazt, ami ugyancsak hasznosítható.

*

Ebből az írásodból is kitetszően számodra valójában nem az a vízválasztó, hogy mi *túlléptünk-e* a 19. századi nézőponton, hanem, hogy *eljutottunk-e* posztmodern nézőpont igenléséig.[4] Megítélésed szerint az eredmény jónak csak ez esetben mondható. Ha ellenben nem, akkor nincs kímélet. Az sem számít, hogy az illető szintén súlyos kételyt támaszt a teljesség igényével fellépő — ha úgy tetszik: holisztikus — elbeszélésekkel szemben. Semmit sem számít az újrakérdezés módszere, semmit sem számít a társtudományok eredményeinek a hasznosítása, semmit sem számít korábbi korok nagy filozófusai írásainak a forgatása, semmit sem számít a nemzeti históriának a nemzetközi horizonton történő vizs-

[4] Ez látszik Romsics Ignác általad történt megítélésén is. Ezek szerint tagtársad ugyan nálunk jobb osztályzatot érdemel, de azért még bőven lenne mit fejlődnie.

gálata, semmit sem számít a történeti közgondolkodásban makacsul rögzült (ne adj Isten a politikai-ideológiai haszonlesés által is élesztgetett) téveszmékkel, legendákkal folytatott idegőrlő küzdelem – mindez semmit sem számít.

Ha nincs metatörténeti nézőpont, ha munkáink forgatása nyilvánvalóvá teszi, hogy nálunk nem következett be a nyelvi fordulat, ha úgy látjuk, hogy a múlt század hatvanas éveiben a nyelvfilozófia eredményeit túldimenzionáló *Linguistic Turn* mára bizony kimerülőben van, akkor mi (szerinted) reménytelenül beleragadtunk az episztemológiai fundamentalizmusba.

És van még egy szörnyű bűnünk: mi valóban nem tudunk elszakadni 19. századi elődeink szép erényének megbecsülésétől. Tehát — bizonyára nem mindig sikerrel — tudatosan törekszünk az egyszerű, világos, közérthető fogalmazásra. Profán szavakkal élve: nem használunk olyan nyelvezetet, amely nemhogy a szélesebb, de még a művelt (ám nem posztmodern) szakmai körök számára is érthetetlen, emészthetetlen.

*

Lehet, hogy okkal született meg *Beverley Southgate* szóleleménye, de reánk aligha igaz. Mi bizony nem vagyunk pomofóbok.

Való igaz, hogy mi nem vagyunk a történetírás manökenjei, nem öltöttük magunkra (és a jövőben sem szándékozunk ilyesmit tenni) a posztmodern sokszor valós anyag helyett inkább levegőből szőtt ruházatát.

Ám fóbiával nem viseltetünk a posztmodernnel szemben.

Miért is lennénk azok? Hiszen — ha már nem tetted — hadd beszéljünk arról, hogy a posztmodern szerzők által oly erőteljesen képviselt megismerési szkepszis messze nem újdonságos. Igen mély eszmetörténeti előzményei vannak. Nem csupán Számodra lenne unalmas a lecke felmondása, bárki könnyen tájékozódhat Friedrich Wilhem Nietzsche, a neokantiánusok és sokan mások ilyen irányú gondolatai tárgyában.

Tehát nincsen fóbiánk, hiszen mi is valljuk, hogy folyton meg kell újulnunk, s ahhoz a posztmodern teoretikusai által is megfogalmazott gondolatok némelyike természetesen bennünket is töprengésre késztet. Azt természetesen készséggel elismerjük, hogy törekvésünk eredménye számos esetben elmarad a magunkkal szemben támasztott igényeinkkel szemben.

Ilyen a világ, ilyen a tudomány természete.

De — ismételjük — nincsen fóbiánk.

Miért is lenne? – nyomatékosítjuk az ismétléssel álláspontunkat. Tudjuk, látjuk, hogy a mi égtájunkon sok szempontból még a modernitásba sem érkeztünk el. Bőven van mit küzdeni egy tisztultabb látásmódért. A nemzeti történelem széles nemzetközi kapcsolatrendszerben történő láttatásáért, az inter- és multidiszciplináris látásmódért, az elméleti igényességért. Bőven van teendő a történettudomány intézményrendszere hatékonyságának fokozása terén. Bár — szerencsére — a szakma javát nem fertőzték meg ordas eszmék, ám az nem mondhatjuk, hogy ilyen veszedelmek nem fenyegetnének.

*

Azért sem vagyunk pomofóbok, mert szilárd meggyőződésünk szerint a posztmodern történetírás valóban csak a múló divat taraján aratta szűk körben sikereit. Úgy tűnik, hogy kinyilvánított, ellenkező természetű reményeidet csak a kívánság-gondolkodás sarkantyúzza.

Ez a taraj bizony máris hanyatlóban van.

Aligha kerülte el figyelmedet az általad számos ízben oly buzgón idézett Frank R. Ankersmit elmúlt évben publikált *Meaning, Truth and Reference in Historical Representation* című könyve.[5]

Ez az Ankersmit bizony nem a régi Ankersmit.

Egyik igencsak elgondolkoztató eszmefuttatása Fernand Braudel nevezetes mesternarratívájával kapcsolatos. Ugye, közhelyszámba megy az a tény, hogy a jeles historikus szemléletét nem éppen a politikatörténet iránti lelkesedés jellemezte?

Nos, Ankersmit azt mondja: Ha e jeles szerzőnek a *Földközi-tenger és a mediterrán-világ II. Fülöp korában* című opuszából kiveszünk mindent, ami 16. századi Európa politikumát idézi az olvasó elé, akkor olyan helyzetben kerülünk, mint az a vezető, aki kocsiját áthatolhatatlan ködben kormányozza.

A politikum társadalmon belüli fontosságáról, következőleg a történetíráson belül a politikatörténet-írás helyéről a fentiek szellemében összegzően az alábbiakat állapítja meg: „a politikatörténet a történetírás minden egyéb formájának az alapja és előfeltétele, ideértve a társadalom- és gazdaságtörténetet, a kultúrtörténetet, valamint az eszmetörténetet is."[6]

Akár a szemét is dörzsölheti az ember. Valóban a posztmodern gondolkodás egyik kiemelkedő formálóját (tehát nem ennek a világnak csupán az egyik közvetítőjét) olvassa?

Valóban azt olvassa.

Egyébként munkásságodat követve jó ideje azt látjuk, hogy alkalmanként Neked is megjött a kedved a politikatörténeti vizsgálódásokra. Mivel azonban a modern szemléletű politikatörténet-írás meglehetősen komoly, egyik napról a másikra aligha elsajátítható képzettséget igényel, ezért ezek az írásaid (szerény meglátásunk szerint) bizony elmaradnak a társadalomtörténeti tárgyú munkáid magas színvonalától.

A várt hatás azonban elmaradt.

Krausz Tamás egyetemi tanár olyan élesen vágott vissza, hogy az olvasó azt látta: észrevételeidből kő kövön nem maradt.[9]

Nem tartjuk szükségesnek, hogy ebben a vitában állást foglaljunk. Ám azt bizonyára megalapozottan mondjuk, hogy az efféle hangnem bizonyosan nem válik a szakma épülésére. Ez a stílus igencsak kontraproduktív. Elfedi azt a

---

[5] Cornell University Press. Ithaka, New York, 2012.

[6] Az idézet helye: 246. A könyv alapos ismertetésére ld.: Simon Zoltán Boldizsár: Egy régi-új történetfilozófia: historizmus a nyelvben? In: Korall 2012. 6. sz. 121–127.

[7] Eszmélet 94. sz. 182–244.

[8] Pontatlan olvasatok, avagy hogyan konstruáljuk meg a vitapartnert. In: Eszmélet 95. sz. 173–183.

[9] A meg nem értett Gyáni Gábor. Uo. 185–195.

tényt, hogy az igazi választóvonal a tudomány művelői és a paratudományos nézetek között húzódik. Márpedig aligha kétséges, hogy igencsak nagy szükség lenne a hazai történeti közgondolkodás egészségesebbé tételére.

Ehhez jóval ütőképesebb szakmára van szükség.

Azt pedig az efféle viták aligha építik.

*

Mi, sajnos, úgy látjuk, hogy szóban forgó írásod azért is vitára ingerlő, mert abban bizony (aligha először) felfedezhető az elhallgatás, a csúsztatás módszere. Ismét felidézed azt a csaknem fél évtizedes vitát, amelyet a magyarországi holokauszt-történészekkel folytattál.

De hogyan? Úgy, hogy írásod e vitában járatlan olvasója előtt mélyen rejtve marad valami egyáltalán nem lényegtelen dolog. Nevezetesen az, hogy e polémia világossá tette: bizony az általad megbírált történészek (abc-sorrendben, a teljesség igénye nélkül: Kádár Gábor, Karsai László, Molnár Judit, Szita Szabolcs, Vági Zoltán stb.) munkásságát, rangos hazai és külföldi folyóiratokban megjelent tanulmányait hiányosan ismered, s igen tájékozatlannak bizonyultál a nemzetközi holokauszt-szakirodalomban is.

Ehhez képest igencsak meglepő magabiztossággal hozod elő a nemzetközi holokauszt-szakirodalom egyik legtekintélyesebb történészét, Christopher Browning egyik elemzését. A fél évtizeddel előtti vita olvasója (nem úgy mint a mai) megtudhatta, hogy Browning az inkriminált művében csak arról értekezett: mily' nehéz, olykor szinte lehetetlen egy adott történeti eseményt (pl. egy falu zsidó lakóinak lemészárlása a holokauszt idején) a maga teljességében feltárni, az elkövetőket azonosítani stb.

Aki valóban ismeri Browning hatalmas monográfiáit, melyeket a holokauszt „eredetéről", a holokauszthoz vezető útról stb. írt, az pontosan tudja, hogy neves kollégánk bizony az éppen általad nem csekély borzadállyal szemlélt esemény-történetírást műveli magas színvonalon.

Ki, mikor, hol, miért, mit tett, mondjuk 1942 őszén, vagy például hogyan, miért, mikor adott Hitler utasítást az európai zsidók lemészárlására, ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel foglalkozik Browning – s közben nem is sejti, hogy személyedben él valahol Európában egy történész, aki őt posztmodernnek tartja.

Úgy véljük, hogy cáfolataid akkor lennének valóban cáfolatok, ha nem a megbírált szövegek komoly kihagyásokkal történő idézésére épülnének. Persze, ha nincsenek történelmi tények, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy Sztálin még él, Fidel Castro pedig (e sorok írásakor, 2013. április 3-án) már halott. Hogy ez nem igaz, vagy pont fordítva igaz? Mit számít, ha mindez csak nyelvi konstrukció? Mint ahogy történelmi tények, eredeti levéltári dokumentumok sokasága, visszaemlékezések, naplók, levelek, fényképek sora bizonyítja, hogy a kollektivizálás a Szovjetunióban borzalmas kegyetlenséggel zajlott az 1930-as évek elején.

*

Nagyjából ugyanez jellemzi azt is, amit a magyar hadtörténetírásról írsz (vagy nem írsz). 2005-ben — bizonyára emlékezel rá — a Hadtörténeti Intézet

és a Hadtörténelmi Közlemények felkért arra, hogy „Hadtörténeti Intézet és Hadtörténelmi Közlemények Szerkesztősége által a magyar hadtörténetírás paradigmáiról, jövőbeni lehetőségeiről, feladatairól tervezett kerekasztal-megbeszélésen vitaindító előadást tartani" szíveskedj „a történetírás új útjairól, a történetírás és hadtörténetírás kapcsolatáról, az utóbbi nemzetközi perspektíváiról."

Ennek a felkérésnek — mély sajnálatunkra — nem tettél eleget. Tartottál ugyan később a Hadtörténeti Intézetben egy előadást „Elbeszélhető-e egy csata hiteles története?" címmel arról, hogy metatörténeti megfontolások alapján nem írható meg egyetlen csata vagy ütközet hiteles története sem, azonban már a példa — a mohácsi csata — sem volt szerencsés.

Hiszen egy olyan összecsapáson próbáltad meg demonstrálni nézeteid helyességét, amelynek forrásadottságai igen szegényesek. Miért nem olyan példát választottál vajon, ahol bőven van forrás? És a vitában — emlékezhetsz — az is kiderült, hogy a csata újabb szakirodalmának nem voltál a birtokában.

A disputa résztvevői láthatták, hogy mellőzted a fő kérdések taglalását. Helyette közvetetten azt érzékeltetted, hogy az eseménytörténet művelése önmagában reménytelen vállalkozás, azaz, nem is érdemes vele foglalkozni.

Te magad pedig megsértődtél, hogy a vita résztvevői (R. Várkonyi Ágnes és Hermann Róbert kivételével) vitacikked 2006-ban történt megjelenését követően a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain közzétett hozzászólásaikban „még távoli utalást sem tettek" tanulmányod létére, azaz nem a Te tanulmányoddal foglalkoztak, hanem „a magyar hadtörténetírás paradigmáiról, jövőbeni lehetőségeiről, feladatairól" fejtették ki véleményüket.

Valójában többen is (Veszprémy László, Zachar József) vitatkoztak fő téziseddel, legfeljebb — nem kívánván belebonyolódni a metatörténet világába — közvetett módon reflektáltak mindarra, amit írtál.

Ami pedig a Hermann Róbert hozzászólásában kipécézett passzust illeti: annak valójában általános üzenete volt. Az elméletek megalkotásának csak akkor lehet igazán értelme, ha annak révén többet, hitelesebbet tudunk meg a múlt világáról. Az Olvasó kedvéért hadd idézzük ide a teljes mondatot: „De ha a múlt egy konkrét eseményéről, nem pedig csupán a múlt értelmezéséről (vagy a szakmai köldöknézegetés egyik válfajaként a múltértelmezések értelmezéséről) akarunk újat mondani, akkor nem takaríthatjuk meg magunknak a fáradságot: meg kell próbálni új forrásokat találni, vagy a régieket új módon megszólaltatni."

Mély alázattal belátjuk, hogy a régi források új módon történő megszólaltatása nem azonos a metatörténeti nézőponttal. Ám — vélhetőleg szakmánk nem kevés számú, s messze nem gyatra tehetségű és képzettségű művelői nevében is — megkockáztatjuk: nem szerencsés dolog csupán annak okán reménytelenül provinciálisnak mondani azon kollégáidat, akiknek csupán az a bűnük, hogy nem a posztmodern szemlélet birtokában művelik szakmájukat.

*

Szóval ismételjük: olyan szakmára van szükség, amelynek érdemes tagjai becsülik, s nem lebecsülik egymást, építenek jeles elődeink eredményeire, figyelemmel vannak a szakma újításaira. Ennek jegyében merítenek a posztmodern eredményeiből, de annak az idő próbáját ki nem álló tételeivel sem nyelvüket sem gondolataikat nem terhelik meg.

Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál

VÁLASZFÉLE A „LEVÉLFÉLÉ"-RE

A tétel:

„Ami a kutató, az empiricista történészek elméleti érdeklődését, ezzel összefüggő diskurzusát illeti, legjobb esetben is csak visszafogott kíváncsiság mutatkozik bennük a posztmodern iránt; rosszabb esetben – és ez a gyakoribb – a lesajnálás, az utálkozás, a megbélyegzés, és a kiátkozás hangja szólal meg vele kapcsolatban. Az öntudatosan vállalt elméleti tájékozatlanság, az ez irányú érzéketlenség szolgál ehhez kedvező táptalajul, ami a legtöbb hazai történész szemében erényként hat. »Mi nem spekulálunk, hanem végezzük a dolgunkat, szorgalmasan kutatunk, hogy feltárjuk a múlt valóságát és igazságát« – szól a jól ismert történészi hitvallás."[1]

A bizonyítás:

1. „A történelemelmélet, s azon belül a posztmodern témakörének művelése önálló szakág. Annak számonkérése más területek művelőitől meglehetősen életidegen igény."[2]
2. „Azt gondoljuk, hogy mindazoknak, akik nem a történelemelmélet művelésére szakosodtak, annyit kell minimálisan tudniuk ezekből a dolgokból, amennyi tudás nélkül a saját szakágukat sem lehet megfelelő szinten művelni."[3]
3. „Az más dolog, hogy ennek a tudásnak mennyire vannak birtokában más területek művelői. [...] Nem kétséges, hogy e vonatkozásban már lehet igazságod."[4]
4. „Ezen [az elméletbarátságon] ellenben (vélelmünk szerint) természetesen nem azt kell érteni, amit Te értesz. Mert Neked – szemmel láthatólag – csak az felel meg az elméletbarátság követelményének, aki már eljutott a posztmodern világa igenléséig."[5]

[1] Gyáni Gábor: A posztmodern és a magyarországi történetírás. Századok, 147. évf. 1 (2013) 178.

[2] Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál: Levélféle Gyáni Gábornak. Századok, 147, évf. 3 (2013) 793.

[3] Uo. 794.

[4] Uo.

[5] Uo. 795. Nota bene: cikkem a Magyar Történelmi Társulat vezetőségének felkérésére készült (még a címét is készen kaptam!), melynek tárgya *kizárólag* a magyar történetírás és a posztmodern közötti kapcsolat volt.

5. „Mert igencsak tudjuk, hogy eleink munkája nélkül aligha lehetnénk mai tudásunk birtokában. Közben azonban messzemenően ügyelünk azokra az elméleti figyelmeztetésekre, amelyek a múlt hiteles feltárásának buktatóit tárják elénk. És mindeközben azt tartjuk, hogy nem attól lesz valaki elméletbarát, ha írásait teletömi idegen kifejezésekkel, nyakatekert eszmefuttatásokkal, tekintetét a múlt és a jelen valóságától elfordítva metatörténeti eszmefuttatásokba réved bele, hanem attól, hogy tekintetét elemeli az empíria, a részletek világától magasabb szintekre."[6]
6. „A tömör [elméleti] megfogalmazás előnye, hogy az érdeklődőnek nem kell rengeteg nehezen érthető szövegen átrágnia magát."[7] Ezért gondolhatta úgy a szerzőtriász, hogy kár lenne fárasztania magát Frank Ankersmit „nehezen érthető szövegének" olvasásával, elég belelapoznia Simon Zoltán Boldizsár néhány lapos „tömör" könyvismertetésébe, hogy ezt követően magabiztosan megállapítsa: „Ez az Ankersmit bizony nem a régi Ankersmit"[8]
7. „[Mi] nem használunk olyan nyelvezetet, amely nemhogy a szélesebb, de még a művelt (ám nem posztmodern) szakmai körök számára is érthetetlen, emészthetetlen. [...] Való igaz, hogy mi nem vagyunk a történetírás manökenjei, nem öltöttük magunkra (és a jövőben sem szándékozunk ilyesmit tenni) a posztmodern sokszor valós anyag helyett inkább levegőből szőtt ruházatát."[9]
8. „Azért sem vagyunk pomofóbok, mert szilárd meggyőződésünk szerint a posztmodern történetírás valóban csak a múló divat taraján aratta szűk körben sikereit. Úgy tűnik, hogy kinyilvánított, ellenkező természetű reményeidet csak a kívánság-gondolkodás sarkantyúzza. Ez a taraj bizony máris hanyatlóban van."[10]
9. „Te magad [...] megsértődtél, hogy a vita résztvevői (R. Várkonyi Ágnes és Hermann Róbert kivételével) vitacikked 2006-ban történt megjelenését követően a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain közzétett hozzászólásaikban »még távoli utalást sem tettek« tanulmányod létére, azaz nem a Te tanulmányoddal foglalkoztak, hanem a »magyar hadtörténetírás paradigmáiról, jövőbeni lehetőségeiről, feladatairól« fejtették ki véleményüket. Valójában többen is (Veszprémy László, Zachar József) vitatkoztak fő téziseddel, legfeljebb — nem kívánván belebonyolódni a metatörténet világába — közvetett módon reflektáltak mindarra, amit

---

[6] Uo.

[7] Uo. 796.

[8] Uo. 798. Az a fajta szakirodalmi tájékozódás, amely egyetlen könyvbírálat ismerétével is beéri valamely tudományos munka kapcsán, bizony tőrbe csalja a szerzőtriászt:, „ez az Ankersmit" ugyanis hamisítatlanul az a régi Ankersmit, aki egykoron a Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language című könyv (1983) szerzője is volt. A holland teoretikus utolsó könyvéről szóló, a Századok hasábjain hamarosan megjelenő könyvismertetésemben kerítek sort e kijelentésem részletes alátámasztására.

[9] Uo. 797.

[10] Uo. 798. Nota bene: mintha cikkemnek nem lenne második fele, melyben — bibliográfiailag dokumentált módon — éppen azt mutatom be, hogy miként aratja a posztmodern „a múló divat taraján szűk körben sikereit" idehaza!

írtál."[11] Utána néztem és a „közvetett reflexió" példájaként ezt találtam. „Végül említést tehetünk a posztmodern szövegértelmezés témánkat is érintő hatásáról. Éppen a Hadtörténeti Közleményekben folytattunk egy ehhez kapcsolódó vitát, noha sokszor úgy tűnt, hogy a vitaindítót megíró Gyáni Gáboron kívül kevés hozzászóló értette meg, hogy pontosan miről is van szó, hiszen a vitának a fennmaradt hadtörténeti források nyelvét, értelmezhetőségét és forrásértékét kellett volna vizsgálat tárgyává tenni."[12] A Veszprémy Lászlótól származó idézet mintha nem arról szólna, mint amit a szerzőtriász tulajdonít a jeles hadtörténész szerzőnek. Zachar József pedig, ki tudja miért, valóban távol tartotta magát attól, hogy bármit hozzátegyen a szőnyegen heverő vitakérdéshez.[13]

10. „Ami pedig a Hermann Róbert hozzászólásában kipécézett passzust illeti: annak valójában általános üzenete volt. Az elméletek megalkotásának csak akkor lehet igazán értelme, ha annak révén többet, hitelesebbet tudunk meg a múlt világáról."[14]

Kedves Hermann Róbert, Karsai László és Pritz Pál: köszönöm, hogy bírált álláspontom igazának a bizonyítását elvégeztétek helyettem.

Gyáni Gábor

A felek kifejtették álláspontjukat. A Századok szerkesztősége azzal rekeszti be a vitát, hogy az Olvasóra bízza annak eldöntését: melyik fél volt számára meggyőzőbb saját álláspontjának bemutatásával.

A Századok Szerkesztősége

---

[11] Uo. 800.

[12] Veszprémy László: A helyét kereső hadtörténetírás. Nemzetközi és hazai tapasztalatok. Aetas, 25. 4. (2010) 30.

[13] Zachar József: Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról. Hadtörténelmi Közlemények, 119. évf. 1 (2006) 157–164.

[14] Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál: i. m. 800.

EMLÉK, EMLÉKIRAT, TÖRTÉNELEM

Beszámoló a Kolozsvárott megrendezett VII. Hungarológiai Kongresszusról

2011. augusztus 22. és 27. között Kolozsvár adott helyet a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusnak. Az ötévenként megrendezett kongresszusok lehetőséget kínálnak a magyarsággal, mint történelmi, társadalmi, nyelvi, kulturális közösséggel foglalkozó szakmák képviselői számára, hogy kutatási eredményeiket megvitassák – és egyben fórumot teremtenek arra, hogy a külföld többnyire szegényes, nem egy esetben pedig hamis magyarságismerete hitelesebb, jobb és meggyőzőbb legyen. A szélesebb közönség figyelmének felkeltése tehát kiváltképpen lényeges. Mindemellett e kongresszusok is remek alkalmat teremtenek személyes kapcsolatok kiépítésére, az adott ország kulturális emlékeinek (jobb) megismerésére. Ez esetben a torockói (opcionálisan mezőségi vagy kalotaszegi) kirándulások szolgálták ezt a célt. Az efféle rendezvények után megszülető beszámolók olykor hamis, illetve idealizált „visszaemlékezésétől" eltérően, őszintén úgy véljük: a kongresszus ideje alatt tapasztalható volt, hogy magyar és nem magyar kutatók, résztvevők, látogatók lepték el a várost és a rendezvényeknek helyszínt nyújtó intézményeket.

A rendezvény lebonyolítása alapvetően koprodukció volt: létrejöttét nemcsak a magyar, hanem a román kulturális minisztérium is támogatta, a kolozsvári polgármesteri hivatal pedig példás házigazdának bizonyult. A maradéktalanul pozitív hangulatba a múlt árnyaként szüremlett be a kiadott programfüzet megfogalmazása: a Kolozsvárra látogatóknak „nem feltétlenül ajánlották", hogy az utcán magyarul szólítsanak meg ismeretleneket.

A kongresszus programjai szerteágazóak és sokrétűek voltak. A látogatók a művészettörténet, a politológia, az irodalomtudomány, a szociológia, a néprajz, a nyelvészet, a történettudomány, a filozófia, a médiatudomány és ezek társtudományainak gazdag kínálatából csemegézhettek. Kijelenthető, hogy a történettudomány még a többinél is gazdagabb kínálattal jelentkezett. A „hagyományos", alapvetően korszakok szerint szerveződő témák — a régiótörténet és a társadalomtörténet — mellett olyan szekciók is alakultak, amelyek a történetírás történeti és elméleti kérdéseihez szóltak hozzá. Ez utóbbiak közé sorolható az a fórum is, amelyen az előadók nemcsak a szakmabéliek által használt, hanem a történelem iránt érdeklődő lakosság által is gyakran forgatott *emlékiratok* kezeléséhez, használatához és hasznosításához igyekeztek elméleti fogódzókat nyújtani.

Sokan tapasztaljuk, hogy az emlékiratok megjelen(tet)ésének ismét reneszánszát éljük. Böngészve a könyvesboltok polcain fellelhető memoárok között, bizton állíthatjuk, hogy a többnyire semmitmondó, opcionálisan politikai megrendelésre született, esetlegesen egyes „hírességek" élettörténetei mellett, többnyire régen megjelent emlékiratok gyatra, szak- és korszerűtlen újrakiadásával

találkozhatunk. Ezek a munkák rendszerint hemzsegnek az értelemzavaró kifejezésektől, kevés bennük (vagy egyáltalán nincs) a lábjegyzet, kimaradnak az olvasói tájékozódást segítő bevezetők, az olvasást segítő betű-, hely- és névmutatók egyaránt. Sokszor pedig átüt a szövegen az időszerűség és a naprakészség „sürgető" követelménye mellett az igazi szerkesztői munka krónikus hiánya. És ezen formai hiátusokon túl a tartalom az, ami az igazi fejtörést okozza, hiszen ténykérdés: az emlékirat igazi szerepe messze túlmutat azon, hogy miként is néz ki. Fájdalom: mindezek a szempontok legtöbbször csak a történészek számára fontosak, míg a szélesebb olvasóközönséget többnyire a legkevésbé sem zavarják. Ezért is különösen fontos, hogy a szimpatikus egyéni hang, az impozáns megfogalmazások és a frappírozott gondolatok mellett az olvasó szakmai „kulcsot" is kapjon az egyes emlékiratok helyes olvasásához. Ezért van az, hogy számos esetben a memoáríró és a történetíró érdekei alapvetően ütköznek. Amíg az emlékiratíró akarva-akaratlanul a múlt pontos tükörképe helyett annak csupán egy szükségképpen csorba és egyszempontú megközelítését adja, a jó történész komplex, sok szempontot számon tartó hozzáállást érvényesít, ám csekély hatásfokkal.

Az augusztus 23-án lezajlott panelben összesen 16 előadás hangzott el, ezek hat magyar, három román és egy-egy brit, cseh, francia, szerb, német, illetve olasz emlékiratot mutattak be. Az előadók a 20. századi magyar sorsot világították meg, döntően tehát közép-európai perspektívából. Az elemzett emlékiratok különböző nyelveken íródtak, szerzőik eltérő időben (és helyen) születtek, eltérő foglalkozásokat űztek (politikus, pap, katona), és különböző eseményekre reflektáltak. Ugyanilyen fontos volt, hogy olyan emlékiratok is bemutatásra kerüljenek, amelyeket eddig egyáltalán nem, vagy csak kevéssé használtak. A panel arra kereste a választ, hogy az egyes emlékiratokban kimutatható-e valamilyen közös vonás a történelemhez való viszonyuk tekintetében, azaz: hogyan és miképpen törekedtek a memoárírók burkoltan vagy alig leplezetten a történeti tudásunk befolyásolására, valamint a saját nézeteik átültetésére. A visszaemlékezések ugyanis remek lehetőséget nyújtanak az önigazolásra és az ezzel szorosan együtt járó önfelmentésre is, ezért szerzőik elsősorban hatni és (dez)informálni szeretnének. A memoár nem pusztán szimpla élettörténet, esetleg a részletek kidolgozására is ügyelő „regényes" önéletrajz, hanem sokkal inkább olyan szöveg, amelynek (alig burkolt feladata), hogy a múltról alkotott képünket formálja. A nagy ívű összegzések sohasem az asztalfióknak íródnak.

Bevezető előadásában Pritz Pál hangsúlyozta, hogy az emlékiratok a történészek számára roppant fontos, de veszélyes források. Hiszen a memoárszerző sok szempontból a történész *versenytársa*, olyan író, aki (miközben sok mindenben segíti a múlt feltárását) bizony számos vonatkozásban kimondottan rontja a historikus munkájának hatását, gyengíti az egészségesebb történeti tudat esélyét. A memoárszerző helyzeti előnyben van a későbbi idők történészével szemben, mégpedig a közvetlenül megtapasztalt történelem kényelmes pozíciója révén, amely olyan megélt eseményekkel és átélt élményekkel gazdagítja, melyekről a történész csak közvetett módon, a források és a leírások segítségével alakít ki képet. Ráadásul ha mindezt lebilincselő nyelvezettel meséli el, ak-

kor az olvasó szemszögéből még inkább előnyre tehet szert a precíz, ugyanakkor sokszor a szakzsargon szikár kifejezéseivel operáló történésszel szemben. Emlékiratok mindig lesznek, hiszen mindenkinek joga van az emlékezésre és gondolatai közlésére. Az a helyes történetírói beállítódás, ha a remélhetőleg tehetséges, kellő szakértelemmel rendelkező historikus nem fölényesen, nem a szakzsargon kelléktárával zsonglőrködve, hanem *alázattal*, lankadatlan szorgalommal hívja fel az Olvasó figyelmét a társtudományok által megalapozottan kialakított tudásra, mely szerint a szemtanúk vallomását számtalanszor messze nem szabad készpénznek venni. Mert azt sok-sok tényező torzíthatja/torzítja. Az is elsőrendű szempont, hogy ne csak hitelesen, de jó íráskészséggel, közérthetően mutassa be a történész a témáját. S közben a történész szakma önbecsülésén is van mit javítani; „egészséges" körülmények közepette megengedhetetlen lenne a nem ritkán tapasztalható durva hangnem, amelynek következtében homályba vész az, hogy valójában az igazi választóvonal valójában nem az egymást utáló történészek, hanem a történész és az áltörténész, a szakember és a dilettáns között húzódik.

Jeszenszky Géza előadása a Magyarországon különösképpen ismert brit újságíróról, Henry Wickham Steedről (1871–1956) szólt, aki a londoni Times berlini, római, majd bécsi tudósítójaként a magyarországi eseményeknek afféle szakavatott referense volt. A roppant olvasmányosan megírt és jól felépített előadás Steed színeváltozásáról és megváltozott véleményéről szólt, azaz a Monarchiának arról az elveszett presztízséről, aminek a szerző korábban külön kötetet is szentelt. Amíg ugyanis a századforduló időszakában Steed elismeréssel szólt a budapesti szellemi viszonyokról, a gazdasági és társadalmi változásokról, valamint a többszörös miniszterelnökről, Tisza Istvánról, – az 1904– 1905-ös magyarországi politikai válság nyomán gyökeresen megváltoztatta véleményét. Az egymással élesen szembenálló politikai tömbök létrejöttét követően Steed a Monarchia, és benne a történeti magyar állam nemzetiségellenes és intoleráns politikájának kérlelhetetlen kritikusa lett. Az 1924-ben napvilágot látott kétkötetes emlékirat Steed magabiztos, kételyektől mentes véleményét mutatja be a Monarchia viszonyairól. Mindeközben Jeszenszky a Monarchia másik ismert brit publicista ellenfelének, Seton-Watsonnak a Monarchia felbomlasztása érdekében Steeddel párhuzamosan folytatott propaganda-tevékenységét is jól dokumentálta.

Borsi Kálmán Béla I. G. Duca (1879–1933) román belügyminiszternek és miniszterelnöknek a memoárját mutatta be. Borsi szerint Duca a huszadik század első felének román történelmében alapvető szerepet töltött be. Politikussá válása 1918 és 1920 között következett be, amikor is a létrejött Nagy-Románia eltérő gazdasági fejlettségű, különböző társadalmi szerkezetű és heterogén mentalitású térségeinek integrálásában vállalt kulcsszerepet, előbb közmunkaügyi, majd kultusz- és gazdasági miniszterként. Az 1933-ban már miniszterelnöki pozíciót betöltő Duca ellen, tiltakozásul a vasgárda feloszlatása miatt, halálos merényletet követtek el.

Egy másik ismert huszadik századi román miniszterelnök, Alexandru Vaida-Voevod (1872–1950) pályáját és visszaemlékezését L. Balogh Béni ismertette. Vaida — több más nemzetiségi politikushoz hasonlóan — előbb a Monarchia föderalizálásának híve volt, majd Erdély Romániához való csatolásának vált a zászlóvivőjévé. 1919-1920-ban néhány hónapig miniszterelnök, közben

pedig a párizsi békekonferencián résztvevő román küldöttség elnöke. Ezt követően még három alkalommal volt — viszonylag rövid ideig — kormányfő, 1928 és 1930 között pedig belügyminiszter. Meglovagolva a Romániában eluralkodott nacionalista és idegengyűlölő hangulatot, 1935-ben elindította a hírhedt „numerus valachicus" mozgalmat és megalapította a Román Front nevű németbarát, szélsőjobboldali pártot. 1945-ben letartóztatták, ezt követően kényszerlakhelyen élt. Az 1944 és 1950 között született memoárja nemcsak fontos adalékokat szolgáltat a korabeli magyar-román együttélés furcsaságairól és visszásságairól, de a kölcsönös sérelmek jobb megértéséhez is hozzájárul.

A következő előadást Szakály Sándor tartotta, aki Shvoy Kálmán (1881–1971) — 1983-as publikálásával nagy port kavart — „titkos naplóját" elemezte. Az előadó helyesen mutatott rá arra, hogy Shvoy megértéséhez elengedhetetlen a szerző sértettségnek mérlegelése. A moemoárszerző indulata abból táplálkozott, hogy nem került a Honvéd Vezérkar főnökének áhított posztjára, s nem lett belőle a Honvédség főparancsnoka sem. A hadiiskolát végzett Shvoy ezt a kudarcot alapvetően a személye ellen áskálódó „bécsi" köröknek tulajdonította, akik a kinevezéseknek — úgymond — keresztbe tettek. Az emlékiratíró pályája mindezek ellenére teljesnek tekinthető, hiszen 1935-ben országgyűlési képviselővé is választották.

Az 1945 után megbélyegzett, a Horthy-korszak kultúrpolitikájában, különösképpen pedig annak sajtójában megkerülhetetlen szereplő, Rákosi Jenő (1842–1929) emlékezéseit Sipos Balázs elemezte invenciózusan. Az 1926-ban született mű bemutatásakor az előadó az elengedhetetlen értelmezési keret tisztázására is nagy súly fektetett. Így előadása — a panel bevezetője mellett — a szekció elméleti szempontokat leginkább érvényesítő előadása lett. Sipos előadásában Rákosi identitás-konstrukcióinak rétegeiről, a magyar–zsidó ellentétpárról, a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap közötti konfliktusról egyaránt szó esett, de kiderült az is, hogy miként vélekedett a szerző Tisza Istvánról, Ady Endréről és a korszak irodalmi és szellemi elitjének más prominenseiről.

A sorrendben következő előadást e sorok szerzője tartotta. Az előadásban a két világháború közötti csehszlovák miniszterelnök, Milan Hodža (1878–1944) amerikai emigrációban írt könyvét mutatta be. Hodža a cseh és a szlovák politikai hagyomány egyik kései újrafelfedezettje, akinek műve a Közép- Európai népek gazdasági és politikai egymásrautaltságát hangsúlyozta. 1942-ben megjelent munkájában a szlovák politikus viszonylag nagy empátiával közelít az előző másfél század magyar–szlovák történelméhez, ugyanakkor számos hibát is vét. A sokat vitatott 1918 és 1920 közötti magyar–szlovák–cseh történelmi fordulópontok ismertetésekor például nemcsak leegyszerűsítő magyarázatokkal és tévedésekkel találkozunk, hanem tudatos csúsztatásokkal és dezinformációkkal is. A nacionalizmusokat és az egymással szembeni előítéleteket meghaladni kívánó munka így arra is jó példa, hogy sokszor még akkor sem kerülhetünk egymáshoz közel, ha a kellő empátia egyébként rendelkezésre állna.

Hornyák Árpád a délszláv állam Nemzetek Szövetsége melletti fődelegátusáról, majd washingtoni (nagy)követéről, Konstantin Fotić-ról (1891–1959) és memoárjáról tartott előadást. A nagyszerb gondolat híveként elhíresült Fotić

kinevezése és tevékenysége az emigráns jugoszláv kormány és az Amerikába kivándorolt horvát és szerb lakosság közötti politikai viták egyik központi kérdése volt. Fotić azzal, hogy az usztasák által elkövetett bűntetteket dokumentálta és szorosan kötődött a Szerb Nemzeti Szövetség lapjához, éket vert az amerikai délszláv közösségek közé. Az emlékirat nemcsak a jugoszláv emigráns kormányon belüli politikai vitákhoz visz közelebb, de számos adalékkal járul hozzá a korabeli jugoszláv–amerikai kapcsolatok megismeréséhez is.

Az ismert francia professzor, Aurélien Sauvageot (1897–1988) emlékiratairól Henri de Montety beszélt. A Konstantinápolyban született, sok nyelvet beszélő tudós 1923 és 1933 között nyelvi lektorként dolgozott Budapesten, ahol az Eötvös Collegiumban lakott és tanított. Sauvageot nemcsak a magyar szellemi, társadalmi és diplomáciai élet színe-javával alakított ki jó kapcsolatot, de személyesen ismerte a Magyarországon tevékenykedő francia diplomácia képviselőit is. A szerző tulajdonképpen két emlékiratot írt Magyarországról, az előadó pedig ennek a kettőnek az összevetését és fontos adalékokkal való kiegészítését vállalta magára.

Püski Levente lendületes és izgalmas referátumában a két világháború közötti politikai élet egyik keveset emlegetett szereplőjéről, Lázár Andorról (1882–1971) értekezett. Lázár Gömbös Gyula légszűkebb köréhez tartozott, és mind a Gömbös-, mind pedig a Darányi-kormányban igazságügy-miniszteri tárcát vállalt. Az előadó kiemelte, hogy Lázár igazi gyakorlati politikus volt, aki többnyire rugalmasan kezelte a reformgondolatait, így kevésbé doktriner alkata lehetővé tette, hogy sokakkal jól tudjon együtt dolgozni. A referátum érdekesen taglalta azt a tényt, hogy Lázár Andor a konzervativizmushoz, a jobboldali radikalizmushoz, illetőleg Gömbös reformpolitikájához is kötődött. Lázár memoárjában olyan szereplőkről és eseményekről is érzékletes leírásokat közölt, akikről/amelyekről egyébként csupán szerény ismereteink vannak.

Pihurik Judit a Horthy-korszak egyik prominens figurájának, Ullein-Reviczky Antallnak (1894–1955) az életéről és memoárjának a forrásértékéről beszélt. A diplomataként és jogtudósként ismert (valójában az ország háborúba lépésekor és az azt követő időkben a sajtóirányításban kulcsszerepet vivő) Ullein-Reviczky itthon első ízben 1993-ban kiadott visszaemlékezése a második világháború időszakára összpontosít. Az emigrációban íródott munka is magán viseli az emlékiratok szokásos gyengéjét: számos esetben eltúlozza a szerző szerepét az eseményekben. Pihurik Judit más forrásokat bevonva joggal mutat rá arra, hogy hiába hangoztatja a memoárszerző a „sine ira et studio" elvét, valójában sok esetben „elfeledkezik" a hitelességét és tisztánlátását megkérdőjelező információkról (például a háború elején a német győzelembe vetett, nagyon-nagyon sokak által osztott hitéről), másutt pedig arányt téveszt.

Peter Pastor, a néhány éve elhunyt 56-os forradalmi hős, Király Béla (1912–2009) négy (!) emlékiratáról tartott izgalmas, s mégis mélyen lehangoló előadást. Az „emlékező" különösen a második világháborúban és az 1956-os forradalomban játszott szerepét mutatta be. Az 1981-ben (az Egyesült Államokban), a 2003-ban és a 2004-ben publikált önéletrajzok egymástól számos ponton eltérnek. Peter

Pastor meggyőző erővel bizonyította be, hogy Király Béla visszaemlékezéseiben életének sorsdöntő időszakait tudatosan más- és másként mutatta be.

Magyarország utolsó hercegprímásának, Mindszenty Józsefnek (1892–1975) az emlékiratáról Balogh Margit tartott előadást. A volt veszprémi püspök hosszú plébánosi és egyházszervezői tevékenységével, majd a nyilasok elleni nyilatkozataival tett szert először országos ismertségre. Az 1948-ban letartóztatott Mindszenty 1956-ban néhány napra kiszabadult, majd a szovjet intervenciót követően az USA budapesti nagykövetségén talált sok éves menedék után száműzetésbe vonult. Személyét és szerepét közismerten nagy viták övezték. Mára ezek jelentősen elcsendesedtek, ám nyugvópontra aligha érkeztek. Az első ízben 1974-ben, Frankfurtban megjelent (azóta számos más kiadást megélt) emlékirat körültekintő elemzésével idézte fel Balogh Margit a korszakot, az Apostoli Szentszék, az Amerikai Egyesült Államok és a korabeli Magyarország viszonyát.

Maruzsa Zoltán a nyugatnémet kancellár, Konrad Adenauer (1876–1967) négy kötetben kiadott emlékiratának magyar vonatkozásaira összpontosított. A referens megállapította, hogy a volt kancellár nem rendelkezett egyértelműen kedvező vagy kedvezőtlen véleménnyel Magyarországról: alapvetően semleges hozzáállásról van szó, amely nem tér el a többi szovjetizált, csatlós országról kialakított véleményétől. Ez az alapvetően semleges kép azonban megváltozik, amikor az emlékiratokban az 1956-os forradalomról esik szó: ennek megítélése egyértelműen pozitív, az ezzel kapcsolatos véleménye pedig a magyar nemzet megítélésére is átsugárzik.

Novák Csaba Zoltán Silviu Brucan (1916–2006) emlékiratát és politikai pályafutását világította meg. Brucan életében nagyon sok pozíciót betöltött: kommunista funkcionárius, lapszerkesztő, amerikai majd ENSZ-nagykövet, egyetemi tanár és a televízió vezetője is volt. Brucan aktívan részt vett a romániai rendszerváltásban, azután pedig politikai elemzőként dolgozott. Az *Eltékozolt nemzedék* címmel 1992-ben románul megjelent emlékirata alapvetően szelektált a korábbi politikai-ideológiai tevékenységének bemutatásakor, aszerint, hogy az új rendszerben mit tartott Brucan vállalhatónak, és mit nem.

Horváth Jenő előadásának egyik érdekessége az volt, hogy ma is élő személy, Piero Fassino (1949–) olasz baloldali politikus memoárját taglalta. A torinói politikus Szenvedéllyel címet viselő munkája az egyéni életút és a családi tradíciók bemutatása mellett az olasz baloldal történetének a múlt század utolsó harmadától történő elemzésére is vállalkozott. Az előadás érthetően súlyt helyezett az emlékirat néhány érdekes, magyar vonatkozására is.

Vélhetőleg az elmondottak is meggyőzően mutatják, hogy az emlékiratok kimeríthetetlenül gazdag világából a panel igazán sokoldalú és sokszínű képet varázsolt. Sikerült egymástól nyelvben, nyelvezetben és világlátásban radikálisan eltérő memoárokat bemutatni. A „szelektív" emlékezet kódjainak felkutatásával ugyanakkor olyan, az emlékiratok „természetében" közös és időtlen összetevők is megmutatkoztak, amelyek kisebb-nagyobb mértékben, de elválaszthatatlanul összefonódnak a szövegekkel. Elég, ha csak a megélt múlttal, mint vélt helyzeti előnnyel való visszaélés, az utólagos éleslátás és az időnként „kihagyó" memória klasszikus eszközeire gondolunk. A vonaton zötyögve, ezen

mélázva hagytam magam mögött a kincses várost. Természetesen most is kijelenthető, hogy ha a „kincsből" nem is, a résztvevőknek (s a tanácskozás anyagából majdan megjelenő kötet olvasóinak) tapasztalatból annál több jutott, illetve reményem szerint jut majd.

Bödők Gergely

CONTENTS

STUDIES – *Attila Süli:* Ödön Beöthy, Chief Government Commissionary of Transylvania (19 Dec 1848–3 January 1849) – *Péter Zakar:* Priest-soldiers from the Diocese of Csanád in the Hungarian War of Independence in 1848–1849 II. Field padres from the dioecese of Csanád in 1848–1849 – *Ágnes Deák:* „Politics Was a Touch-Me-Not Flower". Regulation of the Press during the Schmerling Administration – ARTICLES – *Zoltán Paksy:* The Social History of Conservativism in the County of Zala – *Judit Pál:* 'The Struggle of Colours'. Flags as National Symbols in Transylvania in 1848 and the Transylvanian Elites – *Zsolt Tamási:* The Influence of the Roman Catholic Clergy of Csíkszék on the Military Events of the 1848-49 Hungarian Revolution – ATELIER – *Ildikó Zsoldos:* The Two Vécseys – *László Soós:* Dispute of Competence between the Police and the Army (6 October 1903) – DEBATE – CHRONICLE

Kiadó: Magyar Történelmi Társulat
1014 Budapest, I. Úri u. 53.
Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt.
1028 Budapest, Községház utca 37.
Nyomás, kötészet: Krónikás Bt. Biatorbágy
F.v.: Horváthné Nagy Erzsébet
HU ISSN 0039–8098

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

Következő számunk tartalmából

Kurucz György: Göttingentől Keszthelyig: Asbóth János tanári és uradalmi tiszti tevékenysége, 1801–1810

Komjáti Zoltán Igor: „...Keserves órái és napjai sok ezer léleknek..." (Fülek 1682-es ostroma)

Botlik Richárd: Statileo János diplomáciai küldetései János király (1526–1540) uralkodásának idejéből

B. Kiss Attila: Egy ismeretlen „angol" diplomata a nagyszombati tárgyalásokon

Vincze Dániel: Rebellisek, elégedetlenek, magyarok: A Thököly-felkelés a London Gazette hasábjain

B. Szabó János – Sudár Balázs: „Independens fejedelem az Portán kívül" II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. II. közlemény

E számunk munkatársai

Bödők Gergely PhD-hallgató (Eszterházy Károly Főiskola, Eger) – *Deák Ágnes* PhD, egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet) – *Hermann Róbert* az MTA doktora, szerkesztőségi igazgató, Hadtörténelmi Közlemények (Budapest) – *Karsai László* Dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár (Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék) – *Paksy Zoltán* PhD, főlevéltáros (Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg) – *Pál Judit* PhD, tanszékvezető egyetemi docens (Kolozsvár, Románia) – *Pritz Pál* az MTA doktora (Budapest) – *Soós László* főlevéltáros, ny. főosztályvezető (Magyar Országos Levéltár, Budapest) – *Süli Attila* PhD, tudományos kutató (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest) – *Tamási Zsolt* PhD, általános iskolai tanár (Marosvásárhely, Románia) – *Zakar Péter* PhD, Dr. habil., főiskolai tanár, dékán (Gál Ferenc Főiskola, Szeged) – *Zsoldos Ildikó* PhD, főiskolai adjunktus (Nyíregyházi Főiskola)

Számunk szerzői hozzájárulnak ahhoz, hogy a Századok szerkesztősége írásaikat — külön díjazás nélkül — DVD-n és a folyóirat internetes adatbázisában megjelentesse

A szám előfizetve: 650,–Ft, példányonként: 1000,–Ft **ISSN 0039–8098**

TÁJÉKOZTATÓ

Tisztelt Szerzőnk!

A Századok közlési szabályzatát internetes honlapunkon találja meg (www.szazadok.hu).

Kéziratok közlési formátumát szigorúan ellenőrizzük és csak a minden tekintetben megfelelő kéziratot fogadjuk el. Az előírásnak nem megfelelő anyagokat szerzőinknek visszaadjuk, hogy a hiányosságokat kijavíthassák.

TERJESZTÉS

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440. További információ: 06-80/444–444. – **Példányonként megvásárolható:** Eötvös Loránd Tudományegyetem, Könyv- és Jegyzetbolt 1088 Budapest, Múzeum krt 6–8. Tel.: 411–6500/ 5281; Verano Könyvesbolt, 1053 Budapest, Magyar u. 40. Telefon: 06–20–257–94–98 – **Külföldön terjeszti** a Jóbarát '92 BT. H–1277 Budapest, Pf.: 80. Tel/fax: (00–36–1) 201–84–48 és a Batthyány Kultur-Press Kft, H–1014 Budapest, Szentháromság tér 6. T/F.: (00–36–1) 201–88–91.

Előfizetési díj egy évre: (6 x 650,–Ft) 3900,–Ft
Példányonkénti ára: 1000,–Ft
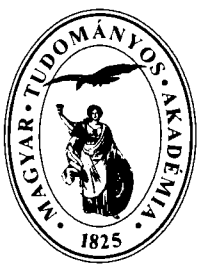
Folyóiratunk az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottsága, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg